

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI
Vitæ
Illuſtrium virorum

Tomis duobus comprehenſæ, & proprijs imaginibus illuſtratæ.

PETRI
PERNAE TYPOGRAPHI
BASIL.
OPERA AC STVDIO
CIↃ CI LXXVIII.

ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS AC DOMINIS, DOMINO ERNESTO FRIDRICHO, ET DOMINO IACOBO Marchionibus Badensibus & Hochbergensibus, Landgravijs in Süsenbergk, Dominis in Rotelen & Badenvveiler, &c. fratribus, Dominis suis Clementissimis,

S. P. D.

X omnibus rebus, quæ dignitatem & splendorem habent, illustrissimi Principes, nihil est literis doctrinaq; præstantius. Aliorum enim generum honores, primùm positi in eo loco, quò temeritas inconstantiaq; fortunæ proficisci potest; facilimè pervertuntur ab ærumnis, quibus circumfusa est hominum vita, tum etiam, cùm plurimùm florere, & in portum quietis atq; tranquillitatis invecti esse videntur: deinde ut in nullam turbulentam incurrant fortunæ tempestatem, tamen nisi in orbem terræ diffusi, literis celebrentur, in paucorum illi hominum versantur oculis atq; sermone, & paulatim dilapsi ex animis posterorum obsolescunt vetustate. Literæ verò liberè per omnium hominum & locorum memoriam pervagatæ, nullis inclusæ terminis, nullis turbinibus iactatæ aut fluctibus fortunæ, perennem gloriam perpetuámque dignitatem conciliant; quam sparsam ad omnium ætatum sempiternam laudem, nullus casus pervertere, nulla mors obruere, nulla oblivio inobscurare potest: Et cùm in alijs dignitatibus ita contracta res sit & adducta in angustum, ut in uno tantùm hæreat; & is qui dignitatem accepit, in alios proferre & communicare, quibus cùm velit, non possit: Literarum gloria latissimè patet, nec solùm ad illos, qui ipsi literis excellunt, sed ad omnes pertinet, quibus literati homines æterna testimonia laudis impartiunt: neque ita unquam conclusa est literaria dignitas, quin in multos redundet. Quibus omnibus, cùm literæ cæteris honoribus præstent, tum illud primarium est, quòd alia omnia, quæ homines in excelso illustriq; loco sita esse, & splendere plurimùm arbitrantur, tamen illustrata literis ad maiorem gloriam splendescant multò magis, nec sine literis possint tueri dignitatis suæ & virtutis lucem, quin eam oblivione implicatam nox restinguat. Itaq; etiam istorum, quæ in vestro ordine summa esse videntur, antiquitas generis, magnitudo imperij, & rerum præclarè gestarum gloria: nullum est quod literarum lumen & ingeniorum laborem non desideret, & quod excultum literis, non floreat: destitutum ab ijsdem atq; desertum, non intereat & iaceat in tenebris. Quis enim vetustatem familiæ testari suæ posset, nisi literis mandatam atq; custoditam in libris, literati homines posteris reliquissent? Imperium autem nemo unquam sine doctrinæ atq; literarum adiumentis inculpatè gessit, & fuit semper per omnes seculorum ætates, in omnium hominum sensibus infixum, Tyrannidem esse, non Imperium, in quo plus voluntas quàm doctrina valeret: tum verò florere & beatum esse Imperium, cùm doctrina instituti homines, & literis ad humanitatem conformati, in summa dignitate collocarentur. Quid de gloria dicam, perceptæ ex rebus pulcherrimè administratis? quæ quidem nulla esse potest absq; literis. Est enim gloria, Clementissimi Principes, illustris factorum & meritorum fama, non illa quidem unius seculi brevissimo spacio circumscripta, sed pervagata per infinitam posteritatem & omnium gentium atq; ætatum memoriam. Nemo tam hebes unquam fuit, ut gloriam existimaret esse, quam paucorum hominum & annorum recordatio definiret, sed quæ nullis terminata finibus

ad omnium posterorum laudem propagaretur. Nec se quisquam in pericula & labores obiecit, quibus duobus gloria parari solet, ut uno seculo celebraretur, sed ut laudis suæ fructum ex nominis prædicatione in omnes terras disseminatū apud posteros obtineret. Quod etsi omnes incredibili cupiditatē, summoq; studio contenderunt, ut ex gloriosis atq; egregijs factis assequerentur: tamen præclaram multorum laudem, magnis partam laboribus, temporis diuturnitas oppressit, quòd literis nō fuisset consignata. Nam quæ sine literis, sermone tantū nituntur & commemoratione hominū, tametsi sunt amplissima, & celebrata multarum gentium testimonijs, tamen nisi libris retineantur, & literarū tanquam lumine accendantur, necesse est longinquitate & vitio temporis, eorumq; morte, in quorum animis insederāt, paulatim obscurari, et ex luce memoriaq; hominum evanescere. Ne veteres illos admodum antiquos Heroas & duces Germaniæ commemorem, quorum non solùm res gestas extinxit vetustas, sed nomina etiam funditùs delevit: quid ante centum annos à maioribus nostris susceptū aut perfectum est, quod non mandatū & inscriptum literis, non perijt, remotum ab omni sermone & cogitatione hominum? Itaq; sine literis nulla est, non solùm in communi minorū gentium, sed etiam in vestra summa, amplissimaq; dignitate gloria: aut ut sit, tamē diuturnitate tabescit, et paulatim extenuata, oblivione coteritur in unius vitæ atq; seculi cursu. Vera autem solidaq; gloria in doctrina atq; literis tota est constituta. Inde eam peti, inde hauriri necesse est, quæ in oculis posterorū, & in infinita cōsequentis temporis perpetuitate florere debet. Alexander magnus cùm summam fortunæ præstantiam & totius penè orbis terræ esset consecutus imperium, tamen in illa cumulata omnium bonorū atq; fortunarū complexione, quòd videret nullam constantem & perpetuam dignitatē esse sine literarū adiumento, multos secum eruditos homines, & excultos doctrina circumduxit, quorum literis res & laudes illius in orbē terræ ad sempiternā, perennemq; memoriam disseminarentur. Et ille ipse cùm scriptorum multitudine et literatorū hominum ingenijs abundaret, tamen ingemuisse dicitur, cùm ad Achillis tumulum astitisset, & collaudasse huius fortunam, cuius virtutes ab Homero essent prædicatæ: quasi non modò nulla esset rerum summarum sine literis immortalis gloria, sed eò etiam esset illustrior, quò is maiorem doctrinæ laudem habet, qui literis mandat.

Quòd cùm ita sit, & inter omnes dignitates illa antecellat, quā literæ vel genuerunt, vel aluerunt et auxerunt: dixi enim in utroq; genere plurimū valere literas: nulla autem sit omnium ordinū & gentium dignitas, quæ ijsdē ad splendorem possit & immortalitatē carere: perspicuum est, illustrissimi Principes, magnā illis gratiam ab omnibus deberi, qui ad summorum hominum & illustrium factorum gloriam laudemq; celebrandam studium ingeniumq; contulerūt suum: Et permagni interesse, tum multos reperiri, qui talem suscipiant tam laudabilem laborem, & tam necessarium ad parandā atq; retinendam gloriam, tum esse eos in publica luce conspectuq; hominū. Nam si in literis gloria consistit, & literæ ab eruditis hominibus tractantur, profectò sine literatorum labore literæ ipsæ conticescent, & sine literis omnium hominū atq; factorum gloria morietur, silentio damnata, & deleta oblivione. Quid verò, si literis doctorum hominum res consignatæ & inscriptæ, tamen à luce populari, hominumq; conspectu peregrinentur? omnem enim tum etiam gloriam necesse est iacere, oppressam tenebris & caligine noctis obscuratam. Itaq; in pulcherrimā consiliorum rationem ingredi videntur, tum qui res gloriosas eruditis literis complectuntur, tum qui eas ante hominū propositas conspectum, proferunt in lucem, & typorū atq; imaginum ornamentis tanquā novis & magnis adiumentis ad librorum perpetuitatem expoliunt. Quæ me etiam causa incitavit, ut cùm anteà plurimos illius generis pulcherrimos sanè et clarissimos authores luce ornassem, eundē nunc cultum Iovij libris tribuerem, quos de vita excellētium

virorum

virorum scriptos reliquit, & eos anteà sæpe excusos denuò recuderem, luminibus typorum et imaginum artificiosè fabrefactarum clarissimè illustratos, in quibus non solū virtutum & gloriæ effigies à Iouij ingenio expressa, sed corporum etiam ducta affabrè singulari artificio, lineamenta, conspicerentur: quod existimavi nō exiguum pondus habere ad libri, et inde ad authoris atq; omnium, qui libro continentur, perennem æternamq; memoriam. Ego certè ut omnia consilia ad eum semper scopum defixi, ut publica res literaria ex meis officijs magnam utilitatis & ornamentorū fructum perciperet, ita in hoc libro nec impensarum, quæ tamen multum creverunt, nec tædiorum habui rationem, quin præstantissimū librum singulari artificio perpolitum in lucem palàm darem, testem meæ erga literas & posteritatem voluntatis. Nec dubito, ex omnium hominum ordine futuros, qui susceptum consilium meum collaudent.

Vobis verò, illustrissimi Principes, inscribere librum, & in vestrum patrocinium consecrare, visum est. Primū quòd animum mihi & cogitationes ad omnes familias Germanorū principū circumferenti, nulla occurrit, in qua plures non solū armis essent & divitijs, verùm etiam literis & eruditione celebrati: quam vobis felicitatē gratulari volui, & suadere, ut in avita et antiquissima pulcherrimæ laudis possessione permaneretis, in quam non nuper estis paterna educatione & vestra voluntate profecti, sed venistis cōtinuata atq; perenni infinitorum annorū hæreditate. Nam ut veteres Hermannos, Rudolphos, & Fridericos præteream, quorum fuit semper in Germanico Imperio amplissima potestas & gravissima authoritas, inchoata sub Henrico IIII Cæsare, anno 1100, et inde continenter in vos prorogata. Extant multa testimonia sparsa in Latinis literis et historijs, quæ Rudolphi patris & Bernardi primi, filij, maiorū vestrorum doctrinam et propensam in viros literatos benevolentiam ostendunt. De Bernardi autē filio, Iacobo, vestro atavo quid gloriosius ad summā laudem prædicari posset, quàm quòd Sylvius Pius II Papa scribit, eum grandiorē factum suppuduisse, quòd educatione puerilíq; disciplina non fuisset ad doctrinā et literas institutus, et iudicasse, cùm solus latissimam ditionē teneret, omnibus ornatus muneribus opulentissimæ fortunæ, eò feliciorē esse, quòd literas nesciret. O auream, ô dignā sapientissimo principe sententiam, quā in omnium animis, istius dignitatis atq; splendoris hominum infigi et insculpi operæ pretium esset. Sed tamen ille ipse Iacobus, literarū ignarus, cùm natura ad laudem atq; virtutē duceretur, literas, literatos omnes, tum etiam, cùm illam præclarā et divinam vocem nondū edidisset, in sinu ac familiaritate, in oculis, in delitijs habebat: et postea cùm intelligeret, quanti ad summum decus interesset, principem literatū esse, filios omnes ad optimarū artium & linguarum studia informari et exerceri, non iubebat solùm, sed impellebat. Inde Carolus, vester atavus, inde fratres eius Ioannes Trevirensis, Georgius Metensis Episcopi, Bernardus in Divorum numerum ascriptus, & Marcus, non solùm Reipub. & armorum, sed multò etiam magis religionis & cœlestis sanctimoniæ clarissima lumina prodierunt, omnes sapientia ornati, omnes eruditione exculti & nacti doctrinæ confirmationem ad eximiam atq; illustrem naturam. Caroli filij tres fuerunt, suscepti ex nobilissima uxore, Friderici Cæsaris sorore, Albertus, Fridericus & Christophorus vester proavus: quorum nullus extitit, qui non à puero ad literas assuefactus, doctrina excelleret, cùm etiam ad summam armorū laudem pervenirent, et Fridricus Traiectensem ecclesiam incredibili cum celebritate literarū & religionis gubernaret. Christophorus ut cultū literarum à maioribus acceperat, traditū hæreditate et multarū ætatum possessione, ita summo studio elaboravit, ut filij omnes, vester avus Ernestus et eius fratres in omni liberali doctrina & digna vestro splendore à literatis hominibus, optimè instituti & perfectè eruditi essent: quod ipse Christophorus in literis profitetur scriptis Latinè ad summū Pontificem ornatissime, cùm se ait, cura omnem ad liberalem liberorū institutionem contu-

lisse. Nec frustrà aut spem suscepit, aut labores et sumptus collocavit. Nam cùm cæteri omnes institutis & præceptis doctorum hominum literas didicissent, tum præcipuè Iacobus, cùm ætate antecederet, doctrina etiam superare fratres, & optimorum studiorum laude concupivit: qua cupiditate incredibiliter incensus, bis Romam est profectus, ut inchoatam domi eloquentiæ & Philosophiæ disciplinam in clarissimo maximarum artium & linguarum domicilio, literatorum hominum nutrimentis educaret, et simul in Pontificis concederet benevolẽtiam: quod utrumq́ fuit egregiè consecutus, Pontifex celerrimũ ingenium præstantemq́ doctrinam admiratus, illustrem gratiam & favorem in adolescentem effudit. Ille industria & diligentia, cùm omnium reconditarũ artium claustra perfregisset, ad tantam eloquentiæ doctrinæq́ laudem ascendit, quò tum nemo ex Italis pervenerat, et ne ipse quidẽ Philelphus, quem in clarissima honorũ luce et literarum versantem dignitate, non puduit tamen senem primas sapientiæ & dicendi laudes ad Germanum adolescentem deferre, atq́ in eo illum sibi & Italis omnibus anteponere. Quod Philelphi iudicium postea eventus illustravit, cùm renunciatus Episcopus Trevirensis & ad comitia evocatus ab Imperatore, quòd imprimis disertus esset, omnes Imperij causas eloqueretur, nec solũ Germanorum principũ legatis Germanicè, sed tribus præstantissimis oratoribus, Põtificis, Regis Galliarum, et Venetorum magnis verborum et sententiarum ornamentis, eleganter atq́ copiosè tribus externis linguis responderet, Latinè, Gallicè, Italicè, quò & æternam sibi gloriam comparavit, & sempiternũ ornamentum in Badensem familiam, atq́ adeo in totum Germanicum Imperium invexit. Cùm verò amplissima teneret dignitatis & honorũ ornamenta: tamen de summa animi contentione, quam semel ad literas applicaverat, & de toto studiorum cursu nihil relaxavit: sed ne vel cum morte dimitteret nominis sui cõmemorationem, vel aliorum tantùm libellis prædicaretur, edidit ipse libros, qui in Bibliothecis retinentur, indices illustris et minimè pervulgatæ eruditionis. Sic igitur lucentẽ honore & doctrina in flore ætatis: immatura mors ex hominum consuetudine ad Deorum sanctimoniam abduxit annos natum quadraginta: cuius interitu Imperium & literæ incredibilem calamitatem acceperunt: cùm quidem illud ornamento spoliatum & orbatum esset præsidio sapientissimi principis, qui pacem consilio, & dicendi gravitate bellum industria & scientia militarium rerum temperaret: literæ autem assiduum cultorem & patronum amisissent, præditum potestate & opibus circumfluentem, qui & imperium & literas ad pristinam dignitatem, veteremq́ antiquæ gloriæ nitorem potuisset armis ingenioq́ restituere. Mortuo illo et in cælum profecto, literarum possessionem avus vester & eius fratres cum reliqua hæreditate ceperunt, atq́ eam cultam diligentia & studio: avus quidem Ernestus in patrem & patruos vestros beatæ memoriæ propagavit: à quibus conservata non solùm, sed etiam aucta ad vos pervenit. Nam & patrui in literarum artiumq́ doctrinis ad magnam gloriam enituerunt: & pater vester beatissimæ memoriæ tantos progressus fecit, ut Latinè purè scriberet semper, & loqueretur cùm vellet. De cuius singulari in literas & literatos propensione quid dicam? cùm nihil haberet antiquius, nisi ut literarum & bonarum artium studiosos, sumptuosis sanè & magnificis impensis in externis & domesticis scholis aleret quàm plurimos. Et literatos viros benevolentia complecteretur stipendijsq́ liberaliter invitatos ad aulam adduceret: in quo vidimus eum laborasse, ut cæteros Germaniæ principes, quantum animi magnitudine & pacis atq́ belli usu tantùm literarum cura & amore vinceret: proculdubiò, quòd prudentissimus princeps videret, quantum in literis situm esset ad Imperij moderationem, ad rem domesticam, ad sempiternam nominis in omnes consequentes annos memoriam. Et edoctus atq́ institutus usu, vellet exemplum vobis relinquere, expositum ad imitandum, sicut ille traditum ab omnibus maioribus acceperat. Neque solùm vobis prælucere in literis cupiebat, verùm eò cogitationes cu-

rasq; referebat omnes, ut literati in honore ac precio essent, & literæ in veterem gradum reponerentur dignitatis, unde ab illis erant deiectæ, qui inanem alienam & externam laudem consecuti, virtutem præmio & honore spoliant: quorum effrenatam & immoderatè exultantem libidinem continere pater vester studebat, ne virtuti noceret. Itaque illum literæ summis præconijs celebratum ad immortalem gloriam sempiternæ memoriæ posterorum commendabunt, quam nulla dies, nulla oblivio extinguet.

De consanguineis vestris, natis ex eodem familiæ initio, Hochbergicis Marchionibus hoc loco nihil commemorabo, ne epistola nimium crescat: nihil de Alberto Episcopo Freisingensi, qui in Iuris & omnium bonarum artium cognitione ita excelluit, ut interpretes vinceret: nihil de Othone Episcopo Constantiensi, quem scripti istius loci annales impensè eruditum nominant: nihil de alijs, qui in eadem familia literas coluerunt. Satis enim constat, illustrißimi Principes, ab infinito tempore in vestro genere literas tanquam in sinu & gremio conquievisse, & earum continentem perpetuámq; possessionem, hæreditate maiorum continuatam, in vos fratres, illustrißimi Patrui obitu recidisse: neq; ullam esse in Germania principum familiam, quæ sit ad alias maximas armorum, ditionum, & omnium fortunarum laudes, tantam, tam excellentem & tam præstantem gloriam adepta literarum. Quod cùm ita haberet, quibus literarium munus, scriptum ad retinendam clarorum hominum dignitatem rectius quàm vobis antiquißimis possessoribus literariæ gloriæ, & hæredibus amplißimarum dignitatum dedicarem, non potui cogitatione consequi.

Deinde cùm literæ ad vos pertinerent, et earum vobis ingenerata esset cura atq; benevolentia, visum est talem vobis librum offerre, in quo tanquam in speculo conspiceretis quantum cultum, quantum honorem illustrißimi homines literis, & vicißim quantam illis literæ dignitatem, quantam gloriam tribuissent. Nam illis omnibus, quos lumine doctrinæ suæ Iovius cohonestavit, oblivio paucis illis annis interitum famæ & nominis attulisset, nisi literis tanquam præsidio muniti, ad sempiternitatem custodirentur. Quod cùm vobis quotidie ante oculos conspectumque obversaretur, non dubitavi, quin magnos aculeos infigeret ad amandam et sequendam literarum dignitatem: non quòd his invitamentis egeritis, quos & naturarū moderatio, & ingeniorum præstantia, & voces præceptaq; clarißimorum hominum in viam virtutis deducunt, signatam & impressam vestigijs maiorum: sed quòd persuasissem ipse mihi, istiusmodi libros & sparsa in illis virtutis exempla, vestræ sæpe ætati præclarū fructum attulisse. Vos ita profectò estis in vetustißima nati literarum possessione, ita patris voluntate educati, ita instituti à doctißimis viris, ut literarum curam abijcere, aut benevolentiam in literatos dimittere poßitis nunquam. Quoties enim ad maiorum vestrorum contestatam multis exemplis virtutem, quoties ad optimi laudatißimíque patris prudentiam respicietis: toties insitas vobis ad literarum amorem à natura faces, ipsi accendetis, toties cogitabitis, ducem vobis sequendam esse maiorum & patris authoritatem, ne in aliam ingreßi consiliorum & vitæ rationem, videamini maiores vestros & patrem in omni gloria excellentem parvi ducere, vel eorum sapientiæ anteponere vestram. Quod etsi in ista naturarum & morum temperatione: in illa, quæ ex vobis elucet, plena gloriæ & virtutis indole, nemo de vobis, ne quidem suspicari potest: tamen non alienum esse iudicavi, institutum vitæ vestræ & studiorum curriculum his libris confirmari. Fateor pulchrum esse, armis Principem & divitijs florere, quorum omnino curam debetis animo & diligentia complecti, sine quibus dignitas vestra & potestas non consistet. Verùm hæc brevia sunt, & cum vitæ tempore vanescunt. Literæ non solùm vivis prosunt, sed mortuorum famam in omnes terræ fines sparsam, ad posteros perducunt, neque ullo tempore mori aut consenescere patuntur. Ut exigui temporis brevem percipiatis, honoris, Imperij & volupta-

tis fructum, pecunia potestis et armis consequi: sed tum, cùm fortuna domina rerum humanarum, & cùm moderatio rationis ex literis accessit. Ut verò illa eadem nõ uno seculo, sed in omnium consequentium annorũ perpetuitate possideatis: ut perennis vigeat nominũ et rerum vestrarũ gloria, neq; sepulta vobiscũ ex animis hominum discedat, ut post decursum infinitorum annorum posteri cognoscãt, fuisse vos aliquando illustres armorũ usu, imperij potestate & divitijs principes, illa omnia nõ armis, non imperio, nõ opibus, sed literis obtinebitis, sed libris, sed doctorũ hominum monimentis. Itaq; cùm curam suscipietis aliarũ rerum, quas honoris vestri & vitæ dignitas requiret, tum imprimis cogitationes & benevolentiam ad literarũ studia conferetis, in quibus simplicem videtis & apertam viam esse ad æternam gloriam: quam vos solam in omni vita spectare æquum est, & excludere aliarũ inanium rerũ cupiditatem, eoq; magis, quòd ex ea familia nati estis, in qua semper honor & splendor virtutis ac literarũ enituit. Nec enim ditionum tantùm & externarũ possessionum hæredes, verùm etiam consiliorum & virtutis esse debetis, nec novas suscitare in veteri familia vivendi rationes, sed eorum esse simillimi, à quibus lucis huius usuram, & maximũ Imperium accepistis. Sed quid ego illa ad vos? qui primùm, pueri adhuc, tanta vestigia in relictã vobis à maioribus virtutis viam fecistis, & nunc progressi paululũ ætate, tantam spem apud omnes habetis excitatam laudabili vitæ vestræ ratione, & honestarũ rerum studijs, ut nihil à vobis, nisi excelsum, illustre, plenum dignitatis & gloriæ expectetur. Deinde in disciplinam estis traditi Caspari Schegkij, viri non solùm excellenti eloquentia & perfecta omnium bonarũ artium & iuris doctrina, sed magna etiam gravissimaq; authoritate, ut in pulcherrimo vos laudum atq; virtutũ cursu retinere, & si quando species aliqua fallacis voluptatis errorem obiecisset, quod mea & omnium opinione fiet nunquam, ad officium reducere sine mea & aliorum hominum cohortatione possit.

Revoco igitur me ad pensum meum: Et vos, illustrissimi Principes, per vestram & maiorum vestrorum expressam in vobis virtutẽ, per summam indolem, per amplissimam potestatem humilimè oro, ut præstantissimum librum, meis impensis ornatum, & vobis inscriptum, sub vestris nominibus in publico apparere, æquis animis clementissimè feratis. Et tum me, tum librum in vestram gratiam atq; defensionem suscipiatis. Mihi quidem toto animo de vestra dignitate, & de libri ratione cogitanti, nihil sum visus alienum facere meo officio & aliorum consuetudine, si vobis, in quorum familia literæ tamquam in gremio semper floruerunt, eiusmodi librum dedicarem, qui natum in vobis et ductum à maioribus literarum amorem, authoritate & exemplis excellentium virorũ confirmaret: & in quem intuentes, specimen videretis propositum ante oculos istius gloriæ, quæ literis acquiritur: quod vos quotidie, non quidem alliceret ad benevolentiam tribuendam literis, sed exacueret & inflammaret. In quo debita animi summissione peto, ut vestra voluntate, suscepti mei consilij rationes comprobetis: & deinde, ut omnia in æquissimam accipiatis partem, nec gravemini, deditum me ad officia & addictum vobis, gratia vestra humanissimè complecti.

Quod superest, clementissimi Principes, precor vobis à Deo immortali, ut religione et doctrina ornati, in summo amplitudinis, dignitatis, & omnium honorũ atq; divitiarum splendore, in perpetuo & æquabili secundæ fortunæ cursu, gloriosam vobis & utilem alijs vitam longissimè sine omni offensione perducatis, & tandem ex gravissima ætate ad Dei & sanctorum consuetudinem emigretis. Celerrimè ex Basilea, &c.

V. C.

Deditissimus

Petrus Perna Typographus.

PAV-

PAVLVS IOVIVS COSMO MEDICI ILLVSTRISS. FLORENTIAE DVCI. S.D.P.

NSIGNIVM aliquot procerum vitæ imitatione Plutarchi ſummę gravitatis philoſophi, à me licentiore ſtylo perſcriptę, quibus tu magnanime Coſme, ſpiritum dediſti cum elegantiſsimis formis, ut luculentius in publicum prodirent, excudēdas curaveris, iure optimo patrocinium tuum depoſcunt adverſus obtrectatores, vel hac una ratione, quod cenſuræ tuæ iudicium ſubierint. Agnoſcis enim (ut qui noſtrorum temporum Hiſtoriam exactiſsimè calles) quo animi candore, quove ſtudio, & pudore aſſerendæ veritatis, ea quæ nos vidimus, poſterorum memoriæ tradiderim. Intemperantis nanque ingenij foret, ea mandare literis atque edere, quæ ſummorum Ducum & Principum, qui adhuc vivunt & florent teſtimonio refelli poſsint, ut iam non aliunde locupletior & certior fides ſcriptis noſtris conſtet, quàm ex his quæ à ſummis Regibus & Ducibus, qui bella geſſerunt, enarrata referuntur: Quando hæc infinita propè diligentia indaganti mihi (quod in tanto ſuſcepto negocio ſummæ fœlicitatis fuit) cum univerſis cunctarum propè nationum Ducibus, aut illuſtris amicitia, aut non obſcura familiaritas interceſſerit, ut ex ipſorum ſermone rerum geſtarum, conſilia atque eventus noſcerentur. Quid enim univerſam toto cognito orbe collectam hiſtoriam, à quinquaginta ab hinc annis ſcribere auſo, tantumque opus non invita Minerva ad hunc uſque annum perducenti, aut in hac vita beatius, aut poſt mortem extincta demum invidia glorioſius evenire potuit, quam hoc incorruptæ libertatis ſpecimen prætuliſſe? Sed id opus quod iam planè abſolutum propediem edetur, excitabit (ut reor) apud nos, externaſque gentes diſſonos clamores, ut libido cuiuſque feret, inter ambiguam laudem & certam obtrectationem exiſtimationis meæ, cum factioſa ſuperbaque ingenia paſsim occurrant, quæ multa tanquam adulatione aut odio depravata interpretentur. Verùm malignis aut ignorantibus egregij probique homines, inter quos tu ab excellenti virtute maxime illuſtris emines, tanquam iurati teſtes reſpondebunt, indignum eſſe ut ei maledicatur, qui ingenuo labore incomparabilem utilitatem tot expreſsis vitæ exemplis cum honeſtiſsima voluptate & vivis & poſteris attulerit. Vale, Romæ xi. Kal. Maias.

1 5 4 8.

GABRI

GABRIELIS PHAERNI
CREMONENSIS.

ILlustres animæ, quarum miro ordine mores,
Et clara Iovius facta chartis tradidit,
Seu vos imperijs in pace vigentibus aucta
Seu bellica fuistis arte prædita.
Quisquis inest vobis post fata novissima sensus,
Si, quæ hîc aguntur, scire vos credi licet,
Lætitiâ certè haud modica gestire, novoq́
Debetis alacres exilire gaudio:
Quum revirescentem longo post tempore famam
Vestram, atq́ laudes excitatas cernitis
Facundi calamo Iovij, quem nostra prope unum
Aetas, vetustis inserit scriptoribus:
Quare etiam atq́ etiam vos huic debere fatendum est,
Aeterna per quem vestra vivet gloria.
Nec minus insigni debetis plurima COSMO
Cui læta pulchræ paret ora Etruriæ,
Hæc qui vestrorum iuvenis generosus honorum
Monumenta, formis iussit excudi æneis,
Ille unus lapsas seclis vergentibus artes,
Et literarum studia neglecta erigit,
Ille fovet vates, illi pia carmina curæ,
Et restituta in pristinum sapientia,
Et quæ sidereos linquens Astræa recessus
Sub hoc revisit Principe humanum genus.
Utq́ salutiferum radianti lumine sidus
Seu Veneris almæ, sive supremi Iovis
Tristitiam fœlici levat exoriens aspectu
Astra, atq́ lætos undiq́ eventus ciet,
Non morbi, non bella vigent, maria alta quiescunt
Et aucta largis terra ridet frugibus,
Talis honorato Medicum de sanguine COSMVS
Orbi serenum illuxit Etrusco iubar,
Sustulit incestas pœnis ultricibus artes
Mores probrosos pepulit, induxit bonos,
Virtuti pretium, ingenijs honor additus, unum
Quemq́ ad decora studia & artes allicit:
Pax secura viget, iustum dominatur & æquum,
Procul insolentes exulant iniuriæ.
Macte ista virtute animi, clarissime Princeps
Futura nunquam te silebunt secula.

PAV.

PAVLVS IOVIVS EPISCOPVS NVCERINVS HENRICO GALLIAE DELPHINO S. P. D.

VVM ad Nicæam in spem exoptatæ pacis adductus Carolo fratri tuo Vicecomitum origines & principatus initia brevi commentario me perscripturum promisissem, nihil inde mihi antiquius fuit, quàm ut id quod susceperam maturè perficerem. Arbitrabar enim non multo pòst futurum, ut is summæ spei adolescens cùm optimo iure suo, tum præclara Cæsaris Augusti liberalitate, Cisalpinæ Galliæ imperio potiretur. Quamobrem non modò mihi honestum, sed illi etiam maximè decorum atque iucundum fore providebam, si tantorum principum res gestæ in arctum volumen referrentur. Nam eos bellica laude,& magnificentia operum,& splendore vitæ cum clarissimis Græcorum & Romanorum comparari posse, sine controversia iudicamus. Ab hac vos nobilissima stirpe maternum genus regiæ Valesiorum domui insertum deducitis, unde hæc vobis Mediolanensis regni hæreditas petitur, tot cruentis iactata litibus, nec ullis unquam immitis fortunæ terroribus intermissa. Regnavêre autem ex hac illustri familia duodecim Principes, centum & septuaginta annis: tot enim sunt ab Othone ad Philippum, in quo principum progenies defecit, quum is sine legitima prole decesserit. Cæterùm confecto libro, quum offerendi huius muneris votum novus ex violatis induciis renati belli tumultus aliquandiu fefellisset, tandem id totum Carolus ipse atroci fato vobis ereptus interrupit: graviore quidem nostro luctu, quòd iuvenis spectata virtute florentissimus, in ipso partæ pacis limine conciderit. Id igitur quod ei debebam, tibi rerum omnium hæredi integra fide persolvo. Tu verò sapienter generoséque feceris, ac planè regiè, si eo animo librum evolves, ut repudiatis vitijs summos tantùm virtutum flores decerpas. Id porrò tibi haud difficile fuerit, qui paternæ laudis æmulus atque avitæ constantiæ præclarus imitator, ita diversas miro temperamento in unum virtutes misces, ut iam Gallia minimè dubitet, quin sis duobus longè maximis regibus maior atque felicior evasurus. Vale.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN VITAS DVODECIM VICECOMITVM MEDIOLANI PRINCIPVM

PRÆFATIO.

ETVSTATEM *nobilissimæ Vicecomitum familiæ, qui ambitiosius à præalta Romanorum Cæsarum origine, Longobardisque regibus deducto stemmate repetere contendunt, fabulosis penè initijs inuoluere videntur. Nos autem recentiora illustrioraque vti ab omnibus recepta sequemur, contentique erimus insigni memoria Heriprandi & Galuanij nepotis, qui eximia cum laude rei militaris, ciuilisque prudentiæ, Mediolani principem locum tenuerunt. Incidit Galuanius in id tempus quo Mediolanum à Federico Aenobarbo deletum est, vir summa rerum gestarum gloria, & quod in fatis fuit insigni calamitate memorabilis: captus enim & ad triumphum in Germaniam ductus fuisse traditur, sed non multo pòst carceris cathenas fregit, ingentique animi virtute non semel cæsis barbaris vltus iniurias patriam restituit. Fuit hic, vt Annales ferunt, Othonis nepos, eius qui ab insigni pietate, magnitudineque animi, canente illo pernobili classico excitus ad sacrum bellum in Syriam contendit, communicatis scilicet consilijs atque opibus Gulielmo Montis ferrati Regulo, qui à proceritate corporis, Longaspatha vocabatur: voluntariorum enim equitum, ac peditum delectæ nobilitatis viginti millia, ad Boemundum à Brundusio transfretantem adduxere, ne Itali, vel studio religionis, vel bellica laude Gallis inferiores esse viderentur. Cæterùm Otho iam duobus asperrimis ad Nicæam atque Orontem prælijs spectatæ virtutis famam consecutus, oppugnante demum Hierosolymas Gothifredo gloriosa totius exercitus acclamatione coronam promeruit, quum Volucem Saracenorum Ducem medio in campo ad singulare certamen fortissimum quenque ex Christiana acie prouocantem, ipse vnus ante alios nihil eius immanis barbari ferocia, vel terribili insignium armorum specie permotus, fortiter atque feliciter deuicit, retulitque de confossi hostis galea opimum, plenumque immortali gloria spolium, auritam scilicet Viperam complicatis spiris minaciter à cono cassidis erectam, & puerum passis manibus deuorantem. Quod vnum auspicatæ virtutis argumentum, non modò gentilitiæ laudis gestamen fuit, sed & posteris id insigne audacter vsurpantibus & imperia, & opes, & latè gloriam portendit. Fuere qui existimarent, volucem ex stirpe Alexandri Magni progenitum, tulisse pro insigni viperam, ex Olympiadis fabula puerum parturientem, quòd ea à Dracone se compressam fuisse Iouis imagine prædicaret.*

GABRIELIS PHAERNI
CREMONENSIS IN
Vitas Illustrium Virorum
Pauli Iouij.

Illustres animæ quarum miro ordine mores
Et clara Iouius facta chartis tradidit,
Seu vos imperijs in pace vigentibus auctæ,
Seu bellica fuistis arte præditæ.
Quisquis inest vobis post fata nouissima sensus,
Si, quæ hic aguntur, scire vos credi licet,
Lætitia certè haud modica gestire, nouoque
Debetis alacres exilire gaudio,
Quum reuirescentem longo post tempore famam,
Vestram, atque laudes excitatas cernitis
Facundi calamo Iouij, quem nostra prope vnum
Aetas, vetustis inserit scriptoribus.
Quare etiam atque etiam, vos huic debere fatendum est,
Aeterna per quem vestra viuet gloria,
Nec minus insigni debetis plurima COSMO
Cui læta pulchræ paret ora Etruriæ,
Hæc qui vestrorum iuuenis generosus honorum
Monumenta, formis iussit excudi æneis,
Ille vnus lapsas seclis vergentibus artes
Et literarum studia neglecta erigit.
Ille fouet vates, illi pia carmina curæ,
Et restituta in pristinum sapientia,
Et quæ sydereos linquens Astrææ recessus
Sub hoc reuisit Principe humanum genus.
Vtque salutiferum radianti lumine sidus
Seu Veneris almæ siue supremi Iouis
Tristitia felici leuat exoriens aspectu
Astra, atque lætos vndique euentus ciet,
Non morbi, non bella vigent, maria alta quiescunt
Et aucta largis terra ridet frugibus,
Talis honorato Medicum de sanguine COSMVS
Orbi serenum illuxit Etrusco iubar,
Sustulit incestas pœnis vltricibus artes
Mores probrosos pepulit, induxit bonos,
Virtuti pretium, ingenijs honor additus, vnum
Quenque ad decora studia & artes allicit.
Pax secura viget, iustum dominatur & æquum,
Procul insolentes exulant iniuriæ.
Macte ista virtute animi clarissime Princeps
Futura nunquam te silebunt secula.

PAVLI IOVII

OTHO SIVE

LIBER I.

NOBILISSIMI Principatus fundamenta feliciter Otho iecit, Vberti filius, qui ab Asiatico Othone proauo nomen acceperat. Natus est Inuorio in pago apud Verbanum lacum, magnis quidem natalibus, sed patrimonio tenui, & tum adeo afflictis totius familiæ fortunis, vt quatuor tantùm, & planè ignobiliũ vicorum ditione, tot gentiles proceres maiorum suorum nomen tuerentur. Hi fuere Inuorium, Massimum, Vergantum, & Olegium: fundos etiam sat amplos Mediolani extra portam Iouiam, à Sulthano Vicecomite emptos constat. Frequentibus

enim Barbarorum eruptionibus, & ciuili præsertim bello, cuncta apud Insubres conturbata prostrataque erant, vt non mirum sit, tantas opes in publica calamitate corruisse. Sunt qui ex genitura propter admirabiles syderum concursus, imperium ei à Mathematicis prænunciatum fuisse asseuerent. Verùm ipse repudiatis prorsus Astrologis, id vnum pro insigni ostento iocabūdus accepit, quòd Vicecomite Placentino Mediolani prætore, qui tum erat supremæ potestatis Magistratus, & Othone Cæsare imperante in lucem esset editus. Enituit satis maturè in adolescente ingenium alacre, præaltum, ardens, & (quod mirabile erat) graui prudentia temperatum: accesserat corporis atque oris dignitas maximè excellens: statura enim erat excelsa, & nexu neruorum longè firmissima, pectore autem lato atque extanti, & radiosis prægrandibusque oculis: eloquentia verò illustri, exquisitisque literis, quum oporteret ad iocunditatem exornata, adeo vt cum omnibus magnoperè placeret, etiam sibi meliore fortuna dignus videretur. Itaque ardente ciuili bello Gallia Cisalpina, domo egressus Romam se contulit ad Octauianum Vbaldinum Cardinalem, authoritate atque opibus florentem, à quo benignè susceptus, adscribitur familiæ inter honestissimos. Nec multò pòst, cum in ea domo aliquandiu virtutis eximiæ perurbanæque comitatis, & naturæ nequaquam fallacis, vel insidiosæ testimonia passim reliquisset, Octauiano præalta semper agitanti, in ocio pariter, atque negotio comes esse cœpit: adeo vt munera legationum obeuntem & trans alpes accitum inter præcipuos sequeretur, hisque maximè temporibus extra ordinem necessaria domesticæ disciplinæ officia, cæteris languentibus aut occupatis diligenter impleret, abnuenti semper & coacto similis, ne ambitione potius quàm obsequio aliena munia suscipere videretur. Literas enim scitè atque expeditè exarabat, dictabat eleganter, in omnique occasione œconomicarum rerum cuncta ad pietatem, ad decus, temperantiamque reuocabat: quibus maximè rebus ità appetente Cardinalis ingenio certissima laus parabatur, honesta quidem sibi in primis ad promerendam ampliorem gratiam, & demum ipsi Cardinali decora & vtilis ad petitionem summi Pontificatus contendenti. In vnam enim eam curam amplissimos senatores haud dissimulanter incumbere, vti aulæ artium peritus facile intelligebat. His moribus iam abundè claro, & prospera vigenti fama, Leo Peregus Mediolanensis Antistes in exilio apud Legnanum mortuus nunciatur. Hunc Martinus Turrianus tanquam patronum ducemque nobilitatis vrbe pepulerat, quum ipse iam populi causam aduersus Patricios suscepisset, perturbataque Republica statum popularem cæsis disiectisque nobilibus induxisset. Oderat Octauianus Turrianos tanquam nobilitatis hostes. Erat enim è vetusta & illustri apud Etruscos Vbaldinorum familia, & priuati quoque odij causæ intercedebant, parum quidem honestæ, sed ob id validiores. Nam ei Martinus paucis antè annis notam nefariæ cupiditatis inusserat, quum fortè in Galliam iter habentem hospitioque susceptum, in templo diui Ambrosij, ne carbunculum mirabili fulgore & rara magnitudine conspicuum è donarijs auferret, armatus accurrens prohibuisset: Dicebat enim Cardinalis cupidè inspiciendo tractandoque eam gemmam omnino dignam videri, quæ ad ornamentum sacrorum solennium, in summa Pontificis Maximi thiara conspiceretur.

ſpiceretur. Hic eſt ille Vbaldinus prealto ambitioſoque ingenio, & magnis opibus potens Danthis Poetæ carminibus, obliquo probro ſimul & laude celebratus. Itaque ad excidium Turrianæ domus & ad condendum in Vicecomitum familia principatum, fatali euentu Otho Mediolanenſium Archiepiſcopus ab Octauiano declaratur, qui ampliſsima ad id poteſtate, iure munereque legationis fungebatur: idque approbauit Vrbanus Pontifex vel ob id quod duos fœda diſſenſione Mediolanenſium defuncto Leoni ſuffectos audiebat, Raimundum ſcilicet Turrianum Martini patruelis potentia armisque potius quàm liberis ſuffragijs prouectum, & Franciſcum Septarienſem, quem virtutis commendatione populus tribusque omnes in odium Martini ueluti impotenter & ſuperbè dominantis extulerant. Fauebat Othoni Vrbanus, vt maieſtatis Pontificiæ iura tueretur. Itaque cum ritè conſecratum inſignitumque mitra & lituo paſtorali, ad ſacerdotij munus obeundum in Ciſalpinam Galliam dimittit, eò etiam cupidius quòd Turrianis infenſus erat: nam fortè per id tempus magno Othonis commodo Vbertus Pallauicinus Turrianorum copiarum dux, Placentinorum agros Pontificis ditionis populabundus afflixerat. Erepſerant Turriani pau cis antè annis ad ſummam potentiam, ab initio in Republica popularem auram optimis artibus aucupantes: poſtremò autem dominandi libidine ac cenſi, totius publici conſilij formam, Prætoris arbitria, & ſuffragiorum denique omnium iura libertatemque ſuſtulerant. Fuere illis magnæ opes in Saxina valle, quæ eſt ad Larium lacum, creuerantque plurimum hæreditate Tacij Reguli, qui geminos è Belgica Gallia profugos Turrianos fratres militaris indolis ſibi generos adſciuerat, atque adoptarat in filios. Ab his progenitum ferunt ſuperiorem Martinum cognomine Gigantem, qui poſt egregiæ virtutis facinora ad Antiochiam multis in prælijs edita, à Saracenis captus, & miſerabili ſupplicio affectus fuiſſe traditur. Huius nepos fuit Paganus vir excellenti virtute prudentiaque, qui multa cum laude liberalitatis & pietatis, Mediolanenſes à Federico II Cæſare, ad Cohortiſnouæ oppidum cruento prælio profligatos ad ſe recepit, incredibilique benignitate omni humana ope adiutos fouit, domumque dimiſit: cui non multo pòſt optimè de ſe merito gratiam retulere de mandato ei Præturæ magiſtratu, ipſoque cum uniuerſa familia ciuitate donato. Paganus ita geſsit magiſtratum vt nemo temperantia, æquitate atque induſtria potior videretur, niſi populi atque infimæ plebis ſe defenſorem profeſſus, paulò acerbius patritios tanquam ſuperbè ac petulanter minores ordines diuexare ſolitos, patria exturbandos ſuſcepiſſet. Hunc fato functum & ad Claræuallis templum funere publico elatum, omnes ordines diu luxerunt, honeſtaruntque marmoreo ſepulchro inſculptis carminibus cum titulo magnificè atque feliciter adminiſtratæ reipublicæ. Pagano ſucceſsit Martinus frater vir ingenio perſpicaci, erecto ad laudem atque imperij, & gloriæ maximè cupido: cæterum (quæ ad id opportunè erant artes) multa ciuili clementia & lenitate temperato. Hunc populus defenſorem ſuum patriæque patrem appellauit. Paulum enim Soreſinam, Leonemque Peregum vrbis archiepiſcopi Patritiorumque duces VI expulerat, bonis exuerat, exilioque mulctarat, contuderatque adeo nobilitatis animos, vt Reſpublica numeroſo præualente in-

simorum hominum consilio in speciem libertatis, non obscurè autem ad vnum ipsius arbitrium regeretur. Eo modo nobilitate in ordinem redacta, & grassante plebe in patritium sanguinem, Pontifex Romanus affectam laceratamque ciuitatē miseratus, Rauennatem antistitem Mediolanum misit, qui christianæ pietatis officio cædes tolleret, odia mitigaret, statumque perturbatæ vrbis componeret. Is capita factionum ablegauit, & ante alios Martinum: sed is non multo pòst euocatus studio veterum amicorum, hostibusque ad Diui Dionysij templum tumultuario certamine profligatis, in vrbem est receptus. Exinde Martinus vsurpato imperio cuncta regere, plebisque præcipuè commoda tueri, & nouis & sellularijs hominibus præsidio esse: contrà verò nobilitatem asperrimis edictis armisque persequi, & latè vndique submouere. Confugerant patritij ad Actiolinum à Romano, quem Eccelinum perperam aliqui nominant, qui rei militaris peritia & inmanitate crudelis ingenij duces omnes atque tyrannos anteibat. Is Cæsarisnarum partium princeps erat, Federicoque secundo dux & miles operam nauarat. Itaque magnis coactis copijs aduersus Turrianos bellum suscepit, transgressusque Abduam in agrum Mediolanensem sese effudit, patritios in patriam reducturus, vlturusque eorum iniurias sanguinaria manu, nisi dij eam diræ pestis cladem auertissent. In eo enim metu & trepidatione, Martinus constanti animo populum sub signis eduxit, interclusumque tyrannum amne Abdua cum à tergo Vbertus Pallauicinus, & Actius Atestinus, Bosiusque Douaria, fœderati principes instarent, commissa pugna superauit, tanta felicitate vt ipse tyrannus Nerone crudelior suo atque alieno cruore perfusus, cum sese incitato insigni equo eripere conaretur, viuus in potestatem hostium deuenerit, nec multo pòst in tabernaculo Bosij repudiatis remedijs expirarit: cum nullis vel benignis præcibus adduci posset, vt bene speraret, & obligari vulnera pateretur: toruis enim oculis ferociam spirans, neminique respondens, tot scelerum pœnas effugere accersita morte properabat, ne turpi incertæ vitæ desiderio ludibrijs ignominiæque superesset. Cæterùm eo prælio nobilitas prostrata fugataque est, & Martinus authoritate, gloria, atque opibus adauctus, soluto pudore dominatum arripuit, aboleuitque eius concilij nomen, quod populus sub Credentiæ nomine instituerat, cuius decretis ipse dudum solemni sacramento adactus se staturum iurauerat. Sed ea moderatione & temperantia Martinus vtebatur, vt nullum superbum aut insolens dictum ore vel gestu prorsus excideret. studebat tranquillitati, copiæ, vbertatique rerum omnium, Paulique Soresinæ aduersarum partium principis filiam matrimonio sibi copularat, vt & inimicis ducem opulentum detraheret, & pacem atque ocium se maximè cupere ostenderet. At patritij ab his nuptijs repudiato Paulo ad Iordanem Ruscam Comensem se contulerunt: quamobrem Martinus maiorem indies gratiam, exactæque prudentiæ opinionem est consecutus. Ad confirmanda quoque populi studia, declinandamque inuidiam, quum sumptuosius ædificare diceretur, omnes operas ad Ticinum conduxit, vt non procul ab Abiato oppido emissarium nauigabile deriuata parte amnis ad vrbem perduceret, ad facillimas subuectiones importandorum ex agris fructuum, qua incomparabili commoditate populus in quotidianos vsus perpetuò

petuo frueretur. Sub id tempus variæ patritiorum manus ab exilio latebrisque remotiorum oppidorum ad Othonem peruenerunt, patriam & sacerdotij sedem ex authoritate Pontificis repetentem. Hi nanque in nouam spem quæ exules & miseros nunquam destituit, erecti, vndique coiuerant, parabant arma, veteres amicos & propinquos qui domi remansissent, nuncijs ac literis solicitabant. Itaque Otho crescentibus viribus, confecto noctu itinere ad Verbanum clientelasque suas contendit, Aronamque occupat, vt ea bello certa sedes foret, & firmiores demum copias tuto cogeret, ad bellum Turrianis inferendum. His rebus cognitis Martinus quanta maximè potuit celeritate copias ex oppidis deducit, Pallauicinum euocat, quem in quinque annos perampla mercede conduxerat, Ticinumque transgressus ad Aronam castrametatur. Horum aduentu Otho quum diu terrestribus & naualibus copijs obsessus & oppugnatus nihil vel repugnando vel erumpendo proficeret, fortunæ cessit, deditoque oppido noctu profugit, ne in conspectum hostis deueniret, & suos ex pactione seruauit incolumes. At Turrianus Aronæ, Angleriæ Brebiæque arces demolitur, vt nihil in quo hostis tutò consisteret, omnino relinqueretur. Exulante autem Othone, Martinus moritur, Philippoque fratri Reipublicæ gubernacula committuntur. Verùm ille confirmatis opibus ad principatum apertè contendens, se prætorem in decem annos creat: certantibusque etiam Comi intestino obello Vitanis atq; Ruscanis, vrbe potitur, prætoremque ibi de Vitanis creat. aduersarios expellit, in Volturenamque vallem vsque persequitur. Sed tanta vis erat patritiorum exulum, duce præsertim Othone, vt occulto metu plurimum angeretur, atque ob id parandas sibi omnino nouas amicitias affinitatibus atque coniugijs existimaret, vt aliquorum nobilium assensu & studio stabilire opes, retinere vim prætorij iuris, imperij authoritatem maiorum virtute collectam tueri posset. Itaque Guliermo Pusterlæ patritio filiam nuptui dat: ipse tum cælebs vxorem ex Biraga nobili familia ducit. traditur etiam vxor Francisco Turriano Iacobi patruelis filio, ex gente Castillionea, qua cognatione subnixus, dispersis iam atque attritis exulum viribus, vt impensæ parceret, Vbertum Pallauicinum exacto stipendij quinquennio missum facit, singulari Turrianæ gentis incommodo: nam ille contumelia accensus, per occasionem quantis maximè potuit artibus, patritijs adhærens Turrianos semper oppugnauit. Sub id tempus Carolus Andegauensis è Narbonensi Gallia in Italiam venit, euocatus ab Vrbano Pontifice aduersus Manfredum pontificiæ maiestatis authoritatem patris & proaui more conuellentem. Huius amicitiam quum Turrianus magnopere appeteret, copias eius intra fines recepit, & commeatu, veste, armis liberaliter iuuit, vt Gallorum præsidio firmior factus, Pallauicini nobiliumque exulum vim propulsaret: & quò præclarius studium eius erga regem ostenderetur, Emberrā natione Gallū regis familiarē prætura ciuitatis ornauit. Philippus interea moritur repētino correptus morbo. Hic vir belli pacisq; artibus abundè instructus, principis & domini spiritus gerebat, virtute Martino par, sed astu & ambitione superior. Accepit imperiū statim Napus quem Napoleonem aliqui appellāt, Pagani filius, vir militaris callido tyrāno quàm moderato principi similior: etenim nihil illi antiquius fuit quàm pa

tritios cædere, proscribere, omnibusque contumeliјs atque iniurijs, exagitatos, ad internitionem delere. Erat Laudi Pompeiæ certus miseris & profugis receptus benignitate Vistarinæ familiæ, cuius princeps erat Succius. Hunc Napus obsessa & capta vrbe, periculoso certamine viuum cepit, atque interfecit, necatis etiam in carcere eius gentilibus atque amicis. Fissragam verò familiam Vistarinæ ex aduerso æmulam, quæ Turrianæ factionis nomen tueretur, aduersariorum opibus ditat, & principem in vrbe constituit: vtque Gulielmo Montis ferrati regulo ad quem forte mortuo Pallauicino patritij exules confugerant, rerum suarum metum incuteret, traiecto Ticino & admotis ingentibus copijs Viglebanum expugnauit. Iisdem diebus Vrbano vita functo, Clemens pontificatum adeptus enixè contendit, vt Otho à Turrianis reciperetur, præsertim populis id expetentibus, prædijsque templo dicatis, & tota diuini iuris possessione potiretur. Cæterùm Napus qui ad Othonis nomen fatali quodam metu expergisci, ac sermone & vultu inhorrescere erat solitus, Pontificis literas & preces, atque item minas superbè contemnebat. Itaque indignante Pontifice, tanquam rebellis & impius sacris interdicitur. Mediolani templa omnia clauduntur, sacrificiorum solennibus intermissis: populus dolet atque angitur, neque tamen timore conterritus postulare audet, vt admisso Antistite ira pontificis leniatur, simulque ciuitas his imprecationibus expietur. Hærebat imperij finibus Otho, ad eumque exules vndique confluxerant: erat enim in eo præclara authoritas, atque ex honestissima belli causa repetendæ patriæ magna spes omnibus proponebatur. Quid enim æquius aut honestius quàm pro libertate sacrati Antistitis contra tyrannum impotentem, sæuum, inferorumque furijs sacrosancti Pontificis execratione deuotum, arma ferre, crudelique dominatu detrudere? Cùm in his consilijs nobilitas omnis versaretur, ob idque in agro Vercellensi sæpius coiret, Napus Paganinum fratris filium, acri ingenio iuuenem, & nobilium cædibus assuetum, Vercellensium prætorem designat. Petita primoribus ciuitatis, vt eum recipiant, in magistratuque constituant. Ea res delata ad patritios qui Vercellis erant, omnium animos metu concussit, ac dolore succendit: nemo enim ignarus rerum, non prouidebat eo consilio Turrianum, & eum quidem cruentum ferocemque hominem Vercellis prætorem imponi, vt Patritios suæ gentis hostes vrbe pelleret, passimque opprimeret, atque omnibus in locis persequeretur.

Itaque exulum principes coacta armatorum manu, aduentantem cum Prætorijs insignibus Paganinum in itinere obtruncant: quo nuncio Napus & Emberra adeò in vindictæ cupiditatem exarsere, vt immani eorum iussu, omnis sexus & ætatis exulum propinqui, cùm Paganini cadauer ad diui Dionysij templum atrata familia conuexisset, ad eius tumulum tanquam hostiæ mactarentur, &, quod miserabile spectaculum fuit, ad sepulchra maiorum plaustris in vrbem referrentur. Scribit Tristanus Scalchus adeò vesana rabie Napum fuisse correptum, vt Musca filius, ad quem postea ex diuturno carcere recuperati imperij laus peruenit, comprehenso medico cui salutem ex lethali morbo acceptam referebat, vitam vix impetrare potuerit: cùm grauissimè iuraret iuuenis, dolore atque inedia sibi vitæ exitum inuenturum, nisi vir sibi salutaris & innocens, ab crudeli supplicio seruaretur.

Napus

Napus tamen vbi totam immanis vindictæ libidinem expleuit, atque ira deferbuit, id execrabile facinus detestari, in Emberræ sæuitiam cum externi repentinique homines, tum etiam raro sobrij culpam referre, prorsus multa verborum ac vultus simulatione facti atrocitatem lenire. Nec multo post, vbi id populum grauiter tulisse animaduertit, ad mitigandam inuidiam Gallus prætura deijcitur, atque vrbe ob iram ciuium excedere iubetur. Nihilo secius tamen Carolo regi de interfecto hoste Manfredo rege, partoque Apuliæ regno, victoriam gratulatur, misso ad id munus Francisco fratre cum ornatissimo comitatu, donisque regalibus: qui alacriter susceptus, & donatus baltheo militari, regiæque militiæ honoris causa ascriptus, ita demum Mediolano vitam egit, vt ad imitationem Gallici luxus splendore, & domesticarum rerum apparatu Napum principem anteiret. Erat res Turriana in summo arridentis fortunæ fastigio, cruciabaturque ingenti cura Antistes Otho, mœstaque & extorris nobilitas errabat, ab infimo quoque Regulo opem implorans, vti consumptis opibus, atque amissa dignitate, quando toties repetita patria bellum graue & ærumnosum improsperè, & dijs haud dubiè inuitis renouasset. Vigebant tamen in Othone mira constantia & spes incredibilis adipiscendi imperij sacerdotalis, & perinde infracto animo patritij eo duce qui iustissimam præferret causam, omnia sibi ad reditum atque victoriam faciliora fore existimabant. Erat inter extorres Squarcinus Burrus vir apprimè nobilis & opulentus, vigoreque animi, atque armorum peritia illustris, cuius filia nomine Bonacosa virtute, forma & fœcunditate insigni, Matthæo Magno nupserat: Huic Otho patritijque, Pallauicino per eos dies morte surrepto, imperium militare detulerant, inierantque fœdus cum Guliermo Montis ferrati marchione, Ferdinandi Hispaniæ regis genero, eo consilio, vt maiore belli mole Turrianos oppugnarent. Destinabat enim sibi Guliermus si id bellum susciperet, multo maiores opes, multoque maius sibi indies imperium: verum externis soceri auxilijs sibi opus esse iudicabat, vt eximiæ virtutis gentem bellicarumque artium maximè peritam Germanis & Gallis opponeret. Remanserant enim aliquot Gallorum turmæ apud Turrianos, ex his quos Flandrius comes Caroli dux in Italiam adduxerat: ipso enim in ea pugna interfecto, qua Pallauicinum & Gibellinos superarat, plerique ex eius equitatu, postquam debellatum esse videbatur, orbati duce, subsistere in Circumpadana regione, quàm Neapolim vsque ad regem contendere maluerant. Itaque ad Ferdinandum ipse Burrus in Hispaniam mittitur, vt legationi maior inesset authoritas. Is vti erat graui facundia, explicatis partium pariter atque hostium viribus, terminatisque consilijs à rege copias impetrauit, impositisque in naues sexcentis equitibus, & aliquot iaculatorum & sagittariorum cohortibus, in Liguriam est reuersus. Nec multo post ab Sauona superatis Apennini iugis cum ea manu ad Guliermum peruenit. Rex enim generum suum existimatione atque opibus augere, & prorsus efferre in spem ingentem amplioris imperij magnopere cupiebat. His confirmati auxilijs cum Othone Burrus & Guliermus ad Viglebanum, quod Turrianus præsidio tenebat, processere: tentata est per quatuor dies oppugnatio, promotis scalis, & in coronam circundatis funditoribus &

ribus & sagittarijs, ita vt murus continenter propugnatoribus nudaretur. Sed Turrianus miles pluteos ex crassiore materia pinnis coaptarat, quibus protectus magnam vim lapidum deuoluebat, vulnerabanturque subeuntes, neque spes vlla expugnandi oppidi, nisi ingentibus balistis & machinis longo laboriosoque opere ædificatis relinquebatur. quod tum minimè conandum existimabat Burrus, ne vltra Ticinum oppugnando eo oppido hærens diutius distineretur, quum superare amnem, & quamprimum oppidis Mediolano proximis bellum & pauorem inferre cogitaret. At Viglebanenses irrito hostium conatu, & felici suorum successu elati, quum Burrus milites ab oppugnatione reuocaret, contineri minimè potuerunt, quin adperta porta protinus erumperent. Hos temerè incumbentes, insolentiusque prouectos Hispani suo more refugiendo & latè pauorem simulando opportunè ludificati à porta longius abstraxere, adeoque celeriter in gyrum reflexis turmis circumuenere, vt hostes quum se penè ab oppido interclusos cernerent, & in receptu multis confixi iaculis laborarent admistis Hispanis intra portam refugere cogerentur, ac nisi impeditis atque occupatis valuis, demissa repentè cataracta densato ordine irrumpentes exclusissent, Hispani proculdubio sine vulnere oppidum cepissent. Ex Viglebanensibus aliqui occisi, plures capti. Periere & intus aliquot equites Hispani supernè tegulis oppressi, cæteri permutatione facta cum his qui exclusi fuerant, in castra redierunt. Erat tum Ticino amni sublicius pons ad Turbicum vicum impositus, munitusque ad capita lunato aggere & ligneis castellis, in queis binæ vtrinque Mediolanensium & Comensium cohortes ad custodiam excubabant. Decreuerat fortè per eos dies Ticinus, ita vt expediti equites certis vadis haud magno cum periculo tranare posse viderentur. Itaque Othoniani equites fermè omnes, & in primis Hispani consessores totidem pedites in equorum clunibus transportantes, in aduersam ripam euaserunt, & vtrinque sub auroram improuisò aggeres adorti, magno tumultu, magnisque clamoribus subire cœperunt. Tanta celeritas Hispanorum fuit, vt in ea parte præsidium penè prius deijcerent, quàm alterum è tota mole pedestris exercitus expugnaretur. Paucis interfectis, omnes Burrus potitus ponte inuiolatos conseruauit: & quum liberaliter etiam dimitteret, rogauit, vt ad referendam eius beneficij gratiam iam tandem à patritio sanguine temperarent, & sacrosanctum Antistitem templo sedeque sua atque ipsos denique nobiles, patria atque penatibus dignos existimarent. Ob eam humanitatem, Burri nomen Mediolani & Comi clarissimum fuit: & magna quoque pars eius laudis ad Othonem referebatur, vel inuitis & negantibus Turrianis, qui plebis animos his humanioribus officijs pietateque hostium deliniri posse metuebant. Huius Burri monumentum in Peristylio ad ædem Eustrogianam nuper vidimus, excisis literis & superstante scutata equestri statua cum sceptro, imperatorisque insignibus ad veram oris effigiem depicta. Cæterùm Burrus & Guliermus diffuso per Laumelinum agrum equitatu, atque inde cum magna agricolarum trepidatione Sepriensem ingressi regionem, ac demum transuersis itineribus Comensem & Ticinensem secantes viam, vicos Mediolano proximos inuasere. Erat ad Caratum oppidum in

æstiuis

in æstiuis Narbonensium Gallorum equitum ala, ad eam reliquæ Italorum turmæ, atque item cohortes vti conscriptæ instructæque erant Mediolano mittebantur. Napus interea quanto maximè conatu poterat suas atque externas copias cogebat, vt iusto exercitu cum hoste patenti in campo congrederetur. Sed dum a Parmensibus auxilia expectantur, Carrociumque cum signis militaribus & Valentes prætoriani instruuntur (sic enim eos spectatæ virtutis milites vulgò appellabant, qui ad tuenda signa delecti erant) Otho fit certior, Gallos negligentius, vt in nullo metu, vigilias obire, atque eos noctu opprimi facilè posse, si expedita cum parte copiarum Hispani equites mitterentur. Nec mora, re ad consilium delata, expeditionem suscepit Burrus. paucisque horis confecto per noctem itinere, Caratum peruenit. Fortè Gallos Italosque simul ea nocte liberalius epulatos altior somnus oppresserat, & vigiles rari in statione segnius agebant, quum Caratenses exacerbati hospitum iniurijs Burro faciliores aditus ostenderunt. Itaque magnis clamoribus occupato oppido, nequicquam tentata defensione inermes discinctique equites capti: Italicæque turmæ eandem fortunam tulere. Sed quum victores ingenti potiti præda captiuis indulgenter custoditis, corpora & equos curarent, affuit instructo agmine Napus, Othoque & Gulielmus eodem ferè temporis puncto superuenere. Commissa est extra opppidum pugna Burro atque Othone nec opinantibus, fœda vtrinque militum concursatione: nam & oppidum Germani equites irruperant, & captiui resumebant arma: foris verò Turriani equites, & Mediolauensis legio Valentiumque cohortes Gulielmi copias adeò perturbarant, vt disiectæ in fugam verterentur. Hispani quoque equites qui satis maturè equos conscendere atque arma expedire cœperant, angusto in loco confertæ Germanorum alæ impetum non tulere, vti magna ex parte inermes, & Maurorum prælijs assueti, sua tamen agilitate eo profecerunt, vt primis suorum interfectis, celeriter sese explicantes euaderent. Napus primi successus victoria contentus suorum agmina in acie continuit, siue quod dolum ab insidiosa gente suspicaretur, siue quod in ea admodum repetina vtriusque exercitus perturbatione, quum nihil pro certo explorari posset libertatis præsertim Gallis legionis dissolutionem periculosam existimaret. Otho, Gulielmus & Burrus, cũ integro fermè equitatu, & magna parte peditum euadentes continuatis itineribus vltra Ticinum se recepère. Ita Napus sua celeritate & opem oppressis suis opportune tulit, & felici casu de hoste victoriam est consecutus. Huius rei gestæ seriem tempusque Corius scriptor confundit, falsoque asserit, ea die Theobaldum Magni Matthæi patrem fuisse captum. Merulaque, vtpote eam annalium copiam qua nos vtimur, non nactus, de Hispanis angustissimè perscripsit. Ab hac victoria Napum constat odium suum iramque violenter exercuisse, in eas præsertim familias quæ ad hostes inclinassent, aut commeatum ex itinere præbuissent, Castellionumque in primis diruisse, quoniam eius oppipi nobiles, licet Turrianis affinitate coniuncti, in Othonis partes transierant. Interea Otho ad Clementem qui Vrbano vita functo successerat, proficiscitur: orat vt eius ope in sedem suam patriamque restituatur. Fauebant Othoni plerique Cardinales, hortabanturque Pontificem vt sacrosanctæ maiestatis iura in ipso principatus

nam Galliam missurum, vt ex eius authoritate controuersiæ componerentur, hominem ea virtute atque industria vt breui rationem inuenturus sit, qua Othoni pariter ac Napo certis præscriptis legibus caueatur: atque ita futurum esse, vt Othone recepto & de more diuini iuris dicundi facultate potito, ciuitati sacra redderentur. Nec multò post legatus Othonem reducturus Mediolanum venit. actum subinde est de compositione, ex formula Romani senatus, omniaque pollicente se facturum Napo, & excolente omnibus officijs ac largitionibus legatum, ciuitas expiatur, nec tamen Otho recipitur, magnoque eius incommodo dum Napus nouas perficiendo negocio difficultates inserit, sensimque inde tempus extrahitur, eluditurque legatus, Clementem morbus repentinus oppressit. Nunciata Pontificis morte Turrianus vel ob id etiam voti compos est effectus, quòd patres fœda dissensione in diuersa studia proclinantes, in comitio aliquot menses contenderant. Per opportunè igitur Napus excluso summotoque Othone ad firmandas imperij vires conuersus, Rodulfo Cæsari legatos cum amplissimis donis in Germaniam misit, obtulitque vltrò studium suum atque opes ingredienti Italiam ad coronam Longobardici regni de more suscipiendam. His pollicitationibus lætatus Cæsar, Napum suo augustali iure præsidem, procuratoremque in Insubribus constituit, alamque Germanorum equitum mirificam ad eum præsidij causa misit: cui Cassonus Napi filius iuuenis decoræ formæ & militari virtute conspicuus præficitur. Interim Othone in omnem occasionem excubante, cardinales Theobaldum Vicecomitem Placentinum, indito Gregorij Decimi nomine, pontificem creant, quum is infimi ordinis sacerdos, sed virtute insignis, nunquam de toga candida cogitasset. Magno quidem senatorum probro, qui neminem è corpore suo in ea pertinaci contentione pontificatus dignum existimassent, nolentibusque similes, & casu quodam suffragijs ludentes, probitatem ex alio, eoque humili ordine quæsiuissent. Ad hunc Otho profectus, de reditu in patriam sedemque suam diu agitauit, adhæsitque ei in Galliam ad concilium contendenti, quum ille & Vrbani & Clementis acta se defensurum in ea sacerdotij causa prolixè polliceretur. Sed Napus tanto cum honore apparatuque Pontificem Mediolani suscepit, tantaque liberalitate abeuntem in Galliam est prosecutus, vt pontifex eius sacerdotij controuersiam, non prius se cogniturum diceret, quàm peracto Lugduni concilio, in Italiam reuerteretur: Raimundumque subinde in gratiam Napi fratris totiusque Turrianæ domus Aquileiensem patriarcham crearit. Hic erat episcopus Comensis multa morum grauitate, sed profunda ambitione, & nefaria simulatione insignis: ab eo enim in id scelus tota familia conspirante, summissos percussores ferunt, qui Othonem Placentiæ in aula Pontificis obuersantem, obseruatis vestigijs obtruncarent: sed ille per seruum ex cauponariæ mulieris indicio insidias subodoratus, noctu iter arripuit, Lugdunumq; contendit. Refert Stephanardus Flamma, qui eam historiam carmine conscripsit, Pontificem ipsum (quod vix credibile est) nefarij cōsilij cōscium fuisse: &, quod fortasse pro falso esset omittendū, nisi & tum & postea quantū vita superfuit, Othoni animū plane hostilē, & quo lethalius noceret, insidiosis honestorū verborū colori

bus conuelatum ostendisset. Ita his Othonem à gladijs Turrianorum Fortuna seruauit, semel in æde Ambrosiana dum Octauiano cardinali adesset, quæritantibus eum Turrianorum satellitibus vsque ad latrinarum recessus: iterum ad Placentiam. Peracto Lugduni concilio, & composita duorum Cæsarum controuersia, decretoque nouarum copiarum supplemento ad instaurandum in Asia bellum, Gregorius in Italiam est reuersus comitante Othone, qui spei optimæ plenus ex præclara eius pollicitatione, diu exoptatum æquissimis postulatis suis exitum expectabat. Sed Pontifex iam planè Turrianæ factionis effectus, Othonem occultè adorat tanquam credito rem, & æqua poscentem, palam tamen multo cum verborum honore veluti gentilem beneuolumque suum, vti bene speraret hortabatur. Adcurrerant ad Othonem viri Patritij, amicorumque affinium clientumque numerus indies apud eum augebatur. Quo illustri comitatu Pontificis aula frequentior atque ornatior reddebatur: nemoque iam exulum erat, qui non planè speraret propensione studioque Pontificis Turrianos Archiepiscopum esse recepturos. Iam enim Franciscus Septariensis quem populus delegerat, vt Turrianorum potentiam authoritatemque minueret, tædio turbulentæ contentionis, sponte se abdicans ad religiosi ocij quietem se contulerat. Cæterùm Gregorius ab Alpibus descendens, Othoni nihil tale expectanti præcepit, vt Bugellæ Vercellensis agri oppido subsisteret, ne eius aduentu ad vrbem Mediolanum ea omnia, quæ de compositione paceque exulum prolixè tractata fuerant, noua Turrianorum suspicione aut iracundia turbarentur. Paruit Otho extrema compulsus necessitate, in oculto gemens & sæpe suspirans, nec tamen animum despondens. Paucis inde diebus Pontifex ipso Patriarcha Raimundo ornatissimè lætissimeque excipiente, cum Mediolanum ingrederetur, festa fronde atque auleis conuestitæ erant regiones. Napus & Franciscus qui honoris causa ab æquis desilierant, astantes fræno Pontificis equum deducebant, vmbella serica denis hastis à Turriana iuuentute præferebatur. Quibus obsequijs alijsque muneribus Pontifex haud dubiè traductus in partes, & ab Othone diductus, ita demum Mediolano excessit, vt cum multa præfatione inanium verborum, æquissimam sibi videri Othonis causam dictitaret, sed eius controuersiæ iudicium in aliud tempus esse differendum: quòd nequaquam è Republica Christiana fore videretur, si Turrianarum rerum statum, reducto potenti æmulo perturbaret, quando ij potentia virtuteque animi magnis regni regibus æquarentur, queis fœdere & amicitia essent coniuncti, colerentque singulari officio ac pietate pontificiæ maiestatis nomen, idque armis impigrè defenderent aduersus Gibellinos, quorum inter principes, Otho præcipuus esse censeretur. Res enim tum in Italia aduentu Caroli regis eò deductæ erant detestabili populorum omnium insania, vt cunctæ ciuitates diris factionibus laborarent. Guelfi à pontificibus stabant, quorum defensores erant Galli: Germanis alteri studebant, qui Gibellini vocabantur. Hi magna ex parte nobiliores familias ad se pertraxerant: populares verò familiæ & plebs nouique homines Romanorum pontificum iura tuebantur. At patritij superiorum Cæsarum militiæ adscripti post emerita stipendia clari potentesque euaserant, quum imperatorum be-
gnitate

nignitate prædijs, oppidis, portorijs, aquarumque iuribus donarentur, speciosisque nominibus acceptis, aurati equites, Valuasores, Capitanei, & Comites appellarentur. His vti Cæsarum beneficiarijs mos erat pro insigni Romanam aquilam gestare, ingredienti Italiam nouo Cæsari adesse, præstare operam militarem, nouosque honores perpetuis officijs promereri. Ita honestati priuilegijs, & exempti ab communi foro iurisdicundi, inferiores populi classes, plebemque ipsam seruilem in modum despectui atque ludibrio habere, & sæpe, si iussa tardè facesseret, contumelijs atque verberibus mulctare consueuerant. Et quo nihil acerbius videbatur, vigebat iniqua lex, haud dubiè ad iniuriam populi promulgata: qua lege si quis è plebe à patritio esset interfectus, paucis assibus ea capitis pœna solueretur. Huius legis iniquitas aliquandiu tolerata, ad extremum plebis animos adeo vehementer extimulauit, vt vi atque armis eam rescinderet, & nobiles ducibus Turrianis persequeretur. Nihil deinde medium aut æquabile plebs volebat, cùm arma teneret, & vindicandas superiorum temporum iniurias arbitraretur, frustra etiam patritijs priorem licentiam suam moderantibus. Ea enim impotenter dominari quàm ex æquo iniurias propulsare malebat. Ea contentio Turrianos (vti supra docuimus) in ciuitate prætores & principes, ac demum recrudescente intestino malo, belli duces & dominos fecit: tantaque demum fuit imperitæ plebis insania, vt odio nobilitatis quam vrbe pepulerat causa recuperandæ libertatis, nouæ demum & præduræ quidem seruitutis iugum, æquo animo perferret. Cùm iam Turriani sublata publici consilij potestate, cuncta pacis & belli munia ad arbitrium suum reuocassent, & vt imperij opes validius confirmarent, in partes Caroli regis, & pontificum concesserant, mutuisque fœderibus initis, in eam curam euigilabant, vt Germani Cæsares Italiæ finibus arcerentur, Gibellinos vbique perderent, infirmarentque eorum vires qui à Cæsaribus opem implorarent. Per hunc modum Roma, Neapoli, Florentia, atque Mediolano exacta proscriptaque nobilitas errabat, consilij inops, perculsa metu, attrita opibus. Ex aduerso autem pontificij imperij maiestas, percolente tuenteque Carolo, atque adiuuantibus Turrianis authoritate viribusque florebat. Sed necesse erat sacrosanctos principes qui vti omnium parentes Christiana professione ad componendam pacem medij æquissimique arbitri esse deberent, factiones sequi, & quod propè impium videri poterat, sese Guelfarum partium principes profiteri. His de causis Gregorius vt temporibus seruiret, præsentique otio consuleret, Othonis & totius nobilitatis obliuiscendum existimauit. Verùm ad inanem iustitiæ speciem postulauit, vt Archiepiscopatus iura, atque item oppidorum & agrorum reditus ad exilij solatium Othoni redderentur. Vix credibile videri poterat Othonem, qui eximia Vrbani liberalitate creatus præsul, singularique demum Clementis studio in repetenda dignitatis sede visus fuisset, ab eo demum qui & gentilis esset, & amicissimus putaretur, deseri & eludi penitus hostiliterque traduci. Sed in Othone ea vis constantiæ virilis exactæque prudentiæ erat, asperrimarum rerum vsu, & prouectæ iam ætatis cursu confirmata, vt tum maximè sperare inciperet, quum cæteri exules animum despondere viderentur. In summis enim egregiè educati

hominis dotibus reponebat, non frangi animo in aduersis, putare fortunam viuida virtute inferiorem, eamque contemnere vti penitus instabilē, atque ideo quum auersa tam diu esset, non multo pòst in complexum com mutata libidine redituram. In eo animi habitu quum aliquandiu ad Bugellam substitisset, intentusque in omnes rerum nouarum motus, aliquam efferendi sese, & renouandi belli occasionem circunspectaret, Gregorius Aretij decessisse nunciatur. Nec mora ad eam famam patritia gens circumqua que ex infelicitate belli dissipata, ad Othonem coit, in communi consulitur: & cùm duce militari atque opulento, qui afflictas res atque humi prostratas erigeret, maximè opus esset, Gothifredus Languscus deligitur. Hic erat natalium atque opum claritate apud Ticinenses facilè princeps, gloriæ & imperij auidus, & quo maximè placebat, Turriano nomini apprimè infensus. Nemo enim è Cisalpina Gallia non suspectabat Napi opes, vti in immensum adauctas, coniunctasque Apulo regi, Romanoque Pontifici, quodque finitimos terrere poterat, noui etiam Cæsaris amicitia atque præsidio confirmatas. Bergomum enim, Cremam, Comum, Laudemque Pompeiam, Turriani certo iure in potestatem redegerant, interque Ticinum & Abduam, atque in propinqua Rhæticis alpibus Volturena valle, expugnatis & excisis nobilium arcibus, cuncta subegerant. Itaque Languscus amplissimis patritiorū pollicitationibus oneratus (cum enim Mediolani Prætorem cum militari imperio, opimisque stipendijs designabant) & suo fatali iudicio inductus, se partium ducem futurum profitetur. Euocat vndique veteranos, & è Laumellino agro loricatas cohortes, sagittariósque item ex Liguria mercede conducit: ante omnia equitatui studet, vt Germanorum turmis resistat. Paucis diebus in eo apparatu consumptis, & sublatis signis ad Verbanum lacum proficiscitur. Nullum fuit in ea Præfectura oppidum, quod non statim aperiret portas. Erat enim in eo tractatu Vicecomitum familia admodum potens & illustris, & iam erat cunctis inuisa Turrianorum acerbitas, qui superiore bello, præda & cæde aduersariorum non contenti, etiam in ipsa tecta & segetes igne sæuierant. Itaque Arona & Angleria statim recipiuntur. Otho ipse cum valida manu in Seprìensem regionem irrumpit, ea intercincta Ticino atque Olona omnibus ad Verbanum vsque vicis atque oppidis florens extenditur, ab oppidoque Seprio nomen ducit. Hoc Othoniani facilè expugnant, & eo capto latè vndique excursiones fiunt, magnusque timor finitimis pagis incutitur.
Tum verò Napus à fœderatis socijsque ciuitatibus auxilia parare, equos militares mutuò acceptos, & è domestico stabulo fidis & fortibus amicis distribuere, vrbanam legionem ad Carrocij tutelam, ea seueritate atque eo ordine describere, vt octo tribus (tot enim erant vrbis portæ) suffragio suo totidem, quos maximè putarent acres & impigros, singularum cohortium tribunos pronunciarent, tribuni eligerent Centuriones, ij verò eos qui pari delectu Decurias sacramento rogatas mulcta imposita ad vexillum vocarent. His celeriter administratis Cassonum filium cum Germanorum turmis præmittit, qui effuso & vaganti hosti occurrat, ac cōfestim vrbe cum Carroccio paludatus egreditur, cura vrbanarum rerum Francisco fratri demādata. Is diligēter vrbē nouo præsidio muniuit, suspectos relegauit, dubijs

obsides

obsides imperauit, circumscripsit etiam metu & pœna nonnullos qui spiritu, gratia, opibus valebant. Interim Napus cum graui peditum agmine Angleriam ire pergens, quartis castris ad Guasseram amnem peruenit. labitur is ex proximis vallibus in Verbanum, saxoso passim impeditoque aluco. & cum imbribus intumescit minime vadoso. Iam Gothifredus cognito hostium aduentu, in aduersa ripa aciem direxerat, prouectusque equo vt cuncta oculis perlustraret, ineundi prælij occasionem expectabat, eo animo vt hostes vadum petris atque virgultis impeditum ingredientes, adoriretur. Non dubitauit Cassonus qui tribus ferme stadijs susequentem cum pedestribus copijs patrem anteibat, Germanos per se pugnandi auidos cohortari atque incitare, vt contra hostes consertis turmis prouolarent. Erat in prima fronte præmio excitus à Cassono Hantius Lauser, Germanorũ dux, armis cristisque conspicuus. Hunc insolenter traiecto alueo ante alios pugnam cientem, Languscus ipse pari alacritate concitato equo inuasit, hastaque transfixit. Quo strato Languscani clamore sublato victoriam ingeminant. tumultuarioque procursu in Germanos deferuntur. Fit acre in uado certamen humili tum admodum profluente: Balistarij Ligures in densatos hostes sagittas excutiunt: equites peditesque miscentur. Erat iam de Germanis magna ex parte vulneratis parta victoria, quum Languscus terrefacto equo in tenacem aluei voraginem abreptus, ab hostibus capitur. Nec mora Germani commutata fortuna conglobantur: Languscanis amisso duce animus concidit. Appropinquat Napus, totaque mole copiarum impressionem facit. Funduntur Othoniani viribus atque animis impares: insequitur fugientes recens equitatus: magna cædes editur: Nobilium ala Theobaldo Vicecomite acriter depugnante aliquandiu restitit, & dum se in æquiorem locum subducere properat circumuenta à Cassono cæditur. In ea receptus iniquitate Theobaldus ipse & cum eo vinginti duo Patritij capiuntur. Ferunt Napum filij virtute lætantem præ gaudio lachrymas tenere nequiuisse: quando ea victoria vnius horæ momento parta, magno timori summisque periculis & præduris laboribus finem attulisset. Franciscus Turrianus qui Mediolani ipso plebis Tribunatu superbus, & populi & libertatis defensor appellari uolebat, quum rei feliciter gestæ nuncium accepisset, essetque rogatus sententiam de captiuis, crudelissimè rescripsit, asserens cuncta simul Hydræ capita ense recidenda, ne renata venenum rursus effundant. Contrà Cassonus generoso consilio in victoria nobili virtute parta, clementiæ laudem quærens, ne supplicium de Patritijs iure belli captis sumeretur, obnixè deprecari. Sed Napus iampridem Emberræ sæuitia, extra aciem patritio sanguine cruentatus, laudata, sed elusa filij lenitate, in duriorem partem inclinauit, deposcentibus præsertim Germanis truci cum fremitu, vt in vindictam interfecti eorum ducis, Gothifredus necaretur. Nec multò post Napus vt lege ageretur dira voce pronunciauit, atque ita ad Galaratum oppidum duo & viginti insignes patritij, ante alios & Languscus dux ipse & Theobaldus, nefariorum hominum more, securi percutiuntur: & quod inuidiam adauxit ceruicibus tantorum procerum, ad palustri temonem ludibrio quodam appositis, atq; ibi repetito sæpe ictu, sæuissimè detruncatis. Erat Theobaldus Andreo

cio Ohtonis fratre genitus, sua virtute & specie corporis, sed multo magis felici prole clarissimus: reliquit enim Matthæum filium, qui postea ob virtutem, Magni cognomen adeptus, Imperium ab Othone acceptum cum admirabili laude in posteros propagauit. Id execrabile facinus non lege militari, sed immani patratum rabie, nobilissimos quosque & inter primos Languscæ familiæ proceres, aduersus Turrianos vehementissimè concitauit, adeo vt non toto planè exacto triennij spatio, parem omnino cladem Turrianis, funesta admodum illata calamitate rependerint. Otho mœstus, vti domestico publiceque ictus vulnere, è Seprio in Vercellensem refugit agrum, diu indignam Theobaldi necem lachrymis prosecutus: toto autem tempore nunquam animo sese demittens, sed hilari vultu acceptæ cladis mœrorem semper occultans, graui oratione patritijs ostendebat, Deos immortales nefario Turrianorum scelere permotos occasionem renouandi feliciterque conficiendi belli proculdubio præbituros. Nec multi effluxere menses, quum ad excitandos animos initium præbuit populus Comensis, acerbitate prætoris ad arma concitatus. Is erat Accursius Cutica, vir ingenio rapaci, factioso, & quod à liberis hominibus ferri non poterat, agresti quadam ferocia superbo: eum sibi in prætura suffecerat Napus, idque facilè impetrarat pro amicissimo homine & Patritijs maximè infenso: in hoc etiam Comenses pari obsequio remuneratus, quum pariter Corradinum Lauizarium Vitanarum partium principem, Mediolanensi prætura eodem tempore ornasset. In hunc auarè atque insolenter ius dicentem, quum fortè iuueni è Ruscona familia ad tribunal liberius locuto, manus inijceret, populus impetum fecit, fugatumque & in prætorio obsessum cœpit. Post id factum Decuriones ad Napum scripsere, vt si Accursium incolumen & dimissum vellet, ipsis honesta permutatione Simon Locarnas remitteretur. Hunc ciuili bello captum Turriani ad ignominiam & cruciatum, clatrata in cauea feræ bestiæ more concluserant, septimumque iam annum tetro squallore & fœda alluuie deformem ac miserum adseruabant. Erat Simon è Muralta familia Comi admodum nobili, quæ originem à Locarno Verbani lacus oppido deducebat, ob id à Corio, Merulaque scriptoribus, Locarnas appellatus, vir ingentis profectò animi, & proceri robustique corporis, atque vtraque fortuna sua clarus, sed iniuriæ vindicta maximè illustris. Visitur hodie Comi lapideum eius sepulchrum superstante equestri imagine ad vestibulum Abundianæ Basilicæ. Porrò Napus amicissimi hominis periculo permotus, Simonem cauea eduxit, vti etiam contracto iam morbo non multò post, aliqua vitæ aut aeris intemperie moriturum, improbante plurimum Francisco & prædicante, Simonem suo astu viam aliquando reperturum, qua diuturni carceris contumeliam vlcisceretur. Cæterùm ea conditione Simon est deductus, vti iuraret nunquam se aduersus Turrianos arma laturum: sed eius iurisiurandi fidem, vti summa expressam necessitate non multis inde diebus elusit, & quum inhumani carceris memoriam animo deponendam minimè existimaret, grauibus apud veteres amicos habitis consilijs ad Othonem est profectus. Eius viri aduentu erexit sese in nouam spem Otho, coiuereque subinde patritiæ gentis reliquiæ: nam hominem per se diuitijs & clientelis validum, efferatoque animo studij vires omnes ad oppugnandos

Turrianos

Turrianos effundentem magna exulum multitudo sequebatur. Apparebat enim Comenses Simone authore in Patritiorum partes esse transituros, quando iam a Turranis ad singulare eius beneficium rebellassent. Dum arma, equi, militesque parantur apud Vercellas, Otho per speculatores didicit, castrum Seprium de quo toties pugnatum fuerat exiguo præsidio & nulla propè cura custodiri: nam toties deuictis profligatisque hostibus, Turriani, vti in nullo metu, alendi præsidiarij militis sumptum, custodes verò excubiarum diligentiam & ipsi remiserant. Itaque maturandum ratus Otho Ticinum traijcit, delatusque intempesta nocte ad portas, & oppidum & arcem cepit. Paucis inde diebus aucto exercitu, totam eam regionem peruagatus finitimis Mediolano vicis magnam vti ex improuiso hoste trepidationem intulit. Ad eius rei gestæ nuncium Napus cum sua vetere vrbana legione, Cassonoque filio & Germanorum alis vrbe egreditur, cæteras auxiliares copias subsequi iubet. Cæterùm dolore simul atque ira angebatur, quòd hostes toties superati cæsique adeò insolenter sese efferrent, nec superioris cladis exemplo, extrema supplicia formidarent. Sed in Othonem toto animo erat intentus, quem si aliquo casu fortuna desereret, eo semel oppresso patritios facilè debellari, delerique posse iudicabat. Appropinquante Napo, celeriter ex belli ratione Othoniani ad signa reuertuntur. Iuxta oppidum Seprium castra muniunt, murum oppidi atque item arcem præsidio firmant, eo consilio vt freti Sepriensium commeatu, & tuti vallo, præferocis hostis impetum frustrentur. Quum aliquot diebus minutis prælijs lacessendo, leuem armaturam exercuissent, Napus è proximis castris ad oppugnandam arcem scalas & machinas protulit, instructaque legione, et equitatu in præsidijs collocato, mœnibus succesit, ratus se potiturum arce: aut si Otho ferendæ opis causa castris egrederetur, æquo in loco iusta acie certaturum. Quum aliquot horis vtrinque accerrimè certatum esset ad murum, comminutisque scalis, & multis vulneribus acceptis, Turriani decidentium lapidum, tignorumque pondera vix sustinerent, visa est Othoni occasio rei bene gerendæ, communicatoque consilio, cunctisque approbantibus oppido & castris in hostes erupit, tanto impetu vt pulsis & perturbatis primis, tota Mediolanensium legio in fugam verteretur, eaque vis repentini timoris apud fessos sauciosque, & de arcis expugnatione desperantes fuit, vt neque Napus, neque Cassonus conturbato à fugientibus equitatu, opem fusis atque perterritis afferre potuerint. In ea fuga Otho clementiæ nomen quærens, orabat suos vt à sanguine ciuium temperarent. Sed haud facilè continere frænareque eorum ferociam poterat, qui amicos propinquosque suos crudeliter extra aciem interfectos vlcisci properabant. Conseruauit tamen multos: nam nisi maturius receptui cecinisset, quàm nox instaret, vsque ad castra fœdæ fugæ & trepidationis plena, iratorum patritiorum gladij cum magna hostium cæde peruenissent. Agnouère Mediolanenses lenitatem Antistitis sui. Sed Napus eius fugæ ignominiam animo minimè ferens vbi perterritos confirmauit, cohortante Cassono, vt amissum decus celeritate atque audacia sarciretur, præcepit præfectis vt corpora atque animos ad pugnam pararent: statuisse enim intra paucas horas hostem necopinantem, & ab recenti rerum successu incautum adoriri. Ita ea nocte in

somnis Napus, in albescente cœlo ad hostes contendit, tanta celeritate, vt Othoniani vix arma induere equosque frænare potuerint. Dimicatum est aliquandiu ad vallum irrumpēte vndique hoste, & repugnantibus satis constanter qui pro custodia castrorum in fronte excubabant, sed reliquas cohortes ægré sustinentes, nec satis conglobatas ex transuerso Germani densatis cuneis facilè perruperunt. Quo conspecto reliquus peditatus, itemque equites effusi castris atque oppido, protinus in fugam se coniecere. Ita propè sine vulnere perrupta & direpta castra, plurimi capti, cæsi pauci, adeò eius fugæ fœdo euentu vt non facile appareret vtris nam Fortuna humanis cœptis illudens, intra spatium septem horarum plus dedecoris, aut militaris laudis attulisset. Otho premente vndique hoste inter tela volantia periculo elapsus, cum magna parte equitatus ex fuga Comum peruenit. Eum Comenses neque intra vrbem recipere, neque vt diu in suburbanis ædificijs subsisteret, pati voluerunt, ne Turrianus victor, à quo iam planè defecerant, admoto exercitu per causam persequendi hostis, ipsorum agros euastaret. Præbuere tamen benignè & largiter commeatum, atque item sarcinaria iumenta, & peritos itinerum duces: quorum fideli opera vsus Otho, ad septimum lapidem, Luragum castellum primò petijt, atque inde profectus superato Lugani lacu, ad Zornigium subalpinum pagum contendit. In eo loco admodum tuto & syluestri, aliquot dierum quietè recreatus, ad amicos literas dedit, vt de sua salute receptuque certiores redderentur. Sed non multò pòst inopia & egestate impulsus deflexit ad Canobium insigne & opulentum in ripa Verbani oppidum. Ibi Otho admirabili facundia sua vsus oppidanos claudentes primò portas, mox bidui tantùm moram fesso agmini concedentes adeo appositè feliciterque permulsit, vt repræsentata hostium suorum crudelitate, in amicitiam eos suam fœdusque pertraxerit. Nec multò pòst coiuere rursus Patritij exules fermè omnes: nam vbi fama perlatum est, Othonem benignè amiceque acceptum Canobij constitisse, vnusquisque vel inermis vel seminudus ex fuga, atque ab hostium castris ad eum contendebat. Nam Turriani captiuos contenti spolijs statim dimiserant, ne qui felicitate in paranda victoria præstitissent, humanitate vinci viderentur. Affuit & Simon Locarnas inusitato tramitum flexu ex fuga seruatus: agitatumque subindè est de renouando bello, & maiore quidem spe, maioreque apparatu, adeò vt vix credibile videatur, Othonem tantos gessisse spiritus, neque vnquam tot aduersis casibus succubuisse: qui iam quinquies bello victus, tot propinquis & clientibus sæuitia hostium amissis, summaque pecuniæ, & rerum omnium inopia circumuentus, neque ipse conquiesceret, neque hostes ocio frui diuque victorijs lætari pateretur. Erat enim iam planè quinque & sexaginta natus annos, sed viridi admodum viuacique senecta, atque aduersus omnem algoris æstusque contumeliam indomita. Sed fatale ei erat Fortunam vel improbè semper cœptis illudentem, patientia & magnitudine animi superare, exercereque se perēni vigilijs cogitationibus atque consilijs, quibus dignitatem & patriam recuperaret, & posteris cum insigni gloria latè imperium traderet. Inuenio apud ineptum quidem, sed non iniucundum, versibus rerum scriptorem, ab his familijs quæ in Apennini atque Alpium tractu nobilitate, diuitijsque florebant,

bant, Othonem temperantia altitudineque ingenij & pietate venerabile, benignè ac liberaliter fuisse adiutum. Fuere inter cæteros Solarij, Rotarij, Malespinæ, Scarampi & Valpergæ, qui in apparatum belli equos, arma, tela, quadrigas, commeatum omnis generis, vestem, pecuniam contulerunt. Apud generosas enim gentes quodam misericordiæ genere animos permo uebat ea Fortunæ iniquitas, qua tot patritij diu exterrores acerbeque proscripti, ad luctuosam egestatem peruenerant, quando iam nihil eis vsquequaque afflictis, præter spem rubiginosaque arma supererat. Nec defuere voluntarij milites ab Asta colonia, Taurino, Eporœdia, Augusta prætoria, Vercellis atque Nouaria. Guliermus quoque Montis ferrati Regulus in societatem certo fœdere accitus est: quo duce superioribus annis Hispanorum aduentu, Othonem & Burrum cum Turrianis infeliciter dimicasse demonstratum est. Subegerat hic in Montis ferrati regione complura oppida, Albam & Aquas Statiellas, & Alexandriam, postremoque Derthonam imperio suo adiecerat: potens æque atque impiger habebatur: bella ex bellis libenter serebat, vt is qui apud eum erat exercitus, ex reliquijs Hispanorum (eorum enim aliquot in Italia remanserant) & ex fortissimo quoque confectus perpetuis stipendijs aleretur. Comparatis autem copijs, terminatisque consilijs, statuere vt Simon Locarnas naualibus præesset copijs, Guliermus cum terrestri exercitu ad Verbanum progrederetur. Exornarat classem validam Simon, totamque oram ad Othonis studia conuerterat. Stabat à Turrianis Angleria, ad eam Otho & Simon deuehuntur. oppidani refugiente in arcem præsidio se dedunt: arx vti ex ruinis temere & negligenter refecta quum machinas non perferret, certa pactione recipitur. Tum verò ad Aronam naualibus terrestribusque simul admotis copijs bellum transfertur. Arona & Angleria interiacente Verbano, qua Ticinus effunditur, Sextanæ atque Abidenæ arcium in Hellesponto similitudinem reddunt. Sed Arona sicuti nobilitate inferior, ita opportunitate loci, situsque munitione celebrior existimatur. In ea oppugnanda quum aliquot dies contriuisset Guliermus agendis maioribus balistis, quibus tecta introrsus lapidum cumulis proruerет, & è classe Otho & Locarnas ædificatis more maritimarum triremium in summitate mali amplioribus caueis, atque inde scorpionum ingentium verutis muri pinnas defensoribus nudarent, præsidij milites & periculo suo & oppidanorum lachrymis permoti, ea conditione deditionem fecerunt, vt nisi triduo opem ferret Turrianus, ipsi arcem atque oppidum relinquerent. Vix dum confectæ erant deditionis tabulæ, obsidesque recepti, quum Cassonus Ticino superato, quadrato peditum agmine & præmissis Germanis aduentare nunciatur. Tum verò impigrè aciem instruit Guliermus, è classe promptissimi propugnatores terrestribus copijs se coniungunt, editiorem occupant locum, frontemque maximè veterano atque armato milite firmant. Sed Cassonus coniectura iudicans validiores cohortes equitumque turmas in fronte fuisse constitutas, ex duabus Germanorum alis alteram in dextra coniunctam legioni consistere iubet, in qua Musca eius frater, & Andreas atque Hereccus patrueles curabant: alteram ipse obliquo flexu in latus & terga hostium duxit. hæc in lixas ignobilesque manipulos inuecta magnum tumultum ab tergo excitauit, adeo vt Germani cæ-

dendo, sternendoque obuios in interiora castrorum penetrarint: coactusque sit Guliermus nondum contracta in fronte pugna, equitatum suum cõuertere, opponereque Germanis, qui fœda strage cuncta compleuerant. Sed dum Germanorum audacia reprimitur, præliumque atrox in medio miscetur, tota acies respectare ac mox nutantibus vexillis circum agere sese trepidanter cœpit. Non defuit occasioni Cassonus, statimque iussit alteram alam, relicta legione in frontem procurrere. Ea vis irrumpentium fuit, vt priusquam Turriani pedites appropinquarent, Guliermus ancipiti acie circumuentus funderetur, atque vniuersi terga darent: ex fugientibus complures, classis peropportunè adpulsa littori excepit, minoreque ob id cæde Turrianus victoria est potitus, quòd pedestres copiæ tardius appropinquantes in vacua castra impetum fecerant: prædam autem quæ alioqui exigua non erat nobilitauit Guliermi tentorium Maurisiaco opere acu pictum, cum instrumento militari admodum luculento, quo olim à socero Hispaniæ rege donatus fuerat. At Guliermus perrumpens cum equitatu Ticinum iter intendit: Otho & Simon diuersis itineribus cum reliquijs profligati exercitus, hic Comum, ille Nouariam se receperunt. Rebellarant (vt diximus) à Turrianis Comenses Accursio Cutica prætore, Simoneque recepto, neque tamen ad patritios defecerant: medios enim se gerere, & neutris studere malebant, quàm Turrianos iam planè victores, grauioribus iniurijs atque offensionibus aduersum se concitare. & magnopere Turrianis fauebat Vitana factio, quæ iam pridem Philippo opem ferente Rusconam armis deuictam principatu deiecerat. Vbi igitur Simon aduenit concionando passim, cœpit Othonem & patritios primoribus ciuium obnixè commendare, vtí indignè pulsos domo, proscriptosque & crudelissimè à plebeis hominibus diuexatos. Quem inquit exitum consilijs nostris expectamus posteaquam defecimus? nisi vt aut acre bellum geramus, aut insolentissimo Tyranno seruiamus, & ab his trucidemur, qui maioribus nostris patria expulsis tecta huius vrbis & mœnia in cineres redegerunt. Concordia nunc maximè opus est ciues, vt libertatem cum dignitate tueamur. Otho supplex, & patritia gens orant, vt nostra ope in patriam reducantur: ad id vires abundè superfunt, vt omnia maturè atque feliciter confici posse speremus, dum Turrianus debellatum putat, & solutus metu victoria sua superbè lætatur. Erat Simon vehementi eloquentia, & ea quidem authoritati atque opibus aequali, ipsaque carceris calamitate clarior euaserat, cuius indignitas multorum animos ita permouerat, vt Turriani non mediocri inuidia deflagrarent. Eo modo Comenses tumultuario studio & subita quadam acclamatione, Othoni, patritijsque adhærendum decernunt: sed statim ne per Decuriones decretum scriberetur, ambo vrbis Cosules obstitere, Henricus scilicet Aduocatus, & Gaspar Ficanus Vitanæ principes factionis. His sese opposuit Ioannes vrbis Episcopus, qui Othonem studiosè admodum colebat, patritiorumque exulum causam insigni pietate ardoreque suscipiendam arbitrabatur. Ita tumultu exorto diuisus in duas factiones populus, arma corripuit, mediaque in vrbe atrociter est dimicatum. Lucterius Rusca & Simon, aduersarios è foro multis illatis vulneribus in Prætorianas ædes compulerũt, continuatoque certamine prætorio atque vrbe, captis Consulibus eiecerunt.

Nec

Nec multò pòst constituta ad arbitrium Republica & excisis Vitanorum turribus, Otho è Nouaria publicis literis est euocatus. Is primus dies Othoni è tantis calamitatibus felix illuxit: nam ab eo dehinc die, vti rerum scriptores referunt, fortuna Turrianis nusquam arridens eos è tanto fastigio continenter detraxit. Exceptus est Otho à Ioanne Comensi episcopo, singulari cum honore, priuatimque pecunia ad exornandas copias est adiutus. Cæterùm Luctèrius & Simon conquisitis vndique equitibus, atque item sagittarijs & scutatis cohortibus è Verbano & Lario, Luganoque & Belitiona, armataque etiam in primis Comensium iuuentute iustum propè exercitum coegere. Interea Otho exulesque patritij ad se Comum acciuere Ricardum Languscum Laumelli comitem, virum bello acerrimum & Turrianis ex Gothifredi fratris nece vehementer infensum. Adduxerat is veteranam cataphractorum alam, ex his qui sub fratre meruerant, statimque ei omnium copiarum imperium magno assensu delatum est. His comparatis Otho concionatus ad Comenses, gratias cunctis eorum ordinibus humaniter egit, quòd liberali & egregia voluntate defendendas ipsius iniurias opportunè suscepissent, militaremque operam promptissimis animis præstarent aduersus Turrianos impios execrabilesque homines, atque ob id toties à summis Pontificibus inferorum pœnis cruciatibusque deuotos: cuius studij immortalisque beneficij memoriam, nunquam esset è memoria deleturus. Ioannes vrbis episcopus ad hæc totius populi nomine respondit, ea mente Comenses eius optimæ causæ studio adductos sumpsisse arma, vt proficiscētem ad patriam sacratamque sedem suam eductis vexillis sequerentur, fierentque eius victoriæ socij atque participes, quam Dij iustitiæ defensores vltoresque nefariæ tyrannidis aduersus impios & iniquos homines pollicerentur. Proinde læto animo in hostes contenderet. Ipsos enim si bellum extraheretur, societatis initæ fidem atque amicitiam constantissimè seruaturos: Nec multò pòst Otho profectus ad Liciniforum posuit castra. Ea vrbs quondam insignis & nota Ptolemæi temporibus, in minores abijt pagos, dilapso, vti videre est, Eupyli piscoso lacu, in cuius ripa peramœnæ fertilitatis Liciniforum adiacebat, eius regionis tractum corrupto vocabulo Incini plebem vocabant. Asserunt nonnulli ex vehementi terræ motu Eupylum cæco hiatu terræ haustum subsedisse, profundioribusque inæqualis aluei locis, reliquisse exiguos quinque lacus, è quibus Lamber amnis emittitur. Eius incolæ Othonianos lætis animis exceperunt. At Napus vbi nunciatum est Othonem à Comensibus receptum, vehementique Simonis & Ruscorum studio adiutum instaurare bellum, dixisse fertur ad conuiuas superbo sæuoque ore quum è mensa discederet, paruo vt arbitror, labore nostro, magnum certè negocium agasonibus nostris afferemus. Sunt enim nobis horum manibus & exules, & ipsi rebelles infidique Comenses, latronum more laqueis puniendi: atque ita properantius atque turbidius quàm soleret, veluti rapiente fato, in hostem porta Iouia copias eduxit. Pridie enim Cassonum fatali errore præmiserat cum Germanis equitibus, qui Cantarium quinto ab vrbe Como lapide, opportunum oppidum præoccuparet, ne eo ad excursiones faciendas hostis potiretur, & vt inde ipse proximos Comensium agros euastaret. Posuere vitiferis in collibus vrbem Canturiges antiquissimi populi, authore Strabone, sed ea demum nutante

cuncta æuo consenescens, in oppidum abijt. Turrianorum hic erat ordo: præcedebat Pontius Amatus Prætor cum legione vrbana & mercenarijs equitibus: ipse Napus relicto ad vrbis custodiam Oldrado Tangentio insequentis anni Prætore designato, propinquos omnes amicosque & familiares citato & disiuncto agmine secum trahebat. Eodem die quo Cassonus Canturium est profectus, Othoniani ad Caracam nobilem olim vrbem supra Lambrum deflexere: ea Ptolemæo nota, hodie defectis vltimis literis, antiquum nomen retinet. Quum ibi de inferendo bello à ducibus in consilio sententiæ dicerentur, è Decimo vico sacerdos quidam pernici equa deuectus ad Othonem peruenit. Erat enim Decimi præclarum Othonis nomen: nam ab adolescentia sacris initiatus, summum in eo pago sacerdotium à pontifice impetrarat, vnde postea, & in æde maxima Mediolani, & in diui Ambrosi templo canonicas dignitates fuerat consecutus. Is sacerdos Othoni nunciauit, Mediolanensium copias cum Prætore, ipsosque Turrianos principes, sub occasum Solis Decimum peruenisse, cuncta ibi militari strepitu compleri, & tumultuosius atque acerbius quàm pro sociorum consuetudine milites, tecta, cubilia, stabula, pulsatis hospitibus, eiectisque iumentis occupare, nec adesse Germanos qui pridie ad Canturium præcessissent: proinde Turrianos ea nocte posse deleri, si improuisus confecto per noctem itinere dispersos atque sopitos adoriretur. Hoc nuncio maximè lætatus Otho, Dij, inquit, qui à Decimo dignitatis initia præbuerunt, non inani proculdubio loci omine promissam nobis de hostibus victoriam dabunt: atque ita tota re ad consiliũ delata, singulari omniũ alacritate decernitur, non præmittendã bene rei gerẽdæ occasionẽ, & eo quidem ardentius atque audacius, quòd & antea per exploratores de Cassoni consilio atque itinere certius cognouerant. Nihil enim æquè metuebant quàm aperto in campo manus conserere cum Germanis equitibus, quorum vim atque impetum duce præsertim Cassono, iam tribus in prælijs ferre nequiuissent. Otho, vt à cædibus impollutas seruaret manus, Ricardo Langusco copiarum imperium dedit, superinduitque sibi linteam stolam, sacerdotali habitu multis striatam rugis, præferrique sibi iussit argenteam crucem veluti pacato itinere sacri imperij sui sedem aditurus. Magno demum silentio de secunda vigilia Ricardus castra mouit, tribusque fermè horis ad Serenium vicum est peruentum: inde præmissi speculatum expediti equites, ducibus agricolis, non multò pòst renunciauêre apud hostes, vt in ipso conticinio accidit, cuncta quieta nocturnique silentij plena, conspici tantùm semiextinctorum ingnium fulgorem, nec exaudiri castrorum fremitum, ita vt nec ad ipsos quidem pagi aditus frequentium vigilium stationes esse iudicarent. His diligenter exploratis, & instructis ordinibus priusquàm dilucesceret, in conspectum oppidi se dedere, oppresis aliquot excubantium. Id sine facibus iter, & silenti quidem Luna confecerant, ne ab alta sacræ turris specula, patentibus in campis vaga lumina cernerentur. Eo inopinato hostium aduentu exterritus Napus, vix spatium habuit ad induenda arma: tubarum tamen clangore, & pulsu tympanorum cuncti excitantur. Pontius Prætor legionem nondum planè instructam in apertiorem locum educit, equites aggregantur, magnis clamoribus pugna committitur. pugnabat in hac parte Languscus admirabili virtute, interfectoque

ctoque Pontio prætore, stratisque vexillis, legionem cum multa cæde pepulerat, quum altero egressu & angustiore quidem via prouectus in aciem Napus irrumpentibus Comensibus occurrit, vt cum Fortuna Simoni infensissimo hosti obijcere videretur. Eo in loco summa contentione aliquandiu dimicatum, quum Turriani proceres in prima acie, de imperio, de vita, fortunisque omnibus dimicarent: ex aduerso autem Simon & Lucterius Rusca incitati efferatique diuturno inimicæ gentis odio, in aduersos vesano impetu deferrentur. In albescente iam cœlo Andreotus Turrianus interficitur, Franciscus qui hosti, equi frænum comprehendere auso dextram ingenti gladio detruncarat, multosque huc & illuc concitato equo vulnerarat, cuspide in inguen coniecta confoditur. Napus ipse equo deturbatus quum in purpurea trabea, cœnoso in loco volutaretur à Ruscono milite capitur, seruaturque ægrè ab irati Langusci gladio, deprecante Othone, & trepidum perhumano sermone consolante. Capiuntur quoque in ea aduersi prælij fuga summæ spei adolescentes Conradus cognomento Musca, & Guido Turriani: hic Francisco, ille Napo genitus erat. Quibus aliquot post annos carcere eductis, paterni imperij decus Fortuna restituit. Itemque Hereccus superioris Pagani ex Hermanno pronepos, Lombardusque eius patruus, & Cauerna pater Pagani iunioris Patriarchæ Aquileiensis, & Napi germanus frater. Hos omnes Simon atque Lucterius, tanquam peculiari ipsorum sorte Comensiumque militum felici virtute superatos & captos, Comum deducendos curauere, vt in Baradelli arce custodirentur. Ea est ædito in monte excelsa turrè insignis, à Luithprando Longobardorum rege ante octingentos annos ædificata, vt latè speculam in subiectos campos ad tutelam vrbis præberet. Ferunt Simonem, quòd eius animi ferociam victoria mitigasset, non aliter insultasse Napo, quam vt diceret: Non reposcam à te sanguinem & opes Nape, postquam Dij me voti compotem fecerunt, sed æquo iure pœnam talionis: experieris enim tantùm, quale cruciatus & contumeliæ sit genus, in cauea ferarum more custodiri. Et vir certè sapiens & egregiè fortis inter paucos numeraberis, si ea quam ego diu miser & non semper infelix tuli, pari patientia feres. Napus constanti animo fabrefactam cancellatis trabibus caueam intrans, nihil pro se, sed tantùm pro Guidone & Musca deprecari: se meritas pœnas luere: eos verò qui vitæ innocentia nihil durius mererentur humaniter custodirent. Non caruit scribendi legendique solatio Napus, cæterùm adeo acerbè custoditus est: vt ei neque cultelli neque forfices concederentur, quibus sibi mortem consciscere posset, vnde illi ad deformitatem prælongi vngues, promissa Cæsaries, & illuuie turpis barba prouenerant. Reliqui, & ante alios Musca & Guido decori iuuenes, cum Lucterij generosi viri humanitate, tum pacati iam Simonis indulgentia liberalius adseruati. Otho memorabili potitus victoria, ante omnia apud duces militesque grauiter atque humaniter egit, vt moderatè victoria vterentur, cædi vindictæque finem imponerent, spolijs contenti essent, captiuosque dimitterent. Agendas iure Dijs immortalibus gratias, quòd toties bello profligati, atque omnibus exilij, fugæ, atque egestatis oppressi malis, septies acie victores hostes tantisque subnixos opibus, ad internitionem eorum nominis, vnius horæ momento debellassent, Remisere impetum patritij, condideréque extem-

plò gladios: commouerat enim generosos quorundam animos Francisci cadauer lutulento in solo fœdè proculcatum: cuius etiam caput gregarius miles ob fratris necem, decisum trunco, hastæque præfixum victoribus pariter & captiuis ostentabat. Fuerat Franciscus Napo fratre sæuior & asperior, vtpote nutantem in consilio Napum ad sumendum de captiuis Theobaldoque præsertim supplicium, vehementibus literis impulisset, semperque acerbissimè grassatus in nobiles ciues, plebem satis superque sua temeritate concitatam ad audenda facinora intemperanter accendisset. Tum verò Oldradus prætor clade Mediolani nunciata, aduocare in consilium ciues, plebem ad arma vocare. At ciuium optimus quisque eius imperia contemnere, de pace & de concordia plurimum loqui, in virtute pietateque Othonis Antistitis spem reponere: propterea que sanandæ ciuitatis & parandæ quietis occasionem diuinitùs oblatam arbitrari, postquàm vniuersi ferè proceres Turriani qui renouare bellum possent, aut in acie essent cæsi, aut in fuga capti ad manus hostium peruenissent. Quibus rebus Oldradus valde conterritus, ac sibi timens, in prætorium se recepit. Interim Cassonus de aduerso prælio certior factus è Canturio Mediolanum peruenit, ratus aut patrem aut patruum, aut certè reliquos familiæ principes ex fuga in vrbem se recepisse. Sed ibi de suorum calamitate certior factus, non deserit sese, & quum non statim admitteretur, refractis portis, introductoque armato agmine in forum contendit. In eo tumultu suburbani incolæ Comensis portæ, postremos ex Cassonianis equitibus inuaserunt: ex his multi vulnerati exutique armis & equis diffugerunt. Porrò Cassonus vrbem percurrens & veteres amicos plebemque præsertim ad arma euocans, & crebrò libertatem se aduersus veteres tyrannos defensurum repromittens, cùm nemo commoueretur desperatis rebus Romana porta se proripuit: adeo enim ex euentu eius pugnæ apud omnes populi classes, veteris studij & fauoris ardor territis mentibus exciderat, vt nemo vel egregiè factiosus in medium prodiret, qui proferre vexillum auderet, aut Turriani imperij nomen se defensurum profiteretur. Hinc videre licuit quantam rerum animorumque mutationem aduersæ pugnæ casus attulerit: adeo vt facilè iudicari possit, in toto tuendi principatus negocio, nihil omnino esse populari præsidio incertius aut inanius. Cassonus continenti cursu Laudem Pompeiam peruenit: vbi cùm minimè reciperetur, Cremonam atque inde Parmam ad veteres amicos confugit. Eodem die Mediolanenses ad Othonem legatos miserunt, qui omnia amica pacataque ingressuro vrbem pollicerentur. Ita haud multò pòst insigni pompa in speciem triumphi Mediolani receptus, cunctos qui aduersarum partium fuerant metu liberauit, habuitque orationē ciuili clementia & Christiana pietate plenissimam: pacatisque omnium animis respublica ad eius nutum constituta est. Creantur quoque prætor quidem Ricardus Languscus, & magister equitum Simon Locarnas: quorum illustri virtute se victoria potitum Otho gratissimo animo prædicabat. Dedicauit subinde aram in templo maximo Diuæ Agneti quam in prælio vouerat, addiditque agros in alimenta sacerdotum, qui quotannis eius diei memoriam celebrarent. Idque adhuc in vrbibus Mediolanensi imperio contributis, prætores decurionesq; ad tubarum cantum instauratis sacris religiosè repetere, post ducentos &

sexaginta

ſexaginta annos videmus. Pugnatum eſt duodecimo Calendas Februarij anno à Natiuitate Chriſti Milleſimo & ducenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo. Eius verò ſummæ victoriæ hiſtoriam Otho pingendam curauit in Angleriana arce, regio ſumptu ab ſe edificata: extantque adhuc in maximo teſtudinatoque conclaui incorruptæ præliorum cum veris ducum vultibus imagines, latinis elogijs paſsim ſingula rerum argumenta indicantibus: quanquã Muſca Turrianus poſtea victor, recenti calce maculare potius quàm obliterare eius infauſtæ hiſtoriæ memoriam contenderit. Auxit eius diei lætitiam Bonacoſæ Burræ partus; ea enim nocte quà ad Decimum pugnatum fuerat, Magno Matthæo filium peperit, cui ob Galli cantum Galeacio nomen inditum ferunt. Hic eſt qui poſtea omnes eius ſeculi principes & duces, magnitudine animi, liberalitate atque imperatoria laude ſuperauit. His confectis rebus, Otho ad expugnandam montis Orphani arcem copias miſit, in quam Turrianorum reliquiæ confugerant, vexabantque inde diurnis nocturnisque decurſionibus ſociorum agros. Ea arx ad tertium à Como lapidem impoſita eſt monti, qui ob id Orphanus appellatur, quòd vndique diſcretus atque abiunctus à cæteris ab ima planitie molli faſtigio in nemoroſam cautium metam adſurgit, inſidetque viæ militari ad Coxiæ torrentis vallem, qua iter eſt ad Liciniforum. Hæc quum machinis capi non poſſet, operibus circumuallata, ſexto demum menſe fame domita eſt. Deſæuijt in muros Otho, ſed non planè totam diruit: ita vt Guido è carcere elapſus, rerumque potitus, eam poſt viginti annos facilè reſtituerit. Euerſa montis Orphani arce Turriani finibus exceſſere, & veteres eorum clientes, quum Othonis clementiæ ſalutem minimè committendam iudicarent, in Cremonenſi, Parmenſique agro, & in Venetia ad Aquileiam familiæ proceribus aggregabantur. Tum verò Otho à belli ſtudijs ad pacis ciuiliſque adminiſtrationis munia conuerſus, ciues de ſe benemeritos locupletare, omnibus iuſtitiæ atq; humanitatis officijs nouas amicitias parare, procurare res diuinas, ſingularique moderatione principis ſimul ſacrique paſtoris officia implere. Quum in his rebus eſſet occupatus, renatum eſt repente bellum initio à Laudenſibus exorto: nam Othone mirum in modum Viſtarinis fauente, qui vti diximus Principatu pulſi redierant, æmuli eorum, quum neminem ciuem domi natu potiri pati vellent, ad ſe Caſſonum & Gothifredum, atque item Raimundum ab Aquileia cum magnis copijs acciuerant, indeque auxilijs Cremonenſium & Parmenſium adaucti in agros Mediolanenſium ſeſe effuderunt. Caſſonus multis expugnatis direptiſque oppidis, Tritio & demum Vaprio in Ripa Abduæ occupatis Lambrum traiecit, conflixitque collatis ſignis cum Mediolanenſi legione & vrbano equitatu, qui cum Caroccio temerè vſque ad ſanctum Donatum Romana porta proceſſerant, In hac pugna Caſſonus paucis cæſis, ſupra viginti ſeptem ſpectatæ nobilitatis centuriones cepit, & in his Mutium Soreſinam, Gaſparem Vicecomitem & Antifoſſam Vercellinum, & præterea magnum numerum peditum atque equitum. Quidam authores ſunt Othonem cum expedita manu ad Caſsianum vſque proceſſiſſe in ripa Abduæ ſitum, vt primis hoſtium incurſibus occurreret, maioreque conſpecto hoſtium exercitu, refugiſſe ad Gorgonciolæ vicum, ſuperuentuque hoſtium, non aliter ſeruatum, quàm munitione ſacræ turris, in

quam nemini cognitus ascenderat. At Cassonus eius pugnæ successu elatus per suburbana ad Ticinensem portam adequitauit, terroremque ostentatis copijs ad fossas vndique circumtulit. Tum verò Otho in tam graui pericu lo mira vsus constantia, fidis cohortibus portas firmare, prætorem in foro cum signis militaribus excubare, suspectos ciues apud se habere, eoque vultu cuncta administrare, vt in multa dissimulatione pauoris, excellens fortitudo & prouidentia singularis eminere viderentur. Nec multò pòst Cassonus nemine ex veteribus amicis, vti sperauerat, ad se concurrente, retro vertit agmen, trangressusque Abduam ad oppugnandum Bregnanum contendit. Discessu hostis Otho recreatus, nihil potius aut expeditius existimauit, quàm è Monteferrato Guliermum veterem socium & militari laude florentem euocare: quo duce vim hostis acerrimi propulsaret, & insigni apparatu conatuque egregio bellum conficeret. Nec ita multò pòst Guliermus accepta ingenti pecunia Mediolanum venit, statimque liberali stipendio ad quinque annos Mediolanensium, Othonianarumque partium aduersus Turrianos eorumque socios imperator deligitur. Nec mora cum eo prætores Antonius Languscus Ticinensis, & Lucterius Rusca Comensis, exercitum instruunt, Carroccium educunt. Duo autem prætores erant, quòd coarctarat Otho præturæ tempus, vt pluribus honorem impatiretur, eoque beneficio plures ciuitates atque familias sibi conciliaret: nam qui annuus fuerat Magistratus, semestris effectus est: ea lege, vt qui designatus esset prætor, dignitatis insignibus vteretur, sed exclusus iurisditione, bello tantùm collegæ operam nauaret. Cæterùm promotis castris, ad Vaprium recto itinere peruentum est: habebat id oppidum cum arce tranciendi fluminis opportunitatē. itaque arx magnis vtrinque viribus oppugnata defensaque est, bellumque protractum, ita vt nihil præter vastationem agrorum incendiaque villarum, memorabile gereretur. Verùm Guliermus noui consilij rationem susceperat, vt refecto ad Ticinum ponte, vltra Abduam bellum transferret. Erat in castris Otho, & ab alia parte Raimundus Turrianus: ab his vti decuit à sacratis viris, Bergomates legati impulsi ab optimis vtriusque partis ciuibus impetrarunt, vt de pace liceret loqui, eoque res interpositis aliquot dierum inducijs, deducta est, vt deposito metu, familiaritate vtrinque milites amicos & propinquos conuenirent, adeo vt vna castra ex duobus facta viderentur. Sed quum à multis ex illustri ordine Mediolanensium, Turrianos milites salutari studiosiusque appellari Guliermus conspiceret, inuectus equo in commeantium turbam ferrea claua minabundus colloquia militum diremit. Paulò pòst tamen Raimundus, Cassonus, & Gothifredus Melenianum venere, affuitque ad condictum Guliermus cum Othonianis, in queis erat Conradus Castellionus iureconsultus insignis, breuique, disceptatore & arbitro Guliermo, pax his conditionibus dicta confectaque est: scilicet vt in summa Bripiana & Vapriana arces, ipsi Conrado & mercatorum collegio custodiendæ traderentur: agri porrò paternæque possessiones, castella, domus Turrianis redderentur: loca tamen munita his ciuibus, qui neque harum, neque illarum partium censerentur custodienda relinquerent, potestasq; his esset, vti luberet habitare in agro Mediolanensi: vtq; vtrinque captiui sine pretio dimitterentur. Tabulis ritè confectis Turriani

captiuos

captiuos Guliermo ea conditione tradiderunt, vt non prius soluerentur, quàm ij qui in Baradelli arce erant, dimissi forent. Id verò facturos Comenses Lucterius & Simon pernegabant, qui iure belli captos, peculiaresque hostes suos ad alienum nutum & commodum minimè dimissuri viderentur. Nihilo secius Guliermus, quanquam id à Comensibus, quod Turriani petebant non impetraret, Mediolanenses captiuos omnes dimisit. Sed Otho cæteris pacis conditionibus non diu stetit, & sua sponte, & impulsu clarissimorum ciuium, qui priuato quodam inito fœdere aduersus Turrianos conspirarant. In his fuere Vicecomites fermè omnes, Soresinæ, Mandellij, Pusterulæ, atque item Cribelli. Ita Turrianis neque redditæ res, neque restituti agri, neque permissus in patriam reditus, neque captiui è Baradello custodia liberati sunt: magna quidem cum Othonis inuidia, qui securitatem Imperij, fide & iureiurando potiorem habuisse dicebatur. Prouidebat enim amicos clientesque suos, quibus Turrianorum bona dono data fuerant ex lege & conditione pacis, omnibus victoriæ præmijs ad contumeliam spoliari: quæ res ad conturbandas multorum fortunas, abalienadosque animos manifestè pertineret. Igitur Turriani à Guliermo atque Othone decepti, eo cum dolore animi latè finibus excesserunt, vt iniuriam violatæ pacis ad ciuitates passim, Regulosque deferrent: ab his opem implorarent, socia & mercenaria arma pararent, quibus acceptas iniurias vlcisci & patriam repetere possent. Sub id tempus in Baradello moritur Napus, fœda illuuie & enatis subinde pediculis consumptus. Fuerat in eo squallore & vitæ tædio, annum vnum, menses septem, & dies viginti tres. Corius & Merula attractum pedibus & in sylua sepultum tradunt: sed nos Tristano Calcho potius assentimur, qui Comensem episcopum agenti animam astitisse scribit, collatisque Christiano more sacramentis, defunctum in ædicula Diui Nicolai piè honesteque tumulasse. Eundem vitæ exitum tulerunt Lombardus & Cauerna biennio post, ex morbo agritudineque animi Napum secuti. Interea Raimundus ex Venetia, Foroiulio atque Histria, & ex Carnis & semi Illyricis gentibus ad duo milia equitum, peditum quatuor milia sacerdotij opibus armauit: quibus Cassonus veteres Germanos & Parmensim, Cremonensiumque & Laudensium auxilia adiunxit. Accessere etiam plerique Mediolanenses, qui Othoni principatum inuidebant, ægerrimeq; ferebāt Turrianorum iniuriam, & communem patriam fructu pacis & ocij fraudatam querebantur. Propterea que sponte in exilium abierant, & Turrianorum signa secuti quantis maximè artibus poterant per affines & propinquos suos Othonis authoritatem in republica conuellebant. At Otho in eam curam experrectus ex fidissimo & fortissimo genere militum exercitum parare, à socijs ciuitatibus auxilia accire, & veluti in supremo conatu supremaque spe conficiendi belli omnem armorum apparatum ingentemq; pecuniam proferre. Cunctabatur autem Guliermus prauis atque insidiosis artibus, nec adduci poterat, vt rebus celeriter administratis in hostem copias educeret, vt pote qui pericula augeri, confirmari hostium vires, terreri magis ac magis Othonem magnopere cupiebat, vt operam suam ampliore prætio, periculo & necessitate circumuentis venditaret. Erat quidem Guliermus animo ingēti, & in omni bellico munere prorsus intrepido, sed auri atque Imperij fœda

cupiditate corrupto. Adduxerat enim Mediolanum superiore anno Beatricem vxorem: quæ mirifico apparatu atque insigni liberalitate suscepta, ornataque regalibus donis ab Othone, atque ab Decurionibus: & demum introducta in nobilium domos, admirari lautitiam, magnitudinem atque opulentiam vrbis, inuidere fortunæ Othonis, & demum Hispania cupiditate id Imperium affectare cœpit. Hæc quum impense laudaret apud virum, quin tu inquit, si vir es, hac vrbe potiri non contendis? Pater certè meus tibi non deerit, si pro te potius quàm pro alijs imperitis, belli peritissimus pugnare decreueris. In hanc spem Guliermus ab inani & cæca, vt plerumque accidit, ambitione facilè prolapsus, in Hispaniam enauigarat: vbi communicatis cum rege consilijs, quum voti cupiditatisque suæ Fortunam tentare decreuisset, galeatos amplius trecentos equites, & leuem armaturam equitum & peditum in naues sustulit, & in Italiam est reuersus. His de causis Otho profunda prudentia & solerti ingenio probè agnoscens quantis animi recessibus Guliermi consilia conderentur, nihil antiquius aut validius habuit, quàm parum synceri ducis animum amplis pecuniæ muneribus expugnare: sed Matthæus Vicecomes iam planè bello & pace spectatis operibus magnus, dies mora extrahentem iocabundus incitabat. An, inquit, Guliermè illam vim bellici vigoris qua vna laude maximè flores, hac infami cunctatione amittes? vt & tu & nos tecum militaris nominis dignitate spoliemur? Conuenere iam vndique auxilia tantæque nobis adsunt copiæ, vt hoc tempus quod tibi segniter deperit, morari de hoste victoriam videatur. Aduenerant iam Simon Aduocatus à Vercellis, a Nouaria Guliermus Brusatus, Antonius Languscus a Ticino, & Lucterius Rusca, Simonque Locarnas è Como, qui suarũ ciuitatum magni roboris auxilia adduxerant. Itaque Guliermus compressa ægritudine animi, nec minus accepto auro quàm pudore deuictus, Carrocium eduxit, & ad Vaprium, vbi hostes constiterant, contendit. Fuere in eius exercitu, vti aliqui authores scribunt, ad triginta millia peditum, & sex millia equitum, in queis supra duo milla cataphractorum equitum censebantur. Inuasit Cassonum insolitus pauor tanto conspecto exercitu, ita vt ei semper antea intrepido atque pugnaci, expediendi consilij vis omnis excideret. Non putarat enim Mediolanenses publica Carroccij signa aduersum se adeo celeriter educturos, remque sibi tantum fore cum Guliermo Othonianisque clientibus bona victoriæ spe plenus existimarat. Appropinquante itaque hoste in id discrimen erat deductus, vt si vltra amnẽ se recipere, exercitumque seruare vellet, id ne dum commode, sed ne sine ingenti quidem perturbatione, summoque periculo facere posset, relinquebatur vt audacter irrumpendo iniqui certaminis aleam subiret, aut se ad oppidum circumuallari obsiderique pateretur: quod cum indecorum ac miserum fore iudicaret, vti dignum erat fortissimo duce, totiesque victore, instructa acie conflixit, edidítque supremo virtutis conatu egregium facinus. Nam cum vndique circumuenta acie à tanta hostium multitudine cæderetur, Germanos equites cohortatus, vt honesta nec inulta morte conciderent, conglobato cuneo ad Guliermi vexillum prostratis Hispanis penetrauit, occisoque signifero illud arripiens, discerpsit, atque ibi demum interclusus à legione, interfectusque est. Tum verò Turriana acies vndique pulsa trucidataque ad flumen se conuertit.

uertit. Ibi cùm plerique natando metu mortis, mortem non timerent, magna ex parte summersi sunt. Perijt & in vado Gothifredus Turrianus Cauernæ filius: deletæque sunt penitus Raimundi auxilia: ipse enim Laudi Pōpeiæ substiterat: Cremonensium verò & Laudensium duces capti. Pugnatum est ad Vaprium septimo Calendas Iunias anno quarto à Decumana victoria, quæ sicuti principatum Othoni dederat, ita hæc eum sublato vndique metu confirmauit. Honestatus est Cassonus sepulchro non ignobili, quod adhuc extra Vaprium in ædicula conspicitur: retinetque adhuc proximus ager eius prælij memoriam, cùm ab incolis Turrianæ cladis nomine vocitetur. Nec multò post Laudensibus bellum indictum, depopulatusque est eorum agros Gulielmus, tanta acerbitate, vt Laudenses villarum castellorumque vastatione perdomiti de pace legatos ad Othonem miserint. Inde Gulielmus in Cremonenses duxit, multisque detrimentis illatis bellum aliquandiu est productum: nam Placentini, Parmenses, Mantuani, Regienses, Cremonensibus opem attulerant: ad extremum inter eos inita pax, & in centum annos proclamata, ea conditione vt captiui vtrinque dimitterentur, & Turriani eorumque ex professo fautores his vrbibus exularent. Interea Comenses Gulielmum in decem annos Imperatorem suum declararunt, cōcessaque est ei suprema potestas condendi atque antiquandi municipales leges: sed id vnum omnino est cautum, vt de captiuis Turrianis qui in Baradelli arce erant ius omne Comensi populo relinqueretur: atque ita à Comēsibus liberaliter susceptus, iurauit se populi Ruscanorumque partium iussu, aduersus eorum hostes vti res posceret, bellum egregia fide gesturum. Inde frequenti comitatu Mediolanum rediens, tot rerum secundo successu elatus, ad insana consilia reuerti, secreto hostilia moliri, & cogitare denuo cœpit, quibus nam artibus Othonis existimationem conuellere, circumuenire hominem iam planè senem, & denique vrbis Imperium posset inuadere. Homo ingenio procaci, auido, inexplebili, Reipublicæ accumulatis tot sumptibus grauis, inuisus esse omnibus cœperat, cùm sibi arroganter ascriberet recentis prælij victoriam, & Othoni, & ciuibus pacis ab se partæ beneficium obiectaret: ob id inflatius atque superbius quàm antea se gerebat, vt non omnino dissimulanter ad principatum aspirare videretur. Ante omnia Bosium Doariam veterem aduersæ factionis ducem, Cremonensiumque tyrannum, in cuius tabernaculo Actiolinum expirasse docuimus, Soncino oppidi dominum Othone frustra reclamante constituit, vtque familiam illustrem atque opulentam Imperij vtrique æmulam Othoni opponeret, Soresinas incitauit, vt sese efferrent, & his ciuibus æquarentur, qui nobilitate pares, vel omnino virtute & diuitijs superiores libertatē opprimere niterentur. Postremo postulauit, vt Ioanni Pogio ipsius familiari prætura cōferretur, inde sibi gradū facere ad dominatū maturans. Itaq; Pogio prætore duæ sunt exortæ factiones, magna pars ciuiū Othoni fauebat, in altera erant Gulielmus ipse & Pogius prætor, atq; itē Soresina familia: & quanquā occultè Castellioni duce Guidone, cuius opera per id tempus auro corrupti custodes è carcere Baradellæ arcis Guidonē Turrianū eduxerant, Musca & Hereccus eripi nequiuere. Ea res Othonē quidē grauissimè pupugit, sed ferentes id iniquiore animo Comēses, sibi à Mediolanensib. capitalem iniuriam indignè fieri querebātur,

decreto magnopere lætatus, opes atque operam pollicebatur: cuius viri vim tanquã pugnacis, & ab recenti iniuria concitati, grauem & periculosam Othoni futuram intelligebant. Eo modo Turriani iuuenes acerbo carcere post septimum annum & mensem vndecimum educti, acre bellum, & tum Othoni, & Matthæo deinde, eo pulso & in exilium acto, varijs successibus intulerunt: quæ quoniam ductu Magni Matthæi gesta sunt, in eius vita ap tius atque illustrius perscribentur. Iam enim in eum ab eximia virtute & rebus feliciter bello gestis, præclaris ducibus parem Otho senex omnia humana iura contulerat, adeo vt vtrunque magistratum vnus occuparet, impleretque. Nam & gerebat bellum vti dux atque equitum magister, & è tribunali prætorio patientissimè ius dicebat, vt ipse omnium litium disceptator & iudex ex arbitrio iudicaret, & omnis subinde prouocatio tolleretur, res graui ciuium incommodo ad ferendas lites excogitata. Sed mirum in modum eius nomen atque potentiam adauxit Gulierm i inexpectata calamitas: qui Turrianis Comensibusque coniunctus, tam Othoni graue bellum intulerat, atque id tum vehementiore studio reparaturus esse videbatur, quod & Guido Castellionus Turrianis adhæserat, vir inter primores consilio, clientelis, atque opibus insignis: erat is Guidonis Turriani qui è Baradello effugerat auunculus. Igitur Guliermus quum nefario scelere Derthonensem episcopum necasset, in manus Alexandrinorum ex insidijs captus deuenit, apud quos ferrata in cauea, atrocibus corporis atque animi tormentis excruciatus interijt. Gratias igitur Otho dijs immortalibus agens quod se votorum omnium compotem fecissent, vti iustam ab omni labore vacationem nactus, apud Claræ Vallis cœnobium religiosa quiete fruebatur, apprime confisus præcellenti prudentiæ virtutique Matthæi Magni: hunc enim ipse à tenerea ætate seuere & diligenter educarat, instituerat que his moribus, quibus in omni bellica vel ciuili actione ad certam laudẽ semper illustris tanto imperio dignus esse videretur. Magnitudine quippe animi, patientia, humanitate, religioneque & domestico splendore cunctos anteibat. Nemo ei corporis aut ingenij vigore par erat, altitudine verò consilij, facundia, & oris atque habitus dignitate antiquis heroibus æquabatur. Nec eo quisquam prole felicior fuit. In quinque enim eius filijs Otho ipse peracri iudicio, miram certamque indolem ad propagandum imperium quasi diuinans prouidebat: & iam ex his Galeacius & Marcus cui Balatroni cognomen fuit, ad militarem ætatem peruenerant, & in Iohanne atque Luchino optimorum principum indoles elucebat. Postremus Matthæi liberorum Stephanus fuit cæteris prole quàm vita felicior, quum adhuc filij, nepotesque, & qui nouissimè imperarunt pronepotes recta serie respiciant. Eo modo quum ad Claram Vallem amœnissimis in hortis Otho tuendæ valetudini operam daret, frequentique comitatu insignium philosophorum, & sacratorum virorum oblectaretur, sæpe de diuinis humanisque rebus in iucundissimè disputans, senio potius quàm morbo confectus è vita discessit, Augusto mense eius anni qui fuit à partu Virginis nonagesimus quintus supra mille & ducentos. Impleuerat septimum & octogesimum annũ, nullis paulo molestiorib. morbis obnoxius, ita vt mihi proculdubio omnium Principum longè felicissimus decessisse videatur. Vsq; eò enim

paucis cõcesso, fati munere vixit, vt summa gloria plenus, quod ambitiosa cupidaque mortalitas maxime optat, posteritati suæ lætissimus interfuisse videatur. Tumulatus est in templo maximo ad maiorem aram marmoreo sepulchro, in cuius fronte hæc carmina leguntur.

Inclytus ille pater patriæ lux, gloria patrum,
Fulgor iustitiæ, fidei basis, arca sophiæ,
Largitor veniæ, portus pietatis egenis,
Intrepidus pastor, quem moles nulla laborum
Ardua deuicit, populo latura quietem.
Ille prius princeps, & præsul amabilis, in quem
Altus virtutum splendor conuenerat omnis:
Quo Mediolanum radiabat lampade tanta,
Totaque fulgebat regio, nunc pallet adempto:
Clara Vicecomitum proles venerabilis Otho
Oh dolor, oh vulnus, cinis est hoc marmore factus,
Christe pater vitæ in te requiescat spiritus in te.
Annis vndenis, ter senis, terque diebus
Præfuit ecclesiæ pastor bonus Ambrosianæ,
Mille ducenteno quinto, nouiesque deceno,
Quarto hic Augusti bis liquit gaudia mundi.

M A T.

MATTHAEVS MAGN. SIVE LIBER II.

NEMO si Fortunæ ludos spectare lubet, certiore vtriusque sortis merito MAGNI cognomen adeptus est, quàm hic ipse MATTHAEVS Vicecomes, cuius imagini ad veram oris effigiem ductæ, insignes etiam excelsi animi dotes breui elogio expressas appendimus. Nec titulus, vti reor, vel summæ virtutis atque potentiæ regibus insolens & grauis huic ad inuidiam cesserit, quum illi superiores Alexander, Pompeius & Carolus, tanquam humanæ virtutis modum supergresi inter Heroes referantur. Hic verò intra patriæ fines parta laude contentus, id tulerit, quod ciues post inuidiam morte extinctam, præclara etiam hostium confessione detulerunt. Natus est Masino in pago ad Verbanum lacum, eo forte insigni die quo Federicus secundus, dirus Italiæ Cæsar, à filio Manfredo rege

coniecta in os stragula veste suffocatus interijt. Tradunt autem non insulsi annalium scriptores, armenta eius vici sponte soluta proripientiaque se magno tumultu è stabulis domum, in qua Anastasia mater infantem noctu enitebatur, inusitato mugitu edito quasi salutasse, adeò vt experrecta tota vicinia puerperæ magnus timor incuteretur. Sed id Theobaldus pater pro lætissimo ostento accepit, gratulatus vel ob id vxori felicem partum, quòd miræ magnitudinis infantem ad ingentis spei fortunam edidisse videretur.
Erat Anastasia Vberti Pirouani nobilis atque optimi Mediolanensium Antistitis ex fratre neptis. Hæc puerum rara inter matronas charitate proprijs vberibus aluit, adultumque vsque adeo diligenti & planè virili cura honestissimis moribus instituit, vt Otho nescio quid egregium & verè magnum in pueri indole se conspicere fateretur. Cæterùm Matthæus iam planè vir quanquam impubes, orbatus patre viro fortissimo, ærumnosique exilij Othoni patruo comes, ita corpus pariter atque animum exercuit, vt vtrunque viriliter aduersus rerum omnium contumelias indomitum, inuictumque voluptatibus præstaret, & duris atque asperis gaudere, nec aduersis vnquam frangi, nec secundis efferri videretur, quod nihil vnquam aut demissum aut insolens ore gestuque eius excideret, præaltaque semper atque ardua ad imperium & gloriam intentus agitaret. Summum adeo decus in clementia & moderatione reponebat, quibus virtutibus Turrianos omnino caruisse, ideoque celeriter excidisse principatu, prædicare erat solitus: oderat enim gladios extra aciem cruentos, quum in neminem Turriani sanguinis, vel nunquam, paternæ cædis oblitus, sæuierit, neminemque ex infensissimis hostibus bello captis occiderit: vti videri licuit, quum omnes ferè aduersarum partium summi duces atque ei capitali odio inimicissimi mira perpetuæ victoriæ felicitate in potestatem eius deuenissent. In his fuere Simon Aduocatus, Guliermus Brusatus, Philippus Languscus, Antonius Fisiraga, Albertus Scotus, qui Vercellis, Nouariæ, Ticini, Laudi Pompeiæ, & Placentiæ Gibellini nominis hostes tyrannidem exercebant. Ad hanc quoque generosi & clementis animi laudem, moderati nomen addiderat, quum in omni bellicarum & ciuilium rerum actione, cupiditatum excessus fugeret, & nusquam timore aut superbia præpeditus, cuncta consilia certis temperantiæ finibus terminaret: & id quidem eo diligentius, quòd vel in speciem religiosè pius existimari vellet. Sed ei inter sæua arma nato atque educato nihil potius vnquam, quàm augere factionis opes, aduersarios persequi, & latè imperium proferre, etiam si id non facilè sine cædibus atque incendijs patraretur. Plura tamen se tectis consilijs & occulta largitione, quàm vi & cruenta manu confecisse: & plura denique auro quàm ferro feliciter expugnasse differebat, vt scilicet prodigis atque ad inanem sumptum facilè effusis, & natura pugnacissimis filiorum ingenijs vtiles frænos imponeret. Henricum iam Cæsaris fratrem ab inimicis aduersum se è Germania in Brixianum agrum cum ingentibus copijs euocatum multo auro aggressus auerterat: parique felicitate Philippum Valesium, qui postea Galliæ regnum tenuit, pontificis impulsu formidiolosum exercitum ad Vercellas adducentem, multis legationum artificijs, magnis denique muneribus peruicerat, vt amicus quàm hostis esse mallet, in Galliamque rediret: quum

Galeacius

Galeacius filius, pugnæ quàm pacis auidior viginti peditum & septem galeatorum equitum millibus transituro hosti obiectis, quin prælij aleam subiret, paternis monitis ægerrimè paruisset. Imperauit Matthæus ab Othonis morte septem annos, nouem in exilio tolerauit: quum malignitate propinquorum & subita nobilitatis conspiratione, atque Alberti Scoti perfidia circumuentus, vt inuidiæ cederet, Mediolano excessisset. Sed cum post patriam frustra armis sæpe repetitam deformis exilij incommoda constantissimè tolerantem, nec vnquam despondentem animum, in spem non dubiam erexit Henrici Cæsaris aduentus. Fatali tum insania Turriani inter se dissidere cœperant, & Guido patrueli Muscæ morte extincto succedens, cori sanguineis & ciuibus vsque adeo superbia intolerandus euaserat, vt Muscæ liberos, ad quos paterni auitique imperij hereditas redibat, custodiæ traderet. His cognitis Matthæus, agresti habitu auijsque itineribus Astam ad Cæsarem contendit, vbi Cassonus Turrianus Mediolanensis Antistes cum Napino fratre, atque item principes Guelpharum partium conuenerant. Quis crederet sexagenarium senem venerabili canitie, & male tecto frontis honore, ipsoque præsertim arduæ ceruicis habitu conspicuum, sed pedibus iter habentem, tot insidiantium oculos fallere potuisse? Proiecto ad pedes & ex iure & æquo opem imploranti, admiratus facũdiam & oris decus Cæsar, spem dedit vt reduceretur, atque id egregia fide præstitit, Philippo Langusco, Antonioque Fisiraga qui aderant atroci oculo intuentibus, acerbaque voce eum totius pacis & quietis turbatorem appellantibus. Sed Matthæus frequenti concursu, liberalique studio veterum amicorum & clientium, qui prodeuntem ornatissimo comitatu deducebant, iam pristinæ fortunæ suæ persimilis, pacificatore Cæsare cum Turrianis fœdus percusit, his legibus, vt beneficio Cæsaris reducti in patriam antiquæ libertati restitutam æquo iure viuerent, & paternis bonis, ciuili actione partis, vtraque factio potiretur. Nec multo post Henricus Mediolanum venit, eique obuiam egressus Guido cũ insigni ordinum omnium pompa, & ab equo desiliens Cæsarem salutauit, sed vultu non occulta bile perturbato, quod Germani equites Turrianum vexillum signifero vi extortum, solo affixerant, indignati quod aliud insigne quàm Romana Aquila præsente Cæsare præferretur. Cæsar eum humaniter alleuans, & equum conscendere iubens, renidenti ore, Guido inquit, noli contra stimulum calcitrare: atque ita medius inter Matthæum & Guidonem vrbem intrauit, Guidone de Principatu planè desperante, quum aspectu tanti hostis qui dextrum Cæsaris latus tegebat, & propinquorum qui aderant rebellione conterritus, omnem vim expediti consilij penitus amisisset. Cæterum Henrico de more coronato atrox in vrbe tumultus incertum casu an fraude exortus est: quum populus arma caperet, excitique ad arma Germani, fora, & compita cohortibus & turmis occuparent, & Galeacius cum globo equitum discurrens, & veteres clientes ad arma vocans, Germanos vt nihil timerent hortaretur. Sed ea vis armatæ plebis, quum nec causa nec author tanti motus extaret, repente versa est in Turrianos nihil tale timentes, momẽtoque temporis eorum domus expugnatæ direptæque sunt. Guido equum nactus ægrè profugit: Cassonus antistes per hortos vix ereptus est: vel qui Turrianæ factionis inter se dissidentes eandem im-

prouisi mali fortunam tulerunt. Iam propè reum patrati facinoris apud iratum Cæsarem rumor Matthæum fecerat,nisi senem quietum pacata familia domi epulum parantem prætoriani Cæsaris inuenissent, ipseque digressus ad Cæsarem falsò credita multiplici testimonio diluisset. Relegauit tamen eum Cæsar Ticinum, vt de ea re certius cognosceret,& Turrianis per summum populi scelus omni honore omnique lauta suppellectile spoliatis, æqui iudicis officium præstare videretur. Sed ea disceptatio hunc habuit exitum,vt Matthæus singulari Cæsaris studio Mediolani præficeretur. Henricum enim vt Romam ire pergeret, Cæsariani nominis studiosi in Etruria, frequentibus literis euocabant: & ipse quantum Guelphis fidendum foret, præclarè intelligens, certo fidelique præsidio factionis opes confirmandas arbitrabatur. Itaque Matthæus summa potitus potestate iterum decem annis imperauit: quo spatio aliquot subactæ vrbes, capti hostium principes, Turrianorumque opes attritæ deletæque sunt.Ipse domi ab inueterata prudentia consilio pollens, & foris filiorum ductu(η enim clarissimi duces eua serant) multis prælijs victor ad consummatam gloriæ laudem peruenerat, ita prorsus vt iure Magni pariter atque felicis nomen mereretur. Sed qui longa infracti animi patientia rerum omnium difficultates egregiè superarat,inuidiam veræ virtutis comitem superare non potuit. Præcipui enim amicorum gloriæ eius splendore offensi ab eo desciuerant, quum Robertus Neapolitanus rex Guelpharum partium suscepta causa in Liguriam venisset, Beltrandusque Vasco Cardinalis, pontificius legatus Matthæum diris persequeretur. In eam nanque vnam curam animos intenderant, vt comminuta Cæsarum authoritate Guelphos tot aduersis prælijs profligatos cōtra Gibellinos erigerent: Matthæusque in primis tanquam maximè validus aduersarum partium imperator,dominatu pelleretur. Dimicarant superioribus annis in Etruria ad campum Aldinum semel, iterum ad Arbiam flumen,nouissimè autem ad montem Catinum Guelphi cum Gibellinis funesto illis euentu: quo prælio Roberti regis frater fuerat interfectus,& Luchini Matthæi filij paternorum auxiliorum ducis mira indoles enituerat,ipseque demum Robertus à Marco Matthæi filio pro Spinulis atque Aurijs exulibus depugnante,Genuæ obsessus & miserè circumuallatus,in multo rerum discrimine multum dignitatis amiserat: quibus de causis acerbissimo consensu bellum atrox Matthæo parabatur. Ipse porrò Beltrandus conflato ingenti exercitu,& receptis ad se Turrianorum proceribus, diuini iuris tela contorquens, Matthæum tanquam impietatis reum æternis inferorum cruciatibus deuouit,& Mediolanensibus eo nomine sacra ademit,vt populum diro piaculo consternatum in authorem tantæ labis concitaret.Nec legatum ea res fefellit: nam hæc emissa tela aliquanto grauiore mole quàm promoti ad portas ingentes exercitus, hostibus inciderunt. Clausis itaque templorum foribus expers sacrorum populus duodecim legatos ad Beltrandum decreuit,vt expiationem accuratis precibus impetraret. Sed in eo delectu de industria plures fuere Matthæo infensi, & ante alios ex amicis veteribus effecti noui hostes,atque ideo acerbiores maximque pestilentes,Leodrisius Vicecomes patruelis,& Franciscus Garbagnatus, quo authore Matthæus in amicitiam Cæsaris fuerat receptus; & Simon Cribellus numerosa familia

familia potens, vir atrox & inquietus, propterea alienati, quòd minimè paria ingentibus meritis præmia retulissent. Ad hoc superbos animos naturaque pronos ad leuitatem atque perfidiam inuidia alienæ felicitatis inuaserat, vt periniquè ferrent, quòd non iam secus atque ex merito sperauissent, ipsis Matthæi filijs dignitate atque opibus æquarentur. Verùm Matthæo alioqui moderato tardanteque senectute parum expeditè liberali, præcipua cura inerat, liberos eximiæ virtutis duces amicis & propinquis omnibus anteferre, augere diuitijs, ac bellicis honoribus honestare, quum cæteris propinquis & amicis proximas spes matura liberalitatis relinquendas existimaret. Itaque legati à Beltrando redeuntes, referunt nihil à viro acri, iracundo & validis copijs instructo impetrari potuisse, nisi Matthæus ob conceptam hæresim aqua & igni interdictus vrbe pelleretur: eo pulso ciuitatem expiatam fore, & creatis Decurionibus, qui æquo iure gubernent, ad pristinæ libertatis decus deletis factionum odijs, continuò redituram. Nec mora incónditæ plebis fremitus auditur, pacem atque concordiam postulantis, & coniurati ad augendum tumultum idoneos homines subornant, qui specie religionis inducti exclament, non esse omnibus propter vnum deuotum caput æternas pœnas apud inferos subeundas. His vocibus Matthæus perpetuisque inimicorum insidijs circumuentus ad consilium summæ prudentiæ, quod ei supremum, & ad salutem expeditum fuit, exemplo decurrit, vt à Galeacio filio qui tum Placentiæ imperabat, licet ab se ex æmulatione Marci fratris alienato opem imploraret: nec differt ille vir impiger de summo rerum periculo certior factus, quin statim coactis veteranis equitibus ad patrem aduolet. Eius aduentu inimici maximè perterrentur: dubij deprauatique ad antiquam fidem redeunt: confirmantur clientium animi: Duodecim etiam legati occupante metu tecti primò latebris, mox intempesta nocte elapsi vrbe diffugiunt. Nam Galeacius bellici vigoris plenus, nobilique facundia insignis, vti erat propter memoriam editorum toties ludorum, & totius regiæ magnificentiæ populo charus, popularique humanitate percelebris, aduocata passim concione, ciuium propè omnium studia, quæ forte nutabant, ad se conuerterat: quum præclare doceret vnam eam esse mentem Pontificis atque Roberti regis, vt Guelpho nomini latum stabileq; imperium in Italia oppressis Gibellinis adstruerent: quod facilè consequi possent, si Turrianos viros crudeles implacabilique odio omnibus iratos in vrbem reducerent. Confirmatis eo modo ciuium animis, accitisque vndique veteranis militibus, sedatoque tumultu, Matthæus duorum & septuaginta annorum senex, vti administrando bello viribus impar, & vt plerunque accidit, in concursu asperrimarum rerum mente perturbatus, sed virtuti filiorum plurimum fidens, principatu sponte se abdicat, Galeacioque militaris imperij vexillum tradit, deducique se ad templum maximum iubet: inustam enim sibi vir contumeliæ insolens, & egregiè pius hæresis notam ferre non poterat: ita vt ad aram aduocatis sacerdotibus Christianæ fidei symbolum præclara voce recitaret, testareturque iureiurando sibi immerenti sacra eripi, quòd nusquam à sacro sancto dogmate discessisset: itidemque Dei maximi vltoris numen inuocabat, postquàm iniquissima factiosi legati sententia condemnatus patria excedere cogeretur. Sequenti porrò die Mogun-

tiacum, quod hodie Modoetia dicitur, ad diui Ioannis Baptistæ templum, ob memoriam Longobardicæ pietatis vanerabile, & à se multis donarijs exornatum contendit, ibique eadem professus in febrem incidit. Accurrerunt illico filij quum ad Crescentiacum cœnobium lectica deferretur: id enim templum triginta ferè stadrjs Mediolano distat. Suprema autem morientis verba ad circunstantes quinque liberos hæc fuere: STABIT incolume vobis carissimi atque optimi filij, hoc imperium quod relinquo, si concordibus animis cum virtute tum fortuna vestra vtemini: si vero dissideritis omnis quamlibet eximia vestra virtus frustra erit, & à vobis ad hostes illico Fortuna transfugiet. Nec eius prædictioni tanquam veri vatis euentus defuit, vti mox dicetur. Exinde quum omnibus manarent lachrymæ, integris quidem sensibus, sed collabente ceruice, supremum osculum liberis dedit: moxque inter amplexus eorum expirauit: eique tot superstites liberi (vti maximè optarat) oculos clausère. Defunctum autem secreto ignobilique in loco tumularunt, celata etiam aliquandiu morte, ne cadauer in aduersa forte belli fortuna, sæui legati contumelrjs esset obnoxium. Sed destinata iusti funeris pompa, & toto vel operosi sepulchri honore facilè capere potuit, qui publico consensu illud perenne lateque diffusum decus excelsa virtute meruerat.

Tumulo eius hoc carmen affixum est.

Matthæus factis meritò cognomine Magnus,
Tempore tam belli summus quàm tempore pacis,
Mortuus est, & nullum habuit sublime sepulchrum:
Claudere nanque illum non marmora sufficiebant.
Sed nunc propterea tellus est tota sepulchrum,
Et totum volitat Matthæi fama per orbem.

GALEACIVS

GALEACIVS PRIMVS SIVE LIBER III.

ALEACIVS Matthæo Magno genitus, nouum id nomen quod postea manauit ad posteros primus familiæ intulit, à matre Burra ioco inditum, quum ea fortè in multo gallorum cantu enixa puerum apertis oculis altè vagientem Gallacium appellasset, idque arridentes ancillæ sæpe repeterent, nec abnueret pater, tanquam ab aue Martia militari augurio iucundè accepto, idque præsertim insigni euentu Fortuna comprobante, quod ea nocte puerum nasci contigisset, qua felici prælio ad Decimum interfectis aut captis Turrianæ familiæ proceribus ab Othone parta est ea insignis victoria, quæ & principatus initium fuit. Nec verò sine vllis delitijs educatus puer augurij fidem fefellit, quum singulari vigilantia, generoso spiritu, atque indomito vigore pugnacis animi, superbum & ferocem gallum æmularetur; & conspi-

cua quædam alludentis naturæ dona, hos mores adornarent, multo quippe rubore suffusa facies, flagrantes oculi, subcrispa & fulua cæsaries, & lato in pectore erecta ceruix maximi futuri ducis speciem reddebant. Ipse porrò vel planè puer tanta equorum atque armorum cupiditate erat incensus, vt aliquando maturius quàm ætas ferre posset, thoracatus, galeatusque ludicra certamina equestresque ludos inter puberes agitaret, quereretur que admirante Othone tanquam par obeundis militiæ laboribus, quòd adhuc neque patris castra, nec hostium aciem vidisset. Ab hac indole nouum quotidie maturæ virtutis specimen præbens, per omnes bellici muneris ordines pluribus aditis superatisque periculis decucurrit, sic vt indies ab insigni aliquo facinore laude cumulatus, patri pariter ac militi charior euaderet. Facilè enim accidit impigro iuueni vt multis expeditionibus exerceretur, quòd ea tempestate nullum bello vacuum, aut ab hoste propinquo otiosum tempus esset, vigentibus odijs inter factiosas ciuitates, atque ob id rediuiuis Turrianorum studijs, quibus Guelpharum partium duces nitebantur. Cæterùm ei ad prealta contendenti quum sæpe egregij militis & strenui equitum præfecti nomen tulisset, summus honos militaris imperij deerat: cui rei Fortuna maturè ianuam aperuit. Quum enim ex prætura Nouariam obtineret, repentina Guelphorum coniuratione expulsus, summa celeritate coacto exercitu aduersarios profligauit: confugientesque Mortariam, magna vi expugnato oppido penitus deleuit, tanto terrore hostibus illato, vt Matthæo patre dux acrior atque felicior crederetur. Nec multò pòst patre Alberti Scoti perfidia patria eiecto, eandem exilij fortunam secutus, in maxima pericula se coniecit, quum senem inuicto animo irrita arma circumferentem, minimè deserendum arbitraretur. Sed patre demum fractis opibus animum despondente, in vlteriorem Galliam transiuit, fortemque operam aduersus Britannos nauans Carolo Philippi Regis patri, militari baltheo ab eo donatus est, quod est equestris dignitatis insigne maximè decorum, vbi spectato insigni aliquo in acie facinore imperatoris iudicio paratur. Inde autem in Italiam reuersus eo bello quo Pelagura Cardinalis oppugnata Ferraria Atestini Actij opes contuderat, multis insitatæ virtutis operibus editis vehementer inclaruit. Constat enim vno prælio per multas horas crescentibus vtrinque subsidijs sæpius instaurato, tres equos acerrimè depugnanti fuisse suffossos: eumque postremò cum vexilliferum adacto per inguen mucrone ab ephippio deturbasset, insilijsse in equum sessore vacuum, atque ita impetu facto, perruptaque aduersa acie ad suos cum suo tum alieno cruore oblitum redijsse: cuncta enim pericula, vt inde claresceret, præsertim extorris atque exul audacissimè contemnebat.
Erat etiam Actio summa propinquitate coniunctus, vt vel hinc ostendendæ virtutis studio vehementer accenderetur: nam Beatricem eius sororem in matrimonio habebat, susceperatque ex ea biennio ante filium qui de nomine auunculi Actius, summæ postea virtutis Princeps, appellatus est.
Hæc Beatrix præstanti quidem forma, sed nouem annis Galeacio maior, antea nupserat Nino Pisano Galluræ in Sardinia Regulo, antiqua stirpe, & multis diuitijs claro, ex eoque genitam nubilem puellam Mediolanum adduxerat, vt ludis nuptialibus interesset: qui regio sumptu editi totius Italiæ

vrbes

vrbes inusitatæ magnificentiæ fama compleuerunt. Nam & simulachra certaminum, & castellorum expugnationes, quæ armatis cohortibus & turmis inter se concurrentibus edebantur, & publici epuli apparatum, & matronarum saltationes, quæ ad spectacula conuenerant, vehementer omnes mirati sunt. Mille ibi per tres classes discumbentibus conuiuis singulæ vestes cũ sericæ aureæque tum laneæ coccineæque, aut acu pictæ, dono datæ sunt, Burra socru eas miro ordine perspicacique iudicio sublatis mensis distribuente.
Tot verò nouæ nuptæ collata munera gemmarum atque monilium, cælatique argenti & purpuræ à legatis sociarum vrbium patritijsque ciuibus, vt opulentissimorum regum diuitijs æquarentur. Et hercle vel hinc mirari iuuat, tam malignum, quàm postea falsum Danthis poetæ iudicium, quum ex hoc coniugio Viperam Gallura inferiorem putarit. Cæterùm Galeacius cõfirmatis Actij opibus Taruisij præturam obtinuit à Gerardo Caminate eius vrbis domino, cui ex Beatrice priuigna nupserat: gessit autem eum honorẽ summa cum dignitate, vt nulla in re exulis vultum præferret, profitereturque se breui ad veteris fortunam imperij rediturum. Nec id votum diu fefellit, Henrici Cæsaris aduentu, quo dissidentium inter se Tyrannorum opes vehementi ruina prostratæ sunt. Aderat Matthæo Galeacius ex paterno consilio arma expediens, feliciq́ue virtute semper dimicans: nam paternis auspicijs aduersæ factionis vires attriuerat, ducesq; belli & Guelphi nominis principes in potestatem redegerat. Quibus sublatis singulæ Cisalpinæ Galliæ vrbes se ad Magni Matthæi authoritatem contulerant. Ipse quoque proprio vtens consilio & suis subnixus copijs, cùm ad augendam ditionem potentiamque per se bella gereret, Guelphis formidandus esse cœperat, vtiq; postquam Placentiam Alberto Scoto vetere patris proditore armis eiecto, captoque, suæ ditionis fecit. Nec multum inde Iacobo Caualcaboue Cremonensium Tyranno ad Bardum vicum acie profligato atque interfecto, Cremonam valida classe & magnis copijs circumuallatam ferro demum & fame subegit. Nec minore virtutis fama Marcus frater à patre rei Ligusticæ præpositus, aduersus Robertum regem bellum gerebat: & Luchinus bellica laude nulli fratrum inferior, Guelphoque nomini vehementer infensus, præcipuo terrori erat, quòd ab eo ad Tanari pontem, Vgo Baucius Roberti regis equitum magister commisso prælio victus atque interfectus fuisset. Quibus de causis Guelphi nominis principes admonebantur, vt accisis in Etruria partium viribus, & tum in Cisalpina Gallia latè profligatis, maiora præsidia compararent, quibus Matthæi potentiæ obuiam iretur. Itaque renouatis inter se fœderibus, Pontifex, Robertus, & Florentini peritos rei militaris duces, & validas bellicosarum gentium copias à Narbonensi Prouincia, Burgundis scilicet, Allobrogibus, Heluetijsque in Italiam adduxerunt, vsque adeo ingenti conatu sumptuque, vt transmissa grandi pecunia Henricum Austrium designati Cæsaris fratrem è Germania, è Gallia verò Philippum Valesium, qui postea rex fuit, aduersus Vicecomites in Italiam euocarint. Sed Germanos Matthæus multa largitione maturè auertit, Gallos verò Galeacius & Marcus ostentato exercitu ita terruerunt, vt multa verborum humanitate, multisque item muneribus superati trans Alpes nusquam districtis gladijs redierint. Descenderat Philippus ingenti cursu

ad Sesithem amnem præter Vercellas iuuenili quodam vigore animi hostem contemnens,nec sociorum auxilia expectans,ita vt in insidias præceps datus esse videretur,nisi Galeacius paternæ grauitatis æmulus,vel in multa spe exploratæ victoriæ à conserenda pugna,inuito etiam fratre par ferè cum eo imperium habente temperasset. Nolebat enim validam atque propinquam gentem nulla propè de causa,nulloque odio,sed leui admodum bellicosæ iuuentutis alacritate ad bellum excitam, ipsumque præsertim regium sanguinem inexpiabili in se odio concitare:vti necesse erat,si conserto prælio totius ferè Galliæ nobilitatem profligari atque interfici contigisset. Impetrato siquidem colloquio,& per inducias ostentatis miro ordine vniuersis copijs,quas vallatis è castris eduxerat,facilè Gallorum proceribus demõstrauit,quàm stultum foret, pro alieno commodo,propriæ dignitatis & vitæ periculosam aleam subire.Ea quoque res Galeacij fidem facundo ore hæc disserentis confirmabat,quòd veteris beneficij memoriam præferebat,quo à Carolo rege balthei militaris honore fuerat honestatus: tum producebat præter numerosum peditatum,quinque millia vtriusque armaturæ equitũ, in queis sexcentorum fere nobilium cataphractorum ala decoro simul atq; terribili corruscantium armorum cultu stupentes Gallos permouit,vt autho re Ebrardo equitum magistro,viro æquè prudenti ac strenuo certam pacem potius quàm anceps bellum optarent. Cum hac ala Marcus Galeacij frater, cum specie ipsa excelsi corporis, tum felicium præliorum fama inclytus, explicatis turmis decurrerat. Gestabant singuli equites in cono casidis & in lacinia Phrygij operis squamosam viperam,cruenti pueri crura dentato ore deuorantem,Vicecomitum familiæ vetus insigne:qua inusitata specie Gallos,vtpote non intellecto argumento, vehementer commotos fuisse, moxq; magnis muneribus exultos vtili consilio potius quàm decoro, Villanus Florentinorum annalium scriptor in Galliam rediisse perscribit. Sed Matthæo patre vita functo grauiora demum pontificis & Roberti Regis arma, conspirantiumque patritiorum vim, ac Germani militis perfidiam summo cum discrimine salutis expertus est. In eo enim vetere decreto fœderati hostes permanserant, vt pulsis principatu Matthæi liberis, res Mediolanensis sub inani libertatis nomine Guelpharum partium auspicijs nutuque regeretur. Itaque Leodrisius & Garbagnatus atque Cribellus cum suo liuore, atque odio perciti,tum honoris maximi atque potentiæ non dubia spe inflati, in id incumbebãt,vt ciues deprauarent,atq; diducerent,Pontificijq; legati nomine Germanos diuisa inter eos pecunia optimisque stipendijs propositis, ad defectionem impellerent. Primi omnium Rogerius & Anechinus Vindelici Centuriones,soluto pudore defecerunt,nec ciuitas per se instabilis dubitauit, quin Germanorũ exemplum sequeretur. Qua repentina veteranorum defectione circumuenti Galeacius & Marcus,quum atrociora timerent,Laudẽ Pompeiam ad Vistarinos veteres amicos se receperũt.eorum autem discessu,ciuitas creatis ex vnaquaq; tribu decurionibus,libertatẽ arripuit.Cæterùm immutatus in vrbe status hunc habuit euentũ,vt factiosi ad arma excitati,duce quodã Burro Guelpharũ partium vexillũ attollerent,admirantibusq; primò,et mox nõ temere sibi metuentib. Gibellinis,tumultuosè per vrbem deferrentur. Guelphi quoque ex Martiana Abduani agri regione, & Brigan-

& Brigantinis montibus Liciniforoque præsertim, Tignaca Parauicino duce homine turbulento, Modoetiam occuparent. Id facinus Mediolanensis reipublicæ decuriones magnopere commouit, quòd noui imperij maiestas seditiosorum temeritate sugillari contemnique videretur. Ipsos porrò Gibellinos admonuit, vt armata præsidia compararent. Mittitur ergo Leodrisius cum exercitu qui Modoetiam, si dicto audiens esse Tignaca nolit, admotis machinis expugnet. Nec mora Guelphis maiore pertinacia quàm vi resistentibus, Leodrisius diffracto muro atque incitatis ad prædam Germanis opposita munimenta perumpit, multisque cæsis capitur Tignaca, oppidumque diripitur. Hinc iam non obscurè animaduersum est, non aliam ob causam Galeacium fratresque eius Mediolano expulsos fuisse, quàm vt Guelpharum partium dominatus induceretur. Nam veteres hostes semperque antea exules Turriani reuocabantur: & legatus hominem natione Burgundum, quòd esset è Turriana familia, vrbi præfecerat: nec Germani (quanquam mercenarij milites) vel Roberti regis, vel pontificis nomen Cæsaribus infensum pacatis auribus accipiebant: & tum fortè stipendia à legato cardinale regijsque præfectis largißimè promissa, nequaquam liberali manu soluebantur. Quibus de rebus Germani Henrico Grunistenio homine nobili concionante sublatis dextris Galeacium continuò reuocandum censent, decernuntque ad eum legatos summæ dignitatis Centuriones, qui condonatæ veniæ fidem accipiant, vt Rogerio & Anechino cæterisque recentis infidæ leuitatis authoribus caueretur. Grunistenius enim virtutem, fidẽ, munificentiam, atque animi magnitudinem quæ in Galeacio spectabantur, eximijs laudibus extulerat, vsqueadeo studiosè, vt se vadem obsidemq; præstaret. Marcus quoque opportunè in vrbem noctu regressus, Leodrisium inexpectata Guelphorum audacia perturbatum, animaduersoque periculo consilij sui non obscurè pœnitentem cum lachrymis exorarat, vt iure sanguinis ad familiæ salutem pariter ac dignitatem cum Galeacio in gratiam rediret, nec veteres Vicecomitum hostes ipsorum intestino malo lætari pateretur. Itaque postridie Galeacius non secus ac si ex venatione suburbanoque secessu, non ab exilio, domum rediret, læta ciuitate in vrbem est reductus. Eius aduentu Garbagnatus, & Cribellus ad legatum arrepta fuga perfugerunt, Burgundusque Turrianus vrbis præfectus cum Gulielmo Ruramonte regio legato pariter euasit. Sed non multò post pontificiæ regiæque copiæ adiunctis Florentinorum auxilijs, & Pagano Turriano Aquileiensis Patriarcha cum gentilibus suis ad id bellum euocato, ad Abduam contenderunt, eo consilio vt superato amne rectà Mediolanum contenderent. Imperij militaris nomen penes Gastonem erat legati ex fratre nepotem. Cæterùm Raimundus Cardonius Hispanus, Henricusque Flandrius, & Simon Turrianus clarißimi duces, gerendi belli munia susceperant, censebanturq; in eorum exercitu quadraginta millia peditum, & decem millia galeatorũ equitum, ex omnibus ferè Europæ gentibus mercede collecta. Vbi ad flumen peruentum est paulò supra Tritium vado reperto cum primis equitum agminibus Garbagnatus & Cribellus transiuere: tum verò Marcus qui ad id vadum aduolarat, ita primos vrgendo cædendoq; perturbauit, vt ambo duces intercepti, atque agniti, sæuiente in eos Marco protinus interficerẽtur.

ingenti incendio in vico percuntia deplorantem vtrinque inuadunt, Marco primam aciem perrumpente Flandrius aliquandiu restitit, sed eo strato tota eius acies fusa profligataque est. Nec ab altero cornu Galeacij impetum Turrianæ Florentinæque alæ diu tulerunt: media quoque acies à Gaudentio Marliano (is nobilis & vetus miles & dux impiger peditatui præerat) à fronte loco mota turbatis ordinibus in fugam versa est: & Cardonius ad primum incursum magno à sagittarijs, & mox ab irruentibus cataphractis detrimento accepto, quòd flammæ deflagrantis vici receptum eriperent, & in vtrunque latus victores fratres vehementer inueherentur, & præaltus amnis ex fuga vadum tentantes primis vorticibus abriperet, viuus in potestatem hostium deuenit. præfecti Florentinæ alæ pariter capti. Simon Turrianus, Guidonis, qui Mediolani imperium tenuerat, filius interijt: ex minoribus ducibus promptißimus quisque aut occubuit aut in manus hostium deuenit: vexilla quoque maiora Roberti regis atque pontificis & Florentinorum Turrianorumque relata sunt: Vnus ferè Henricus Flandrius à Germano equite captus temereque dimissus, cum pedes exutus armis totam noctem per syluas errabundus effugisset, prima luce Modoetiam peruenit, quò Vergusius extremi supplicij pœnam timens, quòd Actium Placentia pepulisset, ab initio aduersæ pugnæ cum reliquijs profligati exercitus perfugerat. Ab his ducibus instauratum est bellum, & Modoetia per aliquot menses fortiter defensa, sed magnis demum operibus circumuallatam oppugnatamque acriter, Vergusius ea conditione dedit, vt nisi iustis auxilijs à legato missis obsidio solueretur, ipse cum præsidio saluis rebus exiret. Iam enim Flandrius desperatis auxilijs noctu ex oppido profugerat, & Passarinus Turrianus quum opem obsessis afferre maturaret, à Marco ad Tiniosam turrem, equestri prælio fuerat profligatus: à quo etiam paulò antè eadem belli fortuna, Narbonensium equitum manus ad Caracam supra Lambrum, dum ibi negligenter excubaret, oppressa est: sed iantis hostium copijs aut ferro aut pestilentia deletis, victor Galeacius præcellenti iudicio vir, sibi omnino pacem parandam esse constituit, quòd inexhaustis rediuiuisque potentißimorum hostium opibus se imparem cerneret, sæpeque dimicando vires experiri atque instabilem fortunam toties lacessere periculosum arbitraretur. Erat in custodia Raimundus Cardonius dux hostium, vir solerti grauique ingenio prædictus: hunc idoneum existimans per quem à Pontifice pacem impetraret, carcere emisit, vsque adeo egregiè simulata fuga, vt duo ex intimis familiaribus insigni nobilitate iuuenes Becalcius Landrianus & Phœbus Contes, elabentem comitati prodidisse custodiam putarentur, singulari quidem cum infamia & summo cum dolore propinquorum, cum Galeacius eos tanquam admißi sceleris reos per præconem exilio multauisset. At Hispanus (vti generosum decebat) sincera fide causam egit, Placentiæ primò apud legatum, & mox Auenionem contẽdens apud Pontificem, Landriano & Phœbo arbitris, & peculiari oratione probatisq; mandatis suppliciter pacẽ petentibus. Nec abnuit pontifex, quòd eam Cardonius omnino vtilẽ fore differebat, videreturq; ex cõmodo dignitateq; Põtificij nominis, si Christiana benignitate clementiaq; inductus, eos in clientelã fideq; reciperet, qui ab eximia virtute Dijs & Fortunæ cordi essent,

& vti bellis omnibus inuicti, non temere ab his qui virium periculũ fecissent, insuperabiles crederentur. Petebat autẽ pontifex ex consilio Roberti regis qui super ea re consultus fuerat, vt postquam Galeacius conuerso studio amicum fidelemque clientem Romani pontificis se fore profiteretur, etiam gerendo bello socius esse eosdemque hostes habere vellet. Sed his vnum Cæsarem beneficiariosque eius excipiens adduci non potuit, vt quicquam polliceretur, quod familiæ suæ antiquissimo studio indignum censeri posset. Cæterum eo modo confecta pace Cardonius iterum magnis exercitibus à pontifice Robertoque rege præfectus est, postulantibus eum Florentinis, qui à Castruccio vehementer exagitati, veteribus innixi studijs Guelpharũ partium nomen magnis opibus tuebantur. Itaque Cardonius ab ostio Rhodani triremibus Telamonem deuectus, Florentiæ militaris Imperij sceptrũ ac solenne vexillum accepit, & contra Castruccium ad Phocensium paludes castrametatus est: Phœbus autem & Landrianus ab eo humaniter dimissi ad Galeacium contenderunt, quibus protinus pristinæ famæ decus restituit, quanquam confecti negocij arcana tum minimè nudanda viderentur. Eos enim non obscurè de se benemeritos liberali gratoque animo tota ea simulatæ perfidiæ suspicione liberandos existimabat, qui nihil subeundæ infamiæ nomen veriti, modò iussis fideli obsequio parerent, periculosi officij munus impleuissent. Nec demum Galeacius vel Castruccio sibi priuato publicoque nomine coniunctissimo, vel ipsis Ethruriæ Gibellinis defuit, quin maturè transmissis auxilijs opem ferret. Actius enim filius per Apuanos Ligures Lucam descendere iussus cum septingentis cataphractis equitibus, magna ex parte Germanis ad Castruccium in castra peruenit, vsqueadeò opportunè atq; feliciter, vt commissa ad Altopassum nobili pugna, Cardonius iterum caperetur, & Florentinorũ vexilla cum legatis & ducibus cæso profligatoque toto exercitu in Castruccij potestatem venirent. Cæterùm Galeacius qui tantos coniurantium hostium exercitus, totq; vario euentu commissis prælijs, & parta demum memorabili victoria, inuicto animo cuncta superarat, ad extremum iam vndique victor & felix, propinquorum inuidias effugere non potuit. Leodrisius enim & antè aduersus Matthæum, & nuper perfidiosa malignitate infamis, atque ideo semper inquietus, ex interuallo, vt plerunque accidit, validior ad insaniam redierat, adauctoque scelere Marcum Galeacij fratrem facilè deprauarat, plenum quidem bellica laude, sed ob id multa superbia, multaque occulti liuoris bile redundantem. Hic ingenij captu supra æquum turbidus & ferox, tanquam periculorum omnium socius, & totius victoriæ præclarus adiutor fratrem rerum dominum ferre non poterat, vel natu maximum & prudentiæ authoritate potiorem: & quum regnum duos non caperet, quibus modis id assequeretur violentus & vecors agitabat. Præbuit autem occasionem maturando flagitio Ludouici Bauari Cæsaris aduentus, qui euocante Galeacio vt pontificis Robertique regis & Florentinorum adauctæ potentiæ obuiam iretur, Veronam peruenerat. Itaque Marcus & Leodrisius officij simulatione Cæsari obuiam euntes, Veronæ Galeacium multis oneratum calumnijs Maiestatis reum fecerunt, conniuente ad id scelus Cane Scaligero, qui ex aliena discordia turbatis rebus obuentura sibi commoda vir astutus atque ambitiosus

expecta-

expectabat: verum Ludouico Cæsare, à præeuntibus, iterque monstrantibus Marco & Leodrisio per Camonicos tramites Comum perducto Galeacius affuit cum ornatissimo comitatu dona ferens, nouo nec admodum opulenter instructo Cæsari gratissima. Ibi de fraternis insidijs certius didicit, Franchinumque Ruscam Comensium Tyrannum ab se Scaligeri Canis exemplo diductum sensit. Accusabatur atrociter, quòd intempestiuè parandæ pacis cupiditate adductus Gibellinarum partium graui damno cum pontifice transegisset, Cardonio præsertim tanto duce iniqua plenaque perfidiæ simulatione hostibus restituto: Mediolani verò sublata libertate, propinquis amicisque veteribus planè contemptis, impotenter superbeque regnaret. His quoque summæ offensionis criminationes addiderant: quibus diluendis Galeacius quum vehementer æstuaret, graui admodum voce dixisse fertur, dum me Marcus frater impiè ferit, sese temere consauciat. Id verò deferentibus amicis audiens Marcus acutè respondit: de hoc quid in fatis futurum sit Galeacius viderit, qui ædepol fratrem non habet, quum solus regnet. Sed eam disceptationem Cæsar distulit, Comoque profectus per Modoetiam Mediolanum peruenit, quo Galeacius præcesserat, vt quæ ad solennis pompæ ornatum pertinebant, magnificè atque celeriter appararet. Itaque liberali sumptu & planè regio splendore Cæsar exceptus est, & Calendis demum Iunijs in templo diui Ambrosij ferreo diademate coronatus, tradente insignia Guidone Tarlato Aretinorum Antistite: is in Italia Gibellinarum partium principem agebat. Interfuit & Canis Scaliger, qui mille equites galeatos, & delectorum peditum aliquot cohortes ad ornandū Cæsaris comitatum adduxerat, vt studium suum erga eum ostentaret. Hic profunda ambitione incensus, oblata ingenti pecunia petebat à Cæsare vt Mediolani augustali iure princeps diceretur. Etenim magno astu apud proceres Germanorum, Galeacium vel nullo certo indicio maiestatis reum, nec adhuc ad dicendam causam ad tribunal Cæsaris vocatum maligno iudicio prædamnabat. Sed Cæsar graui admodum ancipitis consilij suspensus cura, quid sibi decernendum foret non videbat. Ita Scaligero respondit, vt spem ei non præcideret, & præsentibus eius copijs ad parandum facinus vteretur. Interea dabat operam vt Germanici sanguinis vetus miles perpetuis stipendijs & beneficijs Galeacio obstrictus, vel ab ipsa Matthæi Magni Othonisque memoria fidem mutaret, nouumque sibi reiecto superiore sacramentum diceret: equum enim postulare videbatur, quum pro sua & Germanicæ gentis dignitate saluteque peteret, vt firmissimo consensu Aquilam Romani imperij signum respicere, idque tueri, & se proficiscentem Romam sequi vellent: futurum enim breui vt & opima stipendia & digna ipsorum fide præmia consequerentur. Nec mora Germanis graui scelere, nisi id præsentia Cæsaris eleuaret, fidem occultè mutantibus concilium solenne proceribus indicitur: vocaturque ad id Galeacius cum fratribus Actioque filio. Tum verò Marcus prodit, venenumque dirum domui sibique demum lethale euomens petit supplex, vt æqui iuris libertatem ciuitati restituat, oppressam & planè extinctam inusitata tyrannide superbi fratris. Idque si æquissimus Cæsar impetrari à miseris pateretur, Mediolanenses quantam opporteret in stipendium pecuniam prebituros, nec à fide atque amicitia Cæsarum

vllo vnquam tempore discessuros. Aderat forte persoluendi stipendij dies, & eam pecuniam Galeacius exhausto iam plane ærario, cui per tres menses Cæsar auiditate insatiabili grauis & importunus extiterat, non nisi cunctanter expediebat, quam sine graui discrimine tanta oneratus calumnia imperare non poterat, patritijs iam plane Marci & Leodrisij malignitate deprauatis, populoque per se cupido rerum nouarum ad spem libertatis erecto. Cæterum Galeacium obiecta crimina refellentem, ex composito prætorij præfectus, itemque Luchinum Ioannemque fratres Actiumque filium in proximum cubiculum deducit, quasi Cæsar remoto reo liberius loqui vellet. Sed iam ad eum modum captis Cæsar capitale supplicium comminatur, nisi triduo Modoetianam arcem tradi iubeant. Id autem à forti fidelique custode vix multis cum lachrymis impetratum est, quum in tanto coniugis periculo trepida Beatrix vxor Modoetiam peruolasset. missus est qui deditam arcem reciperet, nouumque præsidium imponeret, Guido Tarlatus: biduoque post Nonis Iulijs Galeacius cum Actio filio Luchinoque & Ioanne fratribus in ea arce duræ custodiæ traditur, non omnino iniqua sorte, vt fabrefacti paulò antè ab se tetri carceris furnum, ita à depressa testudine vocatum primus experiretur, quem aduersarum partium captiuis ad pœnam parauisset. Verùm eam illis calamitatem vehementer auxit custodiæ præfectus è Norico Antius Rizaccus, ingenio ita immiti erga miseros tantæ modò fortunæ principes, vt nec quotidianis muneribus emollitus, quicquam de inhumana feritate remitteret. Mirum id profectò fuit, quum rerum domini tantis muniti præsidijs dolo caperentur, neminem se commouisse: pauci enim ex his qui aderant, id factum senserunt. Etenim quis perpetuum atque acerrimum Cæsariani nominis defensorem, ab ipso Cæsare summis precibus in Italiam euocato, tantisque officijs atque muneribus exculto in eam calamitatem detrudi potuisse credidisset? cum præsertim nulla in Cæsare, vel alienati animi, vel commutati vultus signa præcessissent: nec in damnato verius quàm reo vllus omnino metus ex conflata calumnia, si ingenuum æstuantis animi ruborem demeres, conspiceretur. Sed potiundi auri dira cupiditas, quæ in Ludouico profunda infinitaque apparuit, accusante Marco & immodica pollicente, vehementer excitata, & veteris clientelæ, & recentis officij, & hospitalis amicitiæ iura facilè dissoluit. Sequenti enim die astuto Cæsaris consilio viri insignes vigintiquatuor e singulis tribubus regendæ Reipublicæ creati sunt, imaginem antiquæ libertatis: sed imperata subinde est pecunia honorarij subsidij nomine, & ea quidem multò amplior quàm à Galeacio poposcisset. Nec multò pòst qui summæ rerum publicoque consilio & tutelæ vrbis præesset, cum delecta manu Germanorum delectus est Guliermus Monfortius. His rebus Mediolani cõstitutis, Cæsar Vrceos Brixiani agri oppidum contendit, vbi consilium indixerat euocatis vndique sociarum vrbium tyrannis. Ibi ad leniendam inuidiam atrocis facti literas protulit, concepti cum pontifice fœderis indices, captis, vt dicebat, Galeacij tabellarijs, interceptas, quas tamen plerique commenticias & falsas existimarunt, vt Villanus Florentinorum annalium eius ætatis scriptor, vel ex professo Vicecomitum nomini infensus, scriptum reliquit. Iam Gibellinæ factionis principes inexpectata Galeacij calamitate tanquam communi malo atque

periculo

periculo consternati, Cæsarem non obscurè oderant, ingenio suspicaci, ac sæuo, maximeque rapaci partium neruos atrocissimè conuellentem: verùm paucos post dies impetratis à Scaligero & Atestino Passarinoque Mantuano equitum auxilijs Romam iter intendens in Etruriam descendit. Pisani ei portas clausere, nec Cæsaris expilantis socias vrbes, dicto audientes futuri vi debantur, nisi Castruccius à quo Cæsar amicissimè receptus, pecuniaque adiutus fuerat, nouo adiuncto exercitu, Pisanis extremas suburbani agri clades denunciasset. Cæterùm Cæsar Pisanis pecunia multatis, ascitoque sibi Castruccio, via Aurelia quæ maritima dicitur, Romam contendit. Nec mora insigni studio Sarræ Columnæ, Iacobique Sabelli in Vaticano coronatur, tradente diadema Petro Coruario, quem cœnobio eductum pontificiaque thiara exornatum, Nicolai Quarti nomine pontificem appellarant, vt in Vrbe Ioannis legitimi pontificis authoritas aboleretur. Ludouicum enim Bauarum Ioannes, Roberto regi fœdere coniunctus, tanquam Gibellinarum partium præcipuus hostis, Pseudocæsarem appellabat, quem & anathemate perculerat. Romanus quoque populus præsentem pontificem colere quàm venerari absentem malebat, vel ob id inuisum, quòd multis legationibus euocatus, Auenionem sacrosanctæ Vrbi prætulisset. Dum hæc fierent, Castruccius quem antea Lucensium & Pistoriensium Lunensiumque ducem Cæsar appellarat, accumulatis honoribus Senator Vrbis, Comes Lateranus, & Cesareæ Aquilæ vexillifer effectus est. In eo tum vno Cæsaris spes opesque sitæ erant: quoniam nemo eo vel acumine ingenij, vel consilij grauitate validior fuit: quum etiam cæteris eius ætatis ducibus in omni gerendi belli negocio fortuna felicior haberetur. Is maximis officiorum vinculis familiæ Vicecomitum obligatus nullam prætermittebat occasionem, quin Galeacium Cæsari commendaret, oraretque supplex, ne diutius Guelphos Romani imperij capitales hostes, præstantissimi viri calamitate lætari pateretur. Verùm Cæsar ne insontibus iniuriam temerè fecisse videri posset æquo durius respondebat, quanquam Sarræ & Sabelli maximæ authoritatis & gratiæ procerum continuæ preces adderentur: & Marcus admissi sceleris pœnitentia adductus castigante atque exornante Castruccio à vetere diri odij insania discessisset, peteretque excusis ingenuo pudore lachrymis, vt exutis imperio fratribus saltem cum libertate vita redderetur, quæ in eo carcere breuissima censeri posset, nisi Cæsar clementiæ nomine satis pœnarum eos pro vetere superbia, ex beatissimis factos mortalium omnium miserrimos, dedisse existimaret. Dum Romæ tantis deprecatoribus ad misericordiam Cæsar inducitur, Castruccio nunciatum est Florentinos Pistorium vrbem paucorum ciuium proditione in potestatem redegisse. Quare vehementer perturbatus, nec obscurè Cæsari succensus, quòd aliquanto grauior hostis Gibellino quàm Guelpho nomini præposteris consilijs euasisset, abducto suo milite ad recuperandam amissam vrbem magnis itineribus Lucam contendit. Eius viri discessu permotus Cæsar, quòd pecuniæ inopiæ premeretur, nec Romani in ea expedienda prompti essent, & propinquæ Vrbi ciuitates intestino bello laborarent, Robertique regis exercitus ab Aquila & Latio Romanis finibus immineret, animi sententiam mutauit, perscriptisque literis Antio Risaceo, Medoetianæ arcis custodi, Guliermoque Monfortio

Mediolanensi Reipublicæ præposito, Vicecomites custodia educi, pristinæque libertati restitui iussit. Itaque Galeacius cum fratribus filioque quum à Nonis Iulijs ad sextum Calendas Apriles in prædura custodia fuisset, incredibili veterum amicorum lætitia, Modoetianorumque insigni gratulatione liberatus est, ea conditione, vt discedenti ab Vrbe Cæsari, honoris causa Pisis occurrerent. Sed Galeacius curato corpore instructaque ad profectionem vetere familia, atque ascitis ex numero veteranorum lectissimis centurionibus equitumque præfectis nihil antiquius habuit, quàm vt ad Castruccium, tanquam salutis, partæque libertatis præcipuum authorem, ad agendas gratias, communicandaque consilia in Etruriam contenderet. Is tum Pistorium circumuallatum præaltis aggeribus graui obsidione premebat: ea belli ratione, vt imitatus Cæsarem dictatorem ad Alexiam, retento intra munitiones exercitu, vtrinque vallo fossaque munitus, eruptiones facilè sustineret, nec exteriores hostium copiæ quanquam essent amplissimæ, adoriri munitiones auderent: vbi ingentes balistas quæ tum erant pro æneis tormentis, atque item maiores scorpiones in æditis aggerum propugnaculis peritissimè collocarat. Is venientem Galeacium arctissimè complexus, quod eum vnicè adamaret, atque in eo ex tot rebus bellicis fortiter atque feliciter gestis animi magnitudinem admiraretur, omnibus copijs absoluendisque operibus præfecit. donec ipse ad explicandas ærarij difficultates Lucam profecturus, confecto ibi negocio, in castra reuerteretur. Eo itaque non multos post dies reuerso, munitiones mirificè adauctas laudante, ita inter se compararunt, vt Galeacius interiores munitiones aduersus erumpentes circumpositis nocturnis diurnisque stationibus tueretur, ipse exteriores obuertendo vrbi terga cum multo maxima copiarum parte defenderet. Nam Florentini duce Philippo Sanguineto Gallo, qui Pistorium ex insidijs ceperat, ac Beltramone Baucio (is erat pontificiorum equitum magister) supra numerosum peditatum, septem millia galeatorum equitum in conspectum obsessæ vrbis adduxerant, assiduo tubarum clangore Castruccium ad pugnam prouocantes, quod subire aggeres aut perrumpere conari, à peritissimis eius ætatis ducibus defensos, tum ausu stultum, tum euentu luctuosum fore existimabant. Nec multò pòst Florentini inde copias in Pisanum & Lucensem agrum vertentes discesserunt, vt Castruccius vicorum suorum incendijs permotus, Lucensibus opem ferre cogeretur. Sed degeneris consilij conatum irridente Castruccio, atque identidem ignauiam exprobrante, Pistorienses ita animis conciderunt, vt desperatis omnibus auxilijs se dederent, ea conditione, vt nisi sociorum exercitus intra quintum diem, aut iustam commeatus copiam inferret, aut prælij fortunam experiretur, ipsi continuò vita incolumes saluo etiam præsidio portas aperirent. Dum hæc agerentur vehemens atque lethalis morbus Galeacium inuasit, exustum scilicet Augusti mensis solibus, perpetuisque laboribus diuturnæ obsidionis fatigatum: nihil autem de sæuo impetu febre remittente, vt commodius opportuna remedia pararentur, ad Pisciam oppidum lectica delatus est. Ibi eum triduo pòst absumpsit morbus, quum impleßet alterum & quinquagesimum ætatis annum. Videri hercle potuit infelix ex tanta vtique fortuna collapsus, nisi viro ad victorias nato, vel exuli, in ipsa victoria mori contigisset. Funeratus est Lucæ miro studio

dio in eum supremos honores conferente Castruccio. Tumulum autem hoc epigrammate Poeta eo rudi seculo, non insulsus honestauit.

Hic iacet in parua maiori dignus at vrna.
Sanguinis Anguigeri Galeaz et gloria belli
Magnanimus, contemptor opum, formaque decorus.
Extulit hunc virtus, mala sors mox fortiter vrsit:
Quam rursus vincens, simul & virtute refringens
Victor decedit, felix & in astra recedit.

Nec ipse quidem Castruccius diu victoriæ suæ gloriæque superfuit: ingruente enim pestilenti autumno ex hisdem Pistoriensis belli laboribus, accersita febre intra vigesimum diem Galeacij fatum est consecutus: vir haud dubiè antiquis ducibus bellica virtute comparandus, nisi Tyranni nomen ex atrocibus factis inuidiæ expositum, vel præcellentis virtutis famam facilè prægrauaret. Excesit è vita tribus annis Galeacio minor, ita vt ad consummati Imperatoris existimationem, nisi præmatura fata vitæ cursum præcidissent, peruenturus esse crederetur. quanquam Macchiauellus Florentinus improbè corrupta historiarum fide in eum praeferocem patriæ suæ hostem impudentissimè iocatus, dum eius vitam commentitiè lasciueque contra veritatem ad risum, nauseamque perscriberet, id vnum malignè contenderit, vt Nicolai Tegrimi Lucensis sincerissimè cuncta de Castruccio latinè enarrantis, spectata authoritas interposito mendacio apud posteros eleuaretur.

fretus irruperat, vitatis quidem diuerso itinere Actianis copijs,quæ aduersus aduentantem exierant: tanta porrò irrumpentis Vergusij celeritas fuit, vt Actius breue ad fugam spatium nactus,egrè hostium manus euaserit,adiuuante præsertim matre, quæ tam subito quàm salutari consilio, effusis in limine domus aureæ monetæ sacculis intrantes,dum eam auidè colligerent aliqnandiu morata fuerat.Erat Vergusius vir bello acer,sed ab ingenio maximè turbido semper inquietus, qui tametsi Gibellinæ factionis erat princeps, commutata voluntate ad legatum persugerat,quòd Galeacius vxoris eius pudicitiam procacius pertentasset. Verùm Actius collectis copijs suis & Ferrariensium Mantuanorumq; opibus adauctus, Sancti Domnini oppidum in potestatem redegit,accurateque bellicis operibus id muniens,aduersus hostes egregiè defenso oppido bellum gessit,vsque ad id tempus,quo Galeacius post deuictum captumque Cardonium & deletas eius copias,Modoetiamque receptam Castruccio opem imploranti auxilia in Ethruriam transmisit.Florentini enim nouas equitum alas ex vlteriore Gallia mercede conduxerant, coniunctisque Roberti regis & pontificijs copijs,Cardonium qui nuper dimissus à Galeacio ad pontificem peruenerat,ingentis exercitus Imperatorem effecerant,ita vt Castruccius sibi timere, & opem à socijs Galeacioque in primis & Passarino Mantuano Caneque Scaligero implorare cogeretur. Quam ob rem coactis iam auxilijs Actium parantem sibi iter ad Apenninum vt in Ethruriam transcenderet,in Sancti Domnini oppido aliæ atque aliæ Florentinorum & legati copiæ acriter obsederant,vt deiectus spe auxiliorum Castruccius, priusquàm ei succurri posset, à Cardonio circa Focensium paludes opprimeretur. Sed magno cum dedecore obsidentiũ,illatus est in oppidum commeatus,& recentes demum cohortes,& sociorum equites intrarunt.Actiusque eductis signis detrectante certamen hoste,cum octingentis galeatis equitibus per Apuanos Ligures ad Castruccium contendit vsque adeo opportunè, vt quum collatis castris prælium differri vltrà non posset, Castruccius eius aduentu magnopere lætaretur, & Cardonius triste omen acciperet,quum fatales sibi Viperas in vexillis fulgentes aspexisset. Tum quoque lætum de ea victoria augurium Actio obuenit,sicuti à Francisco Petrarca his verbis scriptum legimus: Actius Vicecomes, qui postea Mediolani dominium obtinuit, iuuenis nempe victoriosus, antequam à podagris vinceretur iussu patris profectus cum exercitu Apenninum transijt,& victis hostibus apud Altopassum,duce quidem Castruccio, sed egregia opera eius adiuto, ad vincendum Bononienses pari impetu fortunaque se conuertit. In ea expeditione dum fortè equo descendens requiescit,ingens vipera nullo comite aduertente in galeam iuxta positam irrepsit, quam quum mox capiti reponeret, sinuoso quidem & horribili, sed prorsus innocuo lapsu per decoras interriti ducis genas illa descendit. Eam à nemine lædi passus animosus adolescens ad omen geminæ victoriæ traxit, hinc præcipuè quòd ipse pro signo bellico vipera vteretur. Nec multò pòst commissa est ea nobilis pugna ad Altopassum,in qua victor Castruccius præclara virtute Actij adiutus, vniuersas hostium copias deleuit,captis fermè omnib. ducibus,ipsoque Cardonio Imperatore cum filio in potestatẽ redacto,&

direptis castris: Quibus captiuis & spolijs aliquanto post splendidissimum Romano more triumphum adornauit: qua in pompa ducti ante currum Cardonius Vrlimbacaque Germanus,& Guliermus Narseius Gallus,& plerique illustres Gotholani & Narbonenses equitum præfecti cum legatis Florentinis,gratissimum Lucensi populo spectaculum præbuerunt.Sed Castruccius statim ab Altopasso victoria vtendum ratus,victrices copias Florentiæ mœnibus admouit,suburbanas delitias in oculis hostium euastans,& pleraque ędificia incendens.In ea expeditione Actius Florentinis è muro spectantibus, ludos equestres in Arni insula edidit, proposito ad præmium velo serico purpurei coloris, vt reddito contumeliæ talione Florentinis illuderet,qui similes decursiones Mediolano obsesso ante Comensem portam iactanter ediderant.Inde verò Actius spoliorum parte magnificè donatus, Ethruriæ finibus excedens in Mutinensi agro Passarini Mantuani,Atestiniq; Ferrariensis copijs se coniunxit,aduersus Bononiensium exercitum legati auspicijs Mutinæ Regioque imminentem.Nec multò post circa Scultemnam profligatis hostium copijs, alteram Ethruscæ penè parem victoriam est consecutus: atque inde ad patrem geminata cum laude Mediolanum contendit.Insecutus est annus,diro Ludouici Bauari Cæsaris aduentu, Vicecómitum familiæ,& toti penè Italiæ infaustus, quò Actius eandem quam pater patruique indignè subierunt,carceris fortunam tulit. Cæterùm expiata inuidia,cum patre patruisque libertati restitutus,quanquam immaturo Galeacij patris interitu, atque importuna Castruccij morte angeretur, accisasque spes propè omnes noua atque inopinata calamitate conspiceret,nihil tamen (vti Magni Matthæi nepotem decebat) sese animo demisit,quin ad fortunam pertinaci virtute subleuandam cuncta experiretur.Summa consilij hæc fuit, vt datæ fidei non deesset, ab vnoquoque Cæsare à quo vulnus acceperat præsentis remedij opem suppliciter peteret, postquam Marcus patruus infami suo consilio deceptus,perosusque non obscurè Cæsarem, non dubiè imperij decus,Gibellinique nominis opes vel parua ab hostibus accepta pecunia passim euertentem, ad sanitatem redegisset: eo enim deprecante Cæsar post subitam Castruccij ab Roma discessum,fratres carcere eduxerat,territus vtique aduersarum partium secundis successibus, & non obscuro conscientiæ pudore vehementer timens,ne socij clientesque deficerent. Itaque Actius cum Ioanne patruo ad Cæsarem Pisas profectus, post multa colloquia,egregiè nauaute operam Marco, Cæsaris animum inflexit,promissaque pecunia ad summam quindecim myriadum, vt paterni imperij princeps appellaretur, impetrauit. Erat tum Cæsar multis aduersis rebus, & super hæc extrema pecuniæ inopia circumuentus. Roberti tum regis copiæ Bertholdo Vrsino duce Cæsarianos præfectos vrbe Roma expulerant: Ioannis pontificis authoritas studio Iacobi Columnæ apud populum vigebat: Gibellinorum studia magna ex parte refrixerant,quòd Syluestrium Chattum Viterbij partium principem indignè torsisset, vt eius pecunijs, quæ ingentes esse dicebantur, summa cum iniuria potiretur. Sed Cæsarem grauis metus incesserat,quòd Germani Saxones, & Chatti validissima pars exercitus,consternati animis,& stipendia debita flagitantes à Vindelicis & Sueuis secesserant, cum quibus antea apud Velitras cruenta seditione

ne contenderant: & tum fortè renouato odio spretoque Cæsaris imperio Pisanorum & Lucensium agros impunè prædabantur, castrisque demum in Ceruleo monte positis, qui supra Viuianum, iampridem a Castruccio permunitus ad agendam prædam magnas habet opportunitates: eò terroris & fœdæ calamitatis circumiectam regionem adduxerant, vt incolæ incendiorum metu commeatum, vestem, & castrensia instrumenta conferre cogerentur. Nam paulò antè in Lucensi Camaioris oppidi incolas, quòd irrumpentibus aliquandiu restitissent, direpto incensoque oppido crudelissimè trucidarant. Timebat quoque Cæsar, ne ea manus quæ octingentis armatis equitibus constabat, vtpote quæ nullo pudore defecisset, tanquam planè venalis ad Florentinos opima stipendia pollicentes deficeret: quibus de causis facilè cum Cæsare transactum est, vt Marcus ad Saxones mitteretur. Is Actianæ pecuniæ dimidiam partem ex præteritis stipendijs a Cæsare debitam promitteret, interim apud eos datæ fidei obses foret: altera pars Cesaris procuratoribus Mediolani certis pensionibus numeraretur. Non abnuit conditionem Marcus, vt priori maleficij inuidiam nouo officij genere deliniret: auideque à Saxonibus tantæ pecuniæ vades receptus est. Addidit quoque Cæsar perscriptis obsignatisque codicillis nouum munus, vt magis ac magis Vicecomites sibi obstringerentur, quum veteres iniurias accumulatis beneficijs expiandas existimaret. Ioannes enim Actij patruus à pseudopontifice Nicolao, suffragante Cæsare in senatu Cardinalis creatus est: sed vir ille summæ grauitatis atque prudentiæ gratias agens beneficium quidem agnouit, ne spernere videretur, verùm vsu purpuræ galerique honore semper abstinuit, non obscurè in gratiam Ioannis legitimi pontificis, insigni quidem ipsius cum laude commodoque: nam ei episcopatum Nouariensem postea contulit: quo permutato demum cum Aycardo Camedoio, Mediolanensis Archiepiscopus effectus est. Actius & Ioannes Pisis profecti diplomata Cæsaris Modoetiam detulerunt, quòd eos Gulielmus Monfortius liuoris plenus magnis obuiam euntium ciuium gratulationibus passim exceptos Mediolano recipere noluisset, sed eius cunctationem præbita pecunia celeriter resoluit: atque ita Monfortius dolore amissæ præfecturæ percitus, in Germaniam reuersus est. Exinde Actius à veteribus amicis clientibusque & ex publico ciuitatis ærario pecuniam mutuò sumpsit, quæ præsenti Cæsaris procuratori solueretur. Is erat Conradus cognomento Porcarius rapaci ingenio togatus miles, atque ob id facilè fidei pudoriq; ue pecuniæ lucrum anteponens. Accepta enim quarta ferè promissæ totius pecuniæ parte in Germaniam perfugere, quàm ad Cæsarem reuerti maluit. Eius potiundæ pecuniæ spe deiectus Cæsar, exacerbatisque propterea Saxonibus, efferato animo vt vndique corraderet pecuniam, graue auri pondus Pisanis imperat: Raimundum Cardonium auro se redimentem, prætioque nobiles aliquot Florentinos custodia educit: Castruccij vxori pretiosa mundi muliebris ornamenta aufert: Castruccij filios Pisarum dominatu spoliatos Luca extrudit: & Francisco Intelminello accepta ab eo grandi pecunia, vrbis principatum adiudicat, Pisisque discedens Mediolanũ contendit. At Mediolanẽses immanis auaritiæ Tyrannũ se recepturos negant: eo modo exclusus ad Modoetiã iter vertit. Id oppidum Actij præsidio tenebatur: quamobrem oppidani fortunis suis

Mediolanensium exemplo non temere timentes, venienti portas occludunt, nec per arcem aditus in oppidum datur, quòd Lambrus amnis intumuerat, & si qui vadum tentarent, profluente mergebantur. Eo modo Cæsar ludibrio habitus, quum infamis auaritiæ pœnas daret, Papiam deflexit, vbi ab Actio collata pecunia facilè delinitus est. Nec multò pòst quum per socios vrbes prædabundo similis vagaretur, nec consilijs suis dignum Cæsaris nomine exitum reperiret, Gibellinis pariter & Guelphis odiosus, in Germaniam redijt. Interea Saxones in monte Ceruleo Marcum audaci ingenio fortia quæstuosaque consilia atque ob id grata militibus explicantem, admiratione virtutis ex obside captiuoque ducem sibi creauerunt. Is ante omnia Henricum & Valeranum Castruccij filios graui ingrati Cæsaris iniuria Luca pulsos, & in proximo exulantes Germanis conciliat, & per eos occupandæ Lucæ consilium init. ab his augustæ arcis custodes, quòd erant Germani, veteres Castruccij milites facilè oblatis præmijs corrumpuntur, vt improuisus in vrbem pateret introitus. Nec mora, Marcus ad constitutam diem à Ceruleo monte cum Saxonibus Lucam noctu peruolat: vrbs capitur: Franciscus Intelminellus à Cæsare, ad Principatum euectus, profligato eius præsidio, aduersa porta profugit: contrariæ factionis ciuium domus, in prædam vertuntur, sedatoque mox tumultu per nouas acclamationes, Castruccij filijs, paterna sedes restituitur. Tanta re feliciter patrata ditatisque militibus, Marcus fortuna vtendū ratus, cū Fatio Donoratici Regulo, qui Pisanæ nobilitatis erat princeps, consilium suscepit restituendæ Pisanis libertatis, & vti inde Cæsariani præsides pellerentur. Nec voto defuit euentus: Marcus enim cum valida manu equitum, Luca profectus, Pisis à Fatio recipitur: ingens prælium excitatur, continuoque Ponte vetere, Cæsariani in vlteriorem vrbis partem protruduntur: libertatis nomen, armati populi vocibus attollitur. Ipse Tarlatus Aretinus à Cæsare, Pisis præfectus, vbi se à Saxonibus circumuentum, suosque profligatos videt, pontes occupatos expugnare conatus, cum ea præsidij manu quæ supererat, desperatis rebus, vrbe excessit. Tum verò Pisani à Ioanne pontifice, interdicti sacris, expiari promeruerunt, quòd à Cæsare ab eo damnato defecissent: traditusque est ab eis consensu publico Nicolaus pseudopontifex, quem discedens Cæsar, Fatio commendarat. Is demum pontificijs triremibus, Auenionem deuectus, infelix, & alieno potius quam suo crimine miser, in tetra custodia perijt. At Marcus à Pisanis Fatioque vti præclarus author libertatis, magnis muneribus liberaliter donatus, vbi se honesto euentu è manibus Saxonum explicatum videt, maiora sibi agitanda ratus, accepta fide, Florentiam contendit. Offerebat Octouiris, qui Reipublicæ præerant Saxonum nomine, Lucam vrbem, si octuaginta millia aureorum persoluerent, ea conditione, vt sub fide publica Castruccij liberis, honestus in patria locus relinqueretur. Interim vt bona fide pecunia repræsentari posset, Saxones in Augustam arcem, Florentini militis præsidium acciperent, & ex numero præfectorum insignium obsides darent. Erat eius comparandæ tantæ vrbis facultas, Florentino populo longè gratissima, sed quo minus decretum fieret, factiosi ciues, Simone Tosa principe, vehementer impediebāt, obtrectatione eorum laudis inducti qui eam occasionem non prætermittendam suadere conabantur, quum supra ærarij difficultates

Marco tanquam veteri infensoque hosti, atque ipsis præsertim fluxa fide Germanis, tanto amittendæ pecuniæ periculo, minimè fidendum differerent: nec tyranni liberis, qui atrocissimi nuper hostes extitissent, parcendum arbitrarentur. Sed non deerant ciues, vti publicæ dignitatis augendæ studiosi, amantesque patriæ, qui eam pecuniam ex priuatis opibus in eius vrbis coemptionem liberaliter offerrent, modò ipsis Lucensium vectigalia non iniqua licitatione in triennium addicerentur. Interim à Marco acciti primores Saxonum Florentiam venerunt, & in his Bambergus Regulus, & Arnaldus castrorum magister, vt coram Octouiris de obsidibus & pecuniæ summa transigeretur. Verùm inuidia & conceptus inter altercantes patritios importunus liuor, populi votum decora proculdubio, atque vtilia cupientis, interrupit. Nec multò pòst Saxones irrisa tum & mox punita Florentinorum cunctatione, vrbem Lucam ipsamque Augustam arcem integrumque in ciuitate dominatum Gerardino Spinulæ Liguri vendiderunt, tanto cum dolore indignantis populi Florentini, vt in Simonem Tosam penè coniectis lapidibus omnes ordines inueherentur. At Marcus iam non obscurè Actio subiratus, quòd ad se redimendum pecuniam nequaquam liberaliter ac diligenter expendisset, ad fatalem veteris odij atque insitæ ambitionis insaniam redierat, vsque adeo, vt se pontificis Robertique regis & Florentinæ reipublicæ clientem futurum iuraret, si ad pellendum Actium auxilijs atque pecunia iuuaretur. Sperabat enim, Saxones qui iam planè à Ludouico Cæsare defecissent, nomen eius omnibus bellis illustre ad opima stipendia nouamque prædam continuò secuturos. Hoc concepto scelere, fœdereque percusso, cum per triginta dies Florentiæ viros nobiles & militiæ claros quotidianis epulis liberaliter excepisset, & vti erat excelso corpore præaltoque animo & facundia insigni, dignus paterno imperio videretur, pro lautijs mille aureis liliatis publicè donatus Bononiam contendit: proficiscenti autem additus est comes, prætoris filius, qui ciuis erat Bononiensis: hunc iuuenem Octouiri, ingenio apprime validum delegerant, vt ab eo Marcus ad legatum deduceretur, eoque arbitro cuncta ordine quæ Florentiæ promissa constitutaque fuerant, iterata sacramenti fide confirmaret. itaque magna spe inflatus à legato Bononia discedens Marcus Mediolanum peruenit, exceptusque est ab Actio & fratribus multo cum honore & lætis vtique vultibus. Sed dum in rem suam nouandis rebus clientelas exploraret, tentaretque veteres amicos, & turbido atrocique animo consilia aspera ad inuadendum dominatum agitaret, ab Actio & Luchino Ioanneque nefariæ temeritatis cogitationes facilè deprehenduntur. iam enim vesano vultu oreque identidem querebatur, quòd se tam diu contra fidem datam apud barbaros sæuosque homines reliquissent: & fortè tum seipso amarior atque turbidior erat effectus, quo adamatam nobilem fœminam è matrimonio Othorini Vicecomitis impudenter abreptam, subita concitatus iracundia apud Rosatum in profunda arcis fossa demerserat, quòd illa lenitate muliebri mentita partum, sibi alieni ventris puerum supposuisset. Sed eam ab eo flagitio ita oderat, vt necatam impotenti amore percitus sera deinde præcipitis vindictæ pœnitentia deploraret, indeque nouus perturbatæ menti furor adderetur. Eo modo Actius patruique

ex multis indicijs quid Marcus agitaret, moliretur que non obscurè diuinantes, cùm in vnum summo consensu conspirarent, vitandam omnino diræ beluæ rabiem, vindicandumque prioris perfidiæ immane facinus statuerunt. Nec mora Marcus in arenæ curia post epulas in cubiculum colloquendi simulatione deductus, a delectis aliquot prætorianis comprehenditur, elisisque linteo faucibus strangulatur nullo ex eius nece tumultu exorto, quum proiectum cadauer è fenestra in publicum nemo lugeret, & tanquam sponte præceps datus, sumptuosis honestatus exequijs ad Eustorgium sepulchro maiorum inferretur. Florentini verò prætoris filius vel totius consilij conscius & funesti exitus spectator ab Actio benignè dimissus est. Nec multò pòst Ioannes Bohemiæ rex, qui Henrici Cæsaris filius, & Caroli IIII imperatoris pater fuit, cum valido exercitu in Italiam descendit, neque Ludouico Bauaro Cæsari planè hostis, neque Guelpharum partium amicus. Bergomates primi eum receperunt: nec Actius dubitauit, quin amicitiæ quæ maioribus suis cum Henrico patre præclara fuerat, renouandæ causa ad Bohemum trans Abduam contenderet, munera deferens vtroque dignissima. Auxit existimationem Bohemo id Actij officium, & Actius ex eo colloquio confirmatæ potentiæ apud socios pariter atque hostes opinione retulit, eo euentu, vt à Vercellensib. ad ciuitatis imperium vocaretur. Nec multò pòst Bergomates à Bohemo præsidij iniurijs exagitati, ad Actium defecerunt. Ioannes enim ingenti cursu Brixia, Cremona, Papia, Parma, Regio, atque Mutina potitus superato Apennino Lucam occuparat, Gerardino vrbe eiecto, & Florentinis copijs quæ Beltramone Baucio duce Lucam obsederant longè summotis. Is rerum successus Gibellinos non secus ac Guelphos magnoperè conterruit, eoque vehementius, quòd Bohemus cum legato Pontificio in colloquium deuenerat: famaque ferebatur Philippum Galliæ regem cum Pontifice occulto inito fœdere conspirasse, vt Bohemo duce cuncta subigerent, atq; inter se Italiæ vrbes partirētur. Erat enim Bohemus Gallica pecunia instructus. Quibus de causis Florentini tanquam à Roberto rege plane deserti, metu noui hostis cum veteribus inimicis cōmuni commodo fœdus inire coacti sunt. Itaq; Actius, Mastinus Scaliger, Passarinus Mantuanus, Obitius Ferrariensis cum Florentino populo fœdera percusserunt, ea pactione, vt coniunctis viribus bellum gereretur, subactæque vrbes Actio Cremona, Parma Scaligero, Regium Mantuano, Obitio Mutina redderentur, Luca Florentinis cæderet. Nec multò inde quum Bohemi regis exercitus Ferrariam oppugnaret, ingenti prælio edito fusus profligatusque est, Pinalla Aliprando Actij duce felicissimè operam nauante. Nec fortuna victoriæ cursum diu morata sociorum votis defuit, pulsoque Ponzono Ioannis præfecto, Actius Cremona potitus est, Papiamque mox in ditionem recepit, quum in Vrbeculam compulsos hostes, desperatis auxilijs deditionem facere coegisset. Placentiam demum à Francisco Scoto pecunia coemptam recuperauit. Postremò Franchinum Ruscam Comensium Tyrannum multis illatis detrimentis eò adegit, vt accepto Bellizone oppido ad solatium amissi dominatus vltrò vrbem dederet. Cæterùm paulò ante id tempus quum pedibus æger decumberet, maximum rerum suarum discrimen subijt Leodrisij perfidia circumuentus. Is antea Matthæi Magni gloriæ inuidens, quanquam

esset

esset patruelis, primas partes Legationis ad pontificis legatum susceperat, vt sub inani libertatis nomine Matthæus eiusque liberi Mediolano pellerentur, cum Marco demum aduersus Galeacium atrocissimè coniurarat. Nec animus inquies ambitioneque mutabilis vllis omnino donis atque honoribus collatis euinci mitigarique poterat, vt Actium rerum dominum imperio potiri pateretur. Itaque correptus vetere insania inopinato transfugio abducta Germanorum ala, ad Franchinum Ruscam & mox ad Mastinum Scaligerum Veronam contendit, conductisque Rhætorum Heluetiorumq; cohortibus, & Germanis equitibus, magnaque manu exulum passim collecta ad Abduam profectus est, nec transitu prohiberi poterat, quanquam diuersa vada amnis Aliprandus Pinalla tueretur. Ea improuisa externæ gentis irruptione agricolarum fœda & planè miserabilis fuga facta est per totum ferè Insubrum agrum, quod tum præaltæ niues herbidi soli campos integerent, nec pecoribus armentisque in loca tutiora refugientibus deserto pabulo, pascendi facultas daretur. Porro Actius quanquam pedibus æger nihil de celeritate diligentiaque remittit, quin ex omnibus locis milites cogat, munitioraque oppida subitario præsidio confirmet, donec auxilia conueniant. Aliquot enim diebus antequam hostes Abduam transirent, quid Leodrisius Veronæ moliretur, per exploratores cognouerat: ita vt auxilia opportuna implorata transmissaque à propinquis socijsque principibus singulis horis expectarentur. Igitur coactis in vnum e Liguria, Ferraria atque Placentia magnis auxilijs, Luchinus patruus dux vetus & multis prælijs felix Mediolano totius nobilitatis equitatum & delectam ex promptissimis ciuium legionem educit, ad hostesque progreditur. Consederat Leodrisius ad Neruianum vicum duodecimo ab vrbe lapide: nec mora conspectum hostis ineundæ pugnæ signum dat, ordinesque componit. Verùm irruente Luchino prima Leodrisij acies sternitur, sed ex aduerso Rhæti Germanique more suo conglobati, secundum impetum excipiunt, Luchinique equitatum primis cæsis intemperanter prouectum vehementer vrgent: multi vtrinque cadunt, cruentum & atrox vndique prælium editur. Cæterùm Actianis ægrè sustinentibus & iam planè profligatis, Luchinus dum reparare perculsam aciem ingenti animo contendit, interfecto equo Heluetiorum securibus sternitur atque capitur. Tum vero Barbari clamorem attollunt, & legionem Insubrum armis animisque imparem adoriuntur, tantaque vi Placentinas cohortes propellunt, vt Dondatio Maluicino viro fortissimo, Lancilottoque Anguisola ducibus interfectis vniuersa acies ad fugam respiceret, Leodrisioque parta victoria videretur, nisi Diuus Ambrosius Mediolanẽsium tutelare numen, in nube equestri effigie a multis conspectus opẽ planè perditis rebus attulisset. Superuenit enim Hector Panicus cũ ala cataphractorum Allobrogum à Ludouico Sabaudio Actij socero transmissa. Hæc Rhætos intempestiuè exultantes, & cædi prædæq; solutis ordinibus incumbentes ita protriuit, atque cæcidit, vt instaurata pugna & fortissimo quoq; ex nouo euentu desumente vires atq; animos Leodrisiani terga darent, Luchinusq; ad arborem deligatus Heluetijs custodib. eriperetur, & Leodrisius effugiens in manus hostiũ incideret. Eo die interfacta sunt supra quatuor millia hominũ, sed minus lætã Luchino victoriam fecit Ioannes Fliscus Fuscæ vxoris frater, Ligurum præfectus in prima acie occisus. Externus

EPITAPHIVM ACTII
qui eo rudi seculo Azo dicebatur.

Hoc in Sarcophago tegitur vir nobilis Azo,
Anguiger, imperio placidus, non leuis & asper.
Vrbem qui muris cinxit, regnumque recepit,
Puniuit fraudes, ingentes struxit & ædes,
Dignus longa vita, in fatis si foret ita,
Vt virtus multos posset durare per annos.

LVCHINVS
SIVE LIBER V.

ACTIO immatura morte sublato, quod sine virile prole decessisset, duo patrui Luchinus atque Ioannes Insubrum omnium consensu successerunt. Sed Ioannes æquitate liberali motus, vti sacratum Antistitem decebat, diuini iuris potestate contentus fuit, quo fratri, bellica laude illustri, & in administranda Republica ingenio graui constantique prædito, integra exercendi imperij cura relinqueretur. Is initio statim suscepti principatus, quod confirmandæ potentiæ, parandæque summæ gratiæ apud ciues, plurimum conferebat, à Benedicto duodecimo per legatos impetrauit, vt interdicta sacris ciuitas, cum verè supplex, clementia & benignitate æquissimi sacrorum principis, expiaretur. Recepit quoque pari pontificis indulgentia, veteres thesauros, qui è templo Modoetiæ, turbulentis superiorum bellorum temporibus, Auenionem asportati fuerant. Cæterùm quum ad arma vocaretur, per legatos ferè semper bella gessit, tametsi antea longè acerrimus bellator fuisset, vtpote qui in omnibus ferè iustis prælijs honesta vulnera susceperit: in illa enim nobili cruentaque ad montem Catinum pugna, qua Vguccio Fagiolanus victor, vires Guelpharum partium vehementer contudit, paterna auxilia ductanti inuectoque in medios hostes, sinistrum crus, valida cuspide, traiectum est. Ad Alexandriam verò, quum in Tanari ponte, cum Vgone Baucio Roberti regis, equitum magistro, confligeret, ita Baucium inuasit atque prostrauit, vt multo suo atque interfecti hostium ducis cruore fœdatus, opimo spolio & præclara victoria potiretur. Ad Tricellam quoque, oppositus ingentibus externarum gentium copijs, quæ Pontificis & Roberti regis auspicijs sub Gastone Aquitano, Raimundoque Cardonio ad Mediolanum obsidendum ire maturabant, maxime pugnacis & periti ducis laudem tulisse fertur, quum terribili longoque certamine edito, reparataque sæpe acie, honesta in facie vulnera suscepisset. Postremo ad Nervianum acriter dimicans, Heluetijs securibus, perfracta galea, suffossoque equo, prostratus captusque est, & manante per nares multo sanguine, ad iuglandis arborem tam diu nexus, & semianimis iacuit, donec recentis Allobrogum alæ superuentu, cæsis Heluetijs atque Germanis, & Leodrisio hostium duce capto è vinculis eriperetur. Sed qui tot bellis, summa pericula euaserat, ex principatu demum oborta statim inuidia amicorum & propinquorum, sæuas manus vix effugit. Coniurauere enim in eius necem Franciscus Pusterla ex ordine patritio auitis diutijs potens, & ante alios duo Aliprandi fratres, Martinus atque Pinalla, qui Actianis copijs præfuerant, neglectique à Luchino ad alios scilicet, vti meliores, translatis honoribus, amiciorem liberalioremque dominum quærebant, coniectis vtique oculis in Galeacium & Barnabam ex Stephani eius fratris filios qui decoræ iuuentæ & iam planè matura militari indole florentes, intempestiua atque nefaria ambitione, quæ semper domui Vicecomitum fatalis fuit, ad imperium aspirare dicebantur. Sed dum Aliprandi fratres, pertentatis amicorum intimis, coniurationi vires addere contendunt, à Ramengo Casato inita consilia produntur. Nec mora, Martinus atque Pinalla, capti diuque torti in carcere, fame necantur, cæteris in furca, latronum more, strangulatis. De Pusterla autem, qui pro fugiens, ex Ethru-

ria retractus fuerat in foro supplicium est desumptum, eo quidem atrocius atque miserius, quod duobus filijs adolescentibus in conspectu parem pœnam subeuntibus, scelestus pater paulò antè inter ciues, maximè felix, supremæ calamitati suæ domus interfuit. Nec multò pòst Margarita vxor, quòd non conscia mòdò suscepti eius immanis consilij, sed ad id maturè patrandum, peracerba concitatrix fuisset, perpetui tantùm carceris pœna damnatur, quòd Othorino Vicecomite genita Luchinum arctißima propinquitate contingebat. Cæterùm ex damnatorum quæstione compertum est, Galeacium & Barnabam non ignaros initæ coniurationis, paratosque ad excipiendum principatus fortunam, tanti facinoris euentum expectauisse. Sed Luchinus ne supra Marci fratris necem familiæ decus, vel maximè nocentum iuuenum cruore macularet, deprecante Ioanne Antistite, exilij pœnam non excesit, ita tamen vt eos perfidiæ impietatisque ignominia notatos, ad Oceanum in extremos Belgas & Batauos relegaret. Exinde Luchinū natura subtristem, planeque seuerum, solito amariorem ac duriorem factum, scriptores tradunt, vsque adeo, vt nec in ioco, pallidam semper obducens frontem, ridere sit visus, quòd ad animi ęgritudinem, articulorum quoque dolores accesissent. Sed non inanis rumor de vxoris impudicitia, per vrbem excitatus, mœrorem vsqueadeo cumulauit, vt in affecto tot malis sene, nondū maturo fato viam aperiret. Nupserat ei Isabella cognomento Fusca è Fliscorum gente, apud Ligures apprimè nobili, duobusque præsertim Pontificibus, Innocentio atque Hadriano, purpuratisque supra triginta Senatoribus longè clarißima, vndè illa fastum, atque inde luxuriem, parum verecundò gestu oreque præferebat. Hæc nobiles Insubrum matronas forma, lepore, mundit ijs atque vna præsertim veteri fœcunditate, qua Luchinus felix videri potuit, anteibat. primo enim partu Luchinum nouellum, secundo Vrsinam, tertio gemellos mares, eximiæ indolis Borsium & Forestinum rara quidem felicitate pepererat, nisi tantam prolem ex incesto concubitu concepisset. Galeacium enim formæ dignitate cunctos mortales superantem lasciuè adamatum ab ea constat, vti aliquot pòst annos defuncto iam viro in extremo vitæ actu, piè ingenueque confessa est, vt animum eo piaculo liberaret, vel cum certo, infaustæ prolis, exilio tandique subinde imperij hæreditas ad legitimos successores verteretur. Cæterùm suopte ingenio procax, & leuis mulier, exulante Galeacio, & viro ex podagra decumbente, quum spectare Venetias cum situ stupendas, tum celebri festo die Ascensionis Christi, naualibus ludis & priuatarum publicarumque opum ostentatione mirabiles concupisset, importunę vxori Luchino cuncta concedente, haud difficulter impetrauit, vt ornatißima classe, per Padum deueheretur, delectis in comitatu fœminarum nobilißimis, quibus & ambiguus inesset pudor, nec viri earum tuendæ pudicitiæ cura tangerentur. Verùm luxuriosißimæ nauigationis exitus fuit, vt cum insigni probro, prostratæ pudicitiæ apud Vgolinum Gonzagam, Dandulumque, Veneti senatus principem, redierit, pari infamia deflagrantibus nonnullis illustribus fœminis ex comitatu, quum à pudicis pariter atque in eodem crimine maculosis lenitate muliebri per mutuas delationes singularum adulteria proderentur. Hoc tanto, inexpiabilis infamiæ, vulnere percussus, princeps, ita flagitij iniuriam tulit, vt non

obscura parati ad vindictam animi signa, contractæ frontis querela, demorsisque sæpe vnguibus ostenderet. Itaque Fusca expedito ingenio, non impudica modò, sed etiam truculenta mulier, pœna metum celeriter anteuertit, ægrumque adhuc coniugem, veneno lento atque tabifico præoccupat, nullo tum sceleris extante vestigio, quum planè maturatus ægri senis obitus, ad nouum insurgentis morbi impetum facilè referretur. Vixit annos sexaginta duos, imperauit nouem. Tumulatus est in æde diui Gothardi iuxta Actium, regio sumptu, celebratis exequiis. Luxere elatum veris lachrymis cuncti ciuium ordines: nam summa æquitate ius dicere, obliuisci factionum, tueri ab iniuria infimos: & (quod maximè populare videbatur) singulari prouidentia, annonam curare erat solitus. bella quoque, quòd opulentæ tranquillitatis intererat, extra fines semper gessit, eo animi decreto vt & sua strenuè defenderet, & socios constantissimè tueretur. Parmam imperio adiecit, sexaginta millibus aureis coemptam ab Obitio Atestino, ægrè eam vrbem aduersus Gonzagas atque Scaligeros defendente. Pisanis porrò ea conditione pacem dedit, vt honorarii tributi nomine, binos equos, militarem vnum, alterum asturconem album, quo domina veheretur: itemque binos ad aucupium falcones peregrinos quotannis penderent. Nouissimè Ligures, fluxa fide, antiqua fœdera violantes, magnis copiis inuaserat, Brutio filio duce, Genuam, gentis caput obsessurus, nisi exitum ei properantia fata vetuissent. Magnificentiæ monumenta nulla ferè reliquit Actiana domo contentus, quum antea in Ticinensi regione, præaltas ædes, contra Diui Georgii templum, Palatii nomine, vocatas, habitasset. Foris autem validam arcem in edito monte ædificatam, cui à vetere delubro, Capellæ nomen est, Bergomatibus imposuit. Delectatus est, tuendæ valetudinis causa, suburbano secessu, non tam amœno quàm salubri, ad septimum lapidem Comensi via sinistrorsum, vbi tenuis est Pagus, qui sanus aer, verissimo nomine nuncupatur. Liberos reliquit Brutium ex concubina, qui quum Laudi Pompeiæ præferoci ingenio, aliquandiu tyrannidem exercuisset, coniurante ciuitate, expulsus, obscuro in pago in Euganeis inops & meritò miser interiit. Borsius autem & Forestinus, detecto Fuscæ matris incestu tanquam ex damnato nati concubitu, hic tetro in carcere, ille verò fuga elapsus. exilio perierunt. Eandem exilii fortunam tulit Nouellus, qui nequaquam animo degeneri, militiæ assuetus, propinquorum suorum hostibus semper adhæsit.

Eius autem tumulo hoc rude carmen inscriptum est.

Iustitiæ cultor, scelerumque acerrimus vltor
Pauperibus carus, nunquam dum vixit auarus,
Egregiis factis, & cladibus ante peractis
Insignem bello laudem meruit; nisi fraudem
Sors mala struxisset, crudeliter & periisset.

IOAN-

IOAN ARCHIEPISCOPVS, SIVE LIBER VI.

POST elatum Luchinum, totius imperij ſumma ad IOANNEM Archiepiſcopum germanum fratrem, abſolutæ virtutis principem rediјt: nam in omni, eximiæ prudentiæ, & perfectæ pietatis, officio, moderataque, regendi imperij, diſciplina Othoni maiori, patruo par fuit, quum & ipſo cenſu generoſæ ſtirpis Matthæum patrem, & magnitudine conſtantis animi referret: nec Galeacio fratri, de nobilitate liberalis ingenij, vel decore formæ, vel ſtudio promerendæ gratiæ quicquã concedere cenſeretur: & Actiũ perhumana illa, nuſquã tamẽ niſi graui, ad faciles aditus atq; ſermones comitate, atq; magnificentia operũ facile ſuperaret, prȩclaraq; clemẽtię laude, paucißimis regũ conceſſa, quæ Luchino vti nimis duro militariq;, quanquã viro alioqui ſũmo, defuit, omniũ opinione potiretur. Is, inito ſtatim principatu, nihil antiquius du

xit,quàm Galeacium & Barnabam ab exilio reuocare. Rediere illi,Belgarum more,brachato habitu,ficuti videre eft in incolumi adhuc pictura, in templo diui Ioannis ad Concham: Cofmæ & Damiano,diuis tutelaribus votum foluentes,præferentesque,eximium bellicæ virtutis fpecimen,quum Belgicis atque Britannicis bellis, parta non obfcura laude militaffent. Nec multò poft Ioannes propagandæ foboli, firmandoque imperio validas fini timorum principum propinquitates,præftanti iudicio,quæfiuit: fic vt Blancam Sabaudiam, Aymonis Allobrogum reguli,filiam,Galeacius vxorem duceret,& Beatrix,Maftini Scaligeri, filia à faftu fuperbisque moribus, Reginæ cognomen adepta,Barnabæ matrimonio iungeretur,binasque deinceps nuptias fumptuofis ludorum equeftrium fpectaculis celebraret. Cæterùm Ioannes,Liguftici belli caufam,fecutus,Murtham,Genuenfium ducem,adeo armis terruit,vt abdicato principatu,fefe ciuitatemque ad eius authoritatem contulerit,& præfidium prætoremque à Ioanne delectum acceperit. Sed non multò poft defuncto Murtha, populus vti femper factiofus & mutandis confilijs repentinus & leuis, Valentem ducem creauit. Ea contumelia permotus Ioannes,arma parat,& bellum indicit,quo periculo Ligures territi, vel ob id maximè quòd tum magnis claßibus cum Venetis & Catalanis contendentes circa Sardiniam infeliciter conflixerant,fupplices & opem implorantes ad priftinam fidem rediere. Valens quoque,fufcepto temerè principatu, fe abdicare cogitur. Recipiturque Genuæ,Gulielmus Palauicinus,qui Reipublicæ præfit cum præfidio equitum & peditum. Nec mora, Genuenfes nouam claffem exornant,Ioanne in eam,delectos milites,pecuniam & commeatum abundè conferente, addenteque duodecim triremes fuo fumptu,fuoque milite egregiè inftructas. Eam claffem Peganus Auria præfectus,quum Viperæ infignia in vexillis præferret, ad Sphragiam infulam,quæ Sapientiæ nomen habet,contra Methonem,cum Venetis feliciter conflixit, deuictaque hoftium claffe, Nicolaus Pifanus qui Sardoo in mari cladem Liguribus intulerat, cum quinque milibus Venetorum militum captus, Genuam in triumphum ductus eft. Genuenfes autem,fingulari ope Ioannis, fe victoria potitos,grato animo,confitentes, nouo decreto deditæ ciuitatis iura,quæ Ioannis morte finiebantur,ad Galeacium pariter & Barnabam transtulerunt,ita vt totius Liguriæ vrbes à Coruo, Lunenfi promontorio ad Herculis Monœci portum,imperio Vicecomitũ,fubderentur. Per id quoq; tempus,Bononiam in poteftatẽ redegit. Pepulus enim,vir nobilitate opibusq; infignis,qui patriæ libertatem inuaferat, pontificijs oppugnatus armis,à Ioanne,matura ope,implorata,validisq; Infubrũ auxilijs,egregiè defenfus,eò demũ defcendit, vt acceptis Crepacorio,Nonantulaq; caftellis,ac multo infuper auro,patriam vendere,quàm fufcepti principatus nomẽ tueri mallet.Bononia parta Ioannes finitimis terrori effe cœpit,vfq; adeo,vt Florẽtini antiquæ iniuriæ, & Veneti recentis, acceptæ cladis memores,pontificijs copijs vires adderent,initoq; fœdere cũ pontifice,confeftim impetrarent,vt dirum illud religionis telum,interdicẽdis facris in Ioannem vibraretur.Sed Olegiano duce,Bononiæ impofito,felicibus armis, vrbem defendit.nec multò poft per Guliermũ Grifantem,Pontificis legatum,qui poftea Vrbani Quinti nomine,defumpto,Pontifex factus eft,quũ is Mediolanum veniffet transactum

factum est, vt tanquam beneficiario iure concessam à Pontifice vrbem retineret, & quotannis sexaginta pondo, auri tributi nomine, soluerentur. In Florentinos demum intestino malo laborantes, tanquam in veteres & recentes hostes arma vertit concitantibus Vbaldinis, Vbertisque & Pactijs exulibus, qui aucti viribus Tarlatorum & Casaliorum, Aretij Cartonæque principum, à Ioanne Antistite tanquam Gibellinæ factionis principe patronoque certisimo, opem, assiduis precibus, implorabant. Olegianus, qui ex eadem Vicecomitum ortus familia, ipsius Ioannis Antistitis filius putabatur, ab Olegianoque, is ad Verbanum lacum, pagus est, cognomen ferebat, è Bononia profectus, Apenninum superat, ac Sambucum vicum in Pistoriensibus Alpibus capit, peruagatusque montanum agrum ad oppugnandam Scarperiam, ad duodecimum, ab vrbe Florentia, lapidem, descendit. Erant in exercitu supra ingentem peditum numerum, decem millia galeatorum equitum: exules quoque ab Arni valle, armatis agrestibus, opportune in suburbanum agrum irrumpentes, infensis sæuisque animis, tecta obuia, crudeli incendio, deformabant: quare mœsta & trepida ciuitas, vti viribus impar à socijsque deserta, vel non æquam pacem appetebat. Nec Ioannes à pace adhorrebat, modò socijs Gibellinarum partium, honesta conditione caueretur. Itaque proclamatis inducijs, indictus est locus Sergiano in oppido, Lunensis agri, quò conuenientibus totius Ethruriæ Vmbriæq; legatis querelæ omnis neglecti aut prætermissi iuris, duobus disceptatoribus, Gulielmo Pallauicino pro Ioanne, & Carolo Strozza pro Florentinis deferrentur. Ferunt supra sexaginta vrbium, illustriumque Regulorum legationes coiuisse, pacemque, moderatis legibus singulis, datam, summa quidem cum laude Ioannis, qui clementi ingenio, detrimenta belli, innoxijs atque immerentibus illata populis perosus, susceptum bellum, optima pace, quàm cruenta victoria finire maluerit. Nec obiter prætermittendum videtur magnanimi Præsulis factum inter multa memorabile, quo pontificium summæ seueritatis imperium, facetissimo obsequij genere, magnifecit, simul & elusit. Paulò enim ante id tempus, quum à pontifice expetentibus Florentinis, Aueniones sub anathematis pœna, citaretur, lætissima fronte respondit, se eò vti, fidelem dictoque parentem seruum deceret, instructa maturè profectione, venturum, vt præsenti obsequio prouolutus, ad pedes sacrosanctum pontificem veneraretur. Cæterùm legatos præmisit, qui per omnes vrbis regiones amplissimas domos, persoluta eius anni pensione conducerent, ingentemque, omnis generis, commeatus copiam compararent, qua numerosus comitatus aleretur. Porrò quæstor multa onustus pecunia, adeo in id profusè operam intendit, vt & mirum in modum annona in foro cresceret, & peregrini negociosique homines ex omni Europa, Auenionem, ad pontificiam aulam, confluentes nullum omnino tectum aut hospitium, Insubri omnia occupante, vacuum reperirent, & propalam populus & inquilini de annonæ caritate quererentur. Quibus vocibus permotus pontifex Mediolanenses legatos, cuncta prodigè coementes vocat: causam quærit cur tantū commeatus accumulent, totq; passim amplissimarū ędium hospitia, inani sumptu ad querelam publicā conducant? Legati, ita parare se iussos à Ioanne, præsule, respondent, qui septem millia armatorum equitum, totidemque peditum, præsidij

& comitatus causa sit adducturus. Intellexit illico pontifex, quo rerum suarum periculo, Ioannes tantis instructus viribus, foret expectandus, leniterq; subridens tanti itineris laborem, præsuli tanquam occupato & præclare pontificij nominis studioso, benignè se remittere dixit. Legati autem quum dimitterentur, honestissimis viris, virtutis nomine aut parum ditibus conductas domos, gratuitò concesserunt, ita vt commeatum quoque omnem, aut sacratis Cœnobijs aut è plebe miseris & egentibus largirētur, tanta cum laude, vt nemo esset qui Ioannis causam non studiosissimè tueretur. Sed non multò post, crescente potentia, vt plerunque fit, inuidia, virtutis & felicitatis comes, pariter crevit: formidabilis enim vel amicis veteribusque socijs apparebat, vsque adeo, vt consternati metu Atestini, Gonzagæ, Scaligerique principes, fœdus inter se percuterent, coactoque numeroso exercitu, castra fossis aggeribusque vallata, prope Mutinam adorirentur, sustinenteque impetum præsidio fortiter repulsi in Cremonensem agrum, cuncta vastantes irrumperent. Hæc castra, muniti instar oppidi, Ioannes aduersus Regienses construxerat, videbaturque inde non Regium modò, sed etiam Mutinam inuasurus, vt à Bononia Placentiam suæ ditionis, continuum iter pararet. Hæc agitantem & septimum regnantem annū, Augusto mense, concepta febris & lentis demum accessionibus, producta in Septembrē, climacterico ætatis anno leniter extinxit. Conditus est marmoreo tumulo iuxta Othonē, ante sacrarium templi maximi, vbi hæc carmina rubro lapidi incisa leguntur: quæ ex eius rudi seculi memoria ad iucundam ingeniorū æstimationem, præterire noluimus.

Quàm fastus, quam pompa leuis, quàm gloria mundi
Sit breuis, & fragilis humana potentia quam sit,
Collige ab exemplo, qui transis, perlege, differ,
In speculo speculare meo lachrymabile carmen
Qui sim, qui fuerim licet, qui marmore claudor.
Sanguine clarus eram, Vicecomes, stirpe, Ioannes.
Præsul eram, pastorque fui, baculumque gerebam,
Nomine, nullus opes possidebat latius orbe,
Imperio tituloque meo mihi Mediolanū.
Vrbs subiecta fuit; Laudemse solum, Placentia grata,
Aurea Parma, bona Bononia, pulchra Cremona,
Bergoma magna, satis lapidosis, montibus altis,
Brixia magnipotens, Bobiensis terra, tribusque
Eximijs dotata bonis Derthona vocata,
Cumarum tellus, nouaque Alexandria pinguis,
Et Vercellarum tellus, atque Nouaria, & Alba,
Ast quoque cum castris Pedemontis iussa subibant.
Ianuamque ab antiquo quondam iam condita Iano
Dicitur, & vasti narratur Ianua mundi,
Et Sauonensis Rex, & loca plurima quæ nunc
Difficile est narrare mihi, mea iussa subibant,
Tristia tota meum metuebant languida nomen,
Per me obsessa fuit populo Florentia plena,

Bellaque

Bellaque sustinuit tellus Perusina superba
Et Pisæ, & Senæ timidum reuerenter honorem
Præstabant: me metuebat Marchia tota.
Italiæ partes omnes timuere Ioannem.
Nunc me petra tenet, saxoque includor in isto
Et lacerant vermes, laniant mihi denique corpus,
Quid mihi diuitiæ, quid & alta palatia prosunt?
Cum mihi sufficiat quod paruo marmore claudor.

MATTHAEVS
SECVNDVS, SIVE
LIBER VII.

EX testamento Ioannis, vniuersum imperium æquissima ratione trifariam diuisum, tribus Stephani liberis cessit, ea conditione, vt Mediolanum & Genua communis essent ditionis, ab vnoque tantum prætore regerentur, quem pari iudicio delegissent. Reliquæ porrò vrbes nobilioraque oppida à grauissimis Iureconsultis, amicisque communibus fideliter æstimata, digestaque in tres portiones, sortem ex vrna sequerentur. Matthæo Bononia obuenit, quæ ex solenni transactione quatuor vrbes tanquam sua membra secum trahebat, Laudem scilicet Pompeiam, Placentiam, Parmam, & Bobium in Apennini vallibus situm: item Lucum & Massam Togatæ Galliæ, Pontemque tremulum supra Macram amnem Apuanorum, Ligurum caput, & Sancti Donnini oppidum, quod in Aemilia via à Tarro amne, septem millibus passuum distat. Sed Matthæus nequaquam diu Bononia potitus est, Olegiano eius vrbis imperium occupante. Is enim sub id tempus quo Ioannes Archiepiscopus, suprema tentatus valetudine decumbebat, cum rebellantibus patritijs, atque arma capientibus in foro prosperè conflixerat, coniurationisque principes captos securi percusserat: in quibus nonnulli ex Blanchis, Gozadinis, Bentiuolisque, & Sabadinis fuerant. Post id factum, quum ædificatam à Ioanne Antistite veterem arcem egregiè permunisset, inuasit eum libido arripiendi imperij, cuius ipse præcipuus defensor extitisset. Itaque fortuna nefarijs cœptis aspirante prætorem, militareq; præsidium Matthæi, insigni composita fraude vrbe expulit, Bononiensesque armis territos, in nomen suum iurare coegit. Erat Matthæus, ingenio ciuili potius, quàm militari, nec ideo ad vindicandam iniuriam parato, vtpote qui nihil ex magno auo, si speciem corporis demeres, præter nomen referret: ignobili enim ocio delectatus, nequaquam bellica laude ducebatur, eique summæ curæ summæque voluptati erant accipitres, atque ea omnis venatio quæ vel fœminas admittens prorsus sine sudore exerceretur: has autem diurnas exercitationes, nocturnæ libidines excipiebant, quibus adeo intemperanter corpus atque animum effœminauerat, vt inter duas sæpe concubinas eneruatis

viribus cubitans, instillaret (vt Corius in historijs author est) muliebribus locis vnguenta peregrina, quibus intermortuæ veneris segnitiem prodigiosa titillatione suscitaret. Per hunc modum, fractis lateribus, quum ad Seronum oppidum, vbi munitam pinnis domum ædificarat, medio itinere inter Mediolanum & Comum fecisset, diuturna febricula tabefactus, interijt anno secundo post Ioannis patrui mortem. Valentina matre multis cum lachrymis á fratribus veneno sublatum, vsque adeo constanter asseuerante, vt Galeacio & Barnabæ diras imprecaretur. Matthæum enim ex sermone quodam, inuidiæ pleno, apud fratres exitiale odium parasse referebat, quod Crescentiaco in vico, vbi auum obijsse retulimus, quum forte in cœna Galeacius & Barnabas tanti imperij á maioribus conditi amplitudinem atque opulentiam laudarent, omniumque pulcherrimum fortunæ munus principatum esse faterētur, Matthæus incautè subiunxisset, id quidem sine controuersia verùm esse incomparabileque videri, modò Principatus socio consorteque careret: adeo vt non obscurè Ioannem patruum perstrinxisse videretur, qui secus ac magnus auus fecisset, non vnum, Galeacij primi, atque Actij exemplo: sed tres simul iniquo iure, diuisi imperij hæredes, scripsisset. Id dictum sub amaro sale scomatisque nomine prolatum, vsque adeo in pectus fratrum altè descendit, vt sequenti cœna, suillos lumbos, cuius obsonij Matthæus erat appetentissimus, toxico illitos apposuerint. Duas habuit filias absque vlla virili prole, ex Liliola Gonzaga, Phillippi, Mantuæ principis, filia, susceptas, Catharinam scilicet & Vrsinam: hanc Balthasari Pusterula, patritio valde opulento, illam verò Vgolino Gonzagę bellica virtute illustri nuptui dedit. Tumulatus est ad Eustorgij templum, iustis exequijs á Serono Mediolanum vsque, perductis, sed sepulchri marmorei, honore tituloque Epitaphij caruit tanquam fratribus inuisus, & nihil laudis á literatis promeritus, quos in ea turpi supinæ vitæ desidia contempsisset.

GALEA-

GALEACIVS
SECVNDVS SIVE
LIBER VIII.

ALEACIO Secundo, cuncta propè, quæ expeti mortalibus possunt, cùm naturæ, tum fortunæ, rarißima dona contigerunt. corporis enim dignitate & decore formæ, lectißimos iuuenes supergressus, tum maximè seipso celsior & pulchrior euadebat, quum nouo more, comam, aurei coloris, promitteret, complicatamque sæpe in tricas, & nonnunquam diffluentibus cincinnis per humeros, expansam, reticulato pileōlo, aut florea corona castigaret: id enim eum decebat alioqui lacteo colore atque ænea barba cōnspicuum, vti videre est ex multis eius imaginibus, vnaque præsertim equestri thoracāta, quæ Ticini in arce, ad sinistram porticum spectatur. Balthei militaris dignita-

tem Hierosolymis promeruit, quum religionis causa Christi se pulchrum inuisurus in Iudæam nauigasset. Belgico item bello, non secus atque Otho familiæ princeps, superiore seculo in Syria Viperam, perpetuum gentis insigne, ipse quoque prostrato nobili Belga, nouum gestamen insigni aquæ & ignis argumento, tanquam opimum spolium retulit. Ex ipsa enim clypei pictura, ardentes bini torres pendentibus totidem aquarijs situlis, contrariæ potestatis facultatem exprimebant, vsqueadeo specioso emblemate, vt id ad posteros ipsosque Sfortianos in Vicecomitum familiam adoptatos, manarit. A' Carolo autem Quarto Cæsare, qui Mediolanum aduenerat, solemnibus codicillis ritè confectis in Cisalpinæ Galliæ atque Liguriæ imperio, Vicarius est appellatus, pari dignitatis beneficio fratri Barnabæ communicato, interque sacra solemnia Cæsar Ambrosiano in templo, vtriusque filios, quanquam planè pueros, militari baltheo cinxit, Ioannem scilicet Galeacium, qui demum totius imperij hæres, potentia formidabili supra cæteros Italiæ principes euectus est, cum ex nomine nequaquam temerè indito, duos summæ virtutis atque prudentiæ patruos referret, & Marcum Barnabæ, qui malè auspicatum infelicis patrui nomen sortitus, ad frugem non peruenit. Cæsare, ita multa pecunia, magnisque muneribus iam donato, in Germaniam redeunte, multo certior quàm antea nominis autoritas amborum creuit, quæ demum perpetuo beneuolentiæ studio, & fraterna charitate adeò stabilita est, vt concordibus animis vsque ad vitæ exitum, quanquam diuiso imperio, regnarint, mutuisq; opibus bella gesserint, communem eum ducentes hostem, qui in ipsorum alterum arma moliretur. Ea enim æquitate defuncti Matthæi fratris hæreditatem inter se diuiserant, vt vrbem Mediolanum ab ortu Solis ad occasum per regiones, ducta linea, partirentur, & in vrbe singulas arces ambo conderent, Galeacius ad Iouiam portam, quæ Comum ducit, Barnabas ad Romanam, quod huic Conchana domus, illi Actiana curia, sicuti Matthæo antea Antistitis Ioannis ædes, forti obuenissent. Cesserat Barnabæ Bononia, quæ quum vehementibus armis repeteretur, Olegianusque pontificijs adiutus copijs strenuè resisteret, diuturni grauissimique belli causam præbuit. Nam plerique principes & cum his Florentini Pisanique, quibus odio atque timori, consentientium fratrum opes erant, Conradum Landum, Germanorum ducem & Marcoaldum cum Bohemis à Carolo Cæsare, Pisis impositum, præbita in triplex stipendium ingenti pecunia, aduersus Vicecomites concitabant. Ea tempestate validæ externarum gentium manus, vt tum aiebant, fortunæ auspicijs militantes, per Italiam prædabundo agmine vagabantur, hisque, omnium regionum exules, spe prædæ, se commiscebant. Itaque Landus & Marcoaldus mira celeritate confectis itineribus, in agrum Insubrum peruolarunt. eorum aduentus, cuncta, ferro atque igne vastantium, magnam trepidationem Mediolanensibus incussit. pertulere eas clades tantisper Galeacius & Barnabas, donec accitæ vndique copiæ in vna castra cogerentur: nec multò pòst instructo exercitu contra hostes, progressi ad Casæ auratæ pagum, signis collatis confli xerunt, eo quidem euentu, vt Marcoaldo capto, Landus ipse pòst sauciatus fermè toto eius exercitu cæso captoque effugeret, in quo sex millia equitum, quatuor peditum fuisse narrantur. Secundum eam victoriam Barnabas ad

oppugnan-

oppugnandam Bononiam profectus validiores quàm putarat hostes inueniens, multis acceptis illatisque detrimentis, longo & difficili bello implicatur: nam Florentini, Pisani & principes Ferrarienses, Mantuanus, & Veronensis, communicatis consilijs cum Egidio Pontificis legato, fœdus renouarant, ea mente, vt defensa Bononia duorum præpotentium fratrum vires non paterentur nimio plus crescere. parte alia Ioannes Marchio Montisferrati à fœderatis incitatus, Galeatio graue bellum inferret, cum capta ex insidijs Alba Pompeia, & Ticino vrbe prodentibus Guelphis occupata, Anglorum validam manum in Italiam exciret. Ea gens, ex Britannia insula, in continentē Galliæ transuecta, confectis Belgicis bellis in Prouinciam sese effuderat, stipendia & prædam passim querens. Sed ea fuit Galeacij felicitas, vt ab Anglis Albam reciperet, & Ticinum varijs prælijs fameque perdomitum in potestatem redigeret, capto Bussulario cucullato sacerdote, qui nefarijs concionibus Ticinensem populum circumducens, miseræ vrbis crudelis Tyrannus euaserat. His rebus prosperè gestis Galeacius coactis vndique copijs Barnabæ, vires attenuatas duobus aduersis prælijs facilè restituit. Quibus auctus vir acer & indomitus tanto impetu Bononiensium agrum populatus est, vt Olegianus desperatis rebus, vrbem temere occupatam, Egidio legato tradere cogeretur, Firmum Piceni agri vrbem, perfidiosæ pactionis præmium accipiens. Sed quum Barnabas iratus Egidio non secus atque Olegiano, nihil de belli apparatu remittendum arbitraretur, fœderatæ ciuitates ingentes copias Vgolino Gonzaga Imperatore in agrum Insubrum miserunt, rati Barnabam fraterno periculo adductum Bononiensi agro detrahi, & trans Padum reuocari posse. Sed Barnabas Vgolinum traiecto Pado, & Nouaria capta magnam perturbationem Galeacij rebus afferentem, paribus belli artibus auertit. infesto enim exercitu Mantuanorum fines ingressus perruptoq; Serrallio, quæ est munitio ab amne Pado ad Mutinam, perpetuis aggeribus suburbanum agrum complectens, Mantuano duce præsidioque nudatos adeo perculit, vt Vgolinus vel in ipso felici speratæ ingentis victoriæ cursu, de Imperio saluteque ciuium suorum magnopere solicitus, pacem petere cogeretur, cognationemque nouo fœdere confirmaret. Eo modo pace parta, & Barnaba nihilo secius, pertinaci studio Bononiæ principatum tanquam sibi fraude ereptum validis armis repetente, Galeacius externas affinitates, decoras quidem regio fastu, sed sibi & posteris damnosas & ferè exitiales quæsiuit, Isabella scilicet Caroli, Galliæ regis sorore Ioanni Galeacio filio expetita, Leonatoque Clarentio Britanniæ regis filio in generum adscito. huic enim ex nuptijs Violanthis quum ducenta millia aureorum numûm dotis nomine recepisset, Mons etiam Regalis atque Alba Pompeia vrbes cesserunt. Isabella autem quæ Mediolanum venerat vsque adeo socero grauis fuit, vt ducentis millibus aureorum constiterit, quanquā Vertutis oppidi ditio, honestissimæq; appellationis titulus, nouo sponso, nomine dotis accessisset. Leonati porrò aduentu tantæ opes admirabili liberalitate profusæ sunt, cū & nuptiale epulum daret, & equestres ederet ludos, & Britannos ex generi comitatu supra ducentos eximijs donis adornaret, vt opulentissimorum regum splendorem superasse censeretur. In conuiuio enim in quo Franciscus Petrarcha inter principes conui-

uas discubuit, singulos ferculorum missus, qui supra triginta fuere, totidem inusitatæ magnificentiæ munera sequebantur: ea omnia Ioannes Galeacius delectæ iuuentutis princeps, ad mensam perducens, Leonato obtulit. Fuere in vno tantum missu, septuaginta equi insignes, argenteis & sericis ephippijs strati: in alijs verò vasa argentea, hierofalcones, venaticiq; canes, equestria arma, nobiles loricæ, solidoque ferro. splendidi thoraces, galeæque item & cassides præaltis conis exornatæ, indumenta margaritis picta, balthei militares: postremò præstantes aliquot gemmæ, aureis emblematibus insertæ, & aureæ purpureæque telæ ad viriles vestes vis ingens. Is porrò conuiuij apparatus fuit, vt relatæ à mensa dapes, decem milibus hominum abundè sufficerent. Sed non multò pòst Leonatus quum nouæ nuptæ operam daret, intempestiuisq; conuiuijs ad patrui moris disciplinam, alieni cœli ignarus, intemperantius vteretur, ad Albam morbo consumptus interijt. Violantes demum Othoni marchioni Montisferrati, nuptui data est, sed nihilo felicioribus auspicijs, quum Otho in montibus Parmensium ab agresti agasone confossus, ignobili fato perierit. Cæterùm Galeacius diu antea sæuissimis articulorum doloribus iactatus, quum filius, præalta indole, militaris imperij munia capessens, Asta recepta, Vercellisque defensis, Subalpinum bellum felicissimè confecisset, in supremum incidit morbum, Nonisque Sextilibus defunctus est, anno à partu Virginis septuagesimo octauo supra millesimum & trecentesimum, vitæ quinquagesimo nono, imperij autem vigesimo secundo. Delectatus est in toto vitæ cursu, quum ex bellicis occupationibus subcisiua ocia furaretur, nobilioribus literis, historijsque præsertim, habuitque in honore præstantibus disciplinarum omnium & nobilium artium studijs insignes, ex hisque præcipue Franciscum Petrarcham, amœna ingenij fertilitate florentem, cuius hortatu bibliothecam condiderat, quum munere beneficioque Caroli Cæsaris Ticini celebre Gymnasium instituisset. In puniendis reis etiam si natura planè lenis & exorabilis videretur, ita clementiam cum seueritate miscebat, vt præscriptas leges non temerè præteriret. Magno autem incorruptæ iustitiæ exemplo fuit Picardonus Vassallius è Vercellis, in furca latronum more strangulatus. Hunc Belgici exilij comitem, propterea q; ex humili fortuna ad præfecturam ærarij prouectum, indeque sæui prædonis more, nullo metu pudoréue immensas opes congerentem, repetundarum & peculatus reum populus fecerat, iudicesq; damnarant, ita vt princeps nihil omnino ex damnati bonis neque in fiscum, neque in ærarium se reducturum testaretur, libereque responderet, sibi lege agendum videri, atque eo quidem seuerius, quod supra furti noxam, grauioris flagitij nomen ferret, quando mortalium ingratissimus fuisset. Nimia quoque & penè crudeli seueritate in prætorem, ad vicum Iriæ animaduertit, quòd præscriptos ex indice quosdam exules factiosos atque sicariospersequi, captosque statim laqueo necare iussus, propinquorum precibus pœnam tamdiu suspenderat, donec Ticini princeps adiretur. Ex ea enim cunctatione Galeacius quòd iure actum credebat, amicis supplicantibus facilè damnatorum vitam quidem concessit: sed mox prætor tanquam officij oblitus, sontibus seruatis, atque ante carceres inspectantibus, securi ictus est. Sumptuoso autem ædificandi studio, magnificisque operibus Romanæ poten-

tiæ monumenta luculenter imitatus, Mediolani arcem Portæ Iouis mira celeritate construxit, quum antea è regione templi maximi, anteriorem curiam vastis porticibus atque cœnaculis & media latissima areā ad equestres ludos admirandam Actianis ædibus adiunxisset. Pontem verò lapideum Ticino amni Papiæ imposuit, mirabilis structuræ, cum perpetuæ contignationis tectum aduersus soles, & pluuias sustinentibus ab vtroque podio siliceis columnis superinduceret, & vtraque pontis capita singulis propugnaculis muniret: arx demum in supercilio decliuis vrbis ad boream extructa, condecorataque eximijs picturis ita spectantium oculos ad admirationem conuertit, vt Petrarcha nihil adulatus Galeacium, eo incomparabili ædificio quum cæteris operibus maximos Europæ reges anteiret, seipsum superasse perscripserit. spacium enim quadratæ formæ ducentorum ferè stadiorum perpetuo muro circumplexus, opportunum ad omne genus venationis addiderat, fundis nonnunquam antiquis possessoribus iniquo precio ademptis, vsque adeo impotenter, vt Bartholus è Xysta familia, quum paterno agro pelleretur, iniuriam frustra deprecatus, equitanti Galeacio ventrem cultello perfoderit, leui quidem inflicto vulnere, quòd magno casu in ipsam balthei fibulam cuspis incidisset. Cæterùm in fronte arcis, supra portam ad viridaria perducentem, hoc vel rude carmen in marmorea tabula legebatur, anteàquam tormentis Gallicis ea muri pars cum inscriptione perfracta concideret: extabant & lata insignia gentilitiæ viperæ, insculpta scuto, vti moris est superstante galea cum frondoso cono ad similitudinem eius, qua in prælijs vti erat solitus. Id autem eo libentius ne periret apposuimus, quòd Galeacius temporario ligneoque tumulo conditus, dum ad nobile sepulchrum sero marmora pararentur, Epitaphio caruit.

Hac Galea Galeaz castrum defendit & vrbem,
Et ferus oppositos violenter comprimit hostes,
Inque fugam vertit timidam, mucrone potenti,
Tractauitque suos vt fratres, frater amicos
Et sibi subiectos cultu pietatis, & omnes
Defendit populos, sibi quos Diuina potestas
Credidit, & longam dabit his per tempora pacem
Præ cunctisque piam mens est seruare Papiam.

BARNABAS
SIVE LIBER IX.

BARNABAS materni aui nomen tulit, eo quidem euentu, vt ab Auria, gente naualibus victorijs inclyta, atque innatæ virtutis nomine maximè ſuperba, feroces atque indomitos ſpiritus accepiſſe diceretur. Imperioſus enim, immitis & aſper euaſerat, planè maiores Aurias æmulatus, Brancham Paganum, Lambam, & Lucianum, qui iuxta rei naualis diſciplinam, naturali conditione præduram atque atrocem, cruentis exercitati prælijs crudeles apparuiſſent. Sed qui tantoperè ſeuerus exiſtimari poterat, infracto quodam corporis atque animi vigore, vti ſemper armatus atque auidè pugnax, vnaque ea quæ cuncta vitia præclarè contegit, & ſtudia militum parat, inſigni liberalitate, cæteris eius ætatis ducibus præcellebat. In toto vitæ curſu,

quum

quum bella continenter gereret, nunquam conquieuit quod bella ex bellis sererentur, neque pax stabilis, neque induciæ diu vigerent, inter suspectantes, atque hostilia ex obliquo molientes. Id enim vnum ē non iniquæ ambitionis, verum maximè odiosæ pertinaciæ consilium fuit, vt Bononiam, Olegiani perfidia sibi ereptam interceptamq; demum fraude Egidij legati in potestatem redigeret. Qua si semel potiretur, Florentini, Lucenses, Pisani, & vicini principes nequaquam diu se tutos fore prouidebant. Factum est ex ea contentione, vt cum Pontifice coniurarent, coniunctisque maximis viribus pellendos excindendosque Vicecomites arbitrarentur, propterea conducti sunt communi ære in Italiam Angli & Britones ex Armorico Oceano, Hispanique, Albornocio duce, & Hungari demum ex Pannonia, Simone præfecto & postremò iterum accitus in Italiam Carolus IIII Imperator. Sed bellum varia fortuna vtrinque gestum eum finem habuit, vt Barnabas non longè à Bononia ad Raphaelis templum profligatus victusque, iterum ad Guastallam, detrimenta accepta nouis victorijs ingenti animo resarciret. Nauali enim certamine in Pado infra Vitellianam, hostes superarat, constructaque insigni munitione ad Burgum fortem, ita locum aduersus præsentem Cæsarem defenderat, vt perruptis demum Padanis aggeribus, totum penè profluentem in Mantuanos agros effunderet. Quibus detrimentis illatis, omnibusque iam planè fessis, & pecunia exhaustis, necessaria pax, sed non planè stabilis, cum pontifice cæterisque fœderatis facta est, non abnuente Carolo, qui Arionisto Bajorio Vindeliciæ Regulo Barnabæ propinquo interprete: quum belli tædio in Germaniam vocaretur, acceptapecunia & confirmata vetere cum Vicecomitibus amicitia, non multò post domum rediit, sic vt ab ea pace Barnabas, tota spe recuperandæ Bononiæ decidisse videretur. Verùm eo minore cum dolore, quòd ad solatium irriti conatus Regium Lepidi à Feltrino Gonzaga præsenti pecunia coemptum in potestatem redegisset. Incredibile dictu est quantum vtrique fratrum appetita oppugnataque Bononia constiterit, quæ nouem bella ex hisdem causis rediuiua, cum summo amittendi imperij periculo paucis annis adduxerat. Ferunt enim in bellicos sumptus supra trecentas myriādas, signati auri expensas, ita vt mirum videri possit, tantas pecunias ex vrbibus imperio subiectis imperari atque exigi potuisse, quum ambos fratres pari atque insatiabili mutuæ æmulationis libidine ad insaniam ædificantes, multo maiorem pecuniam in calcem & lateres contulisse videamus. Inter nobilia opera Barnabæ, præstantissimum fuit Tritianæ arcis pons admirabili fornicis structura, amni Abduæ impositus, vsque adeo in altum exurgens, vt tribus superædificatis transitorijs aditibus, infimo currus cum machinis & impedimentis, medio equites, summo peditatum vno tēpore transmitteret. Construxit quoq; arcem ad Romanā portam, quæ Conchanæ domui iungebatur, ponte pensili, supra tecta priuatarū ędium perducto, instar longissimæ porticus, cuius adhuc aliquot intercisa mēbra, supra Crassorum domos spectantur. Brixiæ arcem condidit, quæ ex molli cliuo vrbi imminet. In suburbanis autem Modoetiam maiorū opus luculenter imitatus, ad Lambri amnis ripas Melenniano in vico domum peramplam, munitæ arci persimilem cum latericio ponte construxit, & quod egregiæ pietatis opus adhuc extat,

laxos carceres Mediolani instituit, in quo egestatis vltimæ debitoribus & extra capitalem pœnam damnatis alimenta gratuita præbentur. Sed vel immensas ærarij diuitias vni dotales sumptus exhaurire facilè potuerunt, quum numerosam prolem nobilißimis Europæ principum domibus insereret. Viridem enim Leopoldo Austrio Norici regulo, Thadeam Stephano, Magdalenam Federico, Baioarijs Vindeliciæ principibus. Valentinam Federico, Cypri regi, collocauit, quum Agnetem Francisco Gonzagæ, Catharinam Ioanni Galeacio fratris filio, Antoniam & Anglesiam Conrado & Federico Virtembergensibus Sueuiæ regulis nuptui dedisset, Lucia subinde Edemundo Britanniæ regis filio tradita, vt in remoto etiam Oceano sobolem propagaret. Ex filiabus autem nequaquam ex Regina vxore susceptis, generos sibi adsciuit bellica virtute clarißimos, quum Ioanni Aucutho Britanno Donninia, Lucia Lando Germano ad Brigantinum lacum illustri traderetur. Quarum omnium dotes cum luculento mundi muliebris apparatu, vicies centena milia aureorum excesisse constat, nec tot sumptus tamque immodici Barnabam deterrebant, vt quicquam de splendore vitæ remitteret, quin filios diuersis magnis in domibus, cum frequenti & liberaliter ornata familia alendos arbitraretur. Erant legitimæ prolis Marcus, Ludouicus, Rudulphus, Carolus & Mastinus, quibus imperij vrbes atque oppida per æquas partes diuiserat, quum totidem ex damnato coitu susceptis, latifundia & domos honestosque reditus donationis iure tribuisset. Erant ij Ambrosius, Eustorgius, Palamedes, Lancelotus, & Sacramorus, cuius stirpis se esse fatentur ij Vicecomites, qui præcipuam nobilitatem à Mathæo Magno repetunt, quum legitima soboles in Philippo principe defecerit: ex his autem Ambrosius tanta militaris ingenij indole supra cæteros omnes emicuit, vt eo duce Britannisque militibus præfecto, Barnabas cum Romano Pontifice, Ioannaque Apuliæ Regina, Florentinisque item atque Liguribus vario euentu bella gesserit. Sed ambrosius in Bergomatum montibus, quum auidè rebelles persequeretur, præceps datus in insidias, ab agrestibus est interfectus, tanto patris dolore, vt montani vindicante irato patre supremæ cladis pœnam subierint. Cæterùm hæc diuisi imperij sortitio eum habuit euentum, vt vnusquisque eorum dolore nimis angustæ ditionis Ioanni Galeacio patrueli multo opulentioris imperij fortunam inuideret, & de eo cuncti sæpe contemptim & criminosè loquerentur. Regina siquidem mater ambitiosa superbaque mulier, iuuenes suopte ingenio elatos & supra censum sumptuosos quotidianis sermonibus impulerat, vt immoderata per cuperent, audendoque, & moliendo aliquod insigne facinus, ad præalta, vti generosos deceret, aspirare condiscerent, sicut non obscurè indicare videretur, sublato patruele, hoste verius quàm propinquo, ipsos confestim ex opulenta hæreditate potentes & planè beatos euasuros. Cæterùm non multò pòst Regina fato functa, Barnabas cum liberis eàdem spectare cœpit, vtpote qui tot filios ærario suo graues prætenui atque ob id infirma ditionis conditione regnaturos prospiceret. Sed dum scelesta consilia miscet, & diri odij cogitationes extendit, Ioanni Galeacio cuncta produntur. Is graui callidoque ingenio, audita explorataque dißimulat, & aduersus insidias sese domi & foris præmunit, intimi officij ministeria coarctat:

abdicatoque luxu mensam certis dapibus astrinxit:custodiam verò corporis ex fidis veteranis adauget, nec arcis limine pedem effert, nisi explorato, præeuntibus scilicet armatorum turmis, & prætoria cohorte circumfusa: ante omnia porrò ad struendum ex longinquo dolum suburbana templa supplicabundus sæpe inuisens, conceptæ religionis & demissi pauentisque animi signa præbet. Quibus artibus vsque adeo in contemptum venit, vt nihil virile, vel ab astuto patruo sene cogitare putaretur, & patrueles nonnunquam dictarent, aliquanto eum opimo sacerdotio, quàm tanto imperio digniorem videri. Itaque communicato cum paucis consilio, edicens se Mariæ virginis templum, quod est in monte supra Varesium oppidum multis miraculis atque donarijs venerabile, soluendi voti causa profecturum, è Ticino Mediolanum contendit. Nec differt Barnabas, quin venienti honoris causa occurrat, quanquam improuiso aduentu perturbatus, pudore metum vincente paululum cunctaretur. Nec multò pòst Vercellensi porta prodeuntem dato signo, armati equites inermem & mula vectum comprehendunt, & in proximam portæ Iouis arcem, cum Marco atque Rodulpho filijs deducunt. At Ioannes Galeacius continenter armata agmina in vrbem introducit, domosque capti fratris tanquam hostis ad excitandam plebem, opportuno astu diripiendas populo præbet. Fit maximus in vrbe tumultus, punctoque temporis memorabili fortunæ ludibrio tantæ opes euertuntur: nec quisquam omnino repertus est qui opem ferret: quum amici pariter atque hostes in opulentissimæ gazæ aceruos auidè grassarentur, & maledictis Barnabam vti crudelem Tyrannum incesserent: nec in ea licentia publicanos & quæstores vti populo inuisos vllæ vel in sterquilinijs latebræ diu tegunt: arx quoque ipsa attonitis custodibus paucas post horas deditur, è qua septem plaustra elaborato argento, & preciosa supellectile onusta, signatæque item aureæ monetæ septingenta milia educta fuisse referuntur. Nec tanta calamitas prodigio caruit: domus enim Palatina septimo die ante cladem adeo vehementer de cœlo tacta est, vt intimi cubiculi peristromata deflagrarent, & Viperæ marmoreæ fastigio superstantes fulmine frangerentur: vates quoque domesticus cognomento Medicina, vt nonas Maias eo anno trium syderum coitu infaustas caueret, multo antè prædixerat, & tum in fata sua properantem, retentare fuerat conatus: occulta enim vis fati tum maxime vrgebat, quum misero mentis arbitrium eriperet. Euaserat paulò ante Barnabas ad inexpiabile odium populi seipso acerbior & sæuior, durum & atrox eius ingenium senecta nihil molliente: quippe qui inopia rapax, infamis auaritiæ nomen immani crudelitate cumularet. Nam præter perpetua inclementer imperatæ atque exactæ pecuniæ detrimenta illata populis, noua etiam atque atrocissima lege promulgata, inquiri comprehendique eos iusserat, qui quinquennio antè contra vetus edictum apros occidissent, aut ex his vel in aliena mensa comedissent, vsque adeo inexorabili damnatione, vt supra centum ex miseris agricolis laqueo suspenderentur, reliqui vniuersa substantia mulctati exilio solum verterent: diuiserat enim per pagos venationibus opportunos multa milia venaticorum canum grauissimo incolarum sumptu alenda curandaque, cùm vicatim per famulias distribuerentur, & præfecti venatorio apparatui multis cum ministris passim

IOANNES GALEACIVS, SIVE LIBER X.

IN IOANNE Galeacio à primis statim pueritiæ initijs, usq; adeo mira grauitatis atque prudentiæ species enituit, cùm in eo suprà captum eius ætatis solertiæ iudicium memoriaque vigerent, vt eum plerique ex ratione physica citissimè morituri crederent, neque vnquam tantas præcocis eius ingenij dotes ad opimæ frugis maturitatem peruenturas arbitrarentur. Ferunt enim sicuti in Petrarchæ vita legimus, Galeacium patrem, quum ex consuetudine consiliũ aduocasset, multiq; insignes togati viri in intimũ conclaue admissi consedissent, à puero tum fortè intentis oculis procerũ ora atq; habitũ cõtemplante per iocũ quæsiuisse, quis nam sibi ex eo numero sapientior videretur:

tum verò puerum qui tum erat quinquennis suspenso vultu consideratis singulis demum accessisse ad Petrarcham, quem nunquam antea viderat, & blandè arrepta toga eum orasse, vt se ad patris sellam sessum perduci pateretur, statimque magnum cum admiratione omnibus risum obortum, quòd puer perspicaci iudicio omnium longè clarissimum ea tempestate poetam delegisset. Nec eum per omnes ætatis gradus summa cura à lectissimis præceptoribus atque nutritijs educatum, quin in eundem iudicij morumque tenorem incumberet, natura destituit. à pueritia enim ad integram ętatem prouectum in tanta actionum varietate tale semper ingenij specimen edebat, vt eius opinionem naturæ præsidio firmatam corroboratamque multa historiarum lectione, atque vsu rerum nemo falleret, atque omnia vel planè fortuita præsentiens consilio Fortunam regere videretur. Nec id hercle mirum erat, quum inueterata consuetudine multum ipse solus deambulando meditari, cum peritissimis in omni negocio deliberare, exempla rerum ex annalibus repetere, instituta maiorum, quæ euentus belli comprobasset, diligenter imitari esset solitus. Nullæ enim eum voluptates venationis aut aucupij, non aleæ ludus, non illecebræ muliebres, non sannionum aut scurrarum fabulæ à negocijs auocabant: exercebat corpus modicè ad rationem tuendæ valetudinis, animum remittebat eruditorum colloquijs & frequenti lectione, secretisque item commentationibus ad iustitiam pietatemque reuocatis. Conduxerat liberalibus stipendijs omnium disciplinarum professores, qui in Gymnasio Ticinensi à patre condito, iuuentutem docerent. Bibliothecam porrò erecto iuxta delubro in quo diuorum & martyrum reliquiæ pretiosis distinctæ loculis seruabantur, rarissimis codicibus refserat. Ex ordine profitentium celeberrimi tum fuere, qui monumenta ingenij posteris reliquerunt, in iure ciuili Baldus, & duo Raphaeles, Fulgosius atque Comensis, & Segnorolus Amadeus. In philosophia Vgo Senensis, & Blasius Pelacanis à Parma, cuius etiam extant in Astronomicis, disciplinaque optices subtilissimæ quæstiones. Tres quoque medici, Marsilius à Sancta sophia, Syllanus Niger, & Antonius Vacca, quorum commentarij in Scolis hodie prælegunturr. In tradendis autem Grecæ linguæ præceptis eminebat Emauuel Chrysoloras Bizantius. Sed supra doctores omnium disciplinarum erat conspicuus Petrus Philargus Cretensis, sacrarum literarum interpres, qui postea Pontifex euasit, & Alexander V. est appellatus. Ex hoc præsertim lectissimo genere hominum, & ex his qui vsu rerum & prudentia valerent consiliarios vberrimis honestatos stipendijs asciuerat, vt non planè mirum videri posset, postquam ipse illustri iudicio polleret, si in consilio exactissimè deliberata discussaque, ex voto plerunque felix euentus seuqeretur. Cuncta sub eo officia quæ tanti imperij administrationem respicerent admirabili ordine constabant: nihil enim in toto humanarum rerum negocio, domi & foris ipso ordine esse præstantius differere erat solitus: quo vno & ipsa in primis res militaris, & actio ciuilis omnis, & domestica disciplina, veluti certissima compage regerentur. Imperia autem iussaque in maximis minimisque rebus de scripto exibant, & rerum omnium sumptuariæ rationes amplissimis codicibus mandabantur: ex quibus ministrorum fidem & diligentiam exigebat, & per censores quidem spectatæ probitatis

probitatis, qui singula pro meritis ad pœnam & præmium reuocarent. Erant autem in eius aula infiniti propè librarij amanuenses, atque notarij, qui per singula officia rationum præfectis operam nauarent, tanta curæ religioneque, vt non modò totius imperij vrbiumque stati redditus, & custodiarum sumptus, sed si quid in publica ludorum spectacula impenderetur, & quot fercula sigillatim in solennibus conuiuijs venirent, & quid claris hospitibus donaretur, ad exemplum atque ad memoriam scriberentur. Vidimus in archiuorum eius armarijs, admirandos codices in membranis, qui in singulos annos ducum & præfectorum veteranorumque militum nomina, singulorumque stipendia, & alarum ac turmarum indices continebant, descriptaque item exempla literarum, quæ in grauissimis gerendi belli & conficiendæ pacis negocijs aut ipse ad principes scripsisset, aut ab illis accepisset: vt si quis iustam historiam condere velit, non aliunde vberiorem certioremque materiam desideret: quando ex his bellorum causæ, consilia, & rerum gestarum euentus facillimè deprehenduntur. Apud patrem patruumque Barnabam Germanorum & Britannorum aduentu rudimentum militiæ posuit: nec multò pòst quum vigesimum tertium etatis annum impleßet, à patre commentitio nomine emancipatus est, in patrimonij partem Nouaria, Vercellis, Asta, Alexandriaque ei traditis, vt inde Othoni Montisferrati Regulo semper hosti, nec vnquam quieto, dißimulante patre arma inferret. Sed dum in eo bello versaretur, prodentibus Guelphis Vercellas amisit. Allobrogum enim Regulus, quanquam ei esset auunculus, & Flisci Ligures periculi sui admoniti, Othonis sibi finitimi iniurias defendebant: acciuerantque auxilia Pontificiarum copiarum, arcemque Ioannis Galeacij præsidio custoditam circumuallarant, vsq; adeo validis circumpositis stationibus, vt Ioannes Galeacius non semel obseßo præsidio, opem ferre conatus, quòd hostes castra castris contulißent, planè circumuentus obsideretur: tandemque præsidium vrgente fame, & desperato commeatu ex conditione arcem dederet. Sed aliquanto infelicius Britannorum aduentu arma tractauit: nam à Ioanne Auchuto Britannorũ clarißimo duce qui ab amicitia Barnabæ discedens, Pontifici & Florentinis adhæserat, in Brixiano agro acie victus profligatusque est vsque adeo graui accepto detrimento, vt eius duces fermè omnes cum vexillis caperentur, & ipse celeri fuga è manibus hostium ægrè sese eriperet. Ab his infaustis susceptæ militiæ initijs, cum satis superq; cùm virtutis, tum fortunæ suæ periculum fecisse videretur, mortuo patre per legatos bella gerere constituit, quòd vnicus patris hæres extra infesti Martis discrimina sibi omnino parcendum, alienaque virtute, quæ pecuniæ mercede pararetur, sub eundam præliorum aleam existimabat: rebaturque vti natura cautus exacteque prudens, & vti mox apparuit, consilio quam manu validior, se domi quàm foris feliciorem euasurum, pollicentibus præsertim ex genitura Mathematicis maximas opes, adauctum imperium, hostium calamitates, summamque gloriam si armorum pericula deuitaret. Neque fatidici vates, aut ipse naturæ genius humanæ voluntatis arbiter, fidem fefellerunt. Paucis annis admirabiles adeptus victorias, ita inimicos perdidit, cæcidit hostes, imperij fines protulit, vt arridentis fortunæ fiducia subnixus, totius Italiæ regnũ affectaret. Iam enim eum Ladislaus Cæsar nouo honoris titulo honesta-

rat, quũ ex solennibus codicillis primũ Mediolani Ducem sceptro, pileoq; eius dignitatis insignibus per legatos transmissis appellasset. Formidandæ ambitiosi principis erant opes, & quòd lõgè omnium amplissimæ, & quòd vltra summã prudentiã veterano milite, strenuisq; & præclarè fortunatis ducibus niterentur. Scaligeris Veronam atq; Vicẽtiam ademerat, Carrariensibus verò Patauium, Francisco Seniore in Modoetianum carcerẽ coniecto: præterea Taruisium, Feltriũ, Bellunũ, montanaq; oppida cum Tridento in potestatẽ redegerat. Perusini & Asisiates ad eum à Pontifice defecerant. Senenses tædio incertæ libertatis ad eius authoritatem finitimos Pisanos secuti se contulerant: quum nec Lucenses imperium eius abnuerent. propterea Florentini non obscuro perculsi metu, potentissimi hominis vim suspectantes, ei vndique circummissis per omnem Europam legationibus, graue bellum concitabant, Roberto præsertim Cæsare in Italiam excito, & Gallis duce Armeniaco cis alpes perductis. Sed eos externarum gentium conatus ita sustinuit, vt Gallos virtute Iacobi Vermij ad Alexandriam ingenti pugna superatos, interfecto duce deleuerit, Cæsaremque à Brixianis alpibus se dimittere ausum, opposito Facinio Cane, primas Germanorum alas profligante, in Germaniam retruserit. Exinde ad vindicandas iniurias pergens, Franciscum Gonzagam Mantuæ obsessum, deriuatis Pado atque Athesi per emissarios, & pene summersa vrbe, pacis conditiones accipere coegit. Nouissimè ad Casalecium iuxta Bononiam, Pontificis, Florentinorum & Bononiensium ingentem exercitũ, Bernardone Aquitano fortissimo duce capto, collata acie profligauit, ab eaque statim victoria vrbe Bononia potius est, pro qua ab excessu Ioannis Antistitis per quinquaginta ferè annos fuerat dimicatum. Nec multò pòst victricibus copijs in Ethruriam per Apenninum tantum terrorem Florentinis intulit, vt demissi animo ciues, nequaquam in domesticis præsidijs, sed in vna tantùm impotentis atque irati hostis morte salutem reponerent. Nec eorum votis fortuna defuit: in arce enim Melenniani, Romana via supra Lambrum pestilenti febre correptus excessit è vita, pridie nonas Septembris, anno à partu Virginis supra millesimum quadringentesimo secundo, quum ętatis annum quinquagesimum quintum attingeret, imperasset autem annis viginti quatuor. Duos ex Catharina Barnabæ filia impuberes filios Ioannem & Philippum reliquit. Cum autem ex Isabella Caroli Galliæ regis filia, priore vxore nullam prolem suscepisset, ad instaurandam cum Gallo rege propinquitatem, Valentinam ex eadem Catharina primo partu genitam, Ludouico Aurelianorum principi Regis filio nuptui dederat. Quo coniugio, Asta Colonia dotis nomine Valentinæ obuenit, ad liberos verò eius hæreditatis titulo Mediolanensis imperij iura transierunt, quòd Valentinæ fratres sine legitima prole decessissent, sinistro quidem omine, insignique detrimento Italiæ Galliæque, quòd in repetenda ea hæreditate, diuturnum & atrox bellum sit exortum, cuius adhuc nullum omninò certum finem videmus. Arsit per aliquos dies ante eius mortem cometes ingens, lurida & funebri oblongaq; cauda, versus eam cæli plagam, quæ in Corum ventum obuertitur. Nec eo cælesti prodigio indignus videri potuit, quum nemo principum in Italia à Gothicis vsque temporibus repetita memoria, imperij magnitudine & vitæ splendore eo clarior atque poten-

tio

tior extiterit. quòd si victorias inter fortunæ munera numeremus, nemo certè ei vel innatæ grauitatis atque prudentiæ opinione, vel ipsa oris ac corporis dignitate, vel exornandæ virtutis studio, ad censum veræ gloriæ comparandus est: quanquã tanti nominis famam prægrauasse videatur patruus Barnabas exutus regno, in Tritianoque demum carcere necatus, atque illa immensa proferendi imperij cupiditas. Sed hanc quisque non iniquus, neque immoderatus tyrannus, Caij Cæsaris exemplo facilè excusauerit, si regnandi causa iusiurandum violandum esse existimet, & ipse Ioannes Galeacius in exercenda sæuitia, tempestiuus Barnabam, pares atq; immeritas struentem insidias, rectè præoccupasse censeatur. Contraxit tamen inuidiam eius animo grauem vti sæuè rapax & immitis, atque perpetuus vrbium suarum expilator, quum à subiectis imperio concepta odia detegi exercerique nequirent, quæ demum in morte eius per singulas vrbes eruperunt. Neque enim perpetuo imperatæ pecuniæ onere fessis, satis digna tolerandæ iniuriæ causa videbatur, accersita sæpe vltro gerendi belli necessitas, quòd nunquam ex bello pacem expeteret, sed ex pace semper alia atque alia bella quæreretur. Nec mirum, quum serendis bellis viginti millia equitum & totidem peditum perpetuò alenda suscepisset, nec vllis omnino sumptibus parcendum arbitraretur, modò fortissimũ quemq; ex omni militari ordine inuitatum, vberioribus stipendijs, ob idque facilè detractum hosti sibi adscisceret. Profiteri enim erat solitus, nihil esse ea mercatura nobilius, qua viri insignes pararentur. Obiectauit & ei probrosas libidines in historijs Antoninus Florentinorũ Antistes, inepto & improbo maledicendi genere, in hostem patriæ insolenter inuectus. Nullum autem eius ędificium pauló luculentius extat, quum maiores eius vsque ad insaniam domi & foris curias, arces, prætoria sumptuosissimè condidissent. Singulari tamen pietatis & magnificentiæ studio, Carthusiæ templum construxit ad quartum lapidem à Ticinensi paterna arce, vbi ferarum septa terminantur, addictis in alimenta sacerdotum latifundijs. In eo templo humari voluit, spectaturque post aram maximam cælati operis admirabile sepulchrum, subscriptis ad historias rerum gestarum, quæ marmoreis imaginibus decentissimè figurantur, his carminibus non omnino indignis, vt alibi quàm Carthusiæ perlegantur.

Cum ducis Anguigeri varijs diuisa sepulchris
Membra cubent: sic iussit enim. nam viscera seruat
Antoni tua sancta domus celebrata Viennæ,
Cor Ticinensis Michael, Carthusia corpus:
Hic quoque ad æternum populi patriæque dolorem
Vexilla, & Clypei, & lachrymosæ insignia pompæ
Exequialis honos, monumentum flebile pendent.
Instar & hoc tumuli semper memorabile nostris
Impositum signum est oculis, lege principis ergò.
Hic etiam titulos nomenque genusque supremi
Cuius ab Angleriæ primus quos protulit olim
Natus ab Ascanio Troiani sanguinis Anglus,

Comitibus, si prisca petas primordia clari
Nominis, atque domus Vicecomitis extat origo
Talibus exortum proauis dixere Ioannem
Hunc Galeaz, quo non fama vulgatius vllum
Nomen in orbe fuit, factis ingentibus Heros.
Ille quidem Anguigeram super aurea sydera gentem
Extulit, & sese virtute æquauit Olympo.
Dux Ligurum, patriaque pater, Comesque Papiæ,
Virtutumque fuit, quantum splendebat in illo
Imperiosa oculis vis maiestatis, & altæ
Frontis honos, tantum specie mortalibus ibat
Altior, vt dominum sola esse doceret imago,
Quantum lux animi specioso in corpore fulsit,
Cognita per varium testantur plurima casum
Consilia alta Ducis cuius pietasque fidesque
Sacraque iustitia, & clementia sanguinis expers
Innocuam fecere animam: Nec dulcior alter
Eloquio, nec magnificis præstantior alter.
Nec fuit in totis Europæ finibus vnquam
Aptior imperijs princeps, nec sanctior alter
Religione fuit, nec pacis amantior illo.
Hanc propter sæpe auspicijs iusta arma secundis
Induit, & claros superato ex hoste triumphos
Cepit, & vltrices qua nulla est gloria maior,
Nullaque compositæ maior constantia mentis,
Ipse suis victor de pectore depulit iras
Permisitque pius victis ad sana reuerti
Consilia, & medijs pacem quæsiuit in armis
Ipse graues populis cruda de sede Tyrannos
Deiecit, fregit tumidos, strauitque superbos.
Hic erat vnde quies magnorum certa laborum
Italiæ speranda foret, Duce læta sub isto
Illa sibi antiquos iam promittebat honores:
Nanque videbatur cælo demissus ad vnum
Natus, vt indeptis componeret aurea terris
Sæcula & afflicto tandem daret ocia mundo.
At deus Ausoniæ dederat quod sydus agenti
Transtulit ad superos, siue illo ornare beatos
Angelicos ve Choros voluit, seu lumine tali
Indignam est ratus Italiam, mundumque nocentem
Consilij ratio alta latens & causa superstat.
Sed nos ô miseri quorum ille pijssimus heros
Destitit optatæ nunquam vigilare saluti,
Flete Ducem Ligures, talem lachrymate parentem
Vosque vrbes viduæ, Princeps quas ille sub altis
Felices sceptrisque suis cum pace fouebat,

Aeternas

Aeternas oculis lachrymas effundite vestris,
Ante alias Mediolanum patria inclyta magnum
Principis atque caput tantae ditionis: & olim
Longobardorum domus augustissima Regum,
Magnanimoque Duci nuper gratissima sedes
Papia illustris titulis quas fecerat vrbes:
Et vicina sequens matris vestigia Laude
Vrbs Pompeiani de laude vocata triumphi:
Brixia ciuili nec eneruata duello:
Funde pares lachrymas quibus alta Verona, sororque
Ingenijs ornata bonis Vicentia, duris
Cognita temporibus: paruaque in montibus vrbes
Bellunum, Feltrumque adeant: & pulchra feraci
Planitie Cremona sedens, memoresque laborum
Vercellae antiquis tellus agitata procellis:
Et cum Derthona foecunda Nouaria pingui,
Piscosumve Comum, Populoque animosa superbo
Bergoma, & occiduus quas nunquam victor adiuit
Nomen Alexandri retinens vrbs fertilis oris
Quaeque tot egregios in praelia mittit alumnos
Parma potens animos, & opima Placentia campis,
Et Bouium, & vicina malis vrbs ducta priusquam
Sub ducis imperium, & iuga non metuenda veniret.
Te quoque Lucensis regio, licet obruta Lunae
Moenia sint, reliquis plorantibus vrbibus addas,
Quas inter magno est lacerata Bononia fletu
Et gemitu, & lachrymis proprium confessa laborem,
Quae sibi syderios subitò mors improba vultus
Principis eripuit, nec passa diutius illam
Maiestate frui, dulcis dulcedine sceptri.
Ite simul, sic fata iubent, sociare querelas
Vrbs Pisae, quondam Tyrrheni Roma profundi,
Massaque Gorsetum, manu vehat inclyta secum,
Et cum vicino turrita Perusia ploret
Assisio, & moestae saliant ad sydera voces:
Romanum gemat Imperium, Romanaque plangat
Ecclesia, hi lachryment oculi duo lumina terrae
Raptus vterque pugil, Latijs quo maior in oris
Non erat: ex Italis Germanos depulit hostes
Finibus, & Gallos bello confixit acerbo.
Ante Quirinalem posset quàm cernere Romam
Mille quatercentum atque duos cum duceret annos
Sol, hunc atra dies Septembris tertia ademit.

IOANNES MA-
RIA, SIVE LI-
BER XI.

MORIENS Ioannes Galeacius ad testamentũ antea ritè conditum additis codicillis, Ioannẽ Mariam maximæ partis imperij, nouiq; tituli hæredẽ instituit, ea cõditione, vt Philippus Papiã vrbem obtineret, Nouaria, Alexandria, Asta, Vercellis atque Derthona adiunctis, Papiæ Comes appellaretur. Gabrieli autem ex Agnete Mantegatia spurio, qui erat legitimis ętate superior, Pisas, Cremamq; legauit: atque ita Ioannes Maria desumpto Ducis nomine, susceptisque paternæ dignitatis ornamentis ad imperium euectus est, funestis vtique auspicijs; nam illico ciuile bellum exarsit Gibellinis & Guelphis inter se

vecordi impetu concurrentibus. Eæ siquidem diræ factiones contempto adolescente principe, vetera ciuium odia refricarant, quæ superiorum principũ virtute sublata videbantur. Is longè grauissimus & summè lugubris tumultus non vrbibus modò atque oppidis, sed pagis agrestibusque familijs, eodem insaniæ morbo correptis, vastitatem attulit: quum cædibus incendijsque grassari, cognatis & affinibus vltimam vim afferre, sacra denique non secus ac prophana violare fas putarent, virtutisque & gloriæ loco ducerent, si ad ostendendum insigne factionis studium maximè crudeles euasissent. Sed dum Mediolani per singulas regiones cruentos euentus alternante fortuna certaretur, eadem pestilentis mali lues, reliquas imperij ciuitates celeriter inuasit, insigni perfidia præfectorum & ducum, qui orientes tumultus quum facilè opprimere possent, turbidis rebus magnoperè gauderent. ij enim modo his, modo illis fauentes, altera partium expulsa, altera verò attritis fessa viribus, subnixi validis præsidijs, vrbium dominatus arripere è medio cogitarant. Per hunc modum nullo pudore violati militaris sacramenti, Pandulphus Malatesta Brixiam & Bergomum occupauit, cuius factum infame scelestumque subsequuti Gabrinus Fundulius Cremonæ, Facinius Canis Papiæ atque Alexandriæ, Ioannes Vineatus Laudi Pompeiæ: Cremæ Benzones, Placentiæ Arcelli, Othobonus Tertius Parmæ, Franchinus Rusca Comi, Brusati, & Tornielli quondam exules Vercellis atque Nouariæ dominatum inuaserunt. Qua fœda, & repentina ducum atque vrbium defectione consternatus princeps, docente & hortante matre, consilium suscepit de creando gubernatore, qui militari cum imperio vrbem regeret, & salutem dignitatemque principis præsentibus armis tueretur. Veteres enim consiliarij amicique quos pater in tutelam adolescentis reliquerat, diuerso æstu turbulentæ tempestatis iactati, aut securi colla præbuerant, aut exauctorati, aduersarijs locum occupantibus metu mortis diffugerant. Itaq; Mediolanum accersitur Carolus Malatesta. is introductis copijs factiosorum audaciam coercet, præclarum restituendi imperij & parandæ quietis studium ostendit, fratrisque filiam principi in matrimonium collocat. Sed non multò pòst, quòd Guelpharum partium nomen præferret, vrgentibus patritijs Mediolano excedere cogitur. Euocatus subinde est in eius locũ Facinius Canis bello dux impiger, sed impensè rapax & vehementer factiosus. Verùm is multis expeditionibus prosperè confectis, quum parum æquus & reipublicæ vtilis foret, quòd Gibellinarum partium se defensorem & ducem profiteretur, Guelphorum insidijs petitus, atque vrbe vsque adeo violenter exactus est, vt cum circumfusis in eum coniuratis, ne caperetur per auersam Actianæ curiæ portulam adacto equo in fugam se proriperet, contusa vehementer fronte in valuarum angustijs, relicto coccineo capitis integumento, continenti cursu Rosatum vsque percurreret. Tum verò Guelphi Antonio Turriano cohortante, qui apud principem quanquam nomine familiæ odiosus esse deberet, tamen plurimum gratia valebat, Ioannem Mariam perpulerunt, vt in Facinij locum, cum eadem imperij potestate Bucicaldum Gallum acciret. Is tum à rege Galliæ deditis vltro Liguribus præpositus Genuæ præsidem agebat, vir corpore pariter & ingenio vastus. Itaque stipatus Gallis equitibus, quum Mediolanum venisset, ante omnia infido consilio, vt arce potiretur custo-

dis animum oblata pecunia tentauit. Id facinus malignè susceptum, quum minimè ex sententia processisset, cuncta ad superbum arbitrium reuocandaratus, edictis propositis & percussa sub nomine suo moneta, ita impotentis animi libidinem nudauit, vt non Ioanni Mariæ modò, sed vtriusque etiam factionis ciuibus in suspicionem affectati principatus venerit. Sed dum Mediolani hac inani spe immodicos spiritus alit, atque odium sibi ingens parat, illudente Fortuna votis eius Gallica præsidia occiso à Spinulis Serratone præfecto, Genua pelluntur, Theodorusque Montisferrati Marchio, strenuè operam nauante Facinio, Genuæ Princeps acclamatur. quo nuntio perterritus, nec ab re sibi timens, priusquam tanti accepti incommodi fama vulgaretur, simulata expeditione in Ticinēses, copias Mediolano eduxit. quem Facinius euadentem ad Nouium oppidum adortus, adeo opportunè commissa pugna profligauit, vt Bucicaldus amissis copijs Genuæ & Medidiolani præfectura vno tempore exutus, per asperos Alpium tramites in vlteriorem Galliam perfugerit. Hic est ille Bucicaldus, qui Gabrielem Ioannis Galeacij filium, auaro truculentoque iudicio Genuæ securi percussit, vt prægrandi ea pecunia potiretur, quæ illi obuenerat, quum Pisas Florentino senatui vendidisset. Per id tempus Ioannes matrem amisit, tantis curis, vt erat corpore imbecillo, facilè succumbentem: cuius peruerso consilio non multò antè, vt propinquas vrbes facilius tueretur, aut occupantibus Tyrannis eriperet, cæteras quæ remotæ ditionis erant, Bonifacio pontifici tradendas censuerat, scilicet vt eo insigni munere inanem promereretur amicitiā, & tutelare fœdus afflictis & planè perditis rebus impetraret. Per hunc modum Bononia tantis impensis atque laboribus parta: itemque Assisium atque Perusia Vmbriæ vrbes Mediolanensi imperio adiectæ, quum ex calamitate Icuitateque Ioannis, Fortuna eodem pertinaci vestigio nixa, alienæ felicitati aspiraret, in ditionem Pontificij imperij concesserunt. Pari quoque ignauia aut desperatione Senensibus obtruncato Corregio præfecto desciscentibus, libertatem cruentis admodum seditionibus implicatam reliquit. Cæterum nihilo secius Mediolani certabatur, recrudescentibus ciuium odijs, per mutuas cædes, quòd neque victi vindictæ cupiditate pacem vellent, neque victores victis inducias tanquam successu damnosas dandas putarent: quibus rerum difficultatibus adductus princeps, quod vnum omnino remedium in tanta ciuitatis perturbatione tranquillitatem afferre posse videbatur, Facinio datis obsidibus, sese reconciliat, eumque iterum accersit, & bellicarum ciuiliumque rerum moderatorem cum suprema potestate creat. eius aduentū Guelphi qui sub Bucicaldo insolentes euaserant, arma posuerunt: quiescentibusque demum Gibellinis atque vrbe pacata, Facinius Bergomatibus bellū inferre iussus trans Abduam ducto exercitu, rebellātis vrbis agros omni belli clade vastauit. Sed cū Bergomates consumptis hostili igne suburbanis tectis ne extrema paterentur, se dedere decreuissent, Facinium articularis morbi, renumq; dolores vsq; adeo grauiter inuaserunt, vt abscedere irrito incepto, Papiamq; deferri cogeretur. Is morbus qui Facinio supremus fuit nouādis rebus occasionē præbuisse fertur: summæ nanq; audaciæ turbulenti ciues in necem principis cōiurarunt. in queis eminebāt Baucij fratres Andreas et Paulus ex intimis familiaribus, duo Pusterlæ pernobiles, et Franciscus Mainus, Bertonus

Mante-

Mantegatius,& Acontius Triuultius.Hos tanquam duces ex vtroq; factionis ordine alij supra triginta sequebantur:neq; fuit quisquã è tanto numero qui in summa spe amplissimi præmij fidem prodendo fallere voluerit,quũ in vitæ periculum ex suspecta consciorum multitudine subiret: oderant enim eum omnes tanquam inusitatæ immanitatis Tyrannum,quòd in tanta per nouem annos ęrumnosi imperij rerum omnium asperitate, insanæ feritatis morbum concepisset, vsque adeo horrendum,vt iracundia in rabiem versa, damnatos aut sibi inuisos voracissimis canibus laniandos obijceret,eoque atroci spectaculo magnopere lætaretur,haberetque in delitijs Squarciam Giramum alioqui honesta ortum familia, inhumanæ sæuitiæ ministrum, qui ad eam carnificinam ingentes molossos humana carne alendos suscepisset. Dijs itaque atque hominibus tale monstrum abominantibus postridie Idus Maias sacrorum causa in templum diui Gothardi descendentem Baucij fratres,reliqua coniuratorum manu incumbente duobus vulneribus confecerunt discissa vsque ad oculos fronte,& dextro crure ad suram detruncato. Exanimem &,aliquandiu ab omnibus desertum pauci ex infimo familiæ ordine in templum maximum detulere. Ibi cum fœdis vulneribus & multo cruore deformatus non sine ludibrio spectaretur,infimæ sortis meretrix tẽpestiuæ pietatis officium vsurpans,totum cadauer multa recenti rosa contexit. Inde postea à Philippo successore opulentam dotem,vt honestè nuberet ingenuæ charitatis nomine habere promeruit.Eodem die Giramus scelestus carnifex concursu populi latebra extractus, quum viuus vnco traheretur pro ianua damnatæ & mox ad solum ęquatæ domus, horribili meritoq; supplicio affectus est.Ipse quoque Facinius copiarum Imperator,quum ei insuperabilis morbus vitæ finem afferret, nunciata cæde principis duces militesque suos obtestatus, vt percussores persequerentur, Philippoque ad principatum hæreditatis iure contendenti fortem atque fidelem operam præstarent:paucas post horas expirauit,magno quidem coniuratorum commodo, qui nemine principis cædem vindicante, Hastorem Barnabæ ex cocubina filium bello strenuum paternosque spiritus gerentem magnis acclamationibus ad principatum extulerant,

PHILIPPVS
SIVE LIBER XII.

IOANNE Maria interfecto, atque eodem die expirante Facinio, Philippus qui captiuo persimilis incertusque salutis in arce Papiæ supremum vrgentis Fortunæ impetum expectabat, inopinato Facinij dudum hostis munere subleuatus, animum erexit ad non dubiam spem recuperandi principatus, cohortantibus Facinianis ducibus, qui quum in supremam morientis imperatoris sui voluntatem, per coniunctas dextras fidem datam fallere nefas putarent, vti viri militares etiam gerendo bello materiam quærebant.
Deerat pecunia exercendæ virtutis neruus, sed ea subitario prouentu à Beatrice Tenda vxore Facinij celeriter impetratur propositis cum nouo principe nuptijs, quas ipse Facinius in extremo vitæ actu suasisse ferebatur. Nec

eas abnuit Philippus tanquam ętate fortunaque impares. Itaque leuis mulier intempestiuæ libidinis, & maioris imperij auida, vix detersis lachrymis inauspicati coniugij thorum subit, quaterque centena millia aureorum nummum dotis nomine dinumerat. Nec mora instructo exercitu Philippus Mediolanum contendit. obsidebat arcem Hastor circumuallatam magnis operibus: sed ductu Francisci Carmagnolæ Castellinique Beccariæ, Philippi milites munitiones perrumpunt, Hastoremque ad Comensem portam accerrimè resistentem profligant. Tum verò Philippus vrbem ingressus per præcones in compitis pronuntiari iubet, se nemini exceptis fratris percussoribus hostem futurum. statim acclamatus princeps singulari totius populi studio in curiam Actianam deducitur. In eo tumultu Paulus Baucius, & Franciscus Mainus principes coniurationis & cædis intercepti, teterrimo supplicio admissi sceleris pœnas dederunt. Exinde Philippi duces ad oppugnandam Modoetiam, quo se receperat Hastor profecti sunt. nec multis inde diebus id oppidum in potestatem deuenit, & Hastor qui in arcem refugerat, quum ad puteum sederet, tormenti in incertum emissi lapide coxam ictus interijt. Extincto graui æmulo, & propter studia Guelpharum partium magnoperè metuendo, Philippus auctis opibus Tyrannos adortus incredibili felicitate aliquot vrbes paterni imperij recuperauit, Pandulpho in primis Malatesta Bergomo Brixiaque depulso, Ioanne Vignato Laudensium Tyranno capto & latronum more in furca suspenso: Arcellis Placentiæ necatis, aut in exilium pulsis: & Franchino Rusca, qui Comum occuparat, certa præmij conditione ea vrbe eiecto. Verum incredibili lætitia Philippum affecit Gabrinus Fundulius Cremonensium Tyrannus felici astu captus. Is cum medio in foro Mediolani conspecta supplicij machina ceruices securi subdere cogeretur, hortarenturque eum de more cucullati sacerdotes, vt ex disciplina Christiana composito animo vitæ exitum ferret, patratorumque scelerum sperata inde à Deo Maximo venia ritè pœnitere vellet, contortis atrocibus oculis, Desinite inquit mihi indignè perfidioseque prodito molesti esse: nam tantum abest vt me iure belli factorum pœniteat, vt maximè etiam doleam, quod Papam simul atque Cæsarem ad immortalem clarissimi facinoris famam, è mea turre minimè præcipitarim. Paucos enim ante annos Balthasarem Cossam, Ioannis xxiij nomine pontificem, & Sigismundũ imperatorem hospitio exceptos, studioque peramœni atq; admirabilis prospectus in summam celeberrimæ turris coronam inuitatos incessente atrocem animum dira libidine in subiectum forum prouoluere cogitarat, neque alius omnino vel grauissimè rei respectus duo totius orbis lumina seruauit, quàm in nefario Tyranno non ignobilis obortus pudor, ne hospitalis mensæ religionem, cui ipse honoris causa conuiua adhibitus eo die fuerat, non crudelis quidem sed ingrati animi piaculo fœdasse videretur. Cæterùm Philippus & fraternam cædem & Tyrannos probè vltus, fretusque mirifica virtute clarissimorum ducum Carmagnolæ & Nicolai Picinini, ad recuperandas remotiores paterni imperij vrbes animum adiecit: Veronam enim Veneti, Pisas Florẽtini, & Bononiam põtifex Romanus ademerant. Sed ab eo consilio nõ iniquo iure suscepta bella gestaq; demũ per triginta et septẽ annos aliquanto maiore virtute quàm fortuna totius Italię vrbes grauissimis cladib. affecerũt.

cumque postremò belli euentum Philippus tulit, vt conspirantium inter se liberarum ciuitatum consilio atque opibus impar, Bergomum & Brixiam amitteret, & Genuæ dominatu pelleretur, quum ipse domi sederet paternoq; exemplo, sed nequaquam pari fortunæ conditione gerenda bella per legatos arbitraretur. Verùm in hac perpetua & semper ancipiti difficillimarum rerum agitatione, maximę constantiæ & generosi consilij laudem tulisse videri potuit, quum septies terrestri aut nauali acie victor, sed sæpius victus, eosdem semper spiritus indomitæ virtutis gesserit. Intentus enim & erectus ad tuendum nominis decus, quum sæpe fortunæ aleam subiret, nullo sumptu nulloque periculo deterreri poterat, quanquam natura esset pertimidus vsque adeo, vt vel mediocri tonitru audito formidine quateretur, & subterraneas latebras amenti similis quæritaret: secreto cubiculo maximè gaudebat, & in id paucissimos admittere, arcere salutantes, negocia tractare per interpretem, & denique reformidare cœtus hominum solebat: hebetata enim oculorum acie quòd adeuntium facies non planè discerneret, assiduo nomenclatore & monitore dissimulanter vtebatur, ne omnino captus oculis à minus familiaribus putaretur. oblectabat autem ocium historiarum lectione, quarum Antonius Panhormita literarum nomine præcipuo in honore habitus, aliquandiu fuit anagnostes. Verùm incolumi adhuc oculorum lumine, libentissimè adolescentium pila ludentiũ, aut luctantium certamina obducto ad fenestram speculari despectabat, vt ludentes eum spectare nescirent, cum tamen adesse crederetur. Inde enim eorum formæ decus, explicatos artus animique vigorem inspicere, & quos ex eius exercitationis indole maximè probasset, ad mensæ cubiculique ministeria deligere erat solitus. Sed eam voluptatem Candidus December illius ætatis scriptor iniquo felle turgidus, cum omissis laudibus quæ in Philippo celebrandæ fuerant, vitia notaret, ad suspicionem libidinis reuocauit. Erat Philippus inflæxu præsertim ętatis ingenioq; suspicaci, feruido, mobili, sæpeque sæuo, quum teneræ eius aures delatorum aculeis figerentur. Nec deerant ex intimis amicorum factiosi, alienæque laudis obtrectatores, qui rectè sentientem sæpissimè deprauarent: inter quos Oldradus Lamponianus ab adolescentia cubiculis assuetus gratia autoritateque tantùm valuit, vt Carmagnolam summum ducem magno Philippi incommodo, alienare, atque extrudere potuerit. Adijt & graue salutis periculum ipse Franciscus Sfortia iam ascitus gener, falsis scilicet criminibus oneratus, cum vno innocentiæ præsidio à multis beneuolis ęgerrimè defenderetur. Verùm Philippus ingrati sæuique animi infamia sese turpiter fœdasse visus est, cum Beatricem vxorem adulterij cum Orumbello Citharœdo admissi ream, nec in tormentis quicquam contra pudicitiæ decus confitentem securi percussit, imparis vt ferunt coniugij pertæsus, cuius tamen non dubijs opibus ad imperium peruenisset, vt demum Amadei Sabaudij filiam euentu sterilem duceret, non sine dote modò confectis nuptijs, verùm vt soceri societatem promereretur, vltro traditis Vercellis. Id quoque famam eius vehementer premit, quòd alioqui in amore odioque instabilis, tum maximè firmus atque inexorabilis euaderet, quum veteres iniurias nouis beneficijs nequaquam pensandas arbitraretur, vt in Castellino Beccaria mox apparuit, non ob aliam causam in carcere necato, quàm quòd recentis operæ fideliter strenueque pręstitæ oblitus

veteris

veteris perfidiæ qua is Papiam Facinio prodiderat meminisset. Sed vno memorabili inusitatæ virtutis præconio Philippus vitiorum labes præclarè aut detersit, aut operuit, quum Alfonsum regem nauali prælio ad Pontiam superatum & captum, incredibili benignitate magnitudineque animi non custodia modò liberarit, sed exultum eximijs muneribus & prægrandi pecunia instructum ad repetendam Neapolim dimiserit. Rarissimo quidem & incomparabili generosæ clemētiæ exemplo, si vi decerpendæ gloriosæ laudis prouētu superiorum atque eorum qui postea toto orbe regnarunt principum animos nobili censura metiamur. Superauit etiam maiores suos domestici splendoris munificentia cum clarissimos hospites acciperet, in queis fuere Martinus Columna Pontifex maximus, cui marmoream statuam posuit, & Sigismundus imperator ingentibus donis cum vniuerso comitatu liberaliter expletus. Excessit è vita nondum sexagenarius ex atroci febre, & in multam bilem soluta repente aluo, pridie Idus Augusti, anno à partu Virginis quadragesimo octauo supra Millesimum & quadringentesimum, cum circumuentus Venetis armis, & Mediolani ferè obsessus, Franciscum Sfortiam generum diu antea pro hoste habitum, opportuneque in gratiam receptum, è Togata Gallia euocandum curasset, vt grauissimis hostibus summæ virtutis atque felicitatis imperator opponeretur. Ferunt eum iusto odio contra Venetos æstuantem diu agitasse animo, an Alfonsum regem genero præferret, imperijque hæredem relinqueret: vt eo inclyti opulentissimique nominis propugnatore, ambitiosæ & præpotētis Venetæ gentis audacia frangeretur, sed amore Blancæ filiæ quæ iam Galeacium Sfortiam ad spem imperij in agro Piceno pepererat, generū eundemq; solemni adoptione filium prætulisse, præcipuis supremi decreti suasoribus Andrea Birago & Petro Pusterla: cum diuerso studio Brocardus Persicus & Franciscus Landrianus pro Alfonso contendentes, victique suffragijs, ab sententia popularis inuidiæ plena discessissent, multis ciuium indignantibus, quòd pro homine longè omnium humanissimo, atque fortissimo, qui iam adoptione filius, Blancæque vnicæ Philippo genitæ maritus, atq; obiter Vicecomitum stirpi insertus esset, externi sanguinis ignotæque linguæ, suspecti denique ingenij vir stultissimo paucorum consilio ad patriæ dominatum vocaretur: quo consilio, breui colonis Hispanis vrbem Mediolanum totamque Insubrum regionem, ad non dubiæ calamitatis euentum esset repleturus. Fama tamen in vulgus manauit exaratum fuisse codicillum, quo priori testamento subderetur, sed expirante Philippo priusquam testibus adscriptis obsignaretur, fuisse discerptum. quod vsqueadeo grauiter Alfonsus tanquā malignè exclusus tulit, vt ea suppressi codicilli iura Alfonsus nepos ętate nostra respiciens, vt sibi totique Italiæ clades pararet, intemperanter aspirarit. Caruit marmoreo sepulchro Philippus, quum in arca lignea aureo contecta panno conderetur: eam in sublimi fornicis inter columnio sustinentibus tignis supra aram maximam suspicimus, sed in infimo pariete affixum tale carmen legimus.

Clementissimus atque liberalis
Insubrum dominus, Philippus hic est
Victis regibus vnico duobus
Qui bello, manicasque compedesque

Leuari iubet, in suasque abire
Donatos opibus Lucullianis
Sedes, & sua regna liberatos
Tetro carcere. Discite hinc Tyranni,
Sunt hæc munera Principum, superbos
Debellare, pios & esse victis.

ARGVMENTVM DEVOLVTÆ HÆREDITATIS AD AVRELIANORVM PRINCIPVM DOmum breuissima narratione ex historijs explicatum.

HILIPPO vita functo, quòd in eo Vicecomitum principum vetusta progenies à Matthæo Magno ducta defecisset, Mediolanenses sese in libertatem vendicarunt. Nam Barnabæ principis legitima virilis proles, ex tot liberis atque nepotibus præter quosdam spurios, tota perierat. Neque Ioannes Maria à coniuratis propere sublatus è Malatesta, neque Philippus ex Beatrice Tenda, nec demum ex Maria Sabaudia planè sterili, inauspicatis vxoribus liberos susceperant. Relinquebatur Blanca, quam Philippus ex Agnete Maina nobili concubina susceptam Francisco Sfortiæ concessa in dotem Cremona collocarat. Verùm hæc quòd spuriæ nomen præferret, quanquã ascititio iure legitimam pater fecisset, paterni imperij hæreditate indigna putabatur. Ita vt tota ea directo iure possesio Valentinam Philippi sororem omnino respiceret. Hanc Ioannes Galeacius pater Ludouico Caroli Quinti Galliæ regis filio nuptui dedit Asta vrbe dotis nomine concessa: ad id quoq; superaddita conditione, vt si fratres nouæ nuptæ sine liberis decederent, ipsius demum Valentinæ filij legitimique successores Insubrum principatu potirentur. Sed tabulis eo modo confectis Romani Cæsaris autoritas deerat, cuius muneris esset appellare principes, Regna dono dare, in clientelam Regulos asciscere, et translatitijs hæreditatibus assentiri. Itaque vt Valentinæ, eiusque liberis ritè caueretur, quòd nullus tum ex interregno certus Cæsar extaret, altercantibus in comitio Germaniæ proceribus ad Romanum pontificem est decursum. Is præclarè assensu suo Cæsaris vices impleuit, quòd supremæ potestatis iure ritè præstari posse videretur, à summo scilicet sacrorum principe, præcipuoque humani atque diuini iuris interprete & conditore legum: quandoquidẽ Cæsar ipse qui antiquo Romani pontificis beneficio in media Germania septemuirali suffragio crearetur: inungendus demum ab eo appellandusque Augustus, & denique aureo diademate coronandus foret. Cæterùm confirmatis eo modo dotalibus tabulis nonnulli ex ordine Iurisconsultorum Cæsareo nomini impensè fauentes reperti sunt, qui dissentire viderentur, vt pontificẽ authoritate spoliarent, interposita scilicet subtiliore quadam legis interpretatione, quòd nullum omnino ius pontifici esse videretur in transferendis adiudicandisque regnorum feudis, tametsi peramplum foret, in his litium controuersijs, quæ à

præsenti

pręsenti indicio festinatę decisionis remedia flagitarent. Verùm hæc aliquanto cauillosius quàm probum iuris professorem deceret, inducta, vel hoc vno vitiidæ rationis exemplo falsissima Aureliani censere, quum & Delphinatus perampla veterum Allobrogum ditio, & Arelatensis Prouinciæ regnum authoritate Pontificia non dubio tum, sed certo iure translata atque adiudicata fuisse constet. Itaque Valentinam Ludouicũ coniugem, insidijs Ioannis Burgundiæ ducis apud Lutetiam immaniter interfectum, suo fato subsecutam filijs susceptis Galliæ Cisalpinæ principatum certissimo hæreditatis iure reliquisse. Quanquam alios prioribus iure consultis nihilo doctiores, sed pudentiores tamen, quod causam prioris quæstionis, de Pontificia facultate, tanquã reiectam passim & explosam deserant, adinuento diuerticulo obliqui tramitis in causæ caput deferri, vt in dubium reuocare non dubitent, an Valentinæ pater legitimi veriq; Cæsaris munere Mediolanensis ditionis princeps & dux fuerit appellatus: quasi Ladislaus insigni studio maximè patris suffragantium Germaniæ procerum Cæsar salutatus, & acclamatus id liquidissima potestate præstare nequiuerit, quoniam à Roberto Baioario pseudo Cæsare seditiosis armis ex infelici ęmulatione peteretur. Id igitur cum facilè tanquam inane commentitij iuris argumentum ab omnibus refellatur, Valentinæ sua iura probè defensa relinqui. Peperit autẽ Valentina tres mares, Carolum scilicet, qui Aurelianorum principatu Ludouico patri successit, & Ioannem Angolismorum regulum, qui huius Francisci primi Galliæ regis bellica laude, & optimorum studiorum amore valde inclyti paternus auus fuit, & Philippum Virtutis oppidi Comitem, in quem ditionis titulum, Ioannes Galeacius ducta Isabella Caroli sorore, nomine dotis vocatus antea fuerat. Tribus quoque fratribus accessit soror, quæ, quod minimè prætereundum videtur, Fusio in Aquitania nobilissimo regulo nupta, Gastonem inusitatæ virtutis adolescentem protulit. illum inquam ante imperatorem quàm militem terrificum belli fulmen in ipsa partæ victoriæ gloria Rauennæ extinctum. Cæterùm ex Carolo qui Britannico bello captus multis annis Londini in custodia fuerat, Mariaque Cleuensi Menapiorum principis filia natus est Ludouicus rex Galliæ eius nominis Duodecimus. Is Carolus audita Philippi auunculi morte occasioni minimè defuit, quin transmisso in Italiam cum iustis copijs Raynaldo duce hæreditatem vindicaret, verùm à Raynaldo strenuo hercle duce, sed valde præpropero, Fortuna nequaquam stetit. Alexandria enim fermè tota vltra Tanarum capta, quum oppidum Castellaccium oppugnaret, eo euentu cum Bartholomeo Coleone, Astoreque Fauentino Mediolanensis Reipublicæ ducibus, prælio decertauit, vt profligatis eius copijs, fortiter, sed postremò frustra repugnans caperetur. Eo tempore Veneti inualidum adhuc incertæ libertatis statum inuaserant, ita vt singulæ imperij ciuitates, quum Mediolanensibus cuibus parere, subesseque indignarentur, nouos sibi dominos quærerent. Placentini & Laudenses sese vltro Venetis dediderunt: Papienses & Derthonenses Franciscum Sfortiam recepere: Nouarienses Vercellis proxi ximi ad Sabaudium inclinabant. Sed Franciscus Sfortia Mediolanensium auspicijs Venetos adortus expugnata Placentia, Laudeque recepta, ita eorum vires memorabili prælio ad Carauagium contudit, vt Veneti maximi periculi metu, & felicitate tanti ducis perterriti, cum Sfortia pacisci cogerentur, ea tum

insidiosè oblata conditione, vt si in Mediolanenses arma conuerteret ad parādum ex soceri testamento Principatum, ipsi in id bellum validas copias, prægrandemq; pecuniam conferrent. Itaq; Sfortia deterso pudore, in hanc spem à fortuna subleuatus, cum alienati animi causas prætenderet, illico diremi tamicitiam, armaque intulit. Nec multò pòst votis eius vehementer aspirante victoria, Veneti ab eo pari impudentia ad Mediolanenses defecerunt. Sed Mediolanensibus turbidè & cruentè rempublicam administrantibus, inuicti ducis virtuti fortuna comes fuit. Nam breui Mediolanenses armis fameque perdomiti, frustra adiuuantibus Venetis Sfortiæ se dediderunt. Idem fecere reliquæ ciuitates. pacatisque demum rebus, Franciscus, vt imperium armis partum Cæsaris authoritate stabiliret, per legatos postulauit à Cæsare, vt quòd adoptionis iure consecutus esset, Augustali diplomate cōfirmaretur. Verùm quòd id multo maiore pecunia quam putarat, coemundum foret, Cæsaris munus generosè contempsit. Vir enim magnitudine virtuteque animi nemini secundus, ineptum, & ab ærarij tenuitate prorsus alienum existimabat, cum dignitatis titulum ex venali membrana ceraque Cæsaris præferre, quem spectata bello virtus, & inuicta arma detulissent. Galeacius quoq; eius successor paternum secutus exemplum, in ea re comparanda ne mediocrem quidē sumptum faciendum putauit, ita vt primus Sfortianæ gentis Ludouicus, id Cæsaris diploma à Maximiliano quatercentum millibus aureis nummis impetratum, ambitiosè quæsierit, excluso Galeacij fratris filio: quoniam ipse Francisco patre dominante, hæreditateq; potito natus esset, secus ac fratri Galeacio, apud Firmum Piceni agri nato educatoque in priuata patris fortuna contigisset, qua natalitij iuris prærogatiua, ex historijs Cornelij Taciti repetita, fratrē eiusq; liberos & nepotes antecedere videretur. Ea diplomata impetrata sunt quū Carolus Octauus Galliæ rex ad repetendum ex antiquo iure Andegauensis hæreditatis Neapolitanum regnum superatis alpibus Papiam venit, vt Ioannem Galeacium inuiseret biduo pòst moriturum. Quo non sine suspicione veneni vita functo, Ludouicus patruus desumptis insignibus Mediolani Dux & princeps acclamatur. In eo autem diplomate, tanta scilicet pecunia coempto, disertè appositum fuerat, vt ipse liberique eius & successores legitimè procreati Mediolani Duces apellarentur. Subiungit quoque Corius historiarum scriptor, huic diplomati ad vnguem transcripto insertoq; historiarum volumini, codicillos appositos fuisse, aliqua, vt credi par est, superaddita pecunia, quo benignus ac apprimè liberalis Cæsar ad nothos & spurios, si legitima proles interisset, eadem principatus iura transferebat. Sed horum solemne exemplar non comparuit, suppressum vtique, si extitit, quod non affirmauerim, à Ludouico, demum à Maximiliano Franciscoque liberis: at mox extincto Francisco in manus Cæsarianorum à Maximiliano Stampa arcis custode ex scrinijs Sfortianis traditum, quanquam is, vt nonnulli Sfortiano nomini fauentes prædicāt, exempli copiam Ioanni Paulo Ludouici ex concubina filio, benignè, sed occultè fecisse dicatur. Cæterùm non toto vertente anno quum rex Carolus ex incruenta celerique victoria eiectis Aragonijs formidandus euasisset, propterea que non inani metu ad arma consternati principes à Carolo discessissent, Ludouicus Aurelianus ab Asta sua vrbe promotis regijs copijs Nouariam occupauit, vt inde fretus occasione noui belli, cernendæ hæredita-

tis iter aperiret. Iamq; Insubres trepidante Sfortia, ad defectionem animos inclinabant. Sed is conatus ad rectè exploratam facilemque victoriam secundo euentu caruit. Quum Ludouicus ingenti fœderatorum hostium exercitu post Tarrensem pugnam oppugnatus, & obsessus Nouaria excedere cogeretur, Carolo rege cunctatius atque tepidius quàm opporteret opem ferente. Verùm triennio pòst Carolo sine liberis vita functo Galliæ regnum consequutus, inito cum Venetis fœdere, Sfortiam vehementi impetu expulit, reuersumque demum ex Germania ad Nouariam viuum cœpit. Eo modo sine vulnere Insubrum principatu potitus, quanquam nihil sibi vllo tempore timendum putaret, vti erat eximiè prudens, & vtramque fortunam probè expertus, quòd hæreditate legitima, & iustis armis vendicatum arbitraretur, authoritate Cæsaris corroborandum existimauit. Igitur cum Maximiliano Cæsare, qui ex Tridentinis alpibus ad Benaci lacus fines peruenerat, numerata pecunia transactum est, procurante eius negocij tabulas Georgio Ambosio Rotomagensi Cardinale in hanc formulã, Vt Ludouicus eiusq; gener ex Claudia filia, Franciscus Angolismorum regulus, liberique demum eius posteri successores beneficiario iure, Mediolani duces appellarentur. Verùm Germani Cæsaris consiliarij in ipso concepti diplomatis contextu, particulam trium verborum inserebant, quæ concessionem sine præiudicio alieni iuris factam ostenderet, quòd Cæsar pudore incolumi prioris diplomatis septennio antè Ludouico Sfortiæ, eiusque liberis concessi penitus obliuisci non posset. Aderat tum Georgio Cardinali Giofredus Carlius Senatus Mediolanensis Præses iuris intelligentia clarus. Is ad auertendas serẽdæ litis occasiones egregiè cautus eam trium verborum sententiam nequaquam ex vsu regiæ petitionis esse differebat, quòd non extincta omnino, sed rediuiua Sfortianorum iura non obscurè denunciaret. Sed Georgius vt quoquo modo transigeretur, cõstantibus in id Cæsaris consiliarijs, ea verba generosè contempsit, quum diceret ipso Ludouico Sfortia patre in Locensem carceris caueam coniecto, filios impuberes, qui apud Belgas in hospitali diuersorio inopem vitam traducerent, potentissimo regi serò litem moturos. Neque Giofredus in præsentienda lite falsus omnino vates fuit, quando ea demum ambigui ac ideo funesti iuris particula non Italiam modò sed Europam omnem inuecto exitiali bello maximè conturbarit. Siquidem Ludouico Duodecimo post subactos Lugures, Venetosque terrestri imperio penitus exutos, ad conuellendam Iulij Pontificis authoritatem Concilium Pisis indicente, non aliunde Iulius pontifex quàm ex his tribus verbis tuendæ dignitatis occasionẽ arripuit, vt Maximilianus Sfortia in paternum principatum reduceretur. Sicuti & Leonem Pontificem octo post annos, eandem belli causam secutum, vt Parmam Placentiamque reciperaret, Mediolano Gallos depulisse meminimus. Non defuere tamen summæ grauitatis iurisconsulti, qui ea verba tanquam obscurè dissimulanterque prolata & descripta in solemnes codicillos non perinde valere iudicarent, ac si disertè expresseque ad declarandam sinceri sensus sententiam apposita fuissent, præsertim in grauissimis, vt aiunt, feudorum concessionibus, in quibus apertè & planè scienter ad non dubiam æqui iuris intelligentiam cauisse oporteat. Sed huiusmodi controuersias vel eruditissimi legum interpretes nunquam tempestiuè definiunt, quum magnæ lites non in foro, sed pro castris Marte iu

dice dirimantur. Dedit itaque Franciscus rex, non grauatè multis obtestationibus Clementis & totius Italiæ precibus, quòd non aliter grauissimo bello finis imponi posset, vt tantisper de iure suo decederet, & Sfortiam regnare pateretur, quem à Cæsarianis Maiestatis reum factum, ac impotentibus circumuentum armis paulò antè transmissis auxilijs adiuuarat, ipso præsertim Carolo Cæsare magna tum æquitate moderati animi Franciscum Sfortiam Bononiæ in gratiam Augustique Imperij clientelam recipiente. Sed Sfortia eo Cæsaris beneficio & Francisci regis indulgentia diu vti non potuit: repentina enim & inexpectata populis morte sublatus est, vt nouas fatalis belli causas aperiret, quo iterum Europa vastaretur. Igitur rex Franciscus Sfortiana stirpe penitus extincta, tota eius ambigui iuris suspicione liberatus, à Cæsare qui tũ ex Africa nobili parta victoria reuersus, Neapolim Romamque peruenerat, postulauit vt Mediolanensis principatus redderetur, qui sibi & liberis præclaro hæreditatis iure, & Maximiliani demum Cæsaris legitima concessione in non dubiam ditionem obuenìret. Verùm Cæsar qui regijs legatis aliquam propinquæ sed nondum maturæ liberalitatis spem dedisse videbatur, vbi Romæ fuit, opinione Gallorum durior est inuentus, vsqueadeo auerso obfirmatoque animo, vt cum legati regij inanibus promissis se circumduci, & Franciscum suo legitimo iure fraudari quererentur, Carolus ad Pontificem senatumque omnem & legatos principum orationem haberet, luculentam herclè sed ęquo amariorem, quum pro tuenda dignitate, auertendaque inuidia veteris odij memoriam refricasset. Cæterùm exitus orationis fuit, vt negaret quicquam se facturum ex voto regis, nisi Subalpina oppida cum Taurino Gallicis armis Carolo Sabaudio nuper adempta redderentur. Agnouere tum plures id esse Cæsariani animi decretum, vt quamdiu arma valerent, ab Italia Gallos arceret. Ipseque opportuno atque opulento Insubrum principatu potiretur. Atque ita non multo pòst auctus viribus, terra marique Narbonensem prouinciam vno simul tempore Belgicis armis Galliæ inferioris fines inuasit, scilicet vt Franciscus domestico oppressus bello Subalpinæ regionis præsidia deducere, Italicarumque rerum penitus obliuisci cogeretur. Sed Gallis vtrinque fortiter suos fines defendentibus ex eo bello quod tum frustra susceptum fuit, alia atque alia summæ calamitatis secuta sunt bella, quum violatis inducijs, & desperata concordia, post afflictas nostras opes, Barbaro hosti aditus ad occupandam Pannoniam sit patefactus. Nec herclè sperandum videtur, vt ille fatali nostra socordia factus ingens hoc anno, qui est ab excessu Francisci Sfortię huius diri belli duodecimus, omnino conquiescat, quin reliquas Pannoniæ Noricią; vrbes nouis illatis cladibus perturbet, nisi Cæsar ad victorias de Barbaris natus, pio generosoq; animo recenter icti ad Suessionũ vrbem fœderis conditiones respiciat, patremque tuum orbatum præstantissimo filio, deiectumque obiter spe pacis benignè consoletur, adinuenta scilicet tolerabili aliqua ęqui iuris conditione, vt Christianus orbis pace tandem, vel sera ipsius maximè immortali beneficio perfruatur, & veræ demum summæque laudis & gloriæ trophæa, Barbarico in solo defigantur.

FINIS.

VITA SFORTIAE CLARISSIMI DVCIS A PAVLO IOVIO CONSCRIPTA, AD GVIdonem Ascanium Sfortiam à Sanctaflora Cardinalem ærarijque præfectum.

VVM honorem senatoriæ dignitatis, quem tibi planè adolescenti maternus auus Paulus III Pontifex Maximus insigni iudicio, sed maturius fortasse quàm speraras mandauit: cum virtutis indole, tum claritate familiæ adeo egregiè sustentes, vt maiore fortuna dignus esse videare: pergratum omnino futurum existimaui, si tibi ardenti animo virtutem complectenti, faces nouæ adderentur, ductę scilicet à maiorum tuorum exemplis, Sfortiæque pręsertim abaui tui, qui summa cum laude amplissimis rebus gestis familię vestrę immortale cognomen dedit. Eius enim viri bello memorabilis dicta, factaque solerti indagatione ex varijs, ineptisque sępe rerum scriptoribus excerpta in enchiridion descripsi, vt ad imaginem tanto frontis honore conspicuam, quam domi pictam assiduè contemplaris, excelsi quoque animi similitudo ad veram effigiem stilo expressa non indecenter accederet. Itaque enitere Guido Ascani, virtuteque plurimũ & literarum studio contende, vt paterni maternique generis famam & ęques & superes. Nec id tibi omnino difficile videatur. pulchrum enim erit, & valde decorum sacrato viro, inter tanta maiorũ lumina pietatis, & literarum fulgore procul ab inuidia fulsisse. Vale.

CAPITVM ELENCHVS.

FINIS.

VITA

VITA MAGNI SFORTIAE.

De Natiuitate eius — *Caput I.*

NATVS est SFORTIA Cotignolæ, antiquo Togatæ Galliæ oppido, iuxta viam Aemiliam, agri Fauentini, patre Ioanne, ex Attendula familia, honesta potius quàm nobili, sed maximè opulenta, & quæ numerosa, & militari iuuentute floreret. Mater ei fuit Elisa, virilis animi mulier, ex Petracina factiosa gente: Ea erat feruidis admodum, asperisque moribus, sed pudicitia & fœcunditate mirabili: Peperit enim alterum & viginti liberos, quos veluti ad arma natos ita educauit, vt facile cōptiora indumenta, exquisitasque epulas, & mollia strata contemnerent: vterentur autem robusto quodam corporis atque animi vigore ad tuendum familiæ decus, & id sæpius armis, quando grauissimas

simultates cum Pasolinis æquè potentibus exercerent, quum Martinus Pasolinus eius familiæ princeps puellam nobilem Bartholo Sfortiæ fratri ex chirographo desponsatam, quòd in eius dotem perampla hæreditas veniret, arroganter intercepisset. Ob id sæpius iusta propè acie dimicatum est, magnæque cædes editæ, in queis Bartholus vulneratus est, & Martini filius: itemq; duo propinqui eius ceciderunt. Sed res eum habuit euentum, vt Martinus orbatus filio expoliatusque omnibus amicis atque fortunis, oppido pelleretur. Per id tempus videre erat in Attendula domo conclauia, atque cubicula non auleis sed scutis atque thoracibus exornata, atque item lectos ingenti amplitudine sine lodicibus, in queis loricatæ affinium cohortes promiscuè cubitarent, adeoque vigilantes & intenti omnes erant, vt nullo cum honore mensarũ, sed plerunq; stantes, & sine vllo ordine cibum caperent, quē exiguo sumptu, & nulla arte agasones, vel armigeri pueri tumultuariè parauissent.

De fama Natalium Cap. I I.

Non defuere qui dicerent, sed in gratiam Braccianæ factionis, vt Sfortianis demum principibus nouitas generis obiectaretur: Sfortiam paterno in agro ita operis præfuisse, vt & sua manu faciundo operi vomeres, & ligones strenuè tractaret, quòd vel ob id inuidiosè confictum videtur, quoniam tredecim annorum puer in Boldrini castra concesserit, neque inde redierit, nisi equestris ordinis miles. Sed iucundo prorsus mendacio fabulæ fidem fecit perennis fama, quæ manauit ad posteros. Ferunt enim, quum agrum foderet, duro labore fatigatum, ab ea indignitate operis suspexisse in cœlum, & de tota vitæ fortuna vota suscepisse, ea sorte precatum Deos, vt voto bene verterent, euibrasseque protinus ligonem in præaltam quercum, vt credi par est, antiquitùs Marti consecratam, eo animi decreto, vt si decideret, eum æquissimè ad perpetuum laborem esset resumpturus: at si ramis hæsisset castra continuo sequeretur. Verùm Marti ligonem Fortuna appendit, vt fatis viam aperiret. Gloriabatur hac fabula Franciscus pronepos, quòd vel ob id familia nomen nequaquam antiquæ nobilitatis, sed spectatæ virtutis auspicio niteretur: adeo, vt quum mihi humaniter arcem ab excellenti munitione structuraque toto terrarum orbe longè clarissimam, armamentarijs patefactis ostendi iussisset, conuersus læto ore, & hanc inquit, Paule Ioui, quam miraris, & hoc imperium quo potimur, ab illo ligone habemus, quum felici nostra sorte in arborem à proauo contortus, fatalique ramusculo suspensus minimè decidisset. Vnde & illud Pontani in defunctos intemperanter genuinum dentem exercentis, quum dixit: Dux ab aratro Sfortia. Quasi non in summa gloria sit, aut certè dispudeat Caij Marij exemplo ex aratore imperatore euasisse.

De horoscopo, & genitura, & nomine eius Cap. I I I.

Editus est vtero matris die Martis, quinto Calendas Iunij, sub auroram, anno à partu Virginis millesimo trecentesimo & sexagesimo nono: sub id ferè tempus, quo Carolus Quartus Imperator auaritia infamis Italiam reliquit.

Lustrico autem die, quo ritè sacro fonte ablutis nomen imponitur, puero Iacobi & Mutij nomen indiderunt. Sed aliquanto post obliterato primo nomine, tantummodo Mutius est appellatus, donec ab ingenij viriumque indomito quodam vigore SFORTIAE cognomen tulit, Mutij verò nomen, & hodiè quoque in nepote Ludouici Sfortiæ principis repetitum videmus: quem Paulus eius filius, sed ex damnato coitu susceptus è tanta sobole vnicum atque legitimum reliquit.

De diuinatione Astrologorum Cap. IIII.

In genitura eius Mathematici præcellentem syderum posituram & sedes, aspectusque mirabiles conspicati, ei magnum imperium, immortalem gloriam felicemque sobolem prædixerunt: idque demum subiunxere, eum nequaquam exacta ætate, & morte quidem repentina periturum.

De educatione & rudimento eius Cap. V.

Ab ea, vt diximus, domestica educatione vulnerum & periculorum contemptor factus, quum tredecim annos natus miram indolem ad militiam afferret, clam arrepto domi equo, & inuito quidem patre euolauit ad Boldrini Panicaliæ castra, qui Pontificiæ militiæ sceptra tenebat: Eo nemo ducum felicior fuit: Nam dum viueret, acie semper victor, etiam post mortem sæpius victorijs, triumphisque militum suorum interfuit. Ii siquidem ducis sui cadauer exsiccatum conditumque aromatibus in feretro circumferebant, quum neminem qui succederet militari imperio dignum putarent. Tendebatur ei prætorium, non secus ac viuo, & circumpositis vexillis, belli tessera petebatur, ita vt mortui consilijs quadam sorte exceptis, ad res gerendas feliciter vterentur. Adhæsit primùm Spoletano equiti, cui ab iracundia, Scoruccio cognomen fuit. Apud hunc quatuor annos permansit, adeo pertinaci corporis ac animi contentione semper vsus, vt ex armigero puero ferocium equorum domitor, & mox lateronis nomine strenuus miles, cuncta officij munia Scoruccio charus adimpleret.

De militia eius Cap. VI.

Posito apud Boldrinum tyrocinio, domum redijt intestino reuocatus bello: sed ibi demum pace parta, militiam repetiuit, oppignorato fundo, vt armis & equis instructior domo emitteretur, propinquis vno patre excepto, sumptum improbantibus: ad quos iuuenis conuersus, desinite, inquit, mussare: militari enim quæstu aut cuncta rependam, aut idem mea hæreditas, si ita erit in fatis, vt acie occisus cadam, cumulatè persoluet. Itaque primò cataphractus eques (hi eo tempore quaternos equos trahebant) & non multo post turmæ, & demum alæ præfectus sub Alberico, Brolia & Aucutho secunda fama militauit, adeo vt vberiore semper stipendio, & maiore præfectura dignus haberetur.

De altitudine animi, & cupiditate gloriæ Cap. VII.

Excitabatur die noctuque ad magnorum ducum nomen, qui tum bellica virtute prouecti ad ingentes opes, ac imperia peruenerant, adeo vt in corona quum aliquid bello præclare gestum nunciaretur, commoto veluti animo suspiraret: vtpote qui honesta æmulatione inductus, felicitati eorum haud mediocriter inuideret.

De Ioanne Aucutho Britanno duce Cap. VIII.

Erat ante alios in oculis Ioannes Aucuthus vir Britannus, qui ab extremis Oceani finibus, traducta in Italiam Anglorum manu clarus euaserat: quum rebellantem à Gregorio Pontifice Togatam Galliam expugnatis aliquot vrbibus, pacauisset: tulissetque in præmium nauatæ operæ quinq; oppida, & in his Catignolam ipsius patriam; adeoque mox inclaruisset, vt Bernaboui Vicecomiti Italiæ principum longè potentissimo gener ascisceretur, & eum Florentini demum ingentis exercitus ducem crearent. Vnde illi, vti de Republica benè merito, imaginem colosseam equestrem, supra sepulchrũ in templo maximo posuerunt.

De Brolia, Biordo, & Alberico magnis ducibus Cap. IX.

Militari etiam virtuti apprimè nixus Brolia vir Allobrox Asisiatum in Vmbris tyrannus euaserat: quum Florentinorũ, & Romani pontificis dux fuisset. Biordus quoque, qui in Gallia aduersus Britannos magna mercede, & multo maiore cum laude militarat, apud Perusinos principatũ fuerat consecutus. Sed vnus præ cæteris Albericus Balbianus illustri fulgore gloriæ clarissimus & ipsum, & Attendulos omnes ad obeundam militiam accendebat. Hic enim vnus, quòd externæ gentes mercenarijs armis Italiam quaterent, multæque passim immani rabie baccharentur, indignitate permotus, Italorum animos qui tum per socordiam, amissamque libertatem veterebelli gloria decidissent, in spem recuperandi nominis erexerat. Fuere sub eius imperio ingentes alæ cataphractorũ equitum, qui auspicijs diui Georgij militantes sacramento adacti, nunquam se terga daturos externo hosti coniurarant. Ab his demum non vno in loco Britones profligati, cæsi Galli, pulsi deuictique Germani, Hispani fusi, Allobroges, Anglique deleti, apud Italos non omnino extinctum antiquæ virtutis decus iusta confessione docuerũt.

De Alberico cataphractorum equitum inuentore Cap. X.

Hic est ille Albericus, qui equitem cataphractum ea specie, quam videmus, formauit, & instituit, adinuento hoc conclusæ duplicisque galeæ genere quo nunc maximè vtimur, & Gothico nomine Helmettum vocitamus: Imposuit & tegumenta equis quæ Bardæ vocantur, recocto è corio, vt Clibanarios equites à Persis ad Gothos, priusquam ad Italos reiectis loricis adductos imitaretur. His enim nihil validius, si tormenta ænea ad exitium humani generis, corruptelamque veræ militiæ reperta, consensu publico tollerentur;

rentur: quando iam egregiæ virtutis decus nequaquam ad fortem spectatamque duris in prælijs dextram, & inuictum corporis ac animi robur, sed ad fortuitos volantium pilarum ictus, cæca semper sorte, & in his temeraria sæpe fortuna reuocetur.

De cognomento ex re quæsito. *Cap. X I.*

Quum in Alberici castris esset ferè imberbis, animoque ferox, & manu promptus, sæpe turbas iurgiaque misceret, nec quenquam ante se pugnam capessere pateretur: in eo peracutus imperator animi, atque oris habitum notauit, prædixitque eum, nisi immaturè caderet, & paululum feruidi ingenij impetum prudentia temperaret, absoluti ducis nomen habiturum. Nec multò post suborta altercatione inter commilitones in partienda præda immortale cognomen adeptus est: quum eam minus æqualiter diuidi immodicè quereretur. Siquidem tota lite ad ducis arbitrium delata, iudicataque, ad Albericū subirato & minaci vultu conuersus: Mihi, inquit, imperator, hoc tuo iudicio rata pars prędæ perinique surripitur, ita vt in posterum similē iniuriam ęquo animo non sim laturus. Ad ea Albericus renidenti, & contracto ore respondit: An & mihi quoque vti alijs soles, adolescens, vim afferre voles? Desume ergo tibi Sfortiæ nomen: atque ita abolito Mutij nomine, vt ab omnibus vocaretur edixit: quæ vox Latinè exprimit violentum.

De primis commilitonibus eius *Cap. X I I.*

Eduxit autem patria per egregiæ iuuentutis manum adauctam mox concursu insignium equitum, quum bellicosissimus quisque spe laudis, & lucri cupiditate ad eum deferretur. In his fuere ex numero propinquorum Bartholus & Franciscus germani fratres: Sed in Francisco mira indoles efflorebat, cui ab insita ingenio eius audacia Boccaleto cognomen fuit: Præterea Bosius, Laurentius, Michaletus, & demum Foschinus Attenduli cum Sanctoparente Petracino auunculi filio, & alijs plerisque, qui è finitimis vrbibus amicitia, & partium necessitudine coniuncti, crescentis in eo nominis famam vehemēter obseruabant. Hos omnes ferè in historijs celebres videmus. Verùm illustris admodum euasit Michaletus, qui accumulatis ab humili gradu bellicis honoribus, Venetorum demum imperator effectus, ad exactæ ętatis terminos peruenit.

De præfectis ab se dilectis à promptitudine virium *Cap. X I I I.*

E turmarum, cohortiumque præfectis eos maximè adamauit, fraternoque amicitiæ iure sibi obstrinxit, qui manu præcipuè valerent. diuisa enim inter Ducem, & militem esse militiæ munera dictitabat, vt victoria pararetur: quum in illo ante omnia rationem, atque prudentiam, in his autem expeditam vim, per acrem impetum, & indomitum robur omnino requireret. Propterea eos maximè deuitare damnareque erat solitus, qui in coronis sollicitè nimis, atque subtiliter de belli ratione, exituque rerum differendo, quid sta-

tuendum, quídue tentandum foret, imperatori consulere atque præscribere viderentur. Cæterùm ipsi perlibenter aspera quæque & periculosa munia detrectarent, soloque & inani sapientiæ nomine contenti fortibus viris veræ laudis materiam relinquerent: qui imperantibus alacriter parêre, vehementerque pugnare, nec vulnera, & mortem timere didicissent. Ex hoc ordine primores ardentissimi dilexit Martinum Fauentinum, qui aliquot post annos à Pandulpho Malatesta Ariminensiũ tyranno necatus est, quum inhiaret eius pecuniæ, & crescenti insontis viri gloriæ vir crudelis inuideret. Præterea Eustorgium Vicecomitem, Ludouicum Columnam, Tomam à Typherno, & Scorpionem, atque Tarantulam à Luco Flamminiæ, Zenonemque item Cribellum, & Parinum Derthonensem, & Gentilem Montaranum, Angelumque Lauellum, cui ob hæsitantiam linguæ, tumultumq; oris Tartaliæ cognomen fuit.

De amicitia cum Braccio inita. *Cap.* X I I I I.

Cum vno autem Braccio Montonensi, ętate, fortuna, virtuteque fermè æquali, arctissima familiaritate coniunctus adeo fraternè & liberaliter amicitiam excoluit, vt aliquot annis inter se duo longè omnium in Italia maximi futuri duces, consilia, arma, equos, pecuniam, & tabernacula in communem vsum conferrent, ijsdemque vexillis, & laciniarum coloribus vterentur. Militaria enim sagula singulis equitibus ab humero dextro in obliquum femur, coccineo colore: è contraria verò parte, per transuersum albo, & cœlesti alternatim vndulato distinguebantur. Verùm vt aliquod ex propinquo discrimen foret, per acutos Sfortia fluctus, obtusiores verò Braccius eleganter expresserant. Quorum insignium argumentis atque coloribus hodie quoque vtriusque factionis studiosos vti videmus, quum centum quinquaginta & quatuor anni numerentur, ex quo ea ipsi authores & principes gestare cœperint.

De causis amicitiæ cum Braccio abruptæ *Cap.* X V.

Sed eam demum amicitiam iampridem obtrectatione gloriæ, & virtutis æmulatione comminutam, Sfortia grauissimis offensus iniurijs, post triginta annos adaperto tandem animo, & libero ore penitus abrupit: quum ipso Sfortia ad Beneuentum in carcerem coniecto, Braccius nihil amici calamitate permotus, violata repente amicitia, ea oppida quæ sunt in Thuscis inter Cassiam viam & Aureliam Sfortianæ ditionis, Tartaliæ inuadenda, occupandaque tribuisset: idque eo infestius à Braccio factum fuisse videbatur, quoniam ab initio ipsius fidei commendata fuerant, & subinde Tartalia grauiorem iniuriam occupatis oppidis addiderat: quum Sfortianas turmas in hybernis oppressisset, fortissimo quoque decurionum, & equitum in vinculis retento. Braccius etiam in Vmbria felici rerum successu elatus, vasta cupiditate animum intenderat, vt vrbis Romæ imperio potiretur. Tribus siquidem ea tempestate Pontificibus immani cardinalium ambitione, atque superbia creatis, Christiana religio lacerabatur; ; Romaque terrarum

quondam

quondam domina, fame, pestilentia, ac incendijs deformata, obsessa latronibus, ac orbata Pontifice, factiosorum libidini seruiebat. Ad id audendum patrandumque facinus, idoneus & opportunus erat Tartalia, cum sub signis eius mille equites, & bis totidem pedites militarent. Fœdere itaque icto, vt mutuis auxilijs atque opibus fines proferrent, & sese aduersus vim hostium tuerentur, Tartalia facilè cuncta vsque ad Senensium fines in potestatem redegit, præter Aquenses & Porsenianos, qui Sfortianorum præsidio tenebantur. Braccius verò positis ad Anienem castris, fusisque tumultuario prælio Romanorum copijs, vrbe potitus est. Per eos quoque dies Braccius Michaletum, qui capto Sfortia, ad eum amicitiæ iure cum trecentis equitibus confugerat, omni pudore dissoluto missum fecit, nec persoluto quidem stipendio. Quam demum contumeliam indignatus Braccio Piccininus, magno, nobilique animo resarciuit, quum ex domestico abaco argentum omne, vt æs alienum cum milite dissolueretur, ad Michaletum detulisset. Per hunc modum inter se diducti accensique odio Sfortia & Braccius, Italicæ militiæ principes effecti, magnosque exercitus ductantes, de nomine sectas condiderunt. Quibus demum liberarum ciuitatum, Regum atque Pontificum opes vehementer attritæ, conuulsæque sunt: quum veluti ex condicto, pudenda eius seculi conditione, ad alenda bella sæpe altercantes, & semper aduersi, modò his, modò illis, mercenaria arma inferrent, aut sustinerent.

De causis inimicitiarum cum Tartalia Cap. XVI

Graui etiam de causa multis antè annis cum Tartalia amicitiam diremerat: quum ad Casalecium, malignitate aut metu deserente locum Tartalia, se ab hostium cuneis ex obliquo irrumpentibus cum turma protritum & captum quereretur. Ea res, vti multorum oculis liquidissimè spectata, euulgataque vtrinque in castris dilui non potuit. Ob id in Tartaliæ pectus altè taciteque descenderat, adeo vt occultum vigeret odium, & eo quidem lethalius, quòd illa eadem familiaritatis imago officijs quibusdam & alloquijs sustentabatur.

De prima equitum præfectura Cap. XVII.

Suo primùm ductu apud Broliam vigintiquinque equitibus præfuit: qui numerus equitum eo tempore turmam implebat. Apud Albertum autem Ferrariæ principem iustæ alæ vexillum sustulit, coniuncto sibi Laurentio: in ea fuere equites ducenti. At confecto ibi bello reuersus ad Broliam haud multum ibi permansit accitus à Raspantibus, qui tum Perusiæ popularem statum induxerant: Oppugnabat eorum libertatem Ioannes Galeacius Vicecomes: illi ex aduerso contractis auxilijs, vno maximè Sfortia duce, seipsos acerrimè tuebantur. Sed ciuitas viribus impar opulentissimo hosti tandem cessit. Eo bello Sfortia vigilantis, intrepidi, maximeque pugnacis ducis famam consecutus, vtrinque virtutis & fidei præmium tulit. Donatus enim est publicè ad ornamentum abaci, cælato argento, & ab hostium duce, duplicato stipendio Ioannis Galeacij militiæ adscriptus. Inijt tum arctiorem

amicitiam societatemque cum Parino certa lege communicatis turmis, vt ęquali auspicio regerentur. Sed profecti ad Insubres, quum non vno in loco ęquali sorte, sed dispari cum laude militassent, obscuriusque indies fieret Parini nomen, Sfortia scilicet fortibus factis duorum famam vendicante, li uore atque perfidia Parini exauthoratus, dimissusque est: quum falsò accusaretur apud suspicacem Principem tanquam occultus, & capitalis Gibellinarum partium hostis, & genere Guelphus, cui factionis se maximè aduersum Galeacius, quòd ita sibi conduceret, factis & dictis profiteretur. Eo modo proditus, sed cum multo verborum honore à Galeacio dimissus, ad Florentinos se contulit, qui tum Gallorum reges, & Germanos Cæsares ad uersus Galeacium concitarant.

De insignibus gentilitijs à Roberto Cæsare donato acceptis Cap. XVIII.

Sub id tempus Sfortiam iampridem eximiæ virtutis opinione percelebrem, Robertus Cæsar Augustus Romanorum imperator illustrem fecit. Descenderat is in Italiam Florentinorum pecunijs euocatus ad bellum, vt Galeacius Mediolano pelleretur. Sed demum duobus tumultuarijs prælijs ad Brixiam pulsus, repressusq; cum Patauium reparandis copijs diuertisset, obuiam honoris & præsidij caussa Sfortiam habuit, qui tum statiuis in castris ad Montagnanã Patauino principi, Venetorum oppresso armis opem tulerat, præpositus Florentinorum auxilijs, quæ socio amicoque principi iure fœderis mittebantur. Excepit Cæsarem perornato compositoque more militiæ toto equitatu, circunductis & in duplices alas digestis ordinibus, ita, vt Cæsar ea specie cataphractorum equitum, qui cristati, bardatique omnes procurrerant, mirum in modum oblectaretur, erigeretque animum renouando bello, si ijs maximè copijs, & Sfortia duce iuuaretur. Commouit & in admirationem Robertum simul, proceresque Germanos Sfortiæ equus tanta arte concitatus, circumactusque in gyros, rursusque tum plenis, tum suspensis saltibus reflexus, vt sessore Sfortia nemo peritior, aut habilior reperiri posse videretur. Qua vna arte Germani grauiores, segnioresque habentes equos dudum ad Brixiam se victos fuisse memorabant. Visebatur in Sfortiæ vexillis citonium pomum vetus Attendulæ gentis insigne, ductum scilicet ab oppidi nomine, vti principem familiam decuit. Ad id aspiciens Cæsar, & ad Sfortiam se conuertens: dignum, inquit, virtute tua leonem dabo, qui citonium læua sustineat, & minaci dextra tueatur, ne quis attrectet, atque corripiat. Atque ita tabulis lata membrana confectis, Leonem fuluum erecta ceruice, alteri pedi innixum dono dedit, concesśitque vt Attenduli omnes eo argumento vterentur, essentque in clientela Baioariæ principum, quorum essent à prisca origine gentilitium insigne. Nam Robertus ipse, Norici regulus, è Baioaria familia suffragijs Germaniæ procerum de more ad imperiũ accesserat.

De honoratiore militia eius Cap. XIX.

Regressus in Ethruriam Florentinis aliquot annos militauit, Bononiensi primùm

primùm bello, quo vel ab aduerſo pugnæ euentu, quum in hoſtium poteſtatem veniſſet & fama clarior, & ſtipendio auctior euaſit. Piſano autem bello id magni ducis ſpecimen dedit, vt Nerij Caponij manu, de Angelo Pergulano hoſtium duce profligato, lauream acciperet, atque item liliatum vexillum, decretoque demum publico annua pecunia donatiui nomine donaretur. Sed Piſanis in ſeruitutem redactis, cùm Florentini quiete atq; ocio fruerentur, ad Nicolaum Aceſtinum Ferrariæ principem contendit. Is tum ab Othone Tertio Parmenſium tyranno acerrimè premebatur. Galeacio enim Vicecomite morte ſublato, duces, dilacerato eius imperio, ſinguli ſingulas vrbes occuparãt, Parma Regiumq; Lepidi cum multis oppidis Othoni ceſſere. Is veteranis inſtructus copijs, in queis ſupra quatuor equitum milia fuerant, Mutinæ atque Ferrariæ imminebat, populabaturque effuse agrum, & cuncta bellico terrore complebat. Cæterùm ſuperuentu Sfortiæ, eius impetus fortiter eſt repreſſus, bis conſerta pugna, ſemel pro Mutinæ portis, quum Sfortia in eum ad ſuburbana vſque tecta inſolentiſsimè prouectum duabus portis feliciter erupiſſet: ac iterum non longè à Roberia, vbi Othoniani loco pulſi, ponteque deiecti, multis ſuorum amiſsis terga verterunt. Nec mul tò pòſt, ad Regiolum ancipiti euentu ex itinere dimicatum, cùm Sfortianos à Guaſtalla maioris pecoris agentes prædam, Otho ferociter adortus ancipiti periculo conflixiſſet. Suffoſſo enim equo circumuentum & captum, tanta vi veterani equites vt opem ferrent, ſigna intulerunt, vt erepto duce ipſo ex Sfortianis ad triginta equites cum Michaleto caperentur. Hos Otho contra morem militiæ, compedibus oneratos, durò in carcere quatuor menſes detinuit, adeoque inhumaniter cruciauit, vt media hyeme nudos gelida aqua perfunderet. Sed perrupto demum carcere feliciter effugerunt, vt eam iniuriam Othonis cæde vindicarent.

De cæde Othonis Tertij Cap. X X.

Otho vbi conatibus ſuis ſuſtinente, vrgenteque Sfortia, acerrimè reſiſti videt, pacem, vt falleret ſe appetere ſimulauit, ſperans Nicolaum prægrauante ſtipendio Sfortianas copias eſſe dimiſſurum, vt demum ex occaſione incautum, exutumque armis repentinus inuaderet. Poſtulabat igitur Otho vt Nicolaus in colloquium deuenire minimè grauaretur, vt coram de pace liquidiſsimè agi poſſet. Id bis abnuerat Nicolaus ab inſidioſo aſtutoque homine dolum veritus, ſed tandem aſſenſit, vt eius perfidiam prœoccuparet. Res eo modo compoſita eſt, vt ambo inermes, binis ſtipati equitibus, parique ſpacio à ſuorum agminibus prouecti ad primum à Roberia lapidem militari in via conuenirent. Aderant Othoni Guido Taurellus, & Antonaccius Aquilanus clari duces: Nicolaum verò Sfortia & Michaletus medium tenebant. Cæterùm vix dum cœptis ſermonibus, Sfortia prœalto & feroci equò in Othonem repentè concitato eum per loricam, quam lacinia tectam fruſtra induerat, ſub coſtis gladio transfodit, proſtratum confecit Michaletus: Taurellus & Aquilanus, quum ſigno dato vndique ex inſidijs procurreretur, capti: comitatus verò eorum in fugam præceps, magna ex parte armis & equis exutus eſt. Extemplò Sfortia promotis caſtris Parmam contendit, re-

ceptusq; á ciuibus,qui liberatori,& tyrannicidæ insigni studio fauendum existimabant,Othonis filium in arce obsedit. Is erat Nicolaus cognomento Guerrerius, quæ vox Bellicosum sonat. Ea dedita pari demum euentu, & Regium, & sancti Domnini oppidum, cum triginta amplius castellis in ditionem Atestini deuenerunt, ita vt fortuna puncto temporis Othonis imperio pariter ac vitæ finem attulerit. His rebus biennio confectis, Sfortia quũ a Nicolao discederet,Monticulo Parmensis agri oppido donatus est:atq; item vexillo,in quo adamas turbinatus aureo inclusus annulo depictus erat: quo insigni postea,& ipsũ & posteros eius perpetuò vsus fuisse cõspicimus.

De diuersitate famæ ex Othonis cæde Cap X X I.

Fuere eá tempestate qui clarissimi facti nomen accumulata cum laude celebrarent. Porrò alij contrà interpretarentur, vtpote qui sacrosanctam colloquij fidem singulari perfidia violatam, iusque gentium fœdo in posteros exemplo temeratum, atque sublatum dictitarent, adeo vt Sfortiæ militari iudicio, magna quidem inuidia, sed Nicolao multo maxima conflaretur. Quamobrem Sfortia vbi se acrius perstringi didicit, publico in loco, ita vt a multis insignibus viris exaudiretur,in hunc modum est prolocutus: Desinant, inquit, ex occulto verbis criminari, quicquid de Othone transactum est: quandoquidem ego eum iure occisum, si quis improbet singulari certamine sim ostensurus. Annon ego etiam ingratus & nequam existimari potuerim, si principi, qui me ipsum copiasque meas alit, parêre, operamque præstare recusassem? an eo præsertim homine tollendo qui perfidia & sæua tyrannide infamis, contra fas & æquum, sceleratis armis aliena appetebat: cum & ego quoque immani lacessitus iniuria eum priuato nomine, & iure quidem optimo, vel ad aram fuerim occisurus.

Quibus principibus operam nauarit. Cap. X X I I.

Quatuor demum pontificibus maximis,& totidem regibus, aut dux summus, aut æquali cum imperio operam nauauit: Gregorio X I I primùm,ac Alexandro V. cum Ludouicum II. Andegauensem in paternum regnum reduceret:ac demum Ioanni X X I I I, à quo insigni liberalitate,vt merita stipendia soluerentur,Cotignolam patriam dono accepit.Quo munere nihil vberius,aut omnino iucundius in toto vitæ cursu sibi euenisse fatebatur,quòd honestissimo dominatu parto,ciuium suorum princeps esset effectus.Asseruit demum in libertatem Romanos Braccio Vrbe depulso,legatumque Vselanum in arce diu obsessum dignitati restituit, Stephanucio Cardinale in carcerem coniecto,qui ordinis & patriæ dignitatis oblitus,auersusque Pontifici, Braccij partes sequebatur. Martinus enim in concilio apud Constantiam, Ioanne in ordine Senatorium redacto, omnium suffragijs pontifex renunciatus in Italiam venerat. Nec multò pòst,Sfortia,vti decuit pontificiæ dignitatis assertorem,vrbe Roma Iordano Columnæ tradita(is à fratre pontifice præmissus fuerat)sacrosanctæ militiæ Vexillifer creatus est,vt eo honore qui in Italia supremus habetur,supra cæteros duces emineret.

De

De Ludouico II. & amore Reginæ Ioannæ Cap. XXIII.

A Ludouico Secundo insignem tantùm beneuolentiam gratiamque promeruit, cum ille Ladislao ad Fregellas memorabili acie superato, victoria uti nesciuisset, interrupto scilicet secundarum rerum cursu pessimis Pauli Vrsini artibus. Transiuit demum magnis frequentibusque iniurijs, ab eodem Paulo Vrbe extrusus ad Ladislaum. Ab hoc rege qui totius Italiæ imperiū ingenti animo affectabat, quatuor oppidis in Samnio donatus est: cum & antea Franciscum filium vrbis Tricarici Comitem fecisset, qui tredecim annorum puer, vt paternæ fidei obses foret, è Ferraria Neapolim aduenerat. Ladislao autem immatura morte surrepto, sorori eius Ioannæ Reginæ adhæsit: iactatusque est vario euentu magnis fortunæ fluctibus, quum modò insigni gratia floreret, modò graui pressus inuidia mergeretur. Incredibile quidem dictu est, quantos æstus receperit Reginæ animus, cùm insanis amoribus perditissimè deseruiret. Nam Alopo, Vrbanus Aurilia, atque eo prætextu legationis in Germaniam ablegato, Caracciolus successerant. His admiscebatur Sfortia procacibus reginæ oculis ad amorem pellectus. Eo cæteris grauior riualis, quòd omnes simul ingentis animi virtute, copiarumque inuictis opibus anteiret. Inter tantos rerum motus, quibus modò aduersa, modò secunda, & semper instabilis fortuna Sfortiā exercuit, obuenere ei largiente Regina Beneuentum, Manfredonia, Barolum: itemq; Tranium vrbes, & supra XX oppida, partim in Apulis, & Samnio, partim in Brutijs atq; Lucanis. Sed diductus demum a Regina, quum Sergiani dolis ac insidijs peteretur, Ludouico Tertio Secundi filio se coniunxit, ita iubente Martino Pōtifice, qui Ioannam Regiæ maiestatis nomen perpetuis stupris dedecorantem, regno exturbandam susceperat. Sed amantum irę, bella, suspiciones, cum rebus exitum dederunt, vt Sfortia rursus in gratiam, pristinumque militiæ honorem reciperetur. Quo etiam tempore cum Braccio veterem amicitiam repetiuit, quū duo longe clarissimi duces, manentibus inducijs, in colloquium Saccomania in sylua deuenissent. Desciuit demum ab adoptante matre Regina ingratus filius Rex Alfonsus, adeo vt capto Caraiciolo in arce Capuana reginam oppugnaret, Qua indignitate permotus Sfortia obsessæ celeriter opem tulit, memorabilique pugna rege profligato, Catalanos in arcem Nouam compulit: neque postea vnquam ab officio amicitiaque discessum.

Quoties prosperè infeliciterque pugnarit Cap. XXIIII

Septies iusta acie feliciter pugnauit, ter tantùm alteram fortunam expertus, & ea quidem conditione, vt aduersis aliquanto clarior quàm secundis haberetur. Nemo enim eo constantius hostilem impetum ferre, pertinacius resistere, nobilius pedem referre, & denique fortius ducis simul ac militis officia implere didicerat: vtpote qui nunquam propinquo & ferienti hosti terga ostenderet, nunquam nisi omnium postremus, & ora ferociter obuertens, & acriter repugnans se reciperet.

De Angelo Pergulano profligato Cap. XXV.

Pisanis graui bello, & prædura obsidione fermè oppressis, quum Angelus Pergulanus incomparabili victoria de Heluetijs parta admodum clarus, qui opem ferret Aurelia via per Senensium oram aduentare nunciaretur, vnus Sfortia obuiam eundi reprimendique hostis munus alacriter suscepit: quanquam Bertoldus Vrsinus, ad quem belli summa respiciebat, ancipiti prælio pugnandum foret, remoturus à muris castra id consilium damnaret, & minus ab ipso quoque Tartalia probaretur. Concedente igitur Nerio Caponio legato, qui promptum in eo animi vigorem admirabatur, magnis ac inusitatis die noctuque confectis itineribus, syluisque etiam ac impeditis fluminibus magno labore superatis improuisus ad hostes contendit. Quo repentino incursu, cum signa è syluis educerentur, tantum terrorem imparatis intulit, vt Pergulanus bis frustra composito agmine, bis pugna strenuè instaurata, fusus fugatusque sit, signis ac impedimentis omnibus amissis, & vix quarta parte equitum ex vehementi cursu seruata. Ad eam quoque victoriam memorabile facinus adiunxit, quum detracta hostibus saga equites suos induere, prælatisque Pergulani vexillis ad proximi oppidi portam procedere felici dolo præcepisset. Id erat Castellionum ab Aprili piscoso lacu Piscarium appellatum, in ora maris saxeo tumulo impositum. Nec mora, oppidani eo terrore decepti, hostes pro socijs gratulanter excepere. Atque ita irrumpente occupatam à primis portam toto exercitu, oppidum captum direptumque est. Ob eam rem à Pergulano male gestam, desperatis rebus, Pisani Florentinis deditionem fecerunt. Sfortiæ autem, dum vita maneret, Senatus, vti de Republica benemerito, millenos quotannis aureos liliatos donatiui nomine decreuit.

De Ladislao Rege ad Lyrim superato Cap. XXVI.

Eo bello quo Ludouicus II Andegauensis, adiuuante Gregorio Pontifice, ipso Sfortia, ac item Paulo Vrsino ducibus, in Apuliæ regnum reducebatur, mirum in modum cum prudentiæ militaris, tum inusitatæ virtutis laude nominis famam adauxit. Ladislao enim rege, vt fines tueretur, ex Cassinatibus campis alacriter prouecto, quum ob id suspenso admodum Ludouico duces cunctarentur, Sfortia pernobili in medium prolata sententia transeundum omnino Lyrim amnem, atque è vestigio hostes inuadendos censuit: quod cunctari, & sedere arma inferentibus ineptum & exitiale videretur. Itaque Lyri supra Fregellas vado superato, collatis signis est dimicatum: & eo quidem euentu, vt profligato Rege, & prostratis eius copijs, castrisque etiam & signis, ac ducibus captis, victoria inter memorabiles pararetur. Eo die Sfortia cuncta moderatus, instruxit aciem, & primum agmen in hostes induxit: ita, vt ferè omnium primus fortissimum quenque se sequi iubens inclinata adpressaque lateri hasta, purpureis insignibus conspicuus, Nicolaum Campobassæ Comitem, qui auratis armis refulgens, & præalte cristatus eminebat, ingenti ictu prosterneret, & caperet: ipseque demum variante fortuna, vt fit, crescentibus vtrinque auxilijs, in omni ferè pugnæ loco, atque periculo, & præclarus adhortator, & bellator acerrimus conspiceretur. Visus est ea die incomparabili equo spadice alternos pedes vsque

ad genua

ad gestum calciato, cui ab agilitate Catto nomen erat. Primam igitur victoriæ lauream Ludouicus Sfortiæ detulit inuidente Paulo Vrsino. Quod non multis inde annis Ladislaus ambobus regijs in castris ad Tudertum militantibus, præclaro testimonio confirmauit, cum præsenti Paulo Sfortiam interrogans, dixisset: Annon & hoc oppidum expugnabis, qui ad Lyrim illo Catto equo tuo vbique pugnax, & vehemens, me ipsum copiasque meas profligasti? Quæ verba in Pauli animum iam antea cœco liuore corruptum, profundè admodum descenderunt. Sfortiam enim, vir superbus, neque superiorem sibi, neque parem existimari volebat.

De prælio ad Aquilam feliciter commisso Cap. XXVII.

Quum Regina delitijs amoribusque vacaret, & Alopus regio planè fastu rerum potiretur, capto demum Sfortia, plerique regni proceres ab ea defecerant. Sed ante alios Alopum, Reginamque terrebat Antonaccius regulus, vir bello clarus, qui Aquilam validißimam vrbem occuparat. Is terror Sfortiæ saluti fuit. Custodia etenim eductus, instructo valido exercitu Aquilam contendit. Cum castra ad vrbem proferrentur, Antonaccius viribus ac ingenio ferox minimè dubitauit, quin copias omnes militares, atque item Aquilanorum iuuentutem, & ingentem armatorum agrestium manum educeret, & magna loci fiducia, & populari quadam alacritate, infestis signis in Sfortiam deferretur. Ferunt Sfortiam temeritate, ac insolentia hostium permotum risisse paulisper, monuisseque præfectos vt confertum maximeque densatum cataphractorum agmen irruentibus obijcerent, nihil autem loco mouerentur, donec ipse quid fieri vellet, tuba signum dedisset. Erat in dextra accliuis locus, ibi cohortes locat, ad læuam planiore in loco, leuem armaturam equestrem lunata ala sese ostentare iubet: ipse subductis è medio agmine delectis aliquot turmis magno itineris flexu, in tergo nihil tale putantibus sese ostendit, ita vt nouißimos hostium exeuntes porta, partim intra vrbem compelleret, partim ab vrbe exclusos, & ad suorum extremum agmen confugientes persequeretur. Tum verò signo tuba dato & peditatus ab accliui loco repente in latus hostium decurrens, & leuis armatura è diuerso expansis alis concitata in medios impetum fecere: cataphractus quoque equitatus a fronte irruentium impetum egregiè excepit atque sustinuit: ac eodem ferè puncto temporis Sfortia cæcidit terga. Quibus malis vndique circumuenti Aquilani in medio cæsi, & ad vnum ferè omnes cum ducibus atque vexillis capti, temeritatis pœnas dederunt. Qua calamitate permoti, qui in vrbe restiterant, portas victoribus aperuere, orantes Sfortiam, vt victos pariter & deditos conseruaret. Nec mora captiuos omnes vna voce liberauit: Antonacciumque in primis, & decuriones vrbis cœnæ adhibuit. Tanta re patrata, confectoque bello sine suorum vulnere, hortatus est Aquilanos, vt Reginæ nomen in posterum fidelius colerent, & ad impetrandam erroris veniam ipsius authoritate, ac officio vterentur, se libentißimè intercessurum pro his, quos incolumes conseruasset, quum iure belli diripere atq; interficere posset. Id vero fortunæ fuit humanis rebus illudentis Aquilanos paulo antè superbia elatos, ingen-

tique mox fractos calamitate, & demum subitò atque insperato gaudio exultantes conspexisse. Ouo Aquilanorum exmplo adducti, Iulius Cæsar Capuanus, qui Capuam occuparat, & Carolus Martianus, & Christophorus Caietanus, restitutis vrbibus ac oppidis, veluti desperantes, consilioque depulsi, Sfortia vade, fidemq; suam Reginæ nomine præstante, ad officiũ redierunt.

De Tartalia ad Tuscanellam deuicto Cap. X X V I I I.

Tartaliam inimico simul ac hostili animo persecutus, ad Tuscanellam improuisa acie profligauit, vlturus iniurias, quas superiore anno dum in custodia seruaretur acceperat. Noctu enim à diuersa Viterbij porta, vt speculatores falleret, cum expeditis copijs profectus, pedites caua in valle occultauit, vt ex insidijs, quum signum pugnæ datum foret, extemplò prosilirent: turmas verò quatuor cum Sanctoparente obliquo itinere locatas statuit, ipse cum robore equitatus intra syluam constitit: vti præceperat, præmissi leuis armaturæ equites, prædatorum specie, armenta pascentia corripere, fugatis agrestibus cœperunt. Tartalia ad clamorem excitatur, familiam armat, prædam abigentium tergis inhærere iubet, crescente tumultu oritur prælium. Auctis numero hostibus, Tartaliani equites ad tubæ cantum sub signis portà effunduntur: nec se continet Tartalia, quin ad ferendam opem cum globo cataphractorum erumpat. Tum verò erupere è syluis vndique Sfortiani, pugnatumque est, ac si aliàs vnquam longè fortissimè. Sed premente Sfortia acrius sternenteque signa, Tartaliani intra portam sunt compulsi magno accepto detrimento, maioreque ducis periculo, qui inuectus per pontem irrumpentibus simul Sfortianis casu quodam seruatus est: quum Hugonem Sfortianæ turmæ præfectum, vehementi offensione ab catheña pontis in fossam deturbatum, reliqui impedito atque occupato ponte subsequi nequiuissent. Nam Tartalia saucius, & multo perculsus metu extemplò cataractam demitti iussit, ita, vt alienæ salutis oblitus, tertiam ferè suorum partem excluderet. In his Donatus Lauellus Tartaliæ frater fuit. Captus est & in oppido Pellinus Cotignola dux turmæ fortissimus, qui cognitum Tartaliam, magnisque ictibus ferreæ clauæ percussum, vt caperet, fuerat insequutus. Eo prælio Franciscus Sfortiæ filius sextumdecimum natus annum, quod anteà ei pater minimè concesserat, in aduersos hostes alacriter hastam perrupit, sub indeque cingulo militari & calcaribus aureis, præclaro etiam hostium testimonio exornari promeruit.

De pugna ad Sebethi pontem egregiè depugnata Cap. X X I X.

Memorabili autem ea acie, qua iuxta Neapolim ad Sebethi amnis potem pluribus horis est dimicatum, mirificæ virtutis laudem tulit, præclaro maximè Alphonsi regis præconio confirmatam, qui tum hostis & spectator è trireme cuncta oculis obseruabat. Reducebat tum Sfortia Ludouicum tertium Andegauensem in auita paternaque iura Neapolitani regni authore Martino Pontifice: quum Reginam seuerè aliquandiu, & frustra demum castigatam armis omnino persequendam censuisset, quod nihil famæ suæ parceret, nec vllo dedecoris metu, aut respectu Christianæ pietatis permoueretur:

moueretur: vtpote quæ iam pridem contra fas, & regium decus, amatoris Sergiani intolerandæ libidini nobilissimi regni nomen, & diuina, ac humana omnia subiecisset. Ob id impotens sui mulier, libidine simul atque superbia exardens, Alfonsum in Corsica bellum gerentem euocarat, adoptaratque in filium, vt Hispanicis opibus vim Galli hostis propulsaret. Itaque multis antè diebus oppugnata, & ex insidijs per aquæductum, & obsoletam portam semicapta Neapoli, & Ludouicus in Sfortiana castra ad Auersam peruenit, & Alfonsi onerariæ & rostratæ naues ad Oui arcem appulerunt. Quamobrem Sfortia, & nauandæ operæ, & ostentandæ virtutis cupidus, ad Sebethum vsque castra promouit. Inde sex stadijs ad vrbis portas, præmissis leuis armaturæ equitibus, non modo stipendijs addictos, Vrsum Vrsinum, & Iacobum Caudolam, & Bernardum Cartheium duces, verum & equites Catalanos, quos Alfonsus aduexerat, & Neapolitanos, tum maximè equitatui studentes ad prælium exciuit. Commissa est pugna paribus animis, sed Alfonso triremes ad litus admouente, & lapideas pilas tormentis in opposita hostium latera sæpius emittente, ter repressa est Sfortiæ virtus. Sed detersa tormenti ictu ab casside crista, eo ardore pugnam restituit, & signa intulit, vt pulsi loco hostes terga darent, & dissipato agmine cum multa equorum ac hominum strage intra portam compellerentur. Tum verò Sfortia victor, vt Ludouico simul ac Alfonso designatis regibus ardorem studiumque suum ostentaret, in præalta ad portam munitione Andegauensium signa præfixit, tutatus ea per semihoræ spacium ne à quoquã prius quàm se reciperet, impunè tollerentur. Eo prælio id certè memoria dignum accidit, vt virtutis amore Alfonsus in eum vnum tormenta naualia dirigi vetaret. Sfortia verò pariter ediceret, ne currulibus tormentis in litore constitutis triremis Regia peteretur. Nam Squarcia Monopolitanus inter Sfortianos bellator accerrimus, cùm suffosso equo captus, & ad Regiam triremem scapha perductus, petente rege, pugnantem Sfortiam digito commonstrasset, ille pernobili, & planè regia humanitate, parcendum cùm duci eximio tum bellatori fortissimo protinus edixerat.

De Roma libertati restituta, & Picinino acie capto Cap. XXX.

Missus à regina cum validissimis copijs, vt vrbem Romam impotenti Braccij dominatu liberaret, ad promerenda eo insigni beneficio gratiam apud Martinum Põtificem inter Appiam & Latinam portam castra locauit. Inde cum Braccium, vel missa per præconem cruenta ad eum chirotheca, vt iusto prælio certaretur frustra prouocasset, supra Ostiam demũ Tyberi ponte constrato exercitum traduxit, tanta animi magnitudine, victoriæque fiducia, vt dubitantibus sciscitantibusque præfectis, an vllum haberet amicum, à quo commeatum esset petiturus, comprehenso gladij capulo responderit: His viris & fortibus omnia feliciter expediet: atq; ita pontem rescindi iusserit. Ad eius rei famam, adeo mente commotum fuisse Braccium ferunt, vt diffisus populo Romano, nec conclamatis quidem vasis, multisq; relictis impedimentis per Miluuium pontem se proriperet, atq; inde rescissa pontis parte, ne hostis insequi posset, in Vmbriæ fines citato agmine deferretur. Sed compositis iam

vrbanis rebus Picininus à Braccio circa Preneste cum parte exercitus relictus, cum infesta populatione circa Vrbem Romanorũ armenta diriperet,& Romanos primò,ac ipsum denique Sfortiam vt opem ferret,ad prælium exciuit. Pugnatum est vario euentu,& vtrinque semper acerrimè,præter aquæductũ cum Picininus prædam tueri, & Sfortiani Romanique iam longe abactam recuperare,summa contentione decertarent. Ad extremum adnitente,cohortanteque Sfortia, Bracciani profligantur,omnisque item præda recipitur, capiturque ipse dux hostium Picininus ad augendam Romanorum Sfortiæque lætitiam. Is tandiu in Capitolio valde humaniter ac liberaliter custoditus,nõ prius est emissus,quàm impetrante Braccio Sfortiani milites,ducesque à Tartalia in insulas Vulsinij lacus relegati,facta permutatione ad Sfortiam incolumes perueniunt.

De Alfonso rege acie profligato, Cap. XXXI.

Longè autem nobilissimè secundissimeque cum Alfonso rege conflixit, quum ille ingrato animo,atque impijs armis Reginam matrem oppugnaret. Procurante enim Martino,nec abnuente Ludouico ad Caietam pace facta,et restitutis demum Acerris,Sfortia Reginæ,Regisq; militiæ fuerat adscriptus, ea conditione,vt præoccupanti exigentique operam nauaret. Eo tempore Alphonsus regnandi auidus,neque probra famosæ matris,neque portentosam Sergiani potentiam ferre poterat. Itaque felici astu, simulata ęgritudine,illectum ob id Sergianum,ac officij causa vt decumbenti assideret,in arcem nouã venientem cum vniuersa familia comprehendit, correptisque repente armis, cum delecta ad id Catalanorum manu, vt reginam opprimeret, ad Capuanam arcem aduolauit. Sed magno casu renunciante Sergiani casum puero, qui facilè inter crura custodum portæ elapsus accurrerat, Regina seruata est. Iam enim armatus rex prioribus equi pedibus pontem attigerat, quum à Damiano centurione,reiecto per frænum equo,ianua est prohibitus. Nec mora accitis vndique copijs circumsideri, oppugnarique missilibus,atque tormentis cœpit: peruasere tamen cum literis Reginæ ad Sfortiam nuncij,maturam opem perditis rebus implorantes. Itaque Sfortia à Mirabello insigni celeritate Neapolim promotis ad arcem copijs profectus,per idoneos homines orauit Regem,vt tam fœdo incœpto absisteret,nec à fœmina eadem & matre oppressa(quod à virtute regij animi alienum videretur)gloriam appetere vellet Se enim officij lege præoccupatum Reginæ saluti deesse non posse,sed daturum enixè operam,vt Regina eum ex ęquo regnare pateretur,tollerenturque dissensionis causæ:quod factu facilè foret,quandoquidem Sergianus in ipsius manu esset,à quo Reginæ animus ad omnẽ consilij casum expositus penderet. Ad ea Alphonsus elatè respondit: Se Sfortia armato disceptatore atq;arbitro vti nolle. Nec multò pòst magnis accitis vndiq; copijs,regio spiritu egressus vrbe,collatis signis cum Sfortia dimicauit. Eo prælio vera virtute, & vario sæpe euentu, quum multis horis pugnaretur, ad extremum Sfortia felici consilio hortorum macerias in latere hostium disiecit,ancipitiq; acie circumuentos hostes fudit,tanta vi in transuersos inuectus,vt penè rex ipse interclusus caperetur. In ea equorum ac hominum strage, Sfortia primùm regiæ alæ signiferum

signiferum sua manu confodit, captaque sunt equitum ad duo millia, & in his nobiles Catalani centum viginti, illustresque viri Raimundus Perilius, Ioannes Moncata, Bernardus Contellia, & Lupus Corellia. Eodem victoriæ impetu in arcem Alfonsus est compulsus, ita vt à Neapolitanis Sfortianisq; Catalanorum omnium domus in prædam verterentur.

De infelicitate prælij ad Viterbium Cap. XXXII.

Infelici porrò euentu ad Viterbium cum Braccio pugnauit, sed desertus, & proditus à Gilberto, & Nicolao Vrsino, qui cum Braccio paucis ante diebus occulto fœdere icto, vbi occasionem fortuna præbuisset, se Sfortiam in acie deserturos promiserāt: cuius sceleris indices tabulas Nicolai subscriptas manu, Braccius in colloquio ad Saccomaniam syluam Sfortiæ postea ostendit. Dimicatū est in Cassia via non longè à Bussetanis aquis, cum Tartalia transuectis per Vulsinum lacū copijs suis Braccio se coniunxisset, qui ab Arispampano, & à Balneo regio (id Feroniæ lucus fuit) ad montem Faliscum peruenerat. Pugnauere summi duces summis incensi odijs, summisq; vel ob id annixi viribus, à meridie ad occasum solis: cum nemo (teste demum victore Braccio) è tantis copijs (quandoquidē ab octo millibus equitum pugnaretur) ipso Sfortia aut maiore arte, aut vehementiore impetu, aut diuturniore constantia dimicasset. Cæterùm Sfortiam frustra reuocantē suos vt in prælium redirent, lethale vulnus ceruice acceptū tardauit, amissis subinde mille & septingentis equitibus. In his capti sunt quadraginta octo præfecti centuriones, virtute verò maximè illustres Foscinus sororis filius, Acactabriga, Mannusque Bariles, quos Braccius in Vesentinam Martanamque insulas custodiendos misit.

De clade ad Cryptam accepta Cap. XXXIII.

Vlturus iniurias à Sergiano sibi illatas, qui diu venena, & sicas frustra per tentarat, struxeratq; dudum insidias ad Sarni pontem, armato exercitu Neapolim intrauit, inclamantibus Sfortianis Reginæ nomen, Sergianum verò ad necem deposcentibus, qui impotenti superbia malignitateque diuina ac humana iura conturbaret. Fauebat Sfortiæ nobilitas omnis, cuius concursu authore Francisco Morimino, porta intranti patefacta fuerat. At Sergianus tanto metu consternatus, quòd viribus esset impar, ad dolos se conuertit: emittiturq; arce Franciscus Vrsinus authoritate insigni, qui Sfortiam adeat, nomineque Reginæ oret, vt ab armis discedat: fore enim vt æquissimis conditionibus ea controuersia ad ocium deducatur. Non debere eum cum priuatas iniurias vlcisci properaret, publicarū rerum salutem in periculum deuocare, læsa præsertim & sugillata Reginæ maiestate, quæ eundem cum Sergiano conturbationis atque molestiæ casum subire cogeretur. Ad ea Sfortia respondit: se, vti antea Reginæ nomen in omni fortuna spectata fide coluisset, ita & tum eius causa iniurias omnes & contumelias animo depositurum, modò ipsa se traduci & circumagi fallacissimis Sergiani artibus minimè pateretur. Ita cōmeante sæpius Vrsino, & res compositas simulante & prædicante, vt cogendis instruendisque copijs spacium daretur: ad id Sfortia postulante regina

adducitur, vt copias eductas vrbe in suburbana Corregia transferret. Ea sunt contra arcem nouam, & ad subiecti litoris plagam hortorum amœnitate percelebre extenduntur. Per hunc modum tanto armorum impetu spe pacis ad ocium compresso, cùm Sfortia nihil omnino timendum putaret, spaciareturque inermis in litore, Vrsinus magna armatorum coacta manu improuisus erupit, incompositos adoritur, funditque tanta celeritate, vt Sfotia semiinermis inopinati periculi casum excipere cogeretur. Sfortiani toto eo litore fugati ad Cryptam perfosi, à Cocceio Pausilippi montis peruenere. Ibi aliquã diu Sfortia globo facto pugnam sustinuit, ipseque demum per Cryptam subsecutus Casale principis euasit, amisis quingentis equitibus. Sed demum refecto exercitu ab Aurilia familia Acerris receptus, tanta vi demum ad oppugnandam Neapolim est reuersus, vt Sergianus filios obsides dare, sarcire detrimentum ad Cryptam receptum, remissaq; potentia parem ferre cogeretur.

De infelici pugna ad Capuam Cap. XXXIIII.

A Braccio quoque tumultuaria pugna superatus ad San. Mariæ Burgum, quo in loco veterem Capuam fuisse constat, sexcentos amplius equites amisit: adeò vt a Braccianis, Acactabriga, atq; Iannucio captis, Tartalia primùm, & ipse demum Sfortia ad Auersam vsque pellerentur. Occultarat enim Braccius aliquot turmas prædensa in sylua, quæ ad Sciliceum Glanij pontem, Atellanamque viam pertinebat: quarum eruptione, quum in transuersos impetum fecissent, primæ pugnantium alæ à reliquis interclusæ, profligatæq; sunt. Cæterùm Braccius vbi Capuam est reuersus, de Iannucio viro fortissimo supplicium sumpsit, quòd paucis ante annis ab ipsius castris exacto stipendio, sed nequaquam impetrata misione, discessisset.

Quotiès prælio & insidijs sit captus Cap. XXXV.

Semel omnino manu hostium, bis inimicorum fraude captus est. Cæterùm adeo felici sorte, vt è calamitate seipso semper maior, & clarior euaserit. Siquidem præter honores & opes quas obiter ab innocentia præclaraque virtute affluenter est consecutus, etiam illi (quæ in summa totius vitæ iucundissimum videtur) opportunè atque feliciter euenit, vt inimici eius ferè omnes ad mirabili Deorum immortalium iudicio plecterentur.

De prælio ad Casalecium facto Cap. XXXVI.

Eo insigni prælio, quo ad Bononiam iuxta Rheni pontem Bernardonus vir Gallus, Pontificis Florentinorumque & Bononiensium imperator superatus, captusque est ab Alberico, & Vermio Ioannis Galeacij ducibus: Sfortia & ipse in potestatẽ hostium deuenit. In eum enim constantissimè dimicantem, & deserente locum Tartalia, à latere præsidio nudatum, Facinius Canis dux acerrimus, cum densata ala cataphractorum equitum irrupit, adeo vehementi improuisoque impetu vt multis prostratis, & ipse Sfortia equo per armos hasta perfosso deturbaretur, superincidentibusque victis simul atque victoribus planè oppressus summum vitæ periculum adiret. Vbi verò Alberici

rici beneficio castris hostium se explicuit, ingenti animo gregarios milites qui exuti armis & equis more militiæ dimittebantur, cohortatus est vt bene sperarent, & se duce Florentiam venirent. Fore enim vt accepta incommoda Senatus liberalitate & cura sarcirentur. Ita ipse pedes Apenninum transgressus portæ vrbis applicans, vti erat puluerulentus recta in curiam contendit, trecentos amplius viros fortes adducens: Patres conscripti, inquit, nos vestri milites, vti opportuit pro dignitate vestra, & militari laude impigrè pugnauimus: fortuna autem quod voluit & potuit insolenter effecit. Cæterum si digni sumus qui vestrâ benignitate armis & equis instruamur, dabimus enixè operam, vt vos iudicij vestri minimè pœniteat, & nos vberiore stipendio digni videamur. Placuit Senatui in eo publico omnium dolore, generosi infractique animi vigor: extemploque Sfortia accepta largè pecunia, & refectis turmis duplicatam numero equitum præfecturam obtinuit.

Quomodo ex insidijs sit captus Cap. XXXVII.

Malignitate porrò, & parum virili insidiarũ genere Pandulphi Alopi circumuentus, & in Arce noua Neapoli custodiæ traditus per quatuor menses nihil mitius expectauit, quàm vt à carnifice conficeretur. Id enim vnum ab improbis ac imbellib., quibus ex ignobili metu inhumana crudelitas inesse solet, omnino timendum arbitrabatur: quandoquidem illi naturæ vitio viros fortes & illustres, insontesque præsertim non capere, aut fortè captos non temerè vnquam dimittere, veluti exacerbatis iniuria eorum animis consueuissent. Erat Alopus natalibus clarus, sed decore formæ & morum illecebris maximè insignis, quibus Reginam fracto pudore insanientem ad amorem pellexerat. Ea enim vt iampridem vidua, sublato scilicet marito qui erat ex Austria domo, Norici regulus, ac demum orbata fratre Rege Ladislao, apertius atque liberius, vti libido extimularet, amoribus vacabat: adeò vt Alopum gerarij præfectura ornatum veluti consortem imperij, & rerum omnium arbitrum, Neapolitani Græcorum more in adulationem promptissimi, regijs honoribus percolerent. Is diffisus summo gratiæ loco, qui tum maximè lubricus videtur, quum ad fastigium propius accedit, Sfortiam tanquam riualem suspectare cœperat, Regina scilicet, vbi à grauissimarum rerum consultationibus discederetur, familiarius ac blandius cum Sfortia iocos miscente. Tanta enim erat in eo viro staturæ dignitas, & frontis honos, & in sermone alacritas militaris, vt Reginæ animum ingenitæ libidini semper obtemperantem, facilè occupare posse videretur: vt inde qui & gloria suâ, & militiæ opibus tantus erat, validissimo gratiæ nexu confirmatus, vt summi ducis & denique Regis nomen vsurparet. Itaque liuore atque perfidia Pandulphi, Sfortia nouo calumniæ genere oneratur, subornatis qui dicerẽt, non incerta fama circumferri, Sfortiam ante omnes delectum esse, cui Regina nuberet, maturisque iam nuptijs fore, vt Rex intra paucos dies appellaretur. Per hunc modum nihil tale suspectans Sfortia, ex cœnaculo in cubiculum ductus, atque inde custodiæ traditus est. Sed in eum nihil durius & atrocius statuente Regina, nec obsistente tamen impotenti amatoris cœpto, planè accidit, vt nemo è tantis copijs, totque præfectis, vti sperarat Alopus, à Sfortia deficeret: sed in v-

num Sfortiani omnes, Laurentio duce, ad vrbem Clusium cogerentur, peruasuri infestis armis vsque Neapolim, vt ducis iniurias vindicarent. Per oppor tunè quoque sub id tempus allatum est, Iulium Cæsarem è familia Capuana, Capuam, vnde erat oriundus, occupasse: Christophorum item Gaetanum defecisse à Regina, & Iacobum Caudolam (qui dux bello clarus) Aquilanos ad defectionem impulisse. Qua rerum necessitate adductus Alopus, quum nemo esset qui ipso Sfortia melius, atque præsentius Reginam tutari, rebellantesque compescere, & persequi armis posset, Sfortia cum multo verborum honore custodia educitur: datisque obsidibus, & accepta ingenti pecunia, gerendi belli cura ei protinus demandatur, ea conditione, vt Cattellam Alopi sororem matrimonio sibi adiungeret, qua affinitate cum Alopo syncera fide in gratiam rediisse testaretur. Obsidum princeps fuit Franciscus filius, qui postea virtute animi, & felicitate rerum gestarum omnes eius ætatis duces antecessit.

Quomodo ad Beneuentum sit captus Cap. XXXVIII.

Paribus quoque insidijs, sed multo acerbiore periculo, & calamitate maximè diuturna, iterũ in carcerem est coniectus. Nupserat Regina Iacobo Martiæ Comiti, viro è Narbonensi Gallia regijs natalibus orto, nulla honestiore de causa, quàm vt impudicitiæ probra accepti coniugis imagine tegerentur: cæterum ea conditione, vt is regio nomine penitus abstineret, & Tarentinus tantum princeps appellaretur. Miserat Regina qui eum è Manfredonia Neapolim venientem exciperent, ipsum ante alios Sfortiam: qui Magisterij equitum honore longè amplissimo cæteros anteibat, & cum eo Perettum Allobrogem ragiæ aulæ præfectum, Troiæ comitem: utque item Iulium Cæsarem Capuanum cum Fabritio fratre, & Checholinum Perusinum alas equitũ ductantem, homines gloriæ, ac amplitudini Sfortiæ plurimum inuidentes. Hos disertè etiam atque etiam Regina monuerat, præceperatq; vt Iacobum non alio, quàm principis nomine salutarent. Verùm vbi in conspectum est deuentum, solus Sfortia cæteris omnibus magno astu, & repentina perfidia in adulationem procumbentibus, reginæ mandatis paruit: neque vel præsenti exemplo adduci potuit, vt eo scelere Reginam offenderet, ac officij pariter & libertatis oblitus impudenter assentaretur. Ita vti coniurarãt veteres Sfortię hostes, Iacobum adeunt, in Sfortiam falsis vera miscẽtibus peracerbè & grauiter inuehuntur: adduntque magnis pollicitationibus, si animum regio nomine dignum cœptis afferre velit, se omnes strenuè operam nauaturos, vti ei cortissimo procerum studio, & secundissima populi voluntate, nec demum succẽssente Regina, regiæ dignitatis corona deferretur. Sed ante omnia Reginam duobus impotentibus mœchis atque latronibus omnino liberandã videri, qui regnum pro libidine lacerandum, euastandumque subacta pessimis artib. Regina, arroganter occupassent. Hos esse & Alopum & Sfortiam: sed illum postea Neapoli facilè tolli posse, si præsentẽ Sfortiam celeriter oppressissent. In hunc modũ inita conspiratione, per assuetos cædibus satellites, quorum Sclauettus ex Illyrico princeps erat, eum in itinere confodere statuerunt, cum in vado Caloris amnis incautus, & à suis disiunctus facilè confici posse videretur. Sed percussoribus demum ad patrandam tanti viri cædem animus

deluit,

defuit, quum insidentem militari equo, cui à sessoris fiducia Sperantio nomē erat, quadratoq; suorum agmine, & minaci vultu amnem transgressum formidassent. Certis enim coniecturis, vir acutus, clàm ab se quædam imperari agminaque componi animaduerterat, notaratq; pallentia ora in quibusdam, qui atrocia & periculosa suspensis animis agitare videbantur. Sed nihil adeo sæuum aduersum se parari posse, vir adapertus & generosus ad animum admittebat, adeo vt in arcem Beneuentanam ad Iacobum ascendere non dubitarit. Ibi ex composito, quum Iulius Cæsar spurcißimo ore maledictis agendo perfidiæ crimen obiectaret, contraq; ipse succensus ira, calumniæ indignitate permotus, eum tanquam improbè mentientem in singulare certamen, militari prouocatione deuocaret spectante Iacobo, res eò deducta est, vt Perettus & Cecholinus simulatione officij altercantes dirimerent, comprehensosque in diuersa cubicula diducerent. Sed Iulius statim est dimissus, Sfortiæ autem manicæ ferreæ statim iniectæ. Nec mora magno concursu facto Sfortiæ domus diripitur, equites vertuntur in prædam, captique tres liberi eius, & propinqui fermè omnes custodiæ traduntur, vno excepto Sanctoparente, qui initio tumultus talia spectans, atque opportunè diuinans feliciter effugit.

Quomodo Iacobus ex principe Rex sit appellatus, & Sfortia seruatus. Cap. XXXIX.

Capto Sfortia, Iacobus Neapolim venit, prodenteq; Nouam arcem Auersano Centurione, cui à contrario euentu Seruatori nomen erat, ea potitur: Paulum Vrsinum liberat, interfectoq; Pandulpho Alopo, nuptiales mensas eius sanguine conspergit. Nec multò pòst Reginam coniugalis quidem thori consortem facit, sed erepta totius imperij potestate, multis oneratam probris, et seuerè castigatam, ne diffugiat à Gallis custodiri iubet: regios titulos ipse vsurpat, & Gallis honores, præfecturas & magistratus dilargitur. Interim Sfortia deuectus in Insulæ Megaris arcem, cui ab Ouo nomen est acerbißimis tormētis cruciandus Bernardo barbaro homini traditur, vt expreßis tesseris quęstione, ea oppida reciperent, quæ Sfortianorum imperio tenebantur: nec suprema tamen vis, vti anteà decreuerāt, vitæ eius affertur. Tot enim acerrimos duces propinquos eius, tantasq; copias veteranorum militum amore, & studio incredibili, multisq; beneficijs, & diuturna consuetudine Sfortiano nomini addictas formidabant: vtpote qui eius rei periculum superiore anno impro spere factum fuisse meminerant. Porrò Sfortiani milites fuga ad Petrafixæ oppidum in Samnio coeunt. Michaletus & Laurentius Attenduli, & Sancto parens infesta populatione in suburbanas vsque villas portasque Neapolim deferuntur. Ob id Iacobus copias conscribere cogitur, quibus Iulius Cæsar, & Cecholinus hostem reprimant, & Tricaricum vrbem expugnent, quam Ladislaus Francisco Sfortiæ filio, præclara pueri indole adductus dono dederat. Erant in præsidio Michaletus ipse, & Michelinus Rabinianus, cui Margarita Sfortiæ soror, Foschini, & Marci Attendulorum mater, defuncto priore marito denupserat. Ii de Sfortiæ salute solliciti, opportuuè de inducijs, compositioneque agere cœperant, factaque potestate impunè commeandi è castris hostium, summæ nobilitatis homines Tricaricum venerant, Antonellus Pudericus, Ruffus Caietanus, & Angelus Vellianus Nouæ arcis præfectus,

In hos Margarita fraternæ virtutis æmula, arrepto venabulo loricata impetum fecit, comminataque acerbissimum mortis genus, ni fratrem incolumem sibi redderent, legitimo iure captos comprehendit. Quando ab ipsa, quæ Tricarici imperio & ditione potiretur, nequaquam autem à Michaleto, Michelinoque, quibus malum in ea vrbe ius esset, fides petenda fuisset. Id virile facinus haud dubiam Sfortiæ necem auertit: extemplò enim à legatorum propinquis concursu ad Regem facto, facilè impetratū est, vt Sfortiæ parceretur.

Quibus conditionibus Sfortia necem effugerit Cap. XL.

His autem conditionibus inter Sfortianos & Regios res compositæ sunt, vt tradito Tricarico, & remissis legatis, Sfortiæ liberi, & propinqui omnes, ac milites dimitterentur, præter Franciscum, qui ad solatium præteritæ calamitatis in liberiore iam humaniore que custodia cum patre relinquebatur. Laurentius autem & Sanctoparens, mille equitum stipendia sub Rege mererent: Michaletus quoque vti liberet, cum Leone, Ioanne, Alexandroque Sfortiæ liberis in Hetruriam proficisceretur, iureiurandoque rex promitteret, nihil se postea Sfortiæ nociturum. Margaritæ item potestas esset, vbi vellet Neapolitano in regno considere: idemque liceret Catellæ Sfortiæ vxori, quæ in tanto rerum tumultu ad sacratas virgines in templum diuæ Claræ cum Lisia priuigna confugisset. Michaleto quoque concessum est, vt quoties vellet, Sfortiam inuiseret, alloqueretur que sine arbitris. Isque demum approbante, adhortanteque Sfortia, ad Bracciuni, veluti ad veterem amicum, tuendemque Sfortiæ oppida in Hetruscis cum sexcentis equitibus contendit.

De supplicio Cæsaris, & Sfortiæ felicitate Cap. XLI.

Pacato regno à Sfortianorum incursionibus, Iacobus nihilo secius Reginā in custodia continebat, abutebaturque imperio adeo insolenter, vt solis Gallis cuncta deferret. Italicos verò homines vsque ad fastidium omnino reijceret atque contemneret: & denique illustrium amicorum obliuisceretur, qui cum summo scelere atque periculo ei regium nomen asseruissent. Hac indignitate permotus Iulius Cæsar ingenio superbo, atque præcipiti, vlciscendæ cum publicæ tum priuatæ contumeliæ consilium desumpsit. Repulsam enim tertulerat, quum in locum Alopi supplicio affecti, aut captiui Sfortiæ, aut denique Peretti paulo antè defuncti, suffici cupiuisset, præoccupantibus cuncta Gallis qui amplissimos honores sibi deberi existimabant. Hi sunt ordine, Magister equitum, regiæ aulæ præfectus, atque item præfectus ærarij, qui hodie nouitio vocabulo Connestabilis, Senescalcus, & Camerlingus appellantur. Igitur Iulius Cæsar lethali bile percitus, reginam secreto adit, ipsius iniuriam, & communes omnium miserias deflet, quibus se præbuisse initium fatetur: sed accepta fide seriò promittit, tam forti animo, quàm antea incauto his rebus omnibus finem allaturum, modò ipsa dignum regio sanguine, & præsenti fortuna consilium sincera fide ad animum transmittat. Confossurum enim sua manu pseudoregem pollicetur, vt Reginam simul & patriam à barbarorum tyrannide liberet. Tum verò Regina gratias agens excussis lachrymis, & præbita dextra fidem dedit, se immortali beneficio obstrictam fore, si id quod egregio

voto

voto conciperet, & à Dijs immortalibus, & à Fortuna probaretur: cęterùm in id facinus animum pararet, & ad se triduo reuerteretur, vt cuncta aptius vti opus foret, constitui, atque instrui possent. At sæua mulier, nec oblita recentis iniuriæ, quò autore Iulio Cæsare, & necatum Alopum, cuius memoriam occultis fletibus assiduè percolebat, & Sfortiam tutorem regni, defensoremque regiæ dignitatis, tormentis excruciatum, ipsamque regio fastigio deiectam, in custodia barbaris traditam obliuisci non poterat; animum ad vindictam atque perfidiam reuoluit, detulitque cuncta ordinè ad maritum vt incorrupti amoris, & propensissimæ voluntatis fidem animo eius insereret, & geminata demum proditione vtrunque disparibus insidijs aggrederetur. Iacobus ea nouitate periculi exterritus, nec planè mulieris indicio fidem præbens vbi compositis insidijs in Reginæ cubiculo Iulium Cæsarem eadem de patranda cæde promittentem, conopeo tectus audijt, prosilientibus armatis extemplò Cæsar est comprehensus, & in foro quum securi percuteretur, demum dignas instabili & turbido ingenio pœnas persoluit. Per hunc modum Iacobus adeo insigni vxoris officio deuictus, familiarius atque frequentius reginam adibat, permittebatque, vt solito liberius, & sine custodibus tota arce vagaretur.

De Regina capto Rege liberata Cap. XLII.

Cæso Iulio Cæsare, & ob id facinus Regina in coniugalem thorum, communesque epulas recepta, Iacobus nequaquam omnem animo suspicionem detersisse videbatur, quũ spacianti Reginæ arcis limine pedẽ efferre, aut nauicula deuehi non liceret. Itaq; duo Neapolitani, altitudine animi insignes, eripiendæ, afferendæque in libertatẽ Reginæ, ac expellendi Regis negotiũ susceperunt, Othinus Carracciolus, qui inter optimates authoritate & opibus præcellebat, & Anechinus Moriminus popularium princeps. Discesserat opportunè per eos dies Lordinus Gallus equitum Magister, cũ copijs in Aquilanum agrũ profectus, & festus dies publico epulo, & chorearum ludis in theatro celebrabatur. Ad id honoris causa Gallorum Proceres inuitati, & quum nouæ nuptæ omnes, matronęq; nobilitate & forma lectissimæ, ad eam celebritatem ducerentur, haud difficulter, sed magnis tamen precibus à Rege impetratum est, vt Regina iucundissimis huiusmodi voluptarijsq; spectaculis interesset. At postquã inclinante in vesperam die saltationũ finis est impositus, Reginam ciuibus agentem gratias, & simulanter in arcem Nouam redire parantem, à dextra sinistraque Othinus & Anechinus comprehendunt, stipatiq; valida iuuenum manu, eam in Capuanam arcẽ perducunt. Extemplò Reginæ nomen inclamatur, inuaduntur Galli, totaq; vrbe fugati, in arcẽ compelluntur. Rex ad inopinati periculi discrimen metu cõsternatus, portas claudi iubet. Neapolitani ex aduerso circumuallare arcem, egressus obstruere, & latè obsidere Regem pergunt. Quibus rebus non modò dignitati, sed & saluti vehementer timens, nudatusq; omni militum præsidio, & consilij penitus inops, his conditionib. in deditionẽ est receptus, vt in posterũ regijs titulis abstineret. Tarẽtinus princeps appellaretur: Gallos verò omnes, præter quadraginta in Galliã remitteret, et Sfortia statim custodia emitteretur, redderẽturq;

ei vi erepta oppida renouatoque veteri honore, Magister equitum crearetur.

De iniurijs eius Deorum iudicio vindicatis Cap. XLIII.

Haud dubiè concessu & munere Deorum, ea quæ longè omnium honestissima, maximaque videtur, per omnem ætatem voluptate potitus est, vt insignes iniurias suas ab his plerunque, qui erant inimicissimi, vindicatas conspiceret. Facilè enim accidebat, vt hominem multo candore, fide, probitateque ingenij præditum, & nunquam per circuitus atq; fallacias, sed militari apertaque via ad verum decus properantem, ij maximè ex insidijs peterent, qui imbelles, malis artibus, & perfidiosa simulatione in aula principum valerent, aut bellica virtute valde inferiores, in recessibus animi cœco liuore torquerentur. Sequentibus enim naturæ vitium, merita pœna non defuit, quæ, nocentes, vel pede claudo maturè consequitur.

De cæde Alopi Cap. XLIIII.

Pandulphum Alopum, cui Ioanna Regina eius amore perdita, ærarij præfecturam, ingentes opes, & totius regni procurationem detulerat: adeoque ei profligato pudore erat obnoxia, vt iam imbelli impudicoque iuuene, ipsum Sfortiam virum fortissimum, insontemque carcere includi pateretur, securi percussum, triduoque insepultum Neapolitani in foro spectarunt, quum Iacobus rex qui tum & Sfortiam in custodia seruabat, ipsum Alopum in Reginæ stratis occultatum, deprehensumque cepisset.

De nece Iulij Cæsaris, Peretti, & Cecholini Cap. XLV.

Iulio Cæsari Capuano, Peretto Troiæ comiti, & Cecholino Perusino par vitæ exitus fuit. Hi enim virtuti atque amplitudini Sfortiæ inuidentes, nihil tale suspicantem Beneuenti comprehenderant, quum etiam eum biduo antè submissis percussoribus interficere cogitassent. Horũ igitur malignitate atq; perfidia captus Sfortia, & crudelitate regis in quæstione tortus, priusquam è carcere mitteretur, audijt Iulium Cæsarẽ ab ipso rege, digno perfidia eius supplicio publicè necatum: Perettum verò idem expectantem acerbissimo intestini dolore, incertum an veneno sublatum. Nec multo pòst Braccius in Assisiatum campis, memorabili pugna superatos Carolum Malatestam & Cecholinum viuos cepit: recuperata ex ea victoria vrbe Perusia, Carolum tanquam hostem ingenti pecunia redimi permisit: Cecholinum autem vti inimicum, & aduersarum partium acerrimum ducem in carcere necauit.

De calamitate Iacobi regis Cap. XLVI.

Ipse quoque Iacobus, qui reginam vxorem in captiuæ morem Gallorum custodia sepserat, infaustoque Iulij Cæsaris & Cecholini studio rex fuerat appellatus, vix vndecim mensibus regnauit: nobilissimorum enim ciuium conspiratione in potestatem Reginæ redactus, eum superbiæ & crudelitatis exitum tulit, vt talionis pœnam subiret. Sed demum impetrante Martino Pontifice, cum liberiore custodia seruaretur, nauigio repente conscenso

Tarentum

Tarentum profugit, sed eo fortunæ euentu, vt inde oppugnatus à fœmina Maria Baucia Ladislai regis vxore fœdißimè pelleretur. Sensit & demum vel Italia pulsus infestos deos, rabidißimis ventis in Cephaleniam insulam raptus, & longo tandem, varioq; errore delatus in Galliam. Desperatis nanque rebus, vt ignominiam & calamitatem religionis voto contegeret, sacrati habitus cucullam sumpsit: atque ita vir sæuitia & fastu intolerandus inter sacerdotes in obscuro vitam finiuit.

De Sergiano magno Senescalco trucidato Cap. XLVII.

Fuit etiam perpetuò infestus Sfortiæ Sergianus Caracciolus, qui à Regina in delitijs habitus ad id gratiæ potentiæque fastigium peruenerat, vt Alfonso regi in filium adoptato, authoritate ac opibus æquaretur. Hunc à rege captum, qui Reginæ matris nomen tantis impudicitiæ probris liberare contendebat, Sfortia redemerat: ita vt in eius gratiam, cupiente præsertim expetenteque Regina illustres duodecim Catalanos, quos profligato rege ceperat, graui admodum permutatione dimiserit. Sed tanto etiam obstrictus beneficio, in posterum nihil ab ingenio suo discesit, quin peßimis artibus hostilia, & maximè atrocia in Sfortiam moliretur. Hunc ad extremum viri illustres, qui tale monstrum ferre non poterant, vt Reginæ pudori consulerent, pernoctantem in arce Capuana, euocatumque cubiculo trucidarunt. Iacuit & semiuiuum cadauer in via publica tanto fortunæ ludibrio, vt regina nullam vocem emitteret: propinqui tanti viri cædem vindicandam non susciperent: Magistratus autem id facinus miro silentio transmitteret.

De Nicolai Vrsini fœda morte Cap. XLVIII.

Nicolaus etiam Vrsinus Bertholdi filius, à quo Viterbiensi acie Sfortiam desertum, proditumque memorauimus, vti Braccius ipse aliquot post annos ad Gaianellum in colloquio syncerè testatus est, eius facinoris pœnas ignobili morte persoluit. Quum enim apud Soanam oppidum Senensis agri suæ ditionis impotenter agrestium fœminarum pudicitiam expugnare pergeret, concursu vnius familiæ quæ in tyrannum coniurarat venabulo, & irati quidem aratoris manu crudelißime confossus interijt.

De Paulo Vrsino Braccij insidijs interfecto Cap. XLIX.

Cum Paulo etiam Vrsino insigni duce, dilacerata vetere amicitia, simultates adeo vehementer exercuit, vt ex militari prouocatione vsque ad singulare certamen iram atque odium efferrent. Sed id facinus auertit Ioannes Pontifex, Balthasar olim Cossa, quem tum primùm è Bononia Romam petentē Sfortia eius militiæ ascriptus deduxerat, ostentaratq; in ea pompa per mediā vrbem ornatißimas alas, & veteranas aliquot cohortes, inuidente Paulo, qui clientelis, & Vrsinę factionis viribus pollens, neminem potentia & dignitate parem pati, & prorsus Romæ solus regnare cupiebat. Erat enim bello acer, verū ambitiosus, impotens, cruentus, et ab ingenij mobilitate, crebris, fœdisq;

transfugijs infamis. Itaque quum Sfortiam extimulatum varijs iniurijs ab amicitia Pontificis diuellere, Vrbeq; detrudere pergeret, quod eo expulso, nemo esset reliquus qui licentiam audaciamque ipsius frænare posse videretur, id apertè molitus est, vt Sforcia de salute solicitus, vi ac iniurijs compulsus Vrbe excederet, & in Algido castra metaretur, nec vt rediret adduci potuit, quanquam Pontifex misso ad eum S. Angeli Cardinale vetere eius amico, communi nomine pro Paulo fidem interponeret. Respondit enim se eius hominis temeritati salutem minimè cōmissurum, qui antea in conspectu Gregorij Pontificis manu sua Mostardam clarissimum ducem confodere non dubitasset, & ab eius inusitati facinoris impunitate animū minoribus postea cædibus efferatum ad terrendos homines ostentaret. Inde Sfortia Ladislao Regi se coniunxit, ad quem non multò pòst & ipse Paulus est profectus prodita vrbe Roma, quam paulo antè cum insigni laudè defenderat. Sed eum demum Vmbrico bello proditionis accusatum, & Neapoli ad supplicium in custodia seruatum, Ladislaus immatura morte sublatus, periculo exoluit. Sed vt meritas & fatales pœnas subiret, fortuna demum eo pacto illum carcere eduxit, vt Braccio obijceret, qui dum Sfortia in cathenis teneretur, eū ad collem Floridum extra portam oppidi spaciantem nactus, Tartalia, & Ludouico Columna operam nauantibus, interfecit. Eo cædis nuncio erectum in spem libertatis Fforciam sublata vcoe dixisse ferunt: Ergo & mihi insonti dij immortales maturè cathenas soluent, qui vti ęquissimi iudices impio ac omnium deterrimo dignum vitæ exitum celeriter attulerunt.

De Armalerij proditoris supplicio Cap. L.

Armalerium quoque Asculanum, cui vt equitum turmam, & cohortes pe ditum simul ductaret, contra vetus institutum indulserat, vnum omnino è tantis copijs & beneficij oblitum, & summa cum perfidia alienatum sensit. Hic enim, duce Neapoli custodiæ tradito, vrbem Orbitum naturali munitio ne inexpugnabilem, quū fidem cum fortuna mutasset, Braccio venalem proposuit, & prodidit. Nec diu Armalerius auro illo flagitiosè quæsito potitus est. Hostilia enim molitū, accumulataq; perfidia, nouæ proditionis consilia, fallaci ingenio versantē, Vitellius Patriarcha Cornetanus laqueo necari iussit

De infelicitate Braccianarum partium, & Sfortianarum prospero successu Cap. L I

Hac quoque Deorum immortalium censura, id etiam in cumulo felicitatis accessit, quod nihil, vel eo vita functo iustæ vltionis videretur esse prætermissum: quandoquidem Franciscus filius ita patris virtutem, & opes, & studia militum excepit, vt non multo pòst Braccium, atque item continenter eius partium duces, non vno in prælio prosterneret. Non multis enim inde annis, cum Nicolai Picinini opes, tum filiorum eius conatus virtutis ęmulatione certantium, magnitudine & felicitate rerum gestarum vsque adeo fregit, atque deleuit, vt nemo Braccianæ sobolis hæres, qui dignitatem originis & senescentis famæ nomen sustineret, facilè reperiretur.

De vulnere

De vulnere ad Viterbium accepto Cap. LII.

Viterbiensi in pugna grauissimum ex obliquo vulnus ceruice excepit: cum ei Brandolinus Comes vehementi incursu, diloricata casside in iugulum vsque hastæ cuspidem adegisset: neque prius, vel multo manante sanguine, reduci è pugna potuit, quàm à Sanctoparēte irato simul et reclamante, correptis equi habenis retrò verteretur: adeo enim ira doloreque incensus erat, vt vindictæ cupiditate insana quadā temeritate cum paucis sæpius in medios hostes procurrere, peruadereque vsque ad media signa non dubitaret.

De periculo eius in expugnatione Capitonis Cap. LIII.

Eadem penè animi peruicacia cum vlturus iniurias, Braccium Martini auspicijs in Vmbria persequeretur, in expugnatione Capitonis oppidi extremum vitæ periculum adijt. Defendebatur accerrimè oppidum a Braccianis, adeo vt Sfortiani quater redintegrata pugna, & irrito semper conatu multis acceptis vulneribus segnius murum subirent. Id dedecus se præsente admitti, elato indignanteq; animo, minimè ferens, comprehensam sua manu scalam mœnibus admouit, & subijt. Nec defuere hostes qui in eum ascendentē forti exemplo milites, ingentia trabium pondera, molaresque lapides prouoluerent, ita vt comminutis scalis, terribili strage in præceps dati, tota fossa sternerentur. Decidit Sfortia è summo ferè muro deturbatus, adeo vt multis fomentis, vix post horæ spacium ad vitam sit reuocatus. Eo tamen casu, nequaquam intermissa pugna, recruduit, inusitatoque ardore Sfortianorum militum corona muri occupata, oppidū est direptum, & Bracciani duces capti, ipso propè spectante Braccio, qui laturus opē cum magnis copijs aduentabat. Inter captiuos fuere clarissimi postea duces Comes ipse Brādolinus, cuius manu Sfortiā ad Viterbium vulneratū fuisse meminimus, & Gattamelata Narniensis, cuius hodie ęnea equestris statua Patauij à senatu Veneto posita conspicitur.

De vitæ discrimine in quo Romæ versatus est Cap. LIIII.

Versatus quoque est in longè maximo vitæ discrimine, cùm media in vrbe Roma continuato per tres dies cruento certamine, pugnaretur aduersus Vrsinos, contra vrgentibus Columnis atque Sabellis, quibus Sfortia dux aderat. non longè enim à Mineruæ templo, qua itur ad Aemilianum arcum è fenestra ingenti saxo brachio est ictus, adeo vehementi dolore, conuulsisque neruis, obortaque oculis caligine, vt exanimatus ab equo prorueret, & à suis pariter ac hostibus fœde proculcaretur: sed vir nequaquam dolore victus, in genu sese fortiter erexit, læuaque proximi equitis lora stapedis comprehendit. Is erat Laurentius eques Romanus, cognomento Surdus, qui claua ferrea obuios pertundens, vt opem ferret, proturbatis disiectisque hostibus, ad Sfortiam ferocem equum adegerat, cohortans & monens, vt galeæ bucculam eleuaret, raptarique se equi viribus pateretur: atq; ita correptus per bucculam innixusque stapedis loro ęgrè pertrahente Surdo, in pacatum locum peruenit, magno prorsus miraculo seruatus sanatusq;: quandoquidē quadraginta amplius diebus cùm brachij, tum dextræ manus sensu vsuq; caruerit.

De insidijs ad Calorem amnem strenuè vitatis Cap. LV.

Ter ex insidijs in summo vitæ discrimine versatus est: primò ad Calorem amnem apud Beneuentum, pridie quàm à Iacobo rege & à coniuratis custodiæ traderetur. Profluentis enim vadum tentanti, disiunctoque à suis, ad id delecti equites, districtis repente gladijs, & adactis equis vim afferre decreuerant. Sed ille, quanquam nihil tale suspicaretur, quum sine consilio suo quædam turbatius, quàm pro pacati, & nihil hostile timentis agminis consuetudine, imperari & circumagi videret, tanto animi vigore sub vexillo agmen composuit, & galeatus ferocem equum, quo in prælijs vti erat solitus conscendit, vt coniurati subito pauore concepto, quominus tela expedirent, vel vna terribilis, & parati eius facie terrerentur.

De insidijs ad Sarnum astu superatis Cap. L V I.

Sergianus Caracciolus deformi postea vitæ exitu memorabilis, quum anxiè riuales timeret, ob idque Vrbanum Auriliam Reginæ genio respondentem, specie honoris legatum Constantiam ad concilium ablegasset, Sfortiam & ipsum eodem astu tollere conatus est. hoc demum à regina impetrato, vt aduersus Sanseuerinæ familiæ proceres in Brutios mitteretur. Discesserant enim Sanseuerini à vetere officio, nec planè tamen rebellarant. Ob id putarat Sergianus Sfortiam aut minus feliciter reginæ operam nauaturum, aut Sanseuerinos inexpiabili iniuria affectos contractæ affinitatis, ac amicitiæ iura turbaturos. Sed Sfortia authoritate ingenti potius, quàm belli metu, sanatis Sanseuerinorum mentibus, ita celeriter negocium confecit, vt ei Sergianus regredienti non vno in loco insidias pararet. In Picentinis enim occupati calles, suppressi cõmeatus, & circa Salernum exciti agrestes, qui præcisis itineribus Sfortianas turmas aggrederentur: præpositusque demum ad Scaffatam ponti Sarni amnis Campanus centurio, vt transeuntem inuaderet atque conficeret. Verum id resciuit Sfortia, copijsque ad Anchariam vicum subsistere iussis, obsoleta lacinia indutus, armatusque tragula, & galeatus, stabulario similis percussores fefellit. Quum enim in equi clunibus de more, mantica cum strigili gestaretur, & cribrum ab ephippio dependeret, quis eum tanti nominis imperatorem putasset?

De periculo ad Caietam paruo casu facile superato Cap. L V I I.

Paruo etiam temporis momento, & magno quidem parcentis fortunæ beneficio, Alphonsi regis insidias præuertit. Venerat ad Reginam Sfortia, quum illa, graui tum ad Neapolim Autumno, Caietam cum Sergiano secessisset, atque vnà rex Alphonsus in Formiano litore inter fontes, & Citriorum syluas, vitandi æstus causa versaretur, vt cum ambobus post redditas Acerras, de stipendijs, ac oppidorum possessione disputaret, inuasit repente Regis animum sæua libido Sfortiæ tollendi. Is enim vnus erat qui virtute animi, & bellicis viribus terribilis, offuturus esse videretur, si ambitioso animo spes suas proferre, & apertè regnum inuadere vellet. Sed Sfortia magno, & planè regio comitatu, multisq; fortibus alarum præfectis semper stipatus, nequaquã sine ancipiti periculo comprehendi posse videbatur. Excogitauit itaque dolum

dolum Rex peracutus, triremem que conscendit inuitato Sfortia, vt honoris causa secum legato pontificio obuiam venire minimè grauaretur. Is erat Fonseca Cardinalis, qui ad eũ à Martino mittebatur. Nec dubitauit Sfortia, quin pariter conscenderet, nihil de Catalanorum perfidia suspicatus, vtpote qui adaperta ingenui animi fiducia, nihil sibi insonti timendũ arbitraretur. Paratæ iam erant compedes, & laqueus more gentis, saccus que quo inuolutus pro fundo mergeretur quum id promontorium, in quo mirabile Planci sepulchrum latè conspicitur, transuectis celerius opinione omnium, è Speluncano litore Legati triremis apparuit. Tum verò Alphonsus qui tum in recessum extremæ puppis sceleris ministros euocarat, animum à nefario consilio ad pristinam comitatem reuocauit: ne aduentantis sacrati viri lætitiam, & publici officij cæremonias, tanti facinoris atrocitate conturbaret. Ita Sfortia deorum immortalium munere conseruatus ad suos redijt, quum eum Sfortiani omnes, tanquam fato functum verissimis lachrymis eluxissent.

De moderata liberalitate eius & abstinentia, contemptuque pecuniæ Cap. L V I I I.

In exercenda verò liberalitate, qua vna maximè virtute, vel ingentia vitia occultari facilè possunt, mediocritatem tenuit, varia admodum fama, quum in erogando distribuendo que meditata, & prouisa largitione vteretur, quasi ducem ad gloriam, & ad magna imperia semper aspirantem pensitata ratione vti non doceret: quũ militi præsertim improuisa, & festinata potior videretur. Sed ille opes semper contempsit adeo liberali iudicio, vt à signatæ pecuniæ nota oculos semper auerteret, vituperatis qui diro eius conspectu, & venenata libidine gauderent. Sumptuarias rationes, censu oppidorum, & stipendijs æquabat: ne, vt ipse dicebat, temere decoqueret. Creditores rarò contempsit, nunquã elusit: quoniam opum & diuitiarum opinionẽ, fide potius & incorrupta existimatione, quàm præsenti pecunia constare iudicabat. Nemo enim ea tempestate, quum oporteret, opulentior ac instructior fuit: quandoquidem insigni studio mensariorum omnium oneratus etiam grauibus impendijs iuuaretur. Vt tum accidit ad Viterbium amissis supra mille equitibus, ad pecuniæ inopiam redacto: quum è foro Romano amici atque beneuoli certatim sub vna tantùm syngrapha aureorum nummûm triginta milia contulissent. Irridebat plerosque & in hoc Braccium etiam ipsum, qui aliquando aliena rapere, prædari que, quam æs alienum dissoluere mallet, vt ab extemporanea, & dissipata liberalitate militum animos sibi deuinciret. Præcipua enim cura ei semper fuit, paganos & agricolas ab auaritia militum defendere, hospites tueri, licentiam militarem in hybernis, & in agmine, indicta graui ac inexorabili pœna cohibere, ac demum deditis conseruatis que quàm expugnatis, atque deletis vrbibus, lætari. Adeo vt eum Braccius in colloquio ad Saccomaniam syluam, quod vtrique supremum fuit, post multa de bellicis artibus grauissimè disputata percunctaretur: Cur nam tantoperè securitatis ac abstinentiæ laudem quærendam putaret, quando id prorsus à toto militaris consilij proposito alienum esse videretur: quod promereri studia militum, vel cum iniuria generis humani opportere censeret, si ad ingen-

tia imperia & opes vti ipsi ab humili fortunæ loco prosperè decreuissent, foret euolandum. Ad ea Sfortiam respondisse ferunt, nihil esse gratius dijs immortalibus, æquitate atque iustitia, qua vna maximè, quæsitæ bello opes, positis demum armis, cum insigni gloria firmarentur.

De duabus eius concubinis Cap. L I X.

Quum Perusinis, apud quos Biordus, & Cecholinus fratres interfecto Pandulpho Baleono nobilitatis principe, popularium statum induxerant, stipendia mereret, in hybernaq; concessisset ad Martianum oppidum, virginem admodum nobilē adamauit, Luciam Trezaniam, adeo vt amatorijs obsequijs, & spe nuptiarum pellectam, iustæ vxoris loco haberet & coleret. Ab huius felici admodum fœcunditate auctus est fortunata sobole maximorum ducum & principum. Sed eam aliquot post annos, vti iam planè impar, tantis scilicet opibus partis ab illustri virtute famam consecutus, Ludouico Folianeo in matrimonium opulenta dote præbita collocauit: quū paulò antè maximas spes parandi imperij ingenti animo versantem, vt vxorē opportunè duceret, temporum necessitas impulisset. Ex ea demum natus est Conradus, qui Francisco Sfortiæ vterino fratri, pluribus in bellis fortem, fidelemque operam nauauit. Subsequentibus verò annis adamauit & Tamiram venustate admirabili, oriundam è Calle Vmbriæ oppido iuxta viam Flaminiam: è qua ad aquas Pendulas in Hetruria suauissimi oris filiam nomine Honestinam suscepit.

De vxore eius Antonia Salimbenia. Cap. L X.

Ita verò nuptias appetiuit, vt nequaquam sponte vxorium iugum subire videretur: quando liberis pro ea in qua tum erat fortuna abundè auctus, nihil magis cuperet, quàm certis & legitimo iure quæsitis sedibus, vaga & mercenaria arma ad tutos receptus alicubi cōfirmare. Ob id Antoniam Salimbeniā apud Senenses antiquissimæ stirpis vxorem duxit. Ei maritus fuerat Franciscus Casalius Cortonæ Regulus, paulo antè coniuratione ciuium interfectus, vnde illi ex mundo muliebri preciosa suppellex, & dotalia quatuor castella obuenere, Mons Iouis cum Monte Nigro, atque item Ripa, & Balneo Clusinis aquis propinquo. Addidit & Clusium vetustissimæ claritatis vrbem Cocchus Salimbenius Antoniæ frater iampridem Sena patria eiectus, vigente ibi popularium factione. Quum enim nouæ affinitatis præsidio res suas, dignitatemq; tueri, & confirmare percuperet, vnū præcipuè Sfortiam inter multos sororis procos, vti bellica virtute insignem, opulentis, & imbellibus anteponendū censuerat. Quo consilio transtulit & Clusij ditionē in ipsum Sfortiam tabulis ritè confectis, vt Senensibus antiquo iure eam vrbem & agrū repetentibus armatus, & acer defensor opponeretur. Ex hac Antonia vnicus legitimę prolis, ex nobili materno genere puer susceptus est: quem Sfortia Bosium appellari iussit, vt patruelis sui Bosij Attenduli fortissimi equitum præfecti, quem ad Spoletum amiserat, in domo sua memoriam renouaret. Hic porrò Bosius virtute animi, & rebus bellicis Francisco fratri penè par, priusquam ille regnum apud Insubres arridente fortuna, virtute & armis compararet, vxorem duxit Criseydem Aldobrandescam Sanctę Florę comitis filiam natalium

natalium claritudine, & dotis opulentia illustrem: vtpote quæ septem oppida non longè à Porsenio, de nomine Porsena Hetruscorum Rege condito in hæreditatem traheret, & genus eius Dantis Poetæ testimonio, in præaltam Hetrusci, regijque sanguinis originem referretur. Itaque quòd in abauo nomen fuit, iure optimo in eius memoriam in patre tuo Bosio repetitum vidimus. Tu verò quod in proauo fuerat GVIDONIS nomen suscepisti, quod ille ab auo materno Sanctæfloræ comite, pari ac vsitata ratione deduxerat. Auo autem tuo Federicus Feltrius Vrbinas dux prælio inuictus, supra affinitatem in sacri fontis cæremoniam vocatus, nomen suum indidit. Additum quoque tibi est Ascanij nomen fatali quodam augurio, vt in te demum amplissimi, & longè optimi senatoris Cardinalis nomen & decus, veluti rediuiua domus dignitate refloreret: Et eò quidem nobilius, quoniam ille stirpe eadem, sed nequaquam legitimo ortu cœpta, nomen deducebat: quum natales tui ab incorrupta maiorum serie, impolluta stemmata fateantur.

De secunda vxore Catella Alopa Cap. L X I.

Accesisse autem ad secundas nuptias dira necessitate coactum constat, quũ à Pandulpho Alopo ærarij præfecto, inuidia virtutis eius, & obtrectatione crescentis apud Reginam gratiæ, in carcerem esset coniectus. Neque enim aliter, vel placare Alopum, qui cuncta vnus totius regni munia vsurparat, aut denique Reginæ voluntatem à vindictæ suspicione redimere potuit, quàm Catella Alopi sorore in matrimonium ducta. Siquidem Alopus præcellenti forma eruditis mundicijs, & latere demum infracto, deuictam penitus, & in seruitutem (animo scilicet muliebri, impotenti amore facilè subacto) redactam, nutibus regebat. Ea affinitas maturatis nuptijs apparatissimè celebrata, Sfortiam haud dubiè à parato iam capitali supplicio seruatum, in libertatem eduxit, leuauitque item Alopi animum ingenti metu: quum meritas illatæ iniuriæ pœnas, à viro fortissimo, & tot militum gladijs instructo formidaret. Cæterum Catella nihil omninò à fratre præter venustatem ad maritum attulit, dote scilicet à Regina liberalissimè collata. Dotali siquidem iure quinque castella in Samnio in Sfortiæ ditionem venerunt. Peperit Catella non toto vrtente triennio tres liberos, præmissa puella, quam nomine suo Regina Ioannam vocauit: mares item duos, Leonardum scilicet: Id nomen in eius Diui honorem inditũ fuisse constat, quoniam per quietem Diuum Leonardum ea specie quà depingi in templis solet, sibi opem ferentem vidisset, quum & clatros ferreos fenestræ carceris disrumpere, & compedes soluere præsenti numine videretur. Impleuit autem somnij fidem, & numinis oraculum rei euentus. Nam eodem die lætam somnio noctem sequuto, & Rex Iacobus imperium cum libertate amisit, & Sfortia adaperto carcere, ingenti omnium lætitia iterum Magister equitũ est renuntiatus. Sed Leonardo vix infantiam egresso vitam morbus eripuit. Et immatura quoq; morte surreptus est alter, cui Sfortia Bartholo nomen indiderat, in memoriam scilicet Bartholi fratris & fortissimi commilitonis, quem lue absumptum apud Perusiam iampridem amiserat.

De tertia vxore Maria Martiana Cap. L X I I.

Postremò quinquagesimum ætatis annum agens vltimas sibi nuptias am-

bitiosè admodum quæsiuit assiduis artibus, ac ingentibus armorum officijs, petita, ductaque Maria Martiana Suessani Reguli filia, quæ in Campania, & ad Fucinum lacum multis oppidis imperabat. Nupserat hæc antea Ludouico II Andegauensi, eoque ante nuptias celebratas vita functo, ad Celani comitem secunda thori vota transtulerat. Hic in Marsis & Furconensibus multorum castellorũ ditione præpotens, quum è vita excederet, vxorem testamento magnarum opum dominam reliquerat. Quamobrem & ipso Sfortia demũ importuna vi fati surrepto, quartum sibi coniugem facilè inuenit Franciscum Vrsinum Manappelli comitem, quibis, & diuersa quidem fortuna apud Neapolim cum Sfortia collatis signis dimicarat. Natus est ex Maria Carolus, id nomen imponente regina in honorẽ scilicet Caroli Regis eius patris, qui magnis rebus in Italia gestis, Pacificatoris cognomen adeptus, in Pannonia demũ coniuratione procerum inter epulas trucidatus est. Cæterùm Caroli nomen haud multũ in puero permansit: nam atra bile diu vexante, attenuatisque inde viribus, vti obeundis militiæ muneribus impar, pietatẽ voto professus, sacratã cucullam desumpsit: atque ita abdicato priore nomine Gabriel est appellatus. Hunc postea Franciscus frater Galliæ Cisalpinæ imperio potitus, cœnobio eduxit, vt insigni dignitate ad familiæ decus ornaretur. Idq; facile à Pio Pontifice impetratũ est. Nec multo pòst Mediolanensis archiepiscopus est effectus.

De liberis eius ex Lucia Trezania Cap. L X I I I.

Primo partu ex Lucia Trezania puerum suscepit, qui de patrui nomine Francus est appellatus. In hunc ab admirabili quodam syderum concursu, cuncta humanæ felicitatis ornamenta, virtus & fortuna contulerunt. Natus est in diui Miniati Hetruriæ oppido, iuxta Arnum Pisana via, Anno à partu Virginis vno & quadringentesimo supra millesimum, decimo Cal. Augusti, quum Sol occideret. Militabat tum Sfortia alterum & tricesimum ętatis annum agens, Florentinis, qui Pisanis bellũ intulerant. Secundo autem partu Elisam, in qua maternæ auiæ nomen repetitum videmus. At tertio partu alterna fœcunditate puer est ęditus, cui ab insignibus Roberti Cæsaris munere Patauino bello acceptis, Leonis nomẽ impositũ est. Peperit & mox Antoniam venusta te insigni. Cæterùm Leo ab ineunte ętate Francisco fratri omnibus ferè bellis assiduus comes, eam in re bellica spectatis operibus laudem tulit, vt non magno interuallo, ad fraternæ virtutis nomen accederet. Leoni biennio pòst successit Ioannes nomen paterni aui deferens, ingenio, viribus, et fortuna fratrib. dissimilis. Sed eum secutus est natu quartus, à Pontifice eius nomine Quinto, Alexander appellatus. Is tanto studio, tantaq; vi pręstantis animi arma tractauit, vt nõ modò Francisco fratri indomiti corporis, et pugnacis ingenij vigore, verùm & felicitate rerum gestarũ ęquaretur. Condidit enim sibi filijsq; item atq; nepotibus principatum apud Pisaurenses, vt in Togata Gallia non secus ac in Cisalpina Franciscus frater, Sfortianæ domus stirpem insereret.

De affinitatibus summa prudentia contractis Cap. L X I I I I.

Leonato ex Sanseuerina familia nobilissimo atq; fortissimo iuueni Elisam nuptui dedit, vt generum armorum studio illustrem potentemque clientelis & opibus

& opibus apud Picentinos & Brutios, certo veluti præsidio rebus suis adiutorem, defensoremque pararet contra potentiam inimicorum, Sergianiq; præsertim, a quo se cuniculis, & machinis oppugnari, petique insidijs haud obscurè intelligebat. Ex Elisa natus est Robertus ipse Sanseuerinus præclarus imperator, & maximis eius temporis ducibus præferendus, nisi in extremo vitæ actu à Germanis ad Athesim prælio fusus, ac interfectus superiorum victoriarum nomen obscurasset. Dedit & in matrimonium Marino Caracciolo Sergiani germano fratri Claram Attendulam, Foschini & Marci sororem (ea erat ipsius ex sorore Margarita neptis) procurante cohortanteque Regina, vt erumpentia, & iam coalita alternis offensionibus odia tollerentur. Desponsauit demum Antoniam Arditioni Carariensis comitis filio, cuius ditionis erat vrbs Asculum in Apulia, vt patrem eius eximiæ authoritatis ducem, magnas tum copias ductantem, in reginæ partes pertraheret: In eo etiam Braccij hostis spem frustratus, Carariensem multis pollicitationibus sibi adiungere properantis, Polyxenam quoque Ruffam in Brutijs, dotali iure tres vrbes, & viginti amplius castella in nuptias trahentem, vt Francisco filio collocaretur à Regina feliciter impetrauit: sed infausto demum successu, cum ab amita praeferoci scelestaque muliere, & Polyxenam & eius filiolam dudum infelici vtero editam, admisto dapibus veneno sublatas audisset. Curauit quoq; vt Polyxena Sanseuerina Micchaleto Attendulo, & Ioannella Iesualdia Dominico Bosio iungerentur: quando eæ mulieres in Hirpinis inueterata imperij consuetudine ingentes opes tuendis Sfortianorum cœptis allaturæ viderentur. Nec alia quoq; de causa Tartaliæ filiam Ioanni filio desponsatam, intra Penates nurum recepit, quàm vt Braccio Montonio, vetus sibi hostis, & acerrimus bellator detraheretur: vtpote qui plerunque diceret, nihil commodius ac vtilius videri, quàm tribus propositis hostibus cum primo pacem pacisci, cum altero autem inducias parare, vt in tertium maximè expedita, & grauiora arma verterentur.

De clementia & seueritate erga suos Cap. L X V.

Tanta autem varietate clementiam simul, & seueritatem exercuit, vt delicta familiarium, & militum, nunc puniendo atrociter, modò facilè ignoscendo, neque huius, neque illius virtutis constantem famam assequeretur. Sclauetto Dalmatæ insigni equitum præfecto, qui in gratiam Iulij Cæsaris, se primum è percussoribus in transitum Caloris amnis Sfortiæ latus mucrone petiturum pollicitus fuerat, adeo generosè pepercit, vt captum ad Casam Marij, & iure belli armis & equis dispoliatum non modò (id improbantibus amicis) incolumem, verùm omnibus impedimentis, ne quid omnino desideraret, magna cura conquisitis, & restitutis, cumulatè instructum dimiserit: perblanda & nobili contentus interrogatione, quum ad eum dixisset: Quis nam furor inhumani crudelisque animi, Sclauette, alioqui vir fortissime, te impulit, vt nulla lacessitus iniuria adeo prolixè promitteres, te gladium ex cæde mea cruentum ad Iacobum regem omnino relaturum? Sed immanis vir ad id tum oculis in terram defixis, non multo post apud Philippum Insubrum principem, perfidiæ militaris crimine conuictus, in furca pependit.

De Martino Pasolino conseruato Cap. L X V I.

Eadem animi magnitudine vsus est erga Martinum Pasolinum aduersæ factionis principem, cum quo multis vtrinque cædibus editis aliquot annos Attenduli intestino bello contenderant. Eum enim vndique pulsum, infestáque Attendulorum arma fugientem, desperatis rebus ad Sfortiæ pedes procubuisse, salutem, veniam, pacemq; extempló impetrasse constat: Et eo quidem maiore cum laude, quòd tum planè iuuenis, & vindictæ libidine vehementer exardens, ea odia, infesto semper animo, & cruentis manibus exerceret.

De clementia erga Bisium Cap. L X V I I.

Bisio quoque è Cotignola peditum præfecto præter omnium opinionem, inexpiabilem iniuriam, & grauissimi delicti pœnam remisit. Nam quum Sfortia spectantibus ex propinquo duobus Regibus, penè intra Carmelitanã portam ad Neapolim victricia signa, perturbatis iam fugatisque hostibus intulisset, vnius Bisij socordia perfidiaque obstitit, quo minus cumulata victoria potiretur. Iussus enim duabus veteranis cohortibus intra hortorum macerias in insidijs considere, & ad signum datum prorumpere, vt studio pugnæ prouectos hostes intercluderet, neque designatum in locum peruenit, neque prius apparuit, quàm post trium horarum pugnam receptui signum tuba datum audiuit. Ob id Sfortiam irato animo, ea mediocri victoria minimè contentum exclamasse rauco ore plurimùm ferunt, itidem sæpe repetentem: Bisi, scelestè desertor, redde mihi hostium duces captos, atque intercepta eorum vexilla, quæ incredibilis, ignauia pariter, atque perfidia tua dudum nobis è manibus eripuit. Cæterùm eum ex conscientia animi, metu consternatum, & crimen ineptis verborum ambagibus excusantem, ea lege castris excedere iussit, vt perpetua ignominia notato, acerbissimi supplicij pœna, si in conspectum castrorum vnquam veniret, indiceretur. Ea est ęneo tormento includi, & succenso demum sulphureo puluere per aera discerptis artubus diffundi.

De inusitato pœnarum genere Cap. L X V I I I.

Equitem Patauinum è turma Scorpionis à Luco, qui Bononiensi medico in castris artem profitenti, coccineam togam è tabernaculo, dum altè ille stertere noctu rapuerat, eadem indutum toga, sed vinctis manibus per forum, & stationes, & contubernia militum traduxit: adeo, vt ridente, & exsibilante toto exercitu, ne reliquo ignominiæ dolori superesset, seipsum pugione transfoderet. Domitorem quoq; equorũ, magistrique stabuli vicarium, patria Campanos, qui equis militaribus hordeum subtrahere, idque diuendere cœperãt, deprehensos, alligari per pedes equorum caudis, incitatoq; cursu per prata, & sata raptari ad necem iussit. Equitem etiam è Ferraria nobilem, qui contra edictum vel sæpe admonitus, scortũ adolescentis armigeri habitu, circumtonsa cæsarie habebat in castris, pudenda ludibrij pœna affecit quum muliebri veste indutum, per castra armato in equo circumduci, ostentarique iussisset.

De Gratiani

De Gratiani supplicio Cap. LXIX.

Quum Ioanna Regina Alphonsi regis repentinis armis circumuenta, obsessaque in arce Capuana, cohortante demum, deducenteque Sfortia Auersam se recepisset: Gratianum Fauentinum custodiæ arcis proposuit, commendante eius virtutem ac fidem Sfortia. qui illum magnis beneficijs ac præfecturis ornatum ab humili militiæ loco ad primos honores extulerat. Is beneficiorum oblitus, vt militare decus auaritiæ simul atque perfidiæ scelere fœdaret, corrumpentibus eum multo auro Catalanis, se prodit urum arcem pepigit. Verùm à Sancto parente interceptis literis, & detecta perfidia, non dubitauit Sfortia, quin seuerissimè in eum ageret, qui sacramenti religionem, & priuatæ fidem amicitiæ nefaria proditione violasset. Atque ita eum apud Sciliceum Glanij amnis pontem Auersana via præalta in arbore suspensum, agitandum vento, & volucribus carpendum reliquit.

De mansuetudine erga Brandolinum comitem Cap. LXX.

Nnon defuit in eo, qui in suos supra æquum seuerior habebatur, humanitatis & candoris eximij laus erga hostes, Brandolinum comitem, cuius manu Viterbiensi in prælio sauciatus, & penè interfectus fuerat, expugnato Capitone oppido, captum, quum in eo tumultu inimicum pariter, ac hostem facilè, & quidem procul ab inuidia tollere posset, adeo humaniter apud se habuit, vt ex conscientia magnopere sibi metuentem, effusè laudaret in conuiuio, atque omni penitus metu liberaret. In hoc etiam gloriatus, quòd in tanta fortunæ iniquitate, neque à gregario, vel ignauo milite, sed à nobilissimo, atque fortissimo duce vulnus accepisset. Erat Brandolinus Braccianæ factioni vehementer addictus: similemque animum Tibertus filius, aduersus Sfortianos semper exercuit, ne à paterna disciplina discederet: vnde illi demum fatale exitium. Francisco enim Mediolani ad principatum tanta felicitate prouecto, quum Braccianas opes vndique fractas, deletasque conspiceret, se se turbido ingenio à vetere inuidia, odioque ad perfidiam vertit. Atque ita deprehensus, & custodiæ traditus, vt imminenti supplicio se eriperet, præacuto ferreæ lucernæ manubrio sibi iuguli venam perfodit, & interijt.

De inuidia ex nece Tartaliæ parta Cap. LXXI.

Onerauit autem eum inuidia maximè ingenti, supplicium de Tartalia sumptum: quanquam ille meritas conceptæ perfidiæ pœnas luisset, quòd nequaquam syncera fide ad amicitiam affinitatemq; vocatum, circumuenisse diceretur, occulta scilicet in id tempus, & mox detecta naturæ malignitate, vt sublato bellicæ virtutis æmulo, eodemque fortissimo duce, veteres iniurias vindicaret. Sed id Martini Pontificis iussu factum fuisse scriptores fatentur: Ipseq; in primis Campanus in historijs alioqui Sfortiæ infensus passim, & contra Braccij gloriæ impudentissimè semper fauens, cuncta reticendo, aut eleuando verbis, quæ Sfortia consilio, manuq; feliciter gessisset. Reducebat in regnũ Martinus Ludouicũ III. Andegauensem, Sfortiæ ductu, vt Ioannam omnib.

impudicitiæ flagitijs coopertam expelleret. Illa verò Alphonſum ab Hiſpania adoptatum in filium euocarat: bellumque gerebatur aſperrimum Sfortia tanta belli molem ęgrè ſuſtinente, quum Braccius dux ea ętate clariſsimus, magnis pręmijs atque ſtipendijs conductus, Reginæ partibus adhæſiſſet. Sed ęquatæ demum ſunt vires Tartaliæ aduentu, quem ſuperiore anno ab amicitia Braccij diductum, Martinus cum mille & quingentis equitibus ad Sfortiam auxilio miſerat. Eo autem anno Tartaliam his artibus operam nauauit, vt contra naturam ingenij cunctatior, & ſegnior factus, Sfortiam vetere gloria ſpoliari, profligarique, quàm Braccium omnino vinci malle videretur. Ad Sarnum enim ſeparatim ſibi caſtra fecerat, collegæ præſtò nunquam adfuerat, ceſſarat ab excurſionibus, quibus Campani Neapolitanique ab Auerſa, vti Sfortia præceperat, facilè poſſe vexari, præmique acrius infeſta populatione viderentur. Auxerat & eam ſuſpicionem Braccius per eos dies inuſitato militiæ more, Sfortianos milites bello captos ad triremes Catalanorum relegare, Tartalianos verò benignè remittere ſolitus. Commeabant & frequentes nuncij, præconesque à Tartalia ad Braccium, adeò vt iam nemo eſſet qui repetitam cum Braccio amicitiam, & ob id Tartaliam ex occaſione ad hoſtes tranſiturum non putaret. His ad Pontificem perſcriptis, venit ab vrbe Roma Colaus Squarcia Romanus iureconſultus, vt ex indicijs in reum iure ageret. Hic Tartaliā inopinato Sfortię aduentu oppreſſū captumq; quæſtioni ſubiecit: et de cōfeſſo, poſt tertiū diem Auerſano in foro capitale ſuppliciū ſumpſit.

De natura ingenij Cap. L X X I I.

Ex diſciplina, totoque vitæ ordine, & ſucceſſum rerum manu, quàm conſilio potior cenſeri poteſt, quum incauta facilitate vel contumacia ſubagreſti, in ea conſilia plerunque adigeretur, vnde nullus pateret felix exitus, propter ſimulatas multorum voluntates, & neceſſe eſſet à fatali virtute, vel diuina ope ſubſidia comparare. Maximas enim iniurias quum æquo animo ſæpius ferret, leuem demum contumeliam tolerare non poterat: ita vt iracundiam plerunque exerceret imparatus: cum mori præſtare diceret, quàm iniuriæ indignitate minimè commoueri. Vexauere itaque hominem occulto aſtu, & in maxima vitæ pericula coniecere Paulus Vrſinus, Alopus demum, & Sergianus: ſed dij immortales eius viri virtute ac innocentia adducti, itane quiſsimorum hominum inſidijs obuiam iere, vt vltrò eas demum iniurias vindicaſſe viderentur. Nunquam transfugit, nunquam diſceſsit ab officio niſi magnis de cauſis: ita vt nunquam improuisò factus hoſtis arma conuerteret, niſi renuntiata prius amicitia, remiſsisq; vexillis: vt eo facto diſſenſionis cauſam in alterum reijceret, & ſe ad tuendam dignitatem bellum nequaquam inſidijs & dolis, ſed vera virtute geſturum teſtaretur.

De diſciplina domeſtica & militari Cap. L X X I I I.

Quum ad multa conniuendum eſſe cenſeret, nec exactiſsimus delictorum vltor eſſe vellet, ita inſtitutum domi erat, vt contemptores diuūm, ac hominū, limine penitus arcerentur: fures nocturnos, & interdiu expoſita ioci modo carptum inuolātes, maneret in pœna, nemo impunè ſpecularetur. Abhorrebat

rebat verò plurimū ab insanis & morionib., qui atrabile laborarent, quòd an cipiti ioco risum pariter & luctūmouere possent: Suo scilicet periculo admonitus, quòd ad Collem Senensis agri oppidum insanus quidam, dum ioco militari intemperanter lacesseretur, & ob id irritantem saxo petere vellet, ipsi Sfortiæ tegumentum capitis summo cum vitæ discrimine decusisset. Omni autem vitæ tempore in castris aleam perosus, vti Duci pariter ac militi maximè pestilētem, ita ocij tempora transigebat, vt in vsum militiæ ad palestram cunctos ordines exerceret. Tum enim mos erat multa arte luctari, ingentis ponderis saxum iactare, ferreum vectem iaculari, teretem palum in terga conuersis manibus euibrare, saltuque & cursu plurimum contendere. Quibus in ludis ipse multum lacertosus & industrius facilè validisimum quenque superabat. Pluuijs nocturnisque temporibus, quòd nequaquam Latinas literas attigisset, vernaculis conscriptæ versibus Heroum, & Galliæ procerum historiæ pariter & fabulæ legebantur: vnde illi exempla peterent, qui se duce virtutis famam clarissimis factis extendere decreuissent.

De cultu eius & conuictu Cap. LXXIIII.

Erat in cultu vestituque moderatus potius quàm elegans, vel sumptuosus. Oderat vestis munditias: sagulorum autem, & armorum nitorem ita exigebat, vt maculam & eruginem contumelia, & nonnunquam verbere vindicaret. Equiti ex hybernis eruginosa gestanti arma, in conspectu hostium seuerè imperauit, vt adaperta casside in aciem prodiret: scilicet, vt cum periculo nosceretur, si parum gnauiter dimicasset. Cæterùm in pompa & cum lustrarentur exercitus saga serica, argento, atque auro bracteata conspiciebantur: auratæ item & egregiè perpictæ Bardæ, quibus equi Persico more tegebantur. Is verò eques sibilo notabatur, qui decoras in casside cristas nequaquam ostentasset. Mensarum verò honos non in delicatis, & exquisitis dapibus, sed hilari simplicitate perenni copia, comitateq; et frequētia conuiuarū cęlebatur.

De pietate eius erga superos Cap. LXXV.

Deum optimum, Diuosque omnes syncerè potius, quàm religiosè coluit, vtpote qui à rationibus bellicis procul esse existimaret, ineptis cæremonijs, & simulatis precationibus Deos fatigare, quum necesse foret bella gerenti cuncta rapinis, cædibus, ac incendijs permiscere: neque vel infanda scelera posse puniri, corrupta iam militari disciplina. Qua in re ducem belli, præfectumque à seueritate vrbani prætoris plurimum differre oporteret. Sed palam earum rerum agnoscebat culpam, & veniam sęcretò præcabatur: quotidiana sacra audire, aut si instante negocio impediretur, postridie ea repetere, & quotannis pio pœnitentique animo expiare sese, maximeque sacramenti hostiam rite suscipere solitus. Id verò demum probi, & verecundi ducis esse prædicabat, honestiorem belli causam sequi, inuiolata templa præstare, in captiuis pudicitiam tueri: nunquam abuti sanguine militum, aut hostium cæde lætari.

De pietate erga patriam Cap. LXXVI.

Edidit & insigne pietatis exemplum erga patriam Cotignolam: quum for tuito incendio absumptam, priuata liberalitate instaurandam suscepisset, singulos ciues cohortando, vt ędificare luculentius vellent: quando ipse lateres, materiam, calcem, se gratuitò collaturum profiteretur. Factumq; subinde est, vt celeriter restitutis, adornatisq; domibus, & directis regionũ vijs, priuatim, & publicè magnificẽtissimo principi gratiæ ingentes agerentur, quòd oppor tuna liberalitate, & priuatæ commoditati, & elegantiæ publicæ consuluisset.

De pietate erga propinquos Cap. LXXVII.

Pietatem quoque cum incredibili charitate erga propinquos, & rarissimo quidem exemplo ostendit. Bartholum etenim, & Franciscum fratres, euastan te Perusinum agrum lue pestifera, apud Martianum exitiali correptos morbo, adeo constanter inuisit, vt vel deprecantibus amicis ab his diuelli nequiue rit: quin desertis & morientibus venas tangeret, fomentaq; præberet. Quibus demum celeriter expirantibus, sepulchrum extruxit, addiditque aram, & sacerdotes, qui certis diebus inter sacra eorum manibus parentarent. Pari quo que officio, amoreq; Bosium patruelem complexus, ad Spoletum ex castrensi per hiemem fatigatione neruis conuulsum diligentissimè fouit, elatumque in signi pompa fratrum sepulchro intulit.

De præceptis Francisco filio datis Cap. LXXVIII.

Sub hac disciplina educatum Franciscum filium, cum ab se Sfortia in Bru tios ad dotaliũ vrbium præfecturã dimitteret, ei attribuit eximiæ virtutis du ces, & milites qui bello, paceque ætatem eius regerent: diu iuuenem cohor tatus, vt pietatem, & iustitiam coleret: nobilique animi decreto existimaret, virtute potius quàm malis artibus ad opes, & gloriam contendendum. Illud etiam grauissimis præceptis adiecit, vt etiam atque etiam caueret, ne amici, aut imperio subiecti vxorem vnquam impudicis oculis intueretur. Neminem vulnere, aut duro verbere puniret, aut si id casu, aut ira præcipiti accidisset, extemplò lenitum, donatumque digno munere longius ablegaret. Postremò nunquam indomiti oris equum ascenderet: nunquam eo vteretur, qui ab vngula molliore facilè soleam excutere consuesset: quòd se ab equo alioqui longè optimo, sed in frænum contumaci, cui Draconi ob id nomen erat, cum suborto ex insidijs Bracciano hoste, irrita habenarum con tentione abreptum se, & in Auersæ fossam præcipitatum memoraret. In Vmbris autem tumultuaria in pugna, quum ex equo, cui à colore auis, Picæ nomen erat, depugnaret, eo inter colluctationes omnibus soleis discalciato vix ipse pedibus eo relicto è manibus hostium effugisset. Quibus præceptis maximè vsus Franciscus, quòd nemini ferè contigerat, omnibus consilijs felix, & prælijs victor euasit, vt spem de præclara indole patris iudicio conceptam, fataque & vota hominum impleret.

De prudentia

De prudentia ex alienis iudicijs quaesita. Cap. LXXIX.

Eum verò prudentiæ, iudicijque militaris tenorem vsque ad vitæ exitum constantissimè tenuit, vt non temerè quicquam in rei bellicæ negocio decerneret, nisi accito vel infimo quoque centurione & milite veterano, vt exquisitis ſeparatim omnium ſententijs, quod patrandum foret, multorum iudicio probaretur. Sed id tanta diſsimulatione expetebat, vt ſemper alienis exordijs, & fabulis animi propoſitum celaret, atque aptè demum ad id quod vellet inſtituto nouo ſermone deferebatur: quoniam eo pacto nunquā prolato interiore animi decreto, autoritatem ſuam egregiè retineret: nec ob id perſuaſione prudentiæ animi minorum ducum inflarentur: quando ij alia ſemper de cauſa vocatos, & fortuito demum ſermone in grauiorem conſultationem incidiſſe humanitate ducis facilè exiſtimarent. Verùm illos confecto negocio iucundè potius quàm grauiter in corona laudabat, qui feliciter in diſputatione diuinaſſent: id quidem iucundiore gratia, quod liberaliter, & nullo faſtu gloriam communicare videretur.

De candore ingenij & memoria eius Cap. LXXX.

Ingenio enim natura fuit candido, adapertoque potius quàm latebroſo & callido. Vnde quum dolis, occultisque aulæ artibus parum valeret, facilè in inſidias præceps daretur: ſed ſtatim inde alleuatus fatali quadam virtute reſurgeret. Stata autem ętate, propter occultas hominum voluntates, atque ora fictitia: itemque ad eludendos ſpeculatores cohibere linguam, iram frænare, ac opportunè, apteque varia perſona vti didicerat. Ita tamen, vt ſi quid ſimulatius faceret, aut diceret, à familiaribus, atque domeſticis facilè noſceretur. Natura ſiquidem eos oderat qui animo ancipiti eſſent, multosque receſſus, & varios anfractus haberent, diſſentiente præſertim fronte, in qua præclarè apud generoſos ac probos, & fides, & pudor habitarent. In eo etiam ſupraque credi par eſt, admirabilis rerum, ac nominum memoria uiguit, tanta felicitate, vt quum nullis commentarijs inniteretur, non modò militum ſuorum, verùm & equorum nomina à multis annis repeteret. Nec in perſoluendo ſtipendio vlla in re vnquam falleretur.

De ſtudio literarum Hetruſcarum Cap. LXXXI.

Literas Latinas nequaquam attigerat, ſed admirabatur, ſecutus Hetruſcas, atque vernaculas, quæ ex vſu militari commodiores viderentur. His neceſsitate quadam totum id ocium, quod ex negocio ſupereſſet, vehementer addixerat, vt hiſtorias calleret: quas è Græcis Latinisque ſcriptoribus traductas lectitare erat ſolitus, inuitatis liberalitate ad id munus ſuſcipiendum literatis, in queis fuit Porcellij Poetæ pater, ob tralatos Cæſarem, & Saluſtium, honeſta domo cum hortis donatus. Quòd autem literas neſciret, perurbanè ſeſe excuſabat: quandoquidem vna atque eadem manu librum ſimul, & gladium tenere minimè didiciſſet. Neque etiam ſua manu epiſtolas, niſi tumultuarijs ridendisq; literis vnquam perſcripſit: adeo, vt ipſo dictante ab amanuenſibus exaratas, quodam ſymbolo potius, quam deſcripto nomine ſubnotaret,

& mitteret, Vſus eſt in literario,'ſcriptorioque munere Theologis cucullatis: Quo genere hominum ad longè,lateque ſpeculandum, nihil aptius,atque ſecurius aſſerebat: quandoquidem prætextu religionis omnibus rerum diuinarum, ac humanarum negocijs libera vbique,& ſemper impunita ſimulatione miſcerentur.

De generoſitate animi erga inimicos Cap. L X X X I I.

Ladiſlao rege magnis viribus Tudertum oppugnante, quum Braccius repentina & graui eruptione Paulum Vrſinum veterem inimicum ſuum adortus,ita copias eius cæcidiſſet,vt ſtatione,& totis deniq; caſtris ipſo duce pulſo, & fugiente pellerentur, non dubitauit Sfortia, quin circumuento & penè capto opem ferre maturaret,cum ſibi in ſua caſtrorum parte deſignatum locum tueri, ac inimici cladem ocioſè ſpectare, optimo militiæ iure licuiſſet. Deſcendit enim ab accliui loco inſtructis turmis atque cohortibus tarda uitque impetum inſequentis atque victoris hoſtis: adeo vt longo ac acerrimo certamine edito,Bracciani intra portam compulſi,non mediocri accepta clade,terga dare cogerentur, vociferante, atque irridente Braccio, quòd Sfortia communem inimicum,quem interficere deberet, clementiæ,& ſtultæ lenitatis nomine conſeruaſſet. At Paulo inter metum,& pudorem Sfortiæ gratias agenti, ille alta voce, vt omnes exaudirent, reſpondit : Non eſt, Paule, quod parem referre gratiam cogites, quoniam hodie cum ſignis & copijs meo inſigni beneficio ſis conſeruatus: quando id, quod ſtrenue & per opportunè factum videtur, id totum Regiæ & publicæ omnium dignitati ſit datum: neſcilicet in oculis regis ac meis inexpiabile dedecus admitteretur. Tu verò nihilo ſecius inſectari, & perſequi venenatis etiam telis meipſum perges: Ego certè immeritas acceptas abs te iniurias probè,& ſtrenuè vlciſcar,quum te mihi fortuna,quæ nunc ſocium facit, aliquando hoſtem obtulerit.Id factum,dictumque Ladiſlaus magnopere commendauit,Sfortiæq; dono dedit equum phaleratum,atque item laciniam ex purpura,auroque inſignem, argenteis ſquamoſam bracteis, qua ille vti in prælijs ſoleret, vt palam in Sfortia raræ virtutis ſimul,& clementiæ decus teſtaretur.

De fortitudine eius in dolore tolerando Cap. L X X X I I I.

Miram quoque animi fortitudinem,& patientiam in tolerando omni dolore in aduerſis ſemper oſtendit. Neque enim frangi, aut demitti animo,vl loue lachrymarum veſtigio fœdari, virile putabat:vt tum accidit,quum vno ſimul tempore multarum concurſu calamitatum penè obrutus,nulla omnino vel ſubtriſtis,vel perturbati animi ſigna prætuliſſet. Ipſo enim in edito colle ſupra Campanam portam Romano opere vallatis caſtris Neapolim circumſidente atque oppugnante, priuſquam Ludouicus III claſſe in eam orā adueheretur,Franciſcus filius grauiore veruto maioris ſcorpionis per duplicem ferreum thoracem penetrante lethaliter vulneratus, ac item Foſchinus ex ſorore nepos ſimili telo ictus penè deſperata ope iacebant. Ipſe quoque Leonatus gener, tantæ indolis dux ex prouocatione ad oſtentandam eque-

ſtris

stris disciplinę peritiā virtutemq; cum Caraffello Caraffa nobilißimo equite, nulla intercedente simultate congressus, recepta per casidem hastæ cuspide, lugente toto exercitu ceciderat. Quem mœrorem mirum in modum adauxit funestus ex Brutijs nuncius, qui Polyxenam nurum, ac item eius filiolam ex Francisco neptem, veneficijs amitæ acerbißima morte sublatas attulerant. Suborta & tum Sergiani arte, doloque exitialis fama totis disseminata castris insolitum pauorem, & magnam consternationem inuexerat. Ferebatur enim Ludouicus intermisso ad Maßiliam nauali apparatu aduentum suum atque eius conflati belli maritimam expeditionem ad prima veris signa distulisse: ita vt milites iam planè desperatis auxilijs, & aduentante Alfonso, quanam belli arte incœpto obsistere, seque incolumi exercitu in pacata loca recipere possent, insigni concepta formidine cogitarent. Sed his tantis priuati luctus, & publici mœroris incommodis conflictatus ea magnitudine animi ac patientia compreßit dolorem, vt neque in tabernaculum se abderet, neque vllo vel tacito gemitu, vel exili suspirio æquabile illud frontis decus immutaret. Eo enim oculorum vigore, eoque eloquentiæ spiritu militum animos erigere, sustentareque existimationem erat solitus, vt tum maximè, quum à fortuna victus esset, eum proculdubio vicisse crederes.

De vrbanitate eius Cap. LXXXIIII.

Non caruit vrbanitate in dictis: plerunque salsus, & aptè, sciteque remordens, si quis prouocando lacesseret. Vt tum accidit, quum à Sergiano magno Senescalcho ad exprobrandam generis nouitatem ligonis fabula obiectaretur. In hoc, inquit Sfortia, vti video, stirpis origine pares sumus, quum Adamus mortalium primus terram & ipse foderit. Sed ego certè quod iure diffiteri non potes, illo meo ligone multo nobilior euasi, quàm tu tuo pene, & pēna. Quo scommate lepidè admodū hominē transfixit: quum in eo tanta cū inuidia dignitatem stupro quæsitam, & patrem eius ad Prætoris tribunal, ignobilem scribam, adulteratoque testamento, falsi damnatum scitißimè notasset.

De facetè dicto Cap. LXXXV.

Quum transfuga Nolanus eques ingenio infami, vt sibi gratiā cum Sfortia compararet, Tartaliam omnibus maledictis in conuiuio Sfortiæ famam lacerasse detulisset: de eaque re vt fides sibi haberetur iureiurando sæpius affirmaret: Non opus est, inquit, sodes, vt multum in persuadendo mecum labores, quum Tartalia nunquam verbum de quoquam sit elocutus, quin maledixerit: & tum multo quidem atrocius, atque liberius, quum locum ad id maximè opportunum nactus, vt dicis, totum maledicentiæ impetum effudisse credendum sit. Peracutè delatorem auertens simul, & sua vitia Tartaliæ obiectans, titubantiam scilicet oris, vnde cognomen acceperat, & temulentiam, quum esset omnium, & quidē natura potius quàm ętate, bibacißimus.

De falsißimo dicterio Cap. LXXXVI.

Quum insidijs armisque Pauli Vrsini exterritus excesisset vrbe Roma, &

in Algido castra posuisset, ad eum à Pontifice Cardinalis Sancti Angeli Legatus venit, vt fidem interponeret, confirmaretque hominem, in Vrbemque reduceret. Inter multos autem sermones Cardinalis quum dixisset, an Sfortia Vrsum timebis, quum sis sub Columna tutissimus? Extemplò respondit: An non tibi Pater, omnino insanus videbor, si dum frustra à surdo marmore opem imploro, bellua ingens, dente ac vnguibus ferox, ac humano sæpe gressu incedens, mihi minimè sit formidanda? Non illepidè remota, & parum expedita Columniorum auxilia designans, & Pauli Vrsini ingenium, præsentesque vires aptissimè depingens.

De statura corporis eius Cap. LXXXVII.

Statura fuit corporis erecta excelsaque supra mediocrem, macro habitu potius, quàm succoso, prævalidis artubus à firmissimo quodam neruorum nexu: sed cruribus ad suram maximè torosis, & parum teretibus: Manu autem ampla, & prælonga, digitorumque compage adeo firma, vt distractam in diuersum vtraque manu soleam ferream facilè disrumperet, & prælongam equestrem hastam à calce sublatam attolleret. Inerat autem lato pectori, patulisque humeris militare decus: adeoque restricto, & decenter castigato fuis ventre, vt angustissimè cingeretur: quandoquidem in medio ad zonam duobus primis ab vtraque manu expansis, lunatisque digitis facilè comprehendi, atque præcingi posset. Erat facie subagresti, parumque hilari, vti à plumbeo quodam pallore subfusca, quũ & oculi colore cæsij minaci specie intra cauos orbes multum recederent, et supercilia maximè pilosa prominere viderentur. Sed nasus à medio elatus, nec aduncus tamen: labra decentia, & candidissimi dentes, illud os probum effingebant. Tonso autẽ capillo, & derasa barba semper incessit: quod ita conclusa casside vtentibus expediret. Coccineo capitis tegumẽto semper insignis, quod duobus gradibus in præaltam, striatamq; pyramidem exurgebat. Tanta autem specie ad exprimendũ militare decus in hoc homine dissimilium rerũ partes ratione atq; ordine respondebant, vt à rudibus, rusticanisque, qui eum nunquam vidissent, pari inter multos cultu, & sæpe sine comitatu vti omnium princeps ac imperator nosceretur.

De agilitate membrorum eius Cap. LXXXVIII.

Ea erat agilitate, vt nullo adiutante, ac impellente quum sinistrum pedem hemicyclo ferreo, quem stapedem vocant, induisset, vel omnibus contectus armis, & galeatus in ephippij sellam eleganter insiliret, progredereturque sæpe ad multa passuum millia cataphractus duratis scilicet membris ad omnes vel iniqui laboris exercitationes, frigusque præsertim. Neque enim in tota vita peregrinis pellibus est vsus, quibus aduersus algoris iniuriam vestes fulcirentur. Torquebatur autẽ facilè siti, quum in magnis æstatis feruoribus equitare pugnareque opporteret, adeò vt se armatum, siti potius quàm ferro confici diceret: atq; id mortis genus maximè vereretur. Qua de causa armigerum puerum instituerat, qui lagenas aquæ, vinique & alia ex saccaro sitis subsidia valido equo præferret, nec à se vnquam vel in extremis pugnæ periculis diuelleretur, Cæterùm adeo robusta ac indomita corporis temperatura semper fuit,

fuit, vt facilè morborum initia excitatione discuteret, & si quæ febres incidissent, eas incredibili patientia ad ciendum sudorem lodicè coopertus, & inedia præsertim, repudiatis pharmacis felicissimè superaret.

De infelicitate mortis eius Caput. LXXXIX.

Anno demum ętatis quinquagesimo quinto, quum iam in eo virtutes omnes, quæ summum ducem decerent penè perfectam maturitatem cepisse viderentur, fortuna insolens & victoriarum & vitæ cursum pariter abrupit. Braccio enim fatali pertinacia Aquilam vrbem obsidente, & Alphonso demum Rege, qui opem afflictis rebus suis ab eo frustra postularat, in Hispaniã reuerso Sfortia maximorum in Italia principum imperator effectus, ex Apulia mouit, vt Martini Pontificis, reginæque & Philippi Vicecomitis auspicijs Aquilam obsidione liberaret, atq; inde demum spe gerendarũ ingentium rerum in Hetruriam proficisceretur. Erant in eius exercitu septem millia equitum, & valida peditum manus. Itaque Anxano vrbe, & Buccianico, Millionicoque deiectis Braccij præsidijs, Orthonam peruenit. Ibi duodecim diebus ad quietem militi concessis, cum insigni religione Natale Dei Christi celebrasset, ad Aternum amnem est profectus: Is hodie à Piscario oppido nomen habet. Peruenerat in Maruccinos Braccius dimidia parte exercitus ad obsidendam Aquilam relicta, vt Sfortiam transitu prohiberet. Defixis enim in ripa frequentibus, & prægacutis arborum ramis, hisque deligato magnis funibus nauigio, impositaque sagittariorum manu certioris vadi locum tuebatur. Præsidio quoque duarum cohortium, & quadringentorum equitum lapidei pontis propugnacula ad oppidum Piscariam firmata erant. In ea transitus difficultate, Sfortia in dextram ad ostij fauces, quibus in mare vadosum amnis effunditur, signa deflecti iubet. Ibi vado pertentato, Michaletus, Sanctoparens, & Franciscus Sfortiæ filius armati, galeatique cum sexcentis equitibus amnem tranarunt, subsequente mox Sfortia. Franciscus cum Braccianis, qui è Piscaria ad prohibendos ripa hostes aduolarant, prosperè conflixit, ita vt multis cæsis, captisque reliquos intra oppidi portam compelleret. Eo spectaculo nihil Sfortiæ animo, atque oculis iucundius fuit. Ex admiratione etenim virtutis in filio incredibilem ceperat voluptatem, quòd summam spem ex matura indole antea conceptam, feliciter adimplere videretur. Interea perflante Coro, allidentisque maris aduersis fluctibus, intumescere flumen cœpit: adeò vt cunctantium dubitantiumque equitum turmæ in aduersa ripa viserentur, neq; vlla significatione adduci poterant, vt præaltum amnem intrarent. Tum verò Sfortia, vrgente fato, in amnem rursus equum adegit, vt exemplo timentes inuitaret. Ibi dum armigero puero periclitanti, protensa dextra, opem ferret, cœnoso subsidente vado eius equus quanquam insignis, posterioribus cruribus defecit: atque ita grauantibus armis est submersus. Bis sustulisse fertur armatam dextram neque tamen quisquam opem tulit, quum hora fatalis aduenisset.

De Braccij iudicio, & laude erga defunctum, & cæde ipsius Cap L X X X X.

Ferunt Braccium, qui è Theate ad primum transeuntis hostis nuncium matura profectione, præmissisque impedimentis iter susceperat, vt magnis itineribus antecedens, Aquilam contenderet, alio atque alio renunciante Sfortiæ interitum, nulla omnino conceptæ lætitiæ signa prætulisse, sed contracta fronte, defixisque oculis, fortissimi viri casum humaniter indoluisse: adeo vt defunctum, postquam inuidia decesserat, tum primum exquisitis, verissimisque laudibus prosequeretur. Neque enim vel tanto præsentis belli periculo liberatus, alacriorem vultum militibus ostendit, vtpote qui fatalis arcani conscius ab Astrologis didicerat, Sfortiam violēta correptum morte, antecessurum quidem, sed paulò post & ipsum, pari veluti sorte eandem exitus fortunam subiturum. Erat Braccius Sfortia natu maior octo mensibus tantum, & nouem diebus, ita, vt tum Mathematicorum disciplinæ ex vtriusque insignis viri casu magna fides adstrueretur. Vix enim quintum superuixit mensem, quum ad Aquilam per tredecim menses frustra oppugnatam, obsessamque memorabili tandem prælio, Sfortiani militis gladio superatus, ac interfe ctus, & syderum, & multorum vatum fidem impleuisset.

De prodigijs quæ mortem eius significarunt Cap. L X X X X I.

Pridie quàm ab Orthona discederet, cum sacris de more confectis ab omnibus ordinibus salutaretur, in corona præfectorum omnium somnium enarrauit, quod ei sub auroram altè quiescenti contigerat. Somniasse enim se profunda aquarum mole oppressum in extremo vitæ periculo versari, prospexisseque virum gigantea specie Diuo Christophoro persimilem, à quo vel magna, ac iterata voce frustra opem implorasset. Quo infausto omine, adeo exterriti sunt Franciscus filius, Michaletus, Sanctoparens, Acactabriga, Mannusque Bariles, qui postea eius rei fidem, & latè famam fecerunt, vt deprecantes institutum iter, enixeque orantes, tridui quietem impetrare nequiuerint: quum ille propositi sui tenax, spem omnem præuertendi hostis, parandæque victoriæ in vna celeritate positam docuisset. Signiferorum quoque Princeps, qui quadratum vexillum supremi militaris imperij deferebat, egressus Orthonæ porta concidente equo adeò vehementer vexillum solo afgxit, vt fœdatis cœno insignibus hasta frangeretur. Sed nec id eum in fata strenuè vadentem retardauit. Quandoquidem ad vitæ exitum semper improuidi mortales, tum maximè ostenta contemnant, quum fata vrgent, diramque illam, ac omni prouidentia maiorem Necessitatem incautis pariter, ac reluctantibus imponunt.

FINIS.

EX

EX HOC INDICE PROFItetur author per quos profecerit.

Ex Blondi Decadibus. Pogio, qui Florentini populi res gestas Hetrusco sermone conscripsit. Historijs Pij Secundi Pontificis, Pontano, Iacobo Braccellio, qui Alfonsi Regis Bellum Latinè conscripsit. Leodrisio Cribello, qui Sfortiæ & Francisci filij historiam Latinè scripsit: Donato Boßio, M. Antonio Sabellico, Pandulpho Collenucio, qui Neapolitanorum Regum historiam Hetruscè scripsit. Leonardo Aretino, qui varias Latinè historias scripsit. Campano Episcopo Aprutino, qui de rebus gestis Braccij Latinè scripsit. Augustino Iustiniano Nebiensi Episcopo, qui Genuensium historias scripsit. Baptista Campó fregosio, qui exempla Latinè scripsit. Annotationibus Benedicti Nursini Medici, Georgio Merula, qui Vicecomitum historiam, & Sfortianorum initia conscripsit. Renato Seravallino Pisano, qui patriam historiam Hetruscè scripsit. Ioanne Simoneta, qui Francisci Sfortiæ historiam Latinè scripsit. Bernardo Corio, qui ingentem historiarum codicem vernaculè scripsit. Palmerio, qui Annales scripsit. Eremitano Bergomate, qui Chronicorum supplementum edidit. Candido Viglebanense, qui ad Philippi Vicecomitis vitam commentarios addidit. Antonij Panhormitæ Rapsodijs. Diurnalibus Minati Tabellionis, Collectaneis Beclucij Tritij, Annalibus multarum ciuitatum, Archiuis Romanis, Martini præsertim temporibus, Fide veteranorum militum Sfortianæ domus, Fama tradita per manus, apud Neapolitanos præsertim ciues, Platina de vitis Pontificum.

PAVLVS IOVIVS NOVOCOMENSIS, EPICOPVS NVCERINVS, HIPPOLYTO

Atestino Cardinali amplißimo.

S. P. D.

LFONSI Patris tui vitam multis variæ Fortunę exemplis vtilitatem cum voluptate legentibus adlaturã nuper absolui. Huic operi tum maximè incumbebam, quum tu in tanto comitiorum ęstu, agitatis & fessis publicis rebus trãquillitatẽ afferres, creato Iulio Pontifice, quem nemo nisi optimus, & de Reipublicæ salute solicitus exoptabat, & quẽ nec inimici, aut sum mę authoritatis, & gratię candidati, renunciatum esse magnopere quererentur. Satis fecisti itaque officio admirabili patientia quum labanti Vrbis & Senatus dignitati opportunè insigni tuo suffragio atque industria succurristi, vt Henrico regi omnia ęqua postulanti (cui plurimũ te debere profiteris) & Cęsari Christianæ pacis studioso gratisimũ, ideóque à virtute tua expectatum munus exolueris. Ego verò mi Mœcenas. ita rerum fidei semper innixus, tuis meisq; votis satisfecisse videor, vt id totum à te iampridem efflagitatum quod perscripsi, nõ aliunde quàm ab historiæ veritate laudem quęrat, cuius nos spectatos testes fuisse profitemur, tanquam Alfonso (vti planè scis) familiaritate maximè cõiuncti. Eloquentiæ autem accuratius elaboratæ splendida ornamenta Alfonsi virtute dignisima aliqui fortasse requirent occupati legendis Romanę facundię floribus. Nos autẽ hęc mediocriter assecuti, satis supérque habebimus, si cuncta suo narrata ordine iustis amplisimi viri laudibus respondeant, & tibi vni officiosè & alacriter editus, atque dicatus hic ingenuus labor omnino placuerit. Vale. Ex musęo nostro ad Larium, Nonis Maijs. M. D. L.

PAVLI IOVII
Iunioris.

Lux erat & cœlo spargebat clara sereno
Nimbis fugatis lumina
Phœbus, & innocuo spirabant flamine venti
Nullo frementes æquore,
Quum sic AVSONIA *exorsa est sua fata recensens,*
Mirentur illa vt posteri.
Heroes vos ô indigenæ, mea pignora, quorum
Iussis libenter pareo,
Audite, & placide, precor, hæc admittite menti
Quæ læta vobis profero.
Nondum spes Italas penitus delere benigna
Parant Deorum numina,
Quum nostris largo donarint munere terris
Ferrariensem Principem,
Quo nec Sol, curru qua circuit æthera, rebus
Præstantiorem bellicis,
Nec mitis Fortuna cadens, aut aspera regno
Prudentiorem viderit.
Non equidem, non me miseram, victamque fatebar
Vno hoc mihi superstite,
Huius enim fecere manus, ne funditus omnis
Nostra interiret gloria.
Imo ego ni in meme bellum, & malesana furorem
Exercuissem ciuicum,
Vidissem iussis iterum parere Latinis
Orbis Britannos vltimos
Illius auspicio, Scythiæque interrita monstrum
Formidolosum spernerem.
Quare perpetuo ALFONSVM *mea pignora cantu*
Ad astra mecum tollite.
Vultis ne? an quoque vos fraterni incessit honoris
Liuor silentes tam diu?
Hæc ait, & nato spolijs sublime trophæum
Seruata mater erigens
Historiam parat, & titulos, & marmora, & æra
Diuumque templis dedicat.
Scilicet vt gelidis ardorem mentibus addens
Prisca Italorum robora
Excitet ad laudem veræ virtutis, vt inde
Iucunda tollant præmia.

VITA

VITA ALFONSI ATESTINI FERRARIAE DVCIS, A PAVLO *Iouio conſcripta.*

* *
*

TESTINORVM Ferrariæ principum familiam ab Ateſte a quiſsimo Venetiæ oppido nomen accepiſſe conſtat:ideoq; nti nium quæ in Italia certum & diuturnum principatũ tenuerom vetuſtiſsima exiſtimatur. Ex progenie ſiquidem Troiani int. tenoris, qui Patauium atque Ateſte condiderit, fuiſſe prodi- tur:quanquam alij ex Germania, & nonnulli etiam è Gallia oriundam ma- lint. Nobis certè liquet cùm vetuſtate, tum Fortuna nunquam interruptæ

ſucceſsionis, cæteras omnes in Italia ſuperare. Nam paſsim illuſtrium familiarum decus aut interijſſe, aut amiſſo principatu defeciſſe videmus. Montisferrati enim familia imperatorij ſanguinis a ſtirpe interijt, quæ omnium nobiliſsima cenſebatur. Turriani bello pulſi, & Vicecomites demum Philippo mortuo Mediolani principatum amiſerunt. Scaligeros & Carrarienſes obliuio deleuit. Aragoniorum regnum Neapoli ad pronepotes non peruenit. Sfortiani paucis annis ad vnum fato functi externis Regnum reliquerunt. Gonzagæ Mantuani Paſsarino interfecto vix ducentos Imperij ſui annos enumerant. Sanſeuerini qui in Brutijs & Picentibus latè dominantur, ſpe prolis propè deſtituti, nequaquam altius quàm à Guiſcardo Tancredo nobilitatem ſuam repetunt. Malateſtarum ſoboles amiſſo principatu à virtute amplitudineque maiorum degenerauit. Maleſpinæ antiquitus clari, diuiſa & valde extenuata ſtirpe, infirmis opibus antiquum decus ægerrimè tuentur. Liberarum verò ciuitatum familiæ, in primisque Romani ſanguinis, nequaquam à principatu atque opibus, ſed à maiorum ſuorum virtute nobilitatis famam quærunt. Itaque vni omnium Aceſtini qui Eſtenſes imperitè vocantur (vt liquidò conſtat) perpetua atque incorrupta ſtirpis ſerie, quod ſummæ felicitatis fuit incolumen principatum, verùm mutato dignitatis titulo, ad hanc vſque ætatem protulerunt: quum Marchiones aliquandiu, & demum Cæſaris atque Pontificis authoritate Ferrariæ Duces appellati ſint. Cæterùm hic Alfonſus, cuius in Muſæo noſtro depicta ſpectatur effigies, quintuſdecimus Ferrarienſium Principum, Ducum verò tertius fuit. Sed quum in præalto ſtemmate multi honeſta laude illuſtres regnarint, mihi longè clariſsimi fuiſſe exiſtimantur duo ACTII, ſuperior quidem inclytæ Mathildis coniugio nobilitatus, quæ Henrico ſecundo Cæſare auunculo clara, & ſtudio pietatis, & eximia liberalitate erga Romanos Pontifices æternam nominis famam promeruit: alter verò Ferrarienſium Principum primus rebus bellicis apprimè celebratus, qui Actiolinum à Romano execrabilem tyrannum, hoſtemque Pontificij nominis perpetuum, cæſo eius exercitu fugientem manu cepit. Et ſecundum eos (quanquam diuerſa laude) multorum annorum interuallo BORSIVS, qui ab illuſtri ingenio præſtantiſsimiſque moribus publico præconio Pacificatoris nomẽ tulit, & Patriç decus appellatus eſt: quo titulo monetam auream Ferrariæ ſignatam videmus. Fuit is vir humanitate naturæ ſine fuco & fallacijs, grauitate conſilij, ſplendore hoſpitalis diſciplinç, & Regia liberalitate cunctis ſuæ ætatis Principibus anteferendus. Lenitate verò atque eleganti vitæ iucunditate, vſque adeo dulcis & popularis fuit, vt ſubnixus prçcellenti ſtudio, atque amore ciuium, ipſe nothus Herculi legitimo fratre dominatu excluſo ablegatoq; Neapolim, Imperium vſurparet: ſed çquiſsimo animi decreto vixerit perpetuò cælebs, ne prolem legitimo iure Imperij çmulam cum ſumma Herculis iniuria ſuſciperet. Itaq; Herculem iam ætate adultum, dignamq; acerrimo Duce indolem præferentem, benignè atque rectiſsimè ad ſe acciuit in non dubiam ſpem totius principatus, quũ vrbe Mutina donaretur. Nec multò poſt obeunte Borſio Ferrariæ princeps eſt appellatus. Fuit Hercules huius ALFONSI pater, domi & foris multa vi atq; prudentia militari valde inclytus: incumbentium enim Venetorum

grauiſsima

grauissima arma egregiè sustinuit: Gallicoque bello quo Italia summum amittendæ libertatis discrimen adducta est, Ludouicum Sfortiam generum suum procurata pace cum Rege Carolo, liberauit. Fato suo concedens Hercules quinque liberos ex Helionora vxore Ferdinandi Regis filia reliquit, quum parta pace Principatum magnis amicitijs ac affinitatibus muniuisset. Inita siquidem propinquitate cum Sfortiana domo, Galeacij filiam, eius qui à coniuratis in templo occisus fuit, Alfonso natu maximo in vxorem collocarat. Franciscum verò Gonzagam Mantuanum principem in generum asciuerat: & quum Sfortiana nurus post nuptias decessisset, Lucretiam Borgiam expetita propinquitate Alexandri summi pontificis, Alfonso in matrimonium dederat, magno quidem opulentæ dotis emolumento ad confirmandas res suas, quæ beneficiario iure Pontificiam Maiestatem respiciebant. Vnde & ei quoque ad familiæ ornamentum purpurei galeri honos accessit, Hippolyto filio eadem Pontificis liberalitate collatus. Alfonsus Regnante patre Herc-cule, post adultæ pubertatis annos, quum armis potius quàm literis oblectaretur, spectandi studio in vlteriorem Galliam est profectus, veneratusque Regem ab eo commendatione patris iampridem in clientelam Galliæ Regum recepti, torquem aureum honoris causa promeruit, eius scilicet nobilissimi ordinis procerum, qui pro insigni Michaelis angeli cacodemonem calcantis, aureum argumentum collo gestant. Hi inter se solenni cæremonia fidem confirmant, ac in omni Fortuna mutuo inuiolabilique studio sese aduersus iniuriam tuentur, Rexque ipse eius sacrati collegij se principem profitetur. Petijt quoque pari studio Belgarum vrbes frequentissimis emporijs & nundinis, textiliumque aulæorum nobili opificio celebratas, atque inde in Britanniam traiecit, vt perspectis earum gentium moribus atque opibus, noua dignitate quam à Rege Gallo tulerat, & multa externarum rerum notitia auctus, in patriam rediret. Defuncto demum patre inter populi acclamationes imperij nomen atque insignia suscepit: initioque statim principatus oborta in populum sæua fame malignitate exustæ segetis, singularis erga patriam pietatis specimen præbuit, aduectitio frumento per tribus atque familias liberaliter diuiso, & egentibus infimæ plebis officio atque admirabili charitate non semel inuisis & subleuatis. Nam recrudescente indies malo, quod toti ferè Italiæ eo anno commune fuit, ęgrorum corpora tabe lurida misere deformata, enectaque passim cadebant. Et quum publicæ hospitales domus ęgros non caperent, pestilentia quæ vastaret vrbem in proximo spectabatur. Quibus malis atque periculis insigni cura benignitate & munificentia, ab Alfonso obuiam est itum tanta ciuium gratia, vt Borsio huiusmodi beneficijs populariter commendato, ęquaretur: eoque studiosius, quòd dudum paterna vectigalia minuisset, armarijsque paternæ Gazæ patefactis ornamentorum omnis generis pretiosam supellectilem amicis benignè diuisisset. Cæterùm quum in pace liberis operam daret, & per eas maximè voluptates, quæ eruditi ingenij solertiã respicerent, ętatem traduceret, ab aliquibus remissioris potius vitę, quàm nobilioris exercitationis cupidus putabatur: quippe qui nõ semper ad retractiorem mensam nobiles conuiuas, sed præstantes variarum artium artifices iucunda comitate perurbanos, quum animũ remittere vellet,

admitteret, sæpeque ad conterendum ocium in officinam se abderet, iucundissimo labori adeo intentus, & tornatiles tibias, & aluei lusorij latrunculos, miræque elegantiæ pixides, & figulini interdum operis vascula manu argutissima fabricaret: quod studium postea magno vsui decorique futurum ad fabrilem conflandi æris industriam indefessus extendit, successu operum vsque adeo felici, vt summæ authoritatis opifices superaret, & præcellenti temperatura inusitatæ magnitudinis tormenta eius ingenio funderentur. Nusquam enim conuictu vestituve aut sermone erat affectatus, familiarique vitæ libertate ita gaudebat, vt maiestatem in Principe accuratè composito inanem duceret, & solido atque adaperto ingenij robore procul à mendacio simulationumque artificijs æqui bonique principis personam in omni actione tuendam arbitraretur. Quibus moribus, quòd in magnis rebus obeundis, quæ principatus curam requirerent minus efficax pútaretur, aduersum se Ferdinandi germani fratris malignitatem excitauit, adeo vt ille scelesta ambitione præceps, & turbidæ superbiæ vir concepta perfidia principatum ei nil tale merito vel suspicanti prorsus inuideret, conspiraretque in eius necem cum Iulio fratre ex concubina genito. Hic superba procacique petulantia Hippolyti Cardinalis animum grauiter offenderat, acerbioremque æquo eius offensionis pœnam ab irato fratre penè orbatus luminibus retulerat.
Ab hac atroci iniuria incitatus assentando & cohortando Ferdinandum impellebat, vt veneno aut ferro in principem grassaretur. cuius sceleris patrandi Albertinus Buschetus cum Gerardo Roberto genero conscius & concitator fuerat, quòd homo ambitiosus atque nefarius à Ferdinando (si ille imperio potiretur) cùm ærarij, tum summæ rerum præfecturam sibi obuenturam sperabat. Sed tantæ insaniæ facinus retardabat diuersus conspirantium sensus, quum Iulius vnum maximè peteret Cardinalem, Ferdinandus autem nullo in eum incensus odio tanquam sacrati viri cædem obominatus, Alfonsum suo commodo tollendum putaret, nec ambos simul assequi confodereque facilè liceret, vti rarò conuenientes, & ciuium semper atque satellitum corona stipatos, nec vsquam simul epulantes, quando hic tempestiuis cum hylari suo comitatu, ille verò morosus protractis sacerdotali fastu in multã noctem conuiuijs vterentur. Eo itaque moræ spatio, mira solertia Cardinalis cuncta diligenter explorantis, nihil tale timentem Alfonsum, & per iocum se vinciri patientem à Iano Cantore coniuratorum socio, è media nece eripuit, patefactaque coniuratione de Albertino & eius genero supplicium in foro desumptum est. Iulius qui Mantuam perfugerat extemplò traditus est. Dedidit & Ianum Cantorem Iulius Pontifex atrocitate sceleris permotus, vt post varios cruciatus suæ immanitatis pœnas daret. Ferdinandus autem & Iulius non extremi supplicij, sed perpetui carceris pœnam indulgentia & lenitate Alfonsi pertulerunt. Ab eo periculo Alfonsus vehementer experrectus animum & cogitationes ad grauiora consilia conuertit. Nam paulò pòst, quum Genuenses populari tumultu exorto, pulsaque nobilitate, & eiectis magistratibus à Gallis defecissent, & mox creato duce Paulo Nonio infimæ classis opifice, intempestiuè libertatis vexillum sustulissent, Ludouicus Rex in Italiam venit, bellumque magna vi Genuensibus illaturus Alfonsum euocauit, vt bello interesset. Non defuit amicissimo

cisimo regi iusta petenti Alfonsus, armaque induens ad nauandam operam in eius castra profectus est, quanquam ea profectione Iulij Pontificis animum non obscurè læsurus esse videretur. Nam Iulius natione Ligur, genti suæ in libertatem se vendicanti, naturæ instinctu fauere cogebatur, egeratque per idoneos homines suppeditata pecunia, vt Pisanorum militum manus diuturno assueta bello, cum aliquot maioribus tormentis Genuam mari perueniret. Sed Ludouicus in Pulciferam vallem perducto exercitu, Ligurum agmina quæ montium vertices erecta munitione defensura putabantur, per Heluetios & Vascones non magno labore præcipites deiecit. Quo rei malè gestæ euentu perculsa ciuitas, per legatos honestissimi ordinis suppliciter veniam & pacem à victore impetrauit, quum Alfonsus vel iratum Regem commendatione clementiæ magnopere mitigasset, sic vt Rex natura implacabilis & superbus in duo tantum capita animaduerteret. Paulus siquidem Nonius ex fuga retractus inauspicati honoris, & Demetrius Iustinianus per assiduas conciones plebis concitator, nimiæ atque præcipitis eloquentiæ, abscissis ceruicibus pœnas dederunt. Conspiratione demum totius Europæ Regum in Venetos acre bellum exarsit, quum quisque occupata iampridem ab illis, tanquam sua repeteret concitante Iulio Pontifice, qui Fauentiam, & Ariminum, Ceruiamque item & Rauennam indignè atque insolenter Pontificiæ ditioni ereptas non ferebat. Repetebat autem Alfonsus eidem adscriptus fœderi peninsulam Rodiginam, quam Venetus eo bello, quod cum Hercule patre gestum est, occuparat. Iulius itaque Pontifex in Venetos arma moturus, Alfonsum cum sua virtute, tum opportunitate regionis gerendo bello maximè idoneum ratus, Pontificij exercitus Vexilliferum creat, eique honoris insignia Ferrariam mittit. Accersuntur ab Heluetijs lectissimæ cohortes, quæ secundo deuectæ Pado Feltrio Vrbinati iungerentur. Is in Apennino, valleque Anemonis Fauentini agri fines inuaserat, & Bresceghellæ oppido Veneto nomine fauentes expulerat. Spinumque item oppidum tormentis expugnarat. Eodem quoque tempore Carolus Ambosius Mediolano à Rege præfectus, cum valida Gallorum manu trans Abduam Triuicum, Naldo Vitellioque Veneti præsidij Ducibus captis occupauit. Nec multo pòst Ludouicus Rex à Gallia Mediolanum venit ornatissimo equitatu, Heluetiaque legione & Vasconum cohortibus instructus, traiectoque amne Abdua ad Cassanum gemino ponte Ripaltam expugnauit, quum Liuianus prohibendi transitus occasionem amisisset, occupato scilicet præda suo milite, qui fortiter Triuicum receperat, Himbaldo & Frontalia inclytis Gallorum Ducibus captis. Processere inde Galli & Veneti ad Pandinum vicum, dimicatumque est pridie Idus Maias anno nono post millesimum & quingentesimum prælio Venetis maximè cruento, quũ Petilianus Venetus Imperator aduersus feruidam vim Gallorum pugnæ casum sedulò deuitaret, & collega Liuianus Dux eo die præproperus castra mouens, impedito obliquoque itinere copias suas ingruenti Regi temere obiecisset. Peditatus enim Italicus, vt nullis inueteratus stipendijs subitarioque delectu conscriptus, nec Heluetiæ phalangis, nec Gallici equitatus impetũ diu tulit. Quo fuso cęsoq; perturbati in fugã se dederũt: atq; ita Ludouicus capto Liuiano memorabili victoria potitus est. Cessere ei cõtinuò pręsidijs destituti

Cremonenses, Bergomates, Brixiani. Nec multo post Cæsar Venetis inusitata clade obrutis, facileque animos despondentibus Veronam, Vicentiam & Pataulum in fidem recepit. Ad eam autem cruenti prælij famam excitus Alfonsus, suæ occasioni non defuit, quin infesta manu in peninsulam Rodiginam transgrederetur: eaque oppida quæ paternæ erant ditionis egregia incolarum voluntate reciperet, & in his Ateste maiorum suorum natale solum, Montagnanam, & Montemsilicem. Pontificij quoque Duces quos Alfonsus commeatu maioribusque tormentis, & multo sulphureo puluere studiosè & liberaliter adiuuarat, Ariminum, Fauentiam & Ceruiam, moxque Rauennam recepere, fatò quodam Venetorum consilijs, atque opibus in præceps datis. Nam & Apuliæ vrbes pigriori Venetis datæ ab Aragonijs Regibus in ditionem Ferdinandi Hispaniæ Regis concesserunt. Erubuit demum Fortuna, quum iniquæ effrenatęque suæ libidinis pœniteret, quòd perillustre atq; vnicum Italici nominis decus externis gentibus prodidisset, atq; ita blando ore sese conuertit, vt quæ vnius horæ momento Venetis erepta fuerant, aliquanto pòst bona fide redditura videretur, initio à Pataulnis orto, qui exiguo Cæsaris præsidio muniti, insigni astu Andreæ Gritti occupata vrbe, cæsisque Germanis ad antiquam fidem redierunt. Paucos verò pòst dies Maximilianus Cęsar tanto permotus incommodo cum Germanorum legionibus ad oppugnandum Pataulum descendit. Affuere ei continuò auxilia Gallorum Palicia duce, atque etiam Hispanorum cohortes, Petro Geuarra præfecto, parique officio Alfonsus Hippolytum fratrem Cardinalem cum suis copijs, ac ingentium tormentorum apparatu ad castra Cæsaris misit. Multis nanque de causis turbulento eo tempore Alfonsus Ferraria sibi exeundum non putabat: & Hippolytus suopte ingenio, vel in ipsa purpura armorum studijs in Pannonia ab ineunte ętate insuefactus probare operam suam præsenti Cæsari cupiebat. Cœpta est oppugnatio longè omnium acerrima, sed Petiliani indefessi constantissimique Imperatoris virtute, & Gritti, Morique legatorum diligentia eum habuit euentum, vt Cæsar vel ad magnum spatium prostratis mœnibus irrito conatu abscederet, protinusque in Germaniam reuerteretur, quum vrbs egregiè defensa, pulsisque semel cum multa strage Hispanis qui audacius subierant, non nisi maximè cruento & dubio ausu inuadenda videretur. Eo autem bello Cæsar officia Alfonsi generosè remuneratus est: nam illi per bullatos codicillos ea oppida, quæ erepta maioribus fuerant, ipseque nuper receperat, Augustali authoritate posidenda concessit. Redeunte in Germaniam Cæsare, Veneti vsqueadeo viribus atque animis confirmati sunt, vt copijs Patauio eductis, & Vicentia nullo negotio recepta, in Veronensem agrum se effunderent, recepturi haud dubiè eam vrbē, nisi firmissimo Gallorum & Germanorum præsidio in fide Cæsaris continerentur. eodemque tempore ornatissima classe aduerso Pado producta, Alfonso terra, & flumine graue bellum inferrent: vt opportunum iniuriæ & antiqua oppida repetentem vlciscerentur. Imperabat classi, in qua erant supra viginti rostratæ triremes, & minorum nauigiorum magna multitudo, Angelus Triuisanus. Is quum ad Pulisellam ascendisset, propugnaculum in hosti li ripa vtrinque erexit, & transuersa classe amnem veluti perpetuo ponte iunxit, vt omnes copias in suburbanum agrum emitteret, magno Ferrariensium

metu

metu periculoque. Nam aliquot Illyriorum cohortes sub signis è classe descenderant, infestaque populatione amœnissimarum villarum tecta incendentes ferro & flammis Barbarorum more grassabantur. At Alfonsus qui antea de apparatu classis, consilioque hostium per exploratores certior factus, à Pontifice & à Gallis Cæsarianisque maturam opem aduersus communes hostes implorarat, Ferraria copias eduxit: nam auctus erat Vasconum cohortibus aduentu Melini Alegriæ filij, & Ramazottus in Bononiensi agro e montanis factiosis bellicosisque clientibus validam manum adduxerat, quibus accedebant vrbanæ cohortes, vetusque omnis equitatus, cui nobilitas propè omnis equis et armis instructa sese miscuerat. Itaque positis in conspectu hostium castris, descensiones atque irruptiones Illyriorum strenuè sunt repressæ, eaque munitio oppugnari cœpta. Exinde editum est acre certamen, quum Veneti ab altiore propugnaculi aggere, crebris sagittis & glandibus, maioribusque tormentis rem gererent. Sed ea dimicatio repente suscepta, eum habuit exitum, vt multis illatis acceptisque vulneribus & Ramazotto sagitta vulnerato, Vasconibusque repulsis, Illyrij erumpere auderent, & egrè intra munitiones propellerentur. Eo die Hercules Cantelmus nobilissimi sanguinis adolescens effræni equo in medios abreptus hostes, insigni Dalmatarum sæuitia cecidit, quum iam deditum contra morem militiæ barbara crudelitate trucidassent. Ludouico item Mirandulæ, qui cum insigni ala equitum in conspectum classis se dederat, pila falcone emissa galeatum caput abripuit, sic vt truncus armati corporis aliquandiu persultante equo iactaretur. Nec multò pòst Hippolytus Cardinalis qui omnis laboris atque periculi comes Alfonso fratri operam nauabat, inusitatum facinus ad parandam de hoste victoriam felici ingenio excogitauit: perpetuum itaque Padi aggerem locis idoneis ad libramentum profluentis aquæ ea ratione terebrauit, vt fenestellas perforato totò aggere passim aperiret, per quas maiora tormenta sedulò collocata in aduersam classem ineuitabili cum clade hostium disploderentur. Arrisit dolo fortuna, punctoque temporis nihil tale timente Veneto tanta vis ingentium pilarum contorta est, vt maiora minoraque nauigia cum innuberabili nautarum & militum multitudine mergerentur, Padus cruentas vndas traheret, Venetique miserrimo casu circumuenti oppresique in fugam verterentur: & Triuisanus præfectus classis ægrè sese explicaret, vixque integra prætoria secundo amne elaberetur. Tum verò Cardinalis inchoatæ victoriæ præclarus author, milites est cohortatus, vt munitionem à trepidis defensoribus planè desertam conscenderent, & quassatæ classis spolijs potirentur. Hi nullam sibi moram attulerunt, quin certatim iri propugnaculum euolarent, transgressique in classem, magnam Illyriorum multitudinem trucidarent, vt incendiorum detrimenta, & Cantelmi indignam cædem vlciscerentur. Captæ sunt triremes quindecim, biremium verò, minorumque nauigiorum magnus numerus: & ingens multitudo omnis generis tormentorum cum toto nauali apparatu in potestatem Atestinorum deuenit. Relata sunt vexilla supra quadraginta, quæ cum rostris triremium & antennis, in templo maximo suspensa sunt: vt eius victoriæ decus atque triumphum posteris testarentur. Triremes autem captiuæ aduerso Pado per alterum diuisi amnis cornu Ferrariam perductæ sunt, & in naualibus collocatæ. Sed eas demum aliquot post annos

o

confecta pace Alfonsus Senatui Veneto expetenti generosa liberalitate restituit. Ea re feliciter patrata, & Padano bello planè confecto, Alfonsus incredibilem cœpit voluptatem, nec ex parte communem ciuitatis lętitiam magis minuit, quàm Melini viri fortissimi improuisa cædes. Is enim peracri concitatóque ingenio, quum fortè ex leni præda exorta essetrixa, atque inde accensis animis cruenta seditio inter Vascones, & Ramazotti cohortes, in socios ferocius sublato vexillo deferretur, à montanis agrestibus qui vim illatam obstinatè repellebant, obtruncatus est. Eum Alfonsus honore eximij funeris dignum existimauit, cum propter eius bello spectatam eximiam fortitudinem, tum propter Alegriæ patris nobilitatem, cum illustri rerum gestarum fama coniunctam, quando nemo inter Gallos duces ab longo vsu militię, belli peritior & clarior haberetur. Ea clades in Pado accepta, Venetorum animos tanto dudum nauali apparatu elatos, vt inexpectata magnopere perculit. Nam ab Istri colittore, Liburniaque triremium classem reuocare, terrestresque copias infestis Gallorum Germanorumque & Ferrariensium armis opponere cogebantur. Alternabat autem res Venetas modò prosperis modò aduersis successibus Fortuna nondum planè proclinata in Venetos. Nam ad insulam Scaligeram agri Veronensis vicum, Veneti per Epirotas, Græcosque equites, Lucio Maluetio Duce, nocturna expeditione Franciscum Gonzagam Mantuanũ Principem viuum ceperant, oppressa cum eo Gallorum ala Boniuetto præfecto. Sacramorus quoque Vicecomes & Carolus Baleonus, ad sancti Martini vicum cum multis Cæsarianis equitibus, eadem vi & diligentia leuis armaturæ equitum capti, & Venetijs in carcerem coniecti fuerant: sic vt crebris per eam hyemem incommodis hosti illatis, naualis cladis detrimentum bona ex parte sarcire viderentur. Sed ingens Venetos angebat cura persoluendi stipendij, quod Gallus Rex iam ex voto suo legeque fœderis, Crema, Bergomo, Brixia, Cremonaque potitus, pro Cæsare aduersus ipsos, nihil de acerbissimo odio, belloque remittebat: sollicitabatque itidem oblata pecunia Pannoniæ Regem, vt Liburniæ, Dalmatięque arma inferret, scilicet vt vrbes quæ olim Hungarici imperij fuissent, distracto vndique diuersis bellis Veneto, opportunè adimerentur. Verùm Senatus supra hos auidè ac atrociter incumbentes hostes, longe grauissimè ęrarij inopia terrebatur. Exhausto enim publicè Marciano thesauro, ad priuatas opes graue onus cogendæ pecunię recidebat. Nam his viginti ferè mensibus ex quo arma cepissent, supra ducentas miriades præfecti ęrario recitatis sumptuum rationibus expenderant. Itaque Leonardus Lauredanus Princeps exactę prudentiæ vir, salubri consilio opportunè susceptoad Senatum retulit, an placandus esset Pontifex, petendaque obiter ab eo pax foret, vt ab eodem authore præcipuo calamitatum, & venia & salus & amicitiæ fœdus impetraretur. quod non aliter coniuratorum Principum globus disijci, apteque infringi posset, postquam Pontifex sacrosanctæ personæ in publico negotio nunquam oblitus, post receptas vrbes veluti exatiata odij ac iracundiæ suæ libidine, iam planè vti peritus rerum prouideret, quonam Gallica & Germanica arma tenderent. Quid enim aliud externos reges petere, quàm vt seruituræ Italiæ imperium impotentibus animis conceptum arripiant? eo nempe rerum exitu, vt Pontifex quum Venetis nocere voluerit, conuulsa inauspicato & diro motu Italici nominis existimatione, terram pa-

triam,

triam, terrarum orbis quondam dominam, externis barbarisque gentibus incolendam, cum inexpiabili odio, & publica omnium execratione tradidisse censeatur. Hæc sententia miro assensu à Senatu comprobata, Per Hieronymũ Donatum summæ eruditionis atque prudentiæ patritium, Pontifex tam pio quàm generoso animo supplicibus veniam dedit, in gratiamq; recepit, eo tenore fœderis, vt sex legati splendidißimi ordinis Romæ in vestibulo templi maximi supplices expiarentur, iuribus amissarum vrbium renunciarent, marisq; imperij titulo in posterum abstinerent. Veneti enim quum maximè classibus valerent, prædonibusque littora repurgarent, se maris dominos superbo atque inuidioso nomine appellarant: ea quidem consuetudine, vt nauigia quæ toto mari occurrerent, Venetis triremibus honoris causa, cum denunciatione hostilis incursus vela submittere cogerentur. Longius fortasse à propositoordine vitæ Alfonsi, dum initæ pacis inter Iulium & Venetos causæ referũtur, abductus videri possem, nisi ea pax inexpectata, idcoq; coniuratis Principibus molesta & grauis ingentis mali, & diuturnæ violentiæ procellam in Alfonsum excitasset, qua pars Italiæ vrbibus ac ædificijs florentior quassata penitus & obruta penè corruerit. Eo enim facto Iulius aduersus Cameracẽsis fœderis leges esse videbatur. Sed cõquerente expostulanteq; Ludouico Gallorũ rege, vt iure societatis bello Veneto vsque ad exitum communibus studijs ac viribus incumberetur, prædicabat abundè satis factum fœderatis, quando Ludouicus suas vrbes non solum modò recepisset: sed tum etiam Veronam alieni imperij Gallico præsidio tueretur. Hispaniæ autem Rex, Apulis, Salentinisque portubus esset potitus, sicut ipse Togatam Galliam Pontificiæ ditionis restituisset. Cæsari quoq; ab initio belli parta esse omnia quæ concupisset, nec referre ad fœderis fidem seruandam, si Patauium sine suorum sanguine in potestatem redactum, & demum incuria præsidij amissum renouato bello repetendum videatur. Aeterna enim esse non debere fœderum vincula, quando ijs qui communi victoria vti nescierint, aut ignauiæ, aut malæ sortis erratum, omneque acceptum detrimentum, proprio sumptu, proprioque periculo & labore sarciendum videatur. Propterea sui esse muneris sacrosanctiq; officij cunctos ad amplectendam pacem cohortari, & Venetos qui pacem suppliciter petissent, & occupatas reddidissent vrbes, tanquam ritè expiatos & receptos in fidem, incolumes præstare. Cæterum Gallos immodicè nimisque licenter facere, qui tot illatis cladibus, & tot vrbibus receptis, nondum contenti essent, & deformata rapinis ac incendijs tota Venetia, etiam ipsam Venetorũ vrbem, vnicum propè totius terrarum orbis miraculum, Italiæque præsertim ornamentum, quam natura circumfuso mari ab omni barbarica rabie defendat, incendere atque deleri immani feritate percuperent. Verùm Galli nihilo secius contempta scilicet atque irrisa maiestate Pontificis, multo acrius, quàm antea aduersus Venetos bellum gerebant. Nam Carolus Ambosius Mediolano præfectus, et dux exercitus, ad oppidum Allieniacum, quod est cum ponte Athesi impositum, profectus: vt maiorem vim adhiberet, Alfonsum iure fœderis euocauit, postulans vt eò maiora tormenta ab vrbe Ferraria conueheret. Nec Alfonsus quin vti debebat Ambosio pareret, suisq; instructus copijs proficisceretur, vllam sibi moram attulit. Eius itaque aduentu productis tormentis, tanta vi oppidum est quassatum, vt Carolus Marinus, & Paulus Contare-

nus, qui erant in præsidio ex terrore animos despondẽtes deserta exteriore muri corona, in arcem confugerent, quod duobus præsertim inusitatæ magnitudinis & violentiæ tormentis, neque murus crassitudine denum pedum, neque vlla omnino munitio ex gleba & cespite extructa, magnisq; & transuersis confibulata trabibus diu resisterent, cum transuerberata disiectaq; paucis ictibus sternerentur. Horum tormentorum alterum ipse Alfonsus egregius machinator & artifex sua manu fabrefactum, propter ineuitabilem impetum, magnũ & terrificum Cacodæmonem inscriptis metallo literis appellarat, quum alterum à terribili strepitu & reboatu Terremotum vocasset. Itaque dedentibus sese patritijs Venetis, quos diximus, oppidũ cum arce captum est, & cum multorum cæde direptum. Simili quoq; Fortuna Galli, sed cruentiore vtrinq; successu Montisilicis oppidũ expugnarunt, interfecto cũ præfecto militum præsidio. Aliaq; demum propinqua oppida quæ ditionis Atestinorum fuerant, in potestatẽ redacta sunt, sic vt Alfonsus, quæ antiquę suæ ditionis essent, ab initio recepta, moxq; abeunte Cæsare ad vetus Venetorum imperium rediissent, Gallorũ beneficio reciperet. Hac Alfonsi profectione, atque his Veneto illatis detrimentis Iulius Pontifex magnopere commotus est, quòd eum tanquam suum beneficiarium, & Vexilliferatus honore obstrictum à Gallis discedere, nec vsquam Venetis arma inferre volebat, cùm eius controuersiæ quæ Rodiginæ peninsulæ possessionem respiceret, se arbitrum fore profiteretur, sperareque Venetos magno Alfonsi commodo ab æquitate honestæ conditionis non esse discessuros. Verùm Alfonsus tametsi planè intelligebat, Iulium Pontificem virum ad iracundiam pronum, & tum consilia ingentis audaciæ & periculosi euentus aduersus Gallos coquentem, minimè irritandum esse, tamen suæ fidei atque existimationis & iustæ securitatis esse iudicabat, non discedere à publico fœdere atq; amicitia Gallorum, in quorum clientelam iampridem, & ipse, & Hercules pater essent recepti. Graue quoque, & cum insigni iniuria valde incommodum alienumque prorsus à consilijs ab initio belli rectè susceptis existimabat, ex noua libidine Pontificis interpellari victoriam, eamq; intercipi, quum ipse iam esset in limine, & in secundo quidem cursu recuperandæ peninsulæ, propter quam impotenter à Venetis occupatã communi omnium Principum fœderi esset adscriptus: idq; eò indignantius ferendum videbatur, quod reliqui omnes fœderati ipso vno exclusó, amissa olim, & tum ex lege icti fœderis repetita, cumulatè recepissent. Offendi quoq; insigni præiudicio damnoq; Cæsarem videbat, de quo esset benemeritus, & ingratè sugillari eius maiestatem, à qua maiores Atestini Mutinæ vrbis munus beneficiarij iuris nomine retulissent. Tum enim Galli Cæsarianis cõiuncti copijs pro Cæsare bellum gerebant, quanquam Iulius vehementissimis noui consilij artibus Cæsarem ab amicitia Gallorum diuellere conaretur. Illum siquidem dicebat nihil plus cõtinuato in Venetos bello quærere, quàm vt Gallos veteres suos hostes æmulosq; Imperij tanquam iniquissima ratione è Gallia in Germaniam translati, & propterea Germanici nominis inimicos, Venetæ ditionis, ac eodem mox cursu Neapolitani Regni, & totius deniq; Italiæ dominos efficeret. Iam enim eos Verona potiri, quam ita defendant, vt sibi oppignoratã iactent, donec de stipendijs caueat Cæsar, qui pecuniæ egens, tædio diuturni belli, cuius exitum commodo suo sperare non posset, eam vrbem alieni vtique Imperij

factam,

factam, & prorsus venalem occupatoribus esset addicturus. Hæc descendebant in pectus Cæsaris nunquam opportunè in negocio satagentis, sed nihil commoueri videbatur, quominus in uetere sententia fœdereque persisteret, nec abalienato à Gallis animo pacis conditiones auribus admitteret, quas ei Pontifex pro Venetis non omnino iniquas offerebat: postquam Cæsare amisso iampridem desperatoque Patauio, deserta Vicentia itemque Verona iam dubiæ potestatis alieno præsidio densensæ, quicquid inde ei obueniret disceptatore Pontifice in lucro foret, quum inde tot sumptibus quibus esset enerua tus, finem impositurus esse crederetur. At Ludouicus vt Cæsarem natura suspiciosum, incertisque rumoribus sæpe credentem, ac multo sibi ære alieno ob strictum in amicitia contineret, omni studio operam dabat, ne vsquam Cæsarianis deesset, auctisque semper auxilijs quàm acerbißimè Veneto noceretur. Hac Gallorum perseuerantia Alfonsus abundè confirmatus, & sua nauali victoria multisque secundis in peninsula succeßibus adductus, magis ac magis accendebatur, vt constantiæ suæ erga Gallos opinionē fideli & diligenti obsequio tueretur. Quid enim stultius videri poterat, quàm discedere ab eorum amicitia, qui armis, authoritate, atq; opibus hostes anteirent? Quid ineptius quàm res suas incolumes, & integras cum attritis & toties profligatis Venetorum rebus commiscere? à quibus demum expectandæ forent honestæ pacis conditiones, Pontifice vade atq; arbitro, qui suopte feruido ingenio mobilis, & senio morboque confectus, ea quæ ex præsenti vsu facilè promitteret, præstare non posset, quando arma se moturum aduersus potentiores & inuictos inconsultè minaretur, & eos quidē qui diuini iuris arma & Pontificias imprecationes subnixi veris armorum præsidijs essent contempturi. His de causis Alfonsus Cameracensis fœderis lege, & antiqua neceßitudine quæ sibi cum Galliæ regibus intercederet, & ereptæ quondam, nec adhuc vti sperasset receptæ peninsulæ iniuria, apud Pontificem se excusat, profiteturq; Pontificij nominis maiestatem in honore habiturum semper, & quod fas esse duceret, ab authoritate Ludouici regis eo bello minimè discessurum. Ergo Iulius ira percitus excutiamus, inquit, ei inueteratæ factionis morbum, vt vel inuitus tanquam insanus iustis remedijs sanetur. Primum omnium Alfonsum palàm hostem iudicat, grauißimeque atque acerbißimè in Senatu de eo prolocutus, sacra etiam arma expedit, quibus eum diris deuouet, & sacris interdicit, quòd Venetos sibi Pontificioque imperio solenni fœdere consociatos armis persequeretur: quòd Plebem, & Centum oppida Bononiensi antistiti, in cuius ditione antiquitùs fuissent, non restitueret: quòd contra leges inter Pontifices & Atestinos principes ex conceßione beneficiarij iuris ritè latas & constitutas, salis legendi facultatem vsurparet ad Comaclum, quod est oppidum inter Padusas salinis opportunum, magno quidem Pontificij vectigalis detrimento: quòd denique Ferrariensem populum liberali Pontificum munere Atestinis in fidem traditum, excogitatis nouis portorijs, & iniquè auctis vectigalibus, æquo acerbius oneraret. Quibus rebus Pontificia maiestas æquitatis, & pietatis studio acerbè oppressos subleuare solita magnopere læderetur. Hæc erant in prætextu, sed præcipuum odium in Gallos emicabat, quorum consilia nudari cuperet, vt nouo bello non iniqui iuris & iustæ causæ nomen in eos ab impotentibus armis formidabiles quereretur. Nemini enim dubium erat, si Galli Al-

fonsum Pontificis subditum tueri vellent, quin à Pontifice in eos continuò arma verterentur, sicuti mox euenit. Igitur Alfonsus obiecta tanquam inania refellere, lenireque Pontificem frustra conatus, constanti consilio arma parat, militum auget numerum, opportuna loca nouis præsidijs confirmat, Gallorum præfectos quid cauendum, parandumque sit confestim edocet, eorum fidem implorat, & ab his præsidij nomine cohortes aliquot, & delectam equitum alam accersit. Obstructas siquidem obtestationibus precibusque suis Iulij aures inuenerat, quum animus eius ferox & paratus ad arma nulla Regij legati amicorumq; senatorum intercessione placaretur. Ecquid enim iniquum & nefarium esset Venetos infestis armis prosequi, à quibus sibi debita promissaque ex fœdere, tanquam patri Herculi impotenter adempta tota peninsulæ regio occuparetur, et de his acerbissimis hostibus vindictam peteret, à quibus & tum & aliàs barbarico more cuncta euastātibus etiam propinqua Ferrariæ mœnibus ædificia ferro & incendijs absumpta fuissent? Aequissimo autem iure oppida Centum & Plebem quis dubitet non retineri? quæ sibi dotali iure Alexander Pontifex attribuisset, pro quibus antistiti Bononiensi peramplæ possessiones peculiari coemptæ pecunia ad campos Nacros vsitato more permutationis essent adiudicatæ. De Comaclensibus autem salinis quibus non planè esset interdictum, disertè & cumulatè ita satisfaciebat, vt se staturum iudicio collegij Quæstorum Pontificij ærarij polliceretur. Nec multò pòst Iulius coactis vndique copijs Franciscum Rouereum fratris filium (huic in Feltriam familiam adoptato Vrbinatium Principatus obuenerat) bellum Alfonso inferre iubet, ipseque Roma profectus Bononiam contendit, vt præsens bellum administraret. Ante omnia Venetos ex Patauini agri finibus Transpadanam regionem infesta populatione percurrere, Atestinorumque rebus maximè nocere imperat. A mari quoque in idem consilium duobus Padi ostijs Volane atque Primario, Ioannes Morus Patritius cum aliquot armatis nauigijs, tribusque triremibus ad Argentam vsque subit, margines Ferrariensis agri passim descensione facta inuadit atque peruastat. Sed Venetis classiarijs Alfonsus disposito passim præsidio ita occurrebat, vt maturè pulsi cæsiq;, maleficijs finem imponere, & ad Clodiam fossam cum detrimento reuerti cogerentur. Per eos quoque dies pari rerum successu Leonardus Alecius Salentinus, Rhodiæ militiæ eques, multis fortibus actis militiæ clarus, ob idq; à Veneto Senatu equestri leui armaturæ præpositus, quum in villam cui Belloaeri nomen est, diuertisset, explorante cuncta Alfonso, & Gallos in eam occasionem patrandæ rei perdocente, subita Gallorum equitum excursione improuisò oppressus, atque interfectus est, dum constanter in villæ aditu supremo virtutis conatu frustra edito acerrimè repugnaret. Relatum Venetias eius cadauer insigni funere, & temporaria equestri statua Senatus honestauit, quum ei æneam pro lignea quietiore Republica decreuisset. Parte verò alia Iulius, proditione quorundā ciuium, cuius author Gerardus Rango ferebatur, Mutinam & mox Regium Alfonso ademit, durissimæque hyemis contempta glacie nihilque inusitatis nauium frigoribus deterritus, ad oppidum Mirandulam oppugnandum contendit, vt eiectum inde Gallorum ope, atque iniuria Franciscum Picum, cum sua, tum patrui Ioannis nobilium studiorum gloria insignem reduceret. Erat insita vis ardens indomito ingenio Pontificis adgerendum

rendum bellum, vt ea expeditione Gallorum animi nudarentur. Apparebat enim Gallos Mirandulanis aduersus seopem laturos: nam Triuultij filia, quę vxor fuerat Ludouici Pici, paulo antè, vt diximus, ad Polisellam tormento interfecti, oppido potiebatur. Præerat autem præsidio Alexander Triuultius viduæ propinquus, & Galeoti infantis aui materni nomine tutor. Erat in proximo ad sextum lapidem Concordiæ oppidum Mirandulanæ ditionis. Id Iulius euocatis citra Padum Venetorũ auxiliaribus copijs, qui Vitellij Tiphernates Ioannes, atque Cepinius eximiæ spei iuuenes præerant, tormentis expugnari iubet, ab eoque rei prospero successu Mirandulæ muro tormenta admouet, magno quidem salutis suæ periculo, quum ferreus globus maiore tormento turre emissus, in eius tabernaculum terrefactis familiaribus incidisset. Id inimane factum tanquam indignè sacrorum Principi ad horribilem necem illata vis foret, vel si incertum emissa pila crederetur, sua sponte concitatam bilem Iulio ita commouit, vt in vindictam exardens, prolato omni tormentorum apparatu, murus non corona modò & defensoribus nudaretur, sed hiatus latos ad irrumpendum militi ostenderet: eò quidem maiore facultate, quòd tum altissima fossa, propter incredibilem aeris rigorem, concreta glacie tanquam solido ponte inuadentes admissura videretur. Id improuisum incommodum Alexandro deditionis necessitatem expressit, atq; is euocato ad colloquium Marco Antonio Columna, in certam spem clementiæ oppidum saluis ciuibus dedit. Capta Mirandula Iulius animos aduersus Alfonsum sustulit, partemque copiarum in eius agros effudit: nam ab eo solicitari Gallos audiebat, vt sibi duabus vrbibus exuto maturam opem ferrent. Nec multò pòst Carolus Ambosius, iustis Alfonsi obtestationibus permotus, coacto exercitu aduersus Pontificem Galli Regis clientium opes conuellentem Aemylia via descendere constituit. Interea Iulium Bononiam reuersum, affectumque senio, & rediuiuis veteribus morbis obnoxium, ex castrensi labore, rigoreque cœli febris inuasit, eò planè sæuior, quòd vir omnis iniuriæ & moræ impatiens incensus ad gerendum bellum, Gallorum copias aduentare cognouerat, Bononiensiumque studijs non multum confideret, quæ plæbis imperitæ mobilitate, peruersaque libidine in Bentiuolos conuersa dicebatur. Feltrius cum Pontificio exercitu Mutinæ constiterat, apud quem præclari duces erant Marcus Antonius Columna, & Paulus Baleonus. Sed Galli Gabellum amnem, qui hodie Segia dicitur, superantes recto itinere vsque ad Mutinæ portam signa protulerunt, pulsa graui impetu cataphractorum, atque protrita leuis armaturæ hostium ala, quæ speculatum obuiam egressa fuerat. Galli ad lætum profligati hostis euentũ substitere, quod si fusorum tergis institissent, proculdubio totus Feltrij exercitus, vti ad eum terrorem tumultumque inconditè porta eductus, nec planè instructus, profligari, atque vrbs recipi potuisset. Cæterùm Ambosius eodem impetu terrorem ex propinquo Pontifici admouendum ratus, superato Tanaro qui Scultena olim fuit, ad pontem Labini amnis antiqua Triumuirali conspiratione clari, sese effudit, sic vt per Rheni pontem ad Bononiæ portas peruasurus crederetur, concitantibus præsertim Bentiuolis exulibus, qui reduci in patriam hisdem quibus exacti essent armis postulabant, & duce Hermete ad portam excurrentes valuis tragulam infixerant, alligato ei libello, quo populum ad veterem

libertatem vocabant. Sic enim factiosa plebs sub Tyrannis immodicæ licentiæ assueta, cruentam, & bonis ciuibus execrabilem seruitutem appellabat. At Iulius quanquam corpore æger inuicto tamen animo in id discrimen summæ prudentiæ consilium expedit: aduocat ad lectulum Principum omnium legatos: de insolentia, superbiaq; Gallorum prolixè conqueritur, salutemq; suam & dignitatem Pontificij nominis obtestatione vehementissima eis commendat, orans vt Ambosio nisi ab iniuria armisque absistat, & retrò vertat agmen, bellum Regum suorum nomine denuncient, testenturque eos violati Pontificis iniurias acerrimo indictò bello vindicaturos. Aequissimo enim iure à Pontifice oppugnari Alfonsum, qui beneficiario nomine Romanis Pontificibus obnoxius atq; subiectus, eorum imperia contemnat, oppida vsurpet, nec à salinis magno Pontificij ærarij detrimento abstineat. Proinde Ambosius etiam atque etiam caueret, ne dum Pontificem temere oppugnatum venerit vt ab Alfonso bellum auertat, illud vndique in Gallos concitet. Eo enim esse animo Europæ Principes, vt sacrosanctum Pontificem ab impiorum iniurijs defendant: impios siquidem esse qui nefaria arma in sacrorum Principem ferãt. In ea denunciatione belli aduersus Ambosium maximè vehemens & infestus erat Christophorus Eboracensis Cardinalis Britannus, Henrici Regis legatus. Huic disertissimi viri aderant Albertus Pius Cæsaris, & Hieronymus Vichius Ferdinandi Hispaniæ Regis legati: hic Regij decoris & commodi sui spe excitus, ille verò propter priuatas simultates Alfonso plurimùm infensus. Mutinam enim paulo antè astuto salubrique consilio Iulius, ne eam parum æquo iure, aut impudenter occupasse videretur, quòd Cæsarianæ liberalitatis titulum, quem iureconsulti feudum vocant, certa atque inueterata consuetudine præferret, Germano homini, cui Vitefrustro nomẽ fuit, nomine Cæsaris tuendam et possidendã attribuerat, vt declinata inuidia Cæsar ipse pecuniæ egens, & Augustalis sui iuris diues, noui atque inexpectati lucri spe inductus, in belli causam, cum insigni Gallorum ac Alfonsi dolore, & incommodo traheretur. Ferdinandum quoq; Regem in sua commoda callidè semper erectum, Iulius à Gallo magna ex parte diuellerat, quum ab eo præsidij auxilijque nomine Fabritium Columnam magistrum equitum, cum trecentorum cataphractorum ala impetrasset. Eo nanque officij merito Rex magnopere cupiebat Neapolitano in Regno iure legitimæ possessionis authoritate Pontificia confirmari, quod se facturum Pontifex auxiliorum & noui fœderis spe polliceri erat solitus. Dum Galli appropinquarent, et Pontifex graui anxius cura de Bononiensium fide non obscurè dubitaret, opportunè missa à Venetis ornatissima leuis armaturæ equitum ala omnium animos confirmauit. Erant ij Illyrici generis, cultu, armis, religioneque Semiturcæ, scutati equites, quos Padi transitu neq; Galli neque Alfonsus prohibere potuerat, quum aduentus sui famam celeritate præuertissent. Itaque prodeuntibus legatis magnaque vociferatione Ambosio noui belli metum incutientibus, Galli proceres cum duce in concilium coeunt, retroducendumque censent, ne inexpiabili facinore rem maximè dubiam & periculosam temere ingressi, contra se vniuersos Europæ Reges concitarent, quibus satis iusta belli causa videretur, si sacrorum Principem protegendum specie religionis suscepissent. Mirumque tum videri potuit, quod ferox hostis, qui armis sustineri non poterat, paucis vrbis reiectus,

commutata

commutata repentè voluntate à proposito itinere consilioque recesserit. Exinde Ambosius apud Galliæ Regem nequaquam bellicosi ducis famam tulit, ab æmulisque vehementer laceratus est, quòd luxui amatorijsque vanitatibus, & theatralibus ludis Mediolani occupatus, neq; Mirandulanis implorantibus opem tulisset, neque Alfonso, vti debebat, Mutinam recuperasset. Quo ignominiæ dolore affectus, non multò post apud Corregium oppidum è vita decessit. At Iulius præsenti discedentium Gallorum metu liberatus, infensusque Alfonso magis ac magis, à quo in perniciem suam solicitatos atque inuitatos Gallos planè intelligebat, magnam copiarum partem in Ferrariensium fines immisit. Præerant copijs Guido Vainus, & Meleager Foroliuiensis, atque Verdegius Hispanus, qui ex sua gente cohortes Bononiæ conscripserat. Toti verò belli summæ & consilijs præpositus erat Antonius Orpheus Calenulæ Antistes, ab Alidosio Cardinale Bononiæ Legato missus. Hic tum maximè Pontificis gratia pollebat. Itaque duces hostiles agros latè populati, ad Fossam Zeniolam sparsis (quod nulla certa manus hostium occurreret) prædabundisque agminibus perueniunt. Eam fossam lato profundoque alueo, equiti pariter ac pediti insuperabilem multi amnes efficiunt, qui ex Apennini vallibus delapsi, et campestribus locis stagnantes, corriuatique demum incolarum industria aut in Padum, aut in proximas Padusas euoluũtur. Pontificij vno latæ fossæ munimento contenti, quòd aliunde nihil hostile timerent, non longè a Fossa inter rusticanas casas positis castris consedere, ex Orphei prolegati disciplina hilariter epulantes. Hic enim vir imperitus belli, sacerdotali ocio, ac intempestiuis voluptatibus deditus, ita duces ad conuiuia, remittendumque laborem inuitabat, vt illi non ægrè obsequerentur, tanquam eæ quæ tum inciderant Carneualium dierum feriæ, non tantùm secura in pace, sed dubio & suspecto etiam belli tempore celebrandæ forent. Mirus enim erat apud omnes ab inani iactantia hostium contemptus, sic vt obliti disciplinę militaris, nec vllo munimento castra vallarent, nec de more obirent vigilias, nec demum quæ de impigro hoste suspicari possent, euentura crederent. Hac tanta incuria vanitateque epulantium hostium explorata Alfonsus, qui intento animo vt hostem inuaderet, vlcisceretur iniurias, prædamque repeteret, loci & temporis occasiones captabat, repentè cogit educitq; milites, quibus Vasconum cohortes duas & aliquot turmas Gallorum equitum adiungit. Federicus Gonzagam Bozolum secretò quid fieri velit edocet, eique imperat vt nauigia & lintres quæ in Santerno amne erant (is antiquitus Vatrenus fuit) in fossam Zeniolam procul ab hostium castris traducat: quibus noctu magnoque silentio cõuectis, & contabulatis pons efficitur, cunctis impigrè & certatim in iungendo struendoque eo operam singulari cum lætitia Alfonsi nauantibus. Sed fabros in metiendo ponte fossæ latitudo eorum æstimatione maior ita deceperat, vt pontem vno nauigio breuiorem, mancumque Alfonsus reperiret, aduersam nanque fossę ripam explicata & extenta funibus nauigiorum series minimè pertingebat, magno cum dolore Alfonsi architecto succensentis. Paratus enim ad traducendas copias, inuadendosque hostes, paruæ rei momento interpellari atq; eripi sibi victoriam querebatur. Verùm vti erat valido expeditoq; ingenio, procedens in extremũ pontis caput, superiecta crasiore tabula hostilẽ ripã ita pertingi posse animaduertit, vt singulis nõ omnino difficilis,

quanquam periculosus transitus præberetur. Nec mora exemptam è constrato ponte tabulam vix sexquipede latiorem coaptat, cunctisque in eo periculo de eius salute solicitis atque pauentibus, protectus armis omnium primus equum in hostilē ripam adigit. Eum Bozolus subsequitur, inde Masinius Furnius cum turma prætorianorum equitum, & alij contempto periculo successere ea felicitate, vt deciderit nemo, & amplificato demum duobus adiectis asseribus ponticulo ad quatuor millia armatorum equitum & peditum in hostilem ripam transierint. Nec prius quàm clara iam luce Pontificij duces ad capienda arma ingruentium hostium strepitu excitati sunt, quum eorum signa conspicerentur, & præmissi Furniani equites semisopitos vigiles perturbassent, Irrumpente itaque quadrato equitum agmine Alfonsus castra trepidatione, fuga, & cædibus complet. Guido, & Meleager ad primum clamorem frænatis & cōscensis equis satis impigrè antecursoribus hostium occurrunt. Sed crescentibus Alfonsi subsidijs, effusisque habenis irrumpentibus pulsi, per mediā pauentium, & arma capientium suorum turbam in turpem fugam conijciuntur. Ipse Orpheus vix discusso somno in pernicem equum à suis illatum periculum effugit. Reliqui omnes consternati metu, vt plerunque inopinatò deprehensis accidit, spem salutis præcipiti in fuga posuerunt. Restitere aliquandiu intrepidè Hispani, qui castrorum frontem obtinentes sese conglobarant. Sed postquam in eos densata peditum acies pedem intulit, & in sinistrum eorum latus Alfonsus cum cataphractis inuectus est, territi improuiso grauique noui hostis superuentu, non adhuc planè ordinati consertique, ad primum equestrem impetum dissipantur, & latè trucidantur, cadente ante alios Verdegio duce, qui hortabundus vbi plurimum periculi erat, constantissimè dimicabat. Eo strato amissisque vexillis reliqui omnes terga verterunt, fugientium equitum vestigia cursu consequi frustra conati. Nam persequente equitatu cum expeditis peditibus, magna ex parte interfecti sunt, quum pauci caperentur. Siquidem eo die circiter tria millia hominum interfecta referuntur, sæuientibus maximè in stratos, & à milite vulneratos agrestibus, qui recentes iniurias direpti agri vindicare properabant. Castra autem apparatu militari & multo commeatu impedimentisque præsertim prolegati, & sarcinis ducum opulenta, Alfonsus victor militi ad prædam concesit, retentis sibi æneis falconibus tribus, & vexillis insignioribus, vt maiore sua Ferrariensiumque lætitia in vrbem reuersurus profligati hostis spolia preferret, & ea quæ à peruastāte hoste detrimenta accepisset, se cumulatè atque feliciter vltum fuisse testaretur. Per hunc modum cum sua virtute, tum Gallorum præsidijs egregiè se tuente Alfonso, rex Gallus & Pontifex exacerbatis inter se odijs, satis superque animos denudarant. Nam superiore Autumno Iulius Gallos Alfonsum pertinacissimè defendentes vno tempore à tribus partibus ad distrahendas eorum vires oppugnarat, quum per Venetos maioribus iam auctos viribus, externorum copias totius Venetiæ agros acerbissimè populantes ad Leonicum vicum inuadi iussisset, & parata classe apud Ostiam, cui præerat Grillus Contarenus circumductis à supero mari per Messanæ fretum Venetis triremibus, Ligures ad spem antiquæ libertatis solicitarat, vt inuisam Gallorum gentem, & à recenti victoria superbè dominantem, Genua pellere conarentur. Octauianum nanque Fregosium exulem cum virtutis suæ, tum antiquæ

antiquæ nobilitatis nomine ciuibus charum, ideoque expetendum, cuius pater in ciuitate principatū tenuerat, recipi posse a factiosis ciuibus, si se offerret, sperabat. Ad hunc enim reducendum M. Antonius Columna cum terrestribus copijs à Lunensium ora per asperas cautes, vt clasis cursum adęquaret, fuerat præmissus. Per eos quoque dies ex condicto Heluetij pecunia exciti concitatique in Gallos, Comensem & Mediolanēsem agrum hostiliter inuaserant. Sed in his Iulij conatibus consilijsque magno animo susceptis Fortuna a Gallis mirificè stetit. Nam primùm omnium Gallorum Germanorumq;, & Ferdinādi regis copiæ, quæ in varias diductę manus Venetorum agrum rapinis ac incendijs impunè deformarant, in vnum expediti agminis corpus ad speciem iusti exercitus coierant, frustraq; circumfusam & lacessentem hostium leuem armaturam propellentes, densato ordine Veronam incolumes se receperant, ductu Andreę à Capua Thermulani principis: qui ab eo forti feliciq; receptu, raro alijs concessam peritiæ militaris gloriam tulerat, quū Grittus legatus, Luciusq; Maluetius viri alioqui pugnaces, tuto potius quàm decoro consilio, accensis peditum animis, & rem prelio decernere cupientibus obstitissent, ita vt Venetus quos in itinere adoriri debuerat, pudore amissæ occasionis abeuntes persecutus non prius vestigijs abstiterit, quā compulsis intra vrbē Veronam hostibus, temere tormenta admouerit, inani spe existimans Veronenses pro se aduersus externæ gentis pręsidium arma capturos. Sed ea res ab Rentio Cerite temerè tentata eum habuit exitum, vt amissis Citulo Perusino, & Lactantio Bergomate longè fortissimis cohortium præfectis, Veneti signa retrouertere coacti sint. Pari quoq; successu Heluetios, qui prędas agentes, nec abstinētes ab incendijs descenderant, Gasto Foisseius Ludouici regis sorore genitus, vix tum pubescens, cum quatuor millibus equitum obuiam profectus Comensi via in patriam repressit. Adsimilem quoq; inanis hostilium consilij euentum Preianes Gallicæ classis præfectus, triremibus atque onerarijs Genuensi portu eductis, Grillo opportunè occurrit; eaq; exorta est ad eius conspectum in classe Veneta conturbatio, vt nec tentato quidem certamine, eminus tantum tormentis rem gerentibus, Venetæ triremes velis & remis retro cursum tenuerint, & M. Aantonius qui equites ad Recum vsque septimo ab vrbe lapide adduxerat, desperato clasis præsidio, magnum à montanis Liguribus in prædam versis detrimentum acceperit. His Pontificij belli conatibus per socios vndique prosperè admodum repulsis atque elusis, Alfonsus tametsi ancipiti suburbanique belli metu & sollicitudine leuatus erat, nihil tamen se ocio ab intenta belli cura remittit, cunctas voluptates repudiat, ac ingenti studio muniendæ vrbis consilium suscipit, murum profert, latissimè fossas adauget, terrenaque ex gleba, & cespite lata atque excelsa propugnacula instar arcium ædificat, in quibus statui & dirigi ingentis magnitudinis tormenta possent, quorum vi eminus ab inuasione mœnium hostes deterreri facileque depelli posse viderentur. Sic enim existimabat, sublato magna ex parte periculo, & milites mercenarios in officio militarium munerum minore cum stipendio, & ciues fideli obsequio per se deditos in vetere studio posse contineri. Quippe qui nihil quo amor in se & obseruantia apud ciues parari posset, multa humanitate & liberali comitate prætermittebat: ratus se satis tutum aduersus infesta arma proculdubio futurum si his præclaris & populo

gratissimis operibus inuidiam speratæ pacis & diuturni belli publico incommodo exorta mitigaret & extingueret. Cæterùm Ludouicus hostilium consiliorum fœdo exitu, & Fortuna sua elatus, qua semper hostium suorum spiritus contudisset, indicendi Concilij consilium quod diu concoxerat, inauspicato suscipit. Ex publica enim Iulij morum censura, tanquam probrosi hominis authoritatem infirmare atque conuellere nitebatur. Id enim telum quum à Regibus suarum opum ac armorum vi subnixis, in Pontifices euibratur, maximè dirum atque mortiferum euadit, recentissimis Constantiensis, & Basiliensis conciliorum exemplis, quibus aliquot Pontifices notati ignominia, & dignitate pulsi, à summo rerum fastigio corruissent. Paulo enim antè aliquot Senatores Ludouici authoritatē sequuti à Pontifice discesserant, impetrarántque à Florentinis vt consilium Pisis tanquam opportunissima in vrbe indiceretur, vbi actiones suas citato ad id Iulio summa animorum acerbitate iam inchoarant. Sed quum sacerdotes qui coierant, vim vsqueadeo inclementer incitati Pontificis metuentes, Gallicum præsidium deposcerent, ob idque Lotrechius cum ala equitum aduenisset, Florentinos præcipitis obsequij sui extemplò pœnituit, ne Pisani præsentium Gallorum fauore exciti, sicuti aliàs Caroli octaui aduentu ad repetendam libertatem arma corriperent, atque ita Lotrechius non sine vitæ periculo, & Cardinales populari tumultu vrbe sic expulsi sunt, vt Mediolanum conuolarent, eaque in vrbe amplissima institutas concilij actiones celebrare pergerent. Sed Alfonsus vel multis precibus a Gallis ac obtestationib. fatigatus adduci nō potuit, vt in cōcilium ad conturbationem diuinarum ac humanarum rerum excitatum, fratrem Hippolytum Cardinalem impelleret. Suę enim & Christianę ęquitatis esse statuebat, propulsare quidem iniurias, sed nullas inferre Pontifici, inuidiosæ præsertim causæ periculis circumuento. Neque difficile fuit, fratrem, ne causæ immisceretur dehortari, virum quippe suæ dignitatis & constantiæ memorem, & in omni actione iudicio longe grauissimum. ille siquidem extra belli ac armorum contentionem, vbi religionis anceps discrimen emineret, Pontifici minimè nocendum vetérique sacramento obligatam fidem syncerè præstandam arbitrabatur, ne galeri dignitatem beneficio Romani Pontificis partam ad familiæ decus intempestiuo vix dum inchoatę synodi præiudicio euerteret. Sub id verò tempus quò indicendi concilij causa inter dissidentes ex aduerso iureconsultos iactabatur, quòd ab alio quam à Pontifice indici nefas foret, Ludouicus adaperto peracri odio in Pontificem Triuulrium cum imperio copiarum Ambosio defuncto suffecit, iussitque vt Mirandulam recuperare, vlcisci iniurias, & Bononiam occupare, Bentiuolisque reddere maturaret. Sub eam autem Triuultij aduentantis famam pontifex impar viribus, nec obscurè quorundā Bononiensium perfidiam timens, relicta eius vrbis cura Alidosio legato, Rauennam secessit, vt inde per Flamminiam Romam reuerteretur. In Mutinensi tum agro Feltrius confirmatus Venetorum auxilijs contra aduentantes Gallos, ad Gabellum amnem castra posuerat. Sed Triuultius vetus imperator aduersus adolescentem ducem, tanta armorum vi incubuit, vt quum locorum opportunitates pręriperet, & quotidie graui motu castra castris cōferret, semperque acie instructa instando prælio certaturus videretur, Pontificij viribus & disciplina inferiores, vrgentis hostis impetum vitare, & retrocedere cogerentur,

rentur. Neque prius eos premendi, et persequendi à Triuultio finis factus est, quàm se Bononiæ mœnibus castris cum tumultu positis applicarint. Nec mora Triuultius tumultuariè castrametantes inuasit, vniuersasq; eorum copias, & Venetorum auxilia sine suorum vulnere, quod miræ felicitatis fuit, captis, & direptis profligauit, profugiente Feltrio, querenteque se proditum malignitate atque perfidia Alidosij legati, quód nihil earum rerum quæ gerendo bello opus forent, postulanti suppeditasset, Bentiuolorumque clientium fideli portarum custodias attribuisset. Ariosti nanque & Ranucij ciues cohortibus præpositi exaudito castrorum strepitu, perspectaque Feltrij & Baleoni fuga, nullam sibi moram attulerunt, quin extemplò portas panderent, Bentiuolosque fratres tanquam veteres dominos studiosè reciperent. Legatus vir varijs sceleribus cunctis exosus, & imbellis, occupante metu profugit, supellectilemque & pecuniam prædæ Gallis reliquit. Nec Iulius Vitellius custodiæ arcis præpositus, nullo antè prouiso commeatu diu restitit, quin Bononiensibus arcem dederet, populo à fundamentis excindendam, quòd liberæ ciuitatis ceruicibus imposita videretur. Feltrius emenso Aemyliæ viæ spatio, quum suos iter fugæ simile habentes ala Gallorum duce Duratio persequeretur, Hieronimumque Pactium fortiter resistentem ad Claternam occidisset, Rauennã delatus est, vbi sequenti die ex eodem fugæ cursu Alidosium Cardinalem sine purpuræ insignibus sibi occurrentem sua manu confodit, amissi vtique exercitus dolore, & recentibus iniurijs exacerbatus. Id facinus maximè atrox & apud Pontificem patruum inexpiabili videri potuit, nisi homo impurus, varijs auaritiæ & crudelitatis flagitijs coopertus, indignusq; Senatorio ordine, non feras improbitatis suæ vltore magno numine pœnas dedisse crederetur. Ea nunciata cædes, Iulium per se animo ægrum ex infelicitate bellicarum rerum magnopere perturbauit: extemploque Rauenna profectus, toto aulæ comitatu conturbato Romam iter intendit. At Triuultius incomparabili potitus victoria, apprimè graui, prudentique consilio, ne regi maiorem vehementioremq;, quàm deceret pium, & ex professo summè Christianum, inuidiam pararet, victoriæ suæ modum imposuit, vetuitque edicto Gallos abeuntem hostem vlterius persequi, quòd recepta Bononia, eaq; Bentiuolis reddita, satisfecisse officio rebatur: eademque militaris consilij moderatione Põtifici nunciari iussit, vt quò vellet composito agmine extra metum iter facere pergeret: se enim operam daturum vt nusquam à Gallo milite iniuriam acciperet. Sed non eadem animorum æquitate Bentiuoli victoria vtebantur, quum statuam æneam Iulio liberatori in fastigio templi maximi positam, concitata plebe detraxissent, conspurcatamque fœdissimum in modum perfregissent, atque in tormenta conflassent. His rebus à Triuultio feliciter gestis, Alfonsus mirum in modũ lętatus est, quòd Bononiam Pontificij belli sedem, viris atque diuitijs opulentam, non modò detractam hosti, sed Bentiuolis necessarijs suis restitutam conspiceret, magnoque commodo securitatis suæ in reliquum tempus quærendæ potius pacis, quàm instaurandi belli facultas Iulio præbita videretur. Cæterùm Iulius quem secus ac multò maxima pars hominum putabat, neque fusi exercitus, neque amissæ Bononiæ, neque à Feltrio admissi sceleris incommoda perturbarant, eadem infracti ardentisque animi magnitudine qua bellũ susceperat, generoso conatu in vtranque sortis

aleam finire constituit. Primum omnium Cardinales qui concilium indixerant, tanquam impietatis & perfidię reos Senatu mouet, hostesque Pontificij nominis decernit. Ex aduerso autem legitimo iure sacrosanctam synodum ad ea consulenda & peragenda quæ Reipublicæ Christianæ decus respicerent, in Laterano sequenti anno futuram pronunciat, et Pisani Concilij inauspicatum nomen abolet, Galliæque Regem tanquam diri schismatis authorem sacris interdicit: ac eum vetere suo Christianissimi cognomento indignum declarat. Secundum hæc acta, cuncti propè Christiani nominis reges gentesque aduersus Gallos, ereptæ Bononiæ ac impotentis audaciæ inuidia deflagrantes, propositis edictis, & varijs legationibus concitantur: Immodicè quidem ante alios Henricus Britannus qui suopte natura infensus Gallis, nouam bellicę laudis gloriam quærebat, quæ ei parata videbatur, si pro tuenda Romani Pontificis dignitate, Galliæ bellum inferret. Ferdinandus quoque Hispaniæ rex, tametsi à Cameracensi fœdere nequaquam apertè discesserat, quòd non obscurè prouecta longius atque audacius Gallorum arma formidabat, Romano Pontifici multis de causis deesse non poterat; ob idque præsertim quod à Romanis Pontificibus præclaro religionis merito Catholicus fuisset appellatus. Hic itaque Petrum Nauarrum, ad Tripolim atq; Bugeam rebus feliciter gestis clarum, Africanas legiones in Siciliam, atque inde in Italiam transportare iubet. Ille verò magnis adornatis classibus Aquitaniam inuadit, & in Belgicam oræ primo quoque tempore se traiecturum profitetur. Cæsar verò qui ab initio conceptæ inchoatęque synodi anceps & dubius perstiterat, tametsi ei pseudocardinales summi Pontificatus honorē promitterent, multis de causis ita Gallorum societate diductus est, vt regia præsidia quæ Veronæ hybernabant ab se dimitteret, obortoque spe recuperandæ Burgundiæ Heluetijs atque Pontifici iungeretur. His cognitis rebus Ludouicus suarū opū planè conscius, vir acer et indomiti spiritus Ioannem Nauarrę, & Iacobum Scotiæ reges veteres amicos et clientes Gallię regū, hunc aduersus Britannos, illum à Cantabria Hispanis opponit. Singulari autem diligentia Galliæ equitatum qui erat amplissimus supplet, & pedites à Germanis instar duarum legionum mercede conductas in Italiam accersit, quòd Heluetijs tanquam à Gallo impudenter ac indignè spreti, post fortem fidelemque operam multis bellis nauatam, ab amicitia Gallorum discessissent. Regibus hoc modo in apparatum maximi belli erectis, Alfonsus ab vllo militari opere nequaquā cessandum ratus, aduersus omnem vim hostium quæ opportuna erant præsidia comparauit. Nam insignis cataphractorum ala ex delectis equo merere stipendia solitis, effecta est: & nouæ leuis armaturæ equitum turmæ veteribus & prætorianis sunt adiectæ. Promptissimus quoque, & sibi notus miles, liberali stipendio conductus est, quo supplemento vrbanas copias abundè confirmabat. Cogendæ verò pecuniæ studium ea moderatione agitabat, vt priuatos potius minueret sumptus augeretque rerum venalium vectigal, quam eam viritim ciuibus imperaret, ideoque non auri summam, oppignoratis maiorum suorum insignibus gemmis, Lucretiæque item vxoris vnionibus, mutuam à fœneratoribus acciperet. Parcendum enim ærario existimabat, sic abiectis abaci ornamentis, vt in vsum mensarum figulinis lancibus vteretur, quæ eo honestiora erant, quòd Principis manu atque artificio fabrefacta spectabantur. In hoc enim frugi vitæ famā,

potius quàm inanem, reconditi, inexhaustique thesauri iactantiam quærebat. Præclarè siquidē iudicio omnium credebatur, ei vel diuturno in bello pecuniam ex vetere gaza minimè defuturam: qua publica existimatione in omni bellico sumptu fidem vnquam differrentis aut improbi debitoris tuebatur. Ad hæc summa contentione paganorum agrestium, & ciuium, qui imperatas edicto operas conferebant, instituti antea aggeres proferebantur, cauabanturque profundissimæ fossæ, & in officinis collato per tribus ad certum pretium metallo, omnis generis tormenta Principe ipso perdocente, agenteque fundebantur. Mirabili quoq; eius ingenio, versatilis ex aquę impetu machina instituta erat, ad conficiendam exiguo tempore ingentem tormentarij pulueris copiam: ab ea nanque demissi elatique alternatim ferrei plures pistilli in ęneas pilas decidentes, carbones & sulphura cum sale nitro contudebat, tanto compendio, vt plurium operarum laborem vnius tantùm regentis pueri cura superaret. Noua insuper horrea instituit, ad recondendas omnis generis fruges in vsum tolerandæ famis, si paulò grauius & diuturnius bellum incideret. Magnam quoque vim salsamentorum, tum carnium tum maximè piscium in officinas contulit, quæ nautico more inediam subleuaret. Eam partim ex Padusis, partim ex Illyrici, Dalmatiæque insulis, in quibus multa piscium captura esse consueuit, pretio parari conuehiq; curauerat. Per id autem tempus Alfonsus neq; à Venetis aliunde occupatis multum est lacessitus, neque ipse eorum fines vexauit, vtpote qui ad maius bellum egregiè sustinendum cuncta sibi maturè paranda atque instruenda prouidebat. Quum in hac ingruentis belli cura atque apparatu versaretur, Nauarrum didicit cum Hispanorū legionibus ex Apulia per Picenum viamq; Flaminiam in Togatam Galliam peruenisse, Raymundum quoque Cardonium, & Fabritium Columnam subsequi cum equitatu longè omnium qui vnquam Neapolitano regnò educti sint, maximò atque ornatissimo. Ad has copias accedere Pontificis cohortes, & vtriusque armaturæ equitum turmas, quæ magnò sumptu in agro Romano, atque Vmbria conscriptæ fuerant. Eodem etiam tempore Heluetios duplicatis stipendijs Pontifex per Matthæum Sedunensem Cardinalem sollicitatos, in agrum Mediolanensem descendere, Gallisque ad Mediolanium acerrimū bellum inferre iusserat. Interim Alfonsus, vt Hispanis transeuntibus ea quæ posset ex transuerso Æmiliæ viæ itinere detrimenta inferret, Bastiæ non longè ab Argēta præsidium imposuit, custodiamque eius loci Vestidello pagano Insubri, viro fortissimo tribuit, qui nocturnis diurnisque eruptionibus commeatus interciperet, nec quicquam tutum euagantibus declinantibusque à via hostibus relinqui pateretur. Ea munitio in castelli speciem muro atque aggere circundata, decurrenteque ad murum Padi fluminis parte quæ Zenoliam fossam effecit, vsqueadeo opportunè apteque constituta erat, vt nisi iusti exercitus vi & labore expugnari posse videretur. Itaq; Nauarrus aliquot suorum militum incommodis excitatus ad tuendam nominis sui famam terrendosq; hostes ad Bastiam defertur, admotisque tormentis murum atque aggeres vehementissimè quatit suo etiam peculiari artificio, quo nomen cuncta expugnantis superioribus bellis fuerat consequutus, cuniculos agit, & subdito ac incenso sulphureo puluere totius munitiones frontem ab imo in sum̄am coronam terribili cum fragore excindit, paratq; ab ea parte aditum & ascensum militi-

Necmora Hiſpani irrumpunt. His magna vi Ateſtini aliquandiu propugnan
do obſiſtunt, & in aditu hoſtium pugnaciſsimos trucidant, ſed creſcente auda
cia multarum ſimul cohortium vno impetu irruentium vim neque animi e-
gregiè fortes, neq; dextræ ſuſtinere valent. Contruditur intra aream caſtelli
Veſtidellus, fortiterque reſiſtendo, multis ab ſe hoſtium vulneratis, & ſuis vn
dique cadentibus, quòd vulneribus feſſus arma vix ſuſtineret, accepta fide de-
ditionem facit. Sed vel tutante Nauarro defendi non potuit, quin in conſpe-
ctu cū reliqua eius cohorte trucidaretur. Eò enim atrocius contra militiæ mo-
rem deſæuierant, quòd Franciſcus Montaneſius præfectorum longè fortiſsi-
mus in ingreſſu concidiſſet. Huius Montaneſij nobile facinus non ab re erit e-
narrare, vt eius exemplo milites ad ſpem laudis accendantur. Is ſuperiore an-
no quum apud Senas in coronis proloquendo Hiſpanorum virtutē ſupra om
nes gentes eum iactantia verborum extolleret, nec quenquam mortalium Hi-
ſpano habilius & ferocius gladio vti identidem prædicaret: non tulit iniquè
atque ſuperbè dictum iuuenis Romanus ex tribu Parrhionia cui Iuliano no-
men erat: dixitq; ſe ſingulari certamine & paribus armis, ſi Hiſpanus congre-
di vellet, oſtenſurum neminem externæ gentis Italo milite meliorem. Hunc
generosè & moderatè reſpondentem Itali Hiſpanique qui aderant, approba-
runt: nec ipſe conditionē detrectauit, quàm Montaneſius ferebat, vt ſibi quiſ-
que ſocium, & conſortem pugnæ deligeret, & intorta pro ſcuto ſiniſtris mani
bus lacinia, Hiſpanitis gladijs pro gentis quiſque ſuæ gloria decertaret. Gome
tium à Corduba notum ſibi & ſpectatæ virtutis gladiatorem Montaneſius aſ
ſumpſit: Nec Iuliano defuit Tiracoxa Tiphernas comiter inuitatus. Conſtitu
ta autem die ad edicti ſpectaculi famam, tota penè Etruria in vrbem Senas con
fluxit, prætorianaque area exterior (hæc inſignis theatri ſpeciem præbet) à de-
curionibus pro arena conceſſa eſt. Tantis verò animis, tantiſque vtrinque ad-
hortationibus, quum publicum decus in priuatis dextris temerè poſitum vi-
deretur, res geſta eſt, vt Hiſpani veterum gladiatorum more depugnantes pri
mi fatiſcerent, & decem & ſeptem patentibus plagis ſuſceptis, quum ex aduer
ſo nouem tantùm Itali retuliſſent, ſe planè victos, contumelioſeq; loquutos fa
terentur. Id certamen non celebratum modò eſt omnis ſexus feſtiua acclama-
tione, ſed eruditè etiam decantatum à poetis, quorū Etruria feraciſsima ſem-
per fuit. Non defuit tamē Mōtaneſio ſua laus, vel ob id pręcipuè quòd diſcipli
næ memor, nihilq; feruida ira ſubactus, non ſuæ modò, ſed Gometij ſodalis e-
tiam ſaluti, expeditè & fortiter proſpexiſſet: qua laude celebratus cohortis præ
fecturam promeruit: ſummorū profectò ordinum decus inde relaturus, quū
tranſuerſis vulneribus deformatam faciem egregio virtutis teſtimonio præ-
ferret: niſi in ingnobili conatu ei Fortuna defuiſſet. Nauarrus per hunc modū
expugnata Baſtia, eundem mirabilium operum ſuorum terrorem hoſtibus af
ferens, Bononiam contendit, & caſtris ſub colle poſitis tormenta promouit,
quum ad Baſtiam præfectos eximiæ virtutis Saxum Italum, & Forundam Hi
ſpanum, qui præſidio locum tuerentur, reliquiſſet. Hi diſcedente Nauarro,
murum latè diſruptum, nutantemq; aggerem opere militari refecerant, con-
firmarantque ſe omnibus his rebus atque præſidijs, quæ ſuppeditari è ca-
ſtris, vicinarumque vrbium copijs aduerſus vim Alfonſi comparari poſſent.
Eum namque amiſſam munitionis arcem, eadem vi qua amiſſa fuerat, repe-
titurum

titurum existimabant. Neque is opinionem hostium diu fefellit: paucissimorum enim dierum spatio coactis copijs eductisque maioribus tormentis, ad Bastiam priusquam sentiretur profectus est. Tanta autem vi maiorum tormentorum murus percuti, quassarique aggeres cœpti sunt, quum intercedēte latissima decurrentis Padi fossa pedalis diametri pilæ ab vlla parte non cessarent, vt Hispani coronam deserere cogerentur, & sese ad hiatum patefacti iterum muri cateruatim cōglobarent, ac irrupturo hosti armata corpora opponerent: quod vineas extruendi resarciendique hiatus facultatem, temporis exiguitas, & incidentium pilarum metus eriperet. Prodierat in conspectum hostis Alfonsus suos hortabundus, eique ad latus erat promptus ad omne militię munus Cetellionus Gallorum nobilis præfectus, quum forte decussa vi tormenti arcis pinna, perrupti lapidis fragmen acri percussu in caput Alfonsi decidit: quo ictu penè exanimis solo prostratus est. Tantum verò abfuit vt milites conspecto cadentis principis periculo animi impetum remitterent, vt ira & dolore vehementius incitati, longè acerrimos propugnatorum irruendo propellerent, in Bastiamque cæde latissima hostium edita perrumperent. Nec fuit quisquam qui vel supplici & proijcienti ad terram arma hosti parceret, quum quisque principi suo quem sublatum pro mortuo viderant, & cæso paulo antè contra fidem Vestidello, hostili sanguine parentandum existimaret. Forundam & Saxum frustra vitam deprecantes eadem vltoris iratique militis rabies absumpsit. Sed magno casu accidisse videtur, vt Alfonsus, qui victoriæ suæ spectaculo ad Cetellioni pedesstratus frui nequiuerit, eius immodicæ & promiscuæ cædi, inuidiam quæ Gallo vindictæ auido ferè tota incubuit, extra notam effugerit. Cæterum Alfonsus Argentam delatus, cum ei galea detraheretur, quæ caput vehementer colliderat, tale discrimen vitæ adijt, vt vix post tres dies ad se ipsum memoria incolumi rediret. Interea quum Hispani ingenti conatu cuniculis atque tormentis Bononiensibus excidium molirentur, Hiuoque Alegria Gallici præsidij præfectus ægrè murum defenderet, Gasto Foisseius opportunam laborantibus opem tulit. Is dudum Heluetios ad Mediolanum vsque hostiliter irrumpentes aliquot minutis prælijs per equites fatigarat, nec minore felicitate quam superiore anno domum redire coegerat. Eo itaque graui metu liberatis Insubribus nullam sibi moram attulit, quin media hyeme Bononiam rectà contenderet, raptato secum exercitu per lutulenta itinera, tanta festinatione, tantáque imperij seueritate, vt peditès tormentorum qua magistri per inextricabiles à præalto cœno vias obstantiaque flumina equestrium agminum cursum ęquare cogerentur. Qua vsus celeritate, & miro studio militum, penè prius à Rheni ponte vrbem est inuectus, quàm à suis & ab hostibus sentiretur. Eius autem aduentus vix postero die forte quadam ab intercepto Epirota equite hosti cognitus effecit, vt is confestim reductis tormentis rectà per Æmyliæ viæ stratum iter ad Claternæ vicum se reciperet. Apparebat enim Gallum pugnæ auidum nihil de sua celeritate remissurum, quin instructis ordinibus ad Claternam deferretur. Erat Gasto minaci ingenio expeditisque viribus ferox, ideoque paratus ad audendum insigne facinus: sed Alegria dux vetus feruidi adolescentis consilium aliò auertit, vtpote qui summæ insaniæ iudicaret, hostem bello acrem, & veteranis legionibus cōfirmatum, & munitis & vallatis in castris adoriri. Gasto itaque

mutato cōsilio, quòd Brixiani per eos dies oppressa Gallorum ala ad antiquā Veneti senatus fidem redijssent, superato Pado per Mantuanum agrum Brixiam iter intendit, haud dubiè vlturus eorum leuitatem atque perfidiam, quū inusitata celeritate profectionis suæ famam anteiret. Nec properanti Fortuna defuit, quum Paulum Baleonum ex itinere ad Athesim improuisa vtrinque pugna edita profligarit. Hic enim cum iusta manu copiarum à Venetis ad expugnandam Brixiæ arcem mittebatur, nihil tum minus timens quàm vt Gasto sibi obijceretur, quem Heluetiorum irruptione occupatum, nouoque bello apud Insubres distractum esse crediderat. Eo modo victor Gasto Brixiam peruenit, receptusque per arcem, & continuò erumpens, magna pręsidij Veneti & ciuium cæde facta, vrbem miserabilem in modum diripuit, captoque Andrea Gritto legato, Aloysium Aduocatum defectionis authorem securi percussit. Inde septem tantùm diebus ad requiem colligendamque prædam militi concessis, pari celeritate qua venerat ad Hispanos est reuersus. Summa eius consilij erat, vt cum his non iniquo loco congrederetur, vtpote qui de victoria optimè sperandum putaret si astutum hostem apertos in campos procul ab insidijs elicere posset. Id verò facilè accidere posse confidebat, si tormenta Rauennæ mœnibus admoueret. Hoc maximè probabat Alfonsus, qui valido copiarum suarum agmine, magnoque insignium tormentorum apparatu instructus ad Gallica castra se contulerat. Existimabant enim Marcum Antonium Columnam Rauennæ præsidio impositum, non diu summam vim tormentorum, quin se dederet, ęgrè speratis auxilijs esse toleraturum. Quòd si Raymundus atque Fabritius opem imploranti, vti promiserant, deesse nollent, & progredi auderent, non defuturam facultatem, quā diu antea optassent, & tum auide deposcerent, conferendæ manus patenti in campo, vbi grauis armaturæ equitatus, & volitantia citatis curribus tormenta, qua parte virium ipsi plurimum valerent, magno vsui ad victoriam futura censerentur. Nec mora admotis muralibus tormentis, duplici in loco, hinc à Gastone, & illinc ab Alfonso quassatus est murus, tanta vi derasis coronæ pinnis deiectisque propugnatoribus, vt Vascones murum subire auderent, vnaque se cataphracti iuniores dimissis equis irrupturos profiterentur. Hanc enim vt pedestres operam pręstarent, Gasto propositis pręmijs, delectuque firmiorum per alas habito facilè impetrarat. Sed ea alacritas temeritati proxima eum habuit successum, vt densata certatim subeuntium agmina tormentis ab hoste in obliquum latus directis, cumulatis in fossa cadaueribus sternerentur. Nam ab Antonianis ex prominente propugnaculo aptè collibrata ingens colubrina sæpius emissa est. In eo audaci conatu Spinæus præfectus tormentorum interijt, & Cetellionus è Colinea illustri familia, multisque bellis dux inclytus mortifera ictus glande prælio excessit. Hunc morientem Alfonsus multis sibi nauatæ operę officijs coniunctum luxit, quem Gasto quoque importuno tempore sibi ereptum magnis laudibus graui totius exercitus cum dolore prosequutus est. Hoc tanto tormentorum fragore continentique reboatu exaudito, hostium duces suę dignitatis esse statuentes, vbi antea prolixè promiserant laboranti Antonio opē ferre, extemplò progredi aduersus hostem decernunt, propiusq; Rauennā castra mouent. Nec Gasto exoptatæ atq; exploratæ occasioni deest, administranteq; Alfonso tormenta raptim

reducta,

reducta, & castra extra vrbis conspectum, ne cum ancipiti hoste res foret, promota sunt. Iam enim Pontificij Hispaniq; duces appropinquare, & ab antecursoribus Gallis eorum vexilla conspici nunciabantur: quũ Gasto fatali suo immoderatæ fortitudinis ardore concitatus in hostes signa conuerti iussit. Certatum est ad periclitandas vires leuibus prælijs continenter per integrum diem, quibus se multa quæ sibi vsui forent, collustrando oculis solertissime notauit, sic vt flumen vado transire, & signa conferre non dubitaret. Itaque sacro die, quo Christus ab inferis resurrexit, pugna omnium longe cruentissima, victoribusq; pariter & victis funesta inter memorabiles eius seculi commissa est. Alfonsus cum Normanniæ Siniscalco primæ aciei præfuit. Hæc cum extenderetur sinistrum cornu efficiebat. Mediam autẽ Gasto sic tenuit, vt Alegria moderante consistenteq; ad signa, ipse expeditus ad imperanda quæ opus forent circumferretur, & suos lingua & armis, bellandiq; artibus diuersos hortabundus instrueret. In postrema autem fuere varij duces. Hoc ordine Gasto, Hispanis nihil prohibentibus quin Galli pedites vado, Germani verò carris flumen sine perturbatione transirent, exercitũ traduxit. Id flumen antiquis Vitini dictum, Raueñates Aquadussam hodie vocant, quod recepto Roncho amne in Padum euoluitur. Prælium itaq; tormentis vtrinq; cum terribili tonitru statim emissis iniri cœptum est, ea quidem alterna sorte, vt Gallicæ pilæ hostium equitatum horrenda ac ineuitabili clade illata prosternerent, Gallorum autẽ peditatus ab hostilium tormentorũ iteratis sæpe ictibus graue fœdumque visu detrimentũ acciperet, quum ingentes globi ferrei confertas legiones atq; integras alas equitum miserabiliter prosulcarent, disiectisq; per aera galeatis capitibus, ac cæteris equorum & hominum ferro contectis artubus, certam perniciem integris ordinibus afferrent. Tum enim Alfonsus re multũ ante prouisa, atque opportune administrata, lato versus mare flexu capto, peculiaria sua tormenta edoctis aurigis & libratoribus, in terga lateraq; hostium direxerat, tantoq; studio & properantia pilas contorqueri iubebat, vt non in hostes modo, sed etiam in socios hostibus permixtos nonnunquã iacerentur. Ob idque quum à quibusdam admoneretur, vt tormenta suspendere, & loco mutare vellet, ne quum enixius ad ardentius hostẽ feriendũ duceret, socijs etiam vel inuitus promiscuam cladem afferret. his tanquam intempestiue interpellantibus, seuero ardentiq; ore respondebat, bono non ineptoq; duci expedire, vt dubio paucorum periculo certa de hoste victoria peteretur, proinde de fortuitis suorum casibus tantopere soliciti esse desinerent, vnamq; tantùm victoriã respicerent, quæ læui momento, si cessarent, corrumpi atq; interpellari facilè posset. Ferunt nõnulli, Alfonsum, vt ei odium apud externos conflarent, hęc quoque verba subiecisse: dirigite igitur mei libratores liberè atque celeriter quando in vtrumque ex professo Italici nominis hostem nullo errore pilas adigetis. Quę verba in externos generosa atq; Italica libertate prolata, non semel ei inuidiã excitarunt, quum Molardus, & Mongironus Vasconum peditum summi duces iam permixti hostibus, & aliquot ex equitatu signiferi iam manus cum hoste conserentes ab eius tormentis aut strati esse, aut graue incommodum accepisse dicerentur. Sed hæc falsò ei affixa ab inimicis fuisse crediderim, quandoquidem mihi de hac re seriò percunctanti, totum id sæuè dictum ingenua fronte pernegasse visus sit. Cæterùm Alfonsus post emissa diu tormenta, cum cataphractorum familiarium globo in perturbatam hostium aciem

inuectus, in Fabritium Columnam incidit, qui stratis & dissipatis alarijs suis circumuentus & vulneratus vndique gladijs & securibus pertundebatur: quo conspecto (erat enim vti magister equitum auro & purpura conspicuus) accedens, Romane, inquit, ne te cędi permitte, agnitaq; prælij Fortuna te mihi dede. Ad quod Fabritius: quinam es tu qui me agnoscere videris, & vt me dedam adhortaris? Tum ille, Alfonsus Atestinus te compellat, nihilque timere iubet. Audita voce Fabritius, vel inuitus, inquit, generoso libenter me dedo, modo Gallis antiquis hostibus meis non dedar. In id sublata manu Alfonsus fidem dedit, ereptumque è media cæde Ferrariam perducendum curauit. Hęc deditionis verba ab vtroq; eorum non ab re didicimus: nam postea lis magna de Fabritio exorta est, Gallis eum authore Palicia deposcentibus, tanquã ille propter eius dignitatem Regij iuris & arbitrij captiuus foret. Sed Alfonsus in præstanda fide egregiè constans, eas parum æquæ petitionis obtestationes contempsit & penitus elusit. Interim Nauarrus qui suos pedites, prona humi corpora sternere iussos, vt præteruolantes pilas euitarent, serò consurgere iusserat, & totius ferè ęquitatus fœdum interitum spectarat, inito acri certamine captus est. Quo casu prima eius legio, hinc à Germanis, & illinc ab equitatu concisa protritaque fermè tota interijt. Secunda tamen infracto animo egregiè conseruatis ordinibus quanquam amissis ferè omnibus præfectis & centurionibus, repugnando constantissimè se recepit. Iam horribilis equorũ atque hominum strages ex omni parte erat edita, captusque fuerat ante alios Ioannes Medices Cardinalis legatus, & Piscarius vniuersæ leui armaturę equitum præpositus, deletis magna ex parte alarijs suis, inter cadauera semianimis repertus se dediderat, quum eandem Fortunã tulisset amisso oculo Padulius è gente Cardonia mediæ aciei præpositus. Vexilla quoque Pontificis regisque Hispani strata erant, & Raymundus Imperator cum Antonio Leua, & Restannio Cantelmo desperatis rebus cladem effugerat, & Caruaial postremę aciei dux, retro conuersis signis intectus Cesennam ferebatur, quum Gasto planè victor immodica delẽdi hostis cupiditate impulsus in recipientes se per aggerem Hispanos pedites impetum fecit, ibique aliquot sua manu cædens, acintemperanter persequens, ab noua manu hostium quæ fugiens legioni se coniungere properabat, circumuentus atque interfectus est. Miserabili certè casu, quum summę indolis & Fortunę Imperator à gregarijs paucis & fugientibus occideretur. Nemo enim, vel nomen profitenti, & se Hispaniæ Reginæ fratrem ad impetrandam vitam sæpe dicenti parcendum putauit, aut e suis maturam opem tulit. Lotrechius tamen iuxta eum, qui postea præclarus extitit Imperator, post multa accepta vulnera seruari meruit pietate Aloisij Hispani centurionis, cui Gordo, hoc est præpingui, cognomen fuit. Ad occisi autem Gastonis famam excita est apud victores Gallos insusitatæ vindictæ libido: nam in vulneratos & captiuos passim vitam suppliciter petentes, atrocissimè sæuitum est, his fœdis cædibus præcipuè intentis, qui præfectos commilitones amicos amiserant, & tanti Imperatoris atrociter interfecti manibus hostium corpora immolanda esse censebant. Desiderati sunt Germanorum præfecti fermè omnes, & ante alios maximè celebres Iacobus Emper, & Iuncher Fabius, itemque Lincius pusilli quidem corporis, sed ingentis animi Dux, & Philippus Germanobelga qui dudum Brixiæ desæuiẽdo supra

modum

modum efferus & immanis euaserat. E Gallico verò peditatus præter ipsos Molardum & Mongironum, veteris militiæ insignes ceciderant, Agramontius Aquitanus, & Bouetus Brito, Bardasaniusq; Ferrerius Allobrox, cum signiferis omniũ propè cohortiũ. At Alfonsus vbi certius de Imperatoris morte cognouit, tormentis hostium in potestatem redactis, communicatoq; consilio cum Cardinale Sanseuerino, & reliquis ducibus, receptui cani iussit, eoque maturius, quòd Alegria, ad quem Imperium virtutis nomine ac ætatis honore pertinebat, magno casu cecidisset, dum Viuerroo filio ab hostibus ex aggere in amnem deturbato pereuntiq;, seram opem ferre conaretur. Exinde Alfonsus victoriæ partæ conditiones inspexit, captiuisque recognitis, & saucijs omnibus promiscuè insignem adhibuit curam, vt nihil desiderarent. Cęterum autem insignium procerum cadauera toto campo legi deuehiq; Ferrariam præcepit, vt inde exenterata, & multo condita aromate in Galliam ad gentilia maiorum sepulchra ueherentur. Sed hæc postea quàm Rauennates aduerso suorum prælio perculsi, excedenteq́ue præsidio se dedentes, contra ipsorum spem ab iratis Gallis cæsi direptiq́ue fuere. Tanta autem iracundia atque auaritia in miseros est desæuitum, vt Vascones, atque Germani, neque vlli ætati, neque vllis templorum donarijs parcerent, quanquam in eo tumultu Alfonsus ante alios vrbi miserè pereunti, quãtum authoritate valebat, piam opem ferre properaret. Is quum recenseri copias iussisset, supra dimidiam Gallorum militum partem cecidisse reperiebat, præter innumerabilem calonum & lixarum turbam. A captiuis autẽ ex numero insignium procerũ nomina supra vigintir eferebãtur, inter quos fuere Romani sanguinis Ioannes Contes, & Ianus Capocius, duoq; Bononienses germani fratres è Pepula familia Cornelius atq; Romeus, & Raphael Pactius nobilis Florentinus. Ex Hispanico quoque exercitu occubuere Ioannes Cardonius Auelini Regulus, Hieronymus Glores, Didacus Quignonius, & Alberadus, itemq́ue Petrus Cunius, et Casanoua, opulentis Rhodiæ militiæ sacerdotijs insignes, & Corbellanus qui primum in exercitu summi Imperij vexillum deferebat. Petrus etiam Pacæus Gibber, qui sub magno Consaluo pręclara olim cum laude militarat. Ex Africanis verò legionibus quum longè promptissimi quiq; interfecti essent, inter eos Punicis bellis clari numerabantur Zamudius, & Samanecus, & secundum hos facilè priniores Iaymes Diecius, Ioannes Nauarrus, et Didacus cognomẽto Paneaqua, cum eoque Clauesius, & Arcteta Cantabrorum pugnacissimi. Ab hac tanta victoria Alfonsus insigni prudentia, ęquo sibi tempore & aduersarijs periniquo pacem ab irato Pontifice petendam iudicauit, ratus eam honestis conditionibus, & dari, et accipi posse, quòd molliorem proniorem q́ue ad id Iulium se inuenturum speraret, vel ob id maximè quòd supra amissi exercitus detrimentum, multo metu grauiq; periculo circumuentus esse videretur. Nam ab eo ad Gallos defecerant Romani proceres, Pompeius Columna & Robertus Vrsinus, et cum his Petrus Marganius turbulentę iuuentutis princeps, vsque adeo immani scelestoque consilio, vt accepta à Gallis stipendij nomine multa pecunia sacrosanctum Pontificẽ Vaticano, atque vrbe Roma exturbare, Regnúmque Neapolitanum inuadere cogitarent. Itaque Alfonsus per Fabritium Columnam quem in libera custodia Ferrariæ habebat, solerter egit, vt non inigua conditione sibi parceretur. Erat enim ad id munus implẽdum Columna

facilè idoneus, vti vetere amicitia, & affinitatis necessitudinem Iulio coniunctus. Sed eam rem per sequestres pacis aliquot Senatores aliquandiu actitatã, nouæ victoriæ nuncius interrupit. Heluetij nanque rursus per Matthæum Sedunensem Cardinalem excitati, coniunctisq; Venetis copijs, per Tridentinas alpes in Italiam descenderant, depulsisque Athesi, Ollio, Abduaque amnibus Gallorum copijs, Paliciam nusquam congredi ausum vrbe Ticino cum non parua cæde expulerant, fugientemque demum vltra Padum Italia excedere coegerant. Quibus secundis rebus Pontifex abundè confirmatus atque exhylaratus, eo mitiore aure Alfonsi preces audijt, quod authoritate Prosperi Columnę Pompeius restituta pecunia ad officium redijsset, & Vrsius atque Marganius pudore, multisque amicorum obtestationibus adductiq; muneribus ab incœpto destitissent. Alfonsus igitur præclarum probitatis atque prudentiæ suæ specimen daturus, fidem dante pollicenteque Fabritio Romam venit. Eum verò supplicem, & grauiter pro sua causa perorantem Pontifex sic admisit, vt non dubia lenitatis & clementiæ signa vultu & alloquijs præbere videretur. Sed eum raro oblatum exercendæ clementiæ ad eximiam laudem fructum vir alioqui generosus decerpere nescijt, deprauante eum Alberto Pio Carpense summæ authoritatis consiliario, qui priuatæ litis ac iniuriæ memor, & publici commodi facilè oblitus, capitales inimicitias ab antiqua de Carpo oppido contentione indomitus cum Alfonso exercebat, sic vt in arcano Pontificis consilio Alfonsum tanquam impiè rebellem pace & venia indignum diceret, eumq; vel neglecta Fabritij fide omnino comprehendendum suaderet. Sed id facinus supra decus sacrosanctę personæ fœde conceptum diu tegi non potuit, quin per Ludouicum Aragonium Senatorem Alfonsi propinquum ad Columnios emanaret. Quo graui nuncio ex imminenti contumelia vehementer perturbati Fabritius & M. Antonius promptissimorũ clientium manum sibi fidam compararunt, noctuque Alfonsum vrbe Roma, vi territis expugnatisque custodibus Lateranæ portæ (hæc Asinaria quondam fuit) incolumem ad Marinum suæ ditionis oppidum deduxerunt. Eum postea passim diuertentem per Latina oppida, & ex tuto latitantem Prosper Columna suscepit. Is Raimundo copias reparanti collega erat datus, ductabatq; exercitum in Galliam Cisalpinam aduersus Venetos. ab hac profectionis occasione peropportunè euenit, vt Prosper qui Fabritij patruelis fidem, & familiæ decus religiose tuendum rebatur, Alfonsum modò gregarij equitis, modò lixæ, aut venatoris, cucullatiq; nonnunquam sacerdotis habitu in tutum perduceret, frustra eum deposcente quæritanteq; Iulio, qui ad eum agnoscendum perquirendumque plerosque miserat exploratores, principe eorum Antonio Saxetano, cuius ille aspectum & diligentię fidem semper elusit, emensoq; feliciter itinere paucis cognitus Ferrariã peruenit. Nec Iulius vel natura iracundus ab eius impotentis facti contumelia, quanquam vehementer angi & fremere videretur, quicquã in Columnios proceres ęquo seuerius decreuit, aut Alfonsum quẽ sibi ad pedes in spem veniæ proiectũ viderat, nobili quodã pudore exorto, quod generosè parcere subiecto nesciuisset, armis vlterius vexauit. Vir siquidem decoris appetens, quo famã latè extenderet, abundè cum nomini suo, tum Pontificię dignitati satisfactum existimabat, quod Gallos reducto in paternum Regnũ Maximiliano Sfortia vltra alpes pepulisset, in eosq; domi Britãnica arma concitasset,

concitasset, ac eiectis iterum Bentiuolis Bononiam recepisset: quo etiam rerū cursu Hispani Ioannem Nauarræ Regem Gallicas secutum partes, totius Cantabriæ Imperio deiecissent: ac obiter multò maximè lętaretur, quòd de Florentinis concilij Pisis indicti iniuriam egregiè vindicatam videbat, quum eius auspicijs Hispani, qui duce Cardonio reparatis copijs in Ethruriam descenderant, Ioannem Medicem in patriam paternumque ciuitatis principatum Soderino eiecto reduxissent. Ipse enim Medices Cardinalis cum in Gallia captiuus traheretur insigni beneficio Rainaldi Zatij Ticinensis Patritij ad Padi traiectum, vi repente facta in custodes Gallos ereptus, Bononiam peruenerat, & ad cumulandam totius victoriæ felicitatem, Ligures exactis vrbe Genua Gallis sese in veterem libertatem opportunè vendicarant. Quibus rebus gestis Iulius libertate Italiæ titulum ita prætulit, vt eum passim inscribi nullo adulantium pudore pateretur. Sed tamen libera vox Grimani probi Senatoris á Iulio audita est, titulum tanquam inanem irridentis, quando magna atque opulenta Italiæ pars, demonstrato Neapolitano Regno, Hispanicum iugum perferret, ad quod Pontifex quassato Scipione quo innixus pauimentum infrendendo pertundebat, respondit breui futurum, vt Neapolitani non iratis superis externum iugum excuterent. Heluetiorum enim præstanti studio, inuictoque eorum legionum robore fretus, Alfonsum Federici Regis filium, contra ius gentium Tarenti captum, & custoditum in Hispania, deposcere, restituereq; in paternum Regnum, non iniqua Ferdinandi Regis conditione cogitabat. Hæc ingenti animo, verùm ægro corpore cogitantem diuturnus fluentis alui morbus intercepit, eiq; Cardinalis Medices insigni conuertentis sese Fortunæ ludo, iuniorum suffragijs, Leonis decimi nomine desumpto, suffectus est. Ad eum creati Pontificis nuncius Alfonsus magnopere lætatus est, quòd pro acerrimo, eoque semper inquièto & indomito Pontifice, alium clementis animi mitisq; naturæ renunciatum videbat, à quo veterem gratiam & honorem quo fuerat spoliatus, adipisci posse speraret: quando ille ortus familia non modò nobili, verùm cunctis etiam eximiæ virtutis numeris per totum ferè terrarum orbem celebrata, Leonis nomen vsque adeo illustri iudicio desumpsisset, vt præclarè profiteri videretur, nihil ab se nisi maximè ęquum piumq;, & generosæ clementiæ laude dignissimum ab omnibus ordinibus expectari debere, vtpote qui iniuriarum omnium & veterum offensionum obliuisci vellet & quod publicæ tranquillitatis interesset, pro turbulento rerum statu, secus ac Alexander & Iulius ferreæ tempestatis Pontifices, læti tandem ocij, aureæque pacis seculum condere cogitaret. In hanc spem Alfonsus benignè vocatus ad præstandum sui muneris officium (erat enim antiqua dignitate vexillifer) in Vrbē venit. Nam ingenti apparatu nouus Pōtifex ad xi. diem Aprilis se triplicis coronę thiarā in Laterano tēplo sumpturū edixerat, vt is dies qui ex clade prælij Rauennatis sibi valde ater extiterat, eo circumacti anni curriculo commutata Fortuna, in candidum atq; lętissimum verteretur. In ea autē pompa quæ á Vaticano in Exquilias perducebatur, Alfonsus de more paludatus Pōtificij Imperij vexillū gestauit, applaudentibus ei Vrbanis tribubus, quum quisq; summū ducem ex recenti eiq; victoria clarissimū, os illud probum & verè militare pręferentē internoscere cuperet. Pontifex quoq; eodē ipso albo equo vehi voluit, in quo Rauenę captus fuerat. Cęterùm secundum id editū solennis

pompæ ſpectaculum, quo ornatius & auguſtius ſeniorum recordatione in Vrbe nemo viderat, Alfonſus non leuem pro gratia offenſionē retulit, quanquam ingentibus promiſsis, benignisque officijs oneratus ſummo in honore apud Pontificem, Senatoriumque ordinem haberetur. Iulium enim paulò antè quàm vita excederet, adhortante ſuadenteque Alberto Pio, aſtantes ad lectulum Cardinales magnis precibus obſecraſſe reperiebat, vt vrbem Mutinam deprompta ex ærario pecunia per ſucceſſorem à Cæſare coemendam curarent, quoniam Cæſarem tenui ſemper ærario inueterata benignitate promiſcuè largiri ſolitum, vel non multo auro de eà vrbe facilè tranſacturum putaret. Pertinebat enim ad amplitudinem Pontificij imperij, & dignitatem cum opulentia coniunctam, parari expeditum iter, & nuſquam inſinuatis alienæ ditionis finibus intercisum, ab Vrbe per Flaminiam atque Æmiliam ad Padum. Hoc autem quærebat Albertus cum Reipublicæ ſtudio, tum capitalis in Alfonſum odij cauſa: vir nanque ſuopte ingenio peracutus & grauis, miram indefeſſo vigore facundiam ad impellendos quò vellet animos afferebat, vt non immeritò inter paucos ſapientes virtutis & doctrinæ nomine cenſeri poſſet, ſi Ferrarienſis odij cauſam amoueres, quæ proculdubiò, & publicam Vrbi calamitatem, & priuatam ſibi perniciem non ſero rerum exitu pepererit. His cum honeſtis prouectus artibus. vti antea Iulio, ita Leoni expetitus adhæſerat. Nec mora, quòd ipſe Cæſaris in Vrbe legati munus impleret, facilè prolata pecunia diſtrahendæ vrbis aſſenſus à Cæſare eſt impetratus, abnuente quidem tergiuerſanteque Videfruſto, qui magni quæſtus præfecturam ea venditione ſibi eripi ęgreferebat. Sed eum dolo aptè compoſito Rangonij patritij extra arcis pontem ſimulatione grauioris alloquij euocatum pellectúmque comprehenderunt. Atque ita Videfruſtus ſe proditum fruſtrà querens, & arcem & vrbem Pontificijs reliquit. Qua in re Alfonſus, quum eadem pecunia, quæ non erat multa, & Cęſarem & Videfruſtum aggredi ſtatuiſſet, maiores omnino ad recuperandam vrbem difficultates ſubortas prouidebat, nullam præſertim ſibi fidelis operæ ſpem præbentibus Rangonijs, qui primæ defectionis nequaquam obliti, metu pœnæ nihil pro ſe commutata voluntate tentaturi viderentur. Verùm Alfonſus vbi Ferrariam eſt reuerſus, erexit rurſus animum in ſpem recuperandæ ditionis. Didicerat enim Ferdinandum regem occultè cum Ludouico pacem mutuis commodis ſeruituram, ea conditione pepigiſſe, vt Hiſpanus de retinendo confirmandoque Cantabriæ regno ſolicitus, Gallis permitteret, vt Mediolanum armis repeterent, hisque Hiſpanorum copias, quæ tum erant ad Trebiam amnem, eo bello nuſquam obſtituras promitteret. Nemini ſiquidem dubium erat, quin Sfortia ſolis innixus, atque his valdè ambiguis Heluetiorum auxilijs, ad primum Gallorum impetum Mediolano pelleretur, quo demum pulſo Galli eodem tenore victoriæ Placentiam, Parmamque reciperent, qua vicinitate amiciſsimi Regis paratis veluti opibus ſubleuari poſſet, vt Rhegienſes & Mutinenſes ad vetus Ateſtini Imperij ſtudium reducerentur. Sed eam opinionem aduerſus Gallici belli exitus inopinatè feſellit. Nam Triuultius atque Tramulius ſummi Gallorum duces, qui cum magnis copijs alpes tranſierant, in vrbeque Nouaria Sfortiam obſederant, improuiſa Heluetiorum eruptione caſtris exuti profligatique ſunt. Hoc inexpectato nuncio Alfonſus eò grauius affectus eſt, quòd Leo

Pontifex

Pontifex pecunia in stipendium Sfortiæ præbita, Placentiam & Parmam lubentissimis ciuibus recepisset. Has enim vrbes Sfortia ab se moriente Iulio occupatas, repentino terrore Gallico & Venetis armis circumuentus, desertusque ab Hispanis, Pontifici certa transactione reddiderat, scilicet vt ab eo præsenti pecunia iuuaretur: qua celeriter impetrata se saluum & incolumen, moxque etiam victorem euasisse confessus est. Nam Veneti ad Nouariensis pugnæ famam relicta Cremona finibus statim excessere: & Adurnij, qui pulsis Fregosijs Genuæ dominatum vti Gallorum clientes inuaserant, vrbe exacti sunt: quod omnibus terribile esset Heluetiæ virtutis nomen. Eo siquidem tempore se defensores Pontificię libertatis, Sfortianę domus patronos, & Gallorum hostes profiteri erant soliti. Nec deerat Rex Britannus qui Galliam vehementi bello quateret, quum in proximam Morinorum continentem cum ingentibus copijs traiecturus esset, sic vt Alfonsus non temere de Ludouici regis periculo timere cogeretur, in cuius potentia amicitiaque conseruandi & recuperandi Principatus summam spem reposuisset. Verùm hos, & qui postea in Gallia successere aduersi belli euentus, Alfonsus singularis grauitate consilij ita pertulit, vt nihil sua veterē spe deijceretur. Natura enim longanimis & infractus patientia gaudebat, & quas tempus afferre posset moliendarum rerū occasiones, inueterata prudentia, multaque firmitate iudicij nusquam à se discedens, & intentus expectabat. Nec multis inde mensibus Ludouicus amissis duabus Belgicis vrbibus, & Scotorum rege belli socio à Britannis interfecto, pulsisque ad Ghingatam totius ferè Galliæ equitibus, ab Henrico victore pacem ea conditione impetrauit, vt Maria Henrici soror in matrimoniū duceretur. Verùm eius initæ pacis & instituti ad Italicum bellū apparatus lætitiā apud Alfonsum minimè diuturnam Ludouici mors ab his quęsita nuptijs magnopere perturbauit, quòd noui belli quo rursus Italia peteretur, spem omnem morte regis intercidi, & certam propè victoriam interpellari existimabat, suffecto pręsertim in regnum Francisco genero planè iuuene, nec dum pubescente, quem vel soceri disciplinæ & virtutis ęmulum, noui diadematis, & tantæ accessionis Fortunam circumspectantem, & ętas prona ad voluptates molliora que consilia, & æqualium amicorum adulationes à cogitatione grauissimi belli facilè diuellerent. Verùm cuncta secus acrebatur maximè læta & secunda mox euenerunt. Nam Franciscus mirifica voluntate hisdem propè quibus socer ad parandum decus sensibus innixus, ardentissimè bellum suscepit, transgressusque alpes Heluetios Maximiliani Sfortiæ causam acerrimè defendentes ingenti periculosoque pręlio iuxta Mediolanum debellauit, quo victorię prouentu Parmam obiter atque Placentiā vti maximè cupiebat Franciscus concedente Leone veteri suo insubrum Imperio adiecit. Pontifex enim Etruscis rebus magnopere timebat, quum rex iuuenis, partę victorię gloria elatus, confirmatusque Venetorum & Ligurum societate, si Padum traijceret, non Etruriam modò, sed Romam atque Neapolim inuasurus crederetur, incitatus præsertim adhortationibus Liuiani, qui tum Venetis exercitus Imperator Regi aderat. Hoc quoque probabat & suadebat Alfonsus, vtpote qui eodem victoriæ cursu à Gallis cuncta perrupturis secundum Parmam atque Placentiam, Rhegium & Mutinam recipi insigni suo commodo posse speraret. Non destitit tamen quin per regem ageret cum Leone in Bononiensi col-

loquio, vt aliqua omnino tolerabili conditione, certa præsertim oblata pecunia, suas vrbes redimere niteretur. Qua in re duriorem æquo Pontificem expertus conquiescere domi statuit, seduloque explorare ex euentu rerum occasiones, quibus inuitatus noua inire consilia suasque vrbes repetere ex tuto posset. Eo autem bello quod biennio post admodum vehemens in Vmbria exarsit, Francisco Maria Feltrio Vrbinum vnde Pontificijs armis eiectus fuerat repetente, Alfonsus Feltrium arcta propinquitate sibi coniunctum ea moderatione adiuuit, vt Pontificem nequaquam grauiter offenderet, quum Feltrius in Ferrariensi agro copias coegisset. Sequutum demum est illud tempus quo post mortē Ferdinandi regis, & aliquanto post Maximiliani Cæsaris, ingens libido Gallorum animis incessit inuadendi Neapolitani regni, quòd Venetos & Ligures copijs & classibus sibi affuturos scirent, neminemque speratam victoriam moraturum arbitrarētur, si Pontificem in societatem pertraherent, à quo beneficiarij iuris nomen ac authoritatem, & pacati itineris per Romanos fines fidem acciperent. Duobus enim summæ virtutis & nominis defunctis auis regibus successisse Carolum nepotem adolescentem, quem ægrè Hispaniæ atque Germaniæ vires expediturum credebant, quibus terra, marique Neapolitani regni possessionem tueretur. His initis consilijs Galli indignum amicitia Alfonsi facinus non sine læsæ fidei aut læuitatis infamia addere cogitarunt, misso ad Leonem ex ordine scribarum Ioanne, cui Sanctomarcello nomen fuit, qui ingentis præmij pollicitatione Pontificem ad ineundum fœdus impelleret. Promittebant enim se deserturos Alfonsum, neque vlla in re adiuturos, si Ferraria tanquam Pontificij iuris ciuitas Mediceis armis peteretur, sic vt chirographo hanc pactionem confirmare non dubitarent. Qua Gallorum stipulatione Alfonsus mediocre rerum suarum peirculum adijsse visus est. Nam ferebant Leonem postquam Vrbini, & magnæ partis Vmbriæ dominatu erat potitus, aucta crescenteq; proferendi Imperij cupiditate, Ferrariam quoque Laurentio fratris filio destinasse. Cæterùm Leo qui irruptiones Gallicas cum Italiæ, tum domi suæ certam perniciem attulisse meminerat, in diuersum consilia vertit, & Sanctomarcellus in Galliam re infecta est reuersus. Hæc cum Alfonsus Romæ actitata, & chirographo confirmata rescisset, id totum singulari prudentia dissimulauit, deditq; operam per idoneos proceres, legatosque suos, vt veteris clientelæ suæ gratiam cum rege confirmaret: quod adeo benignè rex præstitit, vt generoso cum pudore eius rei suspiciones diluere, excusareque legati temeritatem prolixè niteretur. Fuere qui existimarent in eo negocio egregia simulatione vtrinque verba data: Leoni quidem vt ad percutiendum fœdus alliceretur: Gallis porrò, vt Pontifex propinquorum suorum animos spe distineret, quòd immoderata percuperent, quæ sine labe religionis, & graui sui nominis infamia concedi non possent. Sub id tempus Alfonsus Hippolytum fratrem Cardinalem amisit, graui Atestinæ domus incommodo, quòd sacerdotiorum honores, & opimi redditus Alfonsi liberis tanquam hæreditate destinati, improuisa eius morte deperirent: & vir efficaci ingenio validus & acer, peritusq; rerum bellicarum atque ciuilium, nondum recuperata ditione properante fato esset ereptus. Fuerat aliquandiu Romæ apud Leonem in aula frequens, vt Pontificem parum amicè de re Atestina sentientem præsens coleret; officijsque molliret, dum senatorio suo munere

fungeretur,

fungeretur. Reuersus autem Ferrariam post aliquot menses in febrem incidit, initio lentam, successu verò atrocem atque mortiferam, vt tum credebatur accersitam immodico esu scillarum cancrini generis, & plenioribus subausteri vini in suprema cœna poculis, sic vt paucis diebus vitę ętate integra, & corporis habitu firmissimus, tota facie & spiritu collaberetur. Pauci ciuium præter vnum Alfonsum veris lachrymis elatum luxerunt, cùm plerique eum odissent tanquam sæuum, impotentem, superbumque dominum, & sæpe fraterni imperij munia vsurpantem. Quibus moribus eo grauior ciuibus & familiaribus apparere erat solitus, quando in Principe Alfonso clementiæ, moderationis, ac humanitatis præclaræ laudes spectarentur, vsque adeo confirmata populari opinione, vt nisi Cardinalis recondita ira ferox & implacabilis obstitisset, omnino fratribus captiuis vel immane facinus ausis, concessa libertate parsurus esse crederetur. Per legatos autem à Pontifice impetrare non potuit, vt vrbis Ferrariæ episcopatus filio suo concederetur, excipiente illum Ioanne Saluiato, qui Leonis sorore erat genitus, itemque Nicolao Scombergo viro Germano Antistite Capuæ renunciato, qui à secretioribus consilijs Iulio Medici Cardinali operam nauabat. Defuncti verò supellectilem, totumque opulentæ domus apparatum Gazæ regiæ parem, Alfonsus pensili ponte constructo ex fraterna episcopali domo in aduersum prætorium illico transferri iussit, ne tantæ opes ad inuidiam populi oculis notarentur. Nec de ea re Pontifex suo iure sacerdotum spolia in fiscum referre solitus, quicquam petendum existimauit, ne conceptum odium quod postea erupit in Atestinam domum, altius atque detectius enudaret. Altero autem anno post mortem Hippolyti Cardinalis exortum est bellum inter Franciscum Regem, & Carolum Cæsarem apud Belgicas Eburonum vrbes, quo nullum vehementius ac diuturnius hac ætate vidimus, renouatis scilicet veteribus odijs, & nouis perópportunè excitatis: propterea quòd nuper apud Germaniæ proceres de creando Cæsare Imperatore comitia habentes, Franciscus Rex peracrem se ęmulum & competitorem ostenderat, vt imperatoriæ dignitatis honos à Carolo Magno olim illustratus, ereptusque demum à Germanis, æquitate quadam Gallicæ nobilitati redderetur. Verùm hæc duorum candidatorum contentio eum habuit exitum, vt suffragatores Gallico coempti auro, victiq; pudore patriæ datam fallendo fidem, Carolum tanquam Germanici sanguinis enixissimé sublevarent, & Rex Gallus sua opinione deceptus repulsam ferret. Ab his offensionibus vtrinque facilè ad arma descensum est, tanta auiditate, vt Germani Robertum Sedanium in Eburonibus Gallicas sequutum partes, bello persequerentur, & Galli vltra Pyreneos montes ad recuperandum Cantabriæ regnum in Hispaniam vsque intestino deflagrantem bello promouere auderēt. Itaque detectis odijs, & cœpto bello, vterque Leonem Pontificem in societatem noui fœderis asciscere contendebat. Sed Leo duabus præcipuè de causis Cæsari adhæsit, quarum præcipua fuit, quod malignitate Lotrechij Gallicis copijs instructum fuisse Feltrium, conflatumque sibi inde periculosum bellum in Vmbria rebatur. Altera verò quòd in spem veniret, bello eo recuperandæ Placentiæ, Parmæque: quas vrbes eum magna gloria à Iulio partas, ipse demum probrosa suorum socordia, & sua infami pactione turpiter amisisset. Huius autem concepti belli consilium vsque adeo astutè Leo suppressit, vt

in speciem diuersi animi, ad fallendos Gallos conduceret Heluetiorum quatuordecim cohortes, quæ Hispanis ex Apulia Piceni fines ingressuris opponi viderentur, sic vt non grauatè modò, verumetiam benignè Lotrechius per totum Insubrum agrum Heluetijs tanquam amicæ genti socijsque Pontificis iter præberet, in Padoque nauigia parari iuberet quibus Rauennam deueherentur. Horum aduentus Alfonso non temere sollicitudinem metumque attulit, vtpote qui graui iudicio externæ genti per suos fines descendenti parum fidendum esse existimabat, quando nihil iam exploratum & certius haberet de voluntate Pontificis, cuius tum consilia cæcis simulationum latebris tegebantur. Itaque præsidia idoneis in locis disposuit, duplicatisque circa vrbem custodijs quantam potuit militum manum sedulo coegit, ne imprudenti imparatoque aliquod detrimentum inferretur, quanquam Pontificij qui Heluetiorum agmina deducebant, præclarè prędicarent, ipsos nemini nocituros, & sine maleficio pacatè transituros. Cæterum Heluetij per Rauennatem agrum & Flaminia oppida nusquam explicatis signis aliquandiu ducti, retro demum vnde venerant in patriam remissi sunt, Alfonso plurimùm admirante, quòd Leo nulla re tẽtata, persolutis frustra stipendijs, cohortes magna ex parte dimisisset. Sed cũ postea certius didicit, eis vti propterea noluisse, quòd eorum dux summæ authoritatis Goldilus è Tigurnio pago, Gallicæ factioni apprimè fauere diceretur. Hinc Galli atque Alfonsus præsertim de Leonis consilijs in suspicionem venerunt, quam mox auxere Mediolanenses exules, qui Hieronymo Morono, & Astore Vicecomite ducibus iam detectis quorundam coniurationibus Rhegium confugientes, a Pontificijs præsidibus amicè recepti fuerant. Horum opprimendorum cupiditate incensus Lescutus Lotrechij frater Parmensium fines temere transijt, & cum ingenti ala equitum ad Rhegij portas improuisus aduolauit. Verum custodes conspecto Gallorum aduentu portas celeriter occluserunt. Ita Lescutus quum de muro quid armatus peteret interrogaretur, cum pręside Guicciardino vt sibi colloqui liceret postulauit, atque ita solus & pedes in vestibulum interioris portæ receptus est. Ibi quum ira feruidus ab irrita sua spe, & ferociter minabundus, vt sibi illico dederentur exules identidem peteret, idque impetrare non posset, eo animo emissus est, vt graue periculum vitæ aut libertatis adierit, & nonnulli ex eius equitatu, qui circumeundo mœnia alicuius adapertæ portæ ingressum quæritabant, è muro tormentis icti sternerentur: in quibus cum nobili signifero Alexander Triultius dux egregius interfectus est. Hoc inusitato ac insolenti Lescuti facto pax haud dubiè violata est, prębuitq; id exoptatam occasionem Leoni, vt dissimulata consilia æquo iure detegeret, atque arma (vti occultè instituerat) protinus expediret. Tum quoque peropportunè Gucciardino, Guidoneque Rangono in inuidiam Alfonsi fama excitata est, ipsum Lescutum tanquam ab Alfonso admonitum incitatumque fuisse, vt vna repentina expeditione & ille exules odia & arma in Gallos vndiq; excitantes opprimeret, & ipse Gallorum beneficio sua vrbe potiretur. Sed ego postea ab ipso Alfonso accepi tantam sibi calumniam a Rangonijs inimicis suis atq; rebellibus fuisse impositam. Neque enim ipsum adeo imprudentem & prędpitem extitisse dicebat, vt in re dubij euentus tanti discriminis pręiudicio integræ adhuc pacis fœdus suo impulsu turbari, belloque initium præberi voluerit. Nec multò pòst Pontifex arma

proferre

proferre & bellum inchoare maturauit, ob id celerius, quoniam Mediolani quosdam patritios nouis studentes rebus infidelitatisque reos, Lescutus cum magna inuidia teterrimis supplicijs effecerat, & reliquæ ciuitates erumpente in Gallos odio defecturæ viderentur. Itaque Prosper Columna in locum defuncti Cardonij suffectus Bononiam peruenit, vbi cohortes Italicæ scribebantur. Hunc subsecutus est Piscarius cum vetere Hispanorum legione & secundum eum Antonius Leua cum equestribus copijs. Creatus quoque est Pontificij exercitus Imperator Federicus Gonzaga Mantuanus Princeps: descenditque è Germania Franciscus Castellatus cum quinque vexillis peditũ Germanorum: nouæ etiam Heluetiorum cohortes ex ea factione quæ à Gallis dissentiret, Pontificis pecunia conductæ accitæque sunt. At Alfonsus in eo graui armorum motu veteres alas equitum suppleuit, conscripsit nouas cohortes, vt in vtrunque belli successum paratus foret, ad tentandas, si Galli superiores euaderent, Rhegiensium & Mutinensium voluntates: aut si quid durius illis acciderct, suos fines expeditis præsidijs tueretur. Interim Pontificij oppugnata & semicapta vrbe Parma citra Nicęam amnem se receperũt, quòd Lotrechius Heluetijs & ipse legionibus confirmatus, adiunctoque sibi cum Venetis copijs Andrea Gritto, Pado traiecto se prælio dimicaturum ostendisset. Verùm non multò pòst Pontificij duces increpante segnitiem Leone, vrgenteque Iulio Medice Cardinale qui Legatus in castra venerat, superato Pado in Cremonensem agrum transierunt: intra paucos dies, Ollio Abduaque amnibus superatis, Lotrechium nusquam prælio decertare ausum Mediolano pepulerunt. Quo tempore Alfonsus quibus potuit officijs Gallos adiuuit, & per equites circa Gabellum amnem excurrentes Pontificis tabellarium intercepit. Eæ literæ quanquam arbitrarijs conscriptæ notis, Soro tamen Veneto scriba interpretante intellectæ, & ad Lotrechium in castra perlatæ sunt. Cuius facti contumelia Leonis animum ita pupugit, vt Alfonsi finibus arma protinus inferri iuberet. Remanserant ad tutelam duarum vrbium, quibus tanquam sibi iniquè ereptis Alfonsus imminebat, Vitellius Tiphernas cum duabus vtriusque armaturæ equitum alis, & Calzemitus Heluetius cum tribus suæ gentis peditum vexillis. Eæ copiæ ad Bondenum vsque vicum irruptionem hostiliter fecerunt. Alfonsus paulò antè de profectione itinereque hostium per exploratores certior factus, copias suas eduxerat, pontemq; ex lintribus in ea parte Padi statuerat, quæ Ferrariam decurrit: nam altera pars amnis peninsulæ rostro intercisa maiore aquarum mole defluit ad Francolinum, & Pulicellam Venetæ classis clade celebratam. Hanc autem Padi partem obscuræ aquæ lacum vocant, quod alludit ad id quod de Bondinco Plinius refert. Eam enim vocem Gallica lingua profundum significare dicit, quòd idem ferè est quod obscurũ: sic vt Plinij Bondincum, id hodie esse putem, quod vulgo Bondenum appellatur. Iuxta citerioris ripæ marginem turricula erat cum parua munitione quę casulas circundabat, vbi portorium & vectigal à prętematuigantibus exigebatur. Hunc locum Cabriana præfectus egregiè fortis cum prędio cohortis obtinebat. Non longè autem ab eo constiterat Hector Romanus cum ampliore militum manu, reliquæ copiæ erant apud Alfonsum. Iam aliquantum itineris festinata descensione emensi erant Vitellius et Galzemitus, quum Furnius cum leuis armaturæ equitibus exploratum missus, citato cursu Cabrianæ nun

ciat non longè abesse hostes. Ille repentina re perturbatur, eo vehementius quòd antea munitioni diffisus, frustra ab Hectore postulasset, vt sibi auxilio cohortē mitteret. Sese tamen non deserit, detestatusque apud suos conceptæ fugæ consilium hostem expectare constituit, identidem ab Hectore opem implorans, & quo in periculo versetur edocens. Sed Hector superbè malignèque pernegauit ei opus esse alio præsidio, quum eum de aduentu hostium rumorem omnino incertum esse insolenter dictitaret. Ita destitutus spe auxilij Cabriana superuentu hostium oppressus, vel strenuè repugnans cum suis interficitur. Tum verò Furniani equites dilabuntur, totaque Hectoris manus ducis sui ignauiam secuta, vix conspecto hoste terga vertit. Quod detrimento suorum cognito Alfonsus necessario consilio ponte repentè solui, & in suam ripam integra nauium serie reduci iussit. Qua re opportunè atq; celeriter administrata, hostium impetus haud dubiè retardatus elususque est: quum eodem cursu quo turrim interfecto præsidio occuparant, si pontem nacti essent, transituri amnem, & ad Ferrarię vsque mœnia nulla certa & valida manu obsistente peruasuri crederentur. Hector ignominia notatus suspectusque perfidiæ, quòd ignauissimè se gerens accepti incommodi causam præbuisset, ab Alfonso irato dimissus est. Perductus enim fuerat in eum honestissimæ militiæ locum opinione virtutis, quòd vnus è tredecim bellatoribus fuisset, qui in Apulia pro dignitate Italici nominis cum totidem Gallis feliciter depugnassent. Sed tum vbi præsenti virtute opus fuit, aut hebes ingenio, aut alicunde pecunia corruptus, opinioni minimè responderat. Audiui ego postea Antonium Pucium Antistitem Pistoriensem, qui his copijs legati nomine præerat, de Vitellio & Calzemito apertè conquerentem, quòd secus ac ipse volebat post primam hostium cædem, legendis spolijs cunctantius substitissent, præbuissentq; ea mora spacium Alfonso reducendi pōtis, quo occupato Ferrarienses in maximū timorem adduci posse existimabat. Cæterùm ab hac re gesta Pucius Placentiam cum his copijs est reuocatus, quòd Placentini in fidem pontificis vltro concessissent, & Parmenses Placentinorum exemplo Robertum Sanseuerinum qui Gallicas tuebatur partes eiecissent, Pontificijque Imperij insignia, quæ à Gallis derasa fuerant, ingenti alacritate reposuissent. Verùm eo modo profligatis Gallorum rebus Leo Pontifex in ipso vix dum perceptæ victoriæ gaudio præpropera morte est ereptus: cuius opportuno excessu Alfonsus ita in præsens lætatus est, vt mox de successore magnopere esset solicitus, pecuniam tamen argenteam percuti iussit cum imagine Leonis hianti ore agno imminentis, cuius titulus erat, Agnus ex ore Leonis ereptus. Hanc tamen monetæ formam, quod eius argumentum inuidiæ expositum videretur, celeriter aboleuit. Leoni autem turbulentissimis comitijs Hadrianus Batauus, qui tum præerat Hispaniæ, suffectus est. Is enim eximię probitatis nomen præferebat. Ad hunc illico Alfonsus officij & procurationis rerum suarum causa, Ludouicum Catum præcellentem iurisconsultum misit, qui iniquissimo iure sibi ereptas paterni Imperij vrbes quereretur, imperitumque Italicarum rerum de statu belli & pacis, ciuitatumque liberarum & Principum consilijs perdoceret. Is non multò post æqui iuris & summæ moderationis responsa retulit, eumq; à Tarracone Romam adnauigantem comitatus est. Qua spe componendæ rei adductus Alfonsus, qui Rhegium per eosdem ferè ciues per quos antea amisisset per interregnū receperat, venienti ad vrbē Pontifici Herculem

culem è liberis natu maximũ obuiam misit, qui patris nomine se ad eius autho ritatem conferret, & volens, lubensque totius controuersię statum ad Pontificis arbitriũ se delaturũm profiteretur. Nec multũ inde honestis conditionib. pax inter Pontificem & Alfonsum constituta est. Sub id verò tempus quo Hadrianus in Hispania publicis præfectus rebus ad nauigandum classem comparabat, et à Triumuiris Senatorij ordinis in Vrbe Respublica gerebatur, Alfonsus sese cum Iulio Medice Cardinali, qui tum legatus Bononiæ præerat, in mutuum vsum detersis odijs conciliauit, missoq; ad eum Antonio Constabile operam dedit, vt veteres offensiones nouo amicitiæ vinculo delerentur: atq; ex eius authoritate, quæ tum erat ex Etrusci Imperij opibus longè maxima, ad parandam pacem aditus præberetur. Hisdem quoque diebus Franciscus Maria Feltrius, qui Leone mortuo, veteris imperij sui dominatum receperat, res suas cum Pontifice ad omnia lenissimo simul & æquissimo composuit. Cæterùm Hadrianus vix toto vertente anno, quum aduersus Gallos pro Cæsare cum Italiæ Principibus fœdus iniſſet, & mores sacerdotum aulæque licentiam correcturus esse crederetur, lenta febre extinctus est, quum pecunię inops in ærarium prorsus inane, Vrbemq; pestilentia laborantem, et Tyrannos Pontificij imperij vrbes impotenter occupantes, Rhodumq; à Turcis obsessam & expugnatam, iniqua nominis sui sorte planè miser incidisset. Inde autẽ Iulius Medices, quum iuniorum prærogatiua multis rationibus corroborata contra seniores valuisset, Clementis septimi nomine desumpto, Pontifex est renunciatus, cui Alfonsus per legatos cum summi honoris apicem ex animo gratulatus est, eo euentu vt statim eum & Gallis & sibi hostem futurum prouideret.
Paulo ante id tẽpus Lucretia Borgia Alfonsi vxor integra adhuc ętate defuncta est, quum ea iampridem persanctè castigato vetere luxu, abdicatisque delitijs Christianę disciplinę seueritatem induisset. Ex ea Alfonsus masculam prolem felici fœcunditate susceperat: Herculem scilicet primo partu, quem hodie auito nomine paterni imperij successorem videmus: secũdo Hippolytum patrui nomẽ & dignitatem consequutũ, quem multis inclytę virtutis nominibus in sacra purpura conspicuũ veneramur. Postremò tertium in honorẽ Galliæ Regis Franciscum appellatũ, qui apud Carolum Cæsarẽ insignis gratiæ locum armorũ studio partum egregiè tuetur. Cæterùm Lucretia nequaquã muliebri animo inanem simulatæ religionis laudẽ quęrens, verùm solidi nec intebrituri vnquam meriti fructũ expectans, ex priuatis suis opibus cœnobiũ cum ornatissimo templo constructũ sacratis virginibus ex ordine primę nobilitatis dedicauit. Sequutum demũ est id tẽpus, quo inauspicatis Clementis cõsilijs totius Italię opes cum perturbatione diuinarũ, humanarumq; rerum vehemẽter commotę conuulsęque sunt: initio à Cęsarianis ducibus orto, qui Franciscum Sfortiam fœderatorũ Principum consensu restitutum, perfidię reum fecerant, periculosoq; morbo conflictatum exutumq; omnibus ferè vrbibus in arce Mediolani obsederant. Neque enim Borbonius, Lanoius atque Piscarius, & Antonius Leua Cęsaris duces post Ticinensem pugnam, et deuictum captumque Regem Gallum ęquo animo patiebantur, Sfortiam opulentissimo Insubrum imperio potiri, quòd Cæsarianorum militum virtute partum Carolo Cæsari deberi videretur. Eam externorum insolentiumq; ducum atrocem audaciam in perniciem seruitutæ mox Italiæ euasuram prouidebant, quum Pontifex ipse tum Venetus Senatus, & Franciscus Rex, qui dudum persoluto auro, &

duobus liberis obſidibus in Hiſpaniam miſsis, ſeſe redemerat. Itaque Pontifex quum diu fruſtra apud Cæſarem pro Sfortia deprecator fuiſſet, & Cæſar conſtanter ſuorum conſilijs inniteretur, arma expedire coactus eſt. Belli enim & cauſæ Sfortianæ diſceptator, tanquam ſacrorum princeps eſſe volebat, vt Italiam ſeruitutis metu liberaret. Verùm Fortuna contra ius, & æquum facilè pertinax, tum præclarè oſtendit, nihil in legibus fœderum firmi eſſe præſidij, vbi vis & arma valere cœperint, inaneque haberi religionis nomen apud eos, qui res humanas parum curæ eſſe Dijs immortalibus credunt. Ea ſiquidem ſuſcepta conſilia vſqueadeò iniquum & calamitoſum exitum tulere, vt copiæ à fœderatis coactæ, quum Cæſarianos obſidentes Sfortiam obſeſſuræ, oppugnaturæque Mediolanum aduolaſſent, irrito incœpto cum ignominia pellerentur, vlciſcendęque eius iniuriæ cauſa Vgo Moncada ſubnixus Columniæ familiæ opibus (hæc enim tota Principe Pompeio à Pontifice defecerat) è Neapoli Romam inuaderet, direptoque Vaticano, & Clemente in arcem compulſo fidei & pacis obſides exigeret. Tum verò videre licuit, nihil ſanctum, aut venerabile militibus eſſe, quum auguſtiſsimo toto terrarum orbe diui Petri templum, direptis altaribus atque donarijs violarent. Exinde recruduit bellum, ſed demum reſedit, quum Lanoius Prorex oblata pace Cæſaris nomine è Neapoli in Vrbem veniſſet. Verùm conſcriptis, vti apparuit, ad fallendum fœderibus, eadem Fortuna quæ Vrbi exitium ſtruebat, fidem fœderis ita intercepit, vt non multò pòſt temporis ſpacio Borbonius aduentu Germanicarum legionum auctus, & fœdera à Lanoio percuſſa, tanquam inania eludens, rectà ad opprimẽdum Pontificem Romàm intenderet. Initio huius belli Alfonſus per legatum Iacobum Aluarotum ſingularis induſtriæ hominem de compoſitione rerum ſuarum apud Pontificem opportunè & diligenter egit. Exiſtimabat enim eum ſolito æquiorem & molliorem inuenturum, quòd ſumenti arma contra Cæſarem magno vſui ſe futurum eſſe intelligebat, ſi in commune totius Italiæ Principum fœdus honeſta Pontificis indulgentia traheretur. Verùm Clementem alioqui à multo rerum vſu cautum, & belli pericula ſedulò metientem, eadem maligni Fati iniqua ſors ex arce conſilij deiecit. Iam enim compoſita res erat, non indignis vtrinque conditionibus, cum eius negotij rem prope tranſactam duo infauſti conſultores importuna interpellatione conturbarunt. Hi erant Iacobus Saluiatus conſiliorum omnium particeps, & Marius Peruſcus fiſco præpoſitus. Hic conficiendæ rei certum ſibi præſentis pecuniæ pretium Alfonſo indignum impudenter expetebat: ille verò priuato ſuo commodo potius quàm publico ſtudere videbatur, quòd ſalinarum vectigalia ſibi publicano à Leone addicta ea tranſactionis ſtipulatione deteriora fieri prouidebat. Per hunc modum abrupta ſpe concordię Alfonſus ab hac contumelia indignabundus Cæſarianis tanquam Clementis hoſtibus ſibi adhærendum iudicauit. Nemo enim eo aptius ac expeditius, cùm diuerſæ tempeſtates nauiganti occurrerent, vela flectere, excipere auras armamentaque mutare didicerat. Fuere nonnulli ex familiaribus Pontificis, qui libero ore ſpreti Alfonſi repudiatæque eius amicitiæ factum, tanquam intempeſtiuum, & maximè incommodum prædamnerent. Quid enim enixius contendi expetique a Pontifice poterat, in ipſo præſertim limine tanti imminentis belli, quam vt quos poſſet Cæſari ſocios detraheret, vt ſibi

vt sibi asciscerentur, quando vni tantum summæ victoriæ neglectis offendicu lis, à non insulso studendum esse videretur. Eo autem liberius ac honestius Alfonsus vt cum Cæsarianis sentiret adductus est, quod deploratas penè res Gallicas, & se non obscuro accepti beneficij nomine Carolo Cæsari obstrictum fateretur. Superiore siquidem anno post abductum in Hispaniam Regem, Clemens cum Cæsare certa pactione fœdus renouarat, quo ipse ingentem pecuniæ vim proferret ad persoluenda Hispano militi stipendia, qui ab tanta victoria æquo insolentior atque procacior factus, non mensium modò, sed aliquot etiam annorum merita stipendia postulabat, ac nisi confestim pecunia numeraretur, Mediolanensis imperij vrbium agros hostili acerbitate vastaturus minabatur. Verùm Clemens natura auri tenax, non prius pecuniam deprompsit quàm Lanoius, apud quem rerum omnium summa erat authoritas, Cæsaris nomine disertè promitteret, se Rhegio Hispanorum copias admoturum, atque eam vrbem Pontificiæ ditioni redditurum. Sed postea Clemens à Lanoio addita contumelia deceptus est: nam præterquam quòd promisso minimè stetit, quoniam id fœdus Cæsar tanquam alienum a suis rationibus ratum habere noluerat, non restituta etiam pecunia Hispanos in Placentinum agrum effudit, impudenti licentia hostilem propè cladem Placentinorum & Parmensium vicis & prædijs afferentes, sic vt Rhegium eo decreto Cæsaris nihil temerè stipulantis, non modò inopinatè seruatum Alfonso, verumetiam perspecta propensione Cæsaris præclarè confirmatum fuerit. Descendentibus itaque per Mantuanum agrum Germanorum legionibus, vt coniunctæ Hispanis Romam contenderent, Alfonsus ea quæ opus erant, vsque adeò amicè benigneque officia præstabat, vt ad eas omni penitus tormentorum apparatu carentes, duo minora curulia tormenta aduerso Pado submitteret. Hæc enim magno in lintre inter salis sacculos & storeas occultata fuerant, miròque mox vsui Germanis extitere. Nam quum iuxta Mincij ostium quo influit in Padum, Germani per aggeres agminatim iter facerent, eosque Ioannes Medices frequentibus prælijs transuersos pariter & auersos per expeditas sclopetariorum cohortes, & leuis armaturæ equitatum multis occisis vulneratisque continenter impeteret, ipse vnus Medices acrius perurgens, pila in incertum ab his tormentis emissa genu ictus, interfectusque est, fatali Italiæ malo potius quàm Mediceæ familiæ detrimento: quando mox ab huius mirificæ infaustæque virtutis ducis interitu publicæ spes & opes magna ex parte collapsæ sint: Etruscum verò decus & Imperium Cosmus filius singulari hodie cū gloria atque authoritate tueatur. Erat enim tum constans apud omnes opinio neminem nostrorum ducum Ioanne fortius, & certius Romani nominis dignitatem aduersus externos hostes fuisse defensurum. Nec multò post Georgius Franispergus Germanorū Dux, ab inusitata rabie feritatis aureum laqueū quem sinu deferebat, sacrorum Principi, et totidē singulis Senatoribus purpureos sericos, vt se carnificē necarētur, temulento ore cōminatus, in morbū, quē Paralysim vocant, sic incidit, vt diuino iudicio totis captus artubus eius immanis voti dānaretur. Hunc Alfonsus curandū medicis Ferrariam deuehi iussit, contulitq; ei liberaliter cuncta hospitalis amicitiæ officia, qua benignitate tanquā intempestiua inuidiosaq;, in hominem præsertim impium, Clemens non mediocriter est offensus, propterea quod Franispergus iampridē odio Roma-

nę amplitudinis ad Lutheranā deficiens, has quoq; diri supplicij minas effudisset. Vbi verò ad prima adulti Veris initia Germani Hispanis sibi adiunctis Duce Borbonio in Bononiensem agrum se demisere; et positis apud Castellum diui Ioannis castris comeatus inopia pæmerentur, Alfonsus insigni studio omnibus eos rebus iuuare perseuerauit. Barbarorū enim more armentis captis & absumptis, reconditisq; frugibus turbulenta militū licentia direptis, villarum incendia vsque ad vrbem protulerant. Neq; Feltrius cum Venetis copijs, aut Michael Salassus cum Gallicis, aut Guido Rangonus cum Pontificijs, vel tantarum cladium indignitate permoti, consilia expedire, & arma conferre audebant, fatis ad salutem summæque victoriæ prouentum bellum geri existimantes, si circum emisso equitatu commeatus impedirent, quibus sublatis & ereptis hostes fame compulsos necessariò iter retro conuersuros putabant. Cæterùm Alfonsus his difficultatibus opportunè occurrit, quum magnam moliti tritici copiam, atq; item peramplam vim cum recentis panis, tum nautico more biscocti, vt in multos duraret dies, quotidie suppeditaret. Præsenti quoque pecunia mutuò præbita Borbonium militari seditione afflictum, & iratis militibus in summę contignationis latebras mortis metu confugientem subleuauit, sedataque seditione progressuro tormenta obtulit. Sed Borbonius, qui vna celeritate hostes decipere, Pontificemque imparatum, & frustra à Lanoio recentis fœderis fidem implorantem, opprimere posse sperabat, ea tormenta ad Apennini radices reliquit, vt expeditius Aretinis iugis in Etruriā transiret. Eo festinato cursu Feltrium & reliquos hostiū duces, qui dextrorsum vsitatis itineribus vt Florentiæ præsidio forent, transierant, ita antecessit, vt illi nusquam quiescentem, & interdiu noctuque per lutulenta itinera milites prædæ auidos raptantem assequi nequiuerint. Itaque improuisò Vrbem malè munitam & iusto carentem præsidio aggressus, dum scalam sua manu muro apponeret, crassiore glande per summum fœmur adacta, aliquanto prius quàm milites irrumperent, dubia adhuc victoria est interfectus: insigni hercle Dei magni prouidentia, quando eum auso tāto facinore potiri lętariq; noluerit, & totius eius impietatis atque perfidiæ præclarus vindex extiterit. Sed milites expirante Borbonio in Vrbem irrumpentes vsque adeo immaniter victoria vsi sunt, vt direptis profanatisque templis, ac crudeli cæde ciuium edita, & imbellibus excruciatis, obsesso captoque Pontifice, veterum Gothorum sæuitiam magno interuallo superarint. In hoc tanto strepitu cadentis Vrbis, & capti Pontificis calamitate, Alfonsus occasioni suæ non defuit, quanquam spretę religionis admissum scelus, & publicam cladem magnopere doleret, crebroque præpostera Clementis consilia detestaretur, quod imperitè atque infeliciter se contemptum abrupta concordiæ spe fuisse diceret. Itaque Alfonsus exploratis Mutinensium voluntatibus, quæ erant erga Atestinum nomen propensissimæ, coacta equitum & peditum manu Ferraria profectus Mutinam sine tormentis iter intendit: nam antea tenue ibi esse præsidium, Ludouicumque Rangonum infirmi consilij hominem, & capti Pontificis calamitate vehementer perterritum esse didicerat. Quibus de causis Rangonus vim aduentantis Alfonsi minimè sustinendam ratus, desperata defensione ciues suos, vt sibi consulerent, admonuit, & nemine ad arma se commouente vrbe excessit, atque eo modo post sextum decimum annum Alfonsus à Mutinensibus

Mutinensibus receptus est, & lætis populi acclamationibus Princeps salutatus. Is autem summa grauitate consilij, omnibus qui anteà defectionis authores fuissent integra fide pepercit, in gratiamque recepit: quod eo libentius factum videtur, quoniam seniores, qui deprauatis & pertinacibus animis infideliores habebantur, tot annorum spacio magna ex parte perijssent. Edictum quoque proposuit iustæ clementiæ, quo cuncti exules, patriijque in primis Rangoni, re omnium incolumi, saluoque veteris amicitiæ iure ad penates vocabantur. Nihil enim sibi ad laudem & securitatem efficacius & splendidius existimabat, quàm iniuriarum penitus obliuisci, beneficioque & lenitate subiectorum animos redimere, vt vrbs multis affecta malis, quæ esset imperij vetustissima, lætæ pacis & securitatis commodo instaurata refloresceret. Hic amissæ Mutinæ nuncius Clementem magnopere perturbauit: sed is demum vario cõcursu calamitatum fractus longe grauissimum subijt dolorem, quum Florentinos ad veterem erectos libertatem defecisse cognouisset, atque obiter expulisse Mediceos adolescentes Hippolytum & Alexandrum, qui in spem inueterati dominatus educabantur. Ea defectio causam Alfonso præbuit, vt rursus Gallis veteribus amicis & socijs iungeretur: nam quum iam multos menses Clementem deditum & planè captum Cæsariani peruastata Vrbe in arce molis Hadriani custodirẽt, Franciscus & Henricus Reges publicam iniuriam inusitati eius, impijq; facinoris vindicare, & sacrosanctum Pontificem è manibus scelestissimorum militum eripere maximè decorum atque honestissimum existimarunt, quòd hic se Pontificiæ dignitatis illustri titulo sub Iulio Pontifice parto defensorem profiteretur, ille verò antiquum Christianæ pietatis cognomentum præferret. Itaque Lotrechius qui vnus ferè veterum Ducum in Gallia supererat, cum validissimis copijs in Italiam est missus: cuius impetum Cæsariani præsidia quæ Boschum oppidum, & Alexandriam, Ticinumque vrbes obtinebant, minimè tulerunt. Quibus expugnatis Gallus ita Mediolani imminebat, vt Antonio Leua multis rerum difficultatibus circumuento, metuenteque, amplissima vrbe quę Regni est caput omnino potiturus esse crederetur, nisi peruerso & sibi demum fatali consilio actus, dum Sfortiæ recuperati principatus Fortunam inuideret, propriæ victoriæ suæ defuisset. Signa enim per Flaminiam Neapolim vertit, quo itinere cum Florentinis fœdus ea conditione percussum est, vt Gallus eorum libertatem se defensurum polliceretur, quum ei legionem delectorum militum Horatio Baleono duce iure noui fœderis adiungerent. Alfonsus quoque qui multis de causis in rem suam turbulento eo tempore satagebat, Gallo deesse nõ potuit, summæ præsertim spei, & summæ æquitatis bellum gerenti, eique insignem alam equitum Cantelmo præfecto attribuit. Cæterum Lotrechius Clemente iam post septimum mensem ex certa pecuniæ pactione arce elapso, eius belli exitum tulit, vt ipse Cęsarianis in vrbem Neapolim strenuè compulsis, & diu obsessis, ingruente per autumnum pestilentia, cum vniuerso propè exercitu cunctisque cum Gallis tum Italis ducibus statiuis in castris perierit. Nec ei Clemens quanquam præclaro Romanæ vrbis liberatori, multis rerum difficultatibus laboranti oppressoq;, vt opem ferret abduci potuit. Qua vna Pontificis authoritate, pecunia & copijs, Galli opportunè subleuari, & deleri communes hostes facilè potuerint. Prouidebat enim se penitus exclusum vetere

dominatu patriaque Florentia, neque eam posse Gallicis repeti armis, postquam Florentini cum Lotrechio societatem spei suæ alienam & penitus aduersam inire maturassent. Erat itaque vni huic voto incumbenti, vt restitui posset, Cæsari parcendum, acceptæque iniuriæ penitus obliuiscendum, vt ab eo maturam opem exigeret, à quo vel cum inexpiabili dolore vulnus accepisset. Atque ita renouata amicitia percussoque nouo fœdere, Cæsarem ab Hispania in Italiam accersiuit. His autem legibus fœdus inter ipsos ictum confirmatumque est, vt Cæsar à Pontifice, Cardinaliumque è senatu solenni atque visitata cæremonia Imperatorio diademate coronaretur: ipse verò Pontificem suis copijs, & comuni sumptu Florentiam reduceret, ac Florentinis tanquam maiestatis reis, quòd contra se auxilia Neapolim misissent, antiqua iura libertatis eriperet, Alexandrumque Medicem, quem generum ex fœderis tabulis sibi asciuerat, Augustali authoritate principem imponeret. Igitur Clemens Roma profectus Bononiam venit, quò Cæsar classe Genuam appulsus cum illustri comitatu descendebat. Adfuit etiam Cæsari cum vetere exercitu Antonius Leua, Augustæ dignitatis & securitatis causa ad eam celebritatem euocatus. Transeuntem autem Cęsarem Alfonsus Regij, & Mutinæ hospitio, vti debebat, splendidissimè & studiosissimè suscepit. Erat in magna expectatione hominum is congressus duorum maximorum Principum, qui modò inter se hostes conflato bello acerbissima odia exercuissent: nam in publico omniumque oculis, ædificato ante maximum templum ornatissimo subsellio, erat futurus. Sed resedere statim irę reuocatis ad religionem animis, detersęque sunt simultates, quum ex animo conciliati nouam amicitiam mutuo commodo & pari vtilitate metirentur, ita vt mutuus oculorũ obtutus, certo vtrinque tranquillæ mentis indicio, veterum malorum causas, & nouorum impendentium suspitiones post secretiora colloquia facile delerent. Actitatum subinde est, seuerè initis grauissimorum consiliorum rationibus, de componendo Italiæ statu, parandaque publica pace. Nam tum Solymanus cum innumerabilibus copijs è Pannonia in Noricos fines penetrarat, frustraque quòd sine tormentis prouolasset, tentata Vienna, excitatisque passim incendijs, & abducto in seruitutem magno Germanorum numero ea mente discesserat, vt se reuersurum atque omnia ferro & igne absumpturum minaretur. Hæc cladium pericula à tanto hoste nunquam temerè denunciata, publici consensus, & firmissimæ pacis remedia flagitabant, quæ parari non poterant, nisi Cæsar Franciscũ Sfortiam quorundam liuore tanquam calumnię prędæque expositum, maiestatis reum factum, benignè ignoscendo, & Pontifici, & Venetis deprecatoribus condonaret, & Alfonsus repetita concordia à Clemente in gratiam reciperetur. Nec mora, ambo euocati sub fide publica Bononiam venere, non multoque pòst Sfortia Cæsare ad æquitatem & clementiæ laudem generosè composito paternum imperium octingentis millibus aureorum nummûm impetrauit. Alfonsus autem quum Pontifex sibi omnibus aduersæ Fortunæ malis obruto Mutinam ademptam fuisse quereretur, Cæsarem totius controuersiæ disceptatorem appellauit; atq; constituit. Nec conditionem renuit Clemens: verùm sibi cauendum ratus, hoc seorsum à Cæsare postulabat, vt si productis & inspectis vtrinque iurium documentis, Pontifici causa cadendum fore praenosceret, ex sua tunc indulgentia pudoreque sententiam non diceret, sed com-

promissi

promissi diem exire sineret, ne iura Pontificij Imperij eo prolatæ sententię prę iudicio eripi viderentur. In hunc modum vtroque adstipulante, quum Cæsar totius finiendæ litis arbitrium accepisset, Mutinæ decedentibus Atestinis magistratibus cum Hispanorum præsidio Petrum Zabactam imposuit, Alfonso quidem magnopere anxio suspensoque, sed nihil de Cęsaris ęquitate atque prudentia dubitante, quòd rebus suis Cæsaris rationes inclusas esse intelli gebat, quando maiores ipsius Atestini Principes beneficiario iure Mutinam a Cæsaribus accepissent: neque Cæsar sibi sapiens, & sui iuri apprimè tenax id Augustalis iuris nomen temerè aboliturus crederetur. Alfonsus demum coronatum natali suo Cæsarem, & in Germaniam contendentem quòd tanti spectaculi celebritati interesse nequiuisset, ad Mantuam est assecutus, vbi honoris & officij causa maiores liberos Herculem & Hippolytum in clientelam obtulit. Sub id verò tempus quo Cæsar per Tridentinas alpes & Rheni ripas ad natale solum in Belgas descendit, & Florentini compulsi in vrbem à Cæsarianis & Pontificijs iam multos menses obsidebantur, Franciscusq; Rex confecta pace, ac liberis obsidibus receptis, Galliam tantis affectam detrimentis quiete atque ocio ad veterem opulentiam reuocabat, sponsalia singulari hylaritate celebrata sunt, quibus Ludouici Regis filia Herculi Alfonsi ex liberis natu maximo in matrimonium dabatur. Moriens enim Ludouicus ex Anna vxore, quæ Francisci citerioris Britanniæ Reguli filia & vnica hæres fuit, duas tantùm filias reliquerat, Claudiam, & Renatam. Claudia Francisco Regi nupserat, Renata autem salubri consilio extra Galliæ fines, in Italiaque præsertim longè splendidissimè collocanda censebatur, ne si alicui Galliæ procerum potentissimo iungeretur, quòd dimidiam maternę hęreditatis partem secum traheret, lis oriri posset, cum aliena liberis Frācisci Regis ex Claudia susceptis, tum Galliæ regno maximè damnosa: timebant enim ne inde intestini belli semina prouenirent. Profecto ad Belgas Cæsare, Regniquesui publicas & priuatas res conuentibus habitis componente, iam penè totum recepti arbitrij tempus effluxerat, quo Ferrariensis controuersiæ negocium explicari conficique debebat, propterea vtriusque partis legati adhibitis iureconsultis causam diligenter instruxerant. Ea verò tum Cæsaris mens erat, vt sibi Augustali Imperij personam sustinenti, nihil temerè iudicando, decedendoque de iure suo, quo authoritas lædi posset, omnino detraheret, alieni autem iuris pondus sedulò expendens, quæ præclarè docerētur legitimis possessoribus adiudicaret, vt mox euenit. Nam efflagitante Pontificis legato vt in causa pronunciaret, Cæsar oblitus promissi, quum sibi non liqueret impunè dicere, & arbitrij terminum elabi sinere facilè posset, conceptæ iustitiæ vim priuato pudori prætulit, & his legibus sententiam tulit, vt Ferraria Pontificij Imperij authoritatem libertatemque perpetuò respiceret, & Alfonsus posteriq; eius se Romani Pontificis beneficiarios fide atque obsequio profiterentur, certumque auri pondus tributi nomine penderent. Mutina vero tanquam Imperatorij iuris, atque obiter veteris concessionis beneficium iampridem esset consecuta, Alfonso Atestinæque domui redderetur. Ab eo autem graui auri pondus Clementi solueretur, si eius sententiæ beneficio vti vellet. Hoc promulgato Cæsaris iuditio Alfonsus mirum in modum est lætatus, quanquam per Caselium iurisconsultum legatum suum, qui in aula diligenter ambiendo, obtestandoque

singulos adibat consiliarios, quorum authoritati Cæsar inniteretur, permagnas pecuniæ largitiones factas didicisset. Id verò Clemens vsqueadeo grauiter ac indignanter tulit, vt nihil sibi molestius accidere potuisse armarulentis sermonibus fateretur. Se enim deceptum à Cæsare dicebat, qui secretioribus promissis fidem prolixè datam acceptamque minimè præstitisset. Nec multò post eius iniuriæ inflictum animo vulnus apertissimè denudauit, quum aurum, quod centum millium aureorum numûm summam superabat, allatum Romam, & ex decreto Cæsaris ad pedes prolatum, seuerè admodum repudiasset, frustra offerente obtestanteque Aluaroto legato. Negabat enim Pontifex se eam Cæsarianæ sententiæ conditionem ratam habiturum, quæ Romani Pontificis nomen sugillare censebatur. Atque ita Aluarotus nihil adstipulante admittenteque Pontifice, expositum aurum collegit & retulit. Clemens autem ab altiore sella descendens, quæ in eo curiæ loco vbi mane Senatus habebatur erat posita, renidenti ore ad me conuersus, qui eius actionis vocatus testis aderam, An tu Ioui, inquit, in historijs me auarum & pecuniæ cupidũ perscribes? quum hunc tantum aureæ monetæ cumulum lubens & volens repudiem, vt hinc ineptus & insanus fortasse existimer, quòd præsenti lucro & commodo Pontificiæ seueritatis existimationem anteponam? Aliòquoque ingenti Cæsaris beneficio Alfonsus cumulatè est auctus: nam Carpum oppidum de quo diuturna lite cum Alberto Pio contenderat, ei cessit, legitimæq; possessionis iura peramplis Cæsaris codicillis est consecutus, quoniam Albertus Gallicis addictus partibus, proptereaque maiestatis reus factus de iure totius feudi decidisset. Ex hac benignitate centum millia aureorum nummûm honorarij muneris nomine ab Alfonso persoluta sunt, vt in ærariũ Cæsaris peruenirẽt. Nouium autem oppidulum, quod Carpensi ditioni erat attributum, de cuius possessione eum Alberti clientibus & copijs aliquandiu vario successu dimicatum fuerat, Alfonsus manu captum solo æquauit, ne sibi pro tenui castello sæpius sumenda arma forent, cuius redditus tutelæ sumptum nunquam adæquaret. Rediјt demum in Italiam Cæsar, Bononiæque iterum Pontificem conuenit: atque inde adito Mediolano repetitaque Genua in Hispaniam est reuersus, alienatum planè ab se Pontificem non obscurè diuinans, quòd eum Mutinensis sententiæ contumeliam in præsens dissimulanti ore deuoratam perturbato stomacho cõcoquere non posse didicisset. Quæ Pontificis alienatio in Alfonsum ita recidebat, vt Clemens renouato odio, quod armis apertè non poterat, insidijs ei perniciem moliri non desineret. Nam sequentibus annis detectæ sunt coniurationes duæ, altera Hieronymi Pij, altera Bartholomei Constabilis, quarum conscij fuisse non obscura fama ferebãtur Vbertus Gambara, & Bernardinus cognomento Barba, qui Bononiæ magistratum gerebant. neque enim verisimile videri poterat, honesti alioqui nominis Antistites, Gambaramque præsertim summo Brixiæ loco natum nefario flagitio sese commaculare voluisse, vt infamẽ operam gratuitò præstarent: quandoquidẽ ad honorem Senatoriæ dignitatis Clemente facilè promittente, vehementer aspirare crederentur. Cæterùm Hieronymus (is militari præsidio Rhegij præerat) non modò se eam vrbem Pontificijs traditurum, sed Alfonsum, ad quem nihil tale timentem sibi aditus omnibus horis patebat, scelesta manu confossurum pollicebatur. Huius verò immanis animi decretum solo insaniæ morbo

confirmatum,

confirmatum, quando nulla alia atrocis odij extaret causa, nouarum rerum spes, atque inde nouus opulentiæ prouentus aluerat, eò quidem malignius & improbius, quòd tum Marcus germanus frater legationis honore apud Regẽ in Gallia fungeretur. Huius compositę coniurationis quum nonnulli temere sermones à conscijs emanassent, horum vestigia non inanibus coniecturis subodoratus est Robertus Boschetus, à quo detestante atrocitatem sceleris indicium repentè delatum est, quanquam is paterni supplicij memoriam retineret: Albertino enim erat genitus, quem ex duorum fratrum scelesta in Alfonsum conspiratione concidisse docuimus. Itaque Hieronymus apud Rhegium appositè & dissimulanter captus, perductusque Ferrariam in quæstione non diu perstitit, quin cuncta cogitati instructique sceleris suo ordine proferret, atque inde de conuicto confessoque capitale supplicium sumeretur. Constabilis verò diu pensitatum facinus & male tectum Hieronymus Pepulus Bononiensis Patritius deprehendit, opportuneque detulit, magno Alfonsi beneficio, in inuidiam (vt credi par est) Vberti Gambaræ Bononiensis præsidis, qui eum excitatæ seditionis nomine tanquam ingenio turbidum relegarat in oppidũ Centum Ferrariæ propinquum. Ipse porrò Constabilis erat tenuissimę authoritatis, extremęque egestatis iurisconsultus, ętate vtique senex, et planè vecors, qui neque opes habebat, neque sui studiosos, vt id efficeret, quod improbo animo patrabat. Is domum humilem mœnibus coniunctam atque ita coherentem conduxerat, vt si murum perfoderet, per id foramen, quos vellet hostes noctu admissurus in vrbem facilè videretur. Compositæ fraudis atque perfidiæ is erat ordo, vt delecta militum manus magnis lintribus frumentariæ negociationis simulatione secũdo Pado demitteretur ad Thedaldi arcem, pontemque occuparet, atque inde vrbem edito clamore inuaderet, hinc arrepta occasione, quod Alfonsus tum aberat ad Aponenses aquas valetudinis causa profectus, & liberi eius voluptario in secessu ad Belloguardum villam, auita magnificentia percelebrem, ociosè rusticarentur. Itaque patefacta Constabilis malignitate, præfecto rerum capitalium negocium est datum, vt summæ perfidię senem comprehenderet, totiusque conceptæ proditionis seriè exquisitis tormentis eruta in eum lege ageret. Nec multò post capite punitus intempestiuus senex indignus nobili familiæ nomine, abscissis ceruicibus in foro iacuit, Deo maximo gratias habentibus Atestinis, qui se propitio numine seruatos, & incolumes fatebantur. Sub id tempus Clemens Massiliam enauigauit, vt cum Rege præsens colloqueretur, & Catherinæ iunioris Laurentij filiæ nuptias celebraret. Eam enim Henrico Aureliano natu secundo Regis filio desponderat. Eo congressu communicatis consilijs, ac aduersæ vtrique Fortunæ casibus deploratis agitasse credebantur, quonam pacto immodicæ formidabili Cæsaris potentiæ obuiam iretur. Sed ea consilia repentè eadem quæ semper à Cæsare steterat Fortuna mirabiliter elusit. Nam Clemens reuectus in Vrbẽ non multò post in morbũ incidit, maximè diuturnum exituque lethalem, sic vt repetitis irritisque semper remedijs veneno tentatus crederetur. Atque ita ad sextum Calendas Octobris, qui robore corporis aduersus omnem morbi contumeliam indomitus putabatur, spiritu adhuc ferox e vita migrauit. Quo nuncio Alfonsum incredibili voluptate affectum ferũt, geminato etiam mox insigni gaudio, quod Farnesium Pauli tertij nomine delumpto primis comi-

tialibus diebus ei suffectum adierat, hominem omnibus sensibus Borgiæ familiæ coniunctißimum, vtpote qui Alexandri Pontificis memoriam gratißimo animo percoleret, à quo initium dignitatis accepisset. Rebatur enim eum neque sibi neq; liberis ex Lucretia Borgia susceptis vnquam defuturum. Neque ipsum opinio fefellit: nam initio statim Pontificatus minimè dubitauit quin latam à Cæsare sententiam ratam haberet, totumq; id auri pondus, quod Clemens publicæ dignitatis causa abstinentißimè atq; sanctißimè reiecerat, propenso flagrantique studio reciperet, & Hyppolitum filium Archiepiscopum Mediolanensem, ei collato honore purpuræ in Senatum legeret. Verùm Alfonsus vix dum Paulo Pontificatum gratulatus, vsque adeo grauem incidit in morbum, vt non diu, vel acerbißimi hostis morte, vel inexpectatâ amicißimi hominis felicitate lætari potuerit. Trigesimo enim et quinto die post Clementis mortem extinctus elatusque est, quum octauum & quinquagesimum ætatis vix impleßet annum. Ferunt eum nimio melopeponum esu per autumnalem intẽperiem labefactato ventriculo accersisse febrẽ, cuius vim occultè grassantis vel temperatura firmißimus sustinere non potuit. Præcessere mortem eius prodigia quædam à curiosis obseruata. Conflagrauit in primis atrocißimo incendio prętoria tot Principum domus, tanto ciuium & concurrentium ad restinguendos ignes pauore & strepitu, vt tota ciuitas rapacißimis atq; impotentibus flammis cessura crederetur. Verùm in summo inopinatoque periculo Princeps egregiè ante omnes fortis & impauidus, medias ędes salubri cõsilio euersis tectis proscindi iußit, periculosam operam strenuè quidem, sed non impunè nauantibus, qui Principis edicto ab emißis vndique pręconibus & multo campani æris sonitu ad ferendam opem vocabantur. Patefacta itaq; est dolabris atque securibus multo cum labore, & miserabili quorundam interitu media ferè pars ædium, vsque ad interioris porticus aream, vbi erant ad theatralem vsum edendis comœdorum ludis perampla conclauia, vt furentes flammæ, proxima quæque quamocißimè corripientes, inanibus aperti cœli spatijs occurrerent. Sed non vno in loco rediuiuum edaci impetu resurgebat malum, eò quidem liberius & terribilius, & quòd hybernæ prælongæque noctis densißimæ tenebrę, in tumultuosa concursatione pauorem augentes, cuncta prorsus humana subsidia retardarent. Hoc inusitati crudelisque spectaculi ostẽtum nequaquam ad triste omen Alfonsus vertit, quoniam is igneus splendor certæ lætitiæ euentum prænunciaret. Nec ea opinione deceptus est: nam Renata nurus non multò post exoptatum marem peperit, eò pleniore omniũ gaudio, quòd plerique Renatam Annæ matris fœtura similem euasuram crederent, quę iterata partu fœminei sexus geminam prolem edidisset. Hoc tranquillo vitæ exitu Alfonsus tanquam votorum omnium compos, ideoque beatus ex hac luce in cœlum migrasse credi potest, quando per omnem ętatem assiduo curarum ęstu agitatus, totque inimicitijs & coniurationibus ac durißimis bellorum difficultatibus circumuentus semper ęrumnosus, & nonnunquam in summa rerum desperatione miser apparuerit: quæ omnia conuertente se demum Fortuna magnis commodis expiata sunt. Tres enim Pontifices, qui Atestino nomini infensißimi hostes fuerant, immaturo Fato atque opportuno tempore extinctos vidit: amissas vrbes recepit, & quod semper exoptarat, Albertum Pium inimicorum longè grauißimum, cum á Cæsare damna-

tum,

tum, tum à Gallis in supremo pacis fœdere prætermissum, indeque vrgente animum dolore apud Parisios exulantem mortuum esse audiuit, scilicet vt eius ditionis factus hæres cumulata lætitia frueretur. Prospexit quoque Alfonsus, quod exactæ felicitatis existimari poterat, nominis sui sobolē multiplici cùm ex sua tum filij Herculis prole ad posteros longissime propagari. Nam præter quinque liberos ex Borgia vxore susceptos, etiam duos mares ex Laura concubina sustulerat. Hanc enim abrupto cælibatu, qui sibi ad dandam liberis operam ęquè prono et valido noxius erat & molestus, à non inuito patre plebeio opifice virginem acceperat, vel ob id præcipue, quod neque decorum, neque tutum, neq; sibi iudicabat honestas ciuium familias stupris ac adulterijs dedecorare. Verùm eam demum probis pudicisque moribus, & stat̨ę formæ dignitate ad genium respondentem, et à felici fœcunditate commendatam legitimę vxoris loco habuit, & geminos ex ea filios de nomine suo Alfonsos appellauit. Fuit Alfonsus aspectu & natura subausterus, sed in familiari cōuictu valde iucundus & facilis: mendacium in primis, furumque & seditiosorum seuerus hostis, cùm in reliquis criminibus puniendis exorabilem se lenemque præberet. Vna tantùm in re nimis seuerus & quibusdam immodicè terribilis videri poterat, quòd suburbanos agricolas proprias ipsius Principis venationis & aucupij voluptates intercipere ausos proposito edicto se laqueo puniturum minaretur: eo tamen humanitatis temperamento, vt eius edicti seueritate in speciē tantùm vteretur, cùm atrocis maleficij quosdam damnatos, falsò apposito titulo ad deterrendos rusticanos homines in furca suspendi iuberet, appensis scilicet ad collum fasianis, vt in eo prædæ furto deprehensi vulgò crederentur. Sed qui in omni ciuili militarique negotio mira prudentia grauitateq; iudicij plurimùm valebat, à quibusdam non obscura subagrestis quæstus sugillatione notabatur, quòd salsamentorum & pomorum omnis generis atque olerum monopolia per institores suos exercere diceretur. Nam opimæ piscationis circa Padusas vsitatæ, & fructus ex amplissimis ipsius hortis collecti expositique venales, non toti modò aulæ, verumetiam vrbanę multitudini expetitam moderati pretij copiam suppeditabant. Aggeres nanque vniuersos intra pomerium per decliuia planaque, vti locus poseeret, frugiferis arboribus, et inflexis vinetis, digestisque areolis perpetua viriditate vestiuerat, quæ omnia diligenti cultura & perenni irrigatione, ad id lata & nauigabili fossa ex Pado perducta, ad miram vbertatem omnium terra nascentium, & peramœnæ deambulationis voluptatē instituta, clari hospites mirarentur. Verùm imperiti homines temerè probra Principibus affigere soliti, nesciebant certissimos atque sanctissimos redditus ex vna maximè industria & parsimonia, quæ neminem lędere, facilè prouenire, vtpote qui Principem prodigum & inconsultæ liberalitatis mallent, quàm tenacem iusti & ęqui, patrięque amantissimum, & minimè largitorem. His autem in rebus Alfonso summæ fidei, summæque ęquitatis & diligentiæ minister & moderator aderat Alfonsus Trottus, qui ęrarij fiscique & totius familiaris negotij rationibus erat præpositus. Ab hoc Princeps admonebatur quantam pecuniæ vim tot bella, totque impetratæ pacis sumptus, & tot admirandorum operum, quibus patriam fecisset inexpugnabilem, diuturnæ impensæ consumpsissent, quantum denique absumeret quotidianus liberorum luxus, qui ipso ad tranquillum remissi animi ocium, & familiarem con

uictus disciplinam sponte subducto, vniuersum familiæ decus aulæq; frequentiam erudito atque perpetuo mensarum splendore tuerentur: sic vt eum nisi à malignis & improbis auarum appellari posse iudicem: quando creditorem existimari malle, quàm debitorem profiteretur: ideoque militi sua semper stipendia incorrupta fide ad diem persoluerit, & nunquam optimarum artium professoribus, qui in Gymnasio iuuentutem docerent, constituta præmia retardarit. Sic enim sibi cùm securitatis, tum dignitatis suæ rationem constare existimabat, quarum alteram fide militum parari, alteram autem preclara florentis gymnasij existimatione sustentari, nunquam honestæ laudis oblitus, arbitrabatur. His de causis cùm esset natura ędificator assiduus, ab eo insatiabili studio, quod ęrarium exhaurire posset, se temperabat. Nam ciuili elegantia potius quàm principali magnificentia ædes condiderat in insula Padi contra vrbem quam Beluederiam appellabat, vbi erant opaca viridaria, atque Indici pecoris, nouarumque volucrum peregrini generis septa. In aduersa quoque parte vrbis alteram construxerat domum picturis & salientibus aquis peramœnam, quam Montanam ideò vocabat, quòd excelsis & nemorosis aggeribus subesset. Neque enim his mediocribus ædificijs, quæ erant ad temporariam voluptatem difficillimis ardentis belli temporibus vrbano in secessu constituta, proprium decus quęrebat, sed ingentibus bellicarum munitionum operibus, & admirandis propugnaculis, mirificoque tormentorum apparatu, quibus cùm sibi tum ciuibus summę securitatis aduersus hostes existimationem pepepisset. Quæ omnia eo maiore cum admiratione incredibili sumptu cœpta perfectaque spectabantur, quòd nunquam ciuibus nominatim, aut publicè pecuniam imperasset, nec milites per occasionem dilati stipendij in agros sui imperij, vt agricolarum copijs alerentur, vnquam emisisset. Curabat enim enixè, vt ciuium & villicorum fortunæ inter belli detrimenta essent incolumes, quòd his maximè præsidijs, publica salus & decus vrbis cum insigni omnium erga se studio subsistere & reflorere censerentur. Cæterum Alfonsus aduersus parsimonię & totius disciplinę suæ obtrectatores sine iactantia disserendo hoc graui edito proloquio sæpissimè prædicabat, Principis inane esse nomen, & id cōtemptui atque iniuriæ semper expositum videri, nisi eius ęrario prægrandem signatæ pecunię vim ante pericula congestam contineri seruarique omnis generis homines existimarēt. Id porrò non in vltima eius laude posuerim, quòd lectissimos homines præcellentium studiorum atque artium gloria florentes pręcipuo in honore semper habuerit. Herculis enim patris exemplo, tanquam bellicarum rerum grauissimis agitationib. occupatus, literarum studia deseruisse potius quàm contempsisse existimari volebat: sic vt nonnunquam eo inscitiæ nomine grauiter offenderetur, & ore ingenuo certa pœnitentiæ signa daret: quòd pertinaci valetudine tentatus, & ob id variarum oblectationum leuamen quærens, minus necessarijs, quanquam iucundis fabrilium rerum opificijs ingenium occupasset. Inter eos autem quos revereri, & seriò diligere erat solitus, præclara tum nominis fama eminebant, præter ipsos Matthæum Cassellium & Ludouicum Catum iuris scientia claros, Nicolaus Leonicenus summæ eruditionis & innocentiæ senex philosophus, & secundum eum Manardus huius doctrinæ sectator: sed qui diuiti medico quàm algenti philosopho propior esse mallet: amœnioribus autem literis liberaliter instructus Pi

stophilus

ftophilus epiſtolarum magiſter, & Cælius Calcagninus multæ vigiliæ multæque lectionis honeſtam famam varijs ſcriptis adeptus: atq; item Andreas Maro ex temporanea facultate, quum Latinos verſus effunderet, poeta incomparabilis. Cęterùm hos omnes authoritate Etruſcorum carminum, & arctiſsima Principis familiaritate Ludouicus Arioſtus anteibat: cuius in ſatyris vrbanã grauitatem: in comœdijs nouum leporem & ſalem, in heroicis verò miram granditatem non inſulſi homines admirantur. Hi ferè omnes hodie fato ſuo functi, ab ingeniorũ monumentis (vt credi par eſt) diu in celebri fama hominũ viuent, & cum his proculdubiò Alfonſus ipſe egregio ſuo merito luculentiſsimè celebratus. Pręclaro enim gentium omnium conſenſu, boni ſtudioſiq; mortales, qui in hac vita multis fortunæ luſibus expoſita inclytis auguſtæ virtutis operibus maximè diuturnam laudem petunt, hunc vnum veluti ſummum ex tota laborioſæ vitæ agitatione fructum ſpectant, vt nominis ſui memoria ad poſteros nobili perennique literarum præſidio, poſtquam cætera omnia tempus edax celeriter abſumpſit, quàm longiſsimè proferatur.

PAVLVS IOVIVS EPISCOPVS NVCERINVS CONSALVO FERDINANDO Cordubæ Principi Sueſſano. S. D.

VDOVICVS pater tuus, generoſo illuſtrique ingenio vir, cùm ab Hiſpania à Carolo Cæſare legatus Romam miſſus apud Hadrianum, Clementemq; Pontifices in eo grauiſſimi officij munere verſaretur, vſque adeò ſplendore vitæ munificentiáque liberalis animi, & denique (quòd ad promerendam gratiam plurimùm intererat) vrbana comitate præcelluit, vt vel à moroſis & maximè parcis Principibus, quæ in rem Cæſaris forent, inuſitata dona feliciter impetraret, eum verò omnium ordinum ex aula lectiſsimus quiſque vehementer adamaret, ipſaq; præcipuè Romana nobilitas ſtudioſè percoleret. Is me tum in præclara luce Vaticani condendæ noſtrorum temporum hiſtoriæ acriter intentum, ex optimisq; literarum ſtudijs, ſi huic ingenuo labori noſtro non dubia vita proponitur, non facilè interituram laudem & gloriam ſperantem, humaniſſimè rogauit & impulit, vt peculiare volumen de vita et rebus geſtis MAGNI CONSALVI *eius ſoceri, auique tui, Latinè conſcribendum ſuſciperem, quòd ſuppreſſa eius viri laus, à quibuſdam annales anguſtè ſcribentibus, & ab ineptis quoque poetis defraudata videretur. Itaque beneuolentiſſimo homini honeſta petenti, cohortante præſertim Eluira matre tua virilis animi fœmina, alacriter ſum obſecutus, ita vt continuis lucubrationibus*

id volumen ad vmbilicum ferè, nec præcipiti quidem, sed accurata quadam celeritate perueniret. Verùm crescente & iam propè consummato opere, exortum repentè bellum institutas vigilias interrupit, & pater tuus iussu Cæsaris Vrbe excedere coactus est, qui dum apud Columnios proceres Marini cohortes conscriberet, in supremum incidit morbum. Id cùm rescisset Clemens: & æger, vt in eo tumultu facilè accidit, ab agrestibus medicis miserè iactaretur, amicissimo ei homini extra belli causam Pontificiæ humanitatis officium omne præstandum ratus, me ante alios delegit, qui ad eum inuisendum contenderem: quoniam intima familiaritate coniunctum, professioneque medicum, et veterem Columniæ domus clientem proculdubiò ægrotantis animo atque oculis gratissimum fore intelligebat. Itaque id deposcente Pontifice, amicisque probantibus, quòd salutis cura parandi belli studio potior esse censeretur, nec ideò publicæ simultatis nomen priuatæ pietatis officium excluderet, in Vrbem lectica delatus est. Verùm morbus ex contumaci febre vitalia carpens, neque insignium medicorum diligentia, neque vllis omnino vel exquisitis remedijs potuit mitigari, cùm integris sensibus expirantem hora fatalis eriperet. Nec defuère qui eum mortifera potione sublatum temerè prædicarent, quòd sacrosancto Pontifici, Vrbique, se infesta arma, nisi lacesseretur, illaturum esse, vti verè pium decuit, constantissimè pernegasset. Sed nullum omnino huiusmodi sceleris vestigium nobis apparuit. Inde tamen paucis admodùm diebus, conceptum antea immane facinus Vgo Moncada, Columnaque Pompeius direpto Vaticano, obsessoque in arce Pontifice, perpetrarunt. Vnde postea tanquam à lugubri initio longè omnium clarissimæ atque miserrimæ Vrbis funestissima clades emanauit. In ea autem publica calamitate inchoatum (vt diximus) volumen, conturbatis scilicet atq; direptis omnium fortunis, magna ex parte perierat, & proculdubiò interijsset totum, nisi post viginti annos Franciscus Mendocius Cardinalis, doctrinæ atque virtutis nomine mihi plurimùm excolendus, imperfectum, & planè sepultum, tanquam ab inferis tuo præclaro monitu reuocasset. Quo fit, vt eius mirificæ pietati plurimùm debeant, cùm ipsa parens Hispania patria, & Cordubeæ gẽtis domus, tum & ipsi præcipuè MAGNI CONSALVI *felices manes, qui purissimo in æthere & in fama hominum perpetua gloria perfruuntur. Tu verò Princeps amplissimè hoc vnum Iouio debebis, quòd ei pro trophæo monumentum erexerit, omni quidem ære cælatoque marmore perennius, quod non Grannatæ tantùm, vbi temporario in loculo satis angusto longè maximi viri ossa cubant, sed toto terrarum orbe religiosa cum veneratione omnis posteritas admiretur. Vale. Romæ Idib. Septembris, anno M. D. XLVII.*

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE cognomento MAGNI Libri III.

ELLEM vt afflictæ penéque subactæ Italiæ fato esset datum, quod certè haud mediocri solatio ijs maximè luctuosis temporibus foret, vt eum virum qui omnium longè optimus atque inuictißimus nostræ tempestatis extiterit, in ea nasci contigisset. Nã postquam veterem belli gloriã dignitatemque omnem insanis dissensionibus nostris amisimus, acerbißimus certè dolor deploratæ liberta-

tis, vel hac vna percepta voluptate leuaretur. Externi nanque hominis vitam, ante alios literarum memoriæ commendandam existimaui, postquam diutur no immensi operis labore fatigatus, aliquam honesta cum voluptate requiẽ fueram quæsiturus: sed vel ea potissimum ratione, vt clarissima perfectæ virtutis exempla quæ in Historijs attigisse non decuit, imitanda posteris traderentur. Quanquam nec Italiam fortibus viris atque omni ciuili bellicaque lau de dignissimis adeo effœtam arbitramur, vt in ea veterum ducum qui cæteros quondam omnium ętatum ac gentium haud dubiè veræ virtutis gloria superarunt, sobolem penitus interijsse putemus. Nam si ingentes Bellorum clades, quæ non modò Italię, sed toti vel incognito antea orbi terrarum, omnium propè rerum funestam mutationem attulerunt, memoria repetamus, multos profectò hæc turbulentissima tempora tulisse fatebimur, qui insignibus maximarum virtutum ornamentis, vel clarissimos antiquorum triumphos ęquasse videantur. Quòd si Romana res stetisset incolumis, veterisque militiæ disciplina ad hunc vsque diem incorrupta peruenisset, nec interea dirę factiones quas Barbarus hostis inuexit, mentem cunctis eripuissent, nulla profectò collata huic nostræ vel militũ vel ducũ ferocior ętas extitisset. Etenim vigentis Reipublicæ, atq; ipsorum Augustorũ inexhaustę opes, felixq; illæ et salutaris Italię consensus, quo cuncta sunt domita mediocribus sæpe viris, qui vel sorte magistratum inijssent, admirabiles victorias triumphosque pepererunt. At nostræ tempestatis imperatoribus aliam rerũ faciem infensissimi seculi fortuna prorsus ostendit, quib. sæpenumero suum militem in officio continuisse aliquanto difficilius fuit, quàm hostes periculosis ambigui Martis operibus deuicisse: adeo enim militarem disciplinam vel tenuitate opum Italiæ importuna Regulorum multitudine laborantis, vel diuturno exitialis negligentię morbo affectam prostratamque conspicimus, vt iam ea ab externis gentibus quibus illam maiores nostri cum multa gloria tradiderunt imitatione parum decora, postquam fatali desidia concidimus, repetenda videatur. Nam si quo militum obsequio, qua centurionum præfectorum religione, quaue imperatorum seueritate constiterit, animo reputare velimus, paucos certè verorum militum nomine dignos esse censebimus. Inueterato nanque fatiscentis huius seculi vitio, si qui sunt ingenui, vel à mediocri Fortuna non ignobiles, qui vires atque animos militiæ idoneos afferre videantur, ij ante omnia pedibus stipendia merere, quod multo gloriosius maioribus fuit, longè turpissimum ducunt, quo fit vt ex pessimo seruilique genere hominum legiones conscribantur, temerario potius impetu, quàm certa ratione pugnaturæ, aut ignauia turpique flagitio proditurae ducem, in cuius manu atque consilio gerendi belli summa constiterit. Nec id mirum videtur, quum milites linguarum ac morum varietate dissimiles, non vnum omnes militandi finem respiciant, nec sensibus inter se coniungi, nec à ducibus regi possint, nisi vim imperij, quod reuerentia, quam seueritate validius semper fuit, atrocibus exemplis præsentibusq; supplicijs, fœdata sæpe nominis maiestate experiantur. Quis enim vel diuinæ virtutis imperator rem bellicam ratione gubernauerit, quum milites accepto stipendio sæpe transfugiant, opus militare detrectent, in agmine prædentur, in castris nec vini, nec obsonij quidẽ recentis desideriũ patienter ferãt, atq; in acie demum canente classico, instanteq; hoste stipendium flagitare nõ

erube-

erubeſcant? Porrò quis leuiſsima ſæpe de cauſa conſternatis, quis contumacibus, quis ſeditioſis deſertoribuſque pepercerit? Quis hæc vnquam militum errata, prænuncia calamitatis, & cladis ingenio prudentiaque correxerit? Per has ergo labantis diſciplinæ difficultates, noſtræ tempeſtatis ducibus ęrumnoſo quodam labore fuit eluctandum, ita vt nulli ſit dubium, quin innatę eorum virtuti ſummum proculdubio bellicæ laudis faſtigium contendenti, ex plurimùm offecerint. Floruere quidem multi ęquales, quorum res geſtas perpetuo hiſtoriarum curſu latè perſcripſimus, cùm Itali, tum externi duces imperatoria laude conſpicui: ſed qui diuerſis omnino virtutibus ad ampliſsimos eius nominis titulos peruenerint, & ante alios Triuultius, Petilianus, Franciſcus Gonzaga, Paulus Vitellius, Liuianus, Gaſto Foiſſeius, Nauarrus, Proſper Columna, & qui modò immatura morte præreptus eſt Ferdinandus Daualus.

Quis enim Triuultio à pueritia vſque ad ſummam ſenectutem omnibus militiæ muneribus glorioſè perfuncto, aut plures, aut meliores artes in adminiſtrandis conficiendiſq; bellis ſecum tulit? qui quum floreret omni genere virtutis, ea tamen incomparabili laude clariſsimus fuit, quòd ſæpe ſine ſuorum vulnere magnas hoſtium copias profligarit. Quis Petiliani cunctatoris atque ſtatarij ducis conſtantiam, iudicium ac vigilantiam æquauerit? Quis autem Gonzaga Mantuano authoritate, ſplendore, militum ſtudio, equorum atque armorum apparatu, alacritate, ardoreque pugnacis animi ſuperior fuit? Quo non genere laudum Vitellius dignus eſſe cenſebitur? qui flagrantiſsimo bellici decoris ſtudio ductus, tanta ingenij grauitate, tanta arte, ex domeſtica maximè diſciplina, quæ mirifica eius familiæ ſemper fuit, tantaque demum vi militaris ſpiritus arma tractauit, vt niſi in medio curſu cecidiſſet, ſolus ipſe libertatem Italiæ defenſurus eſſe videretur. Liuiani autem acuti, vehementis exercitatique hominis promptam, & paratam in conſulendo agendoq; induſtriam nonne omnis poſteritas impensè laudabit? Porrò quænam ætas Foiſſeium adoleſcentem non admirabitur? qui penè prius imperator quàm miles, prius victor clariſsimus quàm receptus imperator multo plures nobilioreſq; victorias paucisſimis diebus incredibili celeritate eſt adeptus, quàm quiſquam ferè dux vetus toto longiſsimæ vitæ curſu compararit. Nauarrus quoque, qui omnibus veræ virtutis ſubſidijs fretus ſine vlla maiorum commendatione aduerſis pariter atque ſecundis rebus inclaruit, maximi profectò ducis famam cōſecutus eſſe videretur, niſi eum impotens fortuna in has ſupremi carceris miſerias præcipitaſſet. In Proſpero Columna ſingularis altitudo, moderatique animi eximia ſolidaque prudentia, incredibilis authoritas, ac religioſa potius quàm ſeuera diſciplina cum perpetuo quodam tenore lautioris vitæ plurimũ enituerunt. Verùm vel ob id ſempiterna laude fruetur, quòd vti Romani ſanguinis imperatorem decuit, tanquam terrę patrię amantiſsimus, dira belli incommoda tam pio inſtituto, quàm ſeuero in externos præſertim milites imperio ſemper auerterit. Sed Daualũ eiuſdem belli imperijq; & glorię ſucceſſorẽ, quonam ſatis decoro meritæ gloriæ pręconio dignum exiſtimabimus? quem ſicuti inuſitatus mirificarum virtutum concurſus omnibus bellis admirabilẽ fecit, ita eum tot opimæ incomparabileſque victoriæ, vno eius diuino conſilio, vnaque prope eius fortiſsima fataliſque dextera comparatæ, ſupra ſummos rariſsimarum laudum honores extulerunt. Cęterùm eorum quos modò

præstantisimos fuisse memorauimus, nemo omnes simul militarium virtutum numeros ad bellum attulisse iudicabitur, quum alijs in gerendis rebus expeditus vigor, alijs matura consilia, alijs sinceræ fidei nitidior fama, plerisque veró fortuna ipsa, quæ iam sibi ex professo rei bellicæ gubernacula vendicauit, omnino defuerint: ita vt planè perfectum imperatorem, quem frustra oculis & cogitatione requirimus, neque nos vidisse, neque vnquam in posterum visuros esse fateamur. Quòd si miscere in vnum singulas omnium virtutes, absolutumq; ducem detractis ingentibus vitijs effingere animo, & spectandum comparandumque cæteris proponere velimus, ei certè MAGNVS CONSALVVS cum felici meritoq; cognomine, tum virtute ingentis animi, lineamentisque excelsi corporis, longe omnium nostræ ætatis proximus ad illum accesserit. NATVS est Cordubæ, Bætica vrbe peruetusta, & quod summum dignitatis locum respicit, præcellentium ingeniorum altrice clarisima, vel si à Romani imperij tempestate, qua nobilisimi vates Lucanus, & duo Senecæ inde prodierunt, fidem repetamus, vel si recentiorem Punicarum rerum memoriam sequamur, quum post eiectos Gothos, & Vandalos Hispania ferè omnis Maurorum armis cesserit, & Cordubæ Gymnasia disciplinarum omnium inuectis literis Arabicis insigni professorum fœcunditate floruerint. Maiores Consalui æquè nobiles à præalta stirpe, ac strenui bellatores fuisse produntur. Aquilarij siquidem appellati sunt, quòd vti credi par est, Aquilam Romanæ legionis illustre signum, spectatæ virtutis prærogatiuæ deferre consuessent. Ita vt præclari eius officij dignitas, quum in generosa progenie viri fortisimi tanto munere implendo pares nunquam deessent, in familiæ nomen transijsse existimetur: vnde & ipsum quod incolerent antiquæ ditionis oppidum appellationē traxerit. Iuuat enim in militari familia prętulisse Martium decus omnibus Gothorum prosapijs, quādo sicuti hodie audimus, quòd magnoperè dispudeat, non aliunde quàm à Gothorum sanguine, generis claritas in Hispania petatur. Sed hoc de Romanæ legionis Aquila pro certo non affirmauerim, quanquam magno veritatis argumento sit, quòd Aquilarij antequam Cordubæ nomen susciperent, Aquilam in antiquis eorum gentilitijs insignibus gestarint. Licet tamen scriptoribus vel à fabulis Heroum nobilisimi cuiusque sanguinis origines cum bona legentium venia repetere. Quo fit vt nostro iure quosdam poetas historiarumq; scriptores demiremur, quòd cum rectisimè nec vlla quidem mutata litera Consaluum suo certisimo nomine Aquilarium vocare possent, modò Agidarium, modo Agellarium ineptè appellare maluerunt, secuti vti reor corruptam vocem Aghilarij oppidi, vnde more gentis, sicut in Hispania Galliaque videre est, à ditione possesionesque oppidorum in familijs nouum cognomen obuenire perspicimus. Verùm Consaluus, vt à Ludouico eius genero accepimus, se Corduba familia ducto stemmate ortum enarrabat, quanquam id vrbis familiæque nomen in familiaribus epistolis omitteret, vt à cęteris gentilibus ex oppidi nuncupatione discerneretur. Egregij nanque vlterioris Hispaniæ proceres, cum ab eis vrbs Corduba diuturna obsidione fatigata, demum capta esset, pro decoro spolio captæ vrbis appellationem prętulerunt, recepto vtique nouo tanquam nobiliore Cordubæ cognomento vetus familiæ nomen abdicantes. Quanquam familiæ Cordubæ ab vno præalto stipite in multos diffusa ramos, alia atque

alia ad

aliâ ad discernendas cognationum propinquitates cognomenta, vel ab oppidorum possessione vel à matribus sæpissimè ducta recipiat. Cæterùm Petrus Consalui pater ab adolescentia Punicis exercitatus armis priusquam Granata oppugnaretur, quòd grauitate consilij, & militari fortitudine inter summos principes emineret, bellicæ laudis plenus nequaquam senex, apud Toletum lateris morbo consumptus est, reliquitque ex vxore Eluira Erreria nobilissimi sanguinis & formæ incomparabilis fœmina Alfonsum & Consaluum filios adhuc impuberes, magnæ demum fortunæ gloriæque multis in prælijs ostentatos. Vigebant enim in vrbe Corduba duę factiones, & vtraque ex Corduba familia, quarum altera Capræ Comitis dicebatur, altera ab Aquilarijs nomen ducebat. Huius acerrimus dux & defensor Petrus extiterat, ita vt eo mortuo Aquilarij in contentionibus & pręlijs nullum omnino alium ducem quàm fratres orbatos patre, vel adhuc impuberes mallent, eosque in aciem sępe producerent, quòd nunquam his ducibus ab hoste vinci posse arbitrarentur. Granatensi autem bello quod ipsis iam planè adultis & tanquam inter ciuilia arma natis & educatis, prospera virtutis fama florentibus incidit, ab Antichera oppido Granatæ propinquo multa detrimenta Mauris intulerunt. Verùm Alfonsus triennio maior Hispanica lege fermè integram paternæ ditionis hæreditatem adeptus est, ita vt Consaluo res domi angusta, & eatantùm quæ in virtute fortunaque posita forent, speranda relinquerentur. Sic enim nobilis stirpis iuuẽtutẽ (cum in vnaquaq; familia natu ex liberis maximo, tota substantia paternæ facultatis obueniat) egestatis malo impelli ad nouas spes atq; ad bellicũ laborẽ vnde pręmia proueniãt, antiqui patres arbitrati sũt: quòd generosos adolescentes ab ignobili pinguiq; ocio, ad expetendũ procul à delitijs verum militiæ decus excitari constet. Itaq; Consaluus adhuc imberbis munificentia Alfonsi fratris liberaliter instructus, ad Alfonsum puerum Regem mittitur, deducente Didaco Chartamo honesto prudentique equite. Is præceptoris atque nutricij officio & munere, adolescentem, & ardentis ingenij captu, & totò firmissimi corporis habitu, ad virile decus aspirantem elegantissimis moribus erudiebat. Commendarunt adolescentem Regi ex paternis amicis virili summę dignitatis atq; potẽtiæ Alfonsus Carillius Archiepiscopus Toletanus, et Ioannes Pacecus magnus Compostellani ordinis equitum magister. Sed non multò pòst Alfonsus in ipso regni limine morbo surreptus interijt. Nec multis inde mensibus coætaneo rege dominoque orbatum, Isabella ad se pari conditione Segobiam accersiuit. Hæc erat Ioannis Castellæ Regis filia, pueri Alfonsi atque Henrici regis soror & hæres, Aragonio Ferdinando nupta, quæ vlterioris Hispaniæ regna dotali iure, citerioribus regnis adiunxit, quum generosi prudentisque animi magnitudine, tum pudicitiæ & pietatis laude antiquis Heroidibus comparanda. In eius aula Consaluus quum spectacula & equestres ludi, vel concurrentium iuuenum hastatorum, vel arundines more Maurisiaco iaculantium ederentur, vsqueadeo supra æquales summæ nobilitatis adolescentes sese extulit, vt acclamatione spectantis populi iuuentutis Princeps appellaretur. Superabat enim cunctos eximijs viribus, decora facie, proceritate corporis, & supra hęc admirabili facundia, quæ (quum cęteræ virtutes aspirant) animis ac ingenijs hominũ impotentissimè dominatur. Ad hæc accesserat illa auræ popularis captatrix,

profusa & nusquam astuta liberalitas. Largitor enim animus nullum omnino modum sumptibus imponebat, quum nobilitate equorum, armorum ornatu, in omnique genere principalis elegantiæ, & perpetuo hospitalis mensæ splendore, maximorum regulorum filios anteire contenderet. Erant ij sumptus nō modò supra eius censum, qui erat pertenuis, sed supra rationem humanæ spei, quæ nouum prouentum afferre posse videretur, adeo vt quum purpuream vestem Scythicarum sibillinarum pellibus suffultam, quę duobus aureorum millibus constiterat, nec solenni quidem festo die induisset, mussaret Chartamus, Alfonsus verò frater per literas seuerè quidem admoneret, sed fraternè simul hortaretur, vt insanis sumptibus indulgere desineret, ne vertente anno cum ignominia nominis, æmulorumque risu ambobus esset decoquendum. Ad ea Consaluus his fermè verbis rescripsit: Non eripies mihi perfectò Alfonse frater, quam Dij dederunt animi magnitudinem hoc inani futuræ egestatis timore iniecto: nam præclarè compertum habeo, neque te amantissimo fratri vnquam ex substantia tua defuturum, neque Deum ipsum, qui haud dubia prouidentia ad honestum decus vadentibus semper adesse consueuit, à fide ex arcano syderū data desciturum. Ominabatur enim sibi iam opes ingentes, quib. totius beneficentiæ & liberalitatis vota esset expleturus. Eo modo nobilissimorum atque insignium morum commendatione totius aulæ specimen præferentem, militiæque auidum, exorto cum Lusitanis bello, Isabella ad Alfonsum Cardonem misit. Is tum regijs in castris ad Trongillum positis erat imperator: impetrauit autem Consaluus, vt fraternæ alæ quæ ex centum & viginti armatis equitibus constabat, Legatus iret: atque ita apud Cardonem primum militiæ rudimentum posuit, vsqueadeo prospero successu, vt quum ad Alboheram insigni prœlio esset dimicatum, & victor Cardones aduocata concione, gratias militibus ageret: vnum ante omnes Consaluum ex his qui fortissimè dimicassent, cum multo verborum honore laudarit, vtpote quem ipse in medio pugnæ ardore armis cristisque conspicuum acerrimè pugnantem conspexisset. Nec multò pòst quum Rex Ferdinandus Isabellaque vxor acre bellum aduersus Mauros suscepissent, summamq; vim, & longe maximum terrorem Granatę vrbi ex propinquo admouendum arbitrarentur, expugnata iam Alhama, contra Taiaram castra posuerunt. Id erat magnæ opportunitatis & validæ munitionis oppidum, ita vt Consaluo id magnopere expetenti, aggrediendæ expugnandæque Taiaræ munus imponerent. Nec dubitauit iuuenis impiger, quin muro succederet plurium scilicet ostiorum valuis pluteorum more ante se erectis, quòd extruendæ munitioni locus asper & frequentibus petris verrucosus glebam et cespitem denegaret. Hos autem pluteos multo subere, cuius materiæ copiam hortorum aluearia suppeditabant, ita protexit, vt milites egregiè tecti, aduersus sagittas telaq; omnis generis in oppugnatione versarentur: ipse verò Consaluus ante omnes pericula intrepide subiret, acreq; certamē omnibus in locis nusquam fatigatus instauraret, adeo vt Mauri nouitate pluteorum, & virtute confidentiaque Consalui magnopere territi, colloquium peterent, internuncioq; Consaluo deditione paciscerentur. Taiara eo modo in potestatē redacta, quuū Consaluus acerrimi militis laudē tulisset, industriæ quoq; & felicis eloquentiæ in trahendo in conditiones suas Barbarorum duce, nomen adeptus est: atque inde castra ad Hiloram sunt traducta.

Id est

Id est oppidum egregię munitionis Granatæ intra centum stadia propinquũ, ideoque Mauris ad conuectiones commeatus valde opportunum, quoniam eo tanquam statione speculaque tutissima ad quotidianas expeditiones vterentur. Rex qui ad Taiaram Consalui promptitudinem & nouæ subitarięque munitionis industriam vehementer fuerat admiratus, vni ei expugnandæ Hiloræ negocium imposuit, tantaque vi tormentis mœnia quassata sunt, vt murus nonnullis in locis sterneretur, Maurique varijs fessi prælijs, & magna ex parte à Sclopettarijs vulnerati animos desponderent, & Halatar præsidij præfectus saluti consulendum ratus, Consaluum ad colloquium euocaret, atque eo totius pactionis arbitro fidenter vteretur: itaq; non abnuente rege his quas Cõsaluus dixit legibus oppidũ magno postea incommodo Mauris futurum, in potestatem est redactum. Id verò Ferdinandus excellenti iudicio possidendum defendendumque virtutis causa Consaluo attribuit, eique tum primùm alæ centum viginti equitum præfectura, vti antea Alfonso fratri obtigerat, ad insignis meriti nomen data est. Regina porrò studiosissimè Consaluo fauente, vt is optimè instructus ad gerendum acre bellum magis accenderetur, magnam telorum & tormentorum commeatusque omnis generis copiam, et delectos subinde pedites & equites præsidij causa impetrauit, idque assignata pecunia ex certo vectigali, vt militibus ad certam diem stipendia pręberentur. Ab hac Hilora auspicatus haud dubiè Magni cognomentum, vti magnoperè cupiebat indomiti corporis, atque ingentis animi vim ad celebritatem nominis ostendit, quòd ante omnes hosti proximus quotidianis prælijs exerceretur, & in oculis Granatensiũ circumiecta oppida perpetuis detrimentis afficeret, vsqueadeo vt cum Alarcone Muclini oppidi præfecto consociatis præsidijs, ad Granatæ portam vsque, quam Bibataubim vocant, deferretur, disiectisque molis frumentarijs, atque earum custodibus inibi trucidatis, ipsas portæ valuas incenderet, Rege ipso ad id facinus excito, & ciuitate ad tumultum metu consternata, quòd non casu aut militari audacia, sed dolo & tectis perfidiosè prodentium insidijs, Consaluum tantam rem aggredi ausum fuisse suspicarentur. Eo enim tempore dissentientes inter se duo Reges Granatæ regnabant. Nam Bulahace Rege mortuo, Baudeles eius frater regium nomen dimidia parte regni ad sui studium authoritatemque traducta, haud cunctanter vsurparat. Erat enim re Alzagal, sicut & nomine, quæ vox Punicè audacis & expediti hominis vim exprimit. Alter autem erat eodem nomine Bulahacis filius patre viuo à possessæ vrbis ditione, rex Gaudix appellatus. Hunc Hispani Ciquiitum, hoc est paruulum, quòd ętate staturaq; patruo minor esset, appellabant. Is Albaizina arce se tenebat: ille autẽ Alambra potiebatur. Vrbs enim Granata quę ex antiquę Illiberis ruina creuit, mali Punici ex maturitate perrupto cortice sese aperientis formã refert. Nam duæ aduerso exurgunt Regiæ appositis in collibus aliquanto maiore amœnitatis quàm munitionis studio à delicatis Regibus ędificatæ. Odoratis enim Citriorum arborũ viridarijs, & perẽnium fontiũ scaturigine, vermiculatisque passim pauimentis admirabiles existimantur: ita vt imagine quadã sicuti in naui hæc vrbis proram, illa verò puppim obtinere videantur. Media nanq; vallis domorũ frequentia celebris vrbẽ disterminat. Porrò populus regionatim in cõtraria studia cõtentiones primo

de iure imperij peracerbas, mox & arma atque intestinum bellum attulerat, ea consuetudine vt regionum compita ad prohibendos incursus magnis trabibus atque repagulis obserata, armatorum statione firmarentur. Auari nanque seditiosique homines, & supra quàm credibile sit natura suspicaces, atque ideo fluxa fide, regum discordias dum enixè alerent, opimæ prædæ loco habebant, ita vt vtrumque propter Regni æmulationē ab æquo & bono desciscentes ac deprauatos, atque ob id suorum quisque perfidiam timentes, ad cædes atque rapinas incitarent. Quibus de rebus tumultuosa ciuitate, diductaque in factiones, inferior opibus rex iuuenis ęgrè dominatum retinebat, præualente seniore, qui maiore astu constantiaque regere ac temperare suorum animos solitus, eò cunctis artibus ferebatur, vt vnus tantùm in Bethica rex foret, qui par externo bello rem Punicam ab Hispanorum iniuria defendere tutarique regni caput, & Bethicæ fines integris viribus posset. Augebant quoque metum apud iuuenē Regem importuni auarique milites, qui stipendia labefactatis vectigalibus ægrè prouenientia, flagitiosis vocibus postulabant: atque ideo non obscuro minarum genere ad Alzagalem studiosum multitudinis liberalemque, vti ad legitimum Regem se transituros dictitabant, adeo vt indignatus contumeliam, et perfidiam timens, accersendos in auxilium Hispanos potius quàm patruo parendum esse decerneret. Huius iracundiæ consternationisque regiæ à speculatoribus & captiuis certior factus Consaluus per idoneos homines Regem perpulit, vt ipse acceptis obsidibus in vrbem accerseretur, contráque inimicum Regem & patruum Hispanorum auxilijs vteretur. Atque ita rebus occultè compositis, quum fratres obsides Rex dedisset, Consaluus cum Martino Alarcone sibi amicissimo atque fortissimo viro (hic enim asperis in rebus fidus ei atque acer adiutor extiterat) Granatam intrauit, valida scilicet saggittariorum et sclopettariorum manu duarum alarum equitibus adiuncta, qua inter angustas regiones & inequales vrbis anfractus barbari ex occulto peterentur, attulitque secum pecuniam quam stipendij nomine Mauris militibus diuideret, & supra eam sericæ quoque & laneæ vestis opportuna dona, aulæ principibus Regis monitu largienda, vt scilicet dubios & nutantes in fide contineret. His fretus auxilijs Rex iuuenis commissa sępe pugna in medijs plateis & regionibus magna Alzagali patruo detrimenta intulit, oppressitque omni ex parte factionis suæ tumultus. Nam ex liberalitate Consalui Hispanorumque societate populus in vniuersum ex mœrore diuturno se in lętitiam repente conuerterat, tanquam externo bello subleuatus erectusque ad non dubiam spem summæ commoditatis & lucri, quod ex eo Consalui fœdere permulta emolumenta mercatoribus obuenirent: quoniam Mauri qui in partibus iuuenis Regis essent, vendendis & coemendis vndique mercimonijs tutissima facultas daretur, vsqueadeo stabili Hispanorum fide, vt inuiolati benigneque apud Hiloram, & passim cæteris in oppidis receptis ad Cordubam & Hispalim vsque penetrarent: quum in vnos tantùm Alzagalis imperio subiectos Christianorum sæua arma verterentur. Dum hæc Granatæ agitaret Consaluus in id omnem ingenij curam intendit, vt Alzagalem extra vrbem eliceret, prouectumque longius ab vrbe, interclusumque opprimeret. Erat in proximo Alhendinum magnæ opportunitatis castellum quod Alzagalis præsidio tenebatur, vt hoc oppugnatum irent, proximos præsidiorum præfectos

Consaluus

Consaluus admonuit, diemque constituit gerendæ rei scilicet, vt Rex Maurus laborantibus suis opem ferre, in aciemque prodire cogeretur. Verum fortuna cœpti consilij successum ita direxit, vt quum ex condicto Alfonsus Pennauela à Loxa oppido, & Sancius Lopes ab Alhama ad Alhendinum cuncta vastantes excurrissent, id Alzagal ex fuga suorum cognosceret, ne in oculis luctuosa calamitas acciperetur, contineri nequiuerit, quin auxilium suis laturus erumperet. Iamq; in suburbanum Almoraug(vt aiunt) campum peruenerat, quum principes Sacerdotū, quos Alphaches appellāt, & apud Reges prę cipuo in honore sunt: quòd vaticinandi disciplinā callere existimātur, ab Alzagale ne iter intenderet graui obtestatione ac precibus impetrarunt, scilicet ne ab interno hoste interclusus vrbe, ab Hispanis cęderetur. Nec eius rei oborta suspicio ex sacro monitu inanis videri potuit. Nam suppressa statim profectione, quū Consaluus & Alarcon propere sub signis erupissent, nec Alzagal vltra Almorauā procederet, tumultuaria pugna conserta est, tanto ardore incumbentibus Hispanis, vt Alzagal perturbato agmine multis ex familiaribus amicorumq; intimis in eo tumultu desideratis intra portam sit compulsus, summo quidem timore concepto, quòd prædicentibus Alphachis, breue campi spacium ad receptum nactus summi periculi casum euasisset. Nec multo pòst Consaluus, Alarcone ad Modinum remisso Hiloram regressus, nihil vnquam consilij vel laboris intermisit, quo Mauris hostibus quammaximè noceret, ante omnia cum Barbaris vtriusque factionis, qui vel Granatæ vel in castellorum præsidijs essent, sæpe donis exornatos sine precio dimittendo. Ante alios autem exquisitis artibus aggressus Halatarem, qui antea Hiloræ pręfectus fuerat, & tum pręsidio oppidum nomine Mundaiar tenebat, cgit, vt id castellum sibi traderetur. Quo recepto Hispanoque milite firmato, magnus Granatensibus terror illatus est. Quod Mundaiar Alhendini præsidio vicinum frequentes contentiones & grauia incommoda vrgente Consaluo afferre posse videretur. Eo periculo adductus Mamphot vir egregiè bello fortis, qui Alhendino pręerat, Nihulam (hæc paucis stadijs abest a Mundaiar) cum parte copiarum contendit, vt Hispanorum eruptiones ex opportuno loco intercisis itineribus expedita manu cohiberet. Sed celeritate Consalui euenit, vt ab eo Mamphot priusquā se communiret, imparatus opprimeretur, & viuus in eius potestatem perueniret. Is non multis pòst diebus quum Hiloræ humanissimè custodiretur, vti nimis cupidus libertatis ad eam conditionem deuenit, vt Alhendinum sine precio dimissus traderet, eo quidē minore cum pudore quàm Halatar, quòd pro libertate id facinus patrasse videretur. Horum quoque exemplum secutus Abemelech, quòd de re Punica dissentientibus regibus desperabat, breuique affuturum, id prædicente Consaluo, cum ingentibus copijs Ferdinandum regem arbitrabatur, saluis rebus Mahalam suæ fidei commissam tradidit. Quo nuncio tantus Granatæ cum luctu mœror exortus est, vt intercurrentibus atque obtestantibus Alphachis, amboreges reipublicæ causa, & religionis studio inter se positis ad tempus odijs, certo fœdere iungerentur, & iunior Baudeles oblitus fratrum obsidum ad oppugnandū Alhendinum priusquam Hispanorum munitiones perfici possent, ire pergeret, expugnatoque præsidio, summa id celeritate reciperet: continuò etiam Mahalam vbi Consaluus constiterat obsessurus, pro certo existimans eo oppresso captoque obsides fratres

qui penes Alarconem in arce Porcunna erãt, facilè recepturũ. Sed Baudelem ab eo itinere repentinus nuncius auertit, afferens Hispanos ad Salobrennã, ob sessos: & quoniam eis aqua deficeret, ex siti de oppidi defensione desperantes, si ipse aduẽtaret nullam deditioni moram allaturos. Verùm Baudele obsessis supplicia comminante, & Hispanos extrema pati potius quàm dedecus admittere paratis, quum frustra tempus tereretur, Tendilius atq; Cifonsius cum valido equitatu, multisque cohortibus superuenerunt, subsequente eos ex propinquo quum reliquis copijs ipso Ferdinando: quorum aduentu cognito perfectoque Baudeles inusitatis tramitibus per Serram quam Niuosam vocant, ad Granatam se proripuit, tanta perturbatione, vt amissis impedimentis multi non ignobiles ex postremo eius agmine cæderentur. Hæc molientem Baudelem, & magna vi cuncta aspera tentantem, fortuna ingrati perfidiosique hominis vltrix, in insidias præcipitauit. Ad Lucennam enim quum excurrisset commisso tumultuario certamine fusus captusque est à Didaco Corduba Capræ comite gentili, & Consalui consanguineo. Is fuit paternus auus Ludouici Cordubæ, ipsius Consalui generi, qui Romæ legatione functus interijt. Baudeles quum se præfectum non Regem esse mentiretur, à Mauro equite captiuo, qui ad eius pedes obsculabũdus, cum vlultau se prouoluerat, proditus est; atque ita eum Comes ad Regem Ferdinandum deduxit, promeruitque ad insignem pulcherrimi facti memoriam, vt in gentilitijs insignibus imago cathenati Regis, & vexilla barbarica ad XXIIII, quæ ex prælio relata fuerant, perpetuò deferrentur. Nec multis post diebus Montem Frigidum Castellum oppugnante Rege, Consaluus muralis coronæ decus promeruit: nam quum frustra redintegratis aliquot prælijs fessi milites languidius murum subirent, vulneratorumque & cadentium ex alto exanimata corpora ad pedes iacerent, ipse intrepidus alios ad promerendam laudem accendens, scalam muro appositã conscendit scuto pedestri oblongo in terga reiecto, & murali galea caput munitus, quo deiecta saxa & tela contemneret, comprehensaque muri pinna & confosso propugnatore per coronam deiectis Mauris deferretur. Sed hæc ferè innumera, & prorsus strenuis imitanda, quæ Bethico bello ab ipso vel milite, vel vnius tantùm alæ equitum præfecto gesta sunt, tanquam celebrata Hispanorum annalibus omiserim, vel obid quod alienis auspicijs ea gessit, quando Rex ipse Ferdinandus præsens, & vxore quidem castrensium laborum virilis animi comite, id bellum administraret, aut quum ipse abesset, Inicus ante alios Mendocius Tendiliæ comes vir grauissimus in castris cum imperio relinqueretur. Ab hoc duce omnibus cum ciuilis tum bellicæ laudis numeris absoluto, non minus quàm ab ipso antea Alfonso Cadene primo solertissimoque Magistro exactæ militiæ documenta, præceptaque, quibus postea suo cognomine Magnus euasit, accepisse fatebatur, vsqueadeo gratè studioseq; vt eum non secus ac parentem singulari cum veneratione percoleret. Cæterùm Consaluus qui ab initio belli (vti incensum spe laudis decebat) aduersus omnes diuturni laboris asperitates indomitus nunquam castris abscesserat, quum ad finem laborum esset peruentum, perfecti belli supremum decus tulit. Quando vni ei insperato arridentis Fortunæ munere contigit, vt paratæ sed ægrè obuenienti victoriæ limen aperiret. Protulerat Rex Ferdinandus castra in conspectum Granatæ vrbis, eaq; adeo egregiè et sumptuosè muro circumducto munierat,

vt in

vt in nouæ vrbis formam cum summo hostium terrore consurgerent, eorúmque ambitus religioso sanctæ fidei Ciuitatis nomine vocarentur. Constat enim Mauris nulla alia iam re quàm insana animorum obstinatione se sustentantibus nunquam inde abscessurum Regem, nisi patrato vltimo belli opere, decem annorum labores deletæ Granatæ ruinis expiaret. Cuncta enim iam Mauri antiquæ ditionis oppida & vrbes, vi Hispanorum deiectis trucidatisq; præsidijs amiserant: ita vt exigua tantùm suburbani agri parte, eaque quotidianis incursionibus euastata, varijs præduræ obsidionis circumuenti malis potirentur. Non resederant odia inter Reges Mauros, apparebatque Baudelem iuniorem nequaquam ex animo, sed pudore religionis & optimatum obtestationibus ab Hispanorum amicitia discessisse, consensisseque cum patruo nequaquam syncera fide, quum vtrinque noua occasio ad struendas insidias, & ad facinus maturandæ mutuæ necis, non obscurè expectaretur. Dum eo modo ciuitas diuisa in veteres factiones firmi consilij expers, & multarum rerum inops, tanquam in diuerso æstu extremis periculi fluctibus iactaretur, Baudeles iuuenis merita supplicia timens, neque sibi iterum clementię locum apud Regem futurum existimans, oblata deditione Ferdinandi animum, an eo munere promereri veniam posset, experiri constituit: meminerat enim se paucis antè annis, quum ad Lucennam à Regulis Cordubæ familiæ pręlio superatus & captus fuisset, insigni cum laude Regiæ clementiæ, & liberalitatis à Ferdinando dimissum, in tutelamque aduersus patruum receptum, scilicet vt demum ingrato animo acceptæ salutis & libertatis obliuisceretur, rursusque cum patruo communi hoste in amicitiam rediret. Hæ quum essent in Rege anxio nocturnæ diurnæque cogitationes, neminem qui fidelius tantæ rei consilium explicaret, Consaluo potiorem ratus, ad eum ex fidißimis Mauris hominem idoneum misit, qui magnis precibus oraret, vt sub fide secretò vrbem intrare, et secum de grauißimi negocij deliberatione colloqui vellet, fore vt eius officij benignè præstiti eum nunquam pœniteret, magnamque ex eo sermone voluptatem animi referret. Consaluus totum id, qua de re colloquium futurum diuinabat, ad Regem defert. Is magnæ spei occasionem probat, sed vt sibi cauere velit prolixè admonet, neu se fidei Punicæ temere committat. Tum verò Consaluus, ne dubites, magnanime Rex, inquit, timor enim in hoste summus intrepidum me facit, & herclè salus mea Deo magno pro quo pugnamus cordi esse debet, & mirifica virtus tua, et hęc ipsa castra quorum fremitum Barbari trepidantes in vrbe exaudiunt, honesta & decora ausum proculdubiò defendēt. Nec mora, Consaluus remisso nuncio ad constitutam intempestæ noctis horam, vt aduentus eius tegeretur, in vrbem est receptus, amplißima componendæ pacis mandata Baudeli afferens: quorum summa erat, vt si Granata vrbe excedere, eamque bona fide tradere, quàm supremi periculi casum experiri mallet, fore vt Ferdinandus & fractæ fidei, & totius præteritæ immanitatis ac pertinaciæ veniam condonaret, eumque beneficiario iure ad Almeriam in Bethica regnare suis legibus pateretur: itemque res incolumes Mauris suas præstaret: nec ij qui in Bæthica remanere, quàm in Africam transmigrare mallent, sacra sua deserere cogerentur. Si qui porrò Mahometicam sectam vltrò conuersis animis exuerent, & Christiano baptismate lauarentur, ea vitæ conditione in tutela clemētißimi atq; optimi Regis futuros, vt nusquam liberius

s 4

aut beatius securã vitam possent traducere. Hæc tanta facundia Consaluus explicabat, vt vel fortissimis terrorem incuteret, quum acerbissimæ cladis discrimen oblatę pacis abnuentibus conditionem imminere prędicaret, testareturque iurasse Hispanos milites vti exacerbatos longo militiæ labore, & non dubia spe opulentissimæ prędę excitatos, nisi Granata capta excisaque nunquam ad vxores & liberos esse redituros. In has supremæ pactionis leges proclinatum Baudelis animum vna ea ne statim iureiurando confirmaret cura retinebat, ne patruum immani flagitio præterire, hostibusque tradere videretur. Etenim generosus pudor vel in aduersa Fortuna Regijs pectoribus insidet, vt omnem periculi timorem plerunq; dedecoris metus exuperet. Quamobrem Consaluus minimè cunctandum ratus, vt continuò transigeretur, Baudelem tanquam æqua pro se nec indecora Ferdinando postulantem, eo animo esse iussit, vt cuncta quę ad salutẽ dignitatemq; patrui regis eiusque factionis Maurorum omnium commoda pertinerent, ex Ferdinandi liberalitate expectanda existimaret: Nec promisso fides defuit. Redeunte enim Consaluo ex sententia Baudelis solennes concepti fœderis tabulæ subscribente rege, impressaque ad ceram regia gemma confectæ sunt. Sed Alzagal natura ingenióque ferus & peruicax, integro conditionis beneficio vti noluit, ac priusquam Baudeles ad Almeriam non diu regnaturus Granatæ excederet, impetratis nauigijs in Africam transfretauit apertè abominatus leuitatem atque perfidiam Baudelis tanquam Regiæ stirpi & Punicò nomini pestilentem, quum quando ipse ab eo nefariè proditus esset, antiquæ eius existimationis iacturã, vel tota Regni possessione pluris existimandam apud Mauros prædicaret. Per hunc modum Ferdinandus honestissima vitæ conditione cunctis Granatæ ciuibus, qui seruandæ fidei sacramentum dicerent per præcones atque interpretes benignè proposita, acclamãte populo vt diu felix esset, vrbem triumphans intrauit quarto nonas Ianuarias, anni à partu Virginis Nonagesimi secundi supra mille & quadringentos, quum septingenti fermè anni essent, ex quo Miramolinus Maurorum, qui ad Atlantem mõtem vergunt, bellicosissimus princeps, Hispaniæ ferè omnis domitor, id regnum in Bæthica condiderat. Non caruit ea victoria memorabili ostento: nam non multo antè quàm Granata dederetur, ex nocturni luminis candelabro flamma emicans, & ventilata auræ flatibus, vela sensim lambens, Reginæ tabernaculum ita corripuit, vt regia magni ambitus tentoria, priusquam allatis hydris succurri posset, incenderentur, concremato que toto penitus lectorum instrumento, Regina ferè nuda in apertum se proriperet, nec ei quicquam ex muliebri secretiore cultu, linteæ suppellectilis quo se contegeret omnino relinqueretur: Rege quidem exterrito, sed mox extra metum posito, paratæ victoriæ ex elucente flamma omen accipiente. Tum Consaluus parandę ab Regina gratiæ occasionem agnoscens, Mauricam vxorem in proximo Hiloræ castello considentem admonuit, vt Reginæ toto tunicarum & lodicum necessario ornatu exutæ, quicquid ipsa haberet ex mundo maritali, & domestico multarum ancillarum acu pingentium labore, linteæ vestis copiam largiretur. Non defuere in opulenta domo apud generosam fœminam (si dici fas est) ipso coniuge liberalissimo splendidiorem, quæ supra spem Consalui votumque Reginæ immensæ atque expeditæ liberalitatis munus implerent. Dono enim celerrimè opportuneq; transmissa

transmissa sunt tot & tanta muliebris vsus ornamenta, vt regiæ opulentiæ æquari posse censerentur. In his erant præciosi operis textilisque materiæ conopæa reticulatis commissuris insutoque passim auro & purpura vndiq; limbos depingente, nuptialibus Regum thoris dignissima. Sed interularum tunicarum & lodicum sudariorumque omnis generis scitissime acu pictorum operosas amœnitates vsqueadeo Regina lætis oculis mirata est, vt quum sumptū subtilissimæ preciosæque artis inæstimabile iudicaret, vna maxime diligentiæ & celeritatis admiratione teneretur, vt ea dona tanquam in eum incendij casum multis antè annis opportune prouisa atque elaborata crederentur. Superueniente autem Consaluo Regina cum eo his erga eum verbis blandè iocata est, repentinum eius incendij casum sibi magno commodo cessisse, quòd ab incenso tentorio suo importunus ignis in ipsius Consalui domum rapaci violentia peruasisset. Ea liberalitas inexpectato munere Reginæ animum ita obstrinxit, vt ea omnibus sermonibus vnum Consaluum virtutis atque elegantiæ nomine cunctis præferre effuseque laudare non dubitaret, vsqueadeo vt nonnulli Consaluum à Regina tenerius adamari crederent, quanquã ea esset certissimæ atque impenetrabilis pudicitiæ, & ipse Consaluus iocos omnes insigni verecundia terminaret. Cæterùm Ferdinãdus rebus Granatæ compositis, vrbeque cum Alambra arce Indici Mendocij Tendilij prudentiæ fideiq; comissa, Consaluum felicis industriæ merito, amplissima domo, & certo reditu, qui ex serici bombicis vectigalib. exigitur liberalissimè donauit. Post Bæthicum autẽ bellum Consaluus modica quiete curando corpori apud Hilorã desumpta, Regẽ mediterraneas Hispaniæ vrbes adeuntem vxore comite secutus est. tanta autẽ præcellentium morum temperie in aula illustris atque omnibus gratus versabatur, vt quanquam plerique Hispaniæ Reguli eum cùm ætatis honore atque opibus, tum speciosis rerum gestarum titulis anteire viderentur, ipse tamen recentis spectatæ virtutis gloria conspicuus, & regis, & Isabellæ in primis Reginæ gratia polleret. Erat enim exquisitis aulicæ vitæ artibus abundè instructus, grauibusque pariter ac iocundis moribus militares virtutes respersferat: ita vt cum in tranquilla pace molliora iocandi tempora inciderent, vel in medijs fœminarum coronis omnes eius sermonis vrbanitate ducerentur. Deduxerat Isabella regina ad proximum Cantabriæ portum Ioannam filiam, huius qui modò rerum imperio potitur Caroli Cæsaris matrem, vt inde ad Philippum maritum in Belgicam oram nauibus adueheretur. Ea cum materna charitate ab adamatæ filiæ complexu diuelli non posset, vnaque ad classem lembo transuecta esset, in regressu intumuit Oceanus, adeo vt lembus adigi in terram commodè non posset. Postulabantur asseres à nautis totoque litore subsidia ad excipiendam Reginam parabantur: cum Consaluus eam ignobilium ministrorum manibus attrectari indignum ratus, vt erat in sago purpura auroque contexto, in mare pectore tenus se haud cunctanter immisit, complexusque Reginam atque in humerum attollens in litus acclamantibus cunctis eam reportauit. Quo inexpectato officij genere tam opportunè quàm alacriter Reginæ animum elegantibus obsequijs gaudẽtem mirificè delectauit, adeo vt illa virili ingenio grauissimorum consiliorum munia capessens, & cum rege coniuge ex æquo imperans, vnum ante alios Consaluum ad omnia fortiter ac splendidè peragenda diuino munere natum prædicaret, & Rex æquè grauis, ac pru-

dens animo gratisſimo vel in maximarum rerum deliberatione Reginæ ple-runque obſequeretur, vt qui ab ea vlterioris Hiſpaniæ regnum accepiſſet. Ita euenit, vt cum paráda claſsis, in Siciliamq; dux bello impiger mittendus foret, ipſe Conſaluus tot inclytis Hiſpaniæ proceribus commendante Regina præferretur: eo enim tempore Carolus Galliæ rex VIII euocante Ludouico Sfortia, qui Mediolanenſe imperium oppreſſo fratris filio occuparat, totam Italiæ longitudinem inuictis armis percurrens in Alfonſum regem ferebatur: qua ingentis curſus felicitate perterriti Italiæ principes, vtpote qui formidoloſa arma victoris immodicique iuuenis magnopere ſuſpectarent, animos conuerterant, fœdusque inter ſe pro communi ſalute percuſſerant, authore Alexandro Pontifice. Is ſubito Gallorum aduentu occupata vrbe Roma, in arcem confugiens, iniquasque amicitiæ leges accipere coactus, Cæſarem filium cardinalē obſidem dederat, vt præſenti periculo ſeſe explicaret. Itaque Carolus incredibili celeritate Latina via progreſſus cuncta ſibi armis aperuit, Aragonijs Regibus Neapoli depulſis arceque expugnata, cuncta ſine vulnere vſque ad Siciliæ fretum in poteſtatem redegit, ita vt Meſſanam quoque traiecturus eſſe crederetur, quod eius inſulæ imperium antiquo hæreditatis iure ad Galliæ reges ſpectaret. Quibus de cauſis Ferdinandus Hiſpaniæ rex Siciliam firmo præſidio præmuniendam ratus, vnum ante alios Conſaluum vt inter maiores ipſos Regulos appetendi eius honoris æmulationem præcideret, claſsi copijsq; præfecit, edicens vt è Carthagine noua primis tempeſtatibus oram ſolueret. Nam tametſi Ferdinandus paulo antè Perpennianum vrbem in montibus Pyrenæis a Gallo rege benignè concedente acceperat, ea conditione vt Aragonijs Neapolitanis Regibus nullam terra mariúe opem ferret, percuſſus tamen cum publico, tum ſuo maximè periculo ad id fœdus acceſſerat, quod Pontifex & Maximilianus Cæſar Venetusque Senatus, & Ludouicus Sfortia libertatem Italiæ defenſuri percuſſerant. Itaque per Antonium Fonſecam legatum Carolo regi denunciarat, ſe amicitia incolumi non paſſurum vt Pontifex ſacrorum princeps vlla iniuria læderetur. Alfonſus quoque qui attonito ſimilis regnum Ferdinando filio relinquens in Siciliam enauigarat, vbi didicit cōmutatas eſſe principum voluntates, atq; arma parari aduerſus Gallos, poſtulabat opem à Ferdinando rege, monebatque ſedulo vt Siciliæ rebus caueret, quod ab inſita Gallis victoribus repetendæ Siciliæ cupiditate Carolus obſecundante Fortuna incitatus, curſum non eſſet remiſſurus, donec tota Sicilia potiretur. Opportunè itaque Conſaluus cum quinque milibus peditum, & ſexcentis equitibus Hiſpanico more armatis, Meſſanam applicuit, ſub id fermè tempus quo Carolus præſidijs per ſingulas Regni præfecturas diſtributis cum lectiſsima parte exercitus è Neapoli Romam profectus, fugiente Pontifice, in Galliam iter intendit. In ea rerum commutatione rex Ferdinandus pari deſperatione Alfonſum patrem ſubſecutus, ab Aenaria in Siciliam traiecerat: ſubſtiteratq; Meſſanæ, & cum Federico patruo amicisque ducibus regiæ calamitatis Fortunam ſecutis, de renouando bello repetendaque Neapoli conſultabat: venerátque eò è Mazara rex Alfonſus, vt fratrem filiumque & vnum maximè Conſaluum inuiſeret. Is quanquã abdicato Regio cultu circumtonſi ſacerdotis ſpeciē præferens, humanis curis et voluptatib. renunciaſſe videbatur, filium tamē & militari conſilio, & quanta ſibi ex ea extremi caſus acerbitate ſupererat pecunia iuuit,

nia fuiit. Nec mora conſcriptæ ſunt aliquot cohortes, nauante in id operam Vgone Cardonio Siculo cuius erat eximia authoritas apud Siculos, et inſigne ſtudium erga Regem: & eo quidem præclarius, quod ſororem Alfonſo Daualo inter regios duces gratia virtuteque præcipuo collocarat. Itaque explicatis conſilijs, & multo commeatu repleta claſſe, cohortibusque miro ordine in naues diſtributis, Conſaluo cohortante, omnesque moras præcidente, è Meſſanę portu Rhegium ſecundo freti æſtu traijciunt. Nec dubitauere Rhegini territis Gallis in conſpectu tantæ claſsis, quin arma caperent, & exoptatum regē ſingulari alacritate reciperent: Galli fermè omnes in arcem cōfugerunt. Hanc Conſaluus oppugnare adortus, cum prolatis tormentis vndiq; vim inferret, eò Gallos adegit, vt inducias peterent, per quas de deditione tranquillius ageretur. Sed aſtutè & diſsimulanter id petebant; vt eo temporis ſpacio interiorē munitionem extruerent, & ſocij qui in proximis Brutiarum vrbium præſidijs erant, de ſuo periculo admonerentur. Sed Conſaluus intellecto dolo quum inducias ſuſtuliſſet, eo magis quod Galli contra edictum paulo antè quoſdam Hiſpanos incautè obuerſatos ante arcem minorum tormentorum glandibus, et quidem lethaliter vulneraſſent, totum expugnandę arcis apparatum protulit, accenſisq; militibus ſpe prędæ, atque his magno animorum ardore irrumpentibus arce eſt potitus, multis Gallorum cæſis, reliquis ad vnum qui in tutiorem arcis angulum refugerant, conceſſa vita in deditionem acceptis. Recepto Rhegio, & Gallis ſeſe in munitiora oppida recipientibus, Brutij magna ex parte ad Aragoniam fidem redierunt. Inde ex profectus ad Sanctæ Agatæ oppidum poſuit caſtra. Nec oppidani conſpecto rege portas aperire cunctati ſunt. Galli per eos dies qui vt in nullo metu vicatim in æſtiuis agebant, ad improuiſi hoſtis famam aduentumque opinione celeriorem, ad ſigna Obegnini prouinciæ prefecti varijs itineribus diſsipatoque agmine coibant Brutiorum prædæ expoſiti: nam agreſtes armati notos ſaltus anguſtiasque viarum inſederant, & Hiſpanorum aliquot turmas Conſaluus ſpeculandi cauſa prædatū emiſerat, à quibus ala Gallorum, quæ Semenariam ſe recipiebat in caua valle circumuenta interceptaque eſt, Brutijs infeſto clamore edito maiorem periculo metum Gallorum ita augentibus, vt planè ſine vulnere ad vnum omnes caperentur. Ab eo ſucceſſu Conſaluus cum vniuerſo equitatu, Rege cum pedeſtribus copijs ſubſequente ad Semenariæ portam prouectus, oppidanos monuit vt Ferdinandum ſummæ humanitatis atq; virtutis regem, quem & antea regnante patre benignum liberalemque dominum experti eſſent, Gallis externis ferisque hominibus anteferre vellent: ipſum adeſſe inſtructo exercitu ea ſpe, vt exiſtimaret Semenarienſes nequaquam veteris ſtudij erga Aragonium nomen oblitos, continuò adapertis portis ad fidem redituros. Iam enim appropinquantis exercitus tympana exaudiri, & vexilla conſpici cœperant, & à Conſaluo Galli equites oſtentabantur, qui in ſupplementum præſidij quod erat infirmum euntes ex itinere oppreſsi fuerant. Quibus de rebus Semenarienſes, quod auerſo animo paucos Gallos facile contemnerent, & Aragonia factio clamore edito præualeret, emiſsis per aduerſam portam Gallis Regem exceperunt. Cogebat tum vndique copias ad Terramnouam quam Terinam antiquam vrbem fuiſſe quibuſdam videtur, Eberardus Stuardus cognomēto Obegninus, natione Scotus. Is vir egregiè fortis & impiger à Carolo Rege

Brutijs præfectus, cognita Rheginorum defectione, Persiuum Alegriæ fratrẽ cum Heluetijs cohortibus, & valido equitatu è Lucania acciuerat, deductisq; ex proxima regione pręsidijs, exercitum robore quàm numero firmiorem effecerat: quib. adauctus copijs nullam profectioni moram attulit, et priusquam hostes de Persiui aduentu certiores fierent, ad Semenariam profectus est: eo consilio, vt cum Ferdinando quamprimum confligeret, vel si ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo se committere vel dimicare auderet veluti victor expressa hostibus ignauia reuerteretur. quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat, pręsertim quum ex Campania Apuliaque & Pelignis conuentura ad se auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus qui nondum quidem de Persiui aduentu cognouerat, sed tantum de Obegnini copijs (eæ pertenues erant) à speculatoribus certior erat factus, oppido copias educere, & aduentanti hosti obuiam ire non dubitauit. Quoniam quicquid nouæ existimationis & gratia audendo, & Fortunam egregia virtute experiendo paulo antè collegisset, vna fœdæ obsidionis & conclusionis infamia, conceptique timoris dedecore, si oppido se contineret, amissurus esse videbatur. Consaluus cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat, qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obtestari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac viribus cognosceret: ea satis decora esse consilia, quæ dubijs rebus securitatem promitterent: illa verò longè turpissima atque miserrima, quæ à temeritate, dum inanem animi vigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus eadem qua regnum amisimus ignauia, nobis erit recuperandum? nec quàm sedendo abstinendoque à prælijs in Aemilia & Campania aduersam sensimus Fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoq; experiemur: quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habeant, & quę audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum atque infelicem exitum non sortiantur? Aderit audentibus Fortuna, Consalue, quæ hactenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos vltro ad victoriam vocat, vnquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola, et ea quidem inanis fama terribiles fecit, & strenuè nostras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu et equitatu hominumque studijs, ipso denique fortunæ fauore superiores sumus, neque de vestra virtute erit dubitandum. Quis enim vestrûm fuerit qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum vel Germanum hostem alacer non deposcat, atque egregiè non obtruncet? Ego certè quem primùm in acie armis insignem conspexero, primus eum ante alios intenta hasta princeps inuadam, fortique ausu exemplum vobis prębebo, vt eodem ardore irrumpentes celerem de temulento hoste victoriam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique viri illustres, qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerunt. Andreas è pernobili Capuana familia Altauilla, Vgo Cardonius, Theodorus Triultius: pręterea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Pacæus, Alberadus & Pennalosa, qui quum prelio decertare magnoperè cuperent, Consaluum orabant, vt militum virtuti diffidere

nollet,

nollet, strenuamque se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt signa portis efferri iuberet hortabantur. Semenaria edito loco posita est, pertinentque perpetui colles ab eo oppido ad modicam vallem, quę humili vado flumẽ emittit. ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit, & confectis tribus passuum millibus ad amnem peruenit, collocatisq; ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exporrecto si hostes amnem transirent expectabat. Ex aduerso Obegninus atque Persiuus Heluetios in vnam densatos phalangem hostium peditibus opponunt, Brutiorum cohortes in tergo subsidiarias collocant, partiunturque inter se equites. Erant ij cataphracti paulò minus quadringenti, & more Gallico leuis armaturæ bis totidem, quadratoque agmine transgreßi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis viribusque impares, cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico pugnæ genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonijs animum fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos ad incumbendum incitauit. Ita Obegninus à dextra, & Persiuus à læua ex subsidijs cum ala sua in pedestrem aciem acerrimè inuecti, eam totam penè priusquam Heluetij à fronte hastas inclinarent, perturbarunt, & compluribus eorum stratis penitus dißiparunt. Ferdinandus frustra suos vt in pugnam redirent cohortatus cum familiaribus cataphractis strenuè in hostes incurrit, in aduersoque insignis Galli pectore lanceam perfregit. Sed quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisq; armis conspicuum multi sunt persequuti, sed nemine eius cursum ęquante lapsu equi in arctas concisæ vię angustias pręcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato stapedi ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoque in vitę periculo laboranti Ioannes Andrea Altauillæ, frater eius scilicet, qui postea militiæ clarißimus multa decora nobili familię suæ intulit, auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse pernicißimo ad salutem vtebatur. In eum Ferdinandus vti erat desultoriæ artis peritia mirè agilis, quanquam grauibus contectus armis esset, insiliens è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab hostibus interfectus est. Obegninus magna parte peditum cæsa, non longè ab eo loco consedit amissa occasione cõficiendi belli, ita vt victoria vti nesciuisse ab omnibus diceretur, quòd nec tot illustres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius cardinalis fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spacio & illi cum rege varijs itineribus incolumes ad classem peruenerunt, & Consaluus qui acerrimè depugnans non vno in loco restituta acie haud dubiè multos seruarat, oppidum igressus, impedimenta et preciosiorem omnem apparatum asportauit, Rhegiumque nequicquam postea persequentibus Gallis serecepit. Eo prælio re infeliciter gesta secus atque alijs accidit, Consaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quòd suis alienisque viribus rectè æstimatis nihil temerè audendum esse iudicasset. Apparuit nanque Hispanos equites cum Gallis cataphractis, Hispanosque & Siculos pedites cum Heluetijs, vel genere armorum vel ordinum constantia nequaquam esse compa-

t

randos. At Ferdinādus, tanto accepto incomodo, quanquā à ſumā ſpe ad extremam rerum deſperationē puncto temporis erat redactus, nihil tamen ſe ſeanimo demittere, eoſdem propè, ac ſi viciſſet ſpiritus gerere, queri tantùm ſe ſua opinione deceptū, ac nihil de fortuna dubitare, quę iam plurib. oſtentis maturum ni regnū patriamq; reditū deſpōdiſſet. Inerat eius animo fiducia quędā ſato potius quàm vllis humanis innixa rationibus, ita vt cuncta quę amicorū animis obuerſabātur pericula deſpiceret, ac ſi non modò ciues ſibi fauturos, ſed & Deos quoq; ipſos terra mariq; pręſenti numine adfuturos arbitraret. Nec ſpes eum, quanquā temerè concepta, rem extremę difficultatis atq; dementię aggredi auſum feſellit: ſuperato namque freto, & collectis Meſſanæ circiter ſeptuaginta nauibus, in queis aliquanto pauciores quàm nautæ milites erant, ſecundiſsimis vſus ventis Neapolim peruectus eſt, penè priuſquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Excepere eum ciues incredibili ſtudio, multisq́ue demum rebus proſperè geſtis Gallos vrbe arcibusq́ue expulit, vti diffuſius in Hiſtorijs perſcripſimus. Dum verò ea à rege gererentur, Conſaluus qui tota ea æſtate è Rhegio extremi Brutiorum anguli oppido aduerſus Gallos Obegninumq́ue recenti victoria elatum ſtrenuè defenderat, euocatus à rege in caſtra ad Atellam in Hirpinos venit. In id oppidum Galli duces multis acceptis detrimentis compulſi obſeſsique ab Aragonijs ægra ſpe ſupremi conſilij ſui euentum expectabant. Nam Ferdinandus ſuperiore æſtate ad Semenariam prælio ſuperatus, nihilo ſecius ac ſi victor euaſiſſet inuictos ſpiritus gerens conſcenſa claſſe cum reliquijs fuſi exercitus felici auſu Neapolim adnauigarat, vrbeq́ue receptus, Gallos in arce circumuallatos ad deditionem fame compulerat: quanquam Perſiuus ab Obegnino obſeſsis auxilio miſſus, fuſis in itinere Aragonijs, ad Ebulum Picentinorum geminata victoria ferox, in conſpectum arcis deueniſſet. Datis enim obſidibus ex lege induciarum nihil ſeſe commouere obſeſi in arce poterant, nec Perſiuus Ecciæ ſuburbani montis munitiones à Proſpero Columna venienti obiectas, perrumpere auſus fuerat. Itaque irrito conatu per Pauſilippi montis Cryptam agmen auertit, & retro vnde venerat, in Lucaniam reuerſus eſt. Ab eo fœdo rerum exitu Gilbertus Borbonius cognomento Mompenſerius, ad quem militaris imperij ſumā authoritas pertinebat, Neapolitana arce cum reliquis copijs emiſſus, bellum priore vehementius adiuuante Salernitano regulo in Apulia reparauit: acceſsit ei Virginius Vrſinus cum Paulo Vitellio, Pauloq́ue Vrſino et Liuiano tria milia vtriuſque armaturę equitum adducens. Hic indignatus quòd duo Columnij duces Proſper atque Fabritius contrarię factionis apud Ferdinandum in honore eſſent, oppidaq́ue ſua in Marſis occupaſſent, Gallicas partes ſequebatur, ex agroq́ue Romano profectus in Apuliam ad Mompenſerium Perſiuumq́ue peruenerat. Ita coniunctis tribus clariſsimis ducibus, & magno coacto exercitu cum Aragonijs vtrinque ſpes alternante fortuna magnis conatibus certabatur. Nam & rex ipſe recentibus fœderatorum Venetorumq; præſertim auxilijs confirmatus, egregie vim hoſtium ſuſtinebat, aduentu ante alios Franciſci Gonzagæ Mantuani, qui Tarrenſi prælio pugnaciſsimi ducis laudem conſecutus, poſt receptam Nouariam, & Gallos Italia eiectos, Veneti exercitus imperator euaſerat. Cum eo fuere mirificæ Græcorum alæ, quæ per patentes Apuliæ campos aduerſus cataphractos Gallorum

prouolando

prouolando atque eludendo æquiore conditione certare videbantur. Fuere sæpius in conspectu aciebus instructis Galli atque Aragonij, nunquam tamen vniuerso prælio certatum est, quod adeo è re Gallorum erat, vt eos exploratæ victoriç occasionem ad Frengetum oppidum amisisse omnibus appareret, idque malignitate Persiui, quod Mompenserium atque Virginium imminentis calamitatis, ignominiæque consortes, quàm victoriæ socios habere maluisset. Is peruicaci superboque ingenio apud Heluetios egerat, vt non prius pugnam inire decernerent, quàm ipsis debita stipendia soluerentur. Ita exuti vetere existimatione Galli duces, instante vestigijs rege, & Græcis terga cædentibus in Atellam compulsi sunt. Igitur rex in spem potiundæ victoriæ adductus, statuebat totis viribus obsidere atque oppugnare hostes, qui temerè sese in id oppidum coniecissent, vnde elabi sine insigni detrimento non possent, modò vndique circumpositis castris perpetua veluti corona cingerentur. Sed ad eam rem efficiendam augendus nouis copijs exercitus erat, vt si paratis castris ad diuersos viarum exitus opponi ex tuto hostibus posset, quibus ex valido genere veterum militum non contemnendæ vires erant, quibusque duces diuersarum gentium strenui præesse censebantur. Hæc erat causa cur Consaluus è Brutijs accersendus videretur: eo nanque coniuncto in quo tanta vis industriæ militaris vigeret, bellum maturè atque feliciter confici posse iudicabant. Missus est ad Consaluum Beruardus Brutius vir togatus consilij & fidei nomine authoritateque apud regem pollens. Is mandata detulit, docuitque occasionem summæ laudis, summique prouentus ad victoriam à generoso fortique duce non esse prætermittendam. Hiemarat tum apud Neocastrum, & ad famam receptæ Neapolis Rhegio egressus varijs expeditionib. Brutiorum vrbes pulsis Gallis in potestatem redegerat, & in his Scylaceum, Crotonem, Sibarim ad Ionium mare spectantes, ipsamq; Semenariam, pro qua infeliciter à rege fuerat dimicatum, Terramque nouam & pleraque alia castella opulenta, idque tanto successu, vt in ora magnæ Grçciæ et secundum litora Tyrrheni maris certatim Aragonij regis vexilla figerentur. Obegninus enim qui dimidiato exercitu infirmus in prouincia remãserat, munitis locis se tenebat, quod Persiuus Neapolim ire pergens, vt in arce obsessis opem ferret, robora Gallicarum copiarum, Heluetias cohortes, & veteranum equitatum secum abduxisset, quorum pòstea insigni virtute nobilem ad Ebulum victoriam fuerat consecutus. His de rebus Consaluus consilij anceps sedulò expendebat an ex re esset, & ad summam totius belli conduceret, in ea populorum inclinatione Obegninum persequi, vlcisci obiter infestos Andegauensium partium proceres, eorum spolijs ditare milites, an omnino honestius foret atque præclarius, petenti opem regi non cunctanter obtemperare, atque interesse victoriæ, & crescenti virtuti suæ, rebus amplioribus gerendis viam aperire. Hæc quum in excelsi viri deliberatione sententia vicisset, copijs instructis procedit in Consentinum agrum suburbanosque vicos inuadit & diripit, adortusque Consentiam vrbem, quæ in Brutijs summam obtinet claritatem, frustra Gallis ab arce repugnantibus manu capit. Inde profectus eos omnes populos qui Cratis amnis in Ionium sinuoso cursu decurrentis vallem incolunt, in fidem recipit, atque item Castrum francum, quod ex antiquç vrbis Pandosiæ, Alexandri Epirotæ morte nobilis ruina creuisse ea coniectura creditur, quòd illac flumen

Acheros præterlabitur, hodie Campanianus ab indigenis appellatus. Promotis deinde castris ad Castrumuillarum insigne oppidum, ab Aragoniæ factionis exploratoribus didicit, ad Muranum magnam Andegauēsium agrestium multitudinem occupatis nemorosis saltibus insidere, vt transituros Hispanos, quod vnicum & angustum iter esset, ex insidijs adorirentur. Itaque speculatus syluarum situm miro ordine inexpectatus insidiantes tripartito inuadit, inclusosque velut indagine, nec militum vim aut clamorem ferentes, magna ex parte cędit, eo successu, vt ipse nunquam se opimius venatum asseueraret. Sequenti die trepidi Muranenses deditionem fecerunt. Ab ea agrestium strage patefactis itineribus ad Laynum oppidum Lao flumini impositum, quod Lucanos à Brutijs disterminat, contendit. Ibi Sanseuerinæ familiæ Reguli andegauensis nominis partes sequuti cum aliquot Gallorum turmis, et cohortibus clientium suorum castra habebant, aliquanto negligentius quàm militaris disciplina postularet, quòd de Consalui aduentu nihil admodum suspectarent. Itaq; Consaluus noctu incautos & propè sopitos aggressus, oppidum sine vllo propè suorum vulnere cepit, tanta felicitate, vt interfecto Americo Sanseuerino principe, qui ad tumultum semiermis adcurrerat, supra viginti nobiles eius familię cū oppidanis Gallisq; omnib. caperet, & Hispanos suos multa pręda ditaret. Nec multò pòst eodē impetu Brutios agrestes, qui confragosi itineris vallibus insederant, adortus, circumuentos cæcidit: ita vt ad aduentantis famam, refugientibus vndique præmetu hostibus expeditum late iter pateret. Appropinquantem regijs castris compositisq; more militię peditum atque equitum agminibus ordines explicantem, rex ipse Mantuanusq; & Borgia Pontificis legatus obuiam progreßi, summo cum honore singulariq; lętitia susceperunt. Consaluus conspecto procul Atella oppido, situm collium in theatri speciem inferiorem planitiem cingentium oculis contemplatus, idoneo in loco castra fecit, auidusque nauandę Regi operę pręsidium Gallorum adoriri constituit, vt quid valeret auderetque Hispanus miles, edito statim insigni facinore, inspectantibus gentium propè omnium ducibus ostenderet. Erat id præsidium in statione extra oppidum ad frumētarias molas, ad quas exiguus amnis ē proximis delabens iugis, excurrensque in Aufidum & molendi trici, & aquandi, magnam obsessis afferebat opportunitatem. Itaque Hispanorum cohortes scutatas aduersus Vasconum sagittarios, & post eas hastatos decurrere inuaderéque hostes iubet, simul equitatum in duas partes diuidit, eo quidem ordine, vt altera in qua aliquot erant cataphracti sese inter oppidum et molas insinuaret, erumpentibusque Gallis ad ferendam opem opponeretur: altera porrò prouolans & latè sese extendens ex omni parte hostes circumueniret. Itaque vtrinque concurritur, attollitur clamor, cruentum certamen editur. Heluetij vix cō sistunt: Vascones necdum iteratis sagittis in fugam vertūtur: Hispani leuis armaturæ circumfusi, dißipatos & in oppidum refuggientes trucidant. A diuersa parte ij quos diximus cataphracti erumpentia Gallorū auxilia constantißime sustinent: quo temporis puncto Consaluus euersis ligneis machinis molas perfringit, continuoque suos reuocat, priusquam Galli duces maiora præsidia ad ferendam opem expedirent. Tanta re eo ipso die quo venerat strenuè patrata, Consaluus pręclaram promptitudinis atque prudentiæ singularis apud omnes laudem tulit, simul & Hispanis, quorum virtus adhuc erat incognita,

bellici

bellici vigoris eximium decus peperit. Sed & triduo post Ripæcandidę oppidum Venusinæ viæ impositum admisti Italis Hispani fortiter expugnarunt. At Galli aduectu Consalui fractis animis de rerum exitu desperantes, & aquatione prohibiti, ob quam sępius infelici contentione pro flumine dimicarant; & duo etiam Pauli Vrsinus et Vitellius eruptione facta Venusiam euadere conati, in itinere fusi, & retro in oppidum compulsi fuerant, de deditione agere cœperunt: Persiuusque demum cum rege collocutus, ita transegit, vt Galli omnes in Galliam sine iniuria transportarentur, regno excedentes tormenta et equos regio stigmate notatos relinquerent. Sed gentem vini et pomorum omnis generis, per eos præsertim æstatis feruores auidissimam, hisque alieno sub cœlo intemperanter vescentem, magna ex parte ad Stabias atque Puteolos pestilens Autumnus absumpsit. Periere inter alios ipse imperator Gilbertus Mompenserius, & Lenoncurtius cognomento Bayliuus Vitrius, Heluetiorumque & Germanorum duces quatuor. Virginius Vrsinus contra fidem custodiæ traditus, post aliquot menses in carcere Neapoli interijt. Sed & eadem Autumni intemperie rex ipse Ferdinandus correptus febre ad Veseuum, ne degustata quidem victorię lætitia è vita discessit, Federico patruo regni hereditatem relinquens. Hic Consaluum arctissimè complexus orauit, vt in Brutios conficiendo bello expeditionē susciperet, nec Consaluus impositum sibi munus à nouo rege detrectauit, regressusque in Brutios, adauctus nouis copijs, tria Andegauensium partium oppida in potestatem redegit, versurus arma in Obegninum, qui discessu ipsius in nudatas præsidijs vrbes ferebat. Sed Obegninus de infelicitate Atellanæ obsidionis edoctus, cognitoq; Consalui reditu, quem maximè sibi metuēdum intelligebat, Atellani fœderis beneficio vti, quàm irrito conatu bis iam damnata fatis arma resumere maluit, atque ita deductis præsidijs vacuam prouinciam reliquit. Nec multò post Consaluus à Federico rege ad perdomandos Oliuetanos accitus est. Ii enim in finibus Aquinatium & Marsorum, mira pertinacia in fide Gallica permanebant, armáque ipsis inferentem Rodoricum Daualum Monterisium, Alfonsi Piscarij germanum fratrem, eximiæ spei ducem ad Insulam Vicum interfecerant. Verùm audito Consalui nomine, quòd in eius humanitate authoritateque apud regem veniam sibi repositam existimabant, neque verò vim tanti ducis expectandam censerent, ad Aragoniam fidem facta deditione redierunt. Ita receptis pacatisque Oliuetanis, quum Neapolim ad regem rediret, sequereturq; eum deditorum frequens legatio, vt eius commēdatione apud iratum regem pertinaciæ veniam impetrarent, magnis interim precibus ab Alexandro Pontifice Romam vocatur. Eo enim tempore Menaldus Guerra Cantaber, pirata immanis, ex arce portuq; Ostiensi Tyberinas subuectiones ita intercipiebat, vt populus Romanus multarum rerum vinique præsertim inopia premeretur, quòd negociatores Siculi, Brutijque et aduenæ Hispani ac Ligures crudelitatem Barbari timentes aliò cursum dirigerent: nam vt quodque nauigium quis Ostiam adegisset, nisi nautæ sese diripiendos capiendosque continuò de missis velis sublatisque remis ad ripam arci subiectam consisterent, coniectis ex propinquo tormentis demergebatur. Nec adeo multum abfuerat quin pontificias trireмes incautè ad amnis fauces prouectas interciperet, aut certè demergeret. Neque ea truculenti prædonis feritas vlla conditione proposita

leniri, aut alia vi subigi poterat, nisi in insanum arroganterque pertinacem, & diras imprecationesque sacrosancti Pontificis impiè contemnentem iustum bellum inferretur. Nemo autem qui maturè atque feliciter perdomare immane monstrum, atque vrbem extremæ inediæ periculo liberare posset, Consaluo efficacior & promptior futurus videbatur. Obtemperauit Pontifici Consaluus, cohortante præsertim Federico rege, continuoque cum suis peculiaribus copijs Romam contendit, paucosque post dies loco idoneo ad Ostiam castrametatus est, postquam Menaldus per superbiam atque obstinationem, neque à maleficijs temperabat, nec de integro motas pacis conditiones vllas admittebat. Triduoque tantùm in apparatu consumpto speculatus omnes aditus incredibili iudicio Centurionibus conuocatis prædixit, locum per quem esset irrupturus: prolatis enim ab vna parte tormentis, vt quatiendo murum hostes ei periculo intentos distineret, ab altera scalas parari iussit, quibus auerso nec opinante hoste mœnia superaret. Subiêre ab vtroque loco Hispani alacriter, sed ad constrati muri ruinas aliquanto cunctatius, vti erat præceptum: admotis autem scalis ad destinatam partem tanta celeritate coronam mœnium cœperunt, vt paucis defensoribus deiectis, & multo clamore edito, maiorem Gallorum manum, quæ perfracti muri hiatum tuebatur, auerteret, & vndique cæsis captisque Gallis Ostia cum arce caperetur. Menaldus perditis rebus contusa animi ferocia vitam tantùm petens, sese cum ignominia vinciendum tradidit, vt mox ludibrio cunctis futurus in triumphum duceretur. Ingressus est triduo pòst Vrbem Consaluus Ostiensi porta, ouanti similis, inter acclamationes vrbanæ multitudinis, tanto beneficio accepto planè pares, eaque ouatio iusti triumphi gloria nobilior existimata est, quòd hæc ipsa victoria ineffabili populi Romani commodo parta, apud omnes ciuium inquilinorumque ordines maximas gratulationes insignemque lætitiam & plausum iucundissimum excitaret. Vehebatur in equo strigoso vinctus Menaldus, cana barba ad horrorem prolixa, incultáque & trucibus oculis metuendus, fractos quidem, sed non planè domitos spiritus, tristiore amaroque intuitu passim ostendens, quum per mediam Vrbem gratissimi spectaculi pompa inter tympana & tubarum cantus sequentibus cohortium alarumque vexillis in Vaticanum duceretur. Pontifex autem in amplissimo ornatissimoque conclaui sub vmbella in solio sedens venientem Consaluum, assurgente senatu, & genua ad sacratos pedes flectentem, oblato oris osculo excepit, accurataque oratione laudauit, gratias agens, quòd Vrbem inuecta rerum omnium copia maximis incommodis liberasset. Ad ea breui & grauiter modesto sermone respondens Consaluus, nihil demũ petijt quàm vt de more Christianæ clementiæ, supplici & ad pedes proiecto, veniamque petenti Menaldo parceretur, Ostiensesque acerbissimis detrimentis afflicti, sublatis vectigalibus, decem annorum immunitate fruerentur. Quæ omnia Pontifex sanè benignè Consalui precibus tribuit, Menaldusque in Galliam abire permissus est. Nec multò pòst Consaluus eximijs muneribus à Pontifice, Romanoque populo honestatus, Neapolim ad Federicum redijt: sed ex itinere quum Latina via Romanis finibus excessisset, Gulielmæ arcis oppidum inter Venafrum & Fregellas, quòd Gallorum nomen pertinaciter coleret, neque clade Gallorum permoueretur, authoritate sua in pote-

statem

statem redegit: tantam enim & virtutis & clementiæ opinionem præferbat, vt plura suadendo deterrendoque, quàm vi & armis dimicando conficeret, vt iam nemo rebellantium esset, qui in certam spem æquæ conditionis se dedere, quàm ad non dubium ineuitabilis excidij euentum inuicti ducis vim experiri mallet. Quum verò Neapolim esset reuersus, tanto cum honore lætitiaque rege obuiam prodeunte, & Neapolitanis vias exornantibus, arcem intrauit, vt ferè dignus MAGNI cognomine ab omnibus censeretur. Nec multis post diebus à rege duabus vrbibus septemque oppidis virtutis nomine donatus, in Siciliam nauigauit, quòd ibi conquerentibus Siculis multa à Ioanne Nuccia præfecto, auarè peruerseque administrari, nec ex fide commodóque regis frumentariæ negociationis vectigalia locari, exigique cognouerit. eius aduentus sanè toti Siciliæ expectatissimus fuit. Nec multò post quum Siculis omnibus conuentum Panhormi edixisset, paucis diebus authoritate & moderatione ingenti & præclara iudiciorum æquitate, Nuccia seuerè admonito, vt benignius imperare condisceret, cuncta composuit. Rebus Siculis ex Ferdinandi sententia constitutis, à Federico Rege iterum in Italiam euocatus, ad eum vltra Sylarim amnem, quum Dianum nobile oppidum oppugnaret, in castra venit. Dianenses enim Antonelli Salernitani Reguli & Sanseuerinæ domus clientes, Andegauensibus partibus fauebant, vni propè omnium nihil fracta spe, quod Gallicas classes ad renouandum bellum ad ea litora venturas rebantur. Itaque confisi loci munitione ingentique copia parati antea commeatus magnæ sibi gloriæ futurum putabant, si cæteris victori Regi manus dantibus, soli propè omnium in fide permansissent. Conatus est Consaluus per colloquia Dianenses Regi conciliare, sed apud peruicaces animos insanientis multitudinis omnia frustra fuerunt, quum summæ humanitatis conditiones se etiam vade patronoque offerret. Ita res ad vim bellumque conuersa est, Consaluique monitu à duabus partibus tormenta muralia subiecta sunt, vineisque oppugnantes protegentibus, oppugnatio in aliquot dies protensa est. Quæ laborum diuturnitas magis ac magis spe prædæ atque vindictæ milites accendebat, quum contrà obsessi cædis atque supplicij metu, quanquam fessis corporibus in suprema pertinacia ægrè animos sustinerent, propugnatores accerrimi redderentur. Sed eum oppugnationis exitum Consalui humanitas Dianensibus dedit, vt vi perdomiti captique, ac supremos cruciatus meritò expectãtes, eo deprecnate misericordiam ab irato rege impetrarent. Postquam verò Federicus Neapolim est reuersus, Consaluo redditæ sunt literæ, quibus eum rex Ferdinandus, vt de rebus gestis quàm exactissimè doceretur, in Hispaniam reuocabat. Igitur cum delecta parte copiarum, atque his maximè præfectis equitum & centurionibus, qui digna laude præmioque facinora tot bellis ediderant, conscensa classe in Hispaniam enauigauit. Incredibile dictu est, quanto cum honore eum Rex Isabellaque Regina susceperint, confitente rege aliquanto plus gloriæ Hispanico nomini fuisse partum, consanguineis & gentilibus suis in auitum regnum restitutis, quàm ipse nuper capta Illiberi, & Mauris Granatæ regno pulsis peperisset. Eam verò commendationem & laudem non adulatione, sed ex animi iudicio profectam re ipsa præclarè testificatus est, magnis in eum beneficijs opima & planè regia liberalitate collatis. sed quum

ne sic quidem opibus & patrimonij Fortuna maioribus Hispaniæ regulis
æquaretur, quòd Alfonso fratri natu maiori tota paternæ ditionis hære-
ditas Hispanica lege obuenisset, vno certè spectatæ virtutis præconio ferę o-
mnes anteibat. Necdum exacto biennio quum requiem à tantis labori-
bus, atque ocium in terra patria quæsisse videretur, Fortuna illa eadem quæ
antea nequaquam instabilis, sed fida virtutis comes extulerat, nouam belli ma
teriam nouosque triumphos non inerti vtique, sed generosè semper ad paran
dum decus erecto protinus ostendit. Per id enim concessæ quietis tempus tu-
multuantes Mauri Granatini, qui Baudelem regem bello victum, amissoque
Bæthicæ regno Hispania decedentem sequi noluerant, & in fidem certis legi-
bus recepti fuerant, consternati ad arma speciem noui grauissimique belli prę-
buerunt, quòd sese ad Christiana sacra vi adigi minimè paterentur, Iamque ab
his repente rebellantibus regiæ stirpis iuuenem ex proxima Mauritania in spē
regni accersiri apparebat, qui maximis Barbarorum auctus auxilijs continuò
traiecturus esse videretur. Ad eum tumultum excitus rex Ferdinandus quan-
tas pro salute dignitateque Hispaniæ copias efficere possent omnibus regulis
imperauit: breuique erectis omnibus, & impigrè rem nauantibus, copiæ pe-
ditum ac equitum penè innumerabiles conuenerunt. His autem militari cum
imperio Consaluum pręfecit, graui herclè iudicio, ne summæ dignitatis atque
potentiæ regulos, si ex eorum ordine quis pręferretur, cæteris veluti despectis
offenderet, quum nemo existimatione sibi ęqualem efferri vellet, libenterque
extra ęmulationem inferiori opibus pareret, qui virtutis opinione peritiaque
rei militaris & locorum vtique notitia, in queis egregiæ fortitudinis monu-
menta reliquisset, confessione omnium singulos anteiret. Per hunc modum
accepto imperio cum exercitum per turmas cohortesque diligenter inspice-
ret, & milites tyrones à veteranis segregandos dimittendosque domum arbi-
traretur, Alfonso fratri alam traducenti, vt citò agmen cogeret & pertransiret,
imperauit, adeo graui seueraque voce, vt fratris oblitus et suæ tantum personę
memor esse videretur, eumque maximæ potentię reguli exactissimè parentes,
magnopere laudarent, & Mauri vnum eum inter duces maximè timendum
arbitrarentur. Nec multò post Mauri transmarinorum auxiliorum spe dece-
pti, territique tantis expeditis productisque hostium copijs animos desponde
runt, quum Consaluus totiam colloquijs cum duobus eorum regibus notus,
& semper pacis benignus arbiter æquissimam pacem ostentaret, ita vt sine san
guine summæ difficultatis negocium adiuuante procuranteque Mendocio
Tendilio Granatinæ arcis pręfecto, ignoscenteque Rege Ferdinando tota Bæ
thica pacaretur. Tulit autem Consaluus humanitatis ciuilisque industrię lau-
dem castrensi gloriæ parem, quòd vna tantùm eloquentia fretus, tantam rem
sine sanguine decoram atque vtilem regio nomini perfecisset. Eo quoque tem
pore Ludouicus Galliæ rex, qui Carolo repentina morte sublato successerat,
itemque Pontifex Alexander & Veneti, Florentinique adduersus Ludoui
cum Sfortiam Federicumq; regem diro toti Italiæ fœdere coniurarāt, ijs con-
ditionib. vt Ludouico regi Mediolanū, Venetis Cremona cederet, Cæsari ve
rò Borgiæ Pontificis filio, qui Candiano fratre immaniter interfecto, sacri se
pilei honore abdicarat, in Galliaq; Carlotam Alabrettā Cantabrię regis filiam
vxorē duxerat, auxilia pręberentur, quib. Flaminiæ Æmiliæq; & Vmbrię vr-
bes,

bes, trucidata aut eiecta omni antiquorum principum stirpe, inuaderet, regnū verò Neapolitanum reges ipsi Ferdinandus & Ludouicus inter se partirentur: tanta autē calliditate Ferdinandi nomē in fœdere suppressum est, vt Federicus à nemine in ipso summi periculi metu, maiorē opem quàm à Ferdinando consanguineo, vetereq; suo defensore certus expectaret. Hac atroci Principū conspiratione Sfortia circumuentus, cùm à Maximiliano Cæsare per se pecuniā semper indigente, & tum ab Heluetijs Rhætisque arma inferentibus lacessito frustra opem expectaret, ad Baiazetem Turcarum imperatorem legatos misit, qui docerent in vnum id consilium ea coniuratione parari arma, vt postquam ex sententia confectę in Italia res essent, communia arma terra marique in Græciā transferrentur. Intellexit occasione atque periculi momentum Barbarus, extemploque mare Ionium magnis classibus compleuit, Schenderbassamque Illyrici prefectum, qui omni belli clade Venetos fines popularetur ad intimum vsque sinum Euganei litoris cum expedito equitatu, ita vt Venetæ vrbis turres conspiceret, penetrare iussit. Sed adeo grauiter Gallica arma ab alpibus in Sfortiam incubuerunt, prementibus etiam à tergo Venetis, vt miserè desertus ab omnibus, & planè proditus à suis, amisso Mediolano in Germāniam effugere sit coactus, idque paucis ante diebus quàm Turcæ obiecta præalta flumina, Liquentiam, Natisonem & Tiliauentum, Anaxumq; tranantes acerbissima calamitate, nihil tale timentibus agricolis illata, in Taruisinum agrum peruenirent. Aliud quoque Venetus detrimentum cum summo dedecore ad Protum inter Sporades insulas ad Peloponnesi oram accepit, quòd Grimanus classe validior cum Othomannica classe congressurus, aliquot triremes nauesque ingentes duas incendio absumptas exploratæque demum victoriæ occasionem turpiter amisisset. Sed non toto vertente anno cum Ludouicus Sfortia Heluetijs auxilijs, & Burgūdionum equitatu instructus, Mediolanū pulsis Gallis recepisset, oppugnata etiam captaq; Nouaria, is demum belli exitus fuit, vt summa perfidia Gallorum duci Tramulio proderetur. Ascanium quoque fratrem eius cardinalem Veneti in Placentinum agrum fugientem ceperunt, Gallisque deposcentibus tradiderunt. Baiazetem verò per Isthmum cum ingentibus copijs Peloponnesum ingressus Methonem expugnauit. Iuncum, quod Nestoris pylus olim fuit, et Crisseum vltra Acritem, hodie Galli caput appellatum, Coronemque in potestatem redegit, quum paulò ante & Naupactum in Aetolio sinu, & Dyrrhachium in Epiro Venetis ademisset. His secundis Turcarum successibus Veneti perterriti ab omnibus Christianæ Reipublicæ regibus opem implorabant: primusque omnium Ferdinandus eorum precibus benignè liberaliterq; respondit, vtpote qui suprà recentis gloriæ nomen nouū decus cumulare contenderet, quum nuper eximia virtute, & pietate insigni Mauros reges Bæthicæ regno expulisset, quanquam altioris cōsilij causa suberat, vt scilicet diuisi ex fœdere cum rege Gallo Neapolitani regni dimidiā partem paratis copijs occuparet. Itaq; Malacæ amplā classem exornauit: maximè enim decorū fore videbatur, si Reipublicæ laboranti religionis causa expeditam opē attulisset, Siculis prospiceret rebus, priuatisq; simul consilijs, quę tū detegenda nō videbantur, in tēpore deseruiret. Itaq; Cōsaluus publico omniū iudicio & fauore delectus est, qui in Siciliā militari cum imperio trajceret, atq; inde aduersus Turcas cōtendēs, cū Veneta classe iungē

retur. Eoq; modo militibus ad classem Malacę conuenire iussis Alfonsi fratris opibus liberalitateq; adiutus, è Malaca Messaniam, atq; inde Zacynthum secundis tempestatibus nauigauit. Recensebatur in ea classe quatuor insignes Ligusticæ naues omni bellico apparatu exornatæ, quarum maxima nomine Camilla, Pretoria fuit. Pręterea minores onerarię trigintaquinque, celoces militariter instructæ septem, triremes octo, quatuor biremes. In his fuere circiter octo millia delectorum peditum, equites mille ducenti, in quibus pleriq; summæ nobilitatis iuuenes Consalui nomen secuti, & ante alios corporis atq; animi magnitudine præcellens Didacus Mendocius Toletani Cardinalis filius, conspiciebantur. Cesserat Turcis paulo antè Cephalænia, quam postea Melchior Triuisanus, Grimano ob rem malè gestam à Senatu damnato, relegatóque in Ossarum Absirtidum insulam, succedēs, frustra oppugnarat. Hęc maximam ad maritimas negociationes habebat opportunitatē, verebanturq; Veneti, ne Barbari hostes pari audacia, euentuque proxima Zacyntho potirentur. Tenebat tum maris imperium Benedictus Pisaurius militari constantia virtuteque animi inter Venetos maximè insignis, constiteratque cum vniuersa classe ad Zacynthum. Is summo cum honore ingentique omnium alacritate appellentem Consaluum suscepit, & cum eo communicatis consilijs Cephalęniorum vrbem oppugnare cōstituit. Othomannica tum classis ad Hellespontum inclināte Autumno se receperat, quum ad Baiazetem in Hispania, Gallia atque Italia aduersum se parari classes fama peruenisset. Ipse Methone capta, & Nauplio in Argolico sinu ex itinere frustra tentato in Thraciam redierat. Cephalænia inter Zacynthum et Ambracium sinū Ionio in mari sita est, gemino portu vbertate agri, & dulcis aquę fontiū copia nobilis. Ea magnā in negociatione maritima opportunitatem habitura videbatur, pręsertim amissa Methone, quæ tutissimam stationem nauigantibus in Syriam antea præbuisset. Igitur omnibus quæ ad oppugnationem opus erant vndique comparatis, Consaluus priusquam eò traijceret, legatos ad Turcas Pucium Trierarchum & Solisium insignem peditum pręfectum transmisit, qui docerent opulentissimi regis Hispanię veteranas copias longa exercitatas militia, quæ ipsorū sectæ Mauros deuicissent, auxilio Venetis aduenisse, propterea si insulam arcemque dederent, incolumes abituros omnes, sin Hispanorum vim experiri, & tormentorum ictus expectare vellent, nullum postea veniæ salutiq; locum inuenturos. Ad ea Gisdares natione Epirota præsidij pręfectus, alacri vultu, gratias inquit vobis agimus viri Christiani, quòd nobis aut viuis, aut egregiè defunctis eximiam constantiæ gloriam apud Baiazetem pariturí estis: nos nullis hominū minis perterremur, quum omnibus media in fronte vitæ exitum Fortuna pręscripserit. Itaq; duci vestro renunciate singulis militibus meis septenos esse arcus, & sagittarum septena millia, quibus interitum nostrū egregiè vlciscemur, si fato aut virtuti vestræ succumbemus. His dictis arcum validum cum pharetra inaurata, muneri Consaluo ferēdum dedit, colloquiumq; diremit. At Consaluus atque Pisaurius idoneum nacti ventum à Zacyntho ambobus Cephalęniæ portubus inferuntur, expositisque in terram copijs, hinc Veneti, illinc Hispani castra ponunt, & omnem tormentorū apparatum admouent. Habebat Pisaurius ęnea tormēta ingētis magnitudinis, quæ Basilisci nomine vocabant. Horū tanta vis erat, vt pilæ ferreæ octonum pedum murū transuerberarent, et quæcunque

quæcunque intus muris adhærebant horribili fragore diruerent. Contrà Turcæ supra quàm cuiquam credibile sit, intrepidè consistere, fœda suorum strage non commoueri, munimenta interiore in parte ex congestitia gleba materiaque construere, tormentis incessanter vti, tantam denique sagittarum vim emittere, vt his, totis castris tentoria complerentur: eoq; res erat atrocior, quòd sagittę veneno illitæ, vel ictu minimo mortē sauciatis militib. afferebant: sicuti Seruantio Velasco summę nobilitatis atq; virtutis iuueni accidit, qui priusquā à Venetis medicis certiora ad id remedia peterentur, leui ex plaga celeriter extinctus est. Arx erat saxeo tumulo imposita, propterea aditus in eam per accliuem rupem, & ruentium murorum stragem difficilior præbebatur, subibant tamen Hispani impigrè, & cruenta omnibus horis cont. ntione pręliabantur. Nec Turcæ sibi deerant: missilem namque ignem, sagittas, saxa in confertos iaciebant, aliquos scalis subeuntes, demissis vncis ferreis quos lupos vocant, ab imo thorace baltheisque correptos, in murum extrahere nitebantur. Quibus vncis ante alios cum summo vitæ discrimine pependit Didacus Garcias Paredius, qui postea multis bellis eximiæ fortitudinis laudem adeptus est. Erumpebant per obscuram noctem sępe Turcę, quod tempus tenebrarum beneficio ab omni tormentorum periculo vacuum esse videbatur, tantamque sagittarum multitudinem totis castris superfundebant, vt sæpe Consalui prętoriæ cum summo cubantis discrimine figerentur. Quibus malis cum nulla propè ratione occurri posset, Consaluus remedium admodū salubre ingenio fretus excogitauit: opere enim militari munitionem angulari fastigio contra portam oppidi obuersam, & lateribus vndique septam ædificauit, & in ea ad conspectum portæ atque aditus, quà Turcis erat erumpendum dispositis collibratisque tormentis cōmuniuit, ita vt Turcæ prius tormentorum pilis certo propè ictu directis sternerentur, quàm ad sagittandi solitū spaciū peruenirent. Ea res Barbarorū audaciam fregit: nanque Pignerius vir fortis, cui tuendæ munitionis cura fuerat demandata, intentis semper ad id excubijs bis eos de more erumpentes adeo feliciter excepit, vt repentina pilarum procella non exiguus eorum numerus fuerit interfectus. Ex aduerso Turcæ cuniculum perfecerunt per quem noctu erumperent, & ad Consalui tabernaculum deferrentur: sed ipse Dijs præclarè tanti viri salutem tuentibus, tantum discrimen somnio monitus vitauit. Ita contrario effecto cuniculo, vt cum nece teterrima Barbarorum coniecto in illum incensoque sulphureo puluere obuiam iretur. Interim commeatus penuria Hispanos haud mediocriter afflixerat, partim quorundā mercatorum incuria, & tarditate ad alendam tantam militum & nautarum multitudinem auarè commeatus expedientium, partim nauigandi difficultate: nam hiberni dies erant, & mare sæuis Aquilonibus agitatum quotidianas ex Corcyra & Zacyntho subuectiones retardabat, vsqueadeo vt plerique incognitis herbis atque fruticibus vesci cogerentur, vnde tormina viscerum incurrerent: recondita tamen erat vtriusque in castris & classibus aliqua frumenti copia: itaque paruas trusatiles molas, quæ in vnaquaque trireme nexorum remigum manibus voluerentur, Consaluus instituit, et quum cribra deessent, lintea ad excernendos furfures, vela rara scortorum capitibus detraxit, furnosque subitaneos & clibanos paruos in litore ad percoquendos panes extruxit: quum reliqui cacabis contusum triticum quanquā ventribus inimicum cum

larido percoquerent. Quibus rebus non modò leuata est fames, sed vtraque castra noua spe victoriæ sunt completa. Nam per eos dies Petrus Nauarrus, qui postea ad summum imperij militaris honorem euectus est, mirabilium operum inuentor muri partem exciderat, suffossis in subiecta arci rupe cuniculis, atque his tormentario puluere ad excitandam flammam repletis, qua repentini ignis violentia, obstrusis scilicet vndique spiraculis cuncta celeri momento rumpebantur. Iamque voces indignantium militum audire erat, quòd in expugnatione ignobilis oppidi aduersus inermes sagittarios tot dies absumpsissent. Itaque Consaluus singulari ardore militũ fretus, communicatis cum Pisaurio consilijs, qui alteram oppidi partem oppugnandam susceperat, vniuersas simul vires admouere constituit, magnis in cõcione propositis pręmijs ijs qui primi in oppidum perrupissent. Ergo omnibus rebus ad supremum eius oppugnationis certamen diligẽter ac industriè comparatis, tuba signum proponitur, cuncta vno tempore maiora minoraque tormenta emittuntur, tanto fragore edito, vt tota insula subito veluti quodam terræ motu concussa penitus mergi, & fluctibus absorberi crederetur. Non muri, non erectæ intus munitiones, non Barbarorum constantia Hispanorum cohortes morantur, certatim inferuntur signa, cęduntur in vestigio stationis fortissimi Turcæ, oppidum extemplò capitur. Octuaginta circiter Turcæ viui in potestatem deuenerunt, ex his maximè qui superiorum dierum vulnerib. debilitati primas partes defendendi muri sibi desumere nequiuerant. Cęteri omnes circiter trecenti in summa mortis contẽtione propugnantes cum prĕfecto Gisdare ceciderunt. Ita vt qui modò Turcarum arma, & rude militiæ genus despiciebant, illorum vim, si cum magnis eorum copijs certãdum foret, maximè timendam esse iudicarent. Cephalænia capta Consaluus multis de cuasis in Siciliam sibi omnino redeundum existimauit, quanquam Veneti de expugnanda Leucade deliberarent: namque regijs ex literis paulò antè didicerat Gallorum duces qui Mediolani essent, pluribus conductis Heluetiorum cohortibus, & valida classe Genuę comparata, ad prima Veris signa terra marique Federico regi bellum illaturos. Itaque tantas quantas maximè debuit Pisaurius discedenti Veneti senatus nomine gratias egit, in præmiumque nauatæ operę dono dedit vasa ex auro argentoq; cęlata, coccineos item laneos pannos, et sericos purpureos, & plures ex his auro intertextos, equos verò Thracios decem, & auri argentiq; signati circiter decem millia aureorum nummũm, quæ ferè omnia exercitui in vniuersum regia liberalitate, & sigillatim militum amicorumque fortissimis diuisit, quum vix quatuor ingentes scyphos ad exornandum in pace abacum, tanquam testes virtutis suæ & Venetæ munificentiæ retinendos censuisset, quum eximia animi magnitudine lauream de capta Cephalænia labore partam omnibus illis muneribus anteferret. Sed Fortuna prædulce illud præclaræ laudis decus, domestici luctus amaritie perfudit. Sub id enim tempus Alfonsus frater familiæ princeps, & summæ authoritatis dux ad Syluam Vermegiam à Mauris est interfectus, quum ea gens certa pacis conditione post Granatense bellum in Turdulorum montibus relicta, quòd ab Antistite Toletano Christiana sacra suscipere cogeret, correptis armis rebellasset. Itaque Alfonsus adoriri eos, et bello persequi iussus, quum audacius pugnando progrederetur, & ingruente iam nocte Mauri ex insidijs vndique in eum

consurgerent

consurgerent, confosso equo cecidit. nec Gironius Vroniæ comes eius expeditionis collega circumuēto opem ferre ausus est, licet & Petrus Alfonsi filius iuxta patrem grauißimis vulneribus acceptis in eodem periculo versaretur. Sed Franciscus Aluarus à Corduba idem fortißimus & fidißimus cliens summotis magna vi Barbaris transfixa coxa iacentem erexit, equoque impositum egregia cum laude seruauit. Sed vt eò vnde discessimus reuertamur, postquā Consaluum classe non modò incolumi, sed victrici Messanam applicuisse nunciatum est, legationes ei vndique ex omnibus Siciliæ vrbibus, cum donis victoriam gratulatum venerunt. Verùm eius reditus Federico regi longè gratißimus fuit, quòd imminentis Gallici belli cura anxius, omnem reliquam spem in Hispanis Consaluique virtute ex vetere amicitia collocasset. Veneti enim & Florentini in societate Gallorum erant: Pontifex Alexander aduersus Federicum eum Gallo coniurarat. Quibus de causis Federicus legatos ad eum sæpius in Siciliam misit, ac simul frequentibus literis edocebat, quanti terra mariq; Gallorum apparatus ad inuadendam Siciliam fierent, si ipse tantæ moli instantis belli impar destitutusque ab omnibus antiquis socijs Neapoli regnoque excedere cogeretur. Consaluus qui Ferdinandum Ludouicúmque reges occultè animos consociasse, Neapolitanumque regnum inter se ex æquo diuisisse cognouerat, Federicum spe auxiliorum aliquandiu sustentauit, quanquam id quidem inuitus faceret, namque ingenuis anteactæ vitæ moribus, atque ipso (quo maximè erat laudatus) inuiolato synceri animi candore, penitus indignum arbitrabatur, optimum regem de se benemeritum, mutuísque beneficijs sibi in amore coniunctißimum fallacibus promißis traducere, vt ille mox deceptus atque elusus, natura fæuis, ac superioris belli clade exacerbatis hostibus proderetur. Sed Ferdinandi regis iußis erat seruiendum, ne dū priuato decori studeret, Regi suo fidem fallere videretur, cuius animum quibusdam offensionibus alienatum, Federicus aduersum se concitasset. Agitasse enim cum Ludouico de pace perpetuaque concordia ferebatur, quam annua pecunia certisque tributis redimere contendebat. Eam rem periniquè tulisse visus est Ferdinandus, quum id regnum inimicæ gentis tributarium fieri nollet, quod eius patruus Alfonsus maior, singulari virtute, belloque difficili ac sępe ancipiti victoria quęsiuisset, quodque ipse paulò antè Hispaniæ Sicilięque opibus aduersus eosdem Gallos defenderat. Nec multò pòst quum Galli duces magnis instructi copijs è Cisalpina Gallia in Campaniam delati, per inducias capta Capua crudeliterque direpta, Aragonias copias deleuissent, Federicus desperatis rebus cum vxore & liberis in Isclam Ænariæ insulæ arcem confugit, iratusque Hispano regi à quo nefaria simulatione se proditum querebatur, cum Namurtio atque Obegnino Gallorum ducibus tradita arce Neapolitana transegit, vt sibi tutò liceret in Galliam nauigare, experirique Ludouici regis clementiam, quem supplex esset aditurus. Per hunc modum Federici rebus veluti repentino turbine prostratis, vti antea constitutum ex occulto fœdere fuerat, è Messana Rhegium transgressus, breui omnes Brutiorum vrbes in potestatem redegit. His enim legibus Reges fœdus inter se percusserant, vt in diuisione regni tota Campania & Samnium, populique Marsorum & Pelignorum cum ipsa Neapoli Gallorum ditionis essent: Brutius autem ager & Lucania, Apuliaque omnis, cum Salentinis ad Hispanos pertinerent. Ante

alia autem Consaluus generoso præstantique iudicio priusquam Federico Regi arma inferret, legatum Neapolim ad eum misit cum mandatis, vt vrbes atq; oppida in Vestinis ad Garganum montem, quibus superiore bello ob egregiè nauatam operam ab eo donatus fuerat, per solennes tabulas resignaret, ne qui hostis ex iussu Ferdinandi regis sui futurus erat, tanquam abolita veteris accepti beneficij memoria ingratus videretur. Sed Federicus verecundiam & magnitudinem animi in Consaluo miratus, se agnoscere vel in hoste virtutem respondit, proinde nequaquam pœnitere veteris suæ erga eum liberilitatis, atque ita renouata donatione cum amplissimis codicillis legatum remisit, congestis vtique miris laudibus in Consaluum, qui se regio imperio coactum arma inferre, liberali testificatione ingrati animi notam diluisset. Post id factum Sanseuerinæ familiæ regulis, Bernardinoque præsertim Besenniano oppida ditionemq; restituit, quos triennio antè Federicus veluti sibi infensos, & Gallicis rebus pertinacissimè studentes expulerat. Putabat enim Consaluus ea liberalitate voluntates eorum esse redimendas, vt aliquando Andegauensium partium obliuiscerentur, quibus Brutios propè omnes superiore bello semper fauisse perspexerat. Columnios quoque Romanos proceres altiore consilio sibi asciuit, ac eos multo cum honore humanitateque singulis alarum præfecturis honestauit. Fabricius enim cum Capuæ captus fuisset, è Gallorum manibus pecunia se redemerat. Prosper verò Federicum sæua iam iniquæ Fortunæ tempestate iactatum reliquerat, sæpe eius consilium euentu calamitosum, & infelix non obscure detestatus, quum ille Hispani regis odio & vana spe Gallicæ benignitatis inductus, ad Ludouicum supplex atque miserabilis in Galliam nauigaret. Erat & in Sicilia Ioannes Columna Cardinalis Prosperi frater, qui quum Alexander Pontifex Vrsinos proceres in clientelam recepisset, liberalique stipendio conductos, Cæsaris filij militiæ adscripsisset, & Columnios Vrbe atque oppidis paternis eiecisset, & ipse Vrbe profugerat. Enimuerò Consaluus, vti erat summa ingenij altitudine, summoque ingenio præditus iam non obscura diuinatione prouidebat, Gallos cum natura præferuidos, tum ex victorijs nullo negocio partis insolentes & immodicos, nequaquam statutis imperij finibus contentos fore, & propterea exarsurum aliquando bellum, quo in decus suum pulsis hostib. nobilissimum regnum Ferdinando Hispaniæ regi eiusque posteris vendicaret. Ad eas res quas & spe & magnitudine animi spectabat præmoliendas, plurimum pertinere arbitrabatur, Columnios summæ nobilitatis, spectatæque virtutis militares viros, sibi Hispanique regis nomini quamprimum adiungere: quos non modò Pontifici Gallorum socio, ipsisque maximè Gallis infensos esse, verùm secum veteres Italicos milites Aragoniosque omnes, & magnum affinium clientiumque suorum numerum in partes tracturos intelligebat. Federicus regno & Italia excedens Ferdinandum filium adolescentem natu maximum, quem ineptè Calabriæ ducem vocabant, Tarenti reliquerat, vt vrbem totius regni munitissimam atque opportunissimam præsidio tueretur. Cum Ferdinando erant Iohannes Geuarra Potentianus regulus, & Leonardus Aletius è Rhodia militia vir bellica virtute insignis. Manfredonia quoque ad Garganum montem, vbi vetus Sipontus fuit, Federici præsidio tenebatur, reliquæ vrbes arcesque in Gallorum aut Hispanorum potestatem concesserant. Itaque Consaluus coactis in vnum copijs, &

pijs,& acceptis à Namurtio qui Gallis omnibus præerat, Vasconum sagittariorum cohortibus duabus,& totidem equitum alis ad Tarentum castra posuit. Eò quoque venere Prosper ac Fabricius,bellumque geri cœptum. Nam Aragonij plerumque erumpebant,et in subiectis vrbi campis equestribus prę lijs admisto pedite cum Hispanis contendebant. Sed Consaluus cum vrbem vi ac tormentis expugnare se posse desperaret, premendam acri obsidione, ac fame domandam iudicauit. Nam tametsi munitiones in castelli altitudinem contra portam erexerat, indeque tormentis oppugnaret, tamen erat loci natura, vt Aragonij egregiè sese defendentes, tormentis contra propugnacula collocatis ea vi hostium minimè terrerentur. Est eius vrbis admirabilis situs vtpote quæ vndique mari alluitur: absciderat enim eam à continenti Alfonsus iunior, cui Straboni cognomentum fuit, quum Turcę Hydrunte capta inter alias Salentinorum vrbes Tarento propter summam eius portus opportunitatem imminerent, vrbsque nunc eo loco est constituta, quo antiquitus Tarentina arx amplissima fuit, tam longa quàm inani Annibalis obsidione nobilitata: vbi verò vetus Tarentum fuit, nunc ingentes sunt ruinæ, passimque admiranda deletæ vrbis vestigia apparent. Igitur Tarentum vrbs noua est, totáque in eam insulam traducta, et circumfluo mari cincta, duobus ligneis pontibus ab ortu & occasu tantùm aditur. In capitibus interiorib. eorum pontium duæ sunt egregij operis arces ædificatæ, quæ ab vtraque continenti intercurrentibus duobus euripis, difficilem habent oppugnationem. Ab aperto autem mari nequaquam adigi possunt naues: nam id vrbis latus perpetuis scopulis à natura permunitum est. His difficultatibus deterritus Consaluus, exquisita operum ratione aggeres fossasque iustę magnitudinis sub vrbe ad tormenti iactum circumduxit, duosque à pontibus egressus adiectis castellis è cespite, tormentisque impositis præsepsit, atque ibi hyemare constituit. Hispanorum autem classes & Siculorum ab aperto mari cuncta latè obtinebant, ambosque aditus eius insulę quæ portū efficit perpetuis custodijs obseruabant, ne per eos aut exitus aut ingressus in portum & ad vrbem vllis nauigijs præberetur. Fuit ea obsidio omnium quæ in Italia auditę sint maximè diuturna, sed quieta admodum & segnis. Nam Aragonij sicuti vrbem per se ex agri proximi fertilitate commoditateque facillimæ nauigationis rerum omnium copia abundantem, importato etiam ac aduectitio commeatu refersierant, ita quietos hostes lacessere & periclitari vires quæ admodum erant exiguæ, summæ temeritatis esse censebant. Dum Tarentum obsideret Consaluus, dabat operam vt in omnibus cùm bellicis tum priuatis rerum actionibus, aliquo semper illustri virtutum exemplo ab Italis, ipsisque præcipuè Gallis admirabilis haberetur. Inter alias quæ ei non minus à natura quàm ab arte eximiæ dotes inerant, liberalitate qua maximè militum animi capiuntur, admodum insignis fuit. Nemo enim eo aut exquisitius aut opportunius, aut deniq; hilarius vnquam erga suos non modò, sed & hostes ipsos magnificentiæ splendorem exercuit. Peruenerat à Lesbo insula tum fortè ad proxima Calabriæ litora sæuissimis eiectus tempestatibus Philippus Rauastenius Belga, Gallicæ classis præfectus, nauibus partim naufragio amissis, partim vi ventorum dissipatis: ipsa verò prætoria naui adeo quassata, vt cum violenter ad Cythéream insulam scopulis illisa, magnis rimarum hiatibus aquam vndiq; admisisset, ipse seminudus cum nobiliorib.

euaserit. Ad eum itaque Consaluus nausea confectum, tum recentis periculi imagine, reique male gestę dolore consternatum, omnique castrensi & domestico exutum apparatu, continuò dona misit, quæ & præsenti rerum fortunæ maximè congruebant, & (si multitudinem preciumque spectares) regiam liberalitatem superare videbantur. In his pręter omnis generis commeatus vim ingentem, fuere sericæ vestes preciosis sibellinarum ceruariorumq; luporum pellibus suffultæ. Itemq; lecti serici, stragulæ, tapetas, & vasa argentea in mensarum vsum, nobilesque aliquot equi phalerati: tantusque earum rerum numerus fuit, vt ad eius quoque comites ferè omnes ea liberalitas perueniret: quibus muneribus adeo sibi Gallorum animos obligauit, vt tantum virum cum omni laude, tum eo ipso quod regebat, regno dignum prædicarent. Aderant cum Rauestenio plerique Gallicæ nobilitatis iuuenes, & ante alios Ioannes Stuardus Albaniæ regulus in Scotia regiæ stirpis adolescens, quem postea inclyti nominis ducem in Italia vidimus. Iamque ipse Rauastenius minus iniquo animo fortunæ acerbitatem ferebat, quum nulla in re se Consaluo parem esse fateretur. Paulo enim antè æmulatione gloriæ ductus inuitantibus Venetis in Lesbum insulam nauigarat aduersus Turcas, vt Consalui decus Cephaleniæ feliciter partum expugnata Mythilene, tanquam nobiliore vrbe insulâque superaret. Sed ea oppugnatio alacrioribus aliquanto, quàm fortioribus Gallorum animis tentata, fœdum admodum habuit exitum: nam ab vrbe, cuius mœnia tormentis latè prostrauerant, propugnantibus ingenti animo Turcis repulsos, insulaque excedentes atrox ac vehemens tempestas in Ægeo mari adeo dissipauit, atque iactauit, vt nulla ex his quæ superfuere nauibus aliarum cursum tenere potuerit. Cæterùm non deerant Hispani milites, qui quum Gallis ea dona plurimum inuiderent, in contubernijs, & coronis apertè dictitarent, Consaluum regia manu opes in alienos profundẽtem, militum suorum egestati prospicere debuisse, vtpote quibus multorum mensium stipendia deberentur. Adeoque ea vis iniquioris inuidiæ indignabundos militum animos inuasit, vt vno consensu subita alienatione cõsternatus exercitus, captis armis, instructaque propemodum acie, aduersus ducem stipendia flagitaret: iamque eò processerat furor, vt hastas contra inermem inclinarent, neque vlla res eum in tanto discrimine magis tutata est, quam mira oris constantia verborumque maiestas. Siquidem militi gregario atrocibus oculis cuspidem intentanti læua hastæ supposita arridens dixit: Atolle miles incaute, attolle cuspidem, ne me per ludum transfodias: idque tam familiari vultu ac si miles ille alioqui peracerbè dentibus infrendens iocari videretur. Violatus tamen est contumeliosissimo verborum genere: nam excusanti stipendiorum dilationem, & se in extrema pecuniæ inopia constitutum esse iuranti, Hischia Cantaber centurio superbè respondens, Si pecuniam, inquit, non habes, filias tuas prostitue. Quod verbum, quanquam nullum conceptæ indignationis signum ab irato in pręsens exciuerit, adeo tamẽ altè in pectus descendit, vt quũ seditio sedata certis pecuniæ sponsionibus fuisset, nocte quæ insecuta est Hischiam correptum laqueo strangulari, fenestræque suspensum exercitui spectandum proponi iusserit. Ea seueritate Consaluus pristinam imperij authoritatem, quæ recenti militum consternatione penè amissa conuulsaque fuerat, non modò recepit, verùm & in posterum seditiosorum ac petulantium animos, ne

mos, ne se dicto factóue lædere auderent, eius repentini supplicij atrocitate deterruit. Crebræ tamen voces ab totis cohortibus edebantur, vt extemplò, aut debita sibi stipêdia persolueret, aut vniuersi soluti sacramenti religione dimitterentur. Aliam enim sibi milites Fortunam liberaliorem que militiam cupidissimis animis spectabant: namq; eo fortè tempore Cæsar Borgia Alexandri Pontificis filius, quum omnium Vmbriæ togatæque Galliæ, & Thusciæ regulorum imperijs & ditionibus inhiaret, magnó stipendio, ingentique præda ex opulentis vrbibus ostentata, veteres milites maximeque Hispanos adse vocabat: ita vt iam vniuersi per partes sensim dilapsuri, ac signa deserturi viderentur. Verùm ei Fortuna, quæ ipsum in arduis rebus nunquam destituit, aliènato propè exercitu, & nullum ex Hispania Siciliaque aurum expectanti, opportuno præsentique numine adfulsit, siquidem ex mercimonijs admodum preciosis Ligusticæ nauis, quæ Asiam petens fortè in Tarentinum sinum venerat repentè ditatus est, quum eam nihil tale expectantem, atque à triremib. Liscani Hispani circumuentam, iure quodam, quò ferrum ad Turcas deferret per Pucium Trierarchum in prædam vertisset. earum mercium precium centum milium aureorum nummûm superasse ferebatur. Coactus nimirum est contra naturam suam Consaluus impotenter agere, non quidem auaritia inductus, sed extrema impulsus necessitate: vt scilicet milites in officio contineret: quorum virtuti confisus maxima quæque atque ardua feliciter se confecturum sperabat, si eorum ingenia aliquot iam de causis deprauata, vehementerque incitata exoluto stipendio pacarentur. Solebat ille dicere quum humana iura violaret, Imperatori ęqua vel iniqua ratione omnino esse vincendum, vt parta demum victoria detrimenta illata miseris, cumulata liberalitate sarcirentur. Iam aliquot menses in ea lenta obsidione consumpserat, quum multis sensim coniecturis factus est certior, Gallos haud quaquam ea regni diuisione contentos, occultè hostilia moliri, literisque transmissis solicitare Geuarram Ferdinandi Aragonij adolescentis nutricium, & Leonardum præsidij præfectum, vt Gallis potius quàm Hispano regi, qui ipsius patrem regem prodidisset Tarentum dederent. Auxerat quoque suspicionem Alegria Gallorum ducum longè promptissimus, qui paulo antè per speciem religionis postularat, vt sibi aditus pateret ad S. Cataldi templum, cuius numen tanquam tutelare à Tarentinis religiosè colitur, scilicet vt votum pro salute susceptum oblatis donarijs præsens exolueret. Per idem quoque tempus Galli Manfredoniæ præfectum vt ipsis potius quàm Hispanis arcem vrbemque dederet magnis pollicitationibus inuitarant. Sed Consaluus Gallorum conatus in præoccupanda Manfredonia miris artibus superauit, & cum Geuarra egit, ac Leonardo, qui natura Gallis infensi erant, vt ad deditionem maturandam, adolescentem æquis propositis conditionibus hortarentur. Iam ipse admirabili stupendaque ratione Annibalis Pœni exemplò circiter viginti nauigia plaustris imposita ab aperto pelago in internum atque conclusum mare transuexerat. Est id latum miliaria circiter quatuor instar ingentis stagni, in circuitu verò decem & octo millia passuum amplectitur, semperque vel sæuis incidentibus tempestatibus tranquillam & tutam nauibus stationem copiosissimamq; piscationem præbet. Ab ea parte Tarentũ minimè munitum erat, sed domus populariũ frõtibus inter se coniunctæ pro muro erant, nihil vnquam hostile ab ea parte ex-

pectantibus Tarentinis. Nauibus itaque ingenti militum plausu, multisque tympanorum & tubarum cantibus in portum deductis, et toto mari vagantibus, magnus Aragonijs terror illatus est: quanquam ea res specie ipsa quàm visu & facultate oppugnationis terribilior erat. Nec multò pòst veluti desperatis rebus Leonardus atque Geuarra Ferdinando adolescenti persuasere, vt se incolumem melioribus fortunę casibus seruare vellet. Quia si consenescere obsessa in vrbe perseueraret, certa ei vitæ pericula instarent: infensos enim ipsi imminere longè maximos reges, cæteros verò principes eorum esse fœderatos, à quibus auxilia opperiri & opinione stultum, & exitu miserum videretur. Tarentinos porrò adeo cumulatis diuturnæ obsidionis tædijs & incommodis afflictos esse, vt iam acerbiora quęque exoptent, modò obsidione belloque liberati tot ærumnis atque laboribus finem inueniant: si vrbem arcemque dederet, à Cõsaluo facilè impetraturum, vt sibi in quas velit terras cum regia supellectile & domestico comitatu liberè proficisci liceat. Igitur Ferdinandus his abductus consilijs Geuarram emittit: inducię sex dierum statuuntur; commeantibusq; in vrbē Aloisio Errera, & Petro Paceo Consalui pręfectis, de Tarenti deditione transigitur: cuius quidem pręproperæ deditionis Leonardus & Geuarra Tarentinorumque primores inuidia deflagrarunt. At Ferdinandus summo cum honore, singulariq; humanitate à Consaluo susceptus, quum ex conditionibus regno excedere, et paterna sequi consilia maturaret, è Bytunto oppido non multò post Tarentum retrahitur, frustra querens & gemens quòd à suis fallicissimè inductus, et sub fide regia nefariè proditus custodiæ traderetur. Nec multis inde mensibus (quod vehementer mœrorem eius auxit) in Hispaniam deuectus est, vbi in libera honestaque custodia paternæ simul fortunæ, & iniquæ suæ sortis casum æquo animo ferre condisceret. Verebatur enim Consaluus, ne adolescens Federici patris consilia innixus ad Gallos transiret, Aragoniorumque animos in spem recuperandi regni erigere, & ab Hispanis curaret auertere. Iubenti enim regi, & ab se minus honesta postulanti Consaluus vel cum laude suæ dignitatis parendum iudicabat: quod tametsi sacramento adactus quæ promiserat non præstaret, id totum tamen ad imperantis regis arbitrium referretur: qui vti absens, ignarusque earum rerum ex Iure consultorum responsis nulla Consalui sponsione obligari posse censeretur. Interea oborta est contentio de finib. regionum inter Gallos & Hispanos togatorum primò hominum & Iureconsultorum, moxque insolentia & libidine militari ad cruentam altercationem deducta, quum vtrinque à Consaluo atque Namurtio publica monumenta descriptarumque regionum tabulæ ex Geographorum atq; annalium fide ad iudicij coniecturam proferrentur: quando iam à multis seculis immutante vetustate vrbium & regionum antiqua nomina perierint, aut perperam translata, corruptaq; semibarbaris vocibus, tenebras scribentibus, legentibusque offundunt. Constabat enim Neapolitanum regnum, quod pari propè æstimatione reges Gallus & Hispanus inter se diuisissent, in quatuor præfecturas, ita partientibus antiquis regibus abijsse. In Campaniam scilicet, quæ magna ex parte Leboria terra dicitur, extenditque sese nouo regni limite a Fundano saltu vltra Sarnum & Sylarim Picentinorum extremos amnes vsque ad Laum, Lucaniam à Brutijs diuidentem: cuius prouincię, caput est regia ipsa Neapolis vbertate rerum omnium incredibili, prospectuq;

maris

maris periucundo,& quod animis vel tristibus perpetua hortorum viriditate semper arridet. Post Campaniam incipit Aprutina regio olim Praecutina: hęc ab Apennino per Samnium ad Hadriatici maris oram protenditur, cuius caput est noua vrbs Aquila, ex antiquis Amiterni Forconæque ruinis ædificata. Reliquas porro duas, à læua Apuli Salentinique obtinent, à Gargano scilicet monte ad Iapygium extremum desinentis Italiæ promontorium. Quarta autem regio Brutijs attribuitur, quibus hodie perperam Calabriæ nomen est inditum, quum contrà Calabri ij sint, qui circa Brundusium Apuliam ad mare Superum incolunt. Brutiorum caput est Cosentia. Ita Brutij sub falso Calabrię nomine à Sylari ad fretum vsq; Siculum extenduntur, comprehensa quidem ad Ionium magnæ Gręcię ora, eaque parte Lucaniæ simul intercepta, quæ inter Laum, hodie Lainum, et Sylarim Tyrrheni maris litus attingit. Brutij itaq; & Apuli Hispanis, Campania omnis cum Aprutina regione Gallis obuenerat. Intererant autem duæ exiguę & nouæ quidem appellationis regiones, Capitanata scilicet & Basilicata, abscissæ proculdubio ab Apulia atq; Lucania quũ vetusti reges noua semper diuisione gauderẽt, vt benemeritis proceribus, quorum numerus æquo amplior offerretur, donatiui nomine præfecturas largirentur. Capitanatam complectunt amnes duo Fronto scilicet, qui hodie Fortoris nomen induit, et Aufidus in siticulosa Apulia nobilis. Basilicatam autem Hirpinorum & Lucaniæ fines includunt. Igitur Tripalda quod est oppidum in Hirpinis parato, sed nondum cœpto bello limen aperuit, quum Galli ea occupata superuentu Hispanorum, qui eam tãquam suę ditionis repetebãt, commisso cruento certamine infeliciter dimicassent. Ab hoc enim quan quam leuis pugnæ prospero euentu, totius obuenturæ victoriæ non dubium omen acceperunt.

FINIS PRIMI LIBRI.

DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBÆ COGNOMENTO MAGNI

LIBER II.

VVM hæc in Hirpinis gesta essent, Galli vlturi iniuriam, tanquã turbata pace, sese in Hispanos è proximis pręsidijs effuderũt, certatumque est per multas cædes de possessione oppidorum, quæ ambigui iuris esse viderentur. Sed Consaluus quòd dispersis per hyberna copijs suis valido paratoque hosti esset inferior, iure & legibus, quàm armis disceptare malebat, testabaturque legatis ad Namurtium missis, id fœdus quod inter reges ictum esset, se nulla ex parte violaturũ, nisi ad summam iniuriam sibi vis inferretur, ne temerè sumptis armis in expe-

ctatum ambobus regibus bellum excitaret, quod demum nisi luctuoso rerum exitu finiri non posset, seris vtique remedijs ad repetendam pacem, cum fortuna semel alterutræ partis causam vel leui rerum inclinatione fouendam suscepisset. Ad ea Namurtius respondebat, nihil se omnino ex his regionibus appetere, quæ disertè in fœderis tabulis Hispano Regi adscriberentur, arbitrari autem quæ prętermissæ videri possent, Capitanatam scilicet & Basilicatam ad se potius æquissimo iure pertinere, quàm ad eos qui feraciores frumentariasque prouincias ex rudi vel astuta diuisione consecuti, Gallis demum præclaro hæreditatis iure, in eo regno potioribus Pelignorum & Præcutinorum steriles atque asperos montes reliquissent. Quum eo modo intentis vtrinque armis de interpretando fœdere, æquitateque diuisi regni disputaretur, Consaluus atque Namurtius in colloquium deuenerunt, apud templum D. Antonio dicatum. Id erat religionis causa percelebre inter Atellam & Melphim. Constitére igitur ambo duces consecrato in loco ad aram maximam, vbi solennia sacra peracta sunt, dictisque sententijs in vtramque partem aliquandiu de ratione finium explicationeque fœderis contendére. Sed id disceptationis exitus fuit, vt oppida, de quorum possessione dubio iure certaretur, interim communis imperij forent, erectis scilicet amborum Regum vexillis, donec è Gallia pariter & Hispania exploratis Regum voluntatib. quid illi in perscribendo fœdere sensissent, intelligique vellent, interpretatione legitima referretur. Nec multò pòst milites, quibus à certa spe prædæ bellum maximè vtile, & concordia semper inanis & sterilis fuit, ipsique duces ingenio astuto ambitiosoque bellicæ laudis atque potentię percupidi, malè auspicatas inducias sustulerunt, adeo turbatè, vt Consaluus non temerè sibi timens, quod Gallicis pręsidijs vndique circumuentus videretur, ab Atella auijs atque nocturnis itineribus ad fallendas suspectæ gentis insidias profectus, per Bytuntum atque Andriam Barolum contenderet, bellumque pararet. Reges enim artificio simulationis impliciti pari libidine id totum & integrum quod ex belli Fortuna parari posset vehementer affectantes, adeo perplexè & obscurè respondebant, vt se tanquam ignaros earum regionum nequaquam ad exactę diuisionis rationem in concipiendo fœdere conditiones expendisse faterentur, propterea que integram tractandæ asserendæque concordiæ facultatem ad ducum arbitrium callida dissimulatione reijcerent, quib. tamen ex arcano pręscripsissent, sicuti postea cognitum est, vt nihil ex cõtrouersia diffinirent: sed vni tantùm cõmodo, vel extra ius & æquum innitere ntur, ac eam quæ magno certoque vsui foret gerendi belli occasionem arriperent. Eo modo cùm vtrinq; ab astutis ingenijs belli causa iactaretur, nec (vti credi volebant) æquitatis atque iustitiæ simulatio diuturna esse posset, nudatis vtriq; animis bellum erupit, grauiore quidem impetu Gallorum, qui paratiores non ea modò quæ ambigui iuris videri possent, sed iam planè Hispanis adiudicata Apuliæ oppida vrbesque inuadebant, egregiè quidē resistentib. Hispanorum pręsidijs, atq; his sępe erumpentib. ita vt quotidiana pręlia miscerent: incolarum verò opes vtriq; militi prędę essent, & Apuliæ pastionis vectigalia fugatis pastorib. et direpto pecore euerterentur. In apricos enim atq; tepentes Apuliæ campos, ex algidis Apennini vallibus deducta ingẽs maioris atq; minoris pecoris multitudo, quotañis hybernabat, magnoq; id regib. erat emolumẽto, quòd inde supra centũ millia aureorũ

nummûm

nummum portorij nomine penderentur. Consaluus quum de gerendi belli sede consultaret, & nonnulli proceres Lucaniam alendo militi trahendoque bello aptiorem, firmioremque putarent, cohortante Prospero Apuliam & Barolum vrbem cæteris omnibus prętulit, ibique maritima vsus opportunitate, commeatus & auxilia certius atque commodius expectare constituit: scilicet vt initio vehemens Gallorum impetus mora ipsa et perutili cunctatione frangeretur. Vrbs Barolum ab Heraclio Imperatore ædificata fuisse fertur, idque facilè indicat ænea pedestris eius statua, quæ in foro erecta conspicitur. Portum habet iacta mole manu factum, sed iustæ classis minimè capacem, nec Coro Aquiloneque perflantibus omnino tutum, triremibus tamen pacis, mercatorijsque nauigijs opportunum. Ex aduerso Namurtius quum aduocatis in concilium ducibus de administrandi belli ratione sententias exquireret, quod in vnum minimè consentirent, nihil quod ad victoriam conducere videretur, suspensa deliberatione decernebāt. Erat in partibus Gallorum Andreas Matthæus Aquauiua Præcutinæ Hadriæ regulus, ingenio optimis literis exculto, exercitatoque militiæ inter alios Andegauensis factionis proceres facilè primus: cuncti enim ferè eius sectæ ab Hispanis ad Gallos defecerant. Is nihil potius ac omnino vtilius atque securius, ad non dubiam spem incruentæ propè victoriæ demonstrabat, quàm admotis continuò viribus vniuersis, Barium oppugnare, in potestatemque redigere, proximam scilicet amicamque hosti vrbem, nobileque totius Hadriatici maris emporium, vnde maxima terra marique Consaluo detrimenta inferri possent. Suberatque inde facultas Bytunti copiosę vrbis potiundæ, expugnandique in ora Iuuenatij, quod olim Iuuentus Egnatia fuit. Obtinebat autem Barium Isabella Aragonij Alfonsi regis filia, hostili animo in Gallos mulier, quod euerso Sfortianæ domus principatu ipsius filium ex Ioanne Galeacio Sfortia genitum in Galliam abduxissent, vt ibi adolescentulus sacris cucullatorum initiatus, captiuoq; similis, extra paterni imperij spem, sacratis in claustris consenescere cogeretur. Hæc vti generosam decebat, gerentemque paternos spiritus, ferre non poterat Gallos rerum dominos, qui duo, paternæ simul & coniugalis fortunæ suæ imperia deleuissent, propterea mirificè fauebat Hispanis, a quibus ipsa genus duceret, ipsique præsertim Consaluo, à quo vti sæpe Barium adeunte inuisenteque, studiosissimè coleretur. Erat id Aquæuiuæ consilium in rem aptissimum: sed in fatis erat, vt Galli tota Italia pellerentur. Ex aduerso enim duo veteres acerrimique duces inter se sensibus affinitateque coniuncti Alegria atque Palicia id consilium oppugnandæ fœminę tanquam ignobile fortibusque viris turpissimum improbantes, vniuersas vires Barolo potius admouendas censebant, vbi dux hostium & belli caput, & quicquid floris esset in Hispanicis copijs: præterea Columnij tanti nominis duces Gallico nomini infensi, opprimi posse viderentur, quando Barolitana mœnia per se vetusto ædificandi more debilia, nullóque intus aggere confirmata, nec primos quidem tormentorū ictus ferre possent. Futurum enim esse, si egregio nobilique impetu quo Gallicum decus semper creuit, seq; super cæteras gentes feliciter extulit, audendum arbitrarentur, vt vrbe capta deletisq; hostibus, bello vix dum cœpto finem imponerent: aut certè Consaluū priusquam nouis erectis munitionibus se permuniret, et maiorib. augeret copijs, ad iniquas omnino pactiones cōpellerent, omniq; penitus

vetere existimatione spoliarent. Ad ea Namurtius, hæc inquit veluti speciosa, maximeque decora auribus quidem, sed nemo sanus tanquam ardua atque aspera factu ad animum admiserit. Neque enim adduci possum, vt acerrimum credam hostem, et pro salute & gloria propugnantem, tormentis nostris continuò cessurum, aut deditionis nomine quicquam admissurum quod indignũ pristina sua dignitate videri posit. Quo fit vt obsidere Barolum quàm oppugnare satius existimem, quòd hostis commeatus inopia laboret, quòd pecunia indigeat, & quòd maximum ad vniuersi belli victoriam momentum affert, Brutij vltrò desciscentes vexilla Gallica singulis in vrbibus extollant. In hanc igitur sententiam continuò iêre Ludouicus Arsius, & Castellio cognomine Formantes, ipseque Ciandeius Heluetiæ legioni præpositus. Obegninus enim, cuius post Namurtium in castris summa erat authoritas, cum tertia ferè exercitus parte ex Apulia profectus, in Brutios contenderat: apud quos iampridem nomen eius erat percelebre, quòd superiore bello ex præfectura, moderatè & leniter illis semigræcis gentibus imperasset, & bellica demum virtute inclytus ipso Consaluo cum rege ad Semenariam memorabili pugna superato, opinione omnium cæteris Gallis ducibus anteferretur. Quibus de causis multas amicitias, multasque in illis regionibus haberet clientelas, ex vetere scilicet Andegauensiũ partium studio: & tum peropportunè Sanseuerini principes audita regum discordia ab Hispanis desciuissent. In his erant Bernardinus Besennitanus, Robertusque Salernitanus, & Honoratus Myleti Comes: quorum maximæ atque expeditæ opes erant ad conflandum bellum, si eò pergere Obegninus, vti erat multorum literis ac nuncijs accersitus, & exoptata diu Gallica signa proclinatis ad defectionem populis ostẽtare maturaret. Nec properantem opinio de Brutiorum studio non temerè concepta vsquam fefellit: nullum enim oppidum fuit, cum ipsa vrbe Cosentia, quæ aduentanti minimè portas aperiret, ipseq; eo successu depulsis vndique Hispanorum præsidijs, et magistratibus, propè sine vulnere victor vsque ad Messanę fretum deferretur. Interea Namurtius medij atque ideo parum salubris consilij rationem sequutus, diuisis per circumiecta oppida copijs, ex lõginquo obsidere hostes, qui Baroli constiterãt, subuectos commeatus intercipere, excursiones hostium cohibere, infirmiora eorum præsidia tentare, atque expugnare constituit, sic vt plures dies vtrinq; milites susceptis ex occasione diurnis nocturnisq; expeditionibus exercerentur, leuia tantùm prœlia fierent, ostentandæque virtutis causa, quæsitis frustra congresibus Galli dictitarent, strenuos quidem pedites Hispanos videri, equites verò secus, vtpote qui eludendo, & in gyrum flectendo equos, robustas Gallorum hastas formidare, concursionesque vitare ignobili fuga consuessent. Non tulere elatis animis verborum contumeliam nonnulli Hispani equites, ita vt responderent, si pari numero, & paribus armis quibus cataphracti vterentur, pro gloria decertare vellent, se patentem in campum prodituros, vt quinam maximè strenui bellatores forent, Galli an Hispani, nobili spectaculo edito, verùm ex collata virtute specimen præberetur. Non abnuere conditionem Galli, dieque constituta, Venetus Tranij præfectus, vti ex professo nemini socius, & vtrisque pari studio amicus atq; hospes locum certamini, Veneto tutum præsidio, ad vrbis mœnia concesit. Ea autem prouocatione Consaluus magnoperè lætatus est,

quòd

quod studio parandæ laudis milites accendi, exacuique eorum virtutem egregia contentione perspiceret. Vndecim ex condicto prodiere Galli, quibus totidem opposuit, ex vrna sorte ductos, quum supra centum equites ambitioso concursu nomina dedissent. Concurrere vtrinque tanta vi, vt nunquam ardentioribus animis, vehementioribusque viribus certatum sit. Plures hastarum impetu deturbati, aut suffosis equis destituti in pedes, tanta pertinacia decertarunt, vt quum sex horis continuè depugnassent, omnes ferè cùm suo, tum alieno cruore fœdati, nec fatigati quidem sub tanto armorum pondere in occasum Solis certamen extraxerint, certa iam ad Hispanos vergente victoria: nisi eam quatuor Galli memorabili casu penitus elusissent. Septi enim equorum cadaueribus, mira constantia, felicique virtute, tanquam ex castrensi munitione repugnarunt, frustra Hispanis equos adigere conantibus, quum eorum equi, aspectu olfactuque stratorum equorum absterriti, sessores ipsos in diuersum à limine victoriæ transportarent. Ex Gallis longè fortissimè dimicarunt Torseius Palicianæ alæ legatus: & Mondraco, qui demum Mediolanensis arcis custodiæ præpositus prodigioso ictu fulminis conflagrante turre, cum tota penè cohorte interijt. Ex Hispanis autem summam laudem tulere Didacus Garcias Paredius, qui perfracta lancea, excussoque è manu forte gladio lapidibus iactis, quibus pugnæ spacium continuata serie tanquam corona descriptum erat, pertinacissimè rem gessit. Et Didacus Vera, aliquanto post ad Algerium in Africa, amissi exercitus infelicitate clarus. Spectatores, & Iudices ex tribunali incertam victoriam fuisse pronunciarunt, ea quidem testificatione, vt apud Hispanos expediti roboris nomen, apud Gallos autem inexpectatæ constantiæ laus mansisse censeretur. Non videtur prætermittendum salse & peracutè dictum Consalui. Equitibus enim ex eo certamine reuersis, quũ Alarco (is pugnæ spectator affuerat) vnius maximè Garciæ Paredij virtutem miris laudibus attolleret, quod hasta, ense, clauaque alio casu amissis, subitum ex ea necessitate consilium arripiens, collectis ac cumbratis in hostes lapidibus longè omnium pertinacissimè dimicasset. Non est inquit, cur tantopere mireris Alarco, quod Garcias alioqui vir egregiè strenuus, suis peculiaribus ex natura ingenij fretus armis, ante omnes optimè & vehementissimè rem gesserit: ita vt astantibus extemplò risus sit obortus. Notabatur enim argutè faceteque in Garcia vehemens atræ bilis morbus, quæ sæpe ex interuallis vsque ad insaniam correptus, pugno ferire obuios, saxaque in turbam iaculari insanientium more consuesset. Exinde Galli Hispanique æmulatione virtutis accensi, multo quàm antea ardentius atque audacius bellum gerebant. Vsque adeo vt de gloria potius quàm de regno certare viderentur. Quamobrem necesse erat singulis propè diebus multos capi ac interfici, quod plerunque dispositis insidijs, & nonnunquam apertis in campis ex occursu iusta penè acie dimicarent. In redimendis autem permutandisque captiuis, crebræ contentiones, querelæque vtrinque ducum & militum animos exagitabant, quum æquo sæpe grauius precium captiuis imponeretur, neque vllos vnquam pares oblata permutatione, militaris auaritia reperiret. Quibus contentionibus obuiam eundum ratus Consaluus cum Namurtio egit perscriptis legibus, vt gregario pediti menstrui stipendij, & trimestris equiti precio libertas constaret: cohortium autem præfecti atque signiferi semestris stipendij summa mulctarentur;

annuum porrò legatus alæ persolueret: Cæteri ductores ex ordine nobilium, si caperentur, ex summi ducis arbitrio precium penderent. Edixit autem seuereque singulos duces admonuit, vt benignè ac libaraliter captiuos custodirent. Hoc enim ad famæ decus requirebat, vt Hispani non virtute tantùm Gallos, sed humanitate & munificentia superare niterentur. Per eos enim dies Baiardus Gallus Hispanum equitem, ex nobili Sotomaiore familia ad singulare certamen prouocarat, quum se Gallus ab Hispano graui affectum contumelia quereretur, quòd durius ac illiberalius quàm deceret, fuisset custoditus. Cognita nanque causa Consaluus seuerè hominem increpauit, iufsitque certaminis aleam subire, vt animi subagrestis ignominiam Marte iudice dilueret: aut victus, quòd gentis familiæ decus improbo facto defœdasset, meritas turpi vitæ exitu pœnas daret. In eo itaque certamine fortuna ius dixit, eo euentu vt Hispanum Gallus non obscuro pudore confusum, neque se promptissimè ad inferendos ictus explicantem, gladij mucrone per summam iuguli loricam coniecto, celerrimè confecerit, Hispanis iure cadentem omni contumeliarum genere onerantibus: vtpote qui patriæ nomen turpi antea facto, & mox ignobili morte dedecorasset. Hic est ille Baiardus, qui postea tanquam longè pugnacissimus opinione omnium existimatus, à Francisco Gallorum rege promeruit, vt ante alios deligeretur, à quo ipse ad Mediolanum acie victor profligatis Heluetijs, equestris ordinis insignia susciperet, spectatæ quidem virtutis meritò vel summis regibus maximè decora: quandoquidem nobili in prælio partus honos, vel regi imperatorique, præter id totum, quod in his accuratè suspicimus maiestatis decus, nouæ propriæque laudis dignitatem accumulet. Cæterùm Namurtius peramplo subnixus equitatu aliquanto effusius quàm Hispani per Apuliam euagabatur, tanta quidem licentia audaciaque, vt pastoribus ediceret, omne pecus in herbidos Cerignolæ campos pascendi causa deducendum, quando ipse eius tractus pastiones ab iniuria hostium dispositis præsidijs esset defensurus. Ea res vti erat præconis voce pronunciata, & à speculatoribus delata ad Hispanos, multos eorum ex proximis præsidijs ad prædam exciuit: ière autem eo agminis ordine, vt tertia pars expeditis armis instructa, pecora simul & pastores inuaderet, reliquæ porrò duæ partes in insidijs consisterent, & effusum in prædatores Gallorum præsidium aggrederentur. Nec dolo composito euentus defuit. Galli enim, vbi primos hostium inuadentes turbantesque pecoris greges, et pastores in fugam coniectos conspexere, in eos extemplò impetum fecerunt, tantaque vi eos refugere simulantes persecuti sunt, vt in insidias inciderent, & plerique eorum caderent, ac multo plures caperentur. Sed id ex voto maximè lætum facinus, Fortuna dolis libenter illudens, è manibus Hispanorum celeriter eripuit: cum valida Gallorum manus, quæ Canusio ad incertam spem prædæ fortè exierat, hostibus fessis, & in abigendo pecore occupatis occurrisset. Improuiso enim superuentu hostium Hispani nequicquam expedire arma, componereque ordines & repugnare conati, præda omni captiuisque relictis, in fugam se dederunt. In ea commutatione fortunæ, tenente campos equitatu, nonnulli Hispani cæsi vulneratique sunt. Venere autem in potestatem Didacus Vera vnus (vt diximus) ex vndecim pugnatoribus, & Theodorus Boccalus Græcæ nobilitatis Spartanus ciuis, qui leuis armaturæ equitibus præerat, & Aloisius cognomento Gordus,

quòd

quòd Hiſpanicè præpinguem ſignificat, cohortis Celtiberorum præfectus. Is eſt qui poſtea Rauennate in prælio Odettum Lotrechium inclyti nominis Gallorum ducem, multis acceptis vulneribus cruentum proſtratumque, ne à commilitonibus, qui iuxta eum ipſum Gaſtonem hoſtium imperatorem confoderant, interficeretur, corpore ſuo protexit atque ſeruauit. Hac re ex inſperato bene geſta, Galli coactis in vnum copijs, ad Baroli vſque portas ſeſe effuderunt. Sed oſtentata tantum acie retrò inde ad Cerignolam repentè ſigna conuertuntur. Cerignola antiquitus Gerionis caſtellum fuit, Pœni Annibalis id temerè oppugnantis irrito conatu pernobile. Ab hoc oppido Galli cum murum ſubijſſent, Acunia equitum præfecto, & Zaracte ſclopettariorum duce ſeſe acerrimè defendentib. cum detrimento ita repulſi ſunt, vt non multò pòſt nouis adaucti copijs conuectoque tormẽtorum muralium iuſto apparatu ad oppugnandum Canuſium conuolarent. Erat Canuſij Petrus Nauarrus cum ſua Cantabrorum cohorte, cui Collius ſclopettarios circiter ducentos addiderat. Cum hac delecta manu Namurtium prolatis tormentis ſternentem muros, & alijs atque alijs Vaſconum Gallorumque cohortibus ſummiſsis, prælium magno omnium ardore inſtaurãtem, per triduum incredibili virtute ſuſtinuit, haud dubiè in ipſis vel fruſtra defenſi oppidi ruinis honeſto interitu nominis ſui famę ſatisfacturus, niſi per occultos nuncios iubente Conſaluo vt ſibi conſuleret, fortiſsimosque milites conſeruaret, parendum eſſe cenſuiſſet, quãdo eius ſalus incolumi cohorte, poſſeſsionem ignobilis oppidi multo charior haberetur, poſtquam ipſe in eo periculo laboranti opportunè opem ferre nequiret, niſi quòd à belli ratione penitus alienum cenſeretur, vniuerſę pugnę aleam periniqua conditione ſubeundam exiſtimaret. Iam enim pari conſilio ne iterum ſalutis periculum ſubirent Acuniam & Zaractem, Gerione excedere iuſſos in caſtra receperat, coniectura iudicans hoſtes Canuſio in poteſtatem redacto, confeſtim illuc, vt receptum incommodum vindicarent, omnino redituros. Itaque Nauarrus quantis fieri potuit artibus ſumma auerſi animi obſtinatione ſimulata, Gallis non iniquas conditiones offerentibus aures adhibuit, vſque adeo tamen grauatè, vt truci vultu contumaciq; ſermone conditiones nonniſi honeſtiſsimas admiſſurus eſſe putaretur: quanquam vix tertia pars militum integra ſupereſſet, multis ſcilicet interfectis, & reliquis ferè omnibus ſauciatis. Nec ſibi vllam Namurtius moram attulit, quin extemplò tranſigeret, quòd vel iniqua inuſitataque deſperatis hominibus, nec inultè perituris omnino concedenda viderentur. Impetrauit enim ea omnia Nauarrus quæ neceſſariò deditionis caſum ad non dubium decus honeſtarent, ſcilicet vt ex præſidio decedenti, explicatis vexillis ad tubarum cantum ſonitumq; tympanorum, ac incolumi demum omni militum ſubſtantia, Barolum tutò regredi liceret: Gallique item iumenta præberent, quibus ſaucij auherentur: & Namurtius data fide Canuſinos ab omni iniuria inuiolatos, ſecurosque præſtaret. Hæc cũ pepigiſſet, adeo elatis animis Hiſpani militari incedentes ordine oppidi porta agmen eduxerunt, vt eos minimè victos eſſe, ſed omnino viciſſe crederes: et Galli magnoperè mirarentur, tantulas copias maximis ipſorum viribus reſiſtere auſas, tot iniqui Martis incommoda ſuſtinere potuiſſe. At Conſaluus aduentanti Nauarro obuiam egreſſus gratias egit, laudauitque palàm, quòd ſeſe & fortiſsimos milites, quos breui ſummę victorię participes fu-

turos speraret, opportuna vsus prudentia conseruasset. Referebat enim singularis tolerantiæ idomitique animi inusitatam laudem, qua audacissimæ gentis spiritus fregisse videri poterat: postquàm facto virium animorumque periculo præclarè constaret, vel grauissimos Gallorum impetus paucorum veteranorum constantia superari. Nec diu pòst Consaluus Nauarrum exigua quiete recreatis cohortibus Tarentum misit, ratus eam vrbem ducendo bello, parandæque demum victoriæ graue momentum habituram, cui hostis ex propinquo vehementer inhiaret, maximè valido fidelique presidio muniendam. Auxit quoque pari diligentia Andriæ vetus præsidium summissa recentium militum cohorte, vt id oppidum à septimo lapide Barolo subiectum contra hostes certæ opportunitatis munimentum foret. In hoc enim vnum precipuè consilium intentus erat, vt insultantem hostem patientia sustineret, donec auxilia superuenirent. Ab initio siquidem abruptæ pacis à Ferdinando rege postularat, vt nouo delectu in Hispania conscripti pedites & equites in Brutios mitterentur. Expectabat etiam à Maximiliano Cęsare Germanorum quingenarias cohortes septem, quas Heluetiæ phalangi tanquam æqualis disciplinæ par robur opponeret. Has enim Cæsar petenti Philippo filio facilè dederat, quòd Ferdinandi gener vtriusque regni Hispaniæ atque Siciliæ hæreditatem aditurus esse videbatur. Efflagitarat quoque frumentum è Sicilia, quum eius inopia laboraret, mirabaturque non aduehi quando id peracerbis obtestationibus a Nucia præfecto requisisset: & iam iam Liscanus cum triremibus Salentinorum oram teneret, vt Siculis nauigijs præsidio foret aduersus Præianem Gallum Archypiratam, qui ad Iapygium promontorium transituris insidias parasse diceretur. Opperiri quoque se dicebat, vt ad syngraphas nummarias, quæ ex Hispania Venetias essent transmissæ, à mensarijs ingentes sibi pecunię curarentur, quibus stipendia militibus vbertim exolueret. Hisce sermonibus tanta spe magnificè proposita, & multarũ rerum tegebat inopiam, & spes hominum mirificè sustentabat: vt milites in summa egestate pecuniæ, quòd alimenta graui etiam empta precio deficerent, quod lacera in veste seminudi essent, tot incommoda iniquissimis animis perferentes in officio facilè continerет. Nam intrepidæ frontis honor, & facundi oris maiestas, ac in peramplo ex celsoque corpore vultus alacer, bonæq; spei semper plenus, tantam promissis dictisque eius fidem afferebant, vt vel astutissimi milites, qui pleraque tanquam inani voto sperata, vti nimis ardua & difficilia factu, læto successu caritura iudicabãt, eum ab occulta vi præstantis ingenij, vel supra rationem futura diuinare crederent. Nam per eos dies nauigium cum multo frumento è Sicilia vel aduersis sæpe ventis applicuit, cumulauitque lætitiam altera nauis castrensi plena mercimonio, quam Venetus mercator Barolum adduxerat. In ea erant præter thoraces & galeas aliquot milia ex laneo panno caligarum, interiorumque tunicarum, multaque item saga, & integumenta capitis, & linteæ tunicæ: præterea calceorum ingens numerus. quæ omnia Consaluus ita coemit, vt pecuniam mutuam à familiaribus secretò acciperet, & ditiores præfecti ducesque minores fidem interponerent: ab Isabellaque Aragonia ad omne officium promptissima, ex numero Barensium ciuium mercatori vades darentur. His rebus magna omnium lætitia per cohortes turmasque diuisis, exercitum ex diuturna illuuie sordidum nouo cultu vsque ad elegantiam adornauit,

vsque adeo expeditè ac liberaliter, vt quum auri esset egentissimus magnam reconditæ pecuniæ vim habere crederetur, quam opinionem inter milites alere erat solitus. Nam eos aliquando stipẽdia nimio plus quàm ipsi ferre possent differri conquerentes, allocutus, dicere erat solitus: Estote bono animo commilitones, nam obsignata integraque adhuc nobis superest illa ingens arca, ex qua cum pro matura victoria opus erit, ad explendas omnium cupiditates immensus signatæ pecuniæ thesaurus effundetur. Cæterùm Namurtius Canusio Gerioneque potitus, alia quoque oppida circumducto exercitu, quòd essent nudata præsidijs, ad deditionem facilè compulit, transgressusque Aufidum Canusino ponte ad secundum lapidem à Barolo positis castris consedit, præcone ad portas misso qui Hispanos, si viri essent, ad iustam pugnam prouocaret, vt vtriusque gentis virtus æquo in campo spectaretur: ac ex ea victoria Marte iudice, bello finis imponeretur. Ad ea Consaluus feruidi paratique hostis impetum mora eludendum ratus respondit, se nequaquam ad nutum expetentis hostis, verùm ex arbitrio rationeque exploratæ occasionis dimicare solitum, nihilo secius Namurtio gratias ingentes se habere dixit, quòd adeo alacriter sese offerret: sed multo maiores habiturum, si tantisper, dum suorum equi calciarentur, & milites exacuerent gladios, armaque detergerent, opperiri minimè grauaretur. Fremebant tum Hispani, eoq; ferocius pugnam deposcebant, quod indignarentur hostes, iterum ex propinquo Baroli mœnia spectare ausos inultosque intra pauca stadia considere. Verùm Consaluus ita pugnæ studio incẽsos laudabat, vt eorum ardorem graui obtestatione compesceret, hortareturque vt eosdem animos in alium certioris auspicij diem, quem iam ipse præsentiret ad conferendum prælium conseruarent. Fore enim, vt breui ex ea cunctatione magnoperè lætarentur. Nec dicto fides abfuit. Non multò post enim, quum Namurtium satis se ad laudem ex ea prouocationis ostentatione profecisse existimantem, motis castris retrò ad Canusium signa vertisse didicisset, emisso repentè Didaco Mendocio eximię virtutis duce, cum omni equitatu vltimum abeuntis agmen adortus est, eo ordine instructa acie, vt binæ cohortes expansæ in alas ab vtroque latere equitatum irrumpentem cursu adæquarent, & sclopettis maximè rem gererent. His præfuere Centurionũ promptissimi Pizarrus, Scaladda, Spesiius, atque Zaractes. Conuertere itaque se Galli alacriter, & magno impetu prœlium iniere: ita vt Hispani tanquam cataphractorũ vim iniquè sustinẽtes, vti antea edocti fuerant, sese retro explicatis turmis reflecterent: et Galli non iam cofertim, sed laxato agmine conuersos nõ modò perurgerent, sed effusè consectarent. Tum verò cohortes lunato circuitu ad stadij spacium progressę vtrunque latus procurrentium hostium inuasere, & cataphractorum ala Columnia, leuis armaturę equitibus subsidio missa, dẽsato agmine prelium excepit. Dimicatum est aliquandiu vtrinq; vehementissimè, sed Galli ferè vndiq; circumuenti vulneratiq;, tantam vim prementis hostis quin se fugę mandarẽt ferre nequiuerũt, quòd Namurtius nihil tale veritus, disiunctis agminib. more Gallico iter intenderat, pręmisso vtiq; peditatu cum tormentis, et Palicia, Formanteque ex itinere dimissis, qui in hiberna pręsidiaq; sua, hic Quadratam, ille Rubos redibant. Eo modo victor Mendocius profligatos toto campo persecutus, multos cæcidit & intercepit, penè prius quàm id acceptum incommodum a Namurtio, qui opem ferre posset, ex suo-

rum fuga sentiretur. Itaque cum captiuis & spolijs Barolum reuersus, Consaluo extra portã occurrit. Is enim summo consilio reliquas copias sub signis eduxerat, vt si Mendocio aliquid parum feliciter accideret, ipse producta noua acie in pugnam deferretur. Tum verò ex complexu Mendocium cùm sua pristina virtute nobilitateque, tum singulari eo facinore edito illustrem, miris laudibus extulit, quòd insolentis hostis ferociam contudisset, idque vnum ante omnia tanquam ad certum omen maturæ victoriæ facto virium periculo præstitisset, vt Hispani Gallorum audaciam, & quo illi maximè valere videri volunt, impetum facilè contemnere condiscerent. Centurionum verò fortem operam collaudando ita probauit, vt menstruum stipendium donatiui nomine eorum cohortibus se continuò daturum polliceretur. Sequenti die Mendocius tempestiui lautique apparatus epulum amicis dedit, eo ordine, vt captiui nobiles Galli honoris causa inter proceres discumberent. Quum verò ad exhilarandum conuiuium poculis certaretur, & de hesternæ pugnæ successu liberi sermones inciderent, Mendocius præclarè testatus est, Gallos valde strenuos, in omnique periculo egregiè fortes fuisse: sed in ea pugna proculdubio Italicæ virtuti palmam deberi, quòd cataphracti alæ Columniæ collatis equorum pectoribus longè omnium promptissimè se spectante atque admirante dimicassent. Discumbebat iuxta primos Carolus Anoierius, cognomento Motta, suopte ingenio ferox & forsan frequentibus poculis incalescens. Is Dij meliora, inquit, Mendoci, quàm vt æquis auribus Italos virtute bellica nobis anteferri toleremus. Hispanos enim quum nobis pares esse fateamur, non est cur Itali vti semper imperitè, nec omnino fideliter arma tractantes vlla ex parte Gallis comparentur. Quandoquidem si gloriari captiuis licet, sæpe à nobis non vno in loco per Italiam profligati, integram nobis rei bellicæ laudem reliquerint. In hunc modum vociferanti Gallo, feruideque tumenti proximus erat Inicus Lopes Haiala vetustissimæ nobilitatis Hispanus eques. Is admoto cubito Mottam comiter admonuit, vt Italis maledicere desineret, ne illi patrij decoris memores, ac omnis contumeliæ prorsus insolentes, si id rescirent proculdubio defensuri publicam iniuriam, eum ad singulare certamen prouocarent. Tum ille altius sublata voce, prouocent inquit, vt lubet, quando nihil mihi omnino felicius exoptem, quam id forti dextra verum esse testari quod nequaquam temulento ore portulerim. Hæc vt dicta erant per Hayalam in contubernium Prosperi Columnæ delata sunt, vbi frequentes de more Itali equites aderant, increbuitque inter eos rumor, proscindi contumelia Italicum nomen ab arrogante Gallo, viderique eam iniuriam ferro vindicandam. At Prosper vbi id didicit, cuncta maturè peragenda ratus in ea præsertim causa, quæ totius Italiæ dignitatem respiceret, duos Ianos Romani sanguinis equites Brachalonium atque Capocciam sciscitatum misit, an vera essent quæ à Motta in conuiuio prolata dicerentur. Id si Gallus ingenuè & extra mensam fateretur, continuò eum stultè mentiri dicerent, & tot quot ipsi Galli vellent, ostendendæ virtutis causa ad certamen ex pari numero prouocarent. non erubuit Gallus, pertinacique animo conditionem accepit. Hic est ille Motta quem Borbonianæ perfidiæ crimine damnatum, ideoque exulem in ruina cadentis Vrbis vsurpato Prætoris nomine, ex tribunali ius dicentem vidimus, quum inter eos qui sacra humanaque confuderant, aliqua iuris &

æqui

æqui formula quæreretur. Sed is demum quum in Hispaniam preciosa præda diues enauigaret, ab auaris vectoribus ex morbo semiuiuus in mare proiectus est. Verùm Gallus pecunia se redimens ad Namurtium reuersus est, qui de omnibus quæ acciderant edoctus, ineundæ pugnæ causam, dictaque & promissa Mottæ suorum omnium hortatu comprobauit. Statimque inuenti sunt concitante Motta tredecim insignes Galli equites, qui pro decore gentis ad subeundam eius certaminis aleam sese obtulerunt. His autem pares Prosper delegit. Fuere ij ex omni ferè Italiæ regione lectissimi, vt speratæ victoriæ laus nemine conquerente latissimè spargeretur. Romani tres erant, vt hoc dignitati omnium victricis Vrbis daretur. Ipsi ante alios, vt diximus, Brachalonius atque Capoccia, & Hector cognomento Peracius, Marcum autem Corolarium Neapolis, & Capua Hectorem Feramuscam bellicosa stirpe æditum dedêre. His autem à Theano Sidicino, Ludouicus Benauolus, et Marianus Abignentius à Sarno, et Meiales Etruria oriundus succedebãt. Binos vt mitteret Sicilia impetrauit, ne insulã impotẽter abrũpente mari auulsa à suo continẽte ius Italicę ciuitatis amisisse videretur: Franciscum scilicet Salamoniũ multis postea bellis clarum, & Guliermum Albamontem. Ex circumpadanis verò vrbibus numerum suppleuere Parmensis Riccius et Titus è Laude Pompeia superbo cognomine, quòd bello omne vitæ discrimen contemneret Fanfulla vocatus, & acer è Foroliuio Æmiliæ viæ Romanellus. Gallorum porrò nomina, quanquam ea disertè ab ipso Motta didicerim, hoc loco supprimenda censuimus: ne pro sperata laude postquam inauspicatò certauerunt rei malè gestæ dedecus cum deformi nobilium familiarum nota transmittatur ad posteros. Prosper suos, quòd ferè omnes ex sua aut Fabricij fratris ala delecti essent, graui sermone, sed vultu maximè læto hortatus est, vt meminissent publicum totius Italiæ decus in ipsorum virtute positum, propterea enixè darent operam, ne ipsius opinionem fallerent, qui eos potissimum tot fortissimis equitib. prætermissis, tanquam optimos Italici nominis defensores delegisset. Nec quisquam fuit qui non dulcedine paratæ glorię duceretur, iuraretque se non nisi victorem in castra rediturum. Monuit autem singulos, & instruxit adeo diligenter, vt arma & equos sigillatim inspiceret. Singulis autem robustas hastas Gallicis ferè cubito longiores, gladios item binos: alterum mucrone solido, qui ab ephippio ad læuam dependeret, alterum lateri alligatum, breuiorem & latiorem, quo cæsim punctimque ferirent, tribuit: ad dextram quoque addidit pro claua ferrea rusticam securim graui pondere, sesquipedaliq; manubrio validam, ab ipsa ephippij fronte Cathenulæ ferreæ insertam. Equi autem ferreis splendidisque frontalibus, ceruicalique lorica, & bardijs recocto è corio inauratis, & pictis tegebantur. Has antiqui clibanos vocabant, pectora, et clunes aptissimè munientes. Addita demum sunt noui & perutilis apparatus duo venabula, quæ post aciem solo figerentur: vt qui equis deiecti forent, his arreptis rem gererent. Ea sicuti à Prospero & ab his qui depugnarunt accepimus, ad victoriam minimè contulerunt. Nec minore cura Namurtius suos instruxit, decora specie aureos limbos alternante purpura virgatis in sagulis prodeuntes. Hos Palicia ex multis id decus petentibus delegerat: conferendæque pugnæ præcepta singulis tradens ad repræsentandum Gallicæ virtutis specimen vehementer accenderat. Medio itaque in loco inter Quadratam & Andriam v-

nius ferme stadij spacium sulco descriptum est, erecto quidē suggestu, in quo sub vmbella delecti tres iudices considerent. Ii statuerunt, vt delati extra spacium pro victis haberentur. Singulis autem victoribus arma & equi centeníque item aurei præmium forent. Quum verò iudices locum ab omni iniuria tutum tanti certaminis spectaculo præstari postularent, ad idque Palicia fidem suam, vt in graui periculosoque negocio interponere recusaret, Consaluus se egregiè tuta omnia præstaturum est professus, ac vniuersas copias Barolo eduxit, tanto quidem ordine instructa productaque acie, vt pugnaturus esse videretur, Gallorumque animos ambiguo quodam terrore iniecto suspenderet. Accitos demum ad se Italos non alijs verbis hortatus est, quàm eius gentis stirpisque homines generoso constantis animi decreto contemnerent, vtpote quos à maioribus ipsorum subacta Gallia, milies cęsos atque perdomitos meminissent: sperarentque pro optima causa aduersus insolentes, stolideque superbos pugnantibus certissimum victoriæ numen adfuturum. Tum verò missi ad stadium, ex aduerso prodeuntibus Gallis sese in aciem æquata fronte direxerunt. Nec mora ad tertium tubę cantum indicto silentio concursum est. Itali magno contra se impetu procurrentes Gallos, secus ac omnes ex more militiæ crediderant, nihil promotis equis, sed inclinatis tantum hastis constanter exceperunt, eo quidem euentu, vt Galli priusquam ipsorum cuspides ad hostium thoraces peruenirent, longioribus hastis induerentur. & quidam ab extrema acie stadij spacium pertransirent. In eo concursu nonnullis vtrinque ephippij sella deturbatis, hastisque perfractis magna equorum colluctatio edita est. Singuli autem clauas aut gladios expediuere. Sed ab Italis mirificè res gesta est securibus: quum graui ictu cassidum bucculas humeraliaque diffringerent, ensesque item è manibus hostium excuterent: æquata tamen pugna videbatur, quòd Albamontes & Sidicinus asportantibus equis, vrgentéque hoste pulsi, intra descriptum limitem se continere nequiuissent. Verùm ingenti animo Brachalonius, & post eum Fanfulla, cadentibus eorum equis, in pedes destituti, arreptis extemplo venabulis quum acriter equos virosque perfoderent victoriam inclinarunt. Vnus omnino ex Gallis nomine Claudius, collisa vehementer galea, ita vt per nares cerebri medulla cum multo sanguine difflueret, interijt: qui quum esset ab hasta Italiæ Colonia oriundus, meritò cecidisse videri potuit: quòd pro gloria externæ gentis contra patriæ decus parum honesta si non improba arma desumpsisset. Reliqui vulnerati, aut ex multis securium ictibus attoniti, quum se victos faterentur, ad terram arma proiecerunt. Quo rerum euentu perspectò iudices è tribunali cum multo tubarum clangore Italos victores pronunciarunt, atque ita Galli quòd eorum nemo centenos ex condicto aureos quib. se redimeret secum attulisset, Barolum sunt perducti. Nihil enim de eius pręlij euentu dubitarant, quum arrogantius quàm deceret, vel contra vim vltoris Martis tantos ex inani fiducia spiritus desumpsissent. Consaluus hilari fronte susceptos, iucunda oratione cōsolatus admonuit, vt æquo animo perferrēt, quicquid dijudicante Fortuna contra spem egregiè pugnantibus contigisset: in posterum verò linguam moderari condiscerent: strenuos enim honestosque viros, qui equestris dignitatis honore digni existimari volunt, neminem nisi in acie contemnere: et nusquam iactabundos non inani verborum ferocia, sed fortibus factis per illustrem famam quærere con-

rere consueuisse. Exinde curare corpora iussos Prosper atque Fabritius vsque adeo liberali comitate susceperunt, vt Galli quanquam deiectis vultibus perturbati, ferè totam oris tristitiam exuerent: minusque iam quosdam puderet accepti dedecoris postquam eorum virtuti concessissent, quorum humanitate vincerētur. Nec multò pòst recepta è castris pecunia, redempti dimissiq; sunt. Consaluus verò Italos luculentissimè laudatos, equestris ordinis dignitate traditis de manu ornamentis nobilitauit, ita vt ad ipsorum gentilitia insignia argumentum virtutis atque victoriæ, tredecim torques adderentur. Hanc porrò celeberrimi certaminis historiam, vt maneret ad posteros, Hieronymus Vida Cremonensis vetus sodalis meus pernobili heroico carmine decantauit.

Per eos quoque dies Consaluus ad subleuandam annonæ penuriam, qua maximè laborabat, nouo inexpectatoque prouentu maximè lætatus est, Veneto scilicet nauigio cum magna frumenti copia circa Sipontum à triremibus intercepto, Barolumq; deducto. Alegria enim Gallus Fogia manu capta (hæc olim Ecana fuit) maximam in oppido frumenti vim nactus, id totum tāquam suam prędam venale proponens, Veneto mercatori pręsenti pecunia coementi adijcere maluerat, quam Neapolitanis fame laborātibus, qui id sub fide ad diem exoluendi precij postularent: & iam nonnulli publico vsui ad alendum exercitum in horreis recondendum dicerent: ita vt ex hostis auaritia Consaluus insigne beneficium sit consecutus, & nulla quidem cum infamia, quum Veneto ampliores quàm ille Gallo dederat pecunias numerasset. Exinde quoque accumulata lætitia naualis victoriæ nuncium accepit. Liscanus enim Prætianem Gallum ad Iapygium consecutus, ita eum cōserta pugna profligarat, vt demersis captisque aliquot nauigijs, in fugam verteret, potiturus haud dubiè prætoria naui, nisi Pręianes in Hydruntinum portum sese celeriter intulisset, vbi Venetus pręfectus, tanquam amborum Regum socius, tutam vtrisque stationem præstare erat solitus. Ab ea autem Prætianis infelicitate Siculæ naues septem frumento onustæ libera tutaque vsæ nauigatione, & pacatis passim litoribus Barolum peruenerunt. Quarum appulsu tanta annonæ vilitas est consecuta, vt precia rerum propè omnium, ex dimidio planè decreuerint: his enim nauigijs Consaluus præter triticum & hordeum, vini Mamertini, caseique Siciliensis, & ex Cetarijs salsamenti magnam copiam sibi aduehi curarat. Interea Namurtius qui è Canusio, Altamura, Gerione, Quadrata, Rubis, Fogiaque & Siponto, Consaluum circumfusis copijs lenta obsidione premendum susceperat, repentina Castellaneti rebellione excitus ad vindicandam perfidiam, motis properè castris ire constituit. Superioribus enim diebus Mesapiam, Dauniam, Iapygiamque peruagatus, multa in Salentinis oppida in potestatem redegerat, et in his Leccium nobile oppidum, Lupię antiquitus dictum: pręterea Calatanam antiquissimam Thussalorum Coloniam, quæ hodie à Sancto Petro nomen ducit, et Nardoum à Leucadia, Nerito condentib. Græcis dictum. Item Rudias Ennij Poetæ natalibus celebres, quæ Rhodeiæ hodie vocantur: Oriam demum & Mottulam: conuersisq; signis, et Gallipoli ex itinere frustrà tentato, Tarento copias admouerat, nihilq; se commouente pręsidio, & quiescentib. Tarentinis, Couersanū adortus eius oppidi regulū fidem mutare coēgerat. Postremò vrbē Castellanetum medio, sed obliquo itinere inter Tarentum atq; Brundusium sitam, ea conditione in fidem acceperat, vt pręsidij causa duas Gallorū turmas imponeret, quib. sese aduersus Hispanos è Tarēto sępius

erumpẽtes tuerent. Eo modo cũ multa terrore prẽsẽtis exercitus, et pleraq; sine vulnere colloquijs & pollicitationib. perfecisset, quòd prẽcellenti studio Andreæ Aquæuiuę, et Fabricij Iesualdi Andegauensium procerũ vteretur, in magnã spem maturæ victorię venisse videbat. Sed fortè euenit, vt Castellanetani Gallorũ iniurijs exagitati coniurarẽt, quod nõnulli procacius, quàm Apulorũ mos ferret, matronarũ pudicitiam attentassent, alij hospitum penuarijs copijs prodigè vterentur: & quidam hospites suos ægrè iniquis imperijs parentes temerè verberassent. Itaque prẽsidium intempesta nocte sopitum in hospicijs ad datam tesseram est comprehensum, accitisque à Tarento Hispanis vrbs tradita ea tamen conditione, vt Galli quanquam exuti armis & equis, quo ad intutum peruenirent, inuiolati præstarentur. Id inexpectatæ perfidiæ facinus vsque adeo Namurtium commouit, vt vel dissuadẽte Aquauiua regulo, quin motis properè castris eò contenderet, retineri nequiuerit. Ille enim peritus belli, gnarusque hostium Gerioni, aut Rubis, aut denique Canusio timẽdum esse disserebat, ne ipso abscedente longius, Hispani rei bene gerendæ occasionem arriperent. Verùm Namurtius se festinanter iturum, vindicataque perfidia celerrimè rediturum professus, Castellanetum noctu diuque continuato itinere peruenit: oppidani subito aduentu irati repentinique hostis magnopere perturbati, quod pauci in præsidio Hispani aderant: quòd aduersus vim tormentorum imparati essent, & mulierum puerorumque planctus de liberantibus viris fortia consilia excuteret, ad id consilium decurrerunt, vt admissi sceleris pœnas pecunia redimerẽt, postquam nihil in corpora desęuissent. Sed dux iracundus cum triplo maiorem pecuniam postularet: et nisi integram continuò persoluerent, cunctis extrema supplicia minaretur, id omnino importunè effecit, vt oppidani ad desperationem versi extructis introrsus tumultuarijs munitionibus aliquot tormentorum ictus constanter sustinerent: subireque murum scalis ausos prouolutis è corona trabibus saxisque ingentibus deterrerent. Verùm in eo conatu hærentem, ambigentemque an vi admota, quod esset periculosum, an accepta quæ offerretur pecunia, quod indecorum videri posset, iniuriam vindicaret, ab eo consilio nuncius auertit. Is attulerat Consaluum Barolo profectum Rubos ad opprimendum Paliciam contenidisse. Is enim de Namurtij profectione certior factus ex occasione sumpto consilio, celeriterque expedito, noctu eductis omnibus copijs tormentisque ita vt decuriones Barolitanos nõ obscuræ fidei obsides futuros secum duceret, Rubos aduolauit. Tantaque vi tormentis admotis oppugnare adortus est, vt prostrato ingenti ruina muro, collata veluti acie dimicaretur: & non vno in loco Hispani admotis scalis subire mœnia niterentur. Certatum est per septem horas summa contentione: nam Palicia infracto animo vbi periculum posceret, adhortando pugnandoque suis non deerat, cum pro vallo cataphractos equites pedibus dimicantes irrumpentibus opposuisset, et per sagittarios Vascones idoneis in locis dispositis crebra vulnera subeuntib. inferret. Sed ipso demum Palicia vulnerato, & cataphractis incumbentium hostium impetu pondereque prostratis potius, quàm interfectis, Hispani in oppidum irruperunt: cùm alij eodem ferè tempore conscensis scalis muri coronam cepissent. Primum quòd illatum est repulsis Gallis vexillum, fuit Francisci Sances, qui regis Hispaniæ erat dispensator: Muralis verò coronæ decus datum est Traiano

Morminio

Morminio nobili Neapolitano, qui primus muri pinnum apprehendisse conspectus est. Multis igitur primo impetu cæsis, reliqui Galli omnes cum Rubostanis ciuib. capti sunt, eminente inter eos Palicia cum Amideo Allobrogum equitum præfecto & Peralta Hispano, qui ante turbatam pacem sub Gallo rege stipendia merens in officio sibi permanendum esse censuerat. Consaluus in tanto strepitu direpti oppidi pręcipuã adhibens curam, fœminas coniectas in templum ab omni iniuria inuiolatas conseruauit. Sequentiq; die non planè toto direpto oppido eadem vsus celeritate Barolum est reuersus pene priusquã Namurtius qui ex itinere adiunctis sibi Heluetijs, & coacto ampliore equitatu festinanter aduentabat, de Palicię calamitate doceretur. Nec multò post Rubostanas mulieres Barolum perductas, pudore incolumi & sine precio dimisit, virosq; pariter ad vnum omnes, quibus exigua admodum pecunia redemptionis nomine imposita fuerat. Gallos porrò equites nequaquam redimi passus in custodia retinẽdos iudicauit, quòd paulo ante Namurtius pręscriptis legibus parum integrè paruisse diceretur. Reliquam autem peditum turbam ad Liscani triremes vsq; ad belli exitum relegauit, duriore aliquanto pœna quam Christianæ militiæ mos ferret. Quo instituto dux nonnunquam contra naturam ingenij seuerus & callidus, ob idq; aduersos de se rumores ex belli commodo facilè contemnens, hostium alas cohortesque vehementer attenuari præclarè intelligebat: paucisque diebus & equitatu quoque quo maximè valebat hostis, par euaderet, cum supra septingentos militares equos varijs expeditionibus Castellanetique præsertim & Rubis captos, lectissimis peditum dedisset. Ita vt pedites ad equum rescripti, ardua quęque & aspera tentare auderent, & eo quidem alacrius, ne tanto beneficio, inexpectatoque honore indigni viderentur. Dum hæc in Apulia geruntur, Vgo Cardonius è Sicilia coactis tribus millibus peditum, & trecentis equitibus Rhegium traiecit: Iacobum Sanseuerinum Myleti Regulum Brutios ad defectionem concitantem tumultuario prælio fudit: Didacum Ramirum in arce Terrænouæ obsessum liberauit, oppidumque diripuit, & incendit: conuersusque demum ad oram magnæ Græciæ Martianum Rossani principem in fugam vertit. Quibus rebus cognitis, Sãseuerini duo reguli Besennianus & Salernitanus, qui antea (vt diximus) ab Hispanis ad Gallos defecerant, accitis vndique copijs armatisque clientibus sese aduentanti Obegnino coniunxerunt. Is parua manu Gallorum Cosentiæ relicta, qua Solitius Gometius in arce obsideretur, ad Vgonem quanta fieri poterat celeritate contendebat, vt quàm primùm confligeret. Erant cum eo Grigninius atque Malherba, hic sagittarijs Vasconibus, & tribus Heluetiorum vexillis, ille cunctis leuis armaturæ equitibus præerat. sed præcipuum robur erat in grauis armaturæ equitatu; in quo eminebat veterana Scotorum ala Obegnino familiaris fidaque. Habebat tum castra Cardonius in ea planicie, quæ ab oppido Terranoua ad meridiem se extendit. Is de hostium aduentu certior factus, rem ad consilium defert: & quanquam nouis copijs esset adauctus, vitandos tamen patentes campos censet, & sese ad Sancti Georgij arcẽ quæ pertinebat ad Apennini montes recipere constituit. Sed ne decretum fiat, noui duces impediunt, qui ab Hispania nuper aduenerant. In his fuere Emanuel Benauidius, Antonius Leua, qui postea summus dux euasit, et duo Aluaradi pater & filius: qui quadringentos vtriusque armaturæ equites, & quatuor cohortes adduxerant. Indecorum enim & planè

turpe esse differebant retro mouere castra, pedemque referre, antequam hostis in conspectum se daret, & quales quantæque eius essent copiæ, certius exploraretur: vel ob id præsertim quod ambiguæ fidei Brutios speculator Gallos nec biduo quidem affuturos renunciasset. Sed eam hostium opinionem Obegninus dux vetus egregie fefellit: Gallica enim vsus celeritate, per inusitatã viam monstrantibus Brutijs, & noctu confecto itinere, instructam aciem ostendit, & signa canere iubet. A dextro cornu duo Sanseuerini reguli lunato flexu producebant, in læuo Grigninius erat cunctis, vt diximus, leuis armaturæ equitibus præpositus: in media porro acie Obegninus ipse constiterat densato cataphractorum ordine regulis fere coniunctus. Malherba confertos Heluetios & Vascones ex raris ordinibus commode sagittantes Grigninianis equitibus applicarat. Ex aduerso Hispani conspecto hoste, quanquam pauciores, consilioque decepti, intrepide ordines instruunt, seseque ad conferendas manus cohortantur, & procurrentium Gallorum impetum constanter excipiunt. committitur atrox pugna, nec displodendis vtrinque tormentis facultas datur. Sed ardente pugna, dum Cardonius admirabili constantia ducis et militis munus impleret, Grigninius lato circuitu extensa ala in transuersos hostium pedites inuectus, eos perturbauit et fudit: quibus extemplo incubuere Heluetij et Vascones tanto impetu, vt pulsi ab hastatis sagittisque confixi, in fugam verterentur. Ex alia autem patre omnis equitatus Hugonis monitu conglobatus, Brutios æquata cæde sustinebat. Verum Obegnino suam aciem promouente, neque Siculi neque Hispani equites Scotorum cataphractorum vim tulerunt, quin celeriter terga darent, & præcipiti fuga ad montes contenderent, increpante Cardonio, & vt ora conuertere sensimque se recipere vellent, frustra obtestante. Eo modo profligatis equitibus peditatus in medio ceditur atque proteritur: equites vero magna ex parte ad montium angustias euadunt. In ea hostium perturbatione Grigninius quum abeuntium tergis instans intemperantius proueheretur, quod subducta casside buccula faciem nudasset, recepta per oculum conuersi hostis cuspide interfectus est. Nec Obegninus paruum vitæ periculum adijt, quum Hispani equites, vti postea ab Antonio Leua accepimus, circumuento & fere capto, cassidem detrahere conarentur, haud dubie iugulum petituri, nisi Salernitanæ alæ superuentu, quæ facto cuneo circumfusos dissiparat, seruatus fuisset. Nouissimus porro omnium Hugo quum cæteri proceres per montes euasissent, demisso equo cui crura præciderat, ne eo potiretur hostis per niuosas rupes ad Bubalinam Mottam se proripuit, atque inde collectis paululumq; recreatis militibus, qui ex prælio superfuerant, in Locrensem agrum ad vrbẽ Hieracium descendit. Impedimenta diripienti militi agrestibusq; cessere, vexilla autem cum multis nobilibus Hibericis equis ad Obegninum relata sunt, captiuorum numerus quam cæsorum amplior fuit. Nec ea victoria Obegnino admodum læta videri potuit, quum Grigninij amicissimi atq; fortissimi viri morte constitisset. Post id prçliũ Obegninus quum Bubalinam Mottam in quam hostes ex fuga se receperant, profectus, sine vulnere cœpisset, & in Locrensi Pentadactylos oppidũ expugnasset, nemo fere in Brutijs fuit qui non ad Gallos victores studium continuo verteret, Hispanis vtiq; in munitas arces refugientibus: quas Gallus ęgre per hyemẽ oppugnaturus esse videbatur. His reb. quæ in Brutijs & Apulia gestę fuerant

Ferdinando

Ferdinando regi in Hispania nunciatis, extemplò alia classis maioris apparatus in portu nouæ Carthaginis adornatur, quæ Messanam adnauiget, præerat copijs classique cum imperio Portocarerius è Buccanigra familia Genuæ pernobili oriundus, propterea cæteris Hispaniæ regulis ad id imperij decus aspirantibus regis iudicio prælatus, quod Consaluo arcta affinitate esset coniunctus. Nam is Manricæ Consalui vxoris sororem in matrimonio habebat: videbaturq; coniunctis cum eo sensibus ab omni æmulationis certamine procul abfuturus. Portocarerio parebant Alfonsus Caruaial, Italiæ postea bellis clarus, qui sexcentis equitibus præerat, et Ferdinandus Andrada, qui ex Gallecis, Asturibus & Cantabris, ac Occani litore circiter quinque millia peditum adduxerat. Nauiganti Portocarerio ita aduersi fuere venti, vt ingenti tempestate circa Aeolias insulas iactatus aliquãto tardius quàm volebat, sed classe incolumi Messanam peruenerit. Verùm traiecto freto, Rhegij exponentem copias supremus inuasit morbus. Is quum fatalem horam sibi adesse cerneret, cõsulto Nucia Siciliæ præfecto, ad Andradam ius imperij transtulit, quanquam Emanuel Benauidius & Alfonsus Caruaial natalibus clari peritique militiæ ipso Andrada potiores viderentur. Exercebant enim inter se Benauidius & Caruaial veteres simultates ex diuerso factionum studio conceptas, vsqueadeo graues, vt neuter alteri ex professo parere vellet: sed ambo in Andradam nequaquam ægrè Reipublicæ causa consentirent. Mortuo Portocarerio celebratis exequijs iusta persoluerunt, numeratoque militi stipendio ex Siciliæ vectigalibus, ac initis cum Vgone consilijs Andrada copias omnes Rhegio eduxit, & tribus castris ad Terrænouæ campos est profectus. Eodem quoque die Obegninus è Bubalina Motta ad occupandam Terramnouam venit. Sed præoccupante Alucrado, quum leui certamine hostium vires pertentasset, ad castrum Sancti Ioannis non procul à Semenaria deflexit, quo in loco septem antè annis Ferdinandum regem, & Consaluum collata acie profligarat. Nec longè aberant campi recenti Hugonis calamitate pernobiles, adeo vt Obegninus gemina victoria ferox, quanquam numero copiarum inferior, fatales hosti campos sibique felices oculis reuisens, læto quodam auspicio duceretur, vt quàm primùm tertiæ pugnæ aleam subiret, mitteretur que ab eo ad hostes Feracutus Araldus. Is caduceatoris officio fungebatur, qui superbo ore Hispanos tanquam non valde strenuos, et planè vinci solitos, ad certamen prouocaret. Quibus verbis Hugo per se ad abolendum dedecus ardore quodam indignantis animi concitatus accipiendam pugnæ conditionem Ferracutumque propterea argentea pelui scyphoque donandum censuit. Ioannemq; fratrem qui non longe aberat cum pedestribus copijs accersiuit. Sed milites negabant se progressuros, nisi toties promissa pecunia stipendij nomine debita solueretur. Verùm eam animorum contumaciam omni quod habebat auro argentoque præbito, oppignorataque amicorum fide facilè dissoluit, atque ita peditatus in castra perductus est. Obegninus autem aliquot leuibus prælijs factis superatoque Petrace amne, ad oppidum Gioiam contendit. Abeuntem Andrada & Hugo motis propere castris subsecuti, eodem vado flumen traiecerunt: eo quidem ordine, vt quisque eques consessorem peditem transportaret. Postero autem die Obegninus instructa acie ab oppido Gioia descendit. Hispani autem conspectis hostium signis, continuò aciem direxerunt. In cornibus

erant Emanuel & Caruaial: mediam verò aciem tenebant Hugo, Antonius Leua, Alueradus pater cum vetere equitatu peditatuque. Hoc agmen ex modico interuallo sequebatur Andrada cum equitibus ab Hispania nuper aduectis, & Galleacorum & Asturum cohortibus. Hæ gentes antiquo more Romanæ militiæ, scutis oblongis inflexisque & tragulis missilibus vtebantur. Ipse porrò Obegninus in primo agmine fuit ciendæ pugnæ auidus. In secundo Alfonsus, & in tertio Honoratus Sanseuerini constiterunt, qui regulorum gentilium suorum alas ductabant. Quadrato autem agmini peditum præerat Malherba, iuxta quem erant tormenta, quibus vtrinque displosis ab equitatu procursum est. Obegnino aduersos Solis radios vitare conanti Hispanorum leuis armaturæ ala locum præripuit: ita vt signa verteret, & in Emanuelis cornu vehementer inueheretur. Sed ardente iam prælio, & ægrè vim Scotorum Benauidio sustinente, Hugo, Antoniusque & Alueradus opem tulerunt, pugnaque tanto animorum vigore contracta est, vt Galli Hispaniq; gladijs rem gerentes permiscerentur, nec eorum quicquam de victoria dubitaret, quum Caruaial expedito consilio sinistrum cornu circumduxit: & in terga primi hostium agminis prouectus, tantum terrorem ancipiti prælio occupatis intulit, vt Obegninus dissipato suorum agmine in fugam verteretur. Alfonsus verò cum secunda acie auxilium ferentem Andradæ equites profligarent: parique sorte Honoratus perterrito fusoque tertio agmine profugeret, semique horæ momento (quod vix credibile est) trucidato ferè toto Gallico peditatu, insignis victoria pararetur. Capti sunt ambo Sanseuerini Honoratus et Alfonsus. Obegninum Scotorum globus è manibus hostium eripuit. Isque demum adiuncto Malherba continenti cursu Gioiam contendit. Sed ibi paululum moratus, quod iam Hispani equites hisdem vestigijs insecuti aduentare nunciarentur, citato per obscuram noctem itinere, in Angitulam arcem confugit, sæpe Fortunam incusans, quæ inuictum hactenus & Britannicis Gallicisque bellis duodecies iusta acie victorem elusisset. Sequenti verò die ante alios Valentius Emanuelis frater & secundum eum Caruaial, Alueradusque filius, & Antonius demum Leua, nihil de celeritate remittentes, Angitulam peruenerunt, oppidoq; potiti, Obegninum in arce obsidere statuerũt. Nec multò post Andrada dux ipse cum vniuersis copijs superuenit, erectisque munitionibus, & circumposita cohortium statione, ne dux hostium elaberetur, in conspectu oppidi, sed extra tormenti iactum castrametatus est. Hisdem quoque diebus quibus post aduentum classis et Portocarerij mortem, Andrada nouo duce in Brutijs cum Obegnino conuersa iam planè Fortuna certabatur. Germanorum cohortes, quas Octauianus Columna à Prospero patruo, ad Cæsarem missus impetrarat, Carnicis iugis ad Tergestinum portum deductæ impositæque in naues Barolum peruenerunt. Quarum aduentus tanta lætitia Consaluum affecit, vt spem antea de summa victoria conceptam mirificè confirmaret: nec ideo diutius cunctandum arbitraretur, quin in aciem prodiret. Septimum enim mensem Baroli angusta vrbe obsessus, quum vicina oppida præter Andriam Namurtius occupasset, cuncta belli incommoda, vna inuicti animi magnitudine superarat. Subleuante quidem fortuna spes ægras, & sæpissimè extremis obsessi casibus arridente, adeo vt nunquam de matura victoria dubitasse crederetur. Hoc inito susceptoque consilio quum omnia quæ ad profectionem

ctionem opportuna forent, præfectos equitum & peditum parare iussisset, Petrum Nauarrum, & Ludouicum Erreram propinquum suum cum ea manu qua possent, Tarento euocandos iudicauit: horum enim eximiæ virtuti plurimum tribuebat. pari quoq; consilio Namurtius coniectura iudicans hostem appulsis Germanorũ auxilijs moliturum aliquid, & Barolo protinus egressurum Andreæ Matthæo Aquæuiuæ perscripsit, vt è Conuersano Altamuram peteret, vbi erat Arsius, atque inde ambo coniunctis viribus ad se Canusium in castra peruenirent: quòd in eius viri consilio ad res gerẽdas maximam spem reponeret, nec sine Arsio constanti impigroque duce quicquam sibi audendum arbitraretur. Sed dum inter se Arsius & Aquauiua de profectionis die constituunt, Nauarrus circa Tarentum Arsij literas intercepit. Quare cognita vir acutus Aquæuiuæ transituro insidias tendit, atque ita ille improuiso malo circumuentus, dum fortissimè repugnat, confosso equo grauiter sauciatus capitur. Ioannes eius frater strenuè dimicans cadit: equitatusque profligatur, & fermè totus in potestatem hostis deuenit. Eò negocio ex itinere feliciter gesto, Nauarrus & Errera Barolum perueniunt. Consaluus geminata lætitia in risum solutus pleno ore Fortunæ obsequenti suscipienda vota pronunciasse fertur, quòd opportunissimo tempore capto prudentissimo hostium duce, viros summę virtutis et fidei magno sibi vsui futuros in castra recepisset. Iam Ver florentibus aruis, adultaque segete ad Calendas Maias inclinabat, quum fortè eo ipso die tanquam ritè auspicato maximeque felici, quo ad Gioiam profligatis Gallis victoria parabatur, Consaluus copijs omnibus Barolo eductis superatoque Aufidio ad Gerionem castrametatus est, ea mente vt admotis tormentis opportuno oppido potiretur, aut si Galli opem ferrent, ęquo in campo collatis signis confligeret. Peruentum est ardentissimo Sole, ęstuosoq; itinere, & maximè puluerulento, tanta totius exercitus fatigatione, vt pleriq; milites siti, lassitudineq; confecti passim interirent: humorisq; desiderio ferulas, quas retorridus præbet ager, tanquã ex rore nocturno madidas exsugere cogerentur. Quibus malis Consaluus circumductis ad singulas acies aquæ vtribus occurrebat: hos enim in eum casum ab Aufido comportari iusserat, edicebatq; singulos pedites, armatosque præsertim in tergo consessores acciperent. Id verò aliquanto benignius & alacrius equites præstabant, quòd humaniore quodam exemplo ab ipso duce receptus in equi clunes signifer Germanus veheretur. Geriò (vt antea diximus) irrito conatu Pœni Annibalis potius quàm ędificiorum frequentia nobile, tumulo insidet, & perpetuis per decliuia vinetis clauditur. Vineta autem fossa modica præcingit, intra quam Prosper atque Fabricius locum speculati, dimensique castra fecerunt, sic vt tumultuario opere fossa repurgata dilatataq;, ac educto ad labrum interius paruo aggere, quantum in ea temporis exiguitate fieri potuit, sese satis egregiè aduersus hostium equitatum permunirent. Consaluo ipso recentiores militum ad perficiendum opus cohortante, quum eodem tempore tormenta idoneis locis in fronte collocaret. Interim Namurtius Canusio profectus non procul a Gerione consedit, vt communi ducum omnium vsus consilio de ineunda puga statueret. Sed intempestiua altercatione factum est, vt deliberando diei maxima pars elaberetur, quum ipse & Formantes atque Arsius grauibus de causis pugnam in posterum diem differendam censerent. Ciandeus autem Heluetijs prępositus &

Alegria, nequaquam segni atque indecora cunctatione, sed expedito virilique impetu, uti semper fortia audentibus Gallis feliciter euenisset, victoriam omnino petendam testarentur. Qua sententia vehementer offendi nominis sui famam Namurtius intelligebat: nam paulò antè malignas de se voces ab Alegria editas audierat, quòd tanquam dux non planè peritus & strenuus vniuersi certaminis discrimen subire formidaret, & se per partes attenuatis copijs ab insidiosa gente carpi atque atteri cum labe gallicæ dignitatis, & magno virium incommodo pateretur. Nec mora non obscurè contumeliam indignatus, postquam, inquit, ita videtur, vt hodie dimicando qualemcunque sors dabit bello finem quæramus, ego certè, si non publico Galliæ regis voto, præclaro saltem priuato decori meo honesta morte satisfaciam, atque ita concitante fato pugnæ signum proposuit (quanquam vix ad sesquihoram diurnæ lucis cadente Sole superesset) triplicique agmine instructo ad hostem perrexit, non æquata quidem fronte, sed obliquo ordine per gradus promotis copijs, vt quū à dextro cornu vbi erat ipse & Arsius procurreretur: Ciandeius à media acie vbi peditatus omnis constiterat, tormenta disploderet, consequereturque primos ex interuallo: et simili ratione Alegria tertiam aciem ad læuum Heluetiæ phalangis latus vbi esset opus concitatis equis applicaret: sic vt ternæ acies suo incessu expansæ palmæ extremos tres digitos ab inæquali longitudine referre viderentur. Ex aduerso autem Consaluus sex acies directa fronte hostibus opposuit, duæ equitum in cornibus fuerunt, vna in subsidijs post Germanos, cui cohærebant Hispanorum cohortes, adeo modico disiunctæ interuallo, vt procul vna tantùm peditum acies appareret, et medio equitatui ad erumpendum, si opporteret, satis spacij præberetur. Leuem autem armaturam omnem Fabricio Columna & Didaco Mendocio ducibus emisit, quæ aduentantes hostes lacessendo retardaret. Tanta autem caligo densi pulueris excitata est, vt prospectus omnis præcursoribus Gallis adimeretur. Auxit demum eam nubem emissorum tormentorum fumus. Sed eorum altè prouolantes pilæ neutram aciem perturbarunt. Quum verò iterari tormenta Consaluus iuberet, ei trepidanter et anxiè à Leonardo Aleccio nunciatum est, cados omnes sulphurei pulueris, casu an dolo incertum, concepta flamma conflagrasse. At ille tanto nuncio nihil omnino territus, præclarum, inquit, omen accipio. Quid enim nobis lætius accidere potuit, quam prouenientis victoriæ luminaria spectauisse?

Nec vanum id augurium fuit: inuectus enim in Germanos, & sinistræ alæ equitatum Namurtius reperta fossa importunè hæsit, adeo vt repulsus, dum agmen flecteret, vt nouus aditus ad irrumpendum quæreretur, glandæ traiectus caderet, penè prius quam Ciandeius Germanos aggrederetur. Sed is eandem ab obiecta fossa fortunam tulit, quum ab iniquo loco per aggerem peruicaci impetu irrumpere conantem, Germani prætentis hastis, & ex obliquo Hispani sclopettarij occisis & perturbatis Heluetijs, in fossa quanquam humili trucidassent. In se enim vnum Ciandeius hostium manus atque oculos conuerterat, quum à prealtis albentium pennarum cristis ante omnes conspicuus pedibus depugnaret. Cæterùm cadente Namurtio, Arsius et Alegria quanquam diuersi loco, idem fugæ consilium ceperunt, verùm ita casus tulit, vt hic in Samnium iter intenderet, ille verò Venusiam continenti cursu deferretur. Hos equitatus Hispanicus aliquandiu persecutus, multis interfectis, et pluribus cum For-

mante

mante captis, in castra rediit. Quum Sol occidens nec in semihoræ quidem spacium certi luminis finiendo prælio præbuisset. Quæ res Arsium & Alegriam coniectos in obscuram noctem haud dubiè seruauit. Primus omnium Prosper in castra hostium aduolans, ipso Namurtij prętorio potitus est, vbi abachum inaurato argento instructum, luxuriosæque diligentiæ & copiæ paratam cœnam inuenit, ea sorte, vt luculenter epularetur, & in lecto interfecti hostium ducis pernoctaret, quum eum interea Consaluus atque Fabricius totam noctem frustra quæsitum pro mortuo deplorarent. Exorto autem Sole Prosper cum multo plausu risuque suorum ad castra rediit, & Namurtius inter cadauera agnoscente humeri neuos cubiculario puero repertus est, cui Consaluus celebrato funere summos honores tribuit. Erat enim ex Armeniaca familia inter nobilissimas Galliæ valde celebri: quæ non semel regio sanguini insertaveram nobilitatem præferebat. Pugnatum est ad Gerionem die veneris, quarto Kal. Maias, quum septimo antè die Obegninum ad Gioiam ab Andrada profligatum Consaluus à captiuis geminata lætitia didicisset. Sic vt nequaquam præcipiti temeritate Namurtius, sed planè non opportuno consilio inductus, in prelium festinasse diceretur, ne scilicet acceptæ cladis fama si emanaret, Gallorum animi frangerentur: hostis verò maiorum virium expectatione subnixus omnibus belli artibus pugnæ casum deuitaret. Cæsa sunt ad quatuor millia hostium tanta celeritate felicitateque, vt cum semihoræ momento res cœpta confectaque sit, nec centum quidem ex victoribus perierint. Audiui ego Fabricium Columnam dum eius prælij successum enarraret, afferētem eius diei victoriam nullo alio magis vel militaris industriæ, vel imperatoriæ virtutis, quàm in vno exigui aggeris et perhumilis fossæ momento constitisse. Quo postea exemplo alios qui successere duces potissimam in muniendis castris curam posuisse videmus, repetita scilicet illa antiquorum tanquam optima castrametandi ratione, quæ patrum nostrorum tempestate cum tota militiæ disciplina fœdè corrupta perierat. Eodem die Consaluus nullum moræ spacium perterritis, & fugientib. dandum ratus, Garciam Parediũ, qui Arsianos Venusiam pertendentes insequeretur, misit: Petrum verò Pacæum, & Theodorum Boccalum Spartanum, Alegriæ vestigijs insistere iubet. Sed Alegria Traiano Caracciolo Melphiæ regulo fugæ comite cùm præuolante cladis fama nullo in oppido reciperetur, & demissa canistris cibaria passim vel grandi pecunia vix impetraret, ad Tripaldam peruenit, atque inde desumpta vnius diei quiete extentis itineribus, vitataque Neapoli Auersam se contulit. Ibi certior est factus, tumultu Neapoli exorto, ipsum regij scrinij magistrum, & quæstores timore præpeditos in arcem confugisse, atque eo modo desperatis rebus præter Capuam et Suessam iter habens, superato Lyri amne, Fundos atq; Traiectum, & demũ Caietam peruenit. Altero quoq; die, qui à prelio secundus fuit, Fabricius Columna ad occupandam Aquilam Præcutinorum caput cum Restanio Cantelmo Populi comite profectus est. Prosper verò et Andreas Capua, regulus Termulanus à Consaluo dimissi, Capuam vrbem quę erat Termulano patria pulsis Gallorum magistratibus in fidem recepēre. Aperuit & demum eis portas Suessa cùm eò copias adduxissent, atque ita pulsis vltra Lyrim Gallis, donec quid fieri vellet Consaluus certius imperaret, in ea vrbe considendum putauēre. Interim ad Hispanos duces qui in Brutijs Obegninum ad Angitu-

lam obsidebant, literæ Consalui de parta victoria peruenerunt. Quibus ad arcem præmissis, Obegninus agnoscere se Fortunam supra æquum Gallico nomini infestam respondit, propterea quum iniquæ sorti diutius reluctari insani esse & protinacis animi iudicaret, se protinus deditionem facturum, si vera essent quæ nunciarentur, spopondit: atque eo modo emisso Malherba, qui datæ fidei obses foret, concessæ sunt duodecim dierum induciæ. Quo spacio Galli tres equites missi ad explorandum rei gestæ exitum reuerterentur. Ii quum non multò post cuncta vti acciderant, à captiuis edocti, Namurtium cæsum, & profligatas eius copias renunciassent, Obegninus aurata in veste, & tranquillo quidem ore prodiens se dedidit, ea conditione, vt reliqui ad vnum omnes liberi essent, ac ipse solus in libera custodia seruaretur. Ferunt Obegninum duos iuuenes propinquos suos, qui postea bello clari euaserunt, seuerissimis castigasse verbis, quòd mollius quàm viros genereque præsertim Scotos, & regio sanguine editos deceret, aduersum belli exitum complorarent, quasi non meminissent, nunquam animum generosis esse despondendum, sed Fortunam nouo semper conatu rediuiuæ inuictæque virtutis esse redimendam. Interea Consaluus Melphi in ditionem recepta, quum ex itinere cuncta oppida victoribus portas aperirent: & nusquam tempus tereret, sed continuò Gallos persequi vellet, ex Apulia per Samnium & Campaniam iter habens, Aceras venit. Vbi Neapolitani oratores primæ nobilitatis, quum victricem dextram apprehenderent, incruentamque victoriam gratularentur, victorem rogarunt, vt ciuitatem ex antiquorum beneficiorum memoria Aragonio nomini vehementer obligatam in fidem reciperet: iuraque eius, & antiquæ immunitatis leges tueretur, studioseque conseruandam, ac ex fidei merito nouis honoribus amplificandam susciperet. His itaque tabulis, quas domi ex superiorum regum formula conceperant, Consaluus liberalissimè subscripsit: pollicitus se curaturum, vt cunctis eorum postulatis rex Ferdinandus de scripto clementer annueret. Nec multò post sub vmbella regio apparatu in vrbem est receptus. Parata ei fuerat solemni cultu Salernitani principis domus, quæ longè omnium magnificentissima censebatur, aduocatęq; demum singulę tribus Idibus Maijs, in nomen Ferdinandi Regis sacramentum dixerunt: militibus autem edixit priuato hospicio per vrbem susceptis, capitalem fore pœnam si quenquam auarè aut insolenter vel impudicè violassent. Exinde conuectis muralibus tormentis, quæ magna ex parte ad Gerionem ex hostili præda fuerat consecutus, arces expugnare constituit, Nauarro profitente, se breui singulas in potestatem redacturum. Prima omnium, paruo admodum scopulo imposita, quæ Vicentina turris vocatur (hæc nouam Arcem ex obliquo respicit) tormentis expugnata est, dedentibus sese custodibus, qui tormentorum procellam ferre nequiuerant. Inde Nauarrus apparatum omnem ad nouam Arcem conuertit, ita vt superioris coronæ pinnas, & summa turrium tecta interdiu verberaret, noctu verò tutus in excauandis cuniculis versaretur. Factumq; est paucorum dierum labore, vt ex instituta disciplina coniectis ad ima fundamenta sulphurei pulueris cadis, totum id propugnaculum, quod hortos viridariaque despectat, subdito demum igne horribili fragore conuulsum laceratumque concideret: & Hispani per ruinas expeditis armis celeriter irrumperent, exterioreque toto arcis ambitu multis Gallorum interfectis potirentur.

Reliquos

Reliquos verò Gallos, vti erãt inopinato malo perterriti, per triumphalē portam in interiorem arcis aream refugiẽtes, ita vrgerent, vt occupatum pontem, pondere degrauantes à Gallis custodibus attolli prohiberent. In ea autem perturbatione Galli æneæ cælatæque portæ valuas inductis pessulis turbæ irrumpentium celeriter opposuerunt, adegereq; item colubrinam ad fores, vt ea introrsus displosa consistentium, & in ponte, & in area Hispanorum strages ederetur. Sed admirabili casu pila ferrea in ipsa valuarum crasitie hęsit, non planè penetrato metallo, quæ hodie pro insigni miraculo peregrinis arcem inuisentibus ostenditur. Consaluus, quum meridianti capi arcem clamore militum edito nunciaretur, neque id plane crederet, arrepto tantùm pedestri scuto, ad arcem decucurrit, ipsoque admirante, occupata est area arcis interior, admirabili quadam audacia scandente Hispano, & Gallis qui in turres confugerant, trepidè se dedentibus. Muralis coronæ decus promeruit adolescens ex armigeris Consalui pueris Ioannes Pelaes Berrius, qui pinnæ pluteum Gallo ei manum detruncante audacter apprehenderat. Milites cuncta ferè quæ erant in arce diripuerunt, vsqueadeo insolenter, vt nec amnonam quidem se relicturos pernegarent, ipso duce Consaluo arrogantibus verbis penè violato, si militaris inuerecundia cum tanti viri maiestate conferatur. Sed in summo omnium gaudio militib. tanta re patrata indulgẽdum esse iudicabat: adeo vt singula horrea, & singulas annonæ cellas à militib. parum liberaliter ea vendentib. coemere cogeretur. Dictitabant enim superbo ore ea omnia summis periculis quæsita, optimo iure sibi deberi, postquam ęgerrimè debita stipendia soluerent. Earum rerũ opimam publica æstimatione fuisse prædam constat, quũ in arcē tãquam tutissimę munitionis locum, Andegauensium partium ciues, mercatores atq; mensarij obsignatas preciosarum rerũ arcas detulissent. Non defuere tamē multi ex gregarijs qui nihil sibi omnino ex præciosa ea prēda peruenisse iurarent, & diris maledicendo de iniqua sorte sua improbè quererentur. Ad quos conuersus Consaluus, Itote, inquit, vt ex mea liberalitate Fortunam vestram superetis, & domum meam diripite. Quo oblato munere alacres ad eam illico conuolarunt, tanta intermixtæ plebis rapacitate, vt nudatis omni ornamento parietibus, nec cellæ quidem vinariæ parceretur. At Consaluus repurgata cadaueribus area, eductisque captiuis, atque omni pręda militibus exportata, arcis custodiæ præfecturam Nonio Campeio, quòd esset vir impiger, & sibi admodum familiaris, detulit, Nauarro ad Oui arcem tormenta conuertere iusso. Ea est in insula de nomine vnius Sirenum Megaris antiquitus vocata, qua Ecciæ montem spectat, & continenti ponte longo coniungitur. Successit rupi Nauarrus, perfossisque cautibus altero atq; vigesimo die quam nouam arcem ad tertiũ Idus Iunias ceperat, ignes subdidit, qui vbi ex incensis sensim funiculis ad tormentarij pulueris vasa peruenerunt, tota illa extremæ partis arcis pręalta rupes, inter horribiles eructantis flammæ crepitus, latè diffracta concidit, & tum fortè quum arcis custos vocatis in consilium militum primoribus in delubro consedisset, nihil eius loci numine à miseris auertente cladem, quum subita cadentis arcis ruina ferè omnes oppresisset. Custode itaque miserabili tumulo cum centurionibus consepulto, qui supererant tantæ cladis euentu terrefacti, quin statim arcem dederent, nullam deliberationi moram attulerunt. Per eos quoque dies feram his arcibus opem ferens Gallica clasis, quum in

conspectum Neapoli se dedisset, delecto consilio, ad Ænariam vela flexit, vt vrbem Pythacusas, quæ hodie Iscla dicitur tentaret, ibique Hispanorum triremes tutam sub arce stationem habentes opprimeret. Sed Constantia Dauala summæ virtutis & fidei fœmina, quam rex Federicus in arce reliquerat, ab excelsa munitione displosis tormentis, Hispanos vsque adeo egregiè defendit, vt vexillum Aragonium explicaret, & se cum arce vrbeque, & tota denique insula quæ septem pagis constat, in fide Hispaniæ regis futuram profiteretur. Hęc est Constantia Dauala quæ pietatis & glorię nomine inter paucas memorabilis duorum fratrum filios Piscarium & Vastium, bellica laude maximis antiqui seculi ducibus æquatos feliciter educauit, cum ab infantia clarissimis orbatos parentibus, vti generosa præcellentis vitæ magistra, in eam viam qua ex vera virtute in cælum itur, rectissimè deduxisset. Porrò Consaluus incredibili felicitate tribus arcibus potitus Andradæ scripsit, vt iustis confectis itineribus Neapolim cum exercitu Obegnino securè humaniterque perducto venire maturaret, quòd sibi omnino oppugnanda Caieta videretur, in quam reliquiæ Gallorum confugissent, & spe maritimorum auxiliorum subnixi duce Ludouico Salasso, ad quem ius imperij reciderat, de renouãdo bello cogitarent. Sed Andrada iam receptis Brutiorum arcibus, & nouis passim vti opus erat pręsidijs impositis, prætereuectus Pestum, Veliam, & Buxentum, quę hodie Capaccium, Bucca, & Pylocastrum vocantur, per Picentinos aduentabat. Scripsit quoque ad Didacum Arellianum, quem recepta Melphi in præsidio reliquerat, vt Arsium Venusia sæpe erumpentem à sociorum populatione reprimeret. Prosperum verò Columnam, & Andream Termulanum cum primo copiarum agmine a Suessa ad Pontem curum, qui est ad Fregellas, progredi iussit, ipseque ad Sanctum Germanum, quod olim Casinum theatro nobile oppidum fuit, per Calenum agrum est profectus. Inde Gulielmæ arcis oppidum eiectis Gallis in fidem recepit, solutoque apud Fregellas militibus stipendio, in Fundanum agrum descendens ad Caietam prolatis tormentis consedit. Iam eò Nauarrus tria milia peditum apparatumque oppugnandæ vrbis adduxerat, conabaturque eodem artificio, quo Neapoli felicissimè vsus fuerat, pluteos facere, effodere cuniculis, mœnium pinnas detergere. Verùm Salassus & Alegria Gallorum & Vasconum freti præsidio, Nauarrum iniquo loco talia molientem assiduè coniectis colubrinarum et falconum pilis perturbabant, vsque adeo violenter, vt non solùm qui circa tormenta atque aggeres in opere versarentur, verùm & qui procul in castris essent, vitæ periculum adirent. Nam multis ad certos pariter atque fortuitos ictus discerptis, Galli peritissimè iaculabantur. Augebant quoque ea detrimenta apud Hispanos apertis in locis periculosè confidentes Gallorum triremes, quæ ab Ænaria Prochitaque repulsæ inter Molam & Caietam sese intulerant, & tormentis quo vellent emissis, cum multorum exitio periculoque per Formiana litora vagabantur: quibus discursibus fiebat, vt propter locorum iniquitates multi ex Hispanis interficerentur, admonereturque propterea Consaluus vt parceret militi inultè pereunti, tormentisque retractis ad Formianum oppidulum Ciceronis olim delicias, quod hodie Castellonem vocant, castra reduceret. Id verò aliquanto maturius quàm volebat, facere est coactus, quoniam præter fortissimos milites amplius trecentos, Rodoricus Manricus Nagerei reguli frater, Manri-

ter, Manricęque vxoris propinquus, & clari cohortium pręfecti Ioannes Spesſius & Alfonſus Lopes, qui è Neapoli relicta claſſe cum ſocijs naualibus euocatus fuerat Sancius Armentales Cantaber, cum ſigniferis quatuor tormentis icti cecidiſſent, & nouiſsimè Antio Liteſtanio Germanorum duce falconis pila diſcerpto, ipſe quoque Hugo Cardonius ſummæ virtutis dux, qui è Brutijs victoriæ nuncius nuper aduenerat, reſiliente ad tormenti pilam muri fragmine genu ictus interiſſet. In eo prægraui dolore Conſaluus, & publico militum luctu ad Formianum caſtra fecit, vt incluſos & ſæpe repulſos hoſtes ſterili in vrbe tutius & latius obſideret: id verò percommodè fiebat, quòd nouis copijs eſſet adauctus. Iam enim cum Brutianæ victoriæ ducibus Andrada ad Caietam in caſtra peruenerat, quum paulo antè Obegninum reliquoſque inſignes captiuos Nonio Campeio arcis pręfecto cuſtodiendos tradidiſſet. Dum in eo ſalubri loco, & nobilium fontium ſcaturigine percelebri caſtra haberet, Fabricij Columnę & Reſtanij Cantelmi literis factus eſt certior, Theatę in Maruccinis & in Veſtinis ad Garganum montem aliquot oppida nequaquam vi, ſed præclara voluntate in fidem conceſsiſſe. Horum exemplum ſecutos Sulmonenſes, Hadrianos, Interamnates, Pinnenſes, & qui ſunt circa Fucinum lacum Cælanenſes, & cuncta denique Prætutinæ regionis oppida, in primisq; Tallacotium, & Marſorum Albam, ipſamque Aquilam, quæ ex Amiterni ruinis creuit, totius prouinciæ caput, in ditionem veniſſe, pulſo armis Hieronymo Galeoſio (is apud Aquilanos Gallicę factionis princeps euaſerat) reiectiſque obiter Vrſinis, qui duce Fabio Pauli filio, oppida Columnæ familiæ proceribus attributa, ademptaque olim Virginio Vrſino, occupare conati fuerant. Fruſtra etiam Aquilanis inhiante Fracaſſa Sanſeuerino, qui cò cum ala equitum à Pontifice miſſus, oppidanorum animos pertétarat. Interea Conſaluus certior fiebat, Ludouicum Galliæ regem nequaquam demiſſo animo Fortunæ cedendum exiſtimantem, vti erat indomiti & conſtantis ingenij, bellum renouare, conductis ſcilicet duabus Heluetiorum legionibus, ac exornatà ad Genuam noua claſſe, imperatiſque equitum auxilijs à Mantuano Ferrarienſique regulis, & à Bentiuolo Bononienſium Tyranno, Florentiniſque & ab ipſo quoque Cæſare Borgia Alexandri Pontificis filio. His copijs Ludouicum Tramulium ſummæ authoritatis & gloriæ ducem præfecerat, addideratque ei collegam Franciſcum Gonzagam Principem Mantuanum quo nemo gerendo eo bello aptior videri potuit, quum propter inſitum pugnacis animi vigorem, tum propter regionum ferè omnium Apuliæ regni ſingularem notitiam, quum fama rerum his in terris feliciter geſtarum clariſsimus haberetur. His accedebat Antonius Baſſeius Heduus, qui Heluetijs præerat, propter linguæ peritiam, vetus dux eius gentis, & moderator eximius. Iam Gallorum copiæ per Hetruriam aduentare dicebantur, quum ab Roma ex regij legati literis Conſaluo nunciatum eſt, Alexandrum Pontificem circiter Idus Auguſtas, lethali correptum morbo poſt quartum diem deceſsiſſe, Cæſare Borgia filio eadem rapida valetudine grauiter tentato, ita vt populus pro comperto haberet, & patrem & filium ex eadem lagena venenum quod conuiuis paraſſent ebibiſſe, fatali ſcilicet errore miniſtri, qui lagenas improuidè commutaſſet, in ea cœna quæ ad fontem in aduerſo Vaticani dorſo ambobus maximè hilaris, ſed exitu admodum lugubris fuit,

Medici quum ſenem vim eius veneni minimè ſuſtinentem ſeruare nequiuiſſent, Cæſarem filium, vti erat ætatis vigore præualidus, multis antidotis conſeruarunt. Accepi ego ab Adriano cardinale Cornetano, in cuius villa cœnabatur, ſe eodem mortifero poculo petitum, ita exarſiſſe ex ſubito viſcerum feruore, vt obortę caligines oppreſsis ſenſibus ſibi rationem excuterent, ſeſe in ſolium frigida plenum mergere cogeretur, neque prius peruſtis interaneis ad vitam rediſſe, quàm ei extrema cutis in exuuias abiens toto corpore decideret. Id verò tanquam execrabile, totique Italiæ maximè funeſtum caput, ſi religionis cauſam amoueas, auidis oculis populus ſpectauit, ſanie lurida deformatum, ita vt plerique, inimicique præſertim Vrſini, ſæuitiam diri hominis merita talionis pœna vindicaſſe Superos crederent, quòd aliquot opulentos Senatores eodem veneno ſuſtuliſſet. Audita morte Pontificis Proſper atq; Fabricius à Conſaluo dimiſsi ad Vrbem conuolarunt: vti oppida quibus iniquo iure expulſi fuerant armis recuperarent, nec ea Cęſar atroci morbo, vehementique inuidia circumuentus grauatè reſtituit, ne oppugnatus ab Vrſinis, Columnios quoq; ex iuſto odio infeſtos hoſtes experiretur. Fuit ea liberalitas, quanquam extorta neceſsitate Columnijs admodum grata, quòd Neptunum in Antiate, & Genatianum in Latio, & Papeam arcem ad Algidum ſumptuoſis edificijs, et turribus à Pontifice permunitas, nullo labore recepiſſent. Tenebat ſe Vaticano Cæſar valido fidelique ſeptus exercitu: ita vt præ metu Senatores de comitijs acturi ad Mineruam conuenirent. Res erat infamis, plenaque recentis inuidiæ, quum ſupra vetus odium ſacroſancto templo, & Vaticana ſede Senatus arceretur. Quamobrem Romani Magiſtratus in Capitolio ſuæ dignitatis eſſe ſtatuentes, liberum tutumque locum comitijs, atque omni armorum metu ſecuram Vrbem peregrinis, & ciuibus pręſtare, ſeueris obteſtationibus impetrarunt, vt eductis Vrbe copijs ad Nepe ſecederet. Nam per eos dies Vrſini Liuiano duce, Vrbem intrarant, interfectisque nonnullis Hiſpanis, Turrionis portam crematis valuis in Vaticanum irrumpere conati, magnum tumultum excitarant. Itaque pacata Vrbe Pius tertius Pontifex eſt renunciatus. Sed eo intra paucos dies defuncto, Cæſar iam ex morbo firmior in Vrbem eſt reuerſus, vt ſecundis comitijs intereſſet. Gallis enim aduentantibus fauere decreuerat, ita vt eis auxilia polliceret, & Georgio Amboſio Rotomagenſi Cardinale candidato ſuffragatores ex amicis, Borgięque domus ſenatoribus pararet. In eare rum occaſione Conſaluus ſatagendum ratus, cum Hiſpanis ducibus qui Borgiæ militabant opportunè tranſegit, vt poſtulato commeatu, cum ſuis alis, atque cohortib. ad ſe tranſierent, Ferdinandoq; regi fortem, et Hiſpanico nomini iure gẽtium debitã aduerſus Gallos operam præſtarent, vel ob id pręſertim quòd improuiſa arma ad Salſulas Hiſpaniæ finib. intuliſſent. Tranſiuere itaq; vel in ſpeciem non inuito Cęſare, ipſa herclè publici decoris cura ſupra pudorem priuatæ neceſsitudinis eminẽte Vgo Moncata ante alios, Hieronymusq; Olorius, & Ludouicus item Hiſcet Petrusq; Caſtrius, & ſecundum eos Didacus Chignones nobili loco nati, clariq; militiæ. Hos Conſalnus certis collatis honoribus, liberaliq; ſtipendio proſecutus eſt. Tentauitque demum Vrſinos proceres peramplis propoſitis conditionibus, vti Ferdinandi regis vexilla ſequerentur: nec conſilio quanquam mirè arduo felix euentus defuit. Quis enim crediḋiſſet Vrſinos & Columnios ex vetere factionum odio diſsidentes

in vna

in vna castra coituros. Dederat occasionem Vrsinis vt alienatis armis, nouam à vetereque instituto penitus diuersam rebus suis Fortunam quæritarent, Georgius Ambosius, quum Cæsari Borgiæ comitiorum causa vehementissimè fauceret: adducto enim secum è Gallico carcere Ascanio Sfortia Cardinale, in eã spem venerat, vt cum candidatus prodiret, pontificatum adsequeretur, adiutore præsertim Borgia, cuius caput tanquam nefarij cruentique hominis Vrsini petere videbantur, vt propinquorum necem vindicarent: quum paulo antè tyrannus ille tot familiæ proceres immani crudelitate prostrauisset: ob id quoque se contemni existimantes facilè indignabantur, quòd Trantius Galliæ regis legatus, cui operam, copias & opes obtulerant, aliquanto perplexius responderet, quàm instantis belli pericula flagitarent. Gallus enim astuta sed fallaci ratione, Vrsinos vel sine præmio stipendioque sibi affuturos putabat, quando à vetere partium studio discessuri minimè crederentur, Liuiano ante alios Trantij vanitatem atque superbiam non obscura auaritia inclusam minimè tolerante, quòd tanquam explorata victoria nequaquam sibi opus esse Vrsinorum auxilijs existimaret. Igitur expedita deliberatione Vrsini omnes præter vnum Iordanem Virginij filium, Consaluo sese ea conditione celeriter applicarunt, vt ad eum opima stipendia merituri, cum duobus milibus vtriusq; armaturæ galeatorum equitum, & quatuor peditum vexillis per Sabinorum fines transirent: tempestiuè quoque in id consilium proclinaturos Prosper atque Fabricius amicissimis cohortationibus accenderant, vt optimè de matura victoria sentire vellent, eaque demum præmia se adepturos sperarent, quæ à summæ virtutis & fidei duce, ipsoque rege gratissimo expectari possent. In his pollicitationibus sese Columnij vades præbebant, spondente pro omnibus Didaco Mendocio, qui præsens egregiam promissis authoritatem afferebat. Iêre ante alios Liuianus, & Ludouicus Pitiliani filius: Fabius item summæ spei iuuenis Pauli à Borgia necati filius: præterea Franciottus, qui postea cardinalis fuit, & Rentius Ceres Anguillarius, Iuliusque Vitellius Tiphernas. Interea Gallicus exercitus Gonzaga duce, quod Tramulius in grauem morbum incidisset, Vrbem secundum mœnia prætervectus, Latina via ad regni fines sine maleficio peruenit: quòd Gallis se hostem futurum, si secus facerent Iulius dudum creatus Pontifex edixisset. At Consaluus cognito hostium aduentu à Formijs Casinum venit, recepta iterum ex itinere Roccha Gulielma, quum oppidani leuitate populari Tristanum Acunium satis incautè sacrorum causa ab arce ad templum descendentem intercepissent: & Gallis euocatis sese defensuri viderentur. Exterruit enim eos Nauarrus: & depulso Gallorum præsidio leuitatis, atque perfidiæ pœnas dare coegit. Supra Casinum templum est in edito monte Diuo Benedicto consecratum, degentibus ibi multis sanctioris vitæ sacerdotibus. Id tanquam tutissimam arcem Galli tenebant, qui paulo antè se præsidio excessuros datis obsidibus pepigerant, nisi intra certos dies auxilia superuenissent. Aduenerat præfixa dies, sed Galli ex fama aduentantis noui exercitus spe subnixi, deditionem extrahebant. Id minimè ferendum ratus Consaluus copias admouit, spe prædæ milites accendens, tantaque fuit eorum vis atq; celeritas in conscendenda rupe proferendisq; tormentis, vt quum postinitum acre certamen duo fortissimi centuriones Ochea & Iordanes Artiaca, alter per appensum funem in muri coronam euasisset, alter

per angustum perfracti muri hiatum audacter ingrederetur, consequentibus manipularijs, trucidatoque Gallorum presidio, tota ea Cœnobij arce potirentur. Verùm ea fuit in quærenda præda militum auiditas, vt nec à Sacrario refractis armarijs abstinerent, quin sacrata vasa vestesque altaribus dicatas diriperent: ac nisi Garcias Lisonius, qui pietate insigni ad Rubos captiuarum fœminarum pudorem conseruarat, intentato gladio predantes coercuisset, venerabiles etiam sanctorum patrum reliquiæ, loculis scilicet argenteis conditæ, profectò auaritiæ militum cessissent. Eodem quoque tempore Gonzaga ad Rochasiccam quod est oppidum Daualorum, pontificijs finib. propinquum castra fecit, misso precone qui presidio cædem denunciaret, ni se dederet priusquam admota tormenta murum ferirent. Præerat præsidio Villalba ingenio ferox. Is præconem liberius loquentem arripuit, & laqueo è mœnibus suspensum hostibus ostendit: qua sęuitia offensi Galli tormenta protulerunt. Verum bis tentato certamine acerrimè sese tuentib. Hispanis, noctu castra mouerunt, quod aduentare hostes nunciarentur: rectoque itinere Aquinum profecti sunt. Consaluus enim Prosperum Columnam & Didacum Mendocium, & cum peditatus parte Nauarrum Rocchæsiccæ opem ferre iusserat, scripseratq; Villalbæ, vt his educto præsidio iungeretur. Ipse verò cum Germanis, totoque reliquo exercitu eadem via iter intenderat, vt cum hoste confligeret. Verùm nocturno discessu hostium facilè accidit vt eo die minimè pugnaretur. Subinde quoque per aliquot dies vtrinque cessatum est, propter continuos imbres Gallis maximè aduersos, q̃ui nunquam se durius hyemasse fatebantur: quod ęgrè ad expediendos comeatus subuectiones fierent: quòd lutulenta itinera educendo equitatu, quo plurimū valebant, peruehendisq; tormentis periniqua essent. Quibus rerum difficultatibus impeditos Consaluus aggrediendos ratus, Fabricium Columnam, & cum eo Vrsinos duces qui dudum in castra peruenerant, ad Aquinum misit, vt quinam hostium motus essent certius explorarent. Incidit Fabricius castra mouentibus, contraxitque acre certamen cum postremo Gallorū agmine, vbi erat Alegria. Quo vehementer incumbē te res eò deducta est, vt Fabricius impar hosti sese recipere cogeretur, et Consaluus de motu hostiū certior factus acies promoueret, vt crescente prelio, si quid Galli audendū putarent, adductis omnib. copijs interesset. Sed nox admodū propinqua vtrunq; ducem ex propinquo ostentantē vires facilè diremit. Galli ad Fregellanum pontē concesserunt, & Cōsaluus ad Aquinū vnde hostis exierat, posuit castra, pluresq; ibi Gallos et Heluetios ex morbo fame et frigore tabescentes in tēplo hospitali repertos insigni pietate conseruauit, secus ac Pręianes Gallus effecerat, quum pauloantè nauigium, quo Hispani aliquot, ex numero sauciorum, & ægrotorum è Formiano Neapolim aduehebantur, supra Cumas pyratica feritate demersisset. Nec multò post Consaluus ab Aquino inopi desertoque oppido Casinum est reuersus. Galli interim circa Fregellas septem integros dies explicandis consilijs consumpserunt: nihil enim primis eorum conatibus Fortuna responderat: vtpote qui secus ac ab initio crediderant, à primo hostili oppido contumeliosè reiecti per Casinatis saltus fauces in Calenum agrum & Leborios campos peruadere nequiuissent: vetantibus scilicet fœdis tempestatibus, ac obstante hostium duce, qui æquissimo in loco pugnaturus in acie constiterat. Nec deerant ex Gallis proceribus qui infirma

ſpe de belli euentu iudicantes ad non inane omen aduerſi ſucceſſus verterent, quòd in ipſo vix dum cœpti belli limine Alexander Pontifex non obſcurè ſocius futurus repentè concidiſſet. Tramulium vero in cuius ſpectata virtute auctoritateque Galli milites ſummam ſpem reponerent, grauis admodum atq; difficilis premeret morbus: ac Vrſini principes qui fortem fidelemque operam obtulerant, pœnitendo Trantij errore, tanquam ſpreti ad hoſtes conceſſiſſent. Cæterum Mantuanus, Salaſſo, Alegria, Baſſeio, cæteriſque Ducibus in conſilium adhibitis, nihil ad rem gerendam commodius ac opportunius eſſe diſſeruit, quàm ad Minturnas deflectere, Lyrique amne ponte conſtrato, per campos qui ad Sinueſſanas aquas pertinent, penetrare ad oppidum Montis Draconis, quod antiquitus Petrinum fuit: atque inde per Stellates campos, qui hodie Mazzonij dicuntur, Capuam proficiſci, aut ſi aptius fortè iter ex motu hoſtium oſtenderetur, ſuperato amne, ac eo ad læuam relicto, per Caſcanum oppidum, Maſsici montis anguſtijs ſuperatis, rectà per Phalernum et Calenum agrum ad amnem Vulturum deſcendere. At Conſaluus ex profectione hoſtium, id quod illi decreuerant, vti peracutus bellicarum rerum coniectator, facilè diuinans, cum leui armatura Petrum Paceum ſecundum Lyrim miſit, qui diſcurrendo obſeruandoque aduerſam hoſti ripam tueretur ipſeque demum ſubſecutus idoneo in loco caſtra fecit, et ſua in ripa vbi vada ſtatuendo ponti idonea hoſtibus videri poterant, oblongam munitionem perduxit, ad quam cohortes excubarent, molienteſque pontem Gallos miſsilibus infeſtarent. Hæc ab vtraque fluminis ripa intentè ſpeculantibus, ac vtrinque ſclopetis & baliſtis rem gerentibus Gallis & Hiſpanis, Fabius Vrſinus a Vaſcone, adacta inter oculos per apertam galeam craſsiore ſagitta, magno cum dolore gentilium ſuorum eſt interfectus. Interim Fabricius Columna Euandriam arcem Lyri imminentem adortus, vſque adeo grauem ſubito aduentu præſidiarijs terrorem intulit, vt Federicus Monfortius filium obſidem daret, paciſcereturq; ſe dediturum arcem, niſi Galli intra quintum diem adducto exercitu opem tuliſſent. Sed Mantuanus in parando ponte vehementer occupatus, leuê eius arcis iacturam putauit, atque ita Mônfortius portas aperire coactus eſt. Eo quoq; tempore Galli admotis tormentis Turrem ad mare Lyris faucibus impoſitam in poteſtatem redegerunt, ea conditione, vt pauci pedites Hiſpani, ſaluis rebus & vita incolumi præſidio decederent. Ea deditio vti infamis vſqueadeo indecora Hiſpanico nomini in caſtris viſa eſt, vt qui metu mortis vitam ſeruarant, concurſu iratorum militum veluti publico iudicio damnati trucidatique miſerabilem atq; teterrimam mortem ſubirent. Nihil vtique vel ſupra æquum atrox id facinus vindicante Conſaluo, vt cæteri ſcilicet qui in præſidijs forent eo maximo crudeli exemplo ducerentur, ideoque ſalutem & decus in vna tantum animi fortitudine poſitam exiſtimarent. Erat enim Conſaluus eo ſtabili decreto à natura ad decus conformatus, vt cum dignitatem tueretur ſæuerus, & planè ſæuus exiſtimari minimè recuſaret. Iam aliquot dies tranſierant, quum inter bina caſtra profluente Lyri Mantuani iuſſu conuectis ad ripam idoneis lintribus, hiſque per tranſuerſas trabes nota ratione connexis fluuius ponte iungi cœptus eſt, Hiſpanis quæ ad munitionem erant fruſtra prohibentibus: tantaque diligentia & celeritate perficiendo operi Mantuanus cum cæteris ducibus incubuit, vt quum pons egregiè latus & ſtabilis eſſet conſtitutus, Galli extemplo producta acie equites ſimul &

pedites conferti, facto impetu pertransirent, trucidatisq; primis Hispanorum
in statione pugnantibus, cæteri tormentorum metu funderentur. Iam supra
mille in vlteriorem ripam audacter prospereque transierant, quum exorto fre
mitu militum ad arma conclamantium recipientiumque se ad proxima castra,
Consaluo transire hostes, potitosque iam ripa atque inde pulsa statione aduen
tare nunciatur. Is vti erat omni periculo impauidus & alacer, pugnæ signum
tuba dari iubet. cæteri duces sese expediunt: Nauarrus & Andrada cohortes
promouent, vexilla explicantur, proditque ipse Iberico conscenso equo, expe-
ditis tectus armis, Fabriciumque ante alios nihil cunctandum esse proclaman-
tem, et pugnę auidum hortatur, vt transeuntes hostes inuadat. Ille celeriter ius
sa facit & procurrit, & quanquam tormenta hostium à superiore inferioreque
ripa, ad pontem incessanter emissa prouolantibus pilis multos prosternerent,
audacter tamen inuehitur. Porrò Galli quòd tumultuaria festinatione tran-
sierant nondum in ordines conglobati incumbentium impetū ęgrè sustinent:
Fabriciana verò ala, vti permista Gallis minore tormētorum periculo rem ge-
rit cædunturque Galli, & plerique eorum in profluentem deturbantur, tanto
concepto metu, vt quum in fugam per pontem versi socios in auxilium adcur-
rentes retrò auerterent, multi e margine pontis decidentes præalto amne mer
gerentur. In ea perturbatione Galli duces qui instructi ad transeundum pri-
mis succedebant, profligatis opem ferre nequiuerunt, quòd productis ab ho-
ste tormentis pari diligentia peterentur: & iam Fabricio alij atque alij duces
cum turmis & cohortibus accessissent. Fabricius tanto facinore edito, quo di-
midia pars Gallorum ex his qui transissent aut trucidata aut mersa amne perie-
rat, præcellentis inusitatæque virtutis laudem confessione omnium tulit: lau-
datus quoque est publico præconio Ferdinandus Hilesca signifer Hispanus,
qui rapiente ei dextram tormenti pila, imperterritus vexillum læua manu su-
stulit, & in hostem ire perrexit. Hunc postea Consaluus eiusque liberos virtu-
tis causa ex regio vectigali annuis aureis quingentis donauit. Accepi ego ab
Vgone Moncata qui huic multisque alijs terra mariq; prelijs interfuit, in nul-
lum vnquam se terribilius confertæ pugnæ discrimen incidisse, quòd equis
passim virisque discerptis aduersus tormenta ad non dubiam mortem procur
rere minimè dubitarent: & Fabricium parcè de sua laude mecum loqui solitū,
intrepidi, verè ingentis animi ducem tam necessaria quam felici audacia repræ
sentasse fateretur. Galli consilio depulsi, & tanto in oculis affecti detrimento,
nihilosecius, vt generosos veteresque duces decuit, hisdem in castris constite-
runt, ea mente, vt alterum quoque pontem subuectis a mari onerariarum na-
uium schaphis instituendum curarent. Scilicet vt vno simul tempore imper-
misti ordinatique pedites & equites separatim suo proprio ac expedito ponte
in vlteriorem ripam deferrentur, lunatamq; munitionem lato ambitu ad pon
tium caput contra hostes perducerent, in qua validi roboris agmina, expecta-
to subsequentium transitu sese tutò colligere confirmareque ad erumpendum
defendentibus tormentis possent: quorum apud eos tanta erat copia vt supe-
rioris inferiorisque ripæ margines, ipsaque vlterior instituta munitio facilè
munirentur. Dum hæc dijs inuitis pararent, Mantuanus Gallis odio, & mox
contemptui esse cœpit, quòd singula à malis initijs cœpta, secus ac putarant, tra
ctatu dura euentuque aspera prouenissent, erratorumque omnium culpam in
Ducis

Ducis vel enixè fortis & strenui cunctationem referrent. Plerunque enim bello accidit, vt cum tentatæ res prospero successu caruerint, vel felicium antea ducum existimationem facilè comminuant, adeo vt Galli natura pugnæ auidi omnisque moræ & longi laboris intolerantes, vel iniqua conditione prælium exoptarent, cuius vel aduerso exitu, bello pariter et tot incommodis, aliquis omnino finis afferretur. Propterea nonnulli sparsis per contubernia sermonibus, Tramulium ex graui morbo nondum receptis viribus Romę decumbentem, cogitatione atque oculis requirebant, cuius felici ductu, si affuisset, iam partam victoriam, & confecto bello receptam Neapolim crederent: illum enim prompto nobilique iudicio discussurum fuisse nebulas intempestiuę cunctationis, rectamq; et expeditã viam, vti antea insigni cũ gloria semper fecisset, victorijs aperturũ. Erat inter duces, qui cum Tramulio e Gallia venerant, Sandricurtus bello quidem egregiè fortis, sed quoniam esset spurius, ab insolenti sermone, ingenioque valde turbulentus. Is in corona militum immodicè loquens: Iure optimo (inquit) viri Galli mulctamur à Fortuna, postquam eò deuentum est, vt bugroni Italo parendum existimemus, quasi non multi sint ex nostra gente, nostroque ordine potiores, qui bellica virtute prædití, his difficultatibus nos explicent, & continuò vbicunque sint hostes, ad certam omnino victoriam vincendos quærant. Ea verba vtpote quæ plures audissent, extemplò ad Mantuanum delata in eius pectus altisimè descenderunt, quanquam obiecti probri contumeliam omnino inanem duceret. Erat enim mos apud milites (quòd minimè prætermittendum videtur) vt ioco serioque sese mutuis contumelijs ex propria vulgarique gentium nota prouocarent & incesserent, cum essent acies in conspectu, & leuibus prælijs certaretur. Nam Gallos Hispani Borracios, id est ebrios, et ex temulẽtia vinum meientes vocabant: Galli autẽ Hispanos à furaci manu latrones laqueo suspensos appellabant: sicuti Heluetios Germani ad exprimendam gentis ignobilitatem Couamelos hoc est, vaccas in stabulis mulgẽtes, vocare erant soliti, Germanos verò Heluetij Smocharos, quæ vox Germanicè spurcos nebulones indicat: Itali verò ab alijs Bugrones, hoc est, puerarij vocarentur. Cæterum Mantuanus qui vim imperij cuius lęsa & planè conuulsa erat maiestas in Gallos minimè exercendam rebatur, eò animum iniuriæ indignitate percitum flexit, vt sese imperio protinus abdicaret, vel ob id pręcipuè, quòd ab initio in Apuliam eundum esse grauissimis rationib. frustra censuisset: quòd pauci eius imperijs obedirent: quod pleriq; cohortium pręfecti falsum militum numerum referre, ipsique demum rei frumentariæ curatores auertere pecuniam crederentur. Itaque ne imminenti calamitati cum iactura dignitatis interesset, excedere infelicibus castris, & domum redire constituit, præscriptis vtrique tabulis, ac his multorum fideli testimonio confirmatis, quæ consiliorum actionumque omnium rationes continerent, & Ludouico regi mitterentur, atque ita imperio ad Salassum gratis honore vsuque militiæ potiorem delato, Mantuam est reuersus.

FINIS SECVNDI LIBRI.

DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBÆ, COGNOMENTO MAGNI.

LIBER III.

BEVNTE Gonzaga, quum cæteri Gallorum duces neque ægri animis, neque corporibus fessi de geminando ponte, & proferenda munitione diligenter agitarent, eaque omnia per brumales dies omnium breuissimos tardius & difficilius molirentur, tota hyems oborto graui Austro in prædensas iugesque pluuias sese exoluit, tāta quidem iniquitate infesti cœli, vt quum inter bina castra intumescens Lyris ab vtraque ripa campos inundaret, nec vim decidentis aquæ lintea tentoria sustinerent, viri iumentaq; cœnoso in solo extrema incommoda paterentur. Sed iniquiore in id commune malum Hispanorum conditione, quòd tota ea planicies quæ ad Sinuessana balnea porrigitur, hyemalibus aquis obsessa fœdaque in perpetuam paludem abitura crederetur. Quibus rebus adductus Consaluus suorum omnium hortatu castra subducere ad montes, & Suessæ hyemare constituit: quanquam id ægrè esset impetratum, quòd ad Montis Draconis arcem nauigia ad conficiendum pontem occultè construi iusserat, vt pari ausu & superiore quidem loco traijceret, aut traiecturi ad terrendos distinendosque hostes speciem præberet. Per eos quoque dies aut perfringere hostium pontem, aut iniecta flamma incendere fuerat conatus, irrito, vti casus tulit, vtroque incœpto, quum ex superioribus locis deiecta materia, quæ violenti fluminis impetu raptata ponti incideret, partim hæsisset ripis, partim ab hoste intercepta longurijs, ad pontem minimè peruenisset. Nauigium porrò onustum arida materia, varijs sulphurei pulueris, & resinæ picisque fomentis intermistis, ad corripiendam flammam, quum dimitteretur, ignis aliquanto celerius quàm ex mensura temporis putassent excitatus, ita absumpsit, vt priusquam ad pontem accederet ad carinam vsque cremaretur. Eo quoque Consaluus maiore securitate, & quod plurimum intererat, incolumi dignitate castra mouit, quod hostes paribus incommodis conflictatos, neque transire amnem, neque si transissent humentibus campis progredi, aut omnino consistere posse intelligebat. Suberant etiam Natalitiæ feriæ, quæ militem varia perpessum incommoda, ex tabernaculis ad tecta proxima reuocarent. Volebat enim, vti pium deceret, nequaquam in campestri tentorio, sed in sacrato templo religiosius & apparatius Dei Christi natalem diem celebrare, quod & facturos quoque hostes rebatur, qui solennia sacra facere, et per eos festos hilarius tanquam saturnales, ideoque geniales dies, ex inducijs quodam sacro iure conceptis, conquiescere à bellicis operibus, remittereque animos, & corpora curare consueuissent. Verùm Consaluus biduo tantum sacris solennibus concesso, ad easdem conficiendi belli cogitationes redierat: agitabatque

gitabatque interdiu noctuque in vnam intentus curam, quibus modis transgredi amnem, hostesque propter continuos imbres ad tecta relictis castris confugientes, opprimere posset. Galli enim mouente castra Consaluo, illum pluuias fracto animo ferre nequiuisse, relictaque amnis ripa retro sese vt pugnam deuitaret, à conspectu ipsorum imminentium ponti auertisse dictitabant, quum ipsi vel iniquo in loco egregiè tuentes pontem, paratique semper ad pugnam perseuerantia militari superiores euasissent. Verum ea verborum iactantia vsqueadeo ipsa hybernæ tempestatis asperitate frangebatur, vt quum ex conscientia in præduram coniecti hyemem miserè algentes cùm præsentia, tum ea quæ imminebant incommoda, nequaquam læta cogitatione prospicerent, tot pluuias tanquam exitio futuras, fato dari existimarent: plerique enim veteres milites & cuncti ferè duces memoria repetebant, quale cælum summa fidelique serenitate Carolum regem paucis antè annis excepisset, florentibus passim & vernantibus campis per totam Italiæ longitudinem eadem regna repetentem, à quibus demum ipsi rerum omnium commutata fortuna, & dijs proculdubio iratis arcerentur. Placuit Salasso & cęteris, vt manentibus castris magna pars equitatus, ne equi nobiles iam planè horrida macie deformes conceptis morbis interirent, in oppida proxima & vicos Minturnensis Fundanique agri duceretur. Heluetij porrò & reliqui pedites, sub traiecto partiti inter se stationes, castra frequentarent. Sed iam multi ad producendam vitam pecunia egentes, & secundum perpetuos imbres consumpta veste, qua frigus arceretur, confecti tetra illuuie, in malè fartis tugurijs expirabant: quum præfecti annonæ & quæstores, nec commeatus ea fide & diligentia, nec pecuniam in stipendium (vti opus erat) expedirent, vel abundè etiam suppetente publica pecunia, quæ summa prudentia Ludouici regis curata transmissaque in omnes belli casus in classe seruabatur. Corcutus enim quæstor, & Bailiuus Cadomius, quorum erat in eo negocio singularis authoritas, quòd stipendiorum rationes interuertere, ac annonam malignè flagellare accusarentur, auaritia infames euaserant: nec ferebat miles, vt priuato eorum scelere publica salus turpissimè proderetur. Hæc omnia explorante Liuiano, suadenteq;, Consaluus construendi noui pontis consilium cepit, non dubiam ex disperso torpenteq; hoste victoriam ominatus, postquam Liuianus peritus belli ardentiq; ingenio fortia aggredi solitus, se ante alios transiturum polliceretur. Itaque Liuianus quæ animo agitaret, parare atque exequi iussus, supra Gallicum pontem in spacio quinquaginta stadiorum conuectis noctu consertisque nauiculis, quibus vinaria vasa interposuerat, pontem constituit: traductisque copijs, alam equitum, Normanorumque cohortes ad Sugium oppidum hybernantes improuisus adoritur. Liuiano succedit Nauarrus: hunc Prosper atque Mendocius cum graui armatura subsequuntur, ipseque demum Consaluus reliquum equitatum & Germanorum legionem adducit, Andrada qui terga tueretur subsequi iusso, equites Galli Normanique pedites inopinato hostium superuentu cæsi fugatique dispalantur: ad Gallica castra defertur clamor: duces arma expediunt: & dispersas vndique suorum turmas accersunt: nulla tamen certa manus cogitur, quæ aduētantes sustineat. In ea rerum iniquitate Salassus tormenta maiora, quòd his conuehendis iumenta deessent, lintrib. imposuit: summum enim admitti scelus Galli existimant, si tormenta deserantur, &

præcipiti cursu fugientib. omnibus, ad Caietam iter intendit. Nec multo post leuis armaturæ equites, & secundum eos Nauarrinæ cohortes in deserta castra perruperunt. Ibi quum nemo ferè armatus occurreret, multi capti direptisque tentorijs, aliqui semianimes et rigentes gelu immani Cantabrorum sęuitia trucidati sunt. Nulla vnq̃ ab hominum memoria fœdior & miserabilior fugæ facies fuit: permisti enim pedites & equites sese cursu atque impetu proculcantes cum nec signa nec imperia cuiusquam agnoscerent, nec in persequentē hostem ora conuerterent, per Appiam viam ad Scauros atque inde Formias ferebantur. Nec prius sisti fuga potuit, quàm non amplius centum viri fortes cohortante Bernardo Adurnio Liguræ summæ virtutis equitum præfecto conglobata turma in ipso Formianæ aquæ lapideo ponte constiterunt, propulsantes inde hostem acerrimè: & socijs addentes animos, qui vndique in id oppidum ex proximis vicis confluebant. Itaq; crescentibus vtrinque auxilijs commissa est tumultuaria pugna initio aduersa Hispanis, quòd in ea Bernardinus Tortesilla Consalui cubiculo præpositus, atque ideo fide & gratia insignis cecidisset, prostrato vulneratoque etiam Consaluo Daualo leuis armaturæ equitum præfecto. Sed quum retro renunciaretur Gallos duces Molæ constitisse, retentaque suorum fuga, sese oppido ponteque tueri, propugnareque inde statuisse, proclamante Consaluo, vt quisque eò contra hostem festinaret, tanta vis peditum & equitum ad pontem incubuit, vt Adurnius qui fortissimè aliquandiu pontem defenderat, extemplo deiectus sit, et à Germanis interfectus: quo cadente, nemo fuit qui non terga daret, et Caietam versus cursum intenderet. Hos Petrus Pacæus & Nauarrus persecuti per montes Formianos viæ breuioris vsi compendio vt iter præciderent, celerrimè peruenerunt ad biuium eius viæ stratæ, quæ ab Appia Caietam ducit, vt sic multi ex Gallis interciperentur, et quędam turmę equitum ab oppido, cui Iter in Appia via nomen est, et è Fundanis pagis descendentes tanquam vrbe exclusæ, hęsitantesq;, præ metu sese sponte dederent. Ea nocte Consaluus Formijs castra fecit, deditque operam, vt sub lucem & suburbanis tectis Nauarrini & Orlandio item monte potirentur. Is Caietæ imminet, marmoreo Munacij Planci sepulchro insignis. Eum Nauarrus secus ac putarat incustoditum ab hoste, penitusq; desertum facilè cepit. In eiusque cacumine minora aliquot tormenta militum manib. prouecta constituit. Tum verò Salassus tanta obrutus calamitate conuertens se ad duces, Deus, inquit, Max. diuiq; omnes, tum præclarè viros fortes adiuuant, cum ij vel sero sapiunt. In aduersis siquidem neque animos despondent, neque suprema sæuientis fortunæ vulnera pertinacius expectanda existimant. Mihi propterea in animo situm est, nihil vltra audendum sperandoq; vltimam belli sortem experiri nolle, sed ex tanta clade seruare quamplurimos, quod ex matura pactione nobis obuenturum sperauerim. Extremæ nanque dementię fuerit, toties damnata fatis arma resumpsisse, vt demum necessitate quæ fractis opibus nobis imminet, miserè subacti, ab irato victore tanquam hostiæ mactemur, scilicet vt iustæ inferiæ persoluantur Cardonio & Manrico; cæterisque eorum ducibus, qui nuper a nobis tormentis interfecti, ante hęc mœnia ceciderunt. Nos herclè strenuè si non feliciter pugnando nostram operam regi probare sæpius conati sumus. Sed sicut in proferendis malis fortunæ peruicax, cuncta consilia funditus euertit, ita hoc reliquum quod est in nostra potestate

eripere

eripere non potest, quin liberrimè de salute nostra statuamus. Placet itaque si vobis vtile videatur victoris hostis animum experiri, qui si moderata victoria contentus esse velit, vt hinc terra marique in Galliam proficiscamur, Caieta dedita facilè concedet. Salasso peroranti nemo adeo ferox et pertinax fuit, vt tanquam omnium parenti agendas gratias non putaret, quòd saluberrimo omnium inducto consilio id vnum respiceret, vt salute incolumi finis cladibus imponeretur: nam eos quoque noui infortunij nuncius magnoperè terruerat, quòd nauigia tormentis onusta, absorbente procelloso mari, in ipsis Ostij faucibus cum tota militum & nautarum multitudine perijssent. In his fuit Petrus Medices Magni Laurentij filius, decennio antea Florentiæ dominatu pulsus, ea quidem ignobili morte indignus, nisi Petrum Leonium summę doctrinæ & claritatis Medicum, qui infelici euentu Laurentium patrem fatis se erepturum promiserat, in Caregianę villę puteum deiecisset. Emissus itaq; est Alegrianæ alæ præfectus, cui Sanctacolumba nomen erat. Is Consaluum inter duo templa quæ sunt in suburbanis ædificijs castra habentem adijt, Paratosque esse Gallos duces Caietam tradere professus, facilè impetrauit, vt cum grauissimis ducibus de conditione coràm ageretur: sequentique die in castra venerunt Alegria pro Gallis, pro Heluetijs Antonius Basseius, & pro Italis Theodorus Triuultius. Ii non multis disputationibus re extracta transegerunt, vt Galli tradita Caieta quæ publicæ munitionis essent, tormenta & commeatus in arce relinquerent, ipsi terra marique vti luberet in Galliam proficiscerentur, ea conditione vt equites suis vecti equis abirent, pedites verò nihil armorum præter gladios & exarmatas hastas ferrent, & captiui vtrinque dimitterentur. Sed à Consaluo impetrari non potuit, vt Neapolitani proceres qui bello capti in custodia erant, confectæ pacis beneficium sentirent. Obegnino enim Palicia & Formante Tornonioque et reliquis bona fide liberatis, Andreas Matthæus Aquauiua indignus ea calamitate, & Honoratus, a c Alfonsus Sanseuerini teterrimo in carcere qui appellatur Fossamiliaria adi mam turrem nouæ Arcis seruati sunt. Gallorum autem pars multo maxima classem conscendit, reliqui pedibus Romam profecti, vsqueadeò duræ hyemis sæuitiam, & cunctas fortunæ acerbitates senserunt, vt hospitales sacræ domus quæ in Vrbe miseris gentium omnium patent, ægrorum & inopum multitudine complerentur, multiq; ignobiles circa stabula senatorum frigore rigentes interirent: quanquam Iulius Pontifex insigni cura pietateque oblatos et conquisitos, conuestiri, alique, & demum nauigijs imponi iuberet. Duces quoque parem ferè ab infensa Fortuna contumeliam tulerunt: Salassus enim inter nauigandum concepta ex dolore rei malè gestæ tabifica febre Genuæ decessit, magnificeque funeratus est. Sandricurtus autem superbi animi pœnam veritus, adeo vitam contempsit, vt cum circa alpes ex morbo decubuisset, vltrò in fata festinasse diceretur. Corcutus verò Bailiuusque Cadomius maiore inuidia deflagrantes, ita gradu pulsi ignominiaque notati sunt, vt à capitali supplicio non procul abfuerint. Basseius autem cum ei alæ equitum præfecturam rex ademisset, quanquam ea Gruerio fratri traderetur, adeo grauiter id tulit, vt exundante atra bile ad insaniam verteretur: frustraque deposcens vt sibi dicturo causam regię aures paterent, nec aditum impetrans, inter delyria deficeret. Cęterùm Consaluus & summæ prudentię et moderationis eximiæ laudem ex ea

pactione consecutus est, vtpote qui vel in multa spe opulentioris victoriæ militum suorum sanguine abuti noluerit, ratus omnino parcendum esse deditis, qui virtutis & clementiæ suæ testes Consalui nomen in prouincijs celebrarent, tantã verò, vt inuiolati, benigneque habiti dimitterentur, curam, diligentiamque adhibuit, vt quum Heluetio prætereunti Hispanus miles torquem rapaci manu detrahere conaretur, re cognita Hispanum vel in mare fugiẽtem persequutus adacto equo sua manu grauissimè vulneraret. Consaluus Caieta potitus, Ludouico Erreræ propinquo suo arcis vrbisque custodiam ita attribuit, vt in eius locum Tarenti Petrus Nicossa succederet: Liuianum verò Petrumque Pacęum in Apuliam misit, vt Arsio bellum inferrent. Is valido firmatas pręsidio Venusiam, Atellã et Altamuram tuebatur. Didacum Arellianum Melphiæ obsederat, expugnatisque aliquot oppidis expectabat earum rerum euentum, quæ à Mantuano Salassoque ad Casinum & ad Lyrim traducto bello gerebantur: vt copijs adauctis, excitisque ad rebellandum Andegauensibus bellum priore grauius in Apulia renouaret. Sed virtute Liuiani intra paucos menses Arsius multis affectus detrimentis, quanquam Caietanę pactionis conditiones abnueret, eò deductus est, vt desperatis auxilijs vrbes tradere, regnoq; excedere cogeretur. Pari quoque vsus diligentia Pacæus, quicquid Gallorum aut Andegauẽsium nomini fauentium supererat, ex Salentino agro expulit. Indicus quoque Daualus, qui cum Constantia sorore (vt diximus) ab Iscla classem Gallorum repulerat, Salernitana arce admotis tormentis est potitus. Sed non diu ea re bene gesta lætari potuit, quum intra paucos dies pestilenti correptus febre, in ipso iuuentæ flore decesserit, relicto infante filio Alfonso Vastio, quo nemo ducum ętatis suæ, aut formæ dignitate, aut magnitudine liberalis animi, aut denique bellica virtute superior euasit. At Consaluus vbi ex Caieta ad paratum meritumq; triumphum Neapolim est reuersus, longo vti credi par est militię labore in grauissimum incidit morbum, vsqueadeo a vehementi impetu periculosum, vt nisi supplicationes per omnia delubra à sanctissimis sacerdotibus sacratisque virginibus ritè susceptis votis factæ maturam opem attulissent, humanæ facultatis remedia ad salutem omnino sera crederentur. Vbi verò receptis viribus incolumis ex Capuana arce vbi decubuerat prodijt, vt in nouam Arcem tanquam salubriorem digrederetur, vix salutantium & gratulantium turbæ per septem dies dispensata humanitate satisfecit. Venerabãtur enim eum omnis nobilitas & populus vniuersus, quum quisque pro ingenio, sicuti studium ferebat, aut excelsæ staturæ & probi oris decus, aut imperatoriam grauitatem vrbana conditam comitate laudarent: alij porrò iustitiam admirabili seueritatis & clementiæ temperamẽto præcellentem suspicerent: omnes verò liberalitatem non modò potentiæ, sed superbiæ regiæ æquandam mirarentur. Ducibus enim vrbes & oppida dono dederat, equitum verò pręfectis et centurionibus domos, villas, fundos, arciúmque præfecturas diuiserat: & quum militi commune donatiuum dedisset, singulos item qui spectatę virtutis nomine insignes euasissent, annuis pręmijs fuerat prosequutus, tanta quidem in recensendis meritis memoria, tantoque in dispensandis muneribus iudicio, vt ęstimatione rectissima, neminem vel gregarium militem præterijsse, neminemque nisi larga manu donasse vel inuidi testarentur. Didaco ante alios Mendocio Miletum, Liuiano Sancti Marci vrbẽ

in Brutijs,

in Brutijs, & Nauarro Oliuetum in Præcutinis, Ioanni Cardonio Vgonis defuncti germano fratri Auellinum in Samnio: præterea Andradæ, Caruaiali, Alberado, Emanuelique, ac Antonio Leuæ, & Andreæ Capuæ Termulano insignia oppida tribuerat, quum duo Columnij Prosper atque Fabricius receptis his oppidis quæ Gallico bello amiserant, amplissima præmia retulissent. Io eo enim homine exquisitis virtutibus exaggerato, ita iudicium ratioque vigebant, vt mirum esset, quum ei vel mediocres Latinæ literæ deessent, quod ea tempestate in Hispania proceribus ad arma natis damnarentur: earum tamen laude celebres vsque adeo admirabatur, vt ab his non inepte perennem gloriam affectaret, prosequereturque peramplis muneribus poetas, qui ipsius res gestas Heroico carmine celebrandas suscepissent. In his fuere Cantalitius & Carmelita Mantuanus sacrati viri, qui quum alacri animo, sed subagresti musa aliquot poemata delicatis ingenijs insulsa publicarent, Petrum Grauinam Neapoli summę dignitatis vatem perpulerunt, vt nobiliora, digno tanto Heroe carmina factitaret. Pontanus enim paulo antè, ipso Caietam oppugnante, valde senex è vita decesserat, cum Actius Syncerus eiectum regno Federicum regem in Galliam secutus, ob idque dolore Aragoniæ domus funditùs euersæ, & odio in externos factus amarior, aliquanto condendæ Satyræ quàm pangendis Heroicis aptior haberetur. Excelso nanque ingenio quantum decoris ad non interituram laudem scriptores benignè conciliati afferre possent, facilè intelligebat. Quum alioqui ex ipsa liberalitate, qua vna vel maxime vitiorum labes obscurantur, gloriam peteret.

Eam verò ob id certius, atque liquidius assequebatur, quòd in vita eius nihil absurdum aut impium, quòd imperatoriæ virtutis aciem hebetaret, ab austero vel maligno censore notari posset: nullam enim vnquam Neapoli matronarum pudicitiæ ex vero maculam inspersit, quanquam summa comitate apud clarissimas fœminas sæpissimè iocaretur. Stultum enim esse dicebat viro principi ex parua fugacique voluptate sempiternum & prægraue odium parare, quum nec plane casto principatus ipse sine iniuria cuiusquam varia in eam voluptatem instrumenta suppeditaret. Non procul enim ab immani perfidia scelus esse iudicabat amicorum, vt plerunq; fit, vxores attrectare, ne scilicet integris familijs & propinquitatibus, nihil reticente fama dedecus afferretur.

Sed in ipso supra reliquarum virtutum admirabilem concentum, veræ pietatis specimen eminebat. Nihil enim ei erat antiquius, quàm in omni bellica ciuilique actione religionis decus omnibus commodis anteferre, templorum iura tueri, punire impios: & denique enixè dare operam vt milites suo exemplo rerum omnium prouentus atque victorias ex disciplina christiana expectandas existimarent. Neque enim dubium videri debet, quin eum his moribus arma tractantem diui diuæque omnes, qui cum Deo Maximo cœlesti aura perfruuntur, subleuandum, prouehēdumque susceperint: nullo quidem certiore miraculo, quàm quòd in multis & penè innumerabilibus prælijs atque periculis versatum, nemo eum vnquam ceperit aut vulnerarit. Sed ne integra rerum omnium felicitate potiretur, ineuitabile malum vrgentis inuidiæ vitare non potuit, quanquam id incredibili magnitudine constantiaque animi superaret. Confecto enim bello partaque pace hilaritatis ac opulentię plena, multi quum in Hispaniam redirent, famam eius varijs calumnijs oneratam apud regem (vt mox dicemus) lacerādam susceperunt: quāquam ea omnia quæ

z 4

Consaluus militibus dedisset rex ipse liberaliter approbaret, diplomatibus scilicet ex formula beneficiarij iuris ab Hispania sicuti Consaluus præscripserat transmissis, vt benefici gratiæque regis opinionem attestatione celeri tueretur. Sed in arcano aliquid residere credi poterat, quod animum occulte perstingeret, ad largitiones extendendas nequaquam procliuem, postquam totius benignitatis penè integra laus ex alieni iudicij decreto prærepta, aut certè deflorata spectaretur, ob idque regi pudendum videri posset, ei vni ab omnibus haberi gratias, qui cuncta pro libidine, tanquam ex alieno facilè prodigus, præoccupato domino, vel ignotis donanda censuisset: propterea ferunt, regem aliquando ad quosdam libellos supplices pro adipiscendis præmijs porrigentes respondisse: Cur mihi ex tanti regni accessione magnoperè lætandum, si non video, vt maiores quàm sim solitus, sumptus facere possim, quando ille qui Regnum nomini meo quæsiuisse videtur, nequaquam mihi, sed sibi atque alijs id pepererit, postquam insigni virtute parta ab inconsulta demum & præcipiti liberalitate dilabuntur? Hisdem ferè diebus quib. Galli bello victi Neapolitani regni finibus excesserunt, Cæsar Borgia cognomento Valentinus Alexandri Pontificis filius, sub fide Consalui Neapolim venit, pauloque post custodiæ est traditus, vt in Hispania, sicuti paulò antea Ferdinando Aragonio Federici regis filio ad Tarentum euenerat, triremibus adueheretur. Sed quoniam Magni Consalui decus quod ad fractæ fidei famam aliqua ex parte læsum videri potuit, quibusdam omnino defendendum videtur, operæ precium existimaui pauca transcursim de Borgiæ consilijs factisque, sicuti ab his qui interfuerunt accepimus, enarrare, quanquam ea diffusius in historijs nostris referantur. Igitur Cæsar ex Vanoctia Romana alioqui proba muliere, quam nouimus, genitus, vbi adoleuit, patris amplissimi senatoris diligentia, ad capiendum ingenij cultum Pisas se contulit, vbi tum optimarum artium Gymnasium florebat, adeoque profecit, vt flagranti ingenio, præpositis in vtroque iure quæstionibus eruditè disputaret. Qua iuuenis indole lætatus pater, vbi demum arridente Fortuna pontificatum est consecutus, Cæsarem legit in Senatum: natu enim maiorem Franciscum Candianum principem propagandæ stirpi, & magnis imperijs amplificandisque familiæ opibus destinabat. Verum Cæsar quòd purpurei galeri honos ingenti animo, speque sua inferior videretur, Candianum fratrem quo cum hilariter cœnarat noctu iugulari iussit: ita vt ad obeliscum campi Martij in Tyberim dejceretur, eumque biduo quæsitum piscatores extraherent. Nec multò pòst Cæsar abdicata purpura, desumptoque militari sago, Princeps et dux copiarum creatus est: patre quidem ex atrocitate tanti sceleris vehementer attonito, sed postquam Candianus ab inferis excitari non poterat, cuncta indulgentissimè concedente. Nec multum inde Cæsar Pontifice cum Ludouico Galliæ rege in exitium totius Italiæ conspirante cum Carlota Alibreta, Ioannis Nauarræ regis propinqua, authore Ludouico rege, sponsalia fecit. Ex eo fœdere Cæsaris spes suas enudare, immoderato seuoque animo magnæ partis Italiæ dominatum affectare cœpit, vsqueadeo dira cupiditate, vt in vexillis titulum præferret, AVT CÆSAR, AVT NIHIL, quasi nihil animo mediocre, sed immoderata, & longè maxima cupere videri vellet. Ante omnia proceres Romanos Columnios & Vrsinos tollere constituit: postquam inter eos bellum aliquandiu frustra aluisset, vt vtraque pars

mutuo

mutuo ferro concideretur. Nam illi post id ciuile bellum, Borgiæ artibus intellectis, sese pace facta conciliarant. Columnij nihil sibi fuga exilioque potius rati, paterna oppida Borgiæ reliquerunt: Vrsini stipendijs allecti, & in fide Tyranni hæsitantes, ad vnum ferè omnes teterrimo supplicio necati sunt, Baptista Cardinali in mole Hadriani gentilium suorum necem prçeunte, quum Vitellocius Tiphernas, & Liberottus Firmanus ad Senogalliam: in agro autem Perusino Paulus Vrsinus Latini Cardinalis filius, & Franciscus Vrsinus Grauinæ princeps eandem necis sortem tulissent. Caietanæ quoque familiç proceres qui Sermonetam oppidum in Latio, iuxta Priuernum obtinebāt, Iacobus, Nicolaus & Bernardinus alio atque alio modo interfecti, arces & opes Borgiç concesserunt. Camertes quoque reguli antiquæ nobilitatis, Iulius Cæsar, Venantius, Annibal & Pyrrhus principatu exuti strangulatique sunt. Astorem Manfredum Fauentiæ principem sub fide deditum, necatumque immaniter Tyberis excepit. Catharina Sfortia quæ Foroliuij et Forocornelij vrbibus imperabat, expugnata tormentis, captaq;, Romam tanquam ad triumphum perducta est. Pandulphus porrò Malatesta, Ioannesq; Sfortia, et Guido Vbaldus Feltrius ipsorum ditionis vrbes Ariminum, Pisaurum et Vrbinū inuadenti relinquere quàm interfici arrepta fuga maluerunt. Cessit et impotenti Tyranno Iacobus Appianus oppidū Populonium in Etruria. Sed dum hac cruenta via in alienos principatus grassaretur, etiam Aragonium adolescētem Biselij principem ac Alfonsi regis filium, et (quod referre pudeat) Lucretiæ sororis suç maritum in atrio Vaticani templi vulneratum: & quoniam spes esset curari posse in ipso cubiculo, lectoque nuptiali sororis mactari iussit. Borgiam quoq; iuniorem cardinalem, quod Candiano faueret, veneno sustulerat. Ioannem demum Cerbellionem virum domi militiæq; nobilem, quod pudorē in fœmina Borgiç domus seuerius custodiret, noctu a cœna redeuntem crudeliter interfecit. Ab eo quoq; capitali supplicio affectus est Iacobus Sanctacrucius prçclaræ nobilitatis Romanus ciuis, quo nemo ipsi Cæsari amicior & familiarior fuit, nec aliam ob causam, q̄ quòd validam promptissimorum hominū manum ex factione Vrsina subitò cogere, & ad omne audēdum facinus impellere posset. Cæterùm ex tanta propagandi imperij dira libidine sitiq;, quum venenum (vt diximus) cum patre bibisset, eiq; demum ex Nepe in Vrbem reuerso, secus ac ipse crediderat, ex comitijs res euenissent, à Iulio Pontifice custodiç traditus est. Is enim ab eo rogatç Galliç arces repetebat, eoq; vehemētius, quòd Veneti Ariminum & Fauentiam tam cœca q̄ perniciosa inducti cupiditate, productis à Rauenna copijs occupassent. Dabat Pontifici verba Cçsar, ac indies deditionē extrahere conabatur, quum se in Galliam rogatam proripere cogitaret. Ibi enim non defutura sibi hominum studia existimabat, ea præsertim spe, quòd vtriusq; factionis Duces Ioannes Saxatellus & Guido Vainius liberalib. stipendijs & beneficij præoccupati, apud eum in honore essent, ideoque simulatas & inanes ad præfectos literas scriberet. Quamobrem accidit vt Petrus Ouedius cum his literis à Pontifice Cesenam missus à Didaco Chignone de muro præcipitaretur, eoque atroci facto vehementer commotus Pontifex Cæsari acerbiora minaretur, nisi continuò Hispani præfecti repetitas arces dedidissent. Ab hac Pōtificis iracundia territi Borgia et Remolinus Cardinales propinqui Cæsaris, & Borgiæ familiæ inserti, Neapolim perfugerunt. Verùm in id de-

mum vtrinque conuentum est, vt Cæsar si dimitteretur, secretiores tesseras de dedendis arcib. ad præfectum missurum, promitteret. Eius autem rei præstandæ conficiendæque vas fuit Bernardinus Caruaial cardinalis, ea conditione vt interim Cæsar in arce Ostiensi sibi custodiendus traderetur, donec promissi fide impleret. Interim duo cardinales qui erant Neapoli, id expetente Cæsare à Consaluo impetrarunt, vt Cæsari sub fide Neapolim venire, atque inde proficisci ex arbitrio liceret. Id Consaluus summæ dignitatis viris nequaquam grauatè tribuit, diplomaque manu sua subnotatum, peculiariq; obsignatum gemma, Ostiam transmittit. Nec diu post quum Didacus Chignones & Consaluus Mirafontes conspectis tesseris Cesenæ & Foroliuij arces pontificijs præsidijs dedissent, Cæsar à Caruaiale cardinale statim dimissus, conducta repente nauicula Neapolim peruenit, lætus admodum, quòd præter spem antiqui hostis manus effugisse videretur. Tum verò Neapoli cum cardinalibus, & veteribus amicis suis Hispanis ducibus nouandarum rerum consilia agitare cœpit: nequaquam enim animo se dimiserat, quin antiquæ spei totus inniteretur, et centuriones milites que sibi notos & ignotos vndiq; conquireret, nauigiaque pararet quibus Pisas aduheretur. Erat enim fama edita in vulgus eum Pisanis auxilio profecturum, qui libertatem suam aduersus Florentinos iam nonum annum constantißimè defendebant, verùm in arcano erat à Pisano litore per Lucensium agrum & Calphurnianos saltus transcendere Apenninum, & per Mutinensium fines rectà ad Æmiliæ vrbes penetrare: auctus scilicet copijs studio Alfonsi Atestini Ferrariæ principis, cui Lucretia soror nupserat: sperabat beneuolos suos veteres clientes affuturos sibi, vt paßim propensißima omnium voluntate reciperetur. Hæc vbi eum moliri Iulius didicit, nihil sibi cunctandum ratus, qui in cœptis obuiam iret, ad Consaluum perscriberet, seuerè admonens, ne hominem cruentum, audacem, maximoq; Italiæ malo natum, & sæuam tyrannidem ditionis suæ populis importantem, furere & grassari iterum pateretur. Hac eadem quum per legatos regios qui Romæ erant, & per suos qui in Hispania regem sequebantur, cum Ferdinando grauißimè & vehementißimè sæpius egisset, literæ regiæ ab Hispania Consaluo allatæ sunt, quibus Cæsarem comprehendere iubebatur, quòd graui principum omnium incommodo, suspicioneque res nouas moliri, impiaque arma aduersus Pontificem parare diceretur, atque ita Cæsar quum in exornanda classe scribendisque militibus occupatus, vti necesse erat, alloquendi causa sæpe in arcem ad Consaluum iret, à Nonio Campeio dum egredi vellet, humaniter retentus, et custodiæ traditus est: nec quisquam suorum, edito ingenti suspirio, fortunam incusanti, frustraq; se sub fide proditum querenti, opē ferre potuit. Nec multò post iubente rege in Hispaniam à Liscano deuectus est. Sic vt aliquandiu Concilię, & demum ad Medinam vrbē in arce cui Motta nomen est, duos ferè annos cu stodiretur: ea tamen sorte, vt deceptis custodib. fune demissus, suppeditante equos Pigmentellio Beneuentano Principe ad Ioannem Nauarræ Regem perfugeret. Is tum cum Alarino regulo qui à fide defecerat, bellum gerebat. In eo armorum motu quum egregiam operam regi nauaret, conserta ad Mendauiam pugna, victor occubuit, eo euētu vt nequaquam agnitus detractis armis nudus relinqueretur. Sed scutifer eius cadauer equi ceruicib. impositum Pompelonem retulit: haud dubiè rapiente fato ad eam vrbem cuius antistes antea fuerat:

fuerat: neque enim quisquam ferè repertus est, qui quum sese susceptis semel sacris abdicarit, tranquillum vitæ exitum tulisse censeatur. Sed quis Consaluum vt id faceret regis imperio coactum non excuset? quum & paruisse iubenti regi, & æqua postulanti pontifici necesse fuerit obedisse? ne scilicet graui scelere regi parum fidelis, & grauiore piaculo erga sacrosanctum Pontificē inimicus & impius euaderet: in ea re præsertim, quæ superioris regij sacramenti fidem respiceret, ac humani demum atque diuini iuris religionem includere censetur. Verùm ob id quoq; honestiore de causa maioreque ratione à fide data discessisse videri potuit, ne Italiam dudum sublatis bellis tranquilla pace fruituram vnius nefarij impotentisq; tyranni immanis audacia perturbaret: proinde etiam gratum facturus Vrsinis pariter atque Columnijs de se optimè meritis, qui à pestilentissimo homine summas auaritiæ et crudelitatis iniurias retulissent. Sed id pro tuenda Consalui dignitate minimè tacuerim, quod à clarissimis ducib. Didaco Mendocio Antonioq; Leua me accepisse profiteor. quum enim apud eos amanter inuitatus Bonię cœnarem, quo tempore Carolus Cęsar à Clemente Pontifice coronatus est, multosque sermones sereremus de virtute Magni Consalui, qui amborum imperator, & militaris disciplinæ magister fuerat, prędlarè testabantur, neminem eo viro pace belloque meliorem extitisse: sed ei maximorum ducum exemplo prorsus euenisse, vt in extremo vitę actu tanquam semiexul non planè felix moreretur, quanquam sæpissimè diceret, se nullius improbè facti pœnitentia offensum lętissime ex hac vita fuisse migraturum, nisi Ferdinando Federici regis filio, & Cæsari Borgiæ Valentino fidem suam improuidè dedisset, vt ea demum à rege cum sui nominis sugillatione violaretur. Subiungebat adhæc duo Consaluus se tertij quoque grauioris facti maximè pœnitere, quod tamen prodere nollet. Id autem Leua atque Mendocius non inani forte coniectura interpretantes esse putabant, quod regijs pollicitationib. è Neapoli Italiaque se abduci in Hispaniam permisisset, in qua multi rerum nouarū cupidi, eum in spē noui principatus, maximarumq; rerum bello gerendarum retinere conarentur. Sub id tempus quo Borgia Cæsar captiuus in Hispaniam est perductus, Isabella regina desperata salute decumbebat: enatum enim erat in pudendis vlcus sęua serpigine mortiferum, ita vt tantæ victorię gaudio exhilarari nequiuerit, Prosperum tamen Columnam vel occupata supremo morbo humanissimè suscepit. Is cum aliquot nauigijs militariter instructis Liscanianæ classi cohortante Consaluo sese adiunxerat, vt triremibus præsidio foret, ne Borgia, vti in longa nauigatione accidere posset, à Gallis vel a prædonibus eriperetur. Eum tamen Romana grauitate, neque alloqui, neque oculis spectare sustinuit, ne scilicet atrocissimi hostis calamitate lætari videretur. Nec multis inde diebus Regina fato concessit, incredibili cum dolore atque iactura Consalui: nam ab ea tanquam alumnus, ac in eius regia educatus, cuncta quæ exoptari possent virtutis & dignitatis incrementa adeptum fuisse fatebatur, rege ipso quanquam minus benignò parumque liberali nunquam reginæ voluntati reluctari auso. Id verò præclarè tanquam verissimum apparuit, cum rex elata statim regina aures minus æquas, & supra alieni meriti pondus proclinatas, obtrectationibus præbere cœperit. Non defuere enim qui hominem multo gloriæ fulgore inuidorum oculos perstringentem grauissimis calumnijs onerarent. Multi enim quāquam

regnum insigni eius virtute quæsitum faterentur, id tamen profusa & planè astuta largitione diuisum, atque distractum ab eo fuisse prædicabant, vt prærepta occasione regiæ benignitatis, nisi præscriptis annuisset, regi demum ingrati illiberalisq; animi contumelia cõflaretur. Ipse porrò nihilo secius à suis quos maturę beneficentiæ destinasset, tanquam non abse, sed à rege prætermissis, beneuolentiam cum regis inuidia vindicaret. Nec deerant, qui dicerent, eum victoria superbum, magnisque regni prouentibus opulentum delegisse sibi ac amicis atque beneuolis clariora ditioraque oppida, regi porrò nihil opimum & integrum præter gestandæ coronæ decus, & inane noui tituli nomen reliquisse. Verùm alij diuersa incessentes via, omnem eius authoritatem conuellendam susceperunt, ex Hispanis Ioannes Nuccia Siciliæ pręfectus, Valentius Benauidius, Franciscus Sancius, qui erat regis dispensator: sed multo omnium malignius ac atrocius Nonius Campeius, qui ab ea delatione ingratissimi nomen tulit. Hunc enim parum nobili loco eductum prætoriæ cohorti præfecerat; ac demum ei magno beneficio honoreque nouæ Arcis custodiam attribuerat. Ferunt etiam Prosperum Columnam sciscitante rege, cum de Aragoniorum regum ingenio disciplinaque, & publicis ac priuatis institutis dissereret, vtpote qui eorum omnium auspicijs post Alfonsum primum ab adolescentia militasset, de Consaluo sermones intulisse vsqueadeo aculeatos & graues, vt regis animum nequaquam vanis iniectis suspicionibus perstringerent. Quandoquidem ingenuè nisi malignè ex vero Consaluum illis omnibus authoritate prudentiæ, splendore vitæ, militum studio, & populari gratia præstare fateretur, adeo vt nihil iam in eo qui cuncta nutu fastuque regio iuberet & regeret, præter titulum deesse videri posset: ad quem si aspirare vellet, tot eius beneficiarij, qui diadema capiti imponerent minimè defuturi crederentur. Hæc maiestatem respiciebant, admonebantque regem vt maturè caueret, ne omnia indulgendo confirmandoque, ex duce præsideque regni consortem efficeret. Verùm Nonius adiuuante Ioannes Baptista Spinello Neapolitano, aliquãto criminosius in Consaluum inuchebatur, vtpote qui sagacissime sumptuum & vectigalium omnium rationes excuteret: docuitqua eum nihil ærario, nihil fisco reliqui fecisse, vt inconditè largiendo maximè liberalis famam aucuparet. Qua demum ostentatione priuatæ opes tegerentur, illæque præsertim diuitię tot spoliorum totque munerum, cùm signati auri, argentique cęlati, tum nobilium gemmarum & sericorum aulæorum, quæ essent supra regij census æstimationem sedulò congestæ, astuteque repositæ à nemine viderentur, ne scilicet inuidorum curiosorumque oculis conspecta, non abre iam natam inuidiam concitarent. Hæc verò singulari malignitate delata, tametsi aut falsa magna ex parte, aut minora vero putarentur, eius tamen animum moderatione & parsimonia gaudentem magnopere permouebant, eo quidem altius atque vehementius quòd in rege non multum pecunioso, nec vnquam in apparatu & conuictũ sumptuoso, tanti auri & tantarum rerum non iniqua cupiditas accendęretur, ita tamen vt eam facilè restingueret summa æquitas, summaque prudentia, quæ in rege nunquam precipiti, nec vnquam temerè in grato, præclarè vigebant. Multa enim & perampla vel supra modum exæquatæ rationis concedenda iudicabat: cùm eximiæ virtuti, tum naturæ liberali eius viri, qui tot rebus feliciter gestis regnum cum magna laude cepisset, maioreque

reque

reque defendiſſet: & tantum denique bellici decoris & gloriæ Hiſpanico nomini peperiſſe cenſeretur. Ea tamen omnia in profundum demiſſa pectus, tanta diſsimulatione conſeruabat, vt Conſaluo nullam conceptæ offenſionis ſpeciem præberet, delatoribusque tantum ſecretò ageret gratias, palam verò de Conſalui actionibus honeſtiſsimè loqueretur. Cæterùm Proſper cum multis nobilibus equis quos Petrus Corduba Plegoi oppidi Marchio ſuopte ingenio liberalis ipſius Conſalui patrui monitu dono dederat, Neapolim reuerſus, nequaquam priorem amicitię locum reperit. Nonius verò Campeius, cum ab Hiſpania rediens in Italiam perueniſſet, veneno, vt fertur, à quodam ſatellite, cui grauem antea iniuriam intulerat, ſublatus eſt: merita herclè pœna ſi diuini iudicij vim ſpectemus, poſtquam aliò turpiſsimo ingrati animi ſcelere, in optimum virum ducemque ſuum ac authorem omnis eius dignitatis venenum effudiſſet. Interim Conſaluo gratia incolumi, exiſtimationeq; amplificata, Neapoli gubernacula moderante rex Ferdinandus cum Ludouico Galliæ rege pacem fecit fœdusque percuſsit, multis herclè de cauſis, quas hîc commemorare non eſt neceſſe, cum in Hiſtorijs noſtris accuratiſsimè referantur. Affinitas quoque ſuperinducta eſt, vt concordia quæ ex tantis odijs ęgrè ſperari potuit, validiore vinculo firmaretur. Ferdinandus enim quanquam eſſet in flexu ætatis, Germanam ex ſorore Ludouici regis genitam vxorem duxit. Paternum ei genus præclarum erat in Aquitania ex domo antiquiſsima Fuſiorum comitũ, quos Foiſſeios Galli corrupta voce appellant. Huius Germanæ reginæ frater erat Gaſto, qui auunculi indolem pręferens aliquanto poſt maximis rebus breui curriculo geſtis, ad Rauennam memorabili acie victor interijt. In ea conficienda pace Ludouicus regno cedens id impetrauit, vt proceribus Gallicum nomen ſecutis, quæ ante bellum poſſediſſent, vrbes & oppida redderentur. In his erant Beſennianus & Salernitanus reguli, Traianusque Caracciolus, & Honoratus Caietanus, & ij ante alios qui carcere educti, & libertatem & patrimonia, & honores cum cæteris recuperarunt. Verùm poſt celebratas regales nuptias non defuere præpotentes vlterioris Hiſpaniæ reguli, qui Philippum Maximiliani Cæſaris filium Belgis imperantem ad capeſſendum regnum in Hiſpaniam euocarent, exiſtimantes ſub florentiſsimo iuuene rege aliquanto liberius atque licentius ipſorum potentia fruituros, quàm ſub auſtero et parum liberali, vt aiebant, ſene Catalano. citerioris enim Hiſpanię Tarraconenſes reges tanquam opibus tenues, & præcario ferè in liberis ciuitatibus regnantes, vlteriores Hiſpani, quorum erant ampliſsima regna, aut oderant, aut contemnebant. Nec diu Philippus amicorum ſuorum ſtudio votaque fruſtratus, vt ſua regna ex arbitrio adminiſtranda ſuſciperet in Cantabriam Oceano deuectus, peruenit in portum qui vocatur ad Columnas, fortaſſe quòd ibi quoque alteræ Herculis Columnæ, ſicuti Gadibus poſitę fuerint, quum eo extremo litore terræ Hiſpaniæ finis Oceani fluctibus terminetur. Ferdinandus vt generum exciperet ad Columnas eſt profectus: quò ferè omnes reguli conuenerant. Ab his Philippus ſummos honores, ſuaque ſpe auguſtiores tulit, ita vt ineundi adminiſtrandique regni, inuſitata cupiditate deflagraret, nec omnino iniquum aut parum honeſtum arbitraretur, ſi excluſo ſocero rege, ea regna perciperet, quæ ab omni nobilitate vltrò deferrentur, & ad ſe optimo iure maternæ hæreditatis pertinerent. Itaque vno ante alios Ioanne Manuele qui diu

in Belgis legationem obiuerat, Philippi ingenium deprauante, res eò deducta est, vt gener in conspectum nequaquam familiariter socero se daret, amboque ex equis ad paruum spacium prodeuntes, hic Gallico, ille Hispanico sermone, & paucis admodum verbis, nec mutuo quidem intellectis, sese salutarent, colloquio properè ab ipso Manuele dirempto, ne rex iuuenis rerũ imperitus callidissimi senis artibus caperetur. Nec mora (quod vix credi par est) proceres, reguliq; ferè omnes Ferdinãdum nullo pudore deseruerunt: quisq; enim in spes suas pronus & expeditus commodo seruiendum, & orientem Solem potius, quàm occidentem adorandum esse dictitabat. Vnus omnium Federicus Toletanus Albæ Regulus in vetere suo studio constantißimè permansit, nec vllis omnino pollicitationibus permoueri adducique potuit, quin summa fide præcellentiq; obsequio excolendum sibi regem susciperet. At Ferdinandus vti profunda prudentia hominem decuit, eius turbulentæ tempestatis procellam artificio dißimulationis vitandam ratus, graui opportunoque consilio excedere Hispania & Neapolim nauigare cõstituit: ne scilicet alienati generi dicta factaq; oculis ac aurib. exciperet, quæ statim vbi maiestatis nomen offendissent, tanq̃ demissè tolerata in contumeliam verterentur, postquam ab ipso tot proceres noui regis studia secuti aut odio, aut vanitate iudicij defecissent. Igitur Federico Albano viro summæ grauitatis atque prudentiæ, quòd paulo antè integerrimæ fidei prçclarum specimen dedisset, in tutela regni constituto, ductaque secum Regina, cum viginti triremibus è Barchinone soluit. Aderat ei nauigationis comes honoris causa adscitus antiquæ nobilitatis Bernardus Roscius Deniæ regulus: sed illustres honestique citerioris Hispaniæ equites regium comitatum exornabant. Paucis autem diebus quum Gallici Ligusticique maris litora legendo, Delphini portum tenuisset, certum de Philippi generi morte nuncium accepit. Id quanquam intimos sensus non obscuro aut leui gaudio perfundere posse videretur, nihil tamen indignum ea necesitudine quæ filiæ dolorem, totque nepotum orbitatem respiceret, in grauißimo rege expreßit, atque ita abiectis ornamentis, sed nequaquam pullata prætoria Neapolim initio hyemis est peruentum. Arserat paulo antè circiter Idus Septembres luridus cometes, in ea cæli plaga quæ vertitur ad Corum ventum, ita vt Belgis imminere diceretur. Philippum enim nondum expleto vigesimoquinto ætatis anno, Belgico more epulantem, importunisque exercitationibus deditum, diuerso sub cælo atrox inuasit morbus & eripuit, cum præter reliquam sobolem septennem ferè filium reliquisset nomine Carolum, quem hodie Imperatorem virtute animi & felicitate rerum gestarum Augusti cognomine dignißimum veneramur. At Consaluus vbi regem Miseni promontorium superasse, aduentareque nunciatum est, obuiam bireme profectus, in regiam triremem prorepsit, tanta quidem ex animi conscientia frontis hilaritate, vt eum nihil vnquam de optima regis erga se voluntate dubitasse appareret: nonnulli enim ex inuidorum numero paulo antè dixerant, eum nequaquam esse commissurum, vt conscensa regia trireme incertæ regis fidei se crederet, quum ille simulator & dißimulator eximius decreta animi ad occasionem depromenda egregiè tegere didicisset. Nec vllum ei maius omnino periculum quàm in triremeimminere dicerent, quum terra tantis stipato satellitibus nihil omnino quod vim afferre posset, foret timendum. Rex itaque ligneo ponte ad molem

constructo

constructo exornatoq; solemni cæremonia à Neapolitanis susceptus, multa in adulationem parata, vti noui regis aduentus petebat, singulari modestia renuit: celebrauitque Generi exequias atratus, vt mox ad legatos principum regniq; proceres regio cultu prodiret, et iuxta eum Consaluus in honore semper et conspicuo quidem loco spectaretur. Eo enim pręcipuo teste monstratoreq; virtutis & fidei, quisque vel infimi ordinis miles & ciuis produci ad regem, agnosciq; magnopere cupiebat, quando ipse nemini deesset: nihil enim ei erat iocundius quàm officio benignè pręstito, quamplurimorũ voluntates promereri, idq; eo splendidius, & ad gratiam parandam cumulatius fiebat, quòd sæpissimè non rogatus, quos conspexisset pudore cunctabundos, vel ægrè quicquam sperantes, vltrò nominatim appellaret, commendatosq; mirificè ad osculandam regis dextram producere consuesset, vsqueadeo vt accepti demum beneficij gratia, vnum Consaluum respiceret, quo auspice, mora omnis in rege nequaquam expeditè munifico citissimè tolleretur. Rex enim ab ęquitate atq; iustitia famam quærebat: ille verò anhelabat ad gloriam ingenti virtute partam, quæ diu stare, manareq; ad posteros non facilè posset, nisi pręaltis grati et liberalis animi radicib. niteretur. Quamobrem rex æquo animo secum reputans, quale quantumq; regnum Consalui virtute captum atque defensum sibi obuenisset, facilè tolerabat, vt nõ frustra quicquam Consaluus peteret: quanq̃ regni recenti bello attriti facultates, tot concessis immunitatibus & præmijs eneruari & penè conuelli prouideret. Nolebat enim existimari omnium ingratissimus. nam ea quæ admisisset Consaluus, aut de affectatione regni cogitasset, in arcano erant: quum eius merita ex tot victorijs toto orbi notissima, in ipsa hominum fama spectarentur. Eluserat & per eos dies Quęstorum & inuidorum diligentiam, sibi admodum grauem, et regio nomini parum decoram: nam quum ad Quæstorum mensam tanquam ad tribunal vocaretur, vt sumptuum bellicorum et vectigalium rationes in aduersarijs codicibus ęrarij & fisci annotatas agnosceret, quoniam expensi acceptiq; summæ inter se comparatæ, magno excessu dispares, supputationi minimè congruissent: tam seuerè q̃ lepidè responderat, se priuatas tabulas publicis fideliores continuò prolaturum: quibus multo plus impendisse, quàm accepisse præclarè ostenderet, testareturq; se id totum quod ex iusta ratione superesset, tanquam iure debitum ab ærario regio, vel si pertinaci lite opus foret omnino repetiturum. Protulit autem sequenti die libellum grauissimo titulo, ita vt Quæstoribus silentium, pudorem regi, cunctis verò qui non essent impudentes, multum risum exprimeret. Ante omnia Deo Maximo, diuis deabusque omnibus ad parandam victoriam propitiandis, erogata scilicet in egentes, cucullatos, piosque sacerdotes et sacratas virgines qui perpetuis supplicitationib. vacarent, aureorũ nummûm ducenta millia supra septingentos & triginta sex, & regales argenteos nouem, expensa ad indicis caput apposuit. Secundo autem loco subiecit, sexcenta millia, supra quadringentos & nonaginta quatuor secreta manu speculatorib. data, quorum beneficio exploratis hostium consilijs, multas victorias, & deniq; liberam tanti regni possessionem esset consecutus. Intellexit argutiam Ferdinandus, infamique negocio silentium imposuit. Quis enim occulta manu expensæ pecuniæ numerum, requisitis nominibus, nisi maximè ingratus, & planè sordidus à tanto imperatore postulasset? Præterita siquidem omnia Con-

ſaluo condonare, & quæ ille dediſſet tanquam optimo collata iudicio, rata habere ſtatuerat, atq; item obliuiſci totius ſuſpicionis de affectato regno, quæ à delatoribus iniecta videretur, vt eum benignè admodum, ſed callidè, magnis inuitatum pollicitationib. ſecum in Hiſpaniam abduceret: conſtitutoque nouo præſide, toto noui regni fructu atque integra poſſeſsione potiretur: poſtquam Philippi generi diſſentientis æmulatione liberatus, ad eadem totius Hiſpaniæ regna maturè ſibi redeundum eſſe iudicaret. Itaque conſtitutis rebus, et Andegauenſium partium regulis, qui confectæ pacis beneficio carcere educti fuerant, reſtitutis oppidis quæ bello amiſiſſent, ac his omnibus in gratiam receptis, Ribacurſioque præſide conſtituto, quintum poſt menſem, ex quo Neapolim venerat, cum regina claſſem conſcendit, Conſaluum ea ſpe inductum ſecum aduehens, vt quum in Hiſpaniam perueniſſent, Compoſtellani ordinis equitum Magiſter crearetur. Is eſt honos primus à rege cum ſumma potētia coniunctus: vtriuſq; enim Hiſpaniæ nobilitas ferè omnis, honeſtata equeſtri dignitate, ditataq; peramplis perpetuiſq; redditibus vni magiſtro paret. Signātur autem equites bello paceque purpurea cruce, quæ ante pectus militaris ſpathæ capulum exprimit. Id inſigne religioſo ritu ſuſpicitur, in honoreque eſt: nec niſi præclaro merito à Magiſtro aut Rege impetratur, ſcilicet vt militibus pro Chriſti nomine aduerſus Mauros operam nauantibus ſacrati redditus præmia perſoluant. Cęterùm Magiſtri nomen authoritatemque ab aliquot annis Ferdinandus & Iſabella Hiſpaniæ reges, indulgente Romano Pontifice ſuſtulerunt, quod tanti ordinis magiſtri, regio nomini potentia atque opibus æquarentur: ob idque formidabiles euaſiſſent, vti ſuperioribus annis Aluaro Lunæ acciderat, qui immodicæ potentiæ ſuæ ſuperbiæque reus Maieſtatis factus capite pœnas dederat. atque ita euenit, vt quum tantus honos nemine ſuffecto penitus vacaret, ſummæ dignitatis prouentus omnis, & libera creandorum equitum facultas regis arbitrio ſeruaretur: ſicuti & reliqua duo eiuſdem opulentiæ magiſteria, Colatrauæ ſcilicet & Alchantaræ ordinum vſurpatione perſimili paulo antè conceſſerant. Erat igitur is honos ſponte præſertim oblatus omnium qui concedi poſſent ampliſsimus: ſic vt eum facilè Conſaluus anteferret tot vrbibus atque oppidis quibus Neapoli potiretur. Fuerat enim donatus à Ferdinando iuniore Aragonio Terranoua in Brutijs: a Federico autem rege ad Garganum montem Veſtinorum vrbe, quæ a Sancto Angelo nomen ducit. Poſtremo ab ipſo Hiſpaniæ rege Ferdinando Sueſſa Aurunca per nobili Campaniæ vrbe, quibus opulentiora quoque oppida quatuordecim præter minora caſtella, & vicos acceſsiſſent. Sed vir peracutus & grauis, vix adduci poterat, vt planè crederet tenaciſsimum Regem quicquam ſecum de ea re liberaliter conceſſurum quāquam prolixæ pollicitationi etiam regia manu ſyngrapham adiecisſet: ſcilicet vt honeſtius atque validius nequaquam ex animo Neapoli decedentem ad nauigandū pelliceret. Verùm Conſaluus non ſtatim diſcedentem regem eſt conſecutus: volebat enim humaniore officio amicos ciueſque omnes, illuſtreſque præcipuè fœminas familiariſsimè complecti, ſatiſfacereque item dignitati ſuæ, creditoribus omnibus per præconem ad Quæſtoris menſam citatis, vt nemo vel ex opificum cupedinariorumque infimo ordine relinqueretur, qui ſe vel obolo fraudatū queri poſſet: eandem quoque vt fidem mercatoribus præſtarent, milites duceſq; ſuos fuerat obteſtatus, multis

multis benignè pecuniam præbens dissoluendo debito, coemendisq; rerum omnium ornamentis, vt instructissimi cultissimique in patriam redirent. Delegerat enim sibi comitatum ex vario genere insignium virorum, si numerum eorum cultumq; respiceres, regio superiorem. nam dum Neapoli Rex fuit, per petuis conuiuijs atque largitionibus tantos sumptus fecerat, vt astrictæ frugi regis disciplinæ famam obrueret, quum numeroso famulatu, cultuque domus & splendore lauticiæ, Magni cognomen pręcellenti virtute partum, omnino tuendum arbitraretur. Tantum porrò sui desiderium cunctis ordinibus relinquebat, vt conscensuro innumerabiles matronæ ad portum sese effunderent, nec sine lachrymis soluenti demum coràm, felicem nauigationem, maturúmque reditum precarentur. Nec multò post Ferdinandus consequente Consaluo, Genuam peruenit: donatusq; est duabus aquarijs peluibus aureis, & copioso recentiq; nautico commeatu. Et quanquam Sauonam ire properaret, prius tamen sanctum Cratera spectare tractareq; voluit. Id vas in sacrario templi maximi religiosissimè custoditur, refertq; immensi precij smaragdum hexagonam escariæ patinæ modo cauatam. partum id fuit antiquitus ex Syriaca victoria, & ad publicum ciuitatis decus Diuo Laurentio consecratum. Venerat Ludouicus Galliæ rex Sauonam, vt Ferdinandum reginamq; sororis suę filiam inuiseret: paulò enim antè Genuenses pulsa nobilitate rebellantes armis subegerat, vt erepta libertate validam arcem ad Pharum ceruicibus eorum imponeret. In eo congressu nihil Consaluo clarius atque spectatius fuit, quum cœnantes reges eum pręcellenti eximiæ virtutis merito tertium conuiuam adhibuissent: vsqueadeo laudante admiranteq; Ludouico, virum graui proceri corporis gestu, excelsoq; ore, antiqui Herois decus præferentem, vt iure optimo postquam tanta staturæ atq; animi dignitate prętaret, Magni cognomento, quod ex rebus gestis retulisset, verè dignum esse fateretur. Cæterùm eo colloquio constat, ambos reges multum de Venetorum cupiditate inter se conquestos statuisse ea armis repetere, quæ sibi adempta, aut nequaquam sponte concessa viderentur: nec deerat Iulij Pontificis legatus Antonius Pallauicinus Ligur, qui in id consilium per se inflammatis Regibus opportunas faces admoueret. Iulius enim ęquo animo ferre non poterat, Ariminum Fauentiamq; vrbes Pontificiæ ditionis per interregnum à Venetis occupatas, quum Gallus Cremonam, Bergomum, & Cremam Brixiamq; Mediolanensi imperio detractas, Hispanus porrò Apulorum et Salentinorum vrbes, Veneto parére vehementer indignaretur. Diremptum autem est colloquium circiter Calendas Iulias, abeunteq; ad alpes Ludouico, vt in Galliam rediret, Ferdinandus secundissima nauigatione Barchinonem peruenit. Tum verò vtriusque Hispaniæ reguli certatim ad mare descendere, regem modicis itineribus progredientem excipere, ei maturum & felicem reditum gratulari, notareque eius oculos irati aut pacati animi indices. At ille pręalta dissimulatione offensionum omnium se penitus oblitum ostendere, singulos hilariter complecti, certissimamque apud omnes clementis animi speciem præferre: idq; tanta arte, vt multos se ad pœnam reseruari arbitrantes, suspicione et metu liberaret, eoque certius atque syncerius, quòd occurrenti Antonio Cueuæ illustri genere orto, & si aulæ mores respiceres, viro prorsus eleganti, facetè in eum iocatus dixerat: Et tu quoq; Antoni ad Columnas me dereliquisti? Is enim ante alios ad Philippum adu-

latione præpropera se contulerat: ad quod ille promerendam veniam repentè disertus, Ita est, inquit, Rex domine, nec inficior. Quis enim iuuenem xxiiij natum annos firmissima membrorum compage & roseo viuidi oris colore florentem, triduo moriturum credidisset? Tum verò iocundè arridens tanquam responso libero delectatus Rex subdidit. Non te falsum vtique, si non æquo leuiorem ciuem intempestiui consilij euentus fefellisset, si clementem legi timumq; regem diu viuere & feliciter regnare posse putauisses. Ea verba perurbanè prolata exceptaque à circumfusis cum voluptate, & mox recitata alijs, apud omnes pudorem, & metum facilè dissoluerunt. Rex enim in vtraq; Fortuna semper grauis, temperatoque ingenio flectere, & moderari suorum animos assuetus, lenissimè cunctis pepercit: sic vt Ioannem Manuelem quem maximè atrocem inimicum fuerat expertus, Manrico Hagereo regulo condonaret. Cæterùm fermè omnes à rege statim ad Consaluum salutandum ferebantur. Is aliquanto pòst regem molesta febricula retardante Valentiam appulerat, exceptusque fuerat ab vniuersa ciuitate singulari cum plausu: quum omnis ætatis sexusque ordines spectandi studio ad mare sese effudissent: Seraphinus autem Centellia Oliuę comes, Valentinorum equitum princeps, eius hospes, tanto ornatu, tantaque omnis lautitię magnificentia suscepisset, vt rex ipse neque apparatius, neque luculentius excipi potuerit: mitterenturque ad classem tot insignes equi, mulæque phaleratæ, vt nemo ferè ex tanta militum turba pedibus vrbem intraret. Paucis diebus ad quietem datis, quibus se ex nausea, totoque nauigationis incommodo comitatus omnis sese reficere atq; exornare posset, ad vrbem Burgos, quo rex peruenerat contẽdit: tanta quidem frequentia, vt nequaquam vnum iter omnibus pateret. innumerabilis enim multitudo exercitui penè parem spectantibus speciem præbebat, tot scilicet veteranis ab Italia deportatis, totq; clientibus ac amicis qui officij causa vndique ad contingendam victricem dextram confluebant, ita vt neque hospicia tectáue, neque commeatus vel ante prouisus, tot agminib. sufficerent. Mirabãtur autem incolæ noui splendidique cultus, coccinea saga, sericas interiores vestes, capitum porrò integumenta aureo emblemate, & varijs cristis exornata, fortiúmque centurionum ceruices aureis torquibus honestatas. Præterea mirè proceros & acres equos grauibus fręnis & protectis ferro ephippijs Italorum & Gallorum more instructos. Quibus de rebus fiebat, vt quorundam oculos liuore occupatos offenderet: mereretur autem multum plausum, & veram laudem à popularibus, qui eum non Magni modò, sed Maximi cognomento dignum carmine edito decantabant. Propterea Gironem Oronium regulum ad ea omnia stupentem, vt erat vir acuto, et hac in re diuino iudicio prædítus, dixisse ferunt, sibi Consaluum ingenti onerariæ naui persimilem videri, quæ prçalto mari indigeat, vt æquora sulcet, aliter necesse sit vt humilibus in vadis hæreat. quasi diceret tantæ moli ferendæ Hispaniam Ferdinando regnante minimè suffecturam. Nec multò pòst vsu euenit, vt Consaluus non modò hæreret in cursu, sed sęuissimis inuidiæ fluctibus allisus scopulis penè mergeretur. Aduentanti Burgos rex ipse honoris causa obuiam egressus, quum antecedentes milites vario luculentoque habitu excultos miraretur, ipseq; Consaluus omnium postremus, ad appetendam regis dextram ex modico interuallo sequens accederet,

deret, his Rex inquit (longam militum seriem digito ostendens) vt video Consalue, quod debebas optima fide persoluisti, quum toties bello te præeuntem se quuti sint, nunc demum parta pace commutato vtiq; ordine vt te antecedant æquissimo iure concedis. Perurbanè quidem nec obscurè eum laudans, quod ante suorum aciem Dux intrepidus prima pugnæ pericula sæpissimè subijsset. At Consaluus aliquot dies frequentandæ aulæ, & priuatis officijs impartitus, quum à Rege, vt Compostellanus equitum Magister crearet, frustra per multos dies expectasset, idq; tanquam ex fide, & syngrapha promissum instantius flagitaret, senescente sensim gratia à rege pro amplissimo munere grauissimũ odium retulit. Is enim verba dare, & inanes moræ causas nectere solitus, ita se ab ea liberalitate auersum ostendebat, vt Consaluus apud amicorum præcipuos contumeliæ dolorem, ægritudinemque animi generosè detegeret, & se deceptum traductumque vehementissimè quereretur, apud vnum præcipuè Bernardinum Velascum (is erat totius Hispaniæ equitum Magister) qui eo quòd Regi assideat, Comestabilis hodie vocatur, in vrbeq; Burgos authoritate atque opibus potens, & Consaluo ex hisdem factionis studijs iureque hospicij amicissimus, tanta ob id libertate inter se consilia communicabant, & mutua fide, intimisque sensibus iungebantur, vsqueadeo vt Consaluus fide accepta dataq;, Heluiram filiam Velasco desponderet. Is enim vxorem paulo antè amiserat, quæ erat filia Regis ex damnato coitu suscepta, refrixeratque obiter generi amor erga socerum, quòd Velascus clientis & familiaris sui capitali supplicio damnati, vitam à rege socero impetrare nequiuisset. Eam autem connubij sponsionem ægerrimè rex tulit: Heluiram enim nepoti suo qui erat Cæsareę Augustæ Antistitis filius vxorem destinabat, vt Consalui opes substantiáque omnis hæreditate certissima in regiam domum conferrentur. Ob id quoque Regina Germana subaustero oculo Velascum compellans, dixerat: An tu qui non es insulsus, & degener non dedecori fore existimas, si tibi cum filia Consalui nuptias omnino faciendas putes, quum regis filiam in matrimonio dudum habueris? Ad id verò Velascus, quum se præclarum in ea re exemplum quod sequeretur habere respondisset, vt eius suscepti consilij minimè dispuderet, non obscurè Reginæ animum pupugit, quę nequaquam Regis filia, magni tamen regis coniugium meruisse videretur. Ex eo mordaci sermone regem cum regina vsqueadeo offensum ferunt, vt Consaluus qui dignitatis & præcellentiæ causa, prodeuntem in publicum Reginam subiecta ad lacertum dextra subleuare, equitantemque lateri adhęrens comprehensis mulæ habenis, deducere erat solitus, pręoccupante Federico Toletano, Albano regulo ab eo officio & munere penitus arceretur: & Velascus regiæ affinitatis gratiam prægrauante odio proculdubio totam amitteret: nec multo pòst, vti erat turbido liberioreque ingenio, à nimijsque opibus suspectus & inuisus, properante fato moreretur. Paulo etiam antè secus ac volebat Ferdinandus Francisci Xymenis Archiepiscopi Toletani patrociniũ susceperãt. Is opinione religionis ex humili cucullato pannosoq;, vtpote qui ligneis socculis calciatus nodoso fune cingeret, ad opulentissimum totius Hispanię sacerdotiũ Isabellæ Reginæ studio peruenerat: ita vt tantas opes ex arbitrio ad Christianæ pietatis disciplinam dispensaret, inuidente quidem Rege, deposcenteq;, vt id sacerdotium cum eius filio Cæsareæ Augustæ Antistite permutaret. Quam rem tanquam

impotenter à Rege tentatam ac infamem, Velascus & Consaluus deprecante iniuriam Xymene, vehementer improbarant, quòd ea permutatio summæ iniquitatis Isabellæ Reginæ iudicium synceræ innixum pietati offensura videretur. Ipseque Xymenes robusto constantique ingenio diceret, si paululum vrgeretur, sese statim abdicata mitra cum lituo pastorali ad veterem cucullam esse rediturum. Eò enim Regis consilia tendebant, vt filio summæ diuitiæ pararentur: ipseq; vbi necesse foret, in bellicos sumptus sacris prouentibus vteretur, sicuti de tribus sacrati ordinis Calatrauæ, Alcantaræq; & Compostellæ equitum magisterijs regię personę contributis effecisset. Itaque rex negocium cum magna inuidia inchoatum statim omisit, aliquanto iratior factus Velasco & Consaluo, qui rem impedijssent, quam Xymeni, qui pro sua dignitate ac amplitudine contendisset. Sub id quoque tempus Fortuna, quæ vbi obortæ inuidiæ ianuam pandit, impendentis mali causas accumulat, grauiore offensione Consaluum perculit. Petrus enim Alfonsi fratris filius è Corduba Burgos venerat, vt tum primùm ab Italia redeuntem patruum inuiseret. Hic cum eum animo ægro reperisset, quoniam à rege promissi honoris fides minimè præstaretur, vti erat ingenio libero, & ad perferendam contumeliam insolenti, indignatus ingratum regem Cordubam se recepit, vbi perpetua quadam authoritate ab auo patreq; tradita princeps ciuitatis vel inuito rege colebatur. Erat Petrus ab eo insigni Cordubensium studio, ab eaque illustri potentia regi grauis & inuisus, vsqueadeo vt eum Cordubæ regnare nollet, mitteretq; ad senatum Cordubensem Lucerum inquisitorem, id est officialis nomen, qui prælata virga, lictoris regij & fascium supremę potestatis ac imperij nomen refert. Hunc qui violet, maiestatis reus efficitur. Hic senatui denunciabat, non placere regi vt Petrus in vrbe Corduba diutius esset. Sed iret ad paterna oppida, sicuti reliqui Cordubæ gentis reguli, & multo quidem ipsorum commodo facere consueuissent. Ea res ab amicis senatoribus ad Petrum defertur, continuoque superbum eius ingenium vehementer exagitat. nec mora, pręcipiti ira concitus, Lucerum à satellitibus suis comprehendi iubet: impositumque equo, & vinctum Mondelliam ducendum equitib. suis tradit. Id erat oppidum ab auo Petro validis mœnibus cinctum, auctumque arce munitissima, quæ marmoreis ornamentis erat insignis, ac omnium inter Bæthicas longè pulcherrima. Tantum verò admissum facinus Ferdinandus grauissimè ferens, quod suæ dignitatis intererat, armis vindicandum statuit, postquam Petrus non obscuræ rebellionis nomine damnatus, lege publica censeretur. Sed parantem arma Regem Consaluus & Velascus deprecãdo, ea conditione exorarunt, vt iuuenem feruidiore ingenio in id scelus prolapsum supplicem se ad pedes perducturos pollicerentur. Nec multò pòst Petrus patrui atque Velasci authoritate perductus ad regiam venit. Sed eum Rex veniam petentem non admisit, ita vt eum relegaret extra aulam ad decem miliaria; neque ei fas esset longius abesse, quàm vt itinere vnius diei, acciri reuertique posset. Addidit quoque grauiore decreto, vt Mondellia funditùs euerteretur, vt æquata solo, apud turbulentos proceres regiæ seueritatis testis foret. Nec Consaluus vel maximis precibus impetrare potuit, quin paternæ virtutis monumentum tantis sumptibus ædificatum, quod esset ipsius natale solum, & totius Bæthicæ maximè decorum, & celebre, deleretur. Quanquam Galliæ regis legatos molliendo regi deprecato-

deprecatores adhibuisset, qui equum esse censebant, vt qui centum vrbes infinitaque oppida pro rege cepisset, is mutuo munere paternum oppidum impetraret. Sed Rex obstinatè mansit in decreto, ea tamē moderatione, vt pro Mondellia totius Bæthicæ concursu intra paucos dies funditus euersa, Loxam vrbem Consaluo posidendam dono daret, scilicet vt iniuriæ atrocitas eo munere leniretur. Ea vrbs à Granata decem millibus passuum distat, peramœna valle posita, quæ prealtis montibus includitur. Addidit quoque Rex tanto muneri benignioris animi spem, quòd Loxa ad hæredes esset peruentura, si Consaluus Compostellanæ syngraphæ renunciaret. Verùm ad id generoso dicterio respondit, se adeo insulsum videri nolle, vt de iure Regiæ promisionis temerè decederet, quū iustisimæ querelæ titulum præferre, quam iniqua compensatione accepta creditum diffiteri mallet: eminebat siquidem in sermone eius, responsisque præsertim grauitas excellens vrbana iocunditate condita, quum improuisus & peracutus lepor in eludendo pestringendoq; cruditi salis acrimoniam referret. Sed Hispanicæ elocutionis argutias ex amphibologia facilè nascentes, Latinæ linguæ simplicitas non assequitur. Quo fit, vt multa maximè festiua scommata omittere cogamur, quæ quum in experrectis salsisimæ gentis ingenijs risum ac admirationem excitare posint, translata demum tanquam exuta dignitate, vti languida vel obtusa Latinis auribus non arrident. Hæc tamen minimè pretermittenda videntur, vt illud Garciæ Paredio fortissimo equiti, quum ad Lyrim Gallis per pontem transire conantibus pilæ vndique hostilium tormentorum cum strage equorum & hominum peruolarent, & Consaluus imperterrito animo hortabundus in discrimine versaretur, accurrenti soliciteque monenti, vt è periculoso loco se subduceret: Non ne tu (inquit) vir improbus & ineptus hodie mecum es Paredi? cum in omni vitę discrimine nullus vnquam te metus occupet, vt ego pauorem admittam importunè suadere contendis. Quum oppidum Montilia (vt diximus) iussu regis dirueretur, frustra deprecantibus Gallorum legatis, vt ei oppido parceret, quòd esset Magni Consalui natale solum, qui ad ducentas vrbes, & septingenta oppida Hispaniæ regnis adiecisset, nunciareturque homines ad opus coactos ex agrestibus incolis supra centum in subruti & repente procidentis muri ruina oppressos, miserabiliter interijsse. Hinc præclarè liquet, Consaluus inquit, quàm fortiter viua & incolumis Montilia sese defensura fuerit, quando damnata planeque mortua, tot editis contra se molientium funeribus suum decus pertinacisimè tuetur. Eo die quo Galli in Formiano litore longa variaque pugna victi, intra portam Caietæ compulsi sunt, quum Cerbellio è citeriore Hispania nobilis eques ad nauandam operam serius quam opporteret se expedisset, confectoque iam prælio, partaque victoria armatus in nauicula concitatis remis ad victores socios appropinquaret, & multis è litore spectantibus quisnam esset qui thoracatus aduentaret, Didacus Mendocius sciscitaretur, repente ad eum Consaluus, respondens inquit: An adeo tibi hebes est oculus vt Sanctum Hermum non agnoscas? Sancti enim Hermi sydus Christiani nautæ vocant, quod ex turbulenta tempestate tranquillitatem pronunciat, quum in antennis apparet, non secus ac antiqui de Castoris & Pollucis ignibus crediderunt. Agnouere astantes lepidisimè dictum, quum tarditatem Cerbellioni salsus imperator exprobraret, qui cōfecto

prælio, & pacatis rebus armatus aduentasset, tanto omnib. exorto risu, vt Cerbellionem è nauicula descendentem Sancti Hermini nomine salutarent. Idq; ei postea cognomentum inter milites æternum fuit. Quum Galli Caieta dedita Regno excederent, & à Consaluo multis terrestri itinere abeuntib. equi darentur, Obegninus eorum imperator alacri ore renidens, Consalue (inquit) te obsecro vt validos nobis & robustos equos dari cures, vt abeuntibus & citò redituris nobis sufficiant, quasi se renouaturum bellum non obscurè promitteret. Agnouit Consaluus vafrè dictum: statimque respondit, Redito te vt lubet, nam hæc eadem quæ vobis lubens præsto vestes, equos, diplomata, quum reuertemini ex clementia liberalitateq; mea facilè impetrabitis: apertè denuncians, eos si redirent, eandem omnino belli fortunam subituros. Bernardinus Velascus qui fuit equitum magister, vir apprimè nobilis & elegans, puellam ex Reginæ aula vehementer adamabat, & more Hispanico studiosissimè percolebat. In ea Velascus, quum venustatem impensè laudaret, nihil ad absolutę formæ dignitatem deesse prædicabat, præter plenioris succi habitum: erat enim gracilitate virginali. Hęc, vti fit, in aula amanter ad bonę spei significationem viridi colore argumentum amatori Velasco dederat, quo is in cultu familiæ vteretur. Prodeunti itaque Velasco, et pueros seruosq; à pedibus viridi colore indutos ostentanti, Consaluus occurrit: laudataque eius cultus nouitate, Rectissimè sapis (inquit) Velasce, cum hoc enim viridi proculdubio pinguescet. Iocatus scilicet in strigosam eius amicam, translato dicterij sale à pastione mularum: nam Hispani recentis graminis & herbæ medicæ farraginem viridis nomine appellant, qua adulto verè mulas enutriunt, vt vberrimè pinguescant. Quo scommate nihil lepidius viri eius aulæ elegantes existimarunt. Quum ad Tarentum è castris maleficum seditiosumque militem ad supplicium duci iussisset, illeq; multum reluctatus se iniquissimè damnari vociferaretur, & proinde Consaluum ad dicendam causam ad Dei Max. tribunal magna voce citaret, Vade, inquit Consaluus, festinaque confisus optimo iudici, & causam instrue, nam ibi pro me aderit qui opportunè respondeat Alfonsus frater, qui nuper è Serra vermegia in cælum contendit. Tum enim Consaluo nunciatum fuerat fratrem à Mauris circumuentum dignam forti pioque duce mortem oppetisse. Cæterum Consaluus (vt vnde discessimus reuertamur) in Vrbem Loxam indignabundus se recepit, ex tot repulsis ac offensionibus, tranquillum ocium quærens, donec inuidia decederet, & Ferdinandi animus iam planè auersus, dum ipse abesset, veterum beneficiorum recordatione ad ęquiora consilia verteretur. Itaq; Consaluus veluti iustam vacationem nactus, biennium Loxæ Granatæque transegit, suis herclè opibus, quæ erant multo maximæ, & sua denique gloria contentus, nisi ea vt plerumque accidit æmulorum immodico liuore premeretur. In ea vitæ tranquillitate modicè corpus exercebat, alebat autem animum susceptis multorum patrocinijs, collatisque officijs, sic vt omnes qui egestate oppressi, aut impliciti litibus aut aliquo periculo circumuenti essent, opemque implorarent, enixissimè subleuaret. His actionibus existimationem tuebatur, & singularem tota prouincia gratiam ab omni genere hominum comparabat: à Maranis præsertim, & à Mauris. Maranos Hispani eos vocant, qui Iudaica stirpe nati, quum semel ad Christiana sacra transierint, rursus ad antiquæ legis ritus relabuntur. Id autem quum

capitale

capitale fit, speculatores eis submittere solent, qui dicta factaque eorum, & arcana religionis diligenter explorarent, suspectosque præsidibus accusent, expoliandos quidem primò opibus, ac igne demum concremandos. In id genus hominum quãquam ij extrema supplicia mereantur, secretis & sæpe malignis indicijs delatum sacrati iudices, vt preclarius pietatis studium ostendant, per acerba quæstione desæuiunt. Id verò Consaluus quantum incolumi religionis iure poterat pro æquitate humanæ lenitatis defendebat, vt miserè circumuenti, pre metu solum vertere cogerentur, desertaque Hispania ad Turcas confugerent, apud quos transfugientium Iudæorũ tutissimus erat receptus, quòd homines ingeniosi mireque industrij fabrilium operum, & lanificij præsertim artifices, & quod mirum in modum reipublicæ Christianæ nocuit, æneorum tormentorum magistros attulissent. eadem, sed alia via Mauri qui in Bæthica remanserant, tanquam opportuni iniuriæ patiebantur: quibus cum clementissimè agendum esse multis de causis existimabat, ne gens repentina, sœuiq; imperij insolens, ac animis ad resumenda arma paratissimis, erecta, vbi reliquum concessæ libertatis eriperetur, demigraret in Africam, aut inde auxilia aduersus nostros tanquam acerbè dominantes accerseret. Non multis enim ante annis, vno Ferdinandi regis edicto tam pio quam postea multis importuno Iudæorum infinita prope multitudo, quæ antiquitus in Hispania consedisset, quòd Christianas leges abdicatis Mosaicis recipere nollet, exuta bonis, ac Hispania pulsa per totum terrarum orbem profugerat: sic vt eorum pars Thessalonicam nobilem Graciæ vrbem, quam Amurates vi captam deformarat, coloniam concederet, magno Turcis emolumento futuram, ita vt Baiazetes, sicuti à Gritto venetorum principe audiuimus, diceret, Ferdinandum Hispaniæ regem, qui Christianorum prudentissimus haberetur, minimè sibi sapientem posse existimari, quòd Iudeos suis regnis expulisset, quos ipse in Græcia cupidissimè reciperet, quando vna hominum frequentia ditescere amplificariq; regna viderentur. Nec multum ad Rempublicam referret, si coloni inter se religionibus dissentirent, modò quisque ad commune æquissimi iuris honestique moris officium tuendum, colendamque iustitiam summi Dei rerum omnium opificis numen adoraret: qua vna in re ipsi Mahometani cum Iudæis & Christianis præclarè consentire crederentur. Erat enim Baiazetes tantæ doctrinæ philosophus, vt Auerrois placita secutus nequaquam totas Mahometis Prophetæ fabulas admitteret: in hac persuasione Mahometi patri dissimilis, qui quum duo tantùm numina Virtutẽ & Fortunam viris colẽda predicaret, religiones omnes explosisset. Cæterùm sub id ocij tẽpus Consaluus Xymeni Toletano Antistiti in Mauritaniam traiecturo non defuit, quin vno maximo consilio, milite ducibusq; iuuaret. Is enim pio nobiliq; prestãtis animi decreto, vt inuidia ex multis amplissimi sacerdotij opib. enata deleretur, paratà ducentorũ nauium classe in proximã Mauritaniam trãsfretabat, conductis suo ęre peditũ & equitum quatuordecim millibus, quib. præerat Nauarrus à Consaluo tanq̃ bello optimus Xymeni traditus. Is ea felicitate est vsus, vt magno portu qui appellatur Mazanchibir in potestatẽ redacto, Oranum nobile emporium, quod olim Vasbaria fuit, expugnaret, & eodẽ cursu rex Tremiseniorum acie victus regno pelleretur. Nauarrus porrò Xymene cum victoriæ laurea in Hispaniam reuerso Buzeam antiquitus Vzicatã in Holchachite sinu opib. & Gymnasio

liberalium disciplinarum celeberrimam Numidiæ vrbem manu caperet, duobusque secundis prælijs Numidas profligaret, & demum Magna Lepti, quæ hodie dicta est Tripolis, terra marique fortiter expugnata potiretur. Quæ res à duce militibusque Consalui disciplinæ assuetis egregiè atque celeriter gestæ non dubiam laudem ad ipsum felicis militiæ magistratum referebât. Per hunc modum Loxano in secessu, quanquam non procul ab honesto exilio videretur, nihil vnquam de magnitudine consilij remittentem illa excellens virtus qua tantùm gloriç sibi pepererat nusquam deserebat. Erat enim ingẽtis animi robore aduersus omnem inuidiç contumeliã adeo permunitus, vt secunda pariter ac aduersa vno indomitæ mentis tenore metiretur. Percunctanti enim Girone Oronio à quodam, qui à Consaluo ad regiam venisset, quàm altè oneraria illa ingens nauis Consalui magnitudini, vt suprà diximus comparata, in Loxæ vadis subsideret, idque Consaluo referretur: Oronio dic, inquit, nauem firmis lateribus çstum maris expectare vt attollatur, et vela det ventis qui non semper aduersissimi perflare consueuerunt. Nec perurbano responso euentus defuit: non toto enim vertente anno, quum Rauennatis cladis nuncius Regem magnoperè perculisset, vnus ante alios omnes Consaluus, qui res perditas restitueret, non secus ac alter dictator Furius Camillus à Romanis contra victores Gallos ab exilio reuocatus est. Ea siquidem funesta acie magna pars veteranarum legionum quas ab Africa Nauarrus antea transuexisset, interierat, supraque triginta sex aut illustres aut noti duces ceciderant, Raimundóque Cardonio imperatore fuga elapso, captoque Ioanne Medice legato cardinale, Fabritius Columna ipseque Nauarrus in potestatem hostium deuenerant. Qua calamitate obrutus Iulius Pontifex multorum perfidia in Vrbe circumuentus de fuga cogitabat. Fœderatique omnes principes vnum maximè Consaluum quem superandis Gallis fatalem ducem crederent, postulabant. Itaque rex ingenti cura anxius misso in Cantabriam Federico Albano, qui pulsum regno Nauarræ regem reprimeret, Consaluum imperatorem delegit, qui primo quoque tempore in Italiam proficisceretur. Pontifici opem ferret, daretq; operam ne quid detrimenti res Neapolitana pateretur. Parabatur classis ad Malacam: eò innumeri equites & pedites confluebant, tantusq; erat equorum & armorum apparatus, vt homines minimè dubitarent, quin Consaluus Gallos ab eo vinci solitos Italia depulsurus esset, & nouum de ea gente triumphum in Hispaniam relaturus. Iam multæ omnis generis naues vndique ab Oceano Gadibusque præsertim Malacæ conuenerant, paratusque erat commeatus, delectique milites, & equites nominatim in maiora nauigia distributi, vt conscenderent idoneam tempestatem expectabant, cum ad repentinum inexpectatæ victoriç nuncium ex regis literis cuncta refrixerunt, sic vt consternati dolore milites qui prçmia & decus ex ea profectione concepissent, de Fortuna magnopere quererentur: & Consaluus ipse tanquam inauspicatò creatus imperator, quòd donando profundendoque priuatas opes exhausisset, ad tantæ illusæ spei incommodum plurimum angeretur. Sed quomodo eam laudis atque victoriæ spem Italici belli euentus interpellarit, operæ precium est paucis enarrare, vt quæ fortuita videri possunt ad diuinæ mentis iudicium referantur. Non toto vertente biennio, ex quo reges ad Sauonam colloquutos inter se memorauimus, funesto Italiç icto fœdere in Venetos conspirarunt, vt

conuulso eorum dominatu, quæ sibi erepta putabant, veteribus ipsorum imperijs redderentur: atque ita factum est, vt quum à Gallis ad Abduam, duce rege ipso, vna victi acie, profligatique cunctas vrbes amisissent, intra Paludes vrbemq; Venetias compulsi à Iulio Pontifice veniam supplices impetrarent. His enim Heluetio milite non modo Fauentiam Ariminumque, sed Rauennam & Ceruiam multis antè annis a Venetis occupatas receperat. Ex Abduana porrò victoria Ludouicus Cremona, Crema, Bergomo, Brixiaque fuerat potitus: quum eodem cursu Veronenses, Vicentini, Patauini, Feltrenses, & qui ad Carnicas alpes vergunt populi, Maximiliano Cæsari deditionem fecissent. Apuliæ autem vrbes sine vulnere Ferdinandus receperat: Atestinusque Alfonsus in Rodigina peninsula fuerat receptus. Cæterum ab Alfonso Iulius tanquam beneficiario Pontificij imperij salinarum iura quę sunt in Padusis ad Comaclum repetebat. Eius salis vectigal Alfonsus, quòd sibi magno esset emolumento, armis defendendum existimauit, fretusque Gallorum auxilijs non vno in loco Pontificis copias cæcidit. Qua iniuria permotus Pontifex Alfonsum diris interdictoque persequitur: Ludouico regi denunciat, nisi auxilia reuocet, eum pro hoste habiturum: additque nequaquam sibi defuturos reges qui Pontificiæ dignitatis iniurias defendant. Illudens Ludouicus contempsit anathematis diras tanquam inanes metus: promotisque copijs Pontificem Bononia expulit, Conciliumq; Pisis indixit, ex cuius censura excussis Iulij morib. pontificatu pelleret. Ea res acerbius ac arrogātius quàm deceret à Ludouico suscepta reliquos reges permouit, Henricumque ante alios Britanniæ regem tuendæ religionis maximè studiosum, ita vt magnis classibus Armoricas vrbes inuaderet. Nec Henrico genero religionis causa iusta Gallis arma inferenti Ferdinandus defuit, postulante prǽsertim opem pontifice, cui deesse non poterat, eoque libentius, quòd accita in Cantabriam Britannica classe, Iohannem Nauarræ Regem Gallorum socium, ideoque hisdem Pontificis diris execratum regno depellebat. Iulius quoque adiunctis iam sibi Venetis Ferdinandoque in societatem facilè ascito (quòd huic ex iure pontificio Neapolitanum regnum adiudicasset) conductisque Heluetijs, graue bellum Gallis vndique concitarat. Cuius belli is demum exitus fuit, vt commisso ad Rauennam cruentissimo prælio, Galli quidem victores euaderent, sed tanto accepto detrimento, vt incumbentibus Heluetiorum Venetorumque copijs intra septuagesimum diem Italia pellerentur. Quod dux ipse Gasto Foisseius cum Alegria vetere nobilique duce, præfectisque alarum & cohortium ferè omnibus interfectis, in ipso victoriæ limine cecidisset. Neque enim Palicia Gastoni suffectus, quanquam id nouorum hostium aduentus flagitaret, reparare copias potuit, pernegante Quęstore Normandio, se in ipsa victoria regijs pecunijs abusurū. Itaque desperata pecunia, secundi consilij rationem secutus, equitatum incolumem in Galliam perduxerat, vt terrę patriæ opem ferret, quæ maritimo bello à Britannis, terra verò ab Heluetijs, qui in Heduos penetrassent, grauissimè premeretur. His rebus in Hispania nunciatis, quum per omnia templa supplicationes agendis gratijs haberentur, belloque finem impositum, ex ea celeri victoria Ferdinandus existimaret, ad Consaluum continuò perscripsit, vt institutum cohortium turmarumque delectum intermitteret: classeque dimissa nobiles equites, quos euocasset, aut qui sponte nomina dedissent, domum remit-

teret, gratiasque publicè Deo Maximo & Diuis omnibus tota Bæthica agendas arbitraretur, qui Italia metu liberata, maturiorem opinione hominum admirabilemque victoriam Sacrosancto Pontifici aduersus execrabiles dirisque implicitos hostes tribuissent. Nullo vnquam acerbiore nuncio Consaluum mente perculsum ferunt, nulloque milites, vel aduersi casus, vel acceptæ cladis perturbatione magis consternatos dux quisquam vidit, vt profectò mirum videri posset, eum virum quem nulla vnquam pericula, nullique aduersæ fortunę impetus ex arce consilij deiecissent, priuatum animi dolorem publica lętitia lenire nequiuisse. Id enim expectabat vt occasione tanti belli quo haud dubiè supremo virtutis conatu edito, pręstantissimam operam esset nauaturus, ęmulorum animi subacta inuidia frangerentur. Constat enim inter primos sermones suspenso ore dixisse ad astantes. Ergo secus ac ipse putaram Gironius Oronius præclarus vates euadet? Quando vti perturbanę figurabat, meam nauem secundo ęstu mirificè subleuatam, obortus opportunè ventus, qui iam vela inflabat repentè concidens, sulcantem mare destituat. Nec multò pòst ad Anticheram, quod est oppidum medio ferè itinere inter Granatam & Malacam, ad milites, euocatosque omnes, concionem habuit summæ grauitatis, eos magnificè consolatus, vt æquo animo perferrent, si elusi à Fortuna ostendendæ virtutis & parandæ gloriæ conceptam spe decidissent: æquum enim esse, vt publica vota priuatis anteponerent, et vti fas esset communi victoria lætarentur, se verò daturum operam, vt ipsos neque studij sui erga regem quod præclarissimum extitisset, neque damnorum & itinerum quæ amore sui nominis & spe laudis suscepissent, omnino pœniteret. Reliqua autem sperarent ex regia liberalitate: vnum enim quenque se per literas mirificè commendaturum apud regem, nec dubitare quod esset æquissimus, quin munera viritim daret, quibus suscepti emensique itineris, & rerum omnium sumptus benigna manu sarcirentur. Demissa autem concione, vbi ex foro domum est reuersus, pronunciauit se cunctis donatiuum triduo daturum. Id constabat partim signata pecunia, quæ gregario præsertim militi præberetur: tum verò argento elaborato, auro textili purpuraque, et sericæ telę omnis generis, colorisque in vestes copia ingenti, equis item nobilibus, pictisque tentorijs, inauratis armis, & castrensibus lectis, quę tot tantaque fuerant, quòd ea omnia mercatores lucri causa tanquam ad nundinas Corduba, Hispali, Medina, Valentia Granataque attulissent, vt centum millium aureorum nummûm summam superasse credantur. Ea verò tanta liberalitate diuisit, vt nec domesticæ suppellectili parceret, ipseq; iam multorum fœneratorum malum nomen fore putaretur, quum oppignoratis aliquot oppidorum redditibus ex graui vsura planè decoqueret, ridentibus æmulis quòd inani sumptu, vt regiæ opulentiæ odiosum specimen præberetur, domum suam rebus omnibus exhauriendam superbè temereque suscepisset. Ferunt regem ab occulta malignitate Consaluum eneruatis opib. existimatione spoliare cupiuisse, propterea iniecisse spem, vt primo Vere insequentis anni, eodem apparatu in Italiam enauigandum foret: scilicet vt discedentium militum voluntates munere ingenti redimere cogeretur. Sed quanquam id à clarissimis Hispanię regulis acceperim, nequaquam tamen adduci possum, vt id ex omni parte verum putem, ne prudentis & maximè compositi regis fama temerè sugilletur. Quid enim nisi temerè de Consalui animo

atque

atque opibus ei timendum fuit, qui pacatissimis Hispaniæ imperijs nouum Nauarræ regnum adiecisset, victorque in Italia pacis & belli arbiter crederetur. Verùm non multò post Consaluus ex suprema liberalitate incomparabilem gratiam meritus, in Loxam se condidit, ex eo hercle seipso beatior, quòd nemini suo nomine fidem fefellit, rectéque & fortiter factorum conscientia lætus obuenientem vltrò gloriam adsequeretur. In eo itaque ocio, quod ad biennij spacium sese extendit, tanquam occupatus in præcellenti erectæ mentis negocio versabatur: animum enim magna semper & excelsa petentem, maximarũ rerum cogitatione recreabat. Insigni nempe cura sumptuque institutum habebat in omnibus vrbibus quę principatum nomen præferrent, non in Europa modò, sed in Asia atque Africa, vt per certos idoneos homines, quæ bello paceque gesta essent, ad se accurata fide perscriberẽtur, sic vt facilè singulis propè diebus accideret, vt de grauissimis admirandisque rebus certior factus, cuncta vti accidissent, præsentibus amicis recenseret, & his qui longè aberant officiosè communicaret. In eo duorum annorum curriculo quo eius vita finita est, stupendæ rerum omnium commutationes inciderant, cum secus ac multis antea seculis accidisset, totus planè terrarum orbis ingenti armorum motu quateretur. Audierat Iulio Pontifici vita functo, quo nemo in tuenda augendaque pontificij imperij dignitate, vel maior, vel constantior fuit, Leonem Decimum qui ingenijs faueret, aureæque pacis mores inueheret, successisse: desumptaque triplici corona, eodem die redeuntis anni, eodemque in equo quo ad Rauennam in acie captus fuerat, sub vmbella triumphasse. Paucos quoque post dies didicerat Tramulium atque Triuultium summos Gallorum duces ad Nouariã à paucis Heluetijs eruptione profligatos: Transisse autem in Morinos cum ingentibus copijs Henricum Britanniæ regem, qui cum Maximiliano Cæsare coniunctus, intra paucos dies fuso fugatoq; totius Galliæ equitatu, Terouanam Morinorum, et Tornacum in Neruijs, insignes vrbes in potestatem redegisset: iisdemque diebus Iacobum Quartum Scotorum regem ab Huardo Surreio ad Tuedum deleto Scotorum exercitu acie victum, ac interfectum, indeque nec transacto quidem mense, Venetos ad Vicentiam à Cardonio Prosperoque Columna luctuoso prælio superatos. Sed his quæ partium studijs Ferdinandi regis voto secundissima euenerant, externa quoque nostrorum & Barbarorum regum prœlia ampliore cum voluptate miscebantur: nam confecta pace inter Gallos atque Britannos Ludouicus rex deducta in matrimonium Henrici sorore, imbecillus senex, in ipsis nuptijs fato concesserat, Frãciscusque gener Rex fuerat declaratus. Vladislaus porrò Pannoniæ rex consternatis ad arma viris agrestibus, periculoso circumuentus bello, Bornamissa duce, rebelles acie victos, meritis supplicijs affecerat. Constantinus item Ruthenus Sigismundi Sarmatiæ regis auspicijs innumerabiles Moscouitarum copias ad Smolenchum supra Borysthenem memorabili acie superarat. Ipsi verò ad orientem Selymus Turcarum, & Sophus Hismael Persarum, maximi Reges, inter se armis contendebant: eoque deducta res fuit, vt ad Artaxatam Armeniæ vrbem, Calderanis in campis, cruentissimo prælio certaretur, victo re quidem Selymo, quum vulneratus Hismael, ex prima acie ad interiora Mediæ se recepisset. Sed honestiora iocundioraque videri poterant, quæ interim de Lusitanorum victorijs scribebantur: eos enim extremum Aethiopiæ pro-

B 2

montorium ad Antarcticum magnis classibus transcendisse, subactisque totius ferè Indiæ regibus, præter Arabicum & Persicum ingentes sinus ad Melaceam aureæ Chersonesi, ipsamque demum insulam Taprobanam peruenisse, aromatumque omnis generis natale solum reperisse constabat, conterritis passim earum gentium innumerabilibus copijs & classibus, quum tormenta ænea displosissent. Pari quoque cum voluptate, & maiore quoque Castellanorum gloria incogniti orbis efferæ gentes, & Antropophagi dirum genus narrabant, quum Ferdinandi regis classes alterum & propè immensium terrarum orbem pernauigato ad occidentem Oceano reperissent, vnde tantum fossitij auri, et margaritarum gemmarumque in Hispaniam augendis publicis priuatisque opibus referretur. Dum in istis oblectationibus nequaquam ingenita, sed accersita iocunditate vitam traduceret, in duplicis quartanæ morbum non quidem natura difficilem, sed seni, præcipueque ex euentu rerum minimè læto planè mortiferum incidit, traductusque à Loxa Granatam climacterico ætatis anno, in complexu vxoris, Heluiræque filiæ, susceptis Christianæ disciplinæ sacramentis expirauit, postridie Calendis Decembris anno à partu Virginis supra millesimum & quingentesimum decimo quinto, quum vixisset annos lxij, menses tres, & dies vndecim. Tumulatus est circumpositis ad sepulchrum centum vexillis in æde Diui Francisci, parentaruntque ei iustis exequiarum honoribus adhibitis, Inicus ipse Mendocius, Tendilius Granatæ præfectus, & reliqui Cordubeæ gentis proceres. Manricam porrò vxorem, quæ ex testamento in tutela rerum omnium remanserat, rex Ferdinandus humaniore epistola congestis in defunctum innumeris laudibus est consolatus, ita quidem vt ipse paucos post dies Magnum cœlestis itineris ducem consequeretur. Intra enim quadragesimum diem rex ipse apud Madrigalecium vicum excessit è vita. Interijt autem Consaluus ijsdem diebus, quibus Franciscus Rex Galliæ Heluetijs ad Mediolanum ingenti prælio superatis, vt cum Leone Pontifice de republica consultaret, Bononiam peruenit. Ferunt nonnulli quibus integram fidem minimè tribuerim, Consaluum paulo antequam moreretur, cum præpotentibus suæ factionis regulis conspirasse, eo animorum decreto vt Ferdinandus vlterioris Hispaniæ regno repentina ipsorum manu extrusus, ad Tarraconenses suos redire cogeretur, restituta quidem eius filia, quam pater astuto consilio vti mente commotam in ignobile oppidum curandæ valetudini coniecisset, Carolumque subinde eius ex Philippo rege filium è Belgis euocarēt, qui iam quindecim annorum adolescens, præclaram administrandi imperij indolem præferret: cuius auspicijs, quòd paternos amicos de nomine iampridē agnouisset, vindicare iniurias, & aduersæ factionis opes deprimere cogitarent, supra verò conceptū facinus Consaluus multo maiora moliretur, Ferdinando scilicet Aragonio Federici regis filio, ex Setabæ arcis custodia erepto, vt præstita fide q̃ adolescenti temerè dederat, animum iusiurandi religione exolueret, ac ei paternū regnum redderet, ea conditione, vt pēso annuo tributo Hispaniæ regū beneficiarius esset, Heluiramq; ipsius filiam vxorē duceret, dotisq; nomine ea oppida atq; vrbes, quas ipse possideret, ad antiqua regni iura reuerterent. Tantum enim poterat odium ex repulsa Compostellanæ dignitatis conceptum, vt hæc quanq̃ supra æquum peracerba alienaq; ab eius ingenio videantur, non omnino temerè credi possint.

Fit enim

Fit enim plerunque apud summos principes, vt ingentis beneficij merita, vbi modum excesserint, quòd iustis præmijs exæquari nequeant, insigni demum iniuria persoluantur. Tum hercle liuor & odium pro gratia maximè vigent, quum non planè generosi principes alieni meriti magnitudine obruuntur, isque falsæ rationis viam inuenit, vt turpissimò nomine ingratus euadat. Sed hoc clarissimis ducibus fatale videtur, vt in vltimo vitæ actu circumuenti inuidia imminutaque dignitate in ipso contumeliæ dolore moriantur. Quid enim aliud (vt antiqua exẽpla Coriolani, Alcibiadis, & Narsetis omittamus) quàm hic dolor Borbonium atque Nauarrum præcipites egit: vt hic contra gentis suæ nomen damnata arma ferens in carcere eius arcis, quam manu ceperat, mi sere interiret; ille verò et suæ patriæ proditor scelestus, & communis impius euersor in limine diri facinoris pœnas daret? Sic vt Consaluum quanquam prealtè à rege alienatum nequaquam crediderim eò progredi ausurum fuisse, vnde nullus sine inexpiabili dedecore receptus foret. Quod si animo ex quartanæ febris atra bile cõmoto, id omnino scelus patrare concupiuit, hoc vno, quòd nihil extra cogitationem veteræ sua fide atque prudentia indignum admiserit, seipso beatiorem excessisse vita fatendum est. Quid enim veræ gloriæ tropheis onusto optatius atque felicius accidere potuit, quàm vt integra nominis fama sublimis ille animus in cælum, vnde venerat, euolaret?

EPITAPHIVM CONSALVI
Ferdinandi Magni Ducis, per Phaernum
Cremonensem.

Parta ducum tumulis aliorum ex hoste trophæa
Quæsitique inscribantur virtute triumphi.
Nos Consalue tuo nec fortia facta sepulchro,
Nec magna imperia, aut actos scalpemus honores
Non Gaditana exactos trans æquora Mauros
Atque asserta tuo regna olim Bæthica regi:
Nec duce te adiutos ab eo felicibus armis
In Turcam, Venetos, Cephalænum gente recepta,
Nec Calabros motus, aut Parthenopeia bella,
Atque redundantem Gallorum sanguine Lyrim:
Quippe etenim hos titulos, atque hæc monumenta, tibi olim
Virtutes posuere tuæ, quæ sparsa per orbem,
Perque aures, perque ora virûm mentesque reposta
Nomine cuncta tuo, vtque æterna laude replerunt.
Quare hæc sufficiat memorando inscribere busto,
CONSALVI, *Magnique ducis, qui nomina gessit*
Hic iacet, illud ei pater, hoc dedit inclyta virtus.

PAVLVS IOVIVS NOVOCOMENSIS EPISCOPVS NVCERINVS IOANNI BAPTISTÆ CASTALIO apud Carolum Cæsarem castrorum Magistro

S. P. D.

Ircumspectanti mihi cuinam libros de vita & rebus gestis Ferdinandi Piscarij in publicum prodeuntes commendarem, tu solus ante omnes occurristi, qui dignus eorum patrocinio viderere. Opus enim vt facilè prospicio, multorum obtrectationi expositum, aduersus liuidos malignè pleraque interpretantes, luculentissimo indiget defensore. nec quisquam hodie superest è tot ducibus, qui te ipso consiliorum omnium rerumque gestarum locupletior atque viuidior testis esse possit, quem ab ineunte ætate in eius præstantissimi ducis contubernio perpetuaq; amicitia clarus, quòd alæ equitum præesses omnibus bellis, & singulis prope expeditionibus interfueris, scilicet vt mirificæ eius virtutis sedulus & felix æmulator euaderes, vnde tibi postea & insignes tituli, & decora probatæ virtutis ornamenta ad perennem laudem obuenerunt, quæ modò vel per se satis speciosa, inuictissimi Cæsaris iudicio castrorum Magister effectus, perdomita latè Germania, partis nouis insignibus cumulasti. Debes itaque hoc supremum defensionis munus memoriæ tanti viri, à quo tot documenta exactæ disciplinæ te didicisse profiteris. Quòd enim aliud Piscarij manes vsu nobilius officium expostulant, quàm eius gloriæ obtrectatores, si fortè existant, ea fidei constantia refutentur, qua viuum et meriti triumphi laude florentem coluisti? Liquet enim apud omnes quum in manibus tuis expiraret suprema voce nihil tibi potius delegasse, quàm vt pro virili totius Dauale domus decus tuerere: hoc idem quoque à te exigit Victoria Columna æquatis virtutibus eo coniuge dignissima, quæ à te omni tempore studiosè culta, nuper æternæ lucis auida, ex his terræ tenebris ad superos euolauit. Neque tu propterea huius officij operam remiseris, quòd ea gloriam contemnere Christiana pietate videretur, quum eam spontè venientem dissimulare potius quàm spernere ineptè existimari posset, secus ac de ipso Alfonso Vastio suspicari fas erat, qui modò cum multis nostris lachrymis immatura morte ereptus, vti Piscarij patruelem, & tantarum opum imperijque militaris successorem decuit, veræ laudis erat cupidissimus, quum excelso ingenio cunctas belli & pacis actiones ad decus reuocaret. Sed vtrunque nostrum ex mœrore approperati eius obitus assiduè lugentes mirificè consolari potest, hic ipse Vastij filius summæ spei adolescens, ab illustri indole dignus hoc bene auspicato Piscarij cognomento, qui dudum officij causa ad Philippum Hispaniæ regem designatum nauigauit: nihil enim in eo plus optauerim, quàm vt te militarium & ciuilium morum lectissimo formatore atque magistro, id quod facilè speramus cùm patris, tum patrui absolutæ virtutis specimen referat. Quantum verò ad me attinet, ita huius ingenij laboris famam improbè sugillantes despiciam, vt meorum rectè integréque scriptorum conscientia fretus, et in vita, & post mortem eos omnino contemnendos putem: præclara enim veritas supra calumniæ nebulas facilè emicat, et qui fide integra bonos mortuos colit, viuos conciliat. Vale.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS DE VIta & rebus gestis Ferdinandi Dauali cognomento Piscarij Præfatio.

AD VICTORIAM COLVMNAM eius vxorem.

I QVID est, Victoria Columna, in precipuis honestissimæ vitæ tuæ votis, quod ad summam felicitatem vel dij maximè propicij, vel mortales longè gratissimus cumulatè tribuere possint; id vnum esse arbitror, vt Piscarij viri tui memoria fidelibus nec ineptis literarum monumentis ad posteros transmittatur, vt quæ tua est virilis atq; eximia pietas non inanibus lachrymis, sed æternis honoribus inusitatę admirabiliq; virtuti illius inuictissimi ducis debita pręmia persoluantur, habeatq; interim posteritas tuo maximè munere, ad solidæ veræq; laudis exemplum, quod domi militięq; feliciter imitetur: & discat, vt nequaq̃ ambitioso rerum inanium titulo, verùm factis illustribus, non adumbratę, sed certissimæ gloriæ fructus quęratur: nam sicuti sepulchra marmorea, & æneas equestres statuas, quæ summum liberalitatis & pietatis nomen magnificè paras condidisse, nimis operosum videtur, & nequaq̃ pro merita laude diuturnum, quando ea ignauis etiam & imbellib. contigerunt: ita hæc ad veram perpetuò victuri nominis effigiem scripta, & expressa diligenter, vti extra temporis vel hominũ iniuriam posita omnem prorsus vel maximè sumptuosorum operum nobilitatẽ antecedent. Id nos si non felici (vt speramus) alacri certè fideliq; labore pręstare sumus adnixi, quũ eorum hominũ qui simul et egregiè possent et vehementer vellent, in hoc difficili munere operã collocare, magna penuria esse censeretur. Scripsimus hęc ea fide qua vniuersam horum temporũ historiam condidimus, admiratione ingenij & virtutis tuæ ducti: cui sicuti in hoc funesto seculo, cùm priuato tum publico literatorũ nomine plurimũ debemus, ita Piscario vlla in re peculiari beneficio nos obligatos esse diffitemur: quanq̃ ille nos bello & pace non iniucũda sępe familiaritate cõiunctos habuerit, vti nunc hęreditario quodã iure, in amicitia Alfonsi Vastij patruelis imperatoris optimi, lætissime floremus. Probauere nonulli erudito iudicio insignes, vt hæc dũ ætate integra, ac in hac pręclara Romana luce pręcellentium hominũ censura frueremur, vel præcipiti iudicij libertate in publicũ ederentur, scilicet vt cum aliqua pudoris labe existimationi seruirem meę, cum integritatis & diligentię famã cunctis eloquentiæ laudibus anteponam, idq; vnum tanq̃ in historia pręcipuum magnoperè spectem, vt inconcussa scriptis fides astruat: hæc enim fortasse me mortuo ab imperitis vel inuidis, veluti certissimo teste sublato, improbè refelli posset. Itaq; si hæc eo animo quo scripta sunt accipies, iam tota ingenui laboris merces vel sperata impudẽter, vel benignè debita cumulatè referetur. Quum enim virili ingenio vsq; eò excellas, vt præter solutæ orationis laudem, poeticis etiam numeris cum pręcellentibus vatibus contendas, gratiaque regum & fortunę amplitudine plurimũ pręstes, si de his rectè vel potius indulgenter (quod maximè cupio) iudicaueris: etiam sola vel mediocris laudis commendatione cuncta persolues. Vale.

FER. DAVALVS

SI præclaras corporis atque animi virtutes cum perpetua rerum gestarum felicitate conferamus, proculdubio Ferdinandus Piscarius, non æquales modò suos bellica laude, sed superiores etiam duces anteibit. Nam si eos qui manus cum ipso contulerunt, enumerare velimus, liquidò constabit, fermè omnes aut cæsos, & captos ab eo, aut insigni accepta clade fuisse profligatos. Porrò si quis eorum famam excusserit, qui secum in Cæsarianis partibus arma tractarint, aduersam profectò fortunam aliquando subijsse reperiet: quum ipse omnib. bellis semper inuictus nullam ab iniquo Marte iniuriam acceperit, nisi quum ad Rauennam primis statim stipendijs dux pariter & miles, cruenta illa acie dimicauit: tum enim Fortuna, quæ mox benigno vultu se conuertit, visa est omne id totum quod fuerat fatalis odij reliquum, egregia fide consumpsisse. Ortus est Ferdinandus ex familia Dauala in vlteriore Hispania prope Toletum,

vetusta

vetusta potius quàm illustri, sed cui Rodoricus proauus magnam claritatem attulerit. Is enim ingenio excelso, & vi ingenti corporis, quum iuuenis adhuc prouocantem Lusitanum equitem spectante vtroque exercitu, singulari certamine confecisset, tantùm sibi studium ab omnibus militum ordinibus, tantamque apud regem beneuolentiam illo clarissimo facto comparauit, vt non multo post Magister equitum sit effectus: qui honos militiæ summus vnis antiquæ nobilitatis regulis demandari erat solitus. Ex hoc Rodorico natus est Inicus, qui auspicia Alfonsi regis Aragonum secutus, in Italiam venit, prælióque nauali ad Pontias cum ipso Rege eadem in naui à Liguribus captus est. Is ex armigeris pueris intimus erat Alfonso ob indolem ab omni virtutum concursu gratissimam. Nec multò pòst, quum Philippus Vicecomes præclara ingẽtis animi liberalitate, Alfonsum libertate donauisset, magnisq; auctum muneribus ad recuperandũ Neapolitanum regnũ dimisisset, ab rege impetrauit, vt Inicus apud se Mediolani relinqueretur: namque is adolescens eruditis moribus & suauitate oris Philippi animum ita oblectabat, & ceperat, vt inter carissimos emineret. Mortuo autem Philippo, ad Aragonios rediit, optimarum literarum, & disciplinæ militaris ornamentis vehementer excultus, vnde mox cunctis, & Regi in primis charus, vxorem promeruit longè omnium nobilissimam, atque ditissimam ex antiqua Aquinatum regulorum familia, è qua D. Thomam natum esse constat, inter Christianos professores pietate, ac sacrarum literarum scientia præcellentem. Huius vxoris præsenti dote, ac demum insigni multorum oppidorum hęreditate Inicus fortunas suas opportune stabiliuit, præfectura etiam ærarij & totius censuræ rationum regiarum atque item perampla domo in qua septemuirale iudicium exerceretur, à Ferdinando rege liberaliter honestatus. Vixit multos annos in perpetuo quodam Regalis vitæ splendore, & ob id in summa semper familiaritate Ferdinandi regis, qui in vtraque belli Andegauensis fortuna fortem eius fidelémque operam fuerat expertus. Vltima verò stipendia (vti pium decuit) in publica Christianorum causa aduersus Turcas iam senex apud Hydruntem exoluit, Alfonso secundo militiæ comes datus. Nec multò pòst confectum bellum Neapoli moritur, tres ante alios relinquens impuberes filios maternæ pariter substantiæ & paternæ virtutis hæredes, Alfonsum scilicet, Rodoricum & Inicum. Alfonsus natu maximus ab Aterno Apuliæ oppido amneque fatali casu Magni Sfortiæ claro, quod hodie Piscaria dicitur, Marchionis Piscarij cognomen adeptus, huius Ferdinandi pater fuit, vir omnibus fortunæ naturęque muneribus insignis. Etenim quum Ferdinando iuniore a teneris annis educatus, corpus atque animum armorum & literarum studijs pariter exercendo excolendoque facilè Neapolitanorum procerum præstantissimus euaserat. In hoc siquidem iuuene omnia summa inerant, scilicet supra viuidum, atq; habile corporis robur, incredibilis animi vigor, literæ, prudentia, disciplina: quibus fretus in administratione Gallici belli quod in Æmilia via gestum est, facilè Triuultio & Petiliano eximijs ducibus æquabatur. Neapoli verò quum Galli Alegria duce ab arce in portum erupissent, disiectisque munitionibus cuncta cędibus atque terrore compleuissent, vnus ante omnes Alfonsus incredibili virtute pedestri protectus scuto, repressa suorum fuga, per interiores scalas in molem euolauit, contemptoque omni tormentorum periculo, Gallos

ita repulit, vt multis cæsis, aut ex fuga in subiectum mare præcipitatis, Pharique turre subinde recepta, populus Neapolitanus eum illo die Seruatorem patriæ appellarit. Verùm non multò pòst per hunc modum cunctis in locis Ferdinando strenuè operam nauantem & summo omnium studio ad militarem gloriam prouectum immitis fortuna deseruit. Dum enim circumuallatis in arce Gallis, cum seruo natione Mauro incendendæ classis consilium agitaret, & ex condicto pretium perfidiæ deferens, noctu ad summum hortorum parietem scala peruenisset, perfidia serui adacta per guttur lunata sagitta crudeliter est interfectus. Nunquam ab vlla hominum memoria aut rex vllus amicum & propinquum, aut vllus exercitus ducem, aut vlla ciuitas ciuem suum morte sublatum vel grauiore mœstitia, vel vberioribus lachrymis honestauit. Eandem quoque fortunam tulit Rodoricus frater vir impiger & fraternę virtutis æmulus, qui secundo bello Gallico, quum pedestribus copijs præesset, apud insulam Arpinatis agri vicum, Sclopetto caput ictus interijt. Neque eadẽ vis fati plus iusto Daualis proceribus infensa, Indico diu pepercit, iam bellica laude insigni & iuuenum omnium longè pulcherrimo. Is post exactum regno Federicum Aragonium, cùm de finibus Lucaniæ Galli atque Hispani inter se decertarent, perosus Gallorum nomen vti Dualę familię funestum, Hispanis adhæserat, Ænariæque insulæ præfectus cum Gallis terra marique contenderat, ad extremum Salerni arce cum singulari Magni Consalui commendatione fortiter expugnata, dum ad id bellum properat, quod ad Lyrim amnẽ Hispanus victor cõfecit, pestifera febre paucis dieb. absumptus est, eo acerbiore omnium dolore, quòd illustrẽ familiam summę spei, summęq; laudis ducib. orbatam videbant, quorum nemo ad trigesimum ætatis annum incredibili Fatorum iniuria peruenisset. Moriens Indicus Alfonsum filium, quem hodie omni bellica laude florentem Cęsarianis in castris imperatorem videmus, in cunis reliquit. Cæterùm ab Alfonso qui Punica seruilique perfidia cecidit, hic ipse Ferdinandus paterno cognomine Piscarius admodum puer est relictus, qui intermortuum familiæ nomen, maximis rebus gestis (vti mox dicemus) ad nunquam interituram Daualorum memoriam egregiè reparauit. Natus est Neapoli Ferdinandus, matre Cardonia apud Siculos illustri, quæ quatuor insignium bello ducum soror fuit. Infans cùm primum materno vtero editus in lucem prodibat, ex tenui membrana vestem amplissimam secum extulit, veluti militare quoddam paludamentum ex paterno maternoque semine haud obscuro iure hæreditatis tantæ indoli destinatum. Habuit in Genesi circa cœli verticem sydus Martis directo cursu sua in sede constitutum, & quo felicius victoriæ pararentur, salutaribus Iouis radijs delinitum: vnde Pontanus supra eloquentiæ laudem, etiam syderalis scientiæ peritissimus, inspecto themate victorias & lætissimos triumphos puero sit pollicitus. Itidem etiam monens vt faciem aduersus vulnera diligentissimè præmuniret, quasi ex ferro Mars alloqui benignus, honesto ori deformitatem, vti postea euenit, manifestè minaretur. Puer vt primùm ingredi firmiter & loqui distinctè cœpit, adeò multus & assiduus fuit in ludis & simulachris rerum bellicarum, vt iam nequaquam obscura eius inusitatæ virtutis indicia præberentur. Puerili etenim cupiditate parua currulia tormenta effingendo & grauiter concionando, præferendoque vexilla sequentibus pueris, &

ris, & multiplices pugnas committendo, cuncta munia imperatoris implere videbatur, obsecrante sæpe Musephilo præceptore, vt ingenium ab his inanibus ludis ad literarum Latinarum studia reuocaret: sed ille quum esset literis studendum, historijs potius & fabulosis carminibus vernacula & præsertim Hispanica lingua conscriptis oblectabatur, quibus heroum & fortissimorum equitum admiranda facinora celebrantur. Erigebat enim animum ad gloriam anhelantem in spem consequendæ laudis. Agebat autem sextumdecimum ętatis annum, quum Ferdinandus rex Hispaniarum Neapolim venit, vt Magnum Consaluum affectati regni suspicionibus obnoxium, in Hispaniam secum aduceheret. Eius aduentus summo studio Neapolitanorum est celebratus, & in primis matronæ omnes quæ forma & dignitate cæteras anteibant, in amplissimo conuiuio regijs oculis ostentatę. Ministrabat fœminis ornatissima iuuentus, quæ mox remotis mensis choreas duxit. Quo in ludo Piscarius ante alios, tanta arte, tantaque numerosi incessus grauitate omnes saltationis modos adimpleuit, vt rex ipse prudentia & iudicio maximè insignis, quum oculos in vnum Piscarium coniecisset, palam diceret ad proximos proceres digito Piscarium indicans: Ille adolescens ex gestu certaque oris indole supra hos omnes, magnus quidem imperator esse videtur: & si me opinio nequaquam fallit, omnium euadet longè præstantissimus. Hoc de se tanti regis iudicium nequaquam elatis aurib. accepit, præfatus, regem qui se adolescentem immatura laude honestare voluisset, grauissimum pondus teneris humeris imposuisse, quando sibi magnopere bello & pace foret desudandum, si promereri eam laudem vellet, quam sibi rex iusto propensior adeo benignè obuenturam esse prędiceret. At Piscarius rege in Hispaniam reuerso in paterna oppida côcessit, quæ sunt partim in Ferentanis & Samnio, partim in Campania & Picentinis, vbi auditis populorum controuersijs, ac inspectis Quęstorum & Prętorum rationibus, summa ęquitate & moderatione singulas rerum difficultates solertissimè dissoluit. Quibus actionibus apud omnes qui in ditione eius erant singularem grauitatis, & munificentiæ laudem est consecutus. Nec multò post regio apparatu nuptias cum Victoria Columna celebrauit. ea enim vixdum trima Ferdinandi iunioris Aragonij regis auspicijs, ipsi Piscario ætate fermè pari fuerat desponsata, quum Fabritius Victoriæ pater, vigente Gallico bello ad Aragonias partes transiuisset: initaque cum Alfonso Daualo amicitia, in gratiam regis etiam vinculum affinitatis addendum esse censuisset. Quasi tum Piscario in cunis adhuc vagienti, quando vnicus ætatis suæ fauentibus castris futurus esset imperator, eam vxorem fortuna desponderet, quæ fatale Victoriæ nomen, vti dotale munus, in mariti domum ferret, & ipsa vna omnium pietate, forma, literis, nobilitateque lectissima, viro inuictissimo rara quadam mutuæ sortis felicitate iungeretur. Nec multum inde Piscarius quum aliquandiu frustra à suscipiendis liberis operam dedisset, ad nobile illud Gallici belli classicum excitatur: incredibili nanque armorum cupiditate semper incensus, nihil magis quam bellum quo virtus enitescere posset, exoptabat. Erat tum Iulij pontificis dignitas maximis Gallorum iniurijs deformata, & penè conuulsa radicitus: eam Ferdinandus Hispaniæ rex, vti pium & verè catholicum decebat, tuendam amplificandamque susceperat, disruptoque demum fœdere Cameracensi, Henricus Britanniæ rex, & Heluetij bellica vir-

tute metuendi in partes trahebantur: nam cunctis fermè totius Europæ principibus Gallorum vires secundis successibus in immensum aductæ formidini esse cœperant: ceu Ludouicus rex Gallus immoderata cupiditate Italiæ imperium affectaret, vtpote qui opulentissimo Mediolanensium imperio in potestatem redacto, subactis Liguribus, Venetis ingenti prælio superatis, nihil demum sacrosancti Pontificis maiestate permotus, dum Alfonsum Atestinum pontificis beneficiarium pertinacius defenderet, Bononiam Pontificiæ ditionis occupasset, & Bentiuolis veteribus tyrannis possidendam tradidisset. Igitur qum Bononiam armis repetere statuissent, Nauarrus vir sine vlla familiæ commendatione propter singularem belli peritiam summos militiæ honores promeritus, legiones ex Africa transuexit, & Iulius pontifex exercitum magna celeritate reparauit. Certatim quoque Neapolitani reguli sese militaribus equis, & speciosis armorum insignibus exornarunt. Ante alios verò Piscarius sagula, cristas, equorumque tegumenta Phrygijs & acu pictis operibus, ex auro & purpura ad singularem elegantiam maximè sumptuosa parauerat. Is quanquam ferè imberbis propter mirificam indolem & patris patruorumque memoriam totius leuis armaturæ equitum præfectura dignus omnium iudicio existimatus est. Nam Fabritius Columna socer, & duo auunculi egente Cardonia, Ioannes Auellinus & Antonius Padulius, quorum in exercitu singularis erat authoritas, efferre iuuenem, & perpetuis durissimi eius muneris laboribus implicare cupiebant: quando ad parandum nomen Ducis strenui, prompti, vigilantis, nulla certior aut rectior via famæ cupidis ostenditur, quàm leuem armaturam cum imperio ductasse, quoniam per eam cuncta aspera & tumultuaria conficiantur, & nocturnis atque diurnis expeditionibus ductores exerceantur. Lætus hoc honore Piscarius, vexillum prætulit, in quo scutum Laconicum erat depictum, cum titulo seueræ matris Spartanæ, tyroni filio, aut cum hoc, aut in hoc redire iubentis: quasi idem animi decretum exprimeret, quo testaretur se domum nisi victorem non esse rediturum. Neque hominum opinionem fefellit: nam vbi coniunctis exercitibus Pontificij ac Hispani duces ad oppugnandam Bononiam peruenerunt, & magna vi tormentorum effossis etiam cuniculis mœnia quaterentur, Piscarius totum id munus quod leuis armaturæ equitibus imponitur, adeò diligenter obibat, vt in stationibus atq; vigilijs, et in quotidianis frumẽtarijs expeditionibus, vnum eius vexillum conspiceretur, quod turmarum præfecti peculiaria signa aliàs explicare soliti, ad præclaram honoris concessionem obseruabant. Cæterùm Gasto Foisseius admirandæ virtutis adolescens imperator, repressis semel apud Comum, atque iterum ad Mediolanum Heluetijs, quos Iulius in auxilium euocarat, incredibili celeritate Bononiam cum expeditis Gallorum copijs aduolauit, solutaque obsidione & Hispanis metu cedere coactis, in Venetos vim omnem ac impetum conuertit. Nec multò post Fortuna feruidi iuuenis ausibus intemperanter aspirante, auxilia Veneta in Veronensi ex itinere profligantur, Brixia per arcem capitur, cęsoque præsidio, & ciuibus insigni clade affectis, summa Gallorum & Germanorum crudelitate diripitur. Vertuntur inde Gallorum signa trans Padum, & rectà per viam Æmiliam ad Rauennę mœnia deferuntur. Ibi Foisseium conatu ingenti sed valde funesto mœnia quatientem Fortuna destituit, quæ leuis et infida lubrico

brico vestigio illuc vsque subsecuta, cum ad fatalis pugnæ locum pertrahere videbatur. Commisso igitur illo ex omnibus quæ in Italia à multis annis acciderint, prælio valde memorabili, Piscarius nulla in parte vel præfecti vel æqui tis officio defuit. Sed afflictis & penè perditis rebus, eò vrgente fortuna perductus est, vnde aut maturè fuga saluti esset consulendum, quorundam etiam insignium ducum exemplo, qui pugna se non sensim explicabant, aut (vt dignũ erat Dauala familia) inter armatos & planè victores hostes, omninò concidendum. Nauarrus enim insana quadam elati animi obstinatione inductus, non modò totum penè Gallicum equitatum, sed ipsas quoque Germanorum cohortes absque vllo impedimento amnem transire permiserat, veluti certissimam atque plenissimam ea die de hoste victoriam concepisset, confisus scilicet peditum virtuti, quos depressiore in loco pronis corporibus humi stratos, vt prætreuolantes pilas euitarēt, magis ac magis continebat, frustra reclamante Fabritio, & dirum pugnæ exitum denunciante. Itaque Nauarrus dum funesto consilio cunctatius rem gerit, decora illa Hispanorum & pontificiorum equitum agmina tormentis Gallicis consternuntur, et miserabili accepta clade, toto campo dissipantur. Raimundus imperator & plerique alij duces effugiunt: Fabritius verò ad non dubiam mortem inuectus in confertissimam hostium aciem vulneratur, & capitur. Eo modo dum Mars violentus horribili cruentoque tumultu cuncta permiscet, Padulius qui medio agmini præerat, priusquã vniuersæ copiæ perpetua tormẽtorum procella delerentur, conandum sibi aliquid conferris manibus esse iudicauit, monuitque Piscarium conglobatam suorum aciem in proximo continentem, vt in latus hostium cum omni leui armatura illatis signis audacter incurreret, sicuti ipse cum cataphractis recta fronte aduersam aciem esset inuasurus. Nea mora, Piscarius auunculo paret, suos in vnum coactis alacri animò cohortatur, vt meminerint eos esse hostes quos superioribus bellis in fugam sæpissimè coniecissent. Erant attributi Piscario veluti nutritij militares, Paulus Romanus ciuis, Fabritij soceri veteranus, vir fortis & apprimè bello sagax, & Theodorus Boccalus nobilis Lacedæmonius cum ala Græcorum patrijs artibus ad eludendos hostium conatus maximè insignis: itemq; Albaradus Hispanus cum turma cataphractorum, vt validiore eo præsidio leuis equitatus ad sustinendam Gallorum vim in prima acie firmaretur. Sed Padulius quum per iniquum locum fossis & vepribus impeditum suos induceret, & ob id vix cum tertia equitum parte ad mediam Gallorum aciem peruenisset, puncto temporis est repulsus, & dissipatis turmis in fugam coniectus. Ipse quoque Piscarius eandem subijt fortunam: nam Galli cataphracti nihil temerè ordines excedēdo, sed modica tantùm equorum conuersione in proruentes inclinando hastas, totum eum leuis armaturæ impetum facilè sustinuerunt: opportunè etiam à tergo Gallici agminis magna vis leuis armaturæ equitatus protinus erupit, qui in peramplam alam curuatus, vniuersos ferè cùm Piscarianos tum Padulianos equites à tergo circumuenit: ita in medio conclusi vndique propelluntur atque cæduntur. Padulius gladio per oculum recepto capitur: Ambrosius vir impiger Fabritianæ turmæ præfectus, Albaradusq; et Guliermus Sacca Siculus, vir spectatæ virtutis ante Piscarium cadunt. Nomicicio nobili signiferò multis grauato vulneribus Piscarij vexillum eripitur: solus Boccalus Græco astu feliciter euadit. Interea Piscariũ

insignibus armisque fulgentem vndique circumuentum, promptissimi Gallorum certatim petebant: ille generosum agilemque equum huc & illuc incitabat, gladioque impigrè rem gerendo, obuios ita propellabat, vt bis coronam circumfusorum prementiumq; hostium multis acceptis illatisq; vulneribus perrumperet. Hærebat eius lateri Placidius Sangrius, nobilitate virtutéque eques insignis. Is paulo antè animaduerso imminentis cladis periculo conuersus ad Piscarium, non virilis (inquit) est animi macte virtute iuuenis, sed penitus insani, tam diu cum infesta Fortuna colluctari, quin potius dum integer equus viresque sufficiunt, te morti eripis, & melioribus fatis reseruas? Ad hæc ille parerem, inquit, fidissimè Sangri, salutari consilio, si tam decora quàm tuta suaderes: lugeant me potius amici honesta morte defunctum, quàm ego ex turpi & ancipiti fuga, tot funera magnorum ducum domi cum ignominia defleam. Hæc dicentem Placidius reliquit, eluctatusque per medios hostes sese certamine explicuit. Sed in eo tumultu multis clauarum ictibus collisa galea, post aliquot dies interijt. Interea Piscario equus per ilia gladijs lanceisque confoditur: ipse corruit, extemploque veste aurea picta & auratis armis exutus, pro mortuo inter tot super ingesta cadauera relinquitur. Erat ora & totum sinum cruore puluereque fœdatus, & penè quidem exanimis, quum eum attollentem manus & nomen profitentem Galli duo gregarij equites erexerunt, & ad prætorium Federici Sanseuerini Cardinalis, vt ibi quæsito medico curaretur, deduxerunt: à quo nequaquam humaniter est receptus: quoniam in Bononiensi agro quadam in villa ex itinere diuertenti, Piscarium cum equitibus insidias sibi tetendisse cognouerat: & certè ea victoria plena funeribus multorum animos ab humanitate & misericordia penitus auertebat. Sed eum mirificè recreauit socer Fabritius incolumis ab Alfonso Ferrariæ principe conseruatus, atque item Auellinus auunculus, & Homicicius vexillifer, quanquam grauissimè vlnerati, quos in acie cecidisse crediderat. Nec multò post quum Gastonis imperatoris cadauer (is enim parta victoria ceciderat) excipientibus id passim populis, triumphali verius quàm funebri pompa in speciem perpetui funeris Mediolanum deferretur, eo etiam Piscarius cum multis nobilibus captiuis est perductus. Inter eos fuère Ioannes Medices Cardinalis legatus, qui postea non toto vertente anno Pontifex est creatus, & Nauarrus tanti nominis dux, qui ad cohonestandas victoris exequias inter capta vexilla Hispaniæ regis atque pontificis, feretri lecticam præcedebat. Cæterùm Piscarius in interiorem arcem portæ Iouis coniectus, satis honesta custodia seruabatur: nam eum Triuultius Hippolytæ Dauala amitæ maritus, Gallis vehementissimè commendabat, à quo & ab vxore eius certatim vti calamitas ferebat, reb. omnibus accuratè & liberaliter iuuabatur. Ipse verò ante omnia prudenti consilio in pretium redemptionis extemplò sex millia aureorum nummûm equitibus Gallis, quibus ad Rauennam sese dederat, est pollicitus. Verebatur enim, ne Ludouicus rex Dauala familiæ nomine offensus, quæ omnibus bellis aduersus Gallos acerrimè dimicasset, se arctius & diuturno quidem in carcere, in vlteriore Gallia custodiendum iuberet. Sed Triuultius qui vel apud iratuum regem summa erat authoritate, facilè impetrauit, vt persoluto equitibus pretio liberè dimitteretur, tanquam tyro imberbis, & ne iterum temerè arma resumeret, à fortuna tot acceptis vulneribus egregiè castigatus. Lege etenim

regia

regia cautum erat, ne quis dux, præfectus aut miles, vllum paulo clarioris nominis captiuum inconsulto rege dimitteret, vt ędito nomine integrum regi arbitrium relinqueretur, quem vellet persoluta militi certa pecunia, publico in carcere reseruandi. Ita Piscarius singulari Triuultij beneficio carcere est eductus. Dum esset in arce vulneraque curaret, nec exercendi corporis vlla daretur facultas, ingenium literis amœnioribus ex doctrina Musephili præceptoris haud mediocriter imbutum, ita exercuit, vt paucis diebus summæ iucunditatis dialogum de Amore ad Victoriam vxorem conscripserit, qui libellus adhuc extat cùm grauibus tum exquisitis salibus atque sententijs, ad admirationem eius ingenij refertus. Iam enim animum per se constantem & inuictum cùm metu, tum grauibus curis exoluerat, & seipsum frequentibus propinquorum nuncijs in spem gerendarum rerum erigebat: nam Fabritium socerum, Alfonsi Atestini liberalitate dimissum fuisse, et Padulium auunculum corrupto gregario equite Gallo, é custodia feliciter effugisse audiebat, simulque ferebatur Iulius pontifex ingentes Heluetiorum copias in auxilium euocare, quorum aduentum & impetum Galli minimè laturi dicerentur. nec multis inde diebus Heluetiæ legiones, adiunctis sibi Venetorum copijs, duce Paulo Baleono, à Verona per patentes campos in torrentis morem effusa, Paliciā Gallorum ducem à ponte Mincij depulerunt, receptaq; ex itinere Cremona, ad oppugnandum Ticinum conuolarunt, quo Palicia cum omnibus copijs properanti agmine se receperat. Verùm ille peditatu impar, cùm ab hoste qui traiecto Ticino amne, Insulam occupare contendebat, prædudi sibi exitum animaduerteret, ponte lapideo sese effudit, et continenti agmine desertis, Germanorum auxilijs, incolumi equitatu in Galliam se proripuit. Eiectis eo mdo Gallis, Mediolanenses in verba Maximiliani Sfortiæ continuò iurant: idem faciunt cęteræ vrbes, summaque omnium alacritate Sfortiani recipiuntur. Erat tum Piscarius Mediolani & in Triuultianis ædibus habitabat, incredibili affectus voluptate mirum in modum lætabatur, quòd quicquid Rauennate in pugna amissum fuerat, insperata demum ea victoria egregie restitutū esse videretur. Iulius enim pontifex præmisso cum exercitu Francisco Maria Vrbinate, Bononiam cum vniuersis vrbibus Galliæ togatæ receperat: Raimundusque Cardonius reparato exercitu in Etruriam missus, pulso Florentia Petro Soderino, qui Gallicas partes tuebał, Mediceos in patriam reduxerat: nanque Ioannes Cardinalis Legatus quum in Galliam traheretur, ad Padum amnem generoso ausu Raynaldi Tactij Ticinensis é manibus Gallorum fuerat ereptus. Constitutis Etruriæ rebus, Prosper Columna cum valido equitatu ab vrbe profectus, Cardonio se coniunxit, atque ambo ad oppugnandam Brixiam contenderunt. Erat Brixiæ præsidio relictus Obegninus cum ala mirificaį Gallorum equitum, oppugnabaturque magna vi à Baleono, qui eò ingentem tormentorum apparatum conuexerat: sed Obegninus vt discordias inter fœderatos hostes fereret, extrema necessitate compulsus, vrbem non Venetis, sed Hispanis Germanisque Cæsaris ducibus dedidit: ea contumelia accensus Venetus animum ad Gallos repentè conuertit, vnde mox nouum id exarsit bellum, quo Italia penè omnis assiduis calamitatibus attrita vastataque est. Erat tum sine duce peditatus Hispanicus, vtpote Nauarro capto, & in vlteriorem Galliam perducto, regebaturque a Solisio viro equidem forti & stre-

nuo, sed non ea generis nobilitate, vt ei plerique cohortium præfecti, qui neque vsu militiæ, neque natalium origine inferiores videri poterant, æquis animis obedirent. Itaq; vni ante alios Padulio imperium est demandatum. natus erat in Sicilia, sed è Celtiberia Cardoniæ familiæ nomen trahebat, vir cum sua in primis virtute clarus, tum fortissimorum etiam fratrum egregia morte commendatus: nam Vgo quondam in Brutijs, nobili de Gallis parta victoria, ad Caietam demum tormenti ictu fuerat extinctus: & Ioannes Auellinus ex vulnere Rauennate in pugna suscepto, Ferrariæ perierat: quum ipsum dispari sorte amisso tamen oculo elapsum Fortuna seruauisset. Vexabatur per eos dies apud Mediolanum Cisabduanus ager assiduis Gallorum incursionibus, qui pulso Palicia in Tritianam arcem se contulerant. Ea est in peninsula circumagentis sese pulcherrimo flexu amnis abduæ constituta, carcere & nece magni quondam Barnabæ Vicecomitis, potius quàm ædificij munitione memorabilis. Præerat Gallis Baro Biarneus Vasco, viribus ac ingenio ferox Gastonianæ alæ legatus. Hunc omnibus cohortantibus expugnandum Padulius suscepit: nam Hispani ex Nauarri ducis disciplina in magna erant opinione singularis scientiæ, & mirabilis artificij arcibus expugnandis. Itaque conuectis ad Tritium maioribus tormentis, actisque vineis, tanta vi quassari arx est cœpta, vt Biarneus cum aliquandiu fortissimè repugnasset, multis acceptis ac illatis detrimentis, Padulio deditionem fecerit. Erat tum assiduus Padulio auunculo Piscarius incredibili gerendarum rerum cupiditate incensus, quam modestis verecundisque sermonibus ita contegebat, vt multo maiores militiæ honores promereri quàm expectare, vel cupere posse censeretur. Eminebat enim in eo iuuene supra familiæ Daualæ præclarum genus, certa indoles acuti, grauis & excelsi ducis. Ipse corpus habile potius quàm procerum nactus, valida neruorum compage absque vllo segni succo firmissimum cunctis equestris atque pedestris disciplinæ muneribus accommodarat: ętatis florē apprimè commendabant barba erumpens colore subrutila, aduncus nasus, & quum vi opus esset, ignei vehementesque oculi. Cæterùm, mirum dictu, in ioco paceque suaues, & à modestia quadam illecebra periucundi: ita tamen vt à gestu corporis minus familiari, & à toto sermone parum hilari, & in responsis seuera breuitate circumciso, elatior esse diceretur. Composuerat enim se totum cunctis moribus ad Hispanorum habitum, quorum lingua eousque semper est delectatus, vt etiam cum Italis hominibus, vxoreque Victoria Hispanicè loqueretur: quibus artibus iam militi carus, aditum sibi ad militare imperium facilè parabat. Nec multò post, Padulio Florentiam ad Mediceos proficiscente, qui eum magno cum stipendio copijs præfecerant, Piscarius vniuersi exercitus curam suscepit, inclinatis quidem præfectorum & centurionum animis, propensissimaque Ferdinandi regis voluntate: nanque eum duo Columnij Prosper atque Fabritius, ipsique Cardonij Raimundus atque Padulius, & pręterea minorum ducum quisque fortissimus, suffragijs & præclara testificatione plurimum adiuuarant. Interea Ludouicus Gallorum rex cum Ferdinando Hispaniæ rege factis inducijs, Tramulium atque Triuultium duos bello longè clarissimos duces in Italiam misit. Erant Veneti cum Gallo noua societate coniuncti, vt recentem iniuriam vindicarent, quam ab infidis fœderatis Hispanis atque Germanis iniquè exclusi Brixia nuper accepissent. Itaque Andreas

Grittus

Grittus & Liuianus qui in Gallia custodiebantur, ex fœdere sunt emisi. Liuiano supremi militaris imperij vexilla sceptraque quod Petilianus decessisset, ex senatusconsulto sunt tradita. Gritto autem est iniunctum, vt legati nomine Tramulium atque Triuultium sequeretur. Iam Liuianus cum Balcono coniunctis viribus iustum exercitum effecerat, progressusque ad Cremonam eam vrbem dedentibus sese ciuibus occuparat. In Liguria Adurnij Gallorum socij, Fregosios Genua expulerant. Sacramorus Vicecomes equitum præfectus, nobilitate quidem clarus, sed maleficijs et ingenij sæuitia insignis, à Maximiliano Sfortia ad Gallos defecerat, conuersisque signis Mediolanum ingressus, populum in verba Ludouici regis iurare coegerat. Habebant tum castra Cardonius atque Piscarius ad Trebiam amnem, monitique à Ferdinando rege de inducijs, neque animos, neque copias, vel obsecrantibus Sfortianis explicabant: pudore tamen victus Piscarius, subter Clastidium ad vicum Iriæ copias promouit, emisitque leuem armaturam equestrem, quæ præter Derthonam in Alexandrinum agrum excurreret. Erant omnia plena cæco metu tot circumstrepentibus armis, quum singula oppida vel in fide persistere, vel dubia adhuc belli Fortuna, fidem mutare dubitarent. His de rebus Vicoirienses, siue quod ad Gallos inclinabant, siue quod vererentur Hispanos recipere vti rapaces sæuosque hospites, portas clauserunt, professi se liberaliter commeatu atque omnibus oppidi copijs exercitum adiuturos, si à vi ac omni maleficio abstinerent. Piscarius indignum ratus arceri eo oppido quod sine vllo militari præsidio agrestes in muro dispositi tuerentur, efflagitantibus militibus vi facta irrumpere constituit, vt eo quanquam iniquo facinore, & ipse dignitatem suam egregiè conseruaret, & milites quodam donatiui nomine, opulenti eius oppidi præda replerentur. Qua vna re militares animos deuinciri maximè intelligebat. Nec mora magno tumultu succedentibus ad murum cohortibus, admotis scalis refractaque porta, & discusso subductili ligneo ponte, oppidum capitur, multisque qui arma tenebant cæsis, cæteris fermè omnibus captis, latè diripitur. Ea Vicoiriensium calamitas vehementer animos pupugit, cùm Maximiliani Sfortiæ, tum Matthæi Sedunensis Cardinalis, qui Heluetiorum erat princeps, & multùm Placentiæ dum Romam peteret, Cardonium fuerat obtestatus, vt occultata induciarum fama ad terrendos Gallos castra promouere, & speciem saltem hostilis animi præbere vellet. Vix enim ferebant quicunque Gallorum erant hostes, ab Hispanis incertæ fidei socijs & transire Padum recusantibus, ea crudeliter oppida diripi, quæ passim ab ipsis etiam hostibus conseruari viderentur. Interea Tramulius atque Triuultius ad Nouariam delati, qua in vrbe Maximilianus cum decem Heluetiorum cohortibus se tenebat, magno cum apparatu tormentorum mœnia quatere cœperunt, & læto quidem auspicio, quod ad eam vrbem ipsi duo duces ante tredecim annos, Ludouicum Maximiliani patrem ijsdem Heluetiorum auxilijs confisum cepisse, et maximum bellum, parto Mediolanensi imperio, propè sine vulnere confecisse meminerant. Cuncta iam prospera cedebant Gallis, nulla Sfortiæ reliqua spes, nisi in fide et dextris Heluetiorum relinquebatur. Nam Sacramorus Mediolanum occuparat: Liuianus Cremonam erat ingressus: Adurnij Fregosios Genua expulerant: Hispani nequaquam vtiles bello socij citra Padum subsistebant: Leo pontifex veluti neque harum

neque illarum partium nihil ostentatis armis Maximilianum pecunia tantùm iuuabat: Gallica verò castra, equitatu, tormentis, Germanorum auxilijs & rerum omnium copia, sub tantis ducibus abundabant. Cæterùm Fortuna sua libidine has tantas spes Gallorum celeriter elusit: nanq; Heluetij vix antiquam ignominiam animo sustinentes, vno inusitatæ virtutis facinore omnem eius perfidiæ memoriam abolere constituunt, nihil expectatis suæ gentis auxilijs, quæ intra duodecimum lapidem aduentabant: vrbe triplici instructo agmine erumpunt, sine equite, sine tormentis hostium castra adoriuntur, veraque virtute consertis dextris, mirum dictu, peditatum cędunt, tormenta occupant, equitatum fundunt, ac semihoræ momento incredibili victoria potiuntur. Gallis eo modo superatis, Piscarius reducendi Octauiani Fregosij negocium suscepit: huic enim Leo pontifex mirificè fauebat, expetebantque eum vnum maximè Genuenses, qui Ianum paulo antè ab Adurnijs pulsum valde oderāt, quoniam eius maximè cohortatione à fratrib. ipsius sanguinarijs hominibus, Hieronymum Fliscum summæ nobilitatis virum, dum senatu exiret, crudeliter interfectum fuisse existimabant: nam Ligures quanquam inter se magnopere factiosi, non cędibus, sed ciuili contentione inter se certare de principatu erant soliti. Erat enim Octauianus bellica virtute ac honestissimis item moribus illustris, Piscario etiam affinitate coniunctus propter Victoriam vxorem, quæ pariter vti Fregosius maternum genus ad Feltriam Vrbinatium principū familiam referebat. Itaque tametsi Adurnios clientibus abundare, copias parare, classe item Gallica, & toto eo præsidio atque apparatu Gallorum qui in arce erat, egregiè iuuari ab exploratoribus audiebat, nihilominus eundum esse iudicauit. Videbatur enim ea expeditio propter itinerum & rerum omnium difficultates, cum laboris, tum decoris esse plenissima. Erat exercitus per conualles Scriuiæ (hunc Ratum antiquitus fuisse arbitramur) impediti & maximè verticosi amnis, & per abrupta Apennini latera angustis & præcisis callibus traducendus. Montani Ligures feri, bellicosique homines, iuga montium & notissimos saltus insederant, modò à fronte, modò in latere & tergo repentinis decursibus sese ostentabant, ita tamen vt truci clamore potius terrere, quàm adoriri agmina viderentur: nanque Piscarius expeditis delectis militibus, in primo nouissimoq; agmine constitutis, qui fermè omnes erant sclopettarij, receptisque in medium impedimentis, quæ per pauca erant, tanta disciplina agmen ducebat, vt ne vnum quidem militem ordine excedere pateretur, & equites cuncta lustrare oculis pęcurrendo, & passim referre quæ vidissent, non temerè consertis manibus redire præciperet. Siquidem per notos calles et per compendia viarum noctu confectis itineribus, Ligures vbi illuxisset, continuò aderant, & ad occasum vsque Solis, in conspectu sæpe eminus, rarò autem cominus pręliabantur. In his periculis facilè vitandis, maximè ea quam diximus, adiumento erat disciplina, seuerè & penè crudeliter ab ipso Piscario, qui ex minimo quoque delicto grauem pœnam exigebat, obseruata. Accidit enim, quod minimè pretermittendum videtur, vt cum Hispanus miles ad eum esset perductus, qui in proximam casam non minus auidè quàm arroganter, aut commeatus, aut ignobilis prędæ petendæ causa diuerterat, ipse ei pœnæ loco auriculam abscindi iuberet. Quum verò Hispanus reclamaret, se non eam ignominiam esse laturum, sed potius ipsa morte satisfacturum, Piscarius, obsequamur,

quamur, inquit, huic militi tam egregiè decoris auido, eumque statim frustrà reluctantem laqueo ad arborem suspendi iussit. Iam ad Decimum Pontem superato iugo peruenerat, quum Adurnij & Flisci, siue terrore imminentis exercitus adducti, siue ciuium diffisi studijs, qui cogitationes suas non ad factionis insaniam, sed ad publicam salutem reuocabant, consilium inierunt plenum æquitatis atque modestiæ ciuilis, vrbe scilicet excedendi, ne in dubia armorum contentione, si pertinacius obsistere vellent, fortunas ciuitatis in periculum summæ calamitatis adducerent: cuius consilij autorem fuisse constat Hieronymum Adurnium, iuuenem singulari animi virtute præcellentem. Othobonus etiam Fliscus, vir sacratus et Sinibaldus, qui paulo antè cędem Hieronymi fratris præclarè vindicarant, Ludouico & Zacharia Fregosij fratribus in tumultu occupatæ vrbis occisis atque discerptis, vti pacati iuuenes, & ex priuata causa potius quàm publica factioni, non existimarunt sine iusto præsidio cum Hispanis atque Fregosijs esse dimicandum. Ita sine vulnere confecto bello, Octauianus Fregosius est introductus. Is cum ciuibus & in senatu egit, vt Piscario octuaginta millia aureorum nummûm stipendij nomine præberentur. Ipse vt Ianum Fregosium principatu exclusum, aliquo munere leniret, Sauonæ eum cum prætorijs insignibus præfecit. Inde conuersus ad obsidendam arcem, quæ tormentis nauigia portumque vexabat, post aliquot menses fame perdomitam recepit, & singulari animi magnitudine in signum recuperatæ libertatis, funditus euertit. At Piscarius rebus Genuæ ex animi sententia constitutis, retrò agmen vertit, & ad bellum Venetum est profectus. Iam Liuianus et Baleonus Gallorum sociorum infelicitate permoti, qui ad Nouariam victi, continuo in Galliam profugissent, desperatis rebus relicta Cremona, trans Ollium amnem se receperant, tentataque ex itinere Verona egregiè defendẽtibus eam Germanis, in Patauinum & Taruisinum agrum concesserant. Decretum enim erat fœderatorum omnium consensu, Venetos bello persequi, qui commutata voluntate ob acceptas iniurias Gallicum nomen cæteris fermè omnibus Europæ principibus inuisum sequebantur. Susceperat paulo antè causam oppugnandi pontificis Ludouicus, vt ambitiosis et turbidis aliquot Cardinalibus indicto concilio deseruiret, & subinde totius Italiæ imperium arriperet, depresso vtique sublatoq; Iulio Pontifice, qui vnus ingenio ferox, & diuino profanoque iure inexhaustis viribus potens, libertatem ecclesiæ tuebatur. Ob eas causas Leo pontifex Iuliana secutus consilia aduersus Venetos auxilia mittebat, sensibusque omnibus cum Hispano rege ipsoque Cæsare ac Heluetijs & Henrico rege Britanniæ erat coniunctus. Ii omnes vno tempore Gallo & Veneto terra marique bellum inferebant, nobilissimorum regnorum opes funesta quadam insania lacerantes, quando ea arma à leuibus discordiarum initijs temerè sumpta, iustè deponi, aut certè gloriosius in Turcas verti potuissent. Nam tum fortè Othomanorum domus Selymi scelere & parricidio tota ferè conuulsa radicitus, Christianos reges ad longè omnium pulcherrimam suscipiendi sacri belli occasionem non dubiamq, victoriam inuitare videbatur. Igitur Cardonio Prosperoque Columna & Piscario ducibus, exercitus in Venetiam ductus, adiunctis Germanorum cohortib. & pontificijs alis. Ex itinere Piscehriam oppidum quod est ad exitum Mincij amnis ex Benaco lacu, Piscarius expugnauit. Liuianus interea deserta Vicentia,

Patauio se tenebat: Taruisium tuebatur Baleonus, & per leuis tantum armaturæ equites bellum gerebant. Contrà hostes agrum nobilissimę fertilitatis effusè populati, vsque ad Patauina mœnia ferebantur. In his equestribus prælijs Venetus sæpius superior euadebat: interceptusque est à Mercurio Epirotarum præfecto Caruaial nobilis dux Hispanus, qui ad Rauennam postremæ aciei præfuerat. Cæterùm quum neque Patauium vrbs egregiè munita facilè oppugnari, neque hostes ad prælium elici posse iudicarent, & iam subesset autumnus, Medoacum amnem, qui hodie Brenta dicitur, transire statuerunt, rati, vt postea euenit, Liuianum impigrum ducem, feruido audaciq; ingenio pugnæ auidum, copias in aciem confestim educturum, vbi primum exuri tecta, cędi, capique agricolas & armenta abduci conspiceret. Itaque Medoaco ponte superato, Germani, Hispanique effusi per agrum, barbara crudelitate cuncta vastant: villas regio sumptu, longa in pace à Venetis patritijs ædificatas incendunt, vsqueadeo audacter impuneque progredientes, vt è pręaltis sacris turribus à Veneto populo ea sęua incendia spectarentur: Hispanus se præda ad satietatem repleuit: Germanus verò feritate animi crudelior, ferro & flammis vsquequaque est debacchatus. Prominet in mare apud Margherium vicum agger in linguæ similitudinem exporrectus: in eum locum tormenta sunt conuecta, displosaque sic, vt pilæ ferreę pręter illum maris tractum ad ipsas vsque Venetias peruenirent. Non tulit eam ignominiam fortis senatus, statimque Liuiano id maximis precibus impetranti perscribit, vt confestim copias educeret, Baleonum à Taruisio accitum sibi adiungeret, daretque operam vt iniurias à Barbaris acceptas, si se offerret rei bene gerendæ facultas, pari crudelitate vindicaret. Hoc accepto senatusconsulto, Liuianus aduocata concione milites est cohortatus, vt fortibus animis secum aduersus hostes prędа onustos interclusos fluminib. et in vijs admodum lutulentis & lubricis implicitos proficiscerentur, dignamque Italico nomine operam præstarent, nec prædones Barbaros qui immani sæuitia feras anteirent, inultos elabi paterentur. acclamantibus vniuersis, & se deuotis animis atque corporibus secuturos esse pollicentibus, signa sustulit, & ad Medoacum in vlteriorem ripam summa celeritate contendit: eo consilio vt redeuntes amnis transitu prohiberet, inclusos fluminibus circumsistendo necaret fame: aut cum his si vim facerent, & erumpere in pacatum vellent, ęquissima conditione decertaret. Erant in Liuianis castris septingenti fermè cataphracti, paulo minus duo mille leuis armaturæ equites, peditum septem millia, magnus currulium tormentorum apparatus. Itemque accedebat ad eum numerum Sacramorus Vicecomes, qui superatis ad Nouariam Gallis, Ticino exclusus, in Venetiam circiter septingentos equites, equis & armis egregiè instructos adduxerat. Præterea exciti erant agrestes, ad quos Paulus Manfronus, vir militaris erat præmissus, qui inconditam multitudinem ratione consilioque regeret, nullamque prætermitteret occasionem à tergo inuadendi hostis, quum eum saltibus & fluminibus impeditum, vel inito prælio occupatum esse conspiceret. Hæc administrante Liuiano, Cæsariani incendijs finem imponunt, pretiosiorem tantùm prædam conuectant, & ad Medoacum coacto agmine reuertuntur, vbi Liuianus in vlteriore amnis ripa castra posuerat. Proponebatur maxima difficultas statuendi pontis in conspectu præsertim hostis, qui tormentis idoneo in

loco

loco collocatis, exitium transire conantibus è proxima minabatur. Itaq; Cæsariani intempesta nocte silentio copijs eductis, & relicta leui tantùm armatura equestri, quæ frequentes excitaret ignes, & speciem præsentis exercitus redderet, ad superiora fluminis vada contendunt, ludificatique Liuianum flumen transmittunt. Equitatus omnis in vnum agmen conglobatus, superiore loco in amnem se coniecit, vt profluentis impetus ea obice frangeretur, leniorque aquarum vis & humiliora vada transeuntes cohortes exciperent. Ibi Piscarius dimisso equo, armatus ante primos ordines cohortando, & alacriter dubitantes inuitando, in alteram ripam euasit: ita tamen vt milites humeris atque pectoribus tantùm eminerent. At vbi dies illuxit, discessumque hostium detexit, Liuianus primo consilio depulsus, ad præoccupandas proximorum collium angustias est profectus, per quas vnum omnino iter Cæsarianis relinquebatur, si rectà Veronam Vicentina via redeundum esse iudicarent. Distat is locus ab vrbe Vicentia tria miliaria, prope eum vicum, cui à patula & diffusis ramis latè opaca arbore Vlmo nomen est. Ibi Liuianus præciso transitu, subitarioque opere perductis fosis tormenta constituit, atque ita vti erat rerum bellicarum egregiè peritus & vehemens transitum præsepit, vt nemo esset adeò rei militaris ignarus, qui non putaret insanos fore hostes, si illac omnino transire conarentur. Porro si euadendum, reflexo itinere per montana atque aspera Basiani saltus existimarent, apparebat eos iter fugæ simillimum arrepturos, amisisque impedimentis, vti planè victos & pristina exutos dignitate persequentibus agrestibus, Fortunam penè vel aduerso prælio duriorem esse subituros. Iam in conspectum hostium Cæsariani peruenerant, constitutisq; tentorijs adeò Veneris propinquo loco consederant, vt hinnitus equorum hostilium, & castrorum fremitum audirent, & à Liuiano frequentibus tormentis, & superiori loco facilè peterentur. Tum verò in ea rerum asperitate equites depresiora loca, aut ingentes arborum stipites, quibus sese protegerent quæritare: pedites autem prona corpora humi sternere, vt præteruolantes pilas euitarent: omnes ferè gregarij animo consternari, & dirum omnino exitum expectare. At ingruente nocte, vno edicto ignes totis castris extinguuntur, nequid hostis, quo certius tormenta dirigere posset in perobscura nocte conspiceret. Inuaserat militum animos quidam nec ab inani quidem metu horror insolitus, omnesque vnius maximè Prosperi consilium, & Piscarij operam requirebant: quasi ille vnus qui ea pericula denunciando profectionem improbarat, eas quæ imminerent difficultates salutari prudentia, hic verò qui eas contemneret, forti ausu feliciter esset superaturus. Prosper enim tametsi nomen imperij penes Cardonium esset, cùm ætatis honore, tum inueterata quadam authoritate cunctos anteibat. Itaque cùm ad eum ducum & centurionum omnium fieret concursus, carros prædamque omnem deponi & concremari iusit, testatus fore vt postero die insigni victoria potirentur, si retrocedentibus ipsis Liuianus insisteret, & præpropero ardentique ingenio, vti alijs bellis consueuisset, vrgendo prouocandoq; periculosam prælij aleam subiret. Cæterùm Piscarius cum sarcinæ cremarentur, adeò elato sermone eius tanquam ignobilis facti consilium vituperare est visus, vt diceret, nequaquam tales esse milites, vt vel pretiosissimam prædam decori & veræ laudi anteponendam existimarent, quando ea esset omnium vir-

tus, vt duplo maiores etiam hostium copiæ facilè contemni & superari posse viderentur: quibus alacribus verbis, quasi felicem futuri prælij euentum prouideret, non modò certa spe salutis, sed præceptæ exploratæque victoriæ lętitia militum omnium animos implebat. Eam noctem dies excepit à crassiore caligine, vt fermè semper depressis & aquosis accidit in locis, maximè nebulosus, tanta aeris densitate, vt quum motis castris Cæsariani conuersis ordinatim agminibus, retrò ad Bassianam viam reuerterentur: id Liuianus neque ex superiore cliuo speculari, neque per emissos ad ipsa vsque hostium principia equites, quicquam de eorum discessu pręsentire potuerit. Erat ei reconditum in intimis animis recessibus summæ prudentiæ decretum, nolle hostem, nisi ex æquissimo loco prouocare, quoniam Hispanos pedites veteranos et Germanos maximè conferta phalange pugnare solitos, quibus Itali disciplina & viribus essent inferiores, magnopere formidaret: quanquàm eos palàm elatis verbis iactabundus, vt suorum animos magis accenderet, despicere videretur. Erat enim seipso cautior et consideratior factus, plurib. scilicet ictus vulneribus, quũ sui sæpius periculum improsperè fecisset. Supra enim omne numen in bello Fortuna, inconsulti impetus & temeritatis præclara castigatrix esse conspicitur. Sed fato prudẽtia minor ea die nequicquam Liuiani animum ratione præsepit. Is enim natura repentinus duorum temeritate, veteri suo proposito depulsus, secus ac ipse statuerat, in prælium descendit. Duobus agminibus Cæsariani abibant, Cardonius antecedebat, Prosper in postremo agmine vbi erat pugnandum, alloquendo & componendo acies versabatur, sed frontem cum Hispanis Germanoque pedite Piscarius hosti & periculo proximus obtinebat, tanto ordine pedem referens, vt modico flexu arma oraque militum, nihil dissoluta acie, in hostem, si lacesseret, celeriter esset obuersurus. Præmiserat Liuianus leui armatura equestri, duobusque minorib. tormentis Bernardinum Antiniolam sororis filium iuuenem impigrum, qui nouissimos carpendo, iterque explorando persequeretur. Iam enim nebula sensim euanescente, & satis claro vndique prospectu, Cæsariani retrò abire nunciabantur: nec proptèrea nequicquam Liuianus vt ab angustijs munitoque loco in plana copias deduceret, omnino commouebatur, ratus non iusta acie sed tumultuarijs & minutis prælijs ex tuto hostem per aspera euadentem loca esse retardandum, vt inedia laboreque & vigilijs fatigatus, agrestium circumfusorum multitudini delendus præberetur. Sed Antiniola ardentius in postremos prouectus, cum Germanis equitibus vehementem pugnam excitauit, in qua cùm repulsus tormenta deseruisset, euocatis in auxilium alijs atq; alijs turmis, redintegrata contentione recuperatisq; tormentis, ita Germanos propulit atq; cęcidit, vt Prospero equitatum consistere, & Germanis in fugam coniectis, per medias turmas transitum dari iuberet, ne integram aciem tumultuosius misceret, et Piscarius summa animi alacritate directa acie cohortes in hostẽ conuerteret. Erat apud Liuianũ Andreas Lauredanus Venetus legatus, vir vehemens, nec minus vindictæ q̃ gloriæ auidus, sed rei bellicæ prorsus imperitus. Is quum prospera vndiq; de antecursoribus nunciarent, ad prætorium contendens, vti erat acribus spei et doloris affectib. magnopere cõcitatus: Quid cũctaris, inquit, imperator? hostes effugiunt: victoria certa & insignis è manib. elabitur: perfidia potius hęc erit q̃ ignauia, si diutius cuncteris: nec opinio tolli poterit, nisi extẽplo

signa

signa canere iubeas, et fugientem perturbatumq; hostem cum vniuersis copijs consecteris. Ad ea Liuianus siue falsa paratæ victoriæ specie deceptus, & propterea ad naturam pugnacis ingenij facile reuersus, siue, vti postea prædicabat, iam veluti parata accusatione nisi confligeret, iudicium senatus veritus, Pareamus inquit, famæ & legato, vel contra rationem, ne nobis vti nimis sapientib. imperitorum suffragijs sit concidendum: atque ita exercitum eduxit: instructaque triplici acie præproperus & ferox ad hostes contendit. Erat Antonius Pius ad læuam, ad dextram verò Baleonus cum Gritto legato, quib. priore consilio persequendi & lacessendi hostis ab vtroque latere munus erat iniunctum. Ipse Liuianus via lata vtrinque consitis arboribus ad lineam directa, grauis armaturæ equitum & ante alias nobiliorum alam induxit, pari fronte peditatu hinc & inde producto. Pugnatum est ab equitatu Veneto vehementissimè, pari constantia sustinentibus Cæsarianis, in queis erat ante alios Troilus Sabellus: sed peditatus Venetus vix primum Hispanorum & Germanorum impetũ ferre potuit, ita vt fœdissimè proiectis hastis priusquam ad hostẽ perueniret, in fugam sit effusus. Initio trepidationis & fugæ facto à Balionanis cohortibus, quæ erant ex Anemonis valle, reliquæ fermè omnes turpissimè terga verterunt: quanquam summæ virtutis Centuriones deterrendo & castigando, ne tantum dedecus admitterent, conuersos in fugam retentare conarentur, & incredibili constantia in prima acie depugnarent. Ii erant ante alios Alfonsus Mutus Pisanus, Bernardinus Aleccius, Seraphinus Callia, et Baptista Doctus Patauinus, qui inuadente prementeque Piscario cum fortissimorum militum manu, quam ex singulis centurijs delectam prætoriæ veluti cohortis loco sibi adiunxerat, ad vnum omnes sunt interfecti. Quum in hos vehementius repugnantes Piscarius ante alios dimisso equo, prętenta longiore hasta impetum faceret, respectans, cauete commilitones, inquit, ne me peruadentem in aduersam aciem, & si id fatum dederit honestè concidentem, hostium potius pedibus quàm vestris proculcandum relinquatis. Ad ea milites alacriter succlamarunt, vt bono animo ire pergeret, se enim vel ipsi duci egregiè parendo, vel commilitoni fortia audendo summæ virtutis laudem esse quæsituros. Nec eorum mutuas spes euentus fefellit: nam ea præsertim impresſione, initium non dubiæ victoriæ, vel ipsi hostes ortum esse fatebantur. Fuso peditatu Hispani Germanique vtrinque equitatum acerrimè dimicantem inuadunt atq; prosternunt. Funditur etiam & capitur Baleonus in palustrem campum imprudenter delatus, dum viæ compẽdio properantis Liuiani cursum ęquare contenderet. Antonius quoq; Pius tota sua acie turbata, & cęco metu cõiecta in fugam cùm honestè cadere posset, aufugiens, dum Bacchilionem amnẽ, quem Togisonum antiqui vocarunt, tranat, armorum pondere pressus ignobili morte submergitur. Porrò Sacramorus Vicecomes, Hermes Bentiuolus, et Constantius Pius, Antonij filius, Meleagerq; item à Foroliuio, Carolusq; Montonius, et Franciscus Saxatellus alarũ præfecti in acie cadũt. Ipse Lauredanus legatus funestus cõmittendi pręlij author, dum ingẽs auri pondus distrahentib. Hispanis promittit, ab inermi lixa iugulaľ, Grittũ verò pernici equo tumultu elapsũ Vicẽtini quũ demissa portę cataracta nisi magno molimine subduci posset, in murũ extraxerũt. At Liuianus perditis reb. frustra aciẽ reparare conatus, superato Eretano amne, deos vti Italico nomini

nimium infestos sæpe incusans, Patauium contendit. Qui verò ad Bacchilionem vado & ripis impeditum, nec planè tamen aquis tumentem ex fuga peruenerunt, aut profluentis gurgitibus sunt absorti, aut in ipsa cunctatione tranandi amnis, dum alieno periculo moniti humiliora vada quæritant persequente hoste perierunt. Cecidere ex Venetis circiter septem millia propè sine vllo vulnere Cæsarianorum: nam duo tantùm viri insignes ex ala Columnia sunt desiderati, Eberardus scilicet Corneus signifer à Perusia, et Camillus Maximus Romanus eques, raræ indolis adolescens: nullus enim vnquam exercitus vel turpiore exitu conflixit, vel minore victoris hostis incommodo ætate nostra superatus est: ita vt Piscarius in ipsa victoriæ gratulatione, Veneti militis ignauiam detestatus, palàm diceret, se plurimum dolere, quòd terrę Italię quæ tam imbelles ferret milites, à maioribus suis esset insertus, quo dicto sibi tum & postea apud Italos occultam inuidiam parauit. Nam Piscarius secus ac Alfonsus pater qui Hispanorum ingenia penitus oderat, despectis Italis cum quibus nunquam nisi Hispanicè fastidito patrio sermone loquebatur, vnis tantùm Hispanis indulgentissimè fauere, atque his honores vberioraque stipendia, præfecturas tribuere erat solitus, siue quòd spectatæ & felici eorum virtuti omnia largienda esse iudicaret, siue quòd vna maximè liberalitate ac indulgentia illos sibi complectendos arbitraretur, per quos clarissimum ante omnes militiæ nomen esset adepturus. Parta victoria eos quos diximus e centurijs delectos, vti quisque in prima acie strenuè operam nauarat, ad superiores ordines adaucto stipendio prouexit, & ante alios Ioannem Mancium qui lateri semper adhæserat, & longe fortissimè fuerat præliatus, veteranæ cohorti præfecit, alijs aut alias cohortes, aut vexilla ferenda honoris & præmij causa continuò tribuit, & cæteros denique militaribus donis & perpetuis muneribus est prosecutus. Quæ omnia vti ipse singulari iudicio præscripserat, Rex Ferdinandus rata habuit, ea fide vt hodie quoque in quæstorijs voluminibus eorum militum nomina qui Vicentino prælio in fronte pugnantes admirabili virtute victoriam peperissent, discertè sint notata: ad quorum fato functorum loca, alij successores vti meruerint, manête adhuc insignis eius prǣmij memoria Ducum iudicio traducuntur. Inter captiuos repertus est Otho Vicecomes Sacramori fratris alæ legatus. Is superiore anno cum Astore fratre audaci turbidoque iuuene, Mediolani ante Triuultianas ædes nocturna in rixa petulanter Piscarij familiam fuerat adortus, in quo tumultu ipse Piscarius dum iurgium sedare properaret, capite vulnus sustulit, & Pomarrus equitum præfectus vir insignis, fuit interfectus. Hunc quum Mancius Pomarri quondam signifer iusto dolore concitatus, confodere & Pomarri manibus eius sanguine parentare properaret, Piscarius extemplò restitit, ne fœdum facinus admitteretur, singulari animi magnitudine inimicissimum hominem & ex merito de vita desperantem non modò conseruans, sed in ea quoque calamitate opportunis donis afficiens prǣclarè testatus clementiæ fructus apud excelsi animi virum & veri decoris auidum, sibi videri omni vel iure exacta vindicta procul dubio dulciores. A tanta victoria Cæsariani quoniam iam hyems suberat, neque Patauium, aut Taruisium modico apparatu vel mediocribus copijs facilè posset oppugnari, in hyberna concesserunt ad Ateste & circa Athesim, vbi cōplura erant oppida plena rerum omnium copijs, ad alendum exercitum valde opportuna.

opportuna. Sequenti anno ad prima Veris signa Liuianus, qui exercitum inuicto ad omnes calamitates Veneto senatu, repararat, in Foroiulienses cum expeditis copijs est profectus. Nam Cæsariani qui supra Iulias Alpes & Carnorum montes incolunt, duce Christophoro Francapane, prouinciam incursionibus euastabant, oppida pleraque ceperant, & barbarò prorsus more cædibus ac incendijs bellum gerebant. Erat cum ala equitum in Portonono oppido Ricianus Germanus: hunc Liuianus præmisso, qui ad portam excurreret, Malatesta Baleono Pauli filio, facilè elicit: cum eo Malatesta congreditur, vulneratum equo deturbat & capit, cęteri profligantur. Superuenit Liuianus, admotisque repente ad murum tormentis, oppidum atque arcem biduo redegit in potestatem. Inde minima quiete militibus concessa Tiliauentum transgressus ad Osophium Hieronymi Sauorgnani oppidum quod à Francapane magnis viribus oppugnabatur, summa celeritate contendit. Funditur Francapanis acceptoque vulnere, tormentis et copijs magna ex parte amissis, ad superiores alpes profugit. Quibus rebus feliciter gestis Liuianus prouinciam per se Venetis fidam, sponte sese dedentibus populis recuperauit. Dum hæc gereret, Antiniola cum trecentis equitibus, qui Patauino & Vicentino agro prę sidio foret, ne quid incommodi in tergo reciperetur, ab ipso fuerat relictus, totam eam regionem ab Hispanorum incursionibus egregiè tuebatur, tria oppida maxime complexus, Cittadellam scilicet, Bassianum atque Marosticam, ea ratione vt nihil diuisis turmis & commutatis itineribus circumequitando, regionem interdiu percurreret, noctu autem in vno è tribus oppido moraretur: hac diligentia & repentinis excursionibus Hispanos deterrebat, quo pauciore numero minoreque fiducia in proximis vicis prædarentur. In hanc curam Piscarius oculis atque animo semper intentus per idoneos homines magnis præmijs inductos, itinera consuetudinemque eius & momenta omnia diligenter explorabat, vt dignam egregio facto occasionem posset adipisci, qua detrimentum ad Portononum & ad Osophium nuper acceptum glorianti nimium de ea re Liuiano exæquata clade redderetur. Nec vigilanti Fortuna defuit: nam quum Piscarius circueuntem de more agrum Antiniolam Cittadellæ pernoctaturum esse didicisset, eum noctu aggredi constituit. Nec mora, consilio ad Cardonium delato, atque id ipso comprobante, ex statiuis castris delectas cohortes educit, et confecto per noctem itinere, inopinantibus hostibus Citadellam peruenit, subsequente Cardonio vt rem gerentibus præsidio foret. Habebat secum Piscarius equites circiter trecentos, qui hisdem equis receptos totidem sclopettarios pedites secum adduxerant. In hos Antiniola vir acer & intrepidus repentè erumpit: prælium committitur vtrinque magna vi, magnoque tumultu. Pugnante ante alios Piscario equuus interficitur, ipse desilit in pedes, arreptaque pedestri lancea, adiuuantibus maximè sclopettarijs, hostes intra portam compellit. Tormenta interim et reliquus peditatus superueniunt, his murus portaque concutitur, nihil tamen animo se dimittit Antiniola, fortiter periculoso in loco repugnat. Ingredientes Hispanos semel atque iterum egregiè repellit: ex his interficitur Ferdinandus cognomento Niger, eximiæ virtutis centurio. At Piscarius vbi nihil in eo loco profici videt, edicit, vt vehementi pugna & magno concursu, vbi perfractus tormentis murus aditum ostendebat, hostes distineant, cæterùm ad diuersam oppidi partem compor-

tatis scalis nouum prælium accendit, milites summa alacritate scalas conscendunt, ipse in murum ingenti ausu post primum signiferum euadit. Erat intror sus tanta mœnium altitudo quanta ferè exterioribus scalis ascendebatur. Cunctantibus cunctis & Piscario dum subeuntes præ se vrget vltro in genu gladij cuspide vulnerato, Romerius singularis audaciæ vexillifer, quin se præcipiti saltu in oppidum dimitteret, minimè dubitauit. Eum crura ex tam ingenti saltu sibi confringentem Mancius est subsecutus: cæteri demissis lanceis per eas delapsi, in oppidum sese coniecerunt: tum verò perterritis fusisque hostibus Antiniola sauciato et capto, oppidum multis equis, multaque rerum omnium opima præda repletum diripitur. Tanta re prosperè atque celeriter confecta Piscarius eximiam absoluti iudicij & vehementiæ militaris laudem est consecutus: quibus duobus maximè naturæ subsidijs perfecti ducis authoritas egregiè sustinetur. Nec multò pòst exercitus in Patauinum agrum sese effudit, populando atque vastando voluptarias præsertim possessiones, quas superiore bello intactas reliquissent. Ea agrorum vastitas Liuianum Gradiscam oppugnare cogitãtem ab incœpto reuocauit. Is coacto exercitu ad Brentellas propè Patauium opportuno loco posuit castra: Cæsariani verò inter se diuisis copijs in oppida commeatu plena concessere. Piscarius cum peditatu Lendenariæ constitit, ita compositus & communitus, vt etiam in proximo Bastiam præsidio imposito teneret. Equitatus Hispanicus fermè omnis à Garcia Manrico Rhodigium est deductus. Cardonius autem & Prosper, itemque Germani omnes Veronam abierant, vt cum Cæsarianis legatis de bello consultarent. Interea Liuianus quo nemo tum ducum vigilantior & promptior habebatur, noctes diesque summa cura intentus in omnes gerendi belli occasiones, equitatum Hispanicum adoriri constituit: crebrò enim fiebat certior, Hispanos magna cum seueritate atque licentia cum Rodiginis agere, ac nihil minus timere quàm hostium aduentum quos toties sine vulnere profligassent. Itaque intempesta nocte silentio castris egressus, Malatestam cum expeditis equitibus præmittit: imperat vt quos in itinere vel in agris viderit, properè comprehendat, ne nuncius quisquam de ipsius aduentu ad hostes perueniat. Erat tum fortè ea dies Rhodigij mercatu celebris, ob id felici ausu Malatesta adapertis & neglectis portis irrumpit, cum inermibus & se tantùm districtis gladijs, & sagis ad læuas intortis defendentibus, prælium committitur. Succedunt mox cataphracti & expeditæ cohortes, quorum superuentu Hispani omnes cum Garcia duce comprehenduntur. Tanta re feliciter confecta, Liuianus ratus eadem celeritate Piscarium ad Lendenariam opprimi posse, si rei gestę famam præcurreret, in eum equites conuertit. Verùm Piscarius qui nunquam vllas vigilias & stationes, quieto vel remoto hoste superfluas existimare erat solitus, & tum maximè à Liuiano callido & vehementi duce cauendum esse prędicabat, hostes facilè sustinuit & auertit, præmisso cum cohorte & duobus curulibus tormentis Ioanne Mancio, qui media militari in via explicatis signis et displosis tormentis in antecursores Venetos parati instructique exercitus speciem præbuerat. Ita Liuianus frustrà petito Piscario vna contentus victoria in castra se recepit. Id facinus non minus consilio quàm euentu felix Liuiano nomen dignitatemque restituit, et exercitum equis supra mille eximijs prędaque omnis generis & armis repleuit. At Piscarius ne peditatum omni equitum

præsidio

præsidio penitus exutum diutius in his locis ad insidias opportunis contineret, quadrato agmine Veronam celeriter est profectus. Sub id tempus Rentius Ceres qui Cremæ eruptione facta, noctu Sylurij Sabelli castra illatis facibus incenderat, Bergomum pulsis inde Hispanis occupauit. Quibus de causis Cardonius et Prosper ad Bergomum cum parte copiarum conuolarunt, vt ibi Rentium mœnia munientem, imperantem pecunias, & sacro campano ære conflato tormenta parantem, opprimerent. Erat iam Rentius ad extremas necessitates compulsus, adactisque tormentis murus erat perfractus, & muniones adeò disiectæ, vt parum abesset, quin vrbs omnino caperetur. Sed Prosper qui nequaquam vrbium excidijs & militum cæde gaudebat, atque ita gerendum bellum iudicabat, vt demum sublatis hostibus lætissima pace frueretur, Bergomatibus Rentioque pepercit, ipsoque cum præsidio Cremam dimisso Bergomates pecunia mulctauit. Porrò Liuianus de Cardonij & Prosperi profectione certior factus, Veronam versus, & sinistrorsus ad Alieniacum Athesis pontem castra promouerat, sic vt Piscario in vnam intentus occasionem opprimendi peditatus imminere videretur. Verùm Piscarius Alarcone cum equitibus sibi adiuncto, & cohortibus omnibus Verona eductis, ad montem Silicem est profectus, eo consilio vt Liuianum vltra Athesim infesto exercitu arma circumferentem Patauio & veteribus castris excluderet. Interim Liuianus quum multorum literis Rentium amisso Bergomo pulsum fuisse, & subinde Cardonium, Prosperumque Columnam per Mantuanorum fines aduētare didicisset, institutam belli rationem incredibili consilio commutauit, eluso planè Piscario, qui fluminibus inclusum opprimere, aut omnino tormentis exuere se posse crediderat. Impositis siquidem in naues tormentis, & magna parte militum per continentes ac inusitatas paludes ad caput aggeris secundo Athesi in Hadriaticum euasit. Euadenti tamen ea inopinata nauigatione, haud mediocre detrimentum facilè potuit inferri, si Corberia Hispanus equitum præfectus, vti Piscarius subtili admodum coniectura adductus præceperat, locum in ripa amnis maximè opportunum celeriter occupasset. Nec multò pòst, vt negligentiæ vel ignauiæ delictum, si non atroci, insigni tamen ad exemplum pœna puniretur, Corberiani ignominia notauit, atque ei turmam equitum ademit. Dum hæc in Venetia geruntur, Ludouicus rex Gallorum rebus cum Henrico Britanniæ rege compositis, atque eius sorore in matrimonium ducta, dum nouis nuptijs iam senex intemperanter indulget, febricula consumptus extinguitur, statimque Franciscus eius gener florentis ætatis ac ingentis spiritus iuuenis imperium cepit. Is gloriæ bellique auidus cohortante Triuultio, atque iter insolitum ad Coctias alpes commonstrante, in Italiam transgressus incredibili celeritate, & Heluetios iuga & transitus alpium frustrà obseruantes decepit, & Prosperum Columnam cum toto fermè equitatu oppressit. Venerant auxilio Sfortianis Heluetiæ legiones ob disciplinam atque insitam feritatem insuperabiles, si animorum consensus accessisset: plerique etenim vel suopte ingenio inducti, vel regia corrupti pecunia, ita Gallis fauebant, vt pagorum trium duces apertè recusarent, se contra regem prœlio dimicaturos. Quibus de causis fiebat, vt Cardonius atque Piscarius qui in Placentinum agrum vniuersas copias adduxerant, Padum transire vererentur. Quid enim erat stultius, vt Piscarius apertè prædicabat, quàm incertas insi-

dæ & semicorruptæ gentis sequi voluntates? copiasque omnes & regnum denique Neapolitanum, si aliquod ab hoste tam propinquo vulnus eo præcipiti consilio acciperetur, in summum discrimen adduceret? Erat quoque Placentiæ Laurentius Medices cum Pontificio Florentinoque exercitu, impellentibus quibusdam ex numero amicorum & Florentinis maxime legatis, in partes Gallicas proclinatus, quanquam, Gorius Placentiæ præfectus, fide & usu rerum insignis, honestiora & decora preclare suaderet. Eo modo dum cunctatur, & Pado ponte constrato, quinam primi transire amnem deberent, ignobili & fœda contentione decertarent, secus ac ipse Leo pontifex iubebat, pulcherrimę occasioni defuerunt: si quidem Heluetij concitante turbam militum Sedunense Cardinale, quanquam ab Hispanis & Pontificijs desererentur, Mediolano repente eductis signis, castra regia ad quintum lapidem Laudensi via sunt adorti: tantaque irarum & virium mole concursum est, vt continuato per noctem & sequentem diem valde cruento ac ancipiti prælio dimicarint. Ad extremum Heluetij vecordi impetu & barbara temeritate in aduersa tormenta peruadẽtes, à circumfuso vndique numerosissimo equitatu cæsi fusiq; sunt. In eo tumultu admodum repentino rex ipse manu promptus & armis insignis, quum in mediam hostium phalangem equum adegisset, parem summo periculo laudem omnium consensu promeruit. Liuianus quoque trans Abduam amnem raptato exercitu Veneto, Gallis haud serum auxilium tulit. Heluetijs ingenti prælio superatis, & continuo Comensi via domum redeuntibus, omnes Galliæ Cisalpinæ ciuitates Francisco deditionem fecerunt. Leo autem pontifex ea pactione pacem redemit, vt Parmam atque Placentiam relinqueret, quæ vrbes Iulius pontificio imperio adiecisset. Quibus de rebus Cardonius atq; Piscarius retro conuersis signis ad tutandum Neapolitanum regnum cum vniuersis copijs in Campaniam & Apuliam concesserunt. Conuenere demum Bononiæ Leo pontifex & rex Franciscus, qui inter se occulta fœdera pepigere. Nec multis inde diebus Ferdinandus Hispaniæ rex moritur, relicto hærede tot regnorum Carolo ex filia nepote, qui postea suffragijs Germaniæ procerum imperator est appellatus. Is admodum adolescens Caroli Ceurη Belgæ nutricij consilia secutus, cum Gallo pacem necessariam potius q̃ honestam ad Nouiodunum legatorum conuentu habito confecit, in quam & ipse Maximilianus Cæsar auus facile consenserat, quum Brixiam & Veronam vrbes à Gallis et Venetis oppugnatas, accepta pecunia eductisque præsidijs Venetis reliquisset. Ex eo fœdere Neapoli manauit in vulgus fama Carolum vti multis circumuentum difficultatibus, & præsertim adeundæ Hispaniæ necessitate compulsum, postulante Gallo rege concessisse, vt regni procerib. qui Andegauensium partium fuissent, & iure belli oppidorum possessiones amisissent, liceret nouos dominos in iudicium vocare, suscitatis antiquis litibus, quibus Ferdinandus rex Hispaniæ æquissimo salutarique decreto finem imposuisset: cauerat enim summi iudicij rex, vt rata esset liberalitas Aragoniorum regum, qui fidelibus & de se benemeritis præmia ob nauatam strenuẽ operam gratissimo animo tribuissent. Ea fama Andegauensium regulorum animos in spem erexerat, amissa quondam aduerso bello oppida beneficio noui fœderis iure & legibus recuperandi, quum nemo diffideret de litis euentu, agendo & largiendo si ciuiliter disceptaretur. Ex aduerso Aragonij

proceres

proceres quorum fortunas ea res penitus euertebat, consternatis ad arma animis, eius iniuriæ indignitatē vix ferebant. Quid enim videri poterat iniquius, quàm eos qui toties pro imperio Aragoniorum contra Gallos in dubia rerum Fortuna dimicassent, nouis & periculosis litibus inuoluisse? in eorum præsertim gratiam & insigne commodum qui veteri studio ac aperta voluntate, se Gallico nomini haud obscurè fauere profiterentur. Eo modo perturbatis & suspensis reb. decreuère vtrinque proceres, vt vnus pro ciuitate legatus ad Carolum mitteretur. Nec dubium erat quin ipse Piscarius propter eximiam ingenij grauitatem atq; solertiam, & dicendi facultatem ante alios omnes maximè esset idoneus. Sed Andegauenses vsqueadeò eius vim atque facundiam metuebant, vt quemlibet alium mittere, quàm illum mallent, nec improbare tamen auderent. Verùm Piscario collegam dandum esse censebant, rati illum qui adeò ingentes & elatos spiritus ferret, adiuncti collegæ indignitate commotum, extemplo repudiaturum id munus, atque ita alios, vel remißioris ingenij, vel propensioris animi legatos esse creaturos. Cum magna altercatione in publico concilio orationibus habitis, vtriusq; factionis proceres vehementißimè contendissent, Piscarius tanta vi grauitateque locutus est, vt Fabritius & Prosper Columnæ, qui antea pro Aragonijs dixerant, militari subagrestiq; eloquentia fuisse prorsus ostenderet, & contra Andreas Matthæus Aquauiuius et Traianus Caracciolus Andegauensium principes, ætate prouecti prudentiaq; & literis insignes, eius iuuenis flagranti oratione obruerentur, quum vnum tantùm legatum mittendum esse viuidis ac illustribus argumentis efficacißimè demonstrasset. Itaque consensu totius concionis peruicit, vt quando vnus esset mittendus, ipse ante alios mitteretur. Vix enim credibile erat, eum qui in militarib. negocijs adolescentiam contriuisset, tantùm eloquentia profecisse, vt vel offensorum animos quò vellet feliciter permoueret: quasi non in armorum studijs, sed in Rhætorum præceptis omnem ætatis operam consumpsisse videretur. Igitur suscepta legatione ad Carolum in Belgarum fines ad Oceanum peruenit. Res acta est in concilio regio tanta grauitate, vt facilè persuaserit, Ferdinandi regis decreta nequaquam antiquari posse, nisi cum nefario ingrati impijq; animi scelere, et fœda totius regni conturbatione. Ea re feliciter impetrata, quũ ex legatione in Italiam rediret, Carolus ob res quas fortiter gesserat, ei imperium totius peditatus, q̃ auus Ferdinandus antea tribuerat, amplißimis codicillis confirmauit. Quum Neapolim esset reuersus, ciuitatem vniuersam in se vnum militari simul & ciuili gloria florentem ita conuertit, vt populari studio, & procerum eum obnixè colentium ambitione, Cardonio Proregi existimatione atque potentia æquaretur. Nec multò pòst iubente Carolo ad Soram expugnandam copias duxit, quæ tum erat Francisci Mariæ Rouerei Vrbinatum principis in Feltriam familiam adoptati. Is quoniam Hispanos ad Rauennam profligatos, minus pacato vel benigno animo in Vmbriæ finibus accepisset, & Soranos Neapolitano attributos regno, iura regalis imperij & salis vectigalia subire vetuisset, à Ferdinando rege hostis fuerat iudicatus. Sorani extemplo deditionem fecère, sed arx loci natura et turrim munitione inexpugnabilis studium eius magnopere tardabat, suadebatque Antonellus Traniensis tormentorum magister, eam obsidendam potius quàm oppugnandam, quoniam summæ difficultatis, & extremæ propè dementiæ fo-

ret, si in præaltum & arci parem oppositum montem tormenta perducere conaretur: quum mons arduus vndique præruptos aditus vel minorum etiam tormentorum curribus præberet. Hæc dicenti Piscarius respondit, arcem omnino esse capiendam, ne frustra venisse diceretur: quod si res omnino esset ardua & perdifficilis, à fortibus tamen viris locorum iniquitatem virtute ac industria debere superari, quando ea essent militiæ cum decora tum plena laudis, quæ inusitata & maximè aspera vel peritissimis haberentur. Nec mora paratis rebus omnibus & trocleis in monte constitutis, tormenta ductarijs alligata funibus, ergatarum beneficio in opportunum locum stupentibus cunctis euexit: quo inopinato malo territi defensores, haud multis tormentorum ictibus expectatis, quum sese tueri posse desperarent, quòd alimenta etiam defecissent, impetrata salute deditionem fecerunt. Inde Neapolim reuersus, in morbum incidit longè grauissimum, quum pacis ocia minimè pateretur vir corporis ac animi viribus exardens, & quieti semper infestus: venationi etenim & falconum aucupijs magno apparatu & incredibili patientia deditum, nec grauia sæpe et palustria loca vitantem, febricula ita lentis inuasit accessibus, vt corpus per se gracile, & à naturali ignea vi facilè exustum, corrupto iam oris habitu, & tabefactis membris vix ambiguam spem salutis retineret. Sed conuersa demùm tota victus & medicinæ ratione, repudiatisque remedijs calidis, saluberrima e poti lactis & lactucæ refrigeratione sanatus est.

LIBRI PRIMI FINIS.

LIBER SECVNDVS.

SVB id ferè tempus quo Piscarius confirmandis viribus operam dabat, Leo pōtifex Cæsari coniunctus, aduersus Franciscum Galliæ regem bellum suscepit. Angebant enim pontificem ingentis spiritus virum, Parma et Placentia ignobili pactione turpiter amissæ, quas vrbes Iulius pontifex sacrosancto imperio immortali cum laude nuper adiecisset. Sed ea quoque infamia laborantem, Galliæ Cisalpinæ regij præfecti, & ante alios Lotrechius & Tarbellius antistes vehementer exagitabant, qum superbè ac impotenter contempta dignitate pontificis sacerdotia ad profani imperij libidinem reuocarent. Galli eo tempore consternatis ad arma Hispaniæ populis aduersus Caroli Ceurij Belgæ nomen, cæterosque regios præsides ex occasione transgressi Pyrenęos saltus Henricum regem Nauarræ pulsis Hispanis, in paternum agrum reduxerāt, & ad Hiberum amnem arma promouerant. In Eburonibus quoque, Gallo res nouas molien te, & contra excitis ad arma Germanis et Belgis, bellum exarserat. Erat propterea Carolus Cæsar adolescens grauissimis rerum difficultatibus circumuentus, conuentumque habebat Germaniæ procerum apud Vormaciam vrbem ad Rheni ripam, in quo cum egregia pietate Lutherum iudicio damnauisset, à Leone promeruit, vt inito fœdere bellum in Italia Gallis inferretur. Itaque his conditionibus bellum est susceptum, vt coniunctis copijs Gallos Italia pellerent:

pellerent: Mediolanense imperium Francisco Sfortiæ redderetur, Parma Placentiaque, vti antea fuerant, Pontificiæ ditionis essent. duces belli delecti Prosper atque Piscarius, ea ratione diuiso imperio, vt hic peditib. ille cunctis equestribus copijs præessent: Federicus autem Gonzaga Mantuanus princeps pontificij exercitus esset imperator. His initis consilijs, neque tamen planè euulgatis in Gallia Cisalpina insidiæ Gallis tenduntur ab ijs qui iniurias acceperant, & ob id Sfortianis rebus plurimum studebant: nam Lotrechius & Lescutus regis gratia præpotentes, Triuultios & Pallauicinos, qui Gallico nomini amicissimi semper extitissent, ingrato hostilique animo persequebantur, vt eorum oppidis potirentur. Hieronymus quoque Adurnius, præcipuus apud Leonem propter singularem ingenij præstantiam, eius belli concitator, cum triremibus Neapolitanis Genuę in conspectum se dedit, sed patefactis insidijs, & nusquam contra Gallos Fortuna cœptis aspirante, coactis demum vndique copijs ad oppugnandam Parmam est peruentum. Erat in vrbe Lescutus Lotrechij frater, vir impiger cum tribus equitum alis, eoque Federicum Bozolum cum cohortibus euocarat, hominem strenuum militariumque operum et munitionum defendendis vrbibus maximè peritum. Igitur ad Parmam pluribus minutis equestribus prælijs ad portas factis, dum auxilia Germanorum aduenirent, & à Bononia tormenta conueherentur, Piscarius à Placentina porta vineas erexit, & magna vi turrem portę impositam, & murum ad dextram quatere cœpit. Iam haud mediocri ruina edita murus ad ingressum erat patefactus, cùm Itali Hispanique certatim, nequaquam accepto pugnæ signo, singulari audacia in fossam se demittunt, & per ruinas arduo & iniquo loco in summum conniuntur. Sed dum prospiciunt vt in vrbem desiliant, ab instructis interiore munitione Gallorum cohortibus, emissisque in eos vndique minoribus tormentis, in fossam detruduntur: & multis interfectis Guicciardino in primis Etrusco centurioni pila caput abripitur. At Piscarius qui aliqua factu aspera vltrò aggredienda esse militi, nec ea tamen à duce palàm imperanda vti eximiè cautus & fortis existimabat, milites ad signa reuocauit, adhibitisque demum captiuis è Parmensibus, per quos diligentius munitionum mœniumque naturam cognosceret, omnem apparatum in alium locum traduxit, vt expugnato ad inferiorem muri angulum propugnaculo, quod erat extrinsecùs cum tormentarijs fenestellis ad eradenda mœnium latera satis exporrectum, certus aditus minore militum periculo præberetur. Ad hunc modum multis ictibus pertuso & pene disrupto propugnaculo, Lescutus & Bozolus desperata loci defensione, salutare consilium sibi desumunt, magnóque silentio remotis tormentis, trans amnem copias omnes reducunt, vt minore circuitu frequentioreq; milite, vlteriorem tantùm vrbis partem, concisis & obstructis pontib. tuerentur. Siquidem Parma amnis ita mediã distinguit vrbem, vt lato et prealtis muris vtrinq; munito alueo decurrat. Nec mora, Parmenses qui citeriorem vrbis partem incolebãt, animaduerso Gallorum discessu, id de muro Pontificijs et Cęsarianis excussa lacinia significant, porrectisque manib. primos scandentes subleuant, alijq; alio in loco introducuntur: quod vbi totis castris est euulgatum, extemplo integræ sub signis cohortes agminatim irrumpunt, incredibiliq; prædę auiditate discurrentes sacra profanaq; diripiunt, tanta conturbatione totius exercitus, vt neque Piscarius increpando

cædendoque, nec ipse Prosper & Mantuanus per præcones ad signa reuocando, opportunam indigna calamitate oppressis ciuibus opem ferre potuerint. Constat, eo momento Lescutum & Bozolum pulcherrimam occasionem amisisse delendi hostis, si patefactis pontibus occupatos & dispersos conglobatis cohortibus & turmis inuasissent. At Piscarius cohibitis quantum minis autoritateque fieri potuit militum rapinis, conuehi tormenta iubet: ea contra hostes dirigit, qui tota fluminis ripa in summo muro dispositi amnis alueum egregiè defendebant, quanquam multi caderent, & oppositis ligneis dolijs terra cespiteque repletis, in genua depressi, contra incidentes pilas ægerrimè tegerentur. ante allos Montacutus alæ Lescuti vexillifer interijt. Sed Scoti maximè equites vel Lucatio duce pila discerpto, dimissis equis, in munitionibus intrepidè persistebant. Dum Galli duces vix milites retinent, quin ab iniquo loco diffugiant, & sese cum equitatu, extremis demum rebus, prorípere per aduersam portam decernunt, Lotrechius vt fratri opem ferret, cum Heluetijs mercede conductis, & Venetis auxiliaribus, vniuersoq; Gallico equitatu, Pado ad Cremonam ponte constrato, ad Tarrum peruenit. Alfonsusque item Ferrariæ princeps opportunè equitatum summ in Mutinensium fines ita introduxit, vt inuasurus vrbem et commeatus interclusurus esse nunciaretur, trepido ad hæc præsertim Iacobo Guicciardino Mutinæ præfecto, qui de suo periculo impensè sollicitus ea cuncta augendo ad Franciscum fratrem Pontificis legatum in castra perscribebat. Quibus rebus cognitis, duces tacito iudicio potius quàm libero ore recedendum à semicapta vrbe censebant. Quoniam nec satis pilarum & tormentarij pulueris ad defringendas hostium munitiones superesset, nec tam propinquo hoste Lotrechio, duce peracuto atque impigro, dubio euentu opera hostium adoriri, è disciplina videretur. Sed contrà quid turpius esse poterat, et ad conuellendas vniuersæ victoriæ spes omnes fœdius & ærumnosius, quàm dimidia vrbe pulsos hostes, extremoque demum timore consternatos è manibus emisisse? dum in consilio disceptarent, & Mantuanus vti noui decoris auidus non modò persistendum, verùm cum expedito exercitu aduersus Lotrechium contendendum esse diceret, vt vna acie de vniuersa victoria certaretur: cæteri verò ferè omnes pudoris metu reticerent, Piscarius liberabo vos, inquit, tota hac infamiæ suspicione: quandoquidem nemo sanus imperator prius de hoste victoriam expectat, q̃ ne ipse antè vincat, tuta ratione prouideat. Siue hic etenim fortiter instemus, siue illic audacter cũ Lotrechio manus conseramus, vtrinque certè iniquissima conditione & ancipiti quidem pugna cum auerso & aduerso hoste confligemus, & quod miserrimum est, penè sine tormentis, cùm pilæ desint & sulphureus puluis, quibus profectò minimè careremus, si vti sæpius sumus contestati, qui huiusmodi copijs præsunt, liberalius & diligentius operam suam in negocio præstitissent. Seruemus igitur copias ad non dubiam victoriam ad quam profectò aditum, si sapimus, fortuna alio in loco commutata belli ratione nobis aperiet. Nec mora, Prosper ante alios sententiam comprobat, pariterq; Vitellius, Antonius Leua, Guidoque Rangonus, atque ipse demum Mantuanus, qui fœdi consilij dedecoris metu authores videri nolebant. Neque enim erat ea pudoris cura in Piscario, qui summa virtute aduersus omnia aspera inuictus, absque vlla degeneris animi suspicione, atque item manu & consilio omnium longè

prom-

promptissimus habebatur. Itaque conclamatis uasis, semicapta vrbe copias educunt, & ad Niciam amnem retrò ad septimum lapidem castrametantur, adeò ignobili receptu, vt penè tormenta maiora linquerentur. Tum verò mutua gratulatione inter Gallicos exercitus multis tormentorum bombis celebrata. Lotrechius minorum ducum assentatione excellens imperator appellatur. Marcus Antonius Columna qui apud eum erat Gallico stipendio addictus, Parmam intrauit, ad Lescutum eius diei victoriam suo et Lotrechij nomine gratulatum: ipseque Lescutus qui & propria virtute, & aliena etiam ignauia clarus euaserat, ad fratrem reuertitur. Hęc vbi ad Leonem perlata sunt, nihil ipse animo se demittit: omnibus modis ęrarium replet, ad Heluetios Sedunensem Cardinalem legatum cum pecunia mittit, vt viginti eius gentis cohortes in agrum Bergomatem deducantur. Perscribitque sua manu literas ad Iulium Medicem Cardinalem, qui Florentiæ ad Reipublicæ gubernacula sedebat, vt in castra peruolaret, duces & milites alloqueretur, cunctos amplissima spe restituta ad aliam belli rationem reuocaret. Eius aduentu quod erat opinione omnium summa authoritate, ingentemque vim auri secum adducere ferebatur, mirum in modum exercitus iterum ad victoriam est excitatus. Nec multò post relicto Vitellio cum Heluetijs cohortibus, qui cum Alfonso Atestino bellum gereret, ad Padum contendit, exercitusque omnis ad oppidum Casale ponte traducitur. Idem Lotrechius facit, Cremonaq. profectus ad motum hostium iter intendit, ne illi celeritate adhibita longius antecedant: superatisque fluminibus Ollio atque Abdua, ad vrbem Mediolanum vbi intestini essent hostes verterentur. Quum ad Castellum quod Fratrum Curia dicitur, castra ponerentur, inter Italos Hispanosque pedites seditio valde atrox & cruenta, à leui contumelię initio repentè exorta, vniuersum exercitum in summæ cladis discrimen adduxit: nam quum iusto prope prælio certaretur, & iniquiore Italorum sors, qui iam in tabernaculis arma posuerant, & instructis Hispanorum cohortibus occurrebant, in proximo productis copijs Lotrechius consederat, ita vicinus, vt penè castrorum fremitus audiretur. Quum Iulius legatus in sacra purpura prętenta cruce deprecabundus adcurreret, summum vitæ periculum adijt, solenneque votum Deiparæ virgini nuncupauit, si ea seditio non multa cum cæde sedaretur. Affuit voto numen: nam ira militum extemplo repressa est, ipsius maximè Piscarij authoritate, qui sese inter ancipitia tela medium furentibus Hispanis opposuit: quum vndique pilarum procella cum strage multorum effunderetur, sic, vt nunquam præsentiore animo maiorévé periculo vel in maximis prælijs, quibus postea interfuit, se miscuisse testaretur. Periere tamen circiter ducenti, & in his Stephanus Facinius Romanus, & Antonius Martellius nobilis Florentinus. atque inde secundum Ollij ripam promota castra ad Rebeccum, qui est vicus in aduersa amnis ripa positus, contra Ponteuicum Venetæ ditionis castellum. Videri volebant Veneti eo bello se medios gerere, Alexanderque Donatus Castelli atque alæ equitum præfectus fidem dederat, nihil Venetos in ipsorum ditione Cæsarianis et Pontificijs esse nocituros. Erant castra tutissimo loco posita, si Venetus in fide data persisteret: quod si hostilia moliretur, nullus ad instruendam aciem locus patebat, qui non Castelli tormentis obiectus, & vndique expositus, vel imperitorum iudicio videretur. Hac re fortè perspecta, dum hostilium

castrorum situm, & idoneum pugnæ locum explorarent, Franciscus Maria Feltrius Vrbinas, & Marcus Antonius Columna ad Lotrechium adcurrunt: quanto in discrimine hostes versentur, demonstrant, posse eos facilè deleri, si ipse à fronte promoto exercitu, vti prælio certaturus appropinquaret, & hostes in tergo tormentis è Ponteuici arce peterentur: fore etenim vt pedestres, & equestres præsertim copias, priusquam eæ coire in ordines & conserere manus possent, fœdissimè sterni profligarique summa cum voluptate conspicerent. Tantę rei patrandæ certa spe concepta, extemplo mittitur à Lotrechio Sardonus Gallus ipsius familiaris, vt locum inspiceret, & si ita videretur, aliquot tormenta traduceret. Aduentu Sardoni cuncta factu facilia offeruntur. Nec mora, dum ille in tanta occasione inani gaudio prœoccupatus effusè hostibus excidium minatur, Venetus præfectus datæ fidei penitus obliuiscitur, & cuncta Gallorum arbitrio permittit, vtpote qui nihil de Cæsarianorum clade dubitaret: id vnum rogat, vt non Venetis, sed Gallicis tantùm tormentis, & copijs res geratur, vt excusationi locus aliquis relinquatur. At Sardonus moræ impatiens & Gallica alacritate præproperus, quum rem paratam & exploratam contegere, & occidente iam Sole in crastinum diem differre omnibus artibus deberet, auidi ingenij vim, quin Falconem emitteret, sustinere non potuit. Forte pila in domum legati Cardinalis adigitur. Ea re inopinata terrentur omnes: in consilium extemplo duces coeunt: de Veneto frustrà conqueruntur, & silentio summa cum celeritate mutanda castra ad Gablonetam vicum censent. Itaque cunctis ducibus rem administrantibus, impedimenta totius exercitus carris & iumentis imponuntur: egregiaque simulatione Piscarius præfectis cohortium, & centurionibus ad se vocatis, vultu maximè hilari, & veluti magnæ alicuius spei longè plenissimo eos cohortatur, vt arma, corpora, animos ad breue iter expediant: quoniam cognitis hostium rebus, ea nocte occasio longè pulcherrima ad patrandum insigne facinus offerretur. Ita de secunda vigilia præmissis impedimentis penè priusquam consilium summa expressum necessitate, militum turbæ nedum hostibus proderetur, sine tumultu ad locum quem statuerant, peruenere. At Lotrechius inalbescente cœlo ad conspectum castrorum instructa acie prouectus, hostes è manibus elapsos cognoscit: frustra tantam rei bene gerendæ occasionem fuisse corruptam Sardoni temeritate conqueritur: mittit tamen leuis, & grauis armaturæ peramplum equitatum duce Lescuto fratre, cum quo M. Antonius Columna, & Bonaualles, & Vandenesius erant, qui nouissimos lacessant, iter eorum explorent, & premendo instandoque abeuntes demorentur. Cogebat extremum agmen ipse Piscarius cum delecta sclopettariorum cohorte, non agili equo, sed strigosa vectus mula, quisq; vel timidus, quum singulari ducis fiducia exequatum esse periculum videret, summæ securitatis alacritate compleretur. Iam aliquot millia passuum erat emensus, adeò composito gradu, vt nihil de instante hoste sollicitus, nequaquam necessitate aut metu, sed certo iudicio perpulchri eden di facinoris castra mouisse videretur. Itaq; conuersus ad Nicolaum Valentinũ, & Volagnem Cantabrum duces sclopettariorum, admirabili virtute homines, vultis, inquit, vt sine nostro periculo, & singulari cum voluptate, Gallorum horum equitum, qui adeò vehementibus equis atque animis nos consectantur audaciam ac insolentiam retundamus? cùm illi nihil se magis cupere

responde-

respondērent, imperat vt delecti circiter centum inter virgulta, & fossas quæ vtrinque militarem castigant viam, ac simul in sacello agresti semidiruto, sese recondant, & cùm Galli eò peruenerint, nihil tale dubitantes displosis repentè sclopettis adoriantur: ad confirmandos verò animos amplissimè pollicetur, se de ipsorum salute singularem habiturum curam, et cùm opus foret binas cohortes, & totidem equitum turmas subsidio submissurum. Re constituta ipse ad extremum recedit agmen: nec mora Galli citatis equis adueniunt. Nicolaus & Volagnes hinc atque illinc ex insidijs consurgunt, magno clamore edito pilarum procella in confertos effunditur: Galli pluribus simul viris & equis cadentibus inopinata clade perturbantur, nullusque angusta in via relinquitur ostendendæ virtuti locus: succedunt tamen aliæ atque aliæ turmæ, & à diffusis equitibus prælium miscetur: nec Piscarius suis deest, submittit alam equitum duce Ioanne Medice, ac eius cohortem expeditam, atque ita sclopettarij incolumes magno hostibus illato detrimento recipiuntur. Ea res insequendi finem Gallis attulit. Lotrechius sequenti die ad Binam vicum castra in conspectum hostium produxit. Is vicus binis Romanis cladibus Othonis atque Vitellij ciuili bello insignis, antiquitus Bebriacum fuit. Prosper, Piscarius, & Mantuanus æquissimo in loco consederant, aquationi, & accipiendis commeatib. opportuno, carris latera muniuerant, tormenta fronde contexerant, cunctisque rebus aptissimè præparatis, & exploratis hostium consilijs id expectabant, vt Galli ac in primis Heluetij, qui natura concitati, et alacri impetu vehementes esse consueuissent, castris succederent, & temerè ad conferendas manus progrederentur. Iam promouerat aciem Lotrechius, haud dubiè funesto prælio certaturus, nisi ab Heluetio transfuga Heluetij qui in partibus Gallorum erant, de forma & munitione castrorum certiores facti, Lotrechium vt pugna abstineret, opportunè monuissent. Siquidem nulla vnquam acies vel ducum peritia, vel ardore militum aptius, aut alacrius fuit instructa. Hinc etenim Piscario atque illinc Mantuano & Prospero cohortantibus Hispani atque Itali, qui à recenti seditione minimè pacatos animos ostendebant, depositis syncera fide odijs, porrectis dextris, & collatis vexillis, pacem fecerant. Ea res Germanis qui propter sociorum discordiam victoriæ diffidebant, ita animos adauxit, vt manantibus præ gaudio lachrymis centuriones atque signiferi, & gregatim denique milites omnium nationum ad Iulium legatum adcurrerent, & pia precatione obnixè peterent, vt Pontificia potestate ab omni anteactæ vitæ scelere lustrarentur. Erat enim in sacra purpura, & argenteam crucem hastæ præfixam de more præferebat, concionabundusque cunctos ordines manu dextra cruce sæpius designata solenniter expiabat. Sed nequaquam procedente Lotrechio reductæ demum legiones: amplius tamen quatuor horis equestri prælio est dimicatum, quo Ioannes Medices excellentis virtutis atque iudicij militaris laudem est consecutus: emissaque sunt aliquot tormenta ab altiore castrorum loco in Gallorum turmas, quorum pilis nonnulli clari equites, & in his Conaus Vasco Lotrechij familiæ magister sunt discerpti. Nec mnltò pòst ad Ostianum castra reducta, vt Heluetias legiones expectarent, quæ in Bergomatem agrum iam descenderant, pulsoque Pontremio Gallo, & Vgone Pepulo, qui claustra Sebini lacus & montium angustias præsidijs tenebant, rectà in Mantuanum agrum peruenerant, quum eis

iam sexcenti fermè equites ex Cæsarianis & Pontificijs, Succaro Heduo, & Astore Vicecomite, Matthæoque Beccharia summæ audaciæ ducibus occurrissent. Gens enim militaris & agrestis, quum in hostico magna tormentorum & equitum præsidia postularet, ita varias moræ causas nectebat, vt eos facilè appareret cùm Pontificijs stipendijs dicatos, tum Gallica largitione demollitos, nequaquam conspecto hoste, nisi eos Cæsariani & Pontificij equites excepissent, domum esse redituros. Tantis in vnum coactis copijs, maiore iterum virium mole ad Ollium reuertuntur. In transitu autem amnis Paulus Luzascus Mediceis equitibus præfectus vir egregiè fortis ab ala Veneta ex insidijs est interceptus. Quòd vbi dux eius Ioannes didicit, ira & dolore concitatus, nihil moratur, & cum paucis familiaribus, ala confestim subsequi iussa ad abeuntium hostium agmen ingenti cursu peruolat, clamoreque edito penè solus in postremos inuehitur: claua ferrea obuios pertundit sternitque, & totum agmen perturbat. agnoscitur statim ab hostibus ex terribili voce atque equo maximè insigni laciniarumque coloribus: nec territæ ad eius nomen Venetæ turmæ, conspecto præsertim non procul eius vexillo consistere audent, moxque vehementer vrgenti ac acerrimè rem gerenti, suorumq; accursu opportunè confirmato terga obuertunt, atque diffugiunt. Itaque paucis interfectis, & multis captis, Luzascus eripitur, duoque turmarum præfecti, & in his Hercules cognomento Poeta cum duobus vexillis, & multis equis in potestatem deueniunt: admirabilique hac re gesta Medices cum insigni omnium gratulatione ostentato passim Luzasco in castra reuertitur. Interea Galli cognito Heluetiorum aduentu, quum eam leuis armaturę manum quæ à Sebino lacu descendentes exceperat, ex itinere ad Caruagium fudissent, ad Abduam retrocedunt, vt hostes transitu prohibeant: secundum ripam perpetuas extruunt munitiones, & eas idoneis in locis omni genere tormentorum complent, & præsertim contra Ripaltam vicum, vbi paucis ante annis Maximilianus Cæsar summa felicitate transiuerat. Dum pontes parantur, & ab aduersa ripa Lotrechius, ne iungi contabularique nauigia possint, tormentis adactis prohibere contendit, Italicæ cohortes loco superiore septem millibus passuum à castris pontisque opere distante, noctu piscatorium lintrem nactæ in Bremba amne qui in Abduam influit, duce Francisco Morono Insubre viro forti Abduam traijcere incipiunt, & Vaprio in oppido domum ripæ imminentem penè prius occupant, quàm ab Vgone Pepulo sentiantur, qui cum ala Gallica loci præsidio erat præpositus. Tantus erat militum ardor, vt summo contentionis studio qui nam primi commeantem continuò lintrem conscenderent, inter se decertarent. At Vgo vigilum incuria serò excitatus, tumultuarium in ripa per tenebras certamen cum primis contrahit. Sed quum equites ex alia profluentis ripa, pedibus rem gerere cogerentur, essentque animis et numero, ipsoque armorum genere impares facilè repellitur: nuncios tamen ad Lotrechium extemplo mittit, rogat vt in summi momenti negocio valida subsidia properè transmittantur. Sed primi nuncij ad cubantem imperatorem, à ianitoribus eius quieti blandientibus non admittuntur. Ita inalbescente cœlo iam supra quatuordecim Italorum vexilla hostili in ripa cōstiterant. Prosper, quo authore id facinus tentatum fuerat, continuò transeuntibus celeritatem adhibebat, & alias atque alias copias à castris euocabat: Piscarius autem in opere

pontis

pontis cum tota mole exercitus contra Lotrechium versabatur. Re cognita Lotrechius, qui id antea ad sustinendum auertendumque ab hoste tentari crediderat Lescutum fratrem & Vandenesium Paliciæ fratrem cum equitatu pluribusque peditum vexillis, & tormentis Vgoni subsidio mittit. Euolauit impiger Lescutus cum subitario apparatu, ita vt properantia Gallorum agmina à Prospero Iulioque Legato de Italorum salute magnopere solicitis, ad tormenti iactum intercedente Abdua spectarentur. Res autem omnium iudicio in vna celeritate posita videbatur: nam si Lescutus paucas & infirmas adhuc cohortes, & in vnius tantum angusti nauigij beneficio, sine spe celeritatis auxilia desperãtes opprimeret, nulli dubium erat, quin demum tota ripa transitu hostes esset prohibiturus. Eo animaduerso periculo Piscarius cohortem Hispanorum, & pernicissimum quenque sclopettarium extra ordinem summittit. Eò etiam proficiscitur Techenus Grisonorum dux cum duobus vexillis. Porrò Lescutus cum tanta summitti auxilia conspiceret, ob id magis sibi festinandum ratus, adeo citato agmine Vaprium contendit, vt tormenta atque item cohortes paucis tantum sclopettarijs in clunes equorum maturandi causa susceptis, omnino relinqueret. Eius aduentu atrox prælium exoritur, primò equestre, ac demum quum equis parum proficerent, res & pedibus a cataphractis geri cœpta, qui hoc imperante agenteque Lescuto dimissis equis & decisis ab vmbilico sagulis, vt expeditiores essent, sese peditum more conglobarant. multis vtrinque interfectis, Galli latiore vici platea potiuntur, domos audacter oppugnant, & ædificium quo Hispanorum cohors se tenebat iniectis facibus succendunt: cuncta clamoribus & fremitu auxilia implorantium fumo, ignibus & perpetuis sclopettorum bombis complentur. Dimicatur acerrimè tribus amplius horis: quum iam in summo discrimine Itali versarentur, Ioannes Medices ingentis animi iuuenis dolore ne dedecus acciperetur, simul & ferendi auxilij cupiditate vehementer incitatus, quòd aliter non poterat, cum paucis periculoso ausu flumen tranauit, famaque sui, & Italos spe compleuit, & Gallos haud mediocriter conterruit, admirantes & impensè dubitantes, ne in tumido amne repertis vadis cum ala integra transiuisset: ad extremum crescentibus vndique auxilijs Italorum virtute, Hispanorum constantia et Grisonorum impetu Galli area depelluntur, quo in tumultu ipse Techenus ingenti corpore, oreque hirsuto, & supra thoracem & galeam ferina pelle in horrendum habitum protectus, Lescutum sibi congressum hasta prosternit. Eripitur tamen periculo Lescutus, & à suis seruatur incolumis. Vandenesio pugnanti equus confoditur: cohortes autẽ Vasconum quæ serius aduenerant cadente Gratiano Luscio, & vulnerato Sardono, qui mox interijt, amissisque duobus vexillis, in fugam vertuntur. Non videtur prætermittendum Aretini militis cui Stoncinio cognomen fuit egregium facinus. Is spectatæ proceritatis Gallum, qui in ea dimicatione ingenti gladio quem ambabus manibus regebat Caponium & Serralium Florentinos viros fortes obtruncarat, decoris & vindictæ cupidine accensus petiuit, felicique agilitate, elato in caput scuto succedens, sub inguine incumbentem gladio transfixit, & repetito ictu protinus confecit. Nusquam maiore cum laude pedites ętate nostra militiæ munus impleuere: nemo vnquam Lescuto vel dux vel miles, ardentius aut constantius dimicauit, essetque haud dubiè insigni victoria potitus, si tormenta in

itinere minimè reliquisset. At Lotrechius qui in eam vnam, ne Piscarius pontem construeret, curam incubuerat, cognito fratris successu, et abiectis tuendæ ripæ consilijs, Mediolanum vt se mœnibus tueretur retrocessit. Eius aduentu ad terrendos Insubrum animos Christophorus Pallauicinus summæ nobilitatis & pacati animi Regulus publicè securi percutitur, quem antea nequaquam capitalibus, quæ maiestatem respicerent, delatum criminibus, & nihil tale verentem, Lescutus violatis hospitalis mensæ iuribus, direptaq; eius opulentissima domo, apud Buxetum ceperat. Interea Piscarius perfecto ponte copias traduxit. Lentoque itinere, propter incredibiles conuehendis tormentis viarum difficultates, ad Mediolanum est peruentum, eo ducum consilio, vt si difficilis oppugnatio nequaqnam territis Gallis videretur, in læuam ad Ticinum vrbem deflecterent, vt propinqua et copiosa vrbe ad gerendum bellum potirentur. Iam enim eò Marius Montanus Ticinensis episcopus cum ala equitum aduolarat, & singulari Ticinensium studio, vrbe atque arce dudum deserta à Gallis fuerat receptus, At Lotrechius vbi multos ex Heluetijs, quibus iam minus fidebat, quòd apud hostes maior eius gentis multitudo militaret, passim dilabi, et se peditatu inferiorem esse conspicit, vt minore circuitu vrbem defenderet, suburbana ædificia ignobili & planè barbaro consilio succendit, Gritto Veneto Legato id maxime comprobante, qui superiore Maximiliani Cæsaris bello, quum Triuultius atque Borbonius copijs Gallicis præessent, opportunè factum fuisse meminerat. Erat res summæ plena crudelitatis lugente populo ea ædificia sponte concremare, quæ pulchritudine insignique frequentia, vel ingentis vrbis speciem æquarent. A' singulis enim fere vrbis portis longè lateque intercedentibus hortorum delicijs exporrectis laterícijs propugnaculis, & magnis vndique fossis atque munitionibus cingebantur. Quum à Laudensi via modico flexu ad Ticinensis portæ suburbana exercitus duceretur, nemoque prodiret fumantibus iam tectis, ignotus, nec postea vsquam visus vir agresti vestitu Iulio legato apparuit, nuncians Gallos timore & desperatione præpeditos, iniecisse domibus ignes & fugam parare, intentosque esse ciues vt iniuriam vindicarent, proinde læto animo pergere maturarent, quando omnes indigenæ cuncta Gallis aduersa, ipsis verò tanquam patriæ liberatorib. secunda & prospera precarentur. Itaque Prosper & Piscarius, Iuliusque legatus, & Cardinalis Sedunensis Heluetiorum adhortator, cæterique duces circumductis in coronam equis coeunt, eiusque sententię sunt omnes, vt quid ad munitiones hostium agatur, per equites exploretur. Pręmissi equites referunt in itinere neminem occurrisse, segnemq; admodum, ꝙ pluuium esset cœlum, sibi videri hostium stationem. Erat iam serum diei, & lenta in pluuia, lutulentoq; maxime itinere, nulla solita alacritas in exercitu cernebatur, ꝙ tormēta impactis cęno currib. ęgrè perduci ad munitiones expugnādas, & nisi expugnassent, sub dio, & palustri in solo frigida, & longissima brumali nocte foret quiescendum. Eo modo lenta spe deliberantib. Quid opus est verbis? Piscarius inquit: explorabo ego certius quid animi & virium in defendenda munitione hostibus superfit, vt in eorum cubilibus omnino pernoctemus. Vos date operam, vt Germani quibus tum primum agmen contigerat, per quam maturè subsequantur, Hispani iuxta, Italique succedant, Heluetij verò tormentorum custodię relinquantur: leuis armatura equestris quæ pedites primos subleuet,

leuet,& cuncta exploret,mecum antecedat. Hoc dicto,cum Nicolao Valentino & Volagne desumptis sibi non amplius octuaginta sclopettarijs summę agilitatis atque virtutis, ad munitiones contendit: mirum dictu,Hispani per lubricos aggeres in summum munitionis enituntur:sclopettos repentè displodunt,lentamque & raram stationem improuiso impetu perturbant: resistunt tamen Heluetij tumultuario accursu, sed minimè densatos in aciem Hispani facilè propellunt: desilit intra munitionem ipse Piscarius, prælioque miscetur, suaque manu confosso duce Heluetio, cæteris in fugam coniectis, Veneta etiam castra capiuntur. Iam magnus omnis generis militum numerus, audito redditoque clamore sese munitionibus intulerat. Germani ad turrem veterem quæ imperatoris dicitur subter fornices aquæductus, quum Heluetiorum et Gallorum globus ibi aliquādiu impigrè restitisset, multis acceptis vulneribus irruperant. Theodorus Triuultius Venetarum copiarum dux,qui inermis & penulatus,et vt fugam suorum sisteret,mula prouectus adcurrerat, & iam vuulnus in latere sustulerat,à Piscario capitur: ipse Grittus è medijs hostibus elapsus,cum ala Epirotarum,Laudem transuersis itineribus profugit. Capitur & in fuga Mercurius, sed mox dimittitur: adeoque res fuit improuisa,vt Veneti quęstores,qui fortè in stipendium pecuniam militi numerabant, aureæ argenteęque monetę cumulos in mensis,rapientibus Hispanis reliquerint. Nusquam vllæ copiæ fœdiore euentu memoria nostra fuere profligatæ. Gallicus interim equitatus magno capto curcuitu, ad arcem se proripuit,reliqui per mediam vrbem quadrato agmine ad aream arcis nihil se ad arma populo commouente, contendère. Parua profectò cædes pro tumultu est edita: cæterùm ingens captiuorum & equorum,impedimentorumque pręda parta. Iam totus fermè exercitus munitiones erat ingressus, Prosperq; secundissimo successu lętus,quòd suburbanis tectis ad statuenda castra potiretur, contentus esse videbatur,vtpote qui ea die,nocte præsertim ingruente, munitiones manu capi posse tacita cogitatione desperasset: cùm multorum nuncijs affertur, Piscarium Romana porta ingressum,proximam portæ & Triuultianis ædibus regionem, cohortium præsidijs firmauisse, Gallos effugisse ad arcem, & Mediolanenses expositis vndique luminibus,nihil magis optare quàm vt pacatò victor exercitus amicam vrbem ingrederetur. Eodem quoque tempore Astor Vicecomes & Pusterlius nonnullique alij exules vrbem ingressi, propinquos & Gibellinæ factionis principes excitarant,vt portas aperirent, victoresque reciperent. Itaque de secunda vigilia Prosper, Iuliusque legatus, & Mantuanus, Ticinensi portæ succedentes lętissimis Mediolanensium animis recipiuntur, coeuntq; omnes in Cribelliana domo, quę est contra nobile Diocletiani templum à Christianis diuo Laurentio dicatum, summa quidem securitate, sed magno tamen periculo, si Galli de sua tantùm salute cogitantes, re cognita ad eos comprehendendos facillimo ausu conuolassent. Sed res aduersæ sicuti animos cæco metu perterrent, ita consilia vel summæ facilitatis & rationis eripiunt. Venit in eam domum etiam Piscarius, qui cum alios salutaret, Iulij legati dextram exosculans,& perblandè arridens, nonne mihi, inquit, Legate, pro his quæ hodie gessi, aliquando gratiam es relaturus? Id verbum, quasi ipse vnus totam victoriæ laudem vsurparet, Prosperi animum adeò altè pupugit, vt iracundiam vix sustinens, extenta ceruice, ac ore admodum agresti

interrogaret, quidnam id esset quod solus omnino gessisset. Ad id feruida bile concepta Piscarius valde commotus, gladij capulo dextra comprehenso contumaci vultu ironicè, nihil se gessisse respondit: haud dubiè atrox facinus editurus, nisi iracundia puncto temporis inducta ratione resedisset, & legatus interposita dextra, pacificatoris habitu ambos congesta vtrinque laude pacauisset. Ab ea die nunquam postea inter eos, quanquam militari officio coniunctos, adeò syncera fide amicitia constitit, quin alter alterius gloriæ & dignitati haud obscuris inuidiæ stimulis obtrectaret. Eadem nocte Lotrechius qui nihil earum rerum contempto hoste accidere posse putauerat, & tot magnis circum se ducibus cùm Italis tum Gallis salutaria sæpe monentibus, se cuncta vt res in tuto essent, egregiè prouidisse responderat, animo fractus Comum profugit: tanta omnium mœstitia, tantaque itineris atq; agminis deformitate, per angustos munitionis exitus educto equitatu, vt per tenebras fœdæ fugæ iter simile, nihil etiàm persequente hoste videretur. Id ad summam Cæsarianorum victoriam defuit, quòd non statim fessi equites, qui perpetuam noctē in equis velut in acie stetissent, ad persequendos Gallos educi potuere: ea quidem sorte vt tot Gallorum alæ in summum adductæ discrimen, non ducis consilio, sed torpentium hostium socordia seruatæ viderentur. Nec deerant Galli insignes qui Lotrechium in ea calamitate intemperanter accusarent, quasi nimia superbia in suos, et in Insubres crudelitate cuncta penitus euertisset. Erant hercle in ipso Lotrechio multæ virtutes egregiæ vel antiquorum ducum moribus pares, vtpote qui in extrema Aquitania ad Pyrenæos saltus summo loco natus, exultantem illum Gallicæ naturæ vigorem solerti Hispanorum grauitate condiderat: verùm ingenio & spiritu adeò erat elatus, vel longo successu arridentis Fortunæ, vel amicorum adulatione, cui magna pars hominum immodicis capta votis facilè deseruit, vt in re bellica spretis aliorum consilijs, errare quàm doceri malle censeretur. Cæterùm Comi biduo tantum moratus, ne tantus equitatus Lario lacu & perpetuis montibus inclusus, inutili mora, paucis diebus pabuli inopia conficeretur, Heluetijs domum redeuntibus Leucum contendit, quod est oppidum ad exitum Abduæ amnis, vbi lapideo ponte antiqui operis vniuersas copias in Bergomatem agrum Venetæ ditionis incolumes traduxit. Comi autem præsidio est relictus cum ala equitum & quatuor peditum vexillis Vandenesius vir exiguo corpore, sed singulari animi promptitudine inter Gallos admodum illustris. Dum essent in Bergomati Gallorum copiæ afflictæ omnibus malis, & à Fortuna desertæ, Lotrechio oblata est occasio recuperandæ Cremonæ. Nam Cremonenses qui dudum victoriæ cesserant, quum sibi satis virium ad reprimendas Gallorum eruptiones, quæ ex arce fiebant esse putarent, nulla externæ gentis præsidia recipere voluerant. Ingruente inopinato aduentu Lotrechio, frustraque petitis è Placentia Heluetiorum cohortibus, portas aperuerunt, quum paulo ante Varolius & Palauicinus Gibellinæ factionis principes supplicij metu profugissent. Lotrechius opulenta recepta vrbe recreatus, dum Cremonensium leuitatem imperata ingenti pecunia vlciscitur, puncto temporis illudente Fortuna, Parmam amisit. eodem enim ipso die, Federicus Bozolus desperatis rebus cum præsidio vrbe excesserat, relicto ibi Roberto Sanseuerino sororis filio, vt iuuenis Medicææ familiæ affinitate coniunctus, præclaram deditione vrbis gratiam

tiam apud Leonem mereretur. Sed Robertus successu Lotrechij cognito, anci piti cura anxius, cui nam, Gallóne, an Pontifici retenta aut reddita vrbe deseruiret, vehementer hæsitabat. Iam enim Parmenses ad Iulium legatum oratores miserant, et ipse auunculi fidei, veluti deposito accepto, iure quodam illigatus esse videbatur. Euicisset tamen omnem alium pudorem vnus auunculi respectus in eo iuuene, cuius pater & patrui Gallicæ factionis semper extitissent, nisi Vitellius valde timens ne Parmam Galli è Cremona Pado ponte iuncto peruolarent, è Placentia celeriter accurrisset. Successere ad portam Alexander Vitellius & Hieronymus Columna promptissimi iuuenes cum singulis equitum vexillis ipso seniore Vitellio ad tertium lapidem cum cataphractorum ala subsequente, ambiguis adhuc portæ custodibus, nec eos tamen admittentibus: sed duces vt opportuit consilio repentè capto, duos equites maximè strenuos loris equos trahentes per speciem soleæ ferreę discalciatis equis reponendæ, intra portam simulanter insinuant: illi repente gladios distringunt, custodes obtruncant, succedunt alij, porta occupatur, inferuntur signa, singularique demum totius ciuitatis studio pontificis maximi Leonis nomen inclamatur. Dum hæc geruntur, Piscarius ad oppugnandum Comum est profectus: positisque à meridie ad Pentagoniam turrim maioribus tormentis, mœnia præalto intus aggere munita ita attriuit & perrupit, vt effractis silicibus ingens ruina muri corruentis per decliue in defossam ederetur, quà haud difficilis præberi poterat ascensus: sed fossa quæ intercedebat profundis plena aquis, & tormenta quæ propugnaculo turritæ portæ in dextrum latus emittebantur, milites ne alacriter, & minore cum periculo subirent, magnopere retardabant. Iam enim Nicolaus Valentinus inusitatæ fortitudinis sclopettariorum præfectus, et Peralta Centurio tormentis discerpti, cùm audacius ante mœnia versarentur cum maximo Piscarij dolore perierant. Vandenesius quoque vti erat intrepidus, in summis effracti muri ruinis vinaria vasa plena cespite collocarat, extruebatque aggerem introrsus, vt dispositi in munitione milites ab hostium sclopettarijs tegerentur. Erat ante fossam contra Gallicas munitiones, vbi maximè certabatur, sacra ędes Hospitalis, cuius fastigium Gallorum aggeribus equabatur. Itaque Piscarius sublatis aliquot tegulis, culmen adaperit, & introrsus conscendere sclopettarios iubet: præcipit vt cum signum dederit, procellam pilarum in hostes effundant: imperat etiam tormentorum magistris, vt libratis ictibus munitionis dolia diuerberent. Tum verò dato signo, cuncta, vti in terræmotu accidit, cũ fragore concuti, Gallos & Heluetios super fusa pilarũ grandine perturbari, multi cadere, alij saucij locũ sine pudore deserere. Aderat suis Vãdenesius adhortator & propugnator egregius. Hispani tñ fossam minimè transcendebant: quamobrem locus ea die haud paruo accepto incommodo, à Gallis præsertim cataphractis est defensus: qui quanto dolijs propiores erant, ceu posteriore acie magis detecta, in opere & loci defensione versabantur. Erat adhuc integra spe Vandenesius, cum nauigia à Leuco, vti Lotrechius se transmissurum promiserat, sulfureo puluere, pilis, tormentis, & milite completa singulis momentis expectaret. Sed Piscarius vbi ea didicit ad uentare, Gusmanum virum fortem & rei naualis non ignarum, cum classicula Gallicis nauigijs obuiam mittit: ita medio Lario in lacu commissa nauali pugna, Galli superantur. Verùm Gusmanus iam plane victor, dum in hosti-

lem nauem transcendit, & pede labitur, lacu est submersus. Hæc vbi Comi nunciata sunt, Vandenesius consumpto omni puluere, & desperatis auxilijs, Piscario deditionem facit, ijs legibus, vt ipse incolumis cum equitatu totoque reliquo præsidio, impedimentisq; & vexillis ad Lotrechij castra deducatur, & nulla Comensibus inferatur iniuria. Accipit læto animo conditionē Piscarius, solennes tabulæ conficiuntur: ipse Vandenesius armatus ex muro descendit, & claues portarum vrbis de manu, spectante exercitu, Piscario tradit. Eo modo compositis rebus, Ioannes Dorbinus castrorum magister perrupti muri custodiæ imponitur, vt Hispanos ab ingressu vrbis arceat. Comenses soluti metu spectatum in castra exeunt, iurant in verba Piscarij, & fœderatorum nomine sacramento adiguntur. Erant denique omnia quod Gallos externos graues que dominos expulissent, plena gratulationis atque lætitia: sed dum Galli collectis sarcinis profectioni sese accingunt, passim totis castris Hispani prædæ auidi in corotis & contubernijs seditiosis sermonibus cōqueruntur, quod minimè necessaria & prorsus inutili compositione, Galli & Comenses in deditionem essent recepti, qui facilè expugnari, iureque diripi, postquam tot tormentorum ictus expectassent, omnino potuerint: si eo modo bellum geratur, ex victorijs præmia & decus solis ducibus, porrò labores & vulnera militibus obuenire. quod iam superesse oppidum ex hoste, quod virtute expugnent, vt aliquando ditentur, & non speratam modò sed promissam laborum mercedem ferant, si iam ad extremos Italię fines frustra vincendo egestate & fame semienectis in tanta tenuitate stipendij absque vllo prædæ commodò sit peruentum? Has voces Piscarius & commouentis se multitudinis fremitum auribus accipiebat, nec credebat tamen, milites tantum scelus ausuros, cùm repentè arma capiunt eo spectāte, per transuersum murum qui intercedebat, vsque adeò angustum. vt singuli tantum transierēt, fossam superant, & per ruinas enituntur. Ioannes Dorbinus & Vargas signifer, qui erant cum cohorte in summo muro custodiæ præpositi, non modò reptantes & scandentes non arcent, hastis ve retrudunt, sed eos porrectis dextris excipiunt, & alacriter introducunt: ita incredibili celeritate, si loci difficultatem reputemus, Hispani omnes ac demum ipsi Germani in vrbem irruperunt. Vrbs tota miserabili conditione est direpta: Patritij plerique ætate prægrandes vt maiore pecunia salutem redimerent, vulnerati, alij occisi. Lucia etiam Capellia nobilis, & forma ætateque florenti matrona sclopetto crudelissimè traiecta est. Non templi maximi Sacrario, quin vasa altaribus dicata raperet: non Vestalium virginum sacris ædibus qui cuncta pollueret Hispanus miles pepercit: tanta auiditate vt nunquam impudentius vel atrocius, si violatam fidem publicam spectes, vrbs vlla direpta fuisse videatur. Vnum Piscarius qui cum Vastio fratre satis maturè irruperat, diligenter cauit, vt Vandenesium & Gallos seruaret inuiolatos, quibus equos, arma, vestem vti potuit, seuera facta conquisitione restituit. tanti etenim regis ducem, summęque nobilitatis & excelsi animi virum iratum et frementem, cui fidem fefellisse, vel aliena culpa inexpiabile sibi dedecus futurum esse intelligebat, omnib. humanitatis officijs lenire conabatur. Sed Vandenesius vbi ad castra Gallica fuit deductus, eam contumeliam iracundo ingenio minimè ferens, per præconem missis & euulgatis epistolis, Piscarium ad singulare certamen prouocauit, tanquam priuatæ publicæque fidei violatorem, quod

rem, quod se & Gallos omnibus vexatos iniurijs fœde violari, & vrbem solemni deditam pactione, non militum sed latronum more impune diripi permisisset. Enimuero hæc prorsus indigna Piscario censebantur, qui adeo religiose, vti decoris cupidus in præclaro grauitatis & iustitiæ nomine famam quærebat: nam certe hoc admissum scelus, nec vlla doloris testificatione, demum impunitum ingenti eum inuidia onerabat. Hærebam ego eius lateri comes in Iulij legati comitatu castra secutus, & in eo lugubri spectaculo, tantaque rerum acerbitate pereuntis patriæ interitum deprecabar, postulando vt ad abolendam ignominiam, saltem in eos militari more animaduerteretur, qui vel primi nefario ausu, captis armis ad murum adcurrissent, vel qui in statione positi locum illis scandentibus flagitiose consociata perfidia prodidissent. Sed Piscarius quod tanta sibi scelerata militum licentia ad grauissimam notam inuidia conflaretur, præ dolore se mortem optare, neque tum aliud posse præstare respondebat, quam vt eos quos indicabam, & ipse prope notauisset, sceleris authores ad merita supplicia reseruaret. Audiui ego postea Prosperum in corona prædicantem Piscarium famæ suæ iure optimo fuisse consulturum, si totum exercitum, vel saltem stationis cohortem seuera lege decumasset. Sic vt multi postea crediderint, eum pręaltis innixum consilijs, in spem ingentis imperij vel inique militibus indulsisse, vt singulorum redimeret voluntates, & ob id eos maxime sibi obstrictos, & ad omnia audenda paratos efficeret, vti postea rebus maximis incredibili eorum virtute feliciter gestis, eum non inani iudicio sperasse manifeste apparuit. Dicere etiam sæpius solebat, nihil ijs qui in bello versarentur esse difficilius, quam Martem simul et Christum pari disciplina coluisse, quando mos bellicus in hac corruptela militiæ, à iustitia & religione penitus auersus esse videretur. Cæterum Vandenesij literis rescripsit, non debere eum dolore animi vehementius q̃ ęquum esset incitatum, magis de ipso conqueri quam de militibus, à quibus inopinata seditione fuerit circumuentus, ne fidem quam syncera voluntate deditis dedisset, exactissime seruaret, quando in ea turbulenta consternatione defectioneque militum, pręclaris operibus ostenderit, quantæ sibi curæ esset, vt Galli ante omnia inuiolati seruarentur. Proinde non esse alienum ab humanis casibus quos plerunque vis fatalis importaret, vt rectam conscientiam & egregiam voluntatem ęquissimi homines loco veniæ vel excusationis æstimarent. quod vero vllam omnino ab æquitate, vti iracundia præpeditus excusationem recipere nollet, neque Fortunę vim reputaret, quæ cuncta remedia improuiso turbine rapuisset, se id certamen quod offerretur, minime detrectare, oblaturúmque se pręstituto in loco arma & tela cum perfecto bello, in quo ad alienum arbitrium militaret, Cęsaris sacramento et publico munere foret exolutus. Dum hæc Comi fiunt, Leo pontifex leui in speciem, sed atroci intus atque pestifero morbo non sine veneni coniectura, paucissimis diebus extinguitur: in cuius morte non modo bonæ artes & literæ, sed copia rerum, & publica salus, et denique lęta omnia perierunt. Eo nuncio accepto, Iulius legatus, et cum eo Sedunensis Cardinalis, magnis itineribus ad comitia Romam contendit: Lotrechius vero in spem erigitur belli prospere renouandi. Veneti quoque rei Gallicæ multo propensius fauent: nec tamen Cæsarianis animus concidit. Parantur vtrinq; exercitus. Franciscus Gallorũ rex qui Heluetijs mercede conductis

Belgicæ Galliæ fines vastabundus irruperat, nullaque re memorabili gesta, cùm Copias Cęsaris ad Valentianum oppidum opprimere potuisset, domum redierat, omnes vires ad Italicum bellum intendebat. Pari quoque Cæsaris studio ex Germania peditum auxilia mittebantur. Interim Lotrechius mortuo Leone pontifice, nec adhuc in locum eius alio suffecto, Parmam capi posse facilè ratus, eò magnam copiarum partem, Federico Bozolo, Marco Antonio Columna, & Bonaualle ducibus transmisit. Ii quòd in celeritate inopinatóque aduentu summam spem reponebant, nequaquam tormẽtis adductis, tantummodo scalas tulerunt. ea re cognita Parmenses audacter præconibus Gallis respondent, se vrbem quo ad vires ferrent, Romano futuro Pontifici fideli constantia seruaturos. Itaque tribus in locis diuisis trifariam copijs, Galli vno tempore appositis scalis, murum inuadunt, sed tribus pontificijs cohortibus, administrante & propugnante Salamonio Siculo, & Parmenses alacriter arma capientes, F. Guicciardino vrbis præside vehementer adhortante, mœnia defenduntur, Gallique omnibus in locis vario genere telorum obruti detruduntur: quo accepto detrimento, insequenti nocte Galli discedunt, adeo mœsto trepidantique agmine, vt quum falso rumore exorto Prosper atque Piscarius ad iter concidendum Padum transisse dicerentur, sese in nocturno frigore via maximè lutulenta, obscuroque admodum cœlo, omnem facile fœdi metus pudorem exoluente, tremendo errandoque conficerent: quibus malis opportuno inuento M. Antonius, infixis cœno passim per viæ margines cereis luminibus feliciter occurrebat. Tum verò manifestè verum esse apparuit, quòd Fabritius Columna militari proloquio dicere solebat, tormenta maiora pro Vrbium & Castellorum hostilium clauibus haberi: nihilque tutum vel egregium militię posse geri, nisi vel in paruis expeditionibus ipsa tormenta quæ cuncta protinus aperiant, conuehantur. Nec multò post Renatus Bastardus Sabaudius Francisci regis auunculus cum Palicia & delecta Gallorum iuuentute Heluetiorumque legionibus tribus a Verbano lacu in Italiam descendit. ocurrêre eis negligenti dissipatoq; agmine Mediolanum iter habentibus Cæsariani equites Castriotto & Castalio ducibus, quos Piscarius exploratum miserat: qui Heluetios improuisò adorti, circiter ex his ducentos in Carbonario vico cęcidere. inde castigata licentia euagandi nequaquam simili temeritate, verum è disciplina confertis ordinib. Modoetiam est peruentum. Ibi Lotrechius cum suo, Venetoq; exercitu, superata Abdua cum summa omnium lętitia & gratulatione se coniunxit. Erant enim ij duces et tales tantęq; copię, tribus in vnum coniunctis exercitib. vt Mediolanum imperij caput, Gallis pręsertim arcem tenentib. in discrimine positum esse videret. Neque enim tantulis Cęsarianorũ copijs vrbs amplissima facilè poterat defendi, nisi è Germania Hieronymus Adurnius, duce Gergio Franispergio incredibili celeritate per niuosas Rhętię & Vulturenę vallis Alpes quinq; millia delectorum peditum adduxisset. Interea Prosper, atq; Piscarius de hostium consilio haud ambigua cõiectura iudicantes, nobili inusitatoq; opere arcem circumuallare statuerunt, ratione ducta ex Commentarijs C. Cęsaris, qui ad Alexiam binis auersis munitionibus extructis, obsessorum, exteriorumque hostium conatus feliciter elusisset. Nemini enim erat dubium, quin Galli, vt suis opem ferrent, ad arcem essent instructo exrcitu peruenturi, atq; ita intromisso

commeatu

commeatu renouatoque præsidio, Cæsarianis non modò de retinenda vrbe, sed de tota victoria foret desperandum. Eo opere nullum vel nostra vel patrum memoria, militiæ maius aut mirabilius fuit. A' Vercellensi enim via, inclusis priuatis sacrisque ędibus ad Comensis portę extrema suburbia binæ perpetuæ munitiones lunato ambitu perductæ, ita vt inter eas singulis conclusas fossis, latissima via relinqueretur, qua equites armatęque acies et tormenta curulia facilè commearent. vtrinque ad capita munitionis ingentia erant propugnacula, totoque opere alia minora forinsecus eminebant, cum idoneis fenestellis, vt tormentis succedentium latera peterentur. Arx ipsa ab opere distabat stadiorum trium interuallo, sic demum, vt partim à suburbanis tectis, atque his, quos diximus perpetuis aggeribus, partim qua vrbem despectabat, præsepto regionum exitu, vndique conclusa teneretur. Interim Galli duces producto exercitu, in pratis & viridarijs quæ ab arce latè extenduntur, non longè ab hostium munitionibus consederunt, qui in arce erant singulari affecti lætitia & summis turrib. suorum castra despectantes, id vnum, postquàm erumpendi facultatem amisissent, intenti expectabant, vt ab ijs magno impetu Cęsarianorum munitiones perrumperentur. gerebatur res omnibus horis nunquam ferè cessantibus magnis tormentis, multique interibant, sed plures ex agrestium fossorum quàm militum numero, ipseque Alfonsus Vastius penè interijt, quum pilæ ictu defracto quodam pariete cementi frustulis resilientibus, minuta plura vulnera sinistro crure suscepisset. Erat apud Gallos Nauarrus: is more ingenij sui cuniculos instituerat, quibus in medias hostium munitiones erumperet: cauabantur passim fossæ obliquæ, ferratis gyris ad euitanda tormenta concisæ, quibus ad Cæsarianorum opera penetrarent: certabatur etiam quotidie extra ordinem ab equitibus, leuisque armaturę peditibus apud castra Gallorum. Non videtur prætermittendum Luponi Hispani militis facinus. Is cursu & viribus tantum valebat, vt ariete etiam humeris imposito velocissimi cuiusque cursum adæquaret. Hunc Piscarius quum certiora de hostium consilijs eorumque præsertim operibus cognocere maximè cuperet, pręposito præmio impulit, vt ad munitiones Gallorũ excurrere, & aliquid ipsius ingenio & solertia dignum referre vellet, quando pernicitati pedum confisus id tutò aggredi posse videretur: annuit Luponus assumptoque secum fideli sclopettario pedite, diluculo ad hostium munitiones est profectus, perspectóque situ, semisopitum vigilem corripuit, procerum sanè Gallum, eumque sublato clamore frustra reluctãtem, comite in excitos & persequentes sclopettum displodente, ad Piscarium humeris deportauit, vt cuncta sigillatim eo referente proderentur: excepit id facinus cum multo risu vterque exercitus. Verùm Piscario haud vanum illius indicium fuit, horaque maximè opportuna, cum delectis cohortibus hostes in opere occupatos est adortus, tanto Hispanorum impetu & perturbatione Gallorum, vt multis in fossa oppressis, et cæteris qui in statione erant cum cæde profligatis, tota Gallica castra ad eum tumultum, vt in subita armorum conclamatione, timore et strepitu complerentur. Biduo post quum Marcus Antonius Columna medius inter Pontiremium Gallum & Camillum Triuultij filium adæquitans circumfusis pluribus Heluetijs ducibus, paulo editiore munitionum in parte versaret, maioris colubrinæ ictu cum Camillo miserabiliter est discerptus. Vir inter Italos, si ingenij

ad omnia grauis & eruditi, & corporis ingentis virilisque maximè oris dotes cum fortunæ donis computentur, militari laude dignißimus. Prosper vti fratris filium & tantæ indolis Romanum ducem decuit, verißimis luxit lachrymis, ab hostibusq; receptum adhibito funeris honore tumulauit. Ferunt, Prosperum conspecto illo hostium globo armis & cristis maximè conspicuo, ignarum prorsus cui nam exitium pararet, eam colubrinam diu suis libratam manibus, vt emitteretur præcepisse, quo casu, reputatione tam iniquæ sortis iusto grauior mœstißimo patruo dolor inciderit. Nec multò post, Galli duces nequicquam institutis & perfectis operibus cùm munitiones hostium se posse perrumpere desperarent, ad Binascum Ticinensi via castra mouerunt, occupatisque propinquis vicis, partem copiarum cum Memorantio & Federico Bozolo trans Ticinum amnem miserunt, vt ad oppugnandam Nouariam debili firmatam præsidio conuolaret. At Mantuanus & Antonius Leua, qui Ticini erant, cognita Gallorum profectione, eis ad Gambalottam vicum productis coprijs occurrunt: sed quanq̃ ad tormenti iactum collata signa essent, prælio tamen non decertant. Ita Memorantius suo innixus consilio Nouariam proficiscitur, adductisq; tormentis & signo prælij militibus dato, frustra propugnante & defendente Philippo Torniello, vrbem capit & diripit. in ea irruptione Bocalius Gallus dux equitum est interfectus. Interea Franciscus Sfortia qui paternũ in regnum reducebat, è Germania Ticinũ venit: eum Mediolanenses incredibili cum lætitia cunctantem expectabant, testabanturq; apud Prosperum atq; Piscarium, se nequaq̃ in posterum tantam vim pecuniarum in stipendium esse collaturos, nisi principem suum Cæsaris & Leonis studio restitutum paterna in sede conspicerent. Deerat enim Cæsarianis pecunia, qum sublato Leone pontifice, & Hadriano qui erat suffectus in extremis Hispaniæ finibus agente, ipsoque Iulio Medice Florentiæ inimicorum armis & domesticis insidijs petito, cuncta propè ad alendos exercitus defecissent. Cupiebat equidem Franciscus Sfortia Mediolanum proficisci, sed alienum videbatur à belli causa salutem in discrimen deuocare, & circumfusos hostes fallere conari, quando aut euolandum cum paucis, aut si cum valido prŧsidio ire pergeret in itinere nocturno prælio foret dimicandum: augebant has rerum difficultates Germani qui Ticini erant, pecuniam in stipendium vsqueadeò acerbè ac insolenter flagitantes, vt Mantuanus & Leua magnopere timerent, ne turbidi & sæpe venales animi, occulta forte Gallorum largitione corrupti ad perfidiam verterentur. His rebus Mediolani cognitis, Piscarius Castalium familiarem suum equitum præfectum cum pecunia & mandatis Ticinum mittit. Is euitata militari via haud magno ad læuam capto circuitu, nullo hoste obuio peruenit, prolataque pecunia, & pacatis subinde Germanis Sfortiam alloquitur: docet exploratam esse victoriam, si Mediolanum ire maturaret: si verò inani præpeditus metu diutius cunctaretur, cuncta perdita & conclamata videri: tutißimum esse id iter quo ipse venisset incolumis: Piscarium præmisso vniuerso equitatu cum legionibus constituta nocte se ad primum lapidem egressurum: exeunti, equites qui Ticini essent, & Germanos latera simul & terga clausuros. Dubitantem adhuc Sfortiam & paterni carceris ærumnas, si caperetur, anxio animo reputantem, Hieronymus Adurnius vehementi oratione, qua non modò ignobilem, sed funestam fore moram

ram ostendebat, incendit: atque ita Franciscus salutis ac imperij iura superis commendans, insignem equum conscendit, felicique temeritate noctu confecto itinere, flexuosis tamen tramitibus ad Piscarium peruenit. Tum verò ab armatis legionibus dispositis certo numerosoq; ordine minoribus tormentis, ad lætitiæ signum dux & princeps est salutatus. Is fragor crepitantium tot tormentorum Gallos excitauit, & Venetos qui mutuis criminationibus publicam omnium incuriam frustra prosequentes vniuersi belli facilè conficiendi exoptatam totiesque exploratam occasionem amisisse querebantur. At Lotrechius qui in tantę rei momento defuerat, vt incurię vel imprudentię infamiam nobiliore ausu resarciret, ad oppugnandum Ticinum summa celeritate contendit, ratus magnam præsidij partem in comitatu Francisci Sfortiæ Mediolanum tetendisse: nec ob id modicis copijs vrbem defendi posse murorum ambitu ingentem, neque nouis operibus ab Antonio Leua satis egregie permunitam. Succedente ad mœnia Lotrechio, atq; eam muri partem, quæ a Noua porta ad arcem pertinet, maioribus tormentis quatiente, ipse Federicus Gonzaga Mantuanus princeps iuuenis noui decoris auidus nequaquam animo deficit: introrsus munitiones parat, adiuuantibus præclarè Ticinensibus, strenuè & fortiter repugnando, singularem tuendæ vrbis fiduciam suis pariter atque hostibus ostendit. Cæterùm per literas orat Prosperum atque Piscarium, vt subsidiarias cohortes properè transmittant, ipsique promotis castris ad ferendum auxilium appropinquent. Id ni fecerint, se nequaquam impetum hostium diu posse sustinere: proinde nisi maturè subueniant, idque protinus se præstaturos significent, se non serum & extremæ necessitatis consilium sibi desumpturum, ne diu frustra repugnans, in medijs captæ vrbis ruinis opprimatur. Erat iam propè omnis spes vndique præcisa introducendi auxilij: nam Gallica & Veneta castra circa vrbem ingenti diffusa latitudine itinera omnia claudebãt. non defuere tamen Prospero & Piscario cohortantibus & præsenti pecunia Centuriones inuitantibus, Italicæ duæ & totidem Hispanicæ cohortes, quæ se omnino peruasuras esse profiterentur. Pręfecti fuere ante alios insignes Cullius Florentinus & Corberia Hispanus. Ii non minore nocturni itineris felicitate quàm animi constantia, deceptis vigilibus per media hostium castra transiuerunt, cùm Galli eos Italica loquẽtes lingua, Venetos esse putarent, & à Venetis Gallicè respondentes, Vasconum cohortes crederentur. Verùm vbi Ticino magis ac magis appropinquarunt, in interiores vigilum stationes demum incidere: ibi cùm ad falsum tesseræ nomen proderentur, cunctis in cos irruentibus, vix præbita est euadendi facultas: tumultu tamen totis castris exorto Galli equites tergis instando nonnullos cæcidere. Bibercactus Lotrechij propinquus, alæque vexillifer feruidiore ingenio iuuenis, dum euadentes intemperantius persequeretur, intra portam quæ Ticino amni coniungitur, signum intulit, atque ibi priusquam nosceretur, est interfectus. Interea Lotrechius non vno in loco mœnia quassabat: Cęsariani nouarum cohortium subsidio adiuti, impigrè resistebant, quotidie equestribus pręlijs eruptione facta certabatur. In his longè omnium erat acerrimus Ioannes Medices, qui mortuo Leone liberalius stipendijs inuitatus, ad Gallos transierat. At Mantuanus quanquam egregiè vim hostium sustineret, multarum tamen rerum inopia premebatur, postulabatq; frequentius literis à ducibus, vt ad soluendam

oppugnationem Mediolano copias educerent: quod cùm in summa pecunię difficultate ægrè cunctanterque fieret, dum cætera parantur, Piscarius ad confirmandum Mantuanum cum delectis cohortibus, & expedito equitatu ad Carthusiæ templum vsque profectus est. Antecedebat cum ala Castalius. is cùm hostibus occurrisset, & primis pulsis vlterius processisset, crescentib. vndique Gallorum auxilijs intercipitur. Tum verò Piscarius quin opem vel cum periculo ferre, minimè dubitauit, vt qui illum magnopere diligebat, atque ita equite simul et pedite ad cursum vehementer incitatis hostes est consecutus. Eius aduentu & conclamatione Piscarij nominis facta Galli perturbantur: Castalius eripitur, commutataque Fortuna, qui alios ceperant, vndique profligati capiuntur. Tantus eius prælij tumultus fuit, vt cùm in castris Piscarium adesse nunciaretur, Lotrechius intermissa oppugnatione, & reductis ab opere tormentis, & instructo denique exercitu, tanquam prælio foret dimicandum, in hostes aciem conuerterit. Triduo pòst Castalius non longè a Binasco tres turmas cataphractorum equitum impedito in loco deprehensas fudit, Galeacijque Sanseuerini, & Theodori Triuultij, item Boccalij Galli vexilla retulit. Non abscedebat tamen incœpto Lotrechius, & summa vi, summa cura, quod in oppugnatione opus erat, administrabat. Res erant in magnum adductæ discrimen: nam tantum tormentis Galli profecerant, vt iusto certamine indicto, vniuersisq; admissis copijs, perrupta mœnia adoriri posse videretur. Nec Mantuano eadem vel sui fiducia, vel auxilij opportunè venturi spes aderat, quanq̃ cohortium, & equitum pręcellenti virtute omnibus in locis feliciter vteretur: quamobrem à ducibus vt maturè opem ferrent, vehementissimè postulabat. Erant enim nonnulli ex numero familiarium, qui periculi metu occupati, vt se Placentiam ponte lapideo cum equitatu proriperet, nullo cum pudore suadebant. Hæc Mediolani singulis prope horis nuntiabantur: in idq; omnium animi erant intenti, vt ad liberandum obsidione Mantuanum cum omnibus copijs egrederentur. Sed Prospero pro natura sua consideratius & apparatius cuncta agente, Piscarius milites cohortatus primus signa eduxit, & alteris castris ad Carthusię templum quadratis agminibus est peruentum. suo quisque præcipuo munere fungebatur. Cataphractis equitibus Prosper, pedestribus copijs ipse Piscarius præerat, leuis armaturæ equitum cura Hieronymo Adurnio demandata. Is vt idoneum castris locum occuparet ad Carthusię templum progredi iussus, Gallos & Epirotas equites quos reperit, impigrè præcurrens fundit, deiectoque hostium præsidio, loco potitur. Prosper atque Piscarius adueniunt, collaudatoque Adurnio, intra septa amplissimi templi castrametātur. Ea re cognita, Lotrechius ne ancipiti prælio dimicare cogatur, nota & rectissima ratione ab oppugnatione discedit, nec tamen iniquitate loci deterritus Cæsarianos adoritur: sed modico viæ flexu ad Landrianum iter intendit, vt Mediolanum veluti præsidio vacuum præcurrat: vel si id facere nequeat, aliqua non iniquo loco dimicandi facultas, mutandis sæpe castris, & faciundis itineribus quæratur. Verum Prosper atque Piscarius, quanquam iter magna adhibita celeritate vehementer extendentem, conuersis signis eodem directo regressi itinere, multis horis antecedunt. Ita Lotrechius præoccupandi Mediolani consilio depulsus Modoetiam contendit, multis de causis, & Gritto præsertim suadente, vt Transabduanis commeatibus maiore itine-

rum

rum commoditate iuuaretur: id etiam Heluetij postulabant domum repetere cupientes, vt pote qui iam improspera militia fessi, nihil cœptis aspirante Fortuna, corporibus pariter atque animis elanguerant, & subinde insolenti atque nefaria voce missionem petebant. Sed Bastardus atque Palicia & Galeacius Sanseuerinus cohortibus eorum immixti obtestabantur ne se deserere, & in fami discessu certam spem paratæ victoriæ penitus euertere properarent, quando non modò ipsis, verùm vxoribus etiam & liberis, Franciscus regum liberalissimus, singulari beneficij gratiam esset relaturus. Erat certè præclarum studium, ac eximia fides in ducibus atque signiferis, sed vulgus militum vti nullis peculiaribus donis obstrictum, flagitiosè admodum nutabat, ita tamen vt vniuersi si properè ducerentur in aciem, strenuè operam nauaturi viderentur. Cognito hostium consilio Prosper, atque Piscarius nihil ferè Mediolani commorantes copias omnibus rebus instructas educunt, eo animo, vt si detur non iniqua occasio, collatis signis cum hoste confligant: ad Bicoccam vicum castra ponunt, loco admodum tuto atque opportuno: nam ad dextram perpetua fossa viæ militaris, ad læuam autem, et in tergo duobus emissarijs anniculis cingebatur: in fronte transuersam habebat viam plaustris contrarijs permeabilem, atq; ita vtrinque depressam, vt agrorum margines ad vmbilicum eminerent. Hac via, quòd erat valde caua Piscarius pro fossa est vsus, & ante eam tormenta, & peditatum constituit: in tergo equites cum Prospero tendebant. viam militarem occupauit Franciscus Sfortia, qui vrbanas cohortes, & totam Insubrum nobilitatem, vt prælio interesset, adduxerat. At Heluetij centuriones rei Gallicæ singulari studio addicti, & ante alios Albertus Petra tot bellis dux insignis, qui summam apud legiones obtinebat auctoritatem, vbi renunciatur ab equitibus, Cæsarianos medio inter Mediolanum & Modoetiam itinere castra posuisse, nec eos plus quàm quinque millibus passuum loco plano distare, ad Gallos duces adcurrunt: loquitur Albertus, docet, nullo pacto milites quin domum abeant posse contineri, nisi in aciem educantur, sibi in animo situm esse, vt regi de se benemerito, & Heluetiæ item dignitati satisfaciat, prælio decertare: neque dubitare de victoria, si Galli vti deberent, Heluetios ad hostium tormenta peruadentes alacribus animis sequerentur. Si qui essent qui fœdè cunctari potius quàm egregiè pugnare vellent, eos nequaquam regi fideles, aut Reipublicæ vtiles debere existimari. Proinde, se vt fidem & studium erga regem ostendat, vel cum solis Heluetijs aduersus hostes esse progressurum. Is Alberti vigor nequaquam animo Lotrechij fuit ingratus, vt pote qui vel dubio euentu, & iniqua loci conditione dimicare, quàm ab Heluetijs deseri malebat. Eius enim erat sententiæ vt eorum impetu, postquam adeò flagrantibus animis prælium deposcerent, protinus esset vtendum, quando neque pedite, neque equite, vel numero videretur inferior. Ducebat etiam tacitus ignominię loco, si tum, vti superiore anno acciderat, nullo iusto contracto certamine, iterum Cisalpina Gallia pelleretur, quando id vnum semper cùm Heluetij tum maximè Galli equites vt virtutem ostenderent, frustra multis precibus poposcissent, quod ei vt in aduersis rebus sępe accidit, magnam apud Gallos inuidiam conflauisset. At Palicia cùm Alberti temeritate atque arrogantia maximè offensus, tum ipsa etiam parum opportuna Lotrechij proclinatione commotus, Heluetiorum quidem studium prolixè laudabat: sed consi-

lium de oppugnandis castris, vt summæ insaniæ, funestęque audacię plenum, æquis auribus ferre non poterat, sæpe dictitans, se qui in Italia bellando consenuisset, probè agnoscere, et Piscarij iuuenis vim, qui strenuè pugnare esset solitus, & Prosperi senis artes, qui peritè castrametari cum alieno incommodo, & præcipua sua cum laude didicisset. Non videri sibi rem Gallicam eò desperationis esse perductam, vt tanquam in extrema necessitate confligere, & superari malint, quàm cunctando animi impetum optima ratione moderari. Proinde quid tutius, & melius quàm loco medio inter Mediolanum, & castra hostium se insinuare? Ibique positis castris, eos vrbe & commeatibus interclusos ad id cogere, vt iniqua conditione dimicent: aut si castra inuadere audeant, aut certè si Mediolanum redire velint, æquo loco pugnandi faciant potestatem. Posse equidem Lotrechium, qui ius imperij habeat, & tum & aliàs cùm velit, malè pugnare: cæterùm sani imperatoris munus esse, nunquam prouocare hostem, nisi antè explorato euentu non dubiam sibi victoriam firma ratione promiserit. Tum verò Lotrechius non segni, inquit, cunctatione sedendo, sed viuida virtute pugnando opus est, vt amissum decus & imperium omnino recuperetur, quòd hercle fieri non potest, si Heluetios iam abeuntes nullo edito virtutis opere domum abire permittimus. Igitur parate arma, vt hodie bellum alterutro pugnæ exitu finiamus. Ad id Palicia, Dij, inquit, insanis, & audacibus adsint: ego certè, ne periculo defugisse videar, in prima legione pedes pugnabo. Vos Galli equites fortiter operam nauate, vt Fortuna nobis potius in re aspera quàm animus defuisse videatur. Itaque ante Solis exortum Albertus legiones Heluetias (erant enim circiter quindecim millia hominum) cum tormentis educit, adeò vecordi vel certè fatali superbia inflatus, vt neque Lotrechio neque Paliciæ tantis ducibus vlla in re penitus obtemperaret, sed Barbaro fastu polliceretur se rectà fronte in Cæsarianos impetum esse facturum. Nec mora, Lotrechius Nauarro atque Baiardo, qui locum et castra hostium explorarent præmissis, ex omni Gallico equitatu duas acies facit, primam Lescuto fratri attribuit in terga hostium magno circuitu deducendam, ipse cum altera subsequitur. Venetis qui ad læuam erant, fuit iniunctum, vt præeuntibus Heluetijs terga omnium ex tuto, aut certè remotiore cum periculo clauderent. Ioannes porro Medices cum equitatu suo, qui erat ex vtraque armatura valde mirificus, expeditisque cohortibus Italicis, quæ nomen eius sequebantur, cuncta agmina præcedere iubetur, vt huc & illuc concursando, hostibus prospectum adimat, & nullum hostium antecursoribus explorandi locum relinquat. Ita legiones abscondente Medicis equitatu, nequaquam ab hostibus conspectæ, magnis passibus appropinquant. Primi tamen Lescuti equites à Cæsarianis ad leuam inter arbores micantibus armis conspiciuntur. Sed adeò lato viæ flexu iter habentes, vt castra prætergredi, & Mediolanum petere viderentur. Interea Piscarius quo nemo constantius in repentinis casib. animi iudicium conseruauit: Castalium cum ala pręcurrere iubet: eo prouecto, cum Mediceis equitibus prælium exoritur, modò ij, modò illi pelluntur: interueniunt sclopettarij extra ordinem, seseque adeo permiscent, vt neque his de Heluetiorum aduentu, neque illis de situ, atque ordine castrorum quicquam certius cognoscendi vlla facultas daretur. Erant, vt diximus, ante fossam tormenta opportunè collocata, peditatus in quatuor acies, æqua tamen fronte ita distributus, vt alternis

vt alternis ſpacijs Hiſpani & Germani miſcerentur. Præerat Germanis Georgius Franiſpergus ingenti corporis & virium mole conſpicuus: ſclopettarij ante haſtatorum producti ordines totam in longitudine frontem obtinebant, quibus Piſcarius tam nouo & ſolerti, quàm poſtea felici inſtituto præcepit, vt non prius ignem ſclopettis immitterēt, quàm Volagnem ad ipſius imperium primò diſplodentem conſpexiſſent. Primis autem ordinibus imperat, vt cùm ſclopettos emiſerint, ſtatim in Genua ſe proclinent, ac eos rurſus adimpleant vt ſecundo ordini ſine anteriorum periculo protinus diſplodendi facultas detur. Idem vt faciant ſecundis imperat, atque item tertijs & quartis, ſcilicet, vt cùm vltimi emiſerint, rurſus primi & ſecundi ad emittenda quæ repleuerint, celeriter expediteque conſurgant. Atque ita inceſſanter mirabili repetito ordine veluti perpetua pilarum grandine, vt priuſquam manus conſeratur, hoſtiū legiones conſternantur. Non defuit Piſcarij conſilio euentus: Heluetij nanque emiſſis prius maioribus tormentis cùm appropinquarent, incitati vehementi curſu nihil de iniquitate loci ſuſpicantes ad foſſam peruenerunt, vbi opportunè à Piſcario cuncta quietè ſimul atque celeriter adminiſtrante, emiſſa repentè ſclopettorum procella, adeò fœda ſtrage edita, momento temporis afflicti oppreſsique ſunt, vt non modò ſigna, ſed integræ cohortes vno impetu conciderent: ipſe tamen Albertus ante alios intrepidè per aggerem connixus, Franiſpergum ſibi cognitum, & probroſo nomine compellatum petit, adactaque in coxam haſtæ cuſpide, illum vehementi ictu ſauciat, ſed ipſe ibi protinus telis vndique petitus opprimitur. Ea quoque audacium manus, quæ inſano impetu ſucceſſerat, à Germanis pariter, & ab Hiſpanis ex ſuperiore loco ingruentibus facilè conciditur: quo incurſu vulneratur in brachio Alfonſus Vaſtius, qui quum primò cum haſtatis humi ſtratus, præteruolantes pilas euitaſſet, nō procul à Franiſpergo in hoſtes demum erecta acie procurrerat. Cæteri Heluetij per cumulos occiſorum, & interpoſitas haſtarum ſtrues, diu conflictati terga vertunt. Eodem quoque tempore Leſcutus circumducto equitatu in tergo hoſtes adoritur: ſuperatis duabus foſsis caſtra irrumpit. Ambroſius Landrianus Sfortianæ alæ præfectus funditur, & capitur: tabernacula ſternuntur: Antonij Leuæ, & Terminei reguli tentoria, vaſaque argentea lixis & calonibus cedunt. Fit longè maximus tumultus totis caſtris: pauor, non modò milites, ſed ipſos etiam occupat Duces: recipit tamen celeriter ſe ipſum ex rei repentinæ metu Proſper, et equites inſtructos Adurnio, et Coliſano impigrè adiuuantibus, adcurrenteque ante alios Antonio Leua, turmatim Gallis opponit. Iam in ponte Leſcutus ſingulari virtute pugnabat, quo ſi eſſet potitus haud dubiè ad latiſsimam Cæſarianorum ſtragem edendam Gallicus equitatus irrupiſſet, quum Sfortiani equites à militari via promotis ſignis prælium exceperunt: adcurrit etiam propere ſubſidio ſclopettariorum Italica cohors, itemque Inſubres qui loco tutiſsimo trans emiſſarium minora tormenta cantarijs ligneis impoſita in tranſuerſos hoſtes emittebant, aderat eis aſsiduus cohortator Franciſcus Sfortia: varium et atrox erat prælium, vti in loco non modò foſsis, et prealtis riuis, ſed tabernaculorum funibus, & multis longurijs ad alligandos equos præfixis, vndique prepedito. Pugnabatur tamen acerrimè in ponte: ibi enim ipſe Leſcutus phaleris, & plumea criſta inſignis magna vi perrumpere contendebat. Nec deerant æmulatione decoris Memorantius atque Baiar-

dus & Pontiremius Ducum promptissimi: itemque Federicus Bozolus, qui in militarem viam penetrarat: sed obstabat Gallorum equitum virtuti loci iniquitas. Nam neque densatis turmis perrumpere, neque sese tueri poterant, quum nullum pedestre subsidium adduxissent. Itaque Galli qui in ponte pugnabant, pluribus vtrinque in profluentem fœda hominum, & equorum strage præcipitatis deturbantur: confoditur Lescuto equus, & mox quum alium sumpsisset, gladio in os per casside buculam coniecto vulneratur. Cadit et Baccalaurea Brionij signifer: Vgoni Pepulo crus pila traijcitur: vexilla Gallica rapiuntur: sclopettarij qui vltra fossam erant, in latus hostium versi frequentib. sclopettis magnum cataphractis, et eorum præsertim equis inferunt detrimentum. Interim deleta primum Heluetiorum acie, è peditatu victoria conclamatur. Is lætissimus clamor per manus defertur ad postremos: Gallis illico animus concidit, Cęsarianis augetur: explicat se pugna Lescutus, & singulari constantia, quanquam multis amissis equitibus se recepit ad Lotrechium fratrem, qui conspecta Heluetiorum cæde, & fuga, constanter in acie substiterat. At Piscarius vbi stratis primis ordinibus perturbatas, & in fugam versas legiones hostium vidit, quantis maximè valuit precibus, & obtestationibus Franispergum & Germanos est cohortatus, vt signa protinus inferendo, fusorum terga cæderent: de gente Germanico nomini inimicissima vindictam sumerent, et denique absque vllo periculo summa victoria potirentur. Id quum ab eis qui insolenti contumacia dicto audientes esse nolebant, & triplex stipendium incondito fremitu flagitabant, nequaquam impetraret, vt exemplo accenderentur, Hispanorum tres cohortes emisit: eæ quod effusæ præcurrerent, nec Germani sequerentur, amisso Guinea Centurione prope sunt circumuentæ, cùm ab Heluetijs, qui tormenta retrahebant, tum à Ioanne Medice, qui ex transuerso illatus cum peditum atque equitum valida manu, abeuntium Heluetiorum terga protegebat. Cæsariani tamen equites Prospero imperante, et Piscario vt maturarent vultu iracundo flagitante, vestigijs institerunt: atque ita Medice audacter in eos vexilla conuertente, equestri prælio duabus amplius horis decertatum. Nam & Galli, et Veneti leuis armaturę equites ad Mediceum vexillum vndique confluebant. Cæterum ab initio prælij stratis Heluetijs, Venetæ copiæ fermè omnes Theodoro Triuultio Duce, nec tentato quidem certamine sese receperunt. In primo congressu, aut postea ex vulneribus circiter tria millia Heluetiorum periere, & in his quatuordecim noti duces, in queis secundum Albertum Petram, Arnoldus Vnderualdius strabo auctoritate & virtute animi plurimum eminebat: e Gallis vero desiderati sunt Miolantius & Ghiscia, duoque nobilissimi iuuenes, Monfortius atque Tornonius. Ex Cæsarianis autem Petrus Colisanus regulus ex gente Cardonia Piscarij auunculus, qui cùm galeæ bucculam subduceret, scorpionis sagitta per oculum traiectus interijt: ita vt fatali Cardoniæ familiæ potius, in qua tot Duces Mars immitis abstulerat, quàm sua peculiari sorte extinctus esse videretur, quando vnus tantum toto exercitu scorpio sit repertus, quo ignobilis eques eam sagittam in incertum ad illius egregij viri necem emiserit. At Piscarius quanquam omnium voce & gratulatione, cùm singularis industriæ, tum eximiæ virtutis parta laude fruebatur, vix vllam tamen animo & vultu lętitiam præferebat: nam frendens, et gemens incomparabilis gloriæ victoriam fœda germanorum contumacia

tumacia & consternatione, sibi è manibus ereptam fuisse querebatur. Postero autem die, quum fusis, atque perterritis instandum esse censeret, Gallicæ copiæ omnes dissoluuntur: Heluetij amissis Ducibus domum continuo per Bergomatem agrum contendunt: ad Tritium Abdua traijcitur: Veneti in Brixianorum fines recedunt: Lescutus, & Ioannes Medices Cremonam, Bozolus cum reliquo equitatu Laudem Pompeiam proficiscuntur. Lotrechius, Palicia, & Bastardus trans Alpes in Galliam abeunt, vt coràm de statu rerum & de infelicitate eius prælij Franciscum regem doceant. Quibus reb. cognitis, Cæsariani Mediolanum reuertuntur. Interea Franciscus Sfortia pecuniam sedulo conquirit adiuuantibus præclarè ciuibus: militi stipendia persoluit: plures donatiui nomine vestibus laneis, & sericis liberaliter exornat: atque ita exercitus omnibus rebus instructus, septima die postquam ad Bicoccam tertio Kal. Maias est pugnatum, ad oppugnandam Laudem sub signis educitur. Antecedebat Piscarius more suo cũ Hispanis & expedito equitatu. Prosper cum Germanis & graui armatura, maioribusque tormentis sequebatur. Quum præcurrerent equites, & in portis tumultuarium prælium cierent, Baro Castellarius cohortis præfectus, vir Gallico ingenio, Hispanorum audaciam minimè ferẽs, se quin erumperet, cõtinere non potuit: eum etiam nonnulli equites sequuntur: illicò miscetur pugna: superuenit Ioannes Dorbinus cum sclopettarijs: Galli cedunt, ipse Baro tam fortiter repugnans, quàm temerè fuerat egressus, vulneratur & capitur: ita Hispani compulsis intra portam Gallis, suburbanis tectis potiuntur. Fit magnus tumultus ad portam, quum quisque metu incitatus, per semiadapertas fores ingredi conaretur. Aduolat eò Piscarius, Baronẽ vulnus obligantem bono animo esse iubet, quum ridendo percunctaretur, an magnis munitionibus atque præsidijs mœnia firmassent, ab eo cùm dolore vulnerum, tum eruptionis infelicitate vehementer perturbato didicit, nihil intus è disciplina fuisse præperatum. Tum verò nihil cunctandum ratus, vndique copias admouet, tumultuosissimo pugnæ genere propugnacula murumque subeunt: sclopettarij mœnium coronam defensoribus nudant: scalæ apponũtur: nonnullis intra portam per ruinas interfectis, portulæ fores reuulsis vectibus impelluntur: irrumpunt cohortes, & vrbs vndique capitur. Alfonsus Vastius inter primos murum conscendit: tum verò Hispani in forum conglobati peruadunt: vndique Galli capiunt. Bonauelles & Bozolus qui cum mille amplius equitibus eadem hora per aduersam portam aduenerant, inermes & discincti vltra Abduam profugiunt. Eos Castalius in primis & Epirotæ equites duce Constantino effusi ponte ligneo persequuntur. Sed duces ab ignobili habitu facilè neglecti, quum ornatiores tantùm equites caperentur, Cremam incolumes fœda fuga perueniunt. Captæ sunt quatuor alæ equitum cum vexillis, paucis admodum interfectis, sed magna equorum & armorum præda Hispanis cessit: multi quoque Laudensium qui Gallico nomini impensius fauebant, pecunia sunt mulctati. Eo incommodo recepto, reliquæ spes omnes Gallis sunt accisæ: nam ætate nostra nunquam simul ex Gallica gente tot equites vllo in bello captos fuisse constat. At Prosper qui graui agmine sensim appropinquabat, vtpote qui vrbem nisi magnis operibus, admotisque tormentis expugnari minimè posse iudicabat, vbi mœnia manu capta, & tot equites oppressos incredibili celeritate virtuteque Piscarij didicit, animo

F 3

haud mediocriter est commotus vsqueadeò apertè, vt publicam lætitiam cæco & ignobili quodam liuore perfunderet, quasi iam Piscarius qui tricesimum annum vix attigisset, ipsius veterani ducis gloriæ maximis operibus æquaretur.

LIBRI SECVNDI FINIS.

LIBER TERTIVS.

CAPTA Laude Pompeia, Piscarius ad Pisleonem est profectus: id erat oppidum Cremonensi via in Abduæ ripa positū, nouo præsidio & antiqua munitione firmissimum: eò cùm venisset, inspecto situ, & tentatis præsidij viribus, reperiebat non facilè posse capi, nisi magno aduecto tormentorum apparatu: neque item obsideri nisi longissimo labore: quoniam præfectus trium mensium cibarijs arcem abundè repleuisset. Relinquebatur vt quantis maximè posset artibus & machinationibus hostes terreret, & vineas agendo, & statuendis maioribus tormentis subiecta loco repurgando egregiè simularet, se id oppidum vi capturum, ac protinus euersurum, nisi priusquam ingentia tormenta conueherentur, deditionem fecissent. Igitur ad eam consilij speciem vt vndique terrorem incuteret, circuibat oppidum: aditus omnes succedentibus expeditis sclopettarijs pertentabat: iubebatq; eos vt ex protectis locis diligenter obseruarent, si qui inter murorum pinnas versarentur, atque eos destinatis ictibus ferirent. Sed dum ipse medius inter Bustium & Mercadum centuriones ponticulum transiret, suæque prudentiæ & agilitati confisus, vt qui pericula incerti euentus ingenti animo semper contempsisset, pari hostium diligentia penè est interfectus. Tres enim scloppettarij defensorum longè peritissimi, ab occulto muri loco intenti obseruabant, an aliqui ex Hispanis apparerent, in quos certis ictibus tormenta minora conijcerent: atque ita accidit, vt cum Bustius & Mercadus extemplò grauiter icti cecidissent: iam tertius in Piscarium sedulò collimans, ignem immitteret, cùm repentè Ticinensis centurio cognomento Fraterculus, iniecta manu accensum funiculum auertit, alta voce inclamans, Dij prohibeant, vt hodie ducum fortissimus atque idem militum parens, & qui nos vel hostes alit, nostra sæuitia concidat: quin potius eum seruemus, vt superfit qui bella ex bellis serat, ne nobis qui stipendia sequimur, segni in pace fame sit pereundum. Erat enim adeò propinquus arci, vt ab toto corporis habitu, & à rutila præsertim barba facilè nosceretur. Nec multò post hic ipse Centurio cùm certam muri partem nequāquā à præfecto, vti opporteret, munitam esse quereretur, territusq; imminentis periculi denunciatione colloquium postularet: Castalius arcem ingressus, tantum minarū Piscarij nomine simulanter effudit, vt præfectus magnopere conterritus, deditionis tabellas obsignarit. Ita oppidum quod neque vi, neq; obsidione nisi admodum diuturna capi posse videbatur, verbis ac vna tantum oppugnantis authoritate hosti celeriter est ereptum. Nemo enim Piscario omnis generis hominib. vel alliciendis sermonum benignitate, vel præsenti atrocium verborum fulgure perterrendis effi-

rendis efficacior atq; vehementior fuit. Pisleone amisso, Lescutus qui Cremonæ erat, quanquam singulari dolore erat affectus, nihilominus operam asiduè dabat, vt mœnia munirentur: pecuniam quoque vel summa acerbitate à ciuibus exigebat vt copias aleret, & sese quam diutisimè tueretur. Cæterùm Piscarius tam læto rerum successu ad summam victoriam vtendum ratus, Cremonæ mœnibus copias admouit. Venit & eo Prosper cum reliquis copijs, & magnus rerum omnium apparatus Francisco Sfortia subministrante in castra Mediolano conuehitur. Erumpebat sæpe Ioannes Medices, itemq; equites Galli & expeditæ cohortes, mutuisque acceptis & illatis detrimentis quotidie certabatur. Iam proferri tormenta cœperunt, cùm Lescutus suadentibus Gallis de dedenda vrbe cogitauit. Erat enim omnibus rebus impar, & aduerso rerum successu potius quàm animo fractus, postquam à Fortuna deserebatur, nullum honestiorem afflictis rebus exitum videbat, quàm vt tot viros fortes qui secum toties egregiè pugnassent, non iniqua conditione conseruaret. Hæc dum agit, misisque ad Prosperum atque Piscarium nuncijs, se daturum obsides impetratis inducijs pollicetur: eius rei haud vanus rumor ad Ioan. Medicem defertur. Is vt erat ingenio ferox, & plerunque violentus, eam contumeliam vix ferens, quòd non esset in eius rei consilium admissus, adeò ira protinus exarsit, vt palàm ferocibus verbis se contemni quereretur, iuraretq; sumpturum sibi consilium, vt iniuriam vindicaret, & stipendia debita militibus suis soluerentur: merebant enim iam tertium mensem sine pecunia cohortes & equites: hoc enim Lescutus vna tantùm propinqua spe eius pecuniæ quæ è Gallia mitteretur, & peramplis item pollicitationibus sustentabat. Itaque milites vbi ducem iratum vident, & clam à Gallis agi de compositione, & se deseri audiunt, cùm meritis stipendijs fraudari magnopere timerent, vti conster natis mos est, stipendia turbidis clamoribus editis efflagitant: signa conuellunt, & tormēta quæ in hostes erant conuersa, à mœnibus reducunt, tanquam inuasuri Gallos vti hostes, direpturique vrbem, aut portam quam præsidio tenerent, hostibus proditurі. Tumultu exorto, prodit in publicum Lescutus, nec dubitat quin ad seditiosos milites contendat, confisus ingenio Medicis, quem vti facilè irasci solitum, ita citò placabilem nouerat, eum comiter appellando, & apprehensa dextra deprecando, lenisimis orabat verbis, vt milites sedaret, sibiq; ignoscere vellet, si quid ipso ignaro cum hostib. tractasset, quando nihil adhuc rebus integris esset confectum. Debere eum qui eo sanguine eaque familia esset genitus, quæ nihil dedecoris admittere consuesset, ante omnia beneuolentisimi regis causam spectare, cuius liberalitate non modò stipendia, sed priuata strenui cuiusque militis merita cumulatè persolui possent, si vel modici temporis expectatione patienter vterentur. Ad ea Medices, se quidem iure iratum esse respondit, sed in honorem regis eam iniuriam facilè remittere, modò militibus stipendia soluerentur. Rem enim esse summæ iniquitatis occultis pactionibus bellum finire, vt extemplo dimisi milites debitis stipendijs fraudentur: sibi in animo esse quo ad vita superfit, militum suorum causam tueri: neque eos laceros, egentes, vulneribus debilitatos decipi à quoquam & proijci velle pati: quando in eo verum decus, verámque laudē reponeret, si fortisimos milites suum secutos nomen ab iniuria defendisset. Enimuerò se Gallorum morem agnoscere (vti satis esset euulgatum) qui Italos vel fortes & fideles in summa felicitate despiciant, & in dubijs belli

rebus, cum forti eorum opera studioq; egeant, humaniter & liberaliter obseruent: cùm verò Fortuna vltimos calamitatis casus attulerit, vti trepidi et sibijpsis tantum consulẽtes, turpißima quędam obliuione destituant. Hęc cùm tumido ore altius proferret, interuẽtu multorũ ducum, arridenteq; Lescuto colloquium dirimitur: ad leniendas verò cohortes Lescutus quantum potuit à quæstore pecuniarum sumpsit: itemque aliquot argentea vasa ab amicis mutuò accepta in partem stipendij Mediceis cohortibus diuisit: atque ita pacatis militibus facilè Medices ad officium est reuersus. Sed Lescutus secum ipse reputans quo in periculo versaretur, & cohortes seditiosè semel agitatas iterum similia comminari, flagitioseque deficere posse conspiceret, perquam maturè de dedenda vrbe cum hoste transegit, quando desperatis auxilijs in summa rei nummariæ difficultate constitutus neque nouas parare copias, neque veteres alere facilè posset. Ita datis obsidibus conditionum tabulas obsignat, quo ad è Gallia literis regijs comprobentur. Nec multò pòst cuncta rata habuit rex Franciscus, Cremonaque dedita est. Lescutum cum tot Gallorum agmine in Galliam transeuntem, Prosper atque Piscarius summa comitate liberalitatéque Ticini susceperunt, vbi per conuiuia & saltationum ludos apud nobiliores matronas aliquot diebus substitit, atque inde in Galliam ad regem est profectus. Vnus omnium Gallorum Causentius Vasco Leuci oppidi ad Larium lacum pręfectus, cùm ex conditionibus id reddere iuberetur, Lescuto non paruit: haud digna tamen visa est causa Cæsarianis eò tum victrices copias conuertendi, quando iam duces post tot partas de hoste victorias, maius atq; præclarius bellum aduersus Ligures vehementibus consilijs atque animis agitarent. Cremona in potestatem redacta, extemplò copijs omnibus Padum traductis, bellum aduersus Ligures susceptum. Nam Octauianus Fregosius ex professo Gallicum nomen tuebatur. Is ab initio belli hostis fuerat iudicatus, quoniam superioribus annis inopinata defectione Franciscum regem in Italiam euocasset, quo iniquo vel ingrato consilio sibique in primis & patriæ exitiali, inexpiabile odium Cæsaris & Leonis maximè pontificis sibi concitarat. Piscarius quoque qui pulsis Adurnijs Octauianum in patriam reduxerat, & principem constituerat in ciuitate, Hieronymo Adurnio vehementißimè fauebat: is tum in castris aderat, hortabaturque Cæsarianos duces, vt maturè Genuam contenderent, vt oppreßis vel eiectis Fregosijs, nemo demum qui Gallicis partibus studeret, in Italia relinqueretur. Erant enim Genuenses socij ante alios, Gallo ad reparãdum bellum repetendamq; Italiam maximè opportuni, per se etiam pecuniosi, & nauali apparatu adeò potentes, vt Cæsariani minimè dubitarent, Gallorum spes omnes ac spiritus frangi, si omnę Ligusticum nomen ab eorum fœdere atq; amicitia, aut vi aut pactione aliqua discessisset. Itaque Cæsariani Genuam contendunt: Prosper Columna cum quo etiam erat Franciscus Sfortia, vt ad exprimendã deditionem bello suscepto maior authoritas adderet̃ cum Germanis ad eam Portam posuit castra, quæ ad Feritorem amnem ducit: Piscarius & Hieronymus Adurnius cum Hispanis atque Italis per suburbana tecta ad aduersam sancti Thomæ portam mœnibus successere. Ante omnia Piscarius per præconem edixit, vt Genuensium villis atq; delitijs parceretur, adeò seuera lege, vt Spinosam equitẽ vilißimæ prædæ intentũ, laqueo è fenestra suspenderit. Volebat enim nequaquam exacerbatis

ciuium

clusū animis cuncta experiri, vt sine sanguine et perturbatione ciuitatis Frego sij pellerentur: sicuti antea Adurnios singulari æquitate animi patria & principatu vltro excedentes, in altera rerum fortuna pepulisset. Id Hieronymus Adurnius diuini vir ingenij sollicito animo vt feliciter eueniret, optabat potius quàm sperabat. nam Octauianum natura constantem & impauidum esse nouerat, & Federicum fratrem Salernitanum antistitem, virili potius quàm honesto consilio contemptis belli periculis nunquam passurum arbitrabatur, vt ignobili metu & principatus & patria relinquerentur, nisi prius, cuiusnam hæc futura essent, Marte iudice certaretur. Nec deerant è Fregosia factione turbidi acerbique homines, qui vt egregium studium erga principem ostentarent, vires hostium inanibus eleuarent verbis, & sese, vxores & liberos pro eius salute ac dignitate, si animum minimè desponderet, deuoturos testarentur. Erant in præsidio circiter quinque millia externorum & maximè Corsorum militum præter cohortem prætoriam & ciuium ac montanorum Ligurum turbam, quæ arma alacriter ceperat, quasi veteris gentis consuetudine cū eiectitijs ac exulib. aduersę factionis, non cum veterano ac externo hoste foret dimicandum. Aderat Andreas Auria vir acutus & egregiè fortis cum classe aliquot magnarum nauium & triremium septem: expectabaturque Nauarrus cum Gallicis rostratis, qui expugnandarum & muniendarum vrbium artificio metuendus euaserat. Quib. de causis nonnulli Fregosiorū clientes sublatis animis seruitutem et cathenas ad remos petulanter Hispanis atq; Germanis minabantur, eosque talem eius belli exitum infelici temeritate laturos prædicabant, qualem patrū memoria Galli, & demum Sfortiani sub ipsis Genuę mœnibus pertulissent. Cum is esset ferè tota ciuitate animorum habitus, Piscarius senatum per literas misso caduceatore monuit, vt sicuti superioribus temporibus fecissent, in extremo rerum omnium discrimine sapientes esse vellent: felicitate Cæsaris & virtute inuicti exercitus eas partas esse victorias, quæ documento esse possent sanis hominibus, nihil vltra in exitiali contumacia persistendum. Proinde Gallicum iugum excuterent, quod semel fortiter atque feliciter excussum, Fregosij cum summa accepti beneficij obliuione, in miseras ciuium ceruices iniquissimè reposuissent. Si Fregosij vti antea Adurnij pręclara animi moderatione cessissent, principatu vrbeq; cederent, et cum Cæsare fœdus percuterent, ipsos suis vsuros legibus in libertateque futuros. Quòd si paucorum libidini vel amplitudini seruire vellent, nec vllo periculo perituræ patrię permouerentur, se daturum operam, vt Genuenses insanę peruicaciæ pœniteret. Similibus quoque literis Hieronymus Adurnius priuatim, & qui ipsius factionis ciues erant in castris, amicos & propinquos admonebant, ne labantem Gallicarum partium fortunam, cæca animorum obstinatione sustentare ac erigere conarentur: vt demum impares viribus, pro aliena salute conciderent: posse Octauianum, vti optimum ciuem deceret, præsenti periculo sese ac patriam eripere, vt alio demum tempore melioreque fortuna commutatis rebus redeundo incolumi patria potiretur. Verum fatali quodam morbo adeò potentium aures erant obstructæ, vt qui in consilio vigebant, & diram patriæ calamitatem haud vanis coniecturis ominabantur, liberè sententias dicere non auderent. mittuntur nihilo minus in speciem legati, ipsius tamen Fregosij familiares, vt interposita pacis mentione apparatum expugnandæ

vrbis aliqua ex parte retardarent. Sed Piscarius cognitis eorum consilijs, adeò intentus & omnis periculi oblitus collocandis tormentis idoneum locum quę rebat, vt se bis in vallem demitteret, quæ pro fossa muro iungebatur, & telis tormentisque hostium erat subiecta. Ab hac valle quum per accliuem & præruptum locum euadendo, scuto gladioque contentus eniteretur, ita in eum muri defensores accensis subitò minoribus tormentis grandinis modò pilarum procellam effuderunt, vt centuriones duos ex paucissimis quos secum adduxerat, lethaliter vulnerarent. Eo modo cum summa animi ac vultus securitate sese recipientem præfecti cohortium & centuriones circumsistere atque suppliciter orare cœperunt, vt quæ militum munia potius quàm ducum essent, militi relinquere vellet, nec se conijcere in id discrimen, quod non modò ipsius sed totius exercitus salutem respiceret, quando ipso perunte constaret, & præsentes atque præteritas victorias omnino perituras: ad quos sublando risu conuersus, quasi eorum ignauiam notaret, qui timore id munus defugissent: An vos, inquit, in vrbem crastina die peruadetis, nisi quæ vsui esse possunt, meis oculis explorem? agite igitur fortiter, & nostris humeris in hunc collem maiora tormenta comportemus, postquam inaccessa rupes in accliui boum vel equorum iuga non admittit. Tum verò tanta alacritate milites ipso adnitente cohortanteque tormenta sustulerunt, vt in aduersum montem momento temporis euolasse viderentur: ea in loco edito, qui Faba Græca dicitur, ab occidente sunt constituta, contra portulam Petræ munitę cognomine nuncupatam, quę ab angulo propugnaculi ex muro prominentis in proximos hortos perducit. Dum hæc parantur, Gallicæ triremes in portum ab alto Nauarrum intulerunt, cum exiguo tamen præsidio, cuius aduentu Recasentius Cæsarianæ classis præfectus tam cautus quàm imbellis, qui tormentarias pilas sulfureumque puluerem a Delphini portu comportare debuerat, in eo portu timore occupatus sese conclusit. Quę res magnum attulisset incommodum, nisi Piscarius ea omnia sarcinarijs iumentis per asperos & concisis callibus vndique prærruptos montes summa celeritate contra omnes naturæ iniquitates comportanda præcepisset, egregio studio et singulari diligentia et tum et aliàs semper vsus Othoni Flisci viri sacrati et Sinibaldi fratris, qui Fregosiorum hostes erant & magnis opib. impigrè Cęsarianos adiuuabant. Cum omnia ad expugnandam vrbem abundè essent pręparata, Octauianus legatos emisit, ne in tanto rerũ omnium discrimine à pacis conditionib. abhorrere, et ciuium salutem omnino negligere videret: cęterùm vti ferunt, per occultam syngrapham Paulum Bulgarum è legatis alterum monuerat, vt egregia simulatione rem extraheret, nec pacis tabulis à collega Thoma Cataneo, si fortè cum hoste de conditionibus conueniret, subscribi pateretur, vt ea mora ac interpellatione munitiones introrsus adaugeri atque erigi possent, quas Nauarrus animaduerso periculo, propere perficiendas esse curauerat. Hæc omnia eodẽ pertinere Piscarius intelligebat, vt simulatione pacis interposita, in muro ad defensionem maiora præsidia pararentur: prę dicabatq; se male opinari de ingenio Octauiani, qui tanquam Philosophiæ præceptis imbutus, vir egregiè moderatus existimari vellet, nec tamen insana libidine vllam omnino curam remitteret, vt dominatum quo nihil in tota rerum fortuna esset dulcius, cum alieno periculo tueretur. propterea Piscarius abiecta omni spe compositionis vi agendum ac omnino

omnino maturandum esse iudicabat, vt illius peruicaciam alienam prorsus ab eo discrimine, quod immineret, & veterem ingrati perfidiosiq; animi noxam comprobante fortuna, vindicaret. Verùm Hieronymi precibus ab instituta oppugnatione tardabatur. ille enim de patriæ salute sollicitus alias atque alias moras supplex cum lachrymis impetrabat, vt eo temporis spacio exirent legati, & nouæ conditiones de pace referrentur. Sed Piscarius quum legatos semper inanibus verbis illudentes non ad se, sed ad Prosperum contendisse, veluti ad æquissimum & maximum ducem audiret, iusto contumeliæ dolore exacerbatus, extemplo prælij signum proposuit, quanquam fama esset, legatos è portu ad Piscariana castra circumuehi cupiuisse, sed mari tum maximè commoto ac procelloso nauigationem tentare nequiuisse, atque ita ad Prosperum nihil ab ea parte oppugnantem esse profectos. Igitur Corberiæ viro peracuto tormentorum cura demandata, cæteris verò præfectis atque centurionibus opportuno in loco constitutis, ipse è monte digressus, ad eam quam diximus portulam contendit, eamque pice tædaque oblitam proprijs manibus ex aperto periculosoque loco coniectis facibus succendit: versabatur angustissimo in calle inter mœnia hortorumque macerias, ita vt ex transuerso è superioribus propugnaculis et in tergo, frequentibus sclopettorum pilis summo cum discrimine peteretur, multique circa eum viri fortes conciderent, & ab ea parte qua tormentis quati murus cœperat, conscendentium cohortium latera minore colubrina ferirentur: cuius vno ictu Hieronymus Segouia & Marra Salernitanus clari centuriones miserè discerpti perijssent. Qua rerum iniquitate plerique permoti, duce Ioanne Dorbino, qui inter præfectos summam apud omnes autoritatem obtinebat, ad Piscarium adcurrerunt, suppliciter deprecando ne diutius eo in loco moraretur, sed sese sensim subduceret, imperandoque potius quàm præliando, & suum ex tutiore loco impleret munus, & milites singulis cohortibus officia præscribendo ad subeundum hortaretur.. Tum verò ille oculis igneis atque minacibus conuersus, aut hîc, inquit, egregiè cadendum est, aut omnino per hanc portulam ad victoriam irrumpendum: quando in receptu dedecoris ac ignominiæ pleno nulla salus ostenditur. Ad id Ioannem Dorbinum ferunt, qui Hispanorum ducum longè fortissimus omnibus in prælijs extitisset, recessisse paululum, & trans maceriam sese tuto in loco à tormentis protexisse, neque prius quàm vrbe vndique capta prodijsse. Iam fores adeò vehementem flammam conceperant, vt militaribus securibus & gladijs concrematæ tabulæ ad magnum hiatum facilè foderentur. erat is locus, vt diximus, peranguſtus, ita vt multis cadentibus ipsa cadauera calcarentur. Nam in tergo ab his propugnaculis quæ in superiore mœnium parte in accliues erecta colles defensoribus erat plena, & introrsus per portulam quam duæ prætoriæ cohortes defendebant, Hispani, Italique milites densati in vnum portæ vestibulum, insigne detrimentum accipiebant, quum Piscarius Corberiam monuit, vt tormenta librari, & cùm signum ipse dedisset, emitti supra mœnia iuberet, vt Genuensium ordines in ipso prælij committendi momento turbarentur, aliudque item tormentorum ex obliquo introrsus in portulam dirigeret, ac simul in inferiore propugnaculo, quod est haud multo spacio supra sancti Thomæ portam, defensores duobus falconibus crebrò peterentur, ne ea colubrina nisi cum exitio vti possent, qua duos, vti diximus,

carius in prætorium ascendit, Octauianumque Fregosium pedibus ægrum in cubiculo rerum euentum expectantem comprehendit: Federicus eius frater ad ter triremes elapsus est: sed portum tenentibus Hispanis, & Trierarchis fuga & tumultu suorum præpeditis ægreque sese explicantibus, dum exceptus scapha prosiliret ad puppim, in mare procidit: sed eo periculo quod natare nesciret ita eripitur, vt multa ore hausta marina aqua pedibus suspensus, vt humorem euomeret, diu in trireme pependerit. Petrus verò Nauarrus dum scapham in portu quæreret, ab Hispanis capitur, deductusque ad Piscarium, propter veterem toties spectatæ virtutis gloriam, singulari humanitate nequaquam vt hostis excipitur. Eodem tempore à Bisamnis porta Prosper et Franciscus Sfortia introducti, Germanorum cohortes intulerant, omniaque plena erant fœminarum eiulatu, & horribili strepitu militum effringentium fores, et domos opulentas truculento impetu immanique auaritia diripientium: & erant qui omissa præda, in oblatas fœminas sæua libidine grassarentur. Sed Piscarius in equum sublatus fœminarum pudorem atroci, sed præclarè admodum facto peregregiè defendit. quum enim vir Genuensis aspectu nobilis ab ipso transeunte tanquam à milite insigni auxilium postularet, quòd vxori à duobus Hispanis inter lachrymas vis inferretur, extemplo ad eum solus ingressus, alterum paxis crinibus matronam attrectantem gladio transfixit: alteri verò per scalas euadere conanti immani ictu tempora discidit. His interfectis & in publicum è fenestra præcipitatis, & præcone circumemisso, nemo demum vllam ingenuam violauit. Opportunè quoque eius adcursu orante obtestantéque Hieronymo Adurnio, Crater ille ex ingenti ac admirabili smaragdo, qui in sacrario templi maximi custoditur, depulsis inde militibus est conseruatus. Sed biduo opulentissima ciuitas auaritiæ militum cessit: eo minore tamen incommodo, quod Adurnius anteà cùm ab ipso maximè Piscario & Prospero, tum à singulis quoque centurionibus impetrarat, vt nemo ciuis captiui sortem subiret, nec se pretio redimere cogeretur: & templa, totiusque vrbis negociatorum mercimonia, quæ in publicis vectigalium essent officinis, inuiolata seruarentur. ciues itaque in vniuersum domorum suarum supellectilem à militibus vti quisque limen occuparat, certa pecunia redemerunt: excruciati tamen nonnulli barbara crudelitate aliquotq; patritij senes ab Hispanis interfecti, & in his Andreas Cicereius, Thomas Palauicinus, & Antonius Grimaldus: Brachium quoque sclopetti glande traiectum est Augustino Iustiniano Antistiti Nebiensi, variæ doctrinæ laude clarissimo: inde edictum est, vt nemo in alienam domum per vim irrumperet: qui dicto audiens non fuisset, laqueo puniretur: atque ita his, qui auidius prædæ hæserant supplicio protinus affectis, prædantium feritas est repressa. sed singularem afflictæ ac planè ruenti vrbi opem attulit, ne funditus euerteretur, haud ex toto inanis fama de aduentu Gallorum, qui transisse Alpes, et iam prope adesse nunciabantur: quem rumorem Hieronymus excitarat, vt miseris ciuibus celerrimè parceretur: & eum Piscarius, & Prosper, & Franciscus Sfortia simulato metu vehementer augebant. His artibus quarto die exercitus cum pretiosiore tantùm præda cohortante cogenteque Piscario, vrbe est eductus: quod prope difficilius fuit, si quis licentiam ac auaritiam in victoria militarem æstimare velit, quam vrbem cepisse. Tanta enim in Piscario authoritas eminebat, quam sibi seueritate, so-

lertia, & vna præsertim quæ præclarè militum animos ducit, rerum gestarum fœlicitate parauerat, vt nemo parere eius imperijs, vel oblata præda recusaret. Nauarrus demum iussu Cęsaris Neapoli in carcerem est coniectus: Fregosium in Aenariam Piscarius misit: vbi quum de redemptione summaque pecuniæ repræsentandæ contentiosius ageretur, primò emissus, sed mox ab Auersa vrbe in Ænariam retractus, peracri bile corpus podagra tabefactum occupante, haud quaquam senex interijt. Vir profectò præcellenti liberoque ingenio, ac inter eius ætatis viros insignes maximè laudando, si nunquam desertis veteribus amicis & socijs, vt sibi ac Italiæ exitium pararet, ad Gallos adeo properè defecisset. At Genuę constitutis magistratibus, lectoque senatu, Aontoniotus Adurnius Hieronymi frater, vir ingenio parum illustri, corporeq; podagris, et intempestiuis voluptatibus eneruato, quòd esset ætate maior, Dux creatur: ita tamen vt Hieronymus, qui arcem summa cum laude tormentis expugnarat, animi sui magnitudine virtuteque fraternam dignitatem sustinere videretur. Eo modo Genua cum tota Liguria in Adurniorum fidem sub nomine Cęsaris redacta, Piscarius ad Subalpina oppida, quæ ad Coctias Alpes Padúmque pertinent, exercitum duxit, vt Gallis si fortè proximis Alpibus transire vellent, quàm maximum ex propinquo timorem incuteret: ac simul in aliena incertę fidei regione, milites paratis oppidatim rerum omnium copijs alerētur. Quum esset Cariniano in oppido seueritatem exercuit non modò sibi ac exercitui vtilem, sed postea ad exemplum cęteris ducibus profuturam. Erat in exercitu onusto prēda, & propterea scortis & lixis vndequaque plenissimo, equorum incredibilis numerus, & iumentorum, quæ diram vastitatem afferebant agris & oppidis, & ignauum nimioque luxu diffluentem militem reddebant, tanta licentia corrupteláque, vt penè totus exercitus in agmine equestris esse censeretur. Quibus de causis permotus, per præcones edixit, vt singulæ cohortes quaternos tantùm equos alerent, pro præfecto, signiferoque duos, cęteros pro ægris, qui tamen à medicis inspecti equos per syngrapham gemma Ducis obsignatam, ad iter impetrarent. Id quum totis castris pronunciaretur, Vega Bæthicus insolentia militari ore sermoneque turbido in corona militum penè concionari cœpit, professus, si sibi animo iudicioque similes reperiret, se daturum operam, vt milites ea syngrapha non egerent: qui tot bellis atque victorijs effuso sanguine debilitati, non equis modò, sed curribus vehi, virtutis honore mererentur. Id quum resciuisset Piscarius, qui seditiosos milites, etiam vel læuissimæ consternationis authores, supra omne criminosum nomen vehementer oderat, initiaque semper seditionis fortiter opprimenda esse, inter præcipua disciplinæ præcepta didicerat, ad proximum oppidum ipse antecedens castra mutauit: quum itaque armatus exercitus constitisset in foro expectans, vt à magistro castrorum singulis centurijs contubernia præberentur, ipse ante prætoriam domum perblando vultu mollique sermone, vt iram biduo antè conceptam dissimularet, præfectos appellans, Ioannem imprimis Dorbinum, Salsedumque & Corberiam interrogauit, an Vega ille, qui petulantibus verbis cohortes ad seditionem penè concitasset, videretur esse castigandus. Nec mora, ij pari consensu pœnam illum iure mereri fatentur, sed differendam in aliud tempus censent, ꝗ veteranum insignem improbis ac audacibus maximè charum, et centurionum propè omnium familiarem, spectante

armatoꝗ

armatoque exercitu comprehendere nequaquam opporteret, ne perturbatis omnibus tumultus oriretur. Hæc quanquam verisimilia viderentur, in consilio tamen perseuerauit, vt maiestatis ac imperij nomen nulli esse obnoxium periculo, & seditiosis etiam terribile prorsus ostenderet. Igitur Vegam ad se vocari imperat, aduentantem cum globo militum, quibus siquid durius accideret, salutem suam commendarat, percunctatur, an in corona seditiose perorasset? inanique verborum circuitu sese excusantem, dato lictori signo, transfodi iubet: ipse eodem momento in alios gladios distringit, tanto impetu eos adortus, vt non modò Vegæ satellites cæsi fugatique sint, verum vniuersæ cohortes incredibili metu perculsæ, celeri silentique agmine toto excedentes foro, ad hospitia nondum designata defugerint. Id factum sicuti plerisque inopinatum, vehemens, & maximè seuerum apparuit: ita Piscario authoritatem mirum in modum accumulauit, quum eum milites vti in ipsa seueritate iustißimum extra odij nomen omnino metuerent, & contrà vti facilem sine contemptione plurimum adamarent, quum in summa etiam benigni & clementis animi tranquillitate grauißimus haberetur. Tantis reb. gestis Piscarius, quum in ore omnium præclara nominis fama frueretur, & aliqua spectatæ virtutis præmia tacitus expectaret, comperit Vincentium Cossam Prosperi familiarem castrorumq; magistrum, ex Hispania codicillos in amplißimis membranis retulisse, quib. Prosper cum summa rerum gestarum commendatione Imperator à Cæsare fuerat appellatus. Ea res animum eius ab recenti præsertim gloria ad honores amplißimos anhelantem vehementer perculit, et iusta quadam ira succendit: sperabat enim sicuti pari semper potestate, diuisum ex æquo imperium in castris exercuisset, vt nunquam sibi Prosper anteferretur: quando suis, & peditum præsertim spectatis operibus strenuè pugnando parandòque insignes victorias, non æquare modo eum authoritate, & florenti laude, sed illo inuicti & pugnacis animi vigore plurimum anteire videretur: propterea existimabat obtrectatorum verbis ac literis, rerum ab se gestarum famam malignè eleuari ac imminui apud Cæsarem: qui vti planè iuuenis, neque vllis adhuc interfuisset bellis, neque vnquam Italiam vidisset: in qua propter varias, & inexplicabiles principum voluntates, & factiones ciuitatum, non modò magnis opibus, sed summis etiam artib. ciuilis, & militaris prudentiæ, singularique animi magnitudine fuerat bellandum. Quibus de rebus in Hispaniam proficisci, & Cæsarem coràm adire constituit. Itaque accitis ad se cohortium omnium præfectis atque signiferis, qui iam diffusi per Galliam Cisalpinam in hyberna concesserant, docuit quàm sibi necesse foret ad retinendam dignitatem, vel brumali tempestate in Hispaniam ad Cæsarem nauigare: rogat vt se absente, vti Cæsar iuberet, Prospero pareant, neq; ob priuatam contumeliam reipublicæ desint. Nec multò pòst ab Genua conscenso nauigio Tarraconam aduehitur, & in vlteriorem Hispaniam ad Valleoletum vbi tum subsederat Cæsar contendit. exceptus est tanto Cæsaris, & procerum omnium studio, vt quum ad euitandam inuidiam, ne officij causa prodeuntes molestè distineret, noctu esset ingressus, singuli totius aulæ reguli ad eum salutandum eadem nocte innumerabilibus accensis funalibus conuolarint. Cæsar lætißimo vultu eum suscepit, & quòd paucißimis ante concesserat, honoris causa, propter se pari in sella asidere iußit: nec multò pòst consumptis mollioribus colloquijs, in-

gressus in grauissimos sermones Cæsar, præoccupata excusatione Piscarium obsecrauit, vt æquo animo ferret, q primus in exercitu locus Prospero fuisset attributus. Quando id ætati & pristinæ nobilissimi viri dignitati, veteribusq; meritis potius, quàm nouis rebus gestis omnino tribuisset: satis sibi ac omnibus prospectum esse, eas, quas Dij immortales dedissent victorias, magna ex parte manu atque virtute Piscarij esse comparatas: diuisaque gloria vtrunque largè atq; feliciter potiri. Ipsum hercle esse iuuenem, & Columniæ familiæ affinitate coniunctum, & ob id à Prospero filium vocari, proinde non esse ducendum ignominiæ loco, si iuuenis exactę ętatis seni, & parenti filius, primum honoris locum concederet: non enim defuturam occasionem, vt summa dignitate honestaretur, postquam eo splendore testatæ virtutis ante alios duces omnes eluceret. Piscarius ad ea respondit se nequaq̃ inuideri honori Prosperi, sicuti ille crescenti virtuti suę semper inuiderit, non libenter tamen se facere honoris existimationisq; iacturam, pro qua vel extrema quæq; forti animo ferre decreuisset, verùm sibi manifestè cessisse dedecori, q ei, qui semper ipsi in imperio fuisset exęquatus, tum demum tot editis veræ virtutis operib. parere cogeretur: proinde se æquo iure postulare vacationem honoris & præfecturæ totius peditatus quam obtineret, quandiu Prosper esset imperator: paratum tñ se, quum opus foret, priuati militis nomine fortissimam operam præstare, vt alienæ ambitioni potius cessisse, quàm voluntati ac officio militari defuisse videatur. Mansit demum in Hispania aliquandiu Cæsari maximè carus, singulari verò in honore ab omnib. regulis habitus: nam regio sumptu atque apparatu epulantem, et nihil vnq̃ nisi cum illustri grauitate et liberalitate incredibili, cùm priuatis tum publicis in reb. admittentem, certatim Hispani et Belgæ studiosè colebant. Discedenti verò id Cęsar indulsit, vt vacatione vteretur: ita tñ, vt si periculũ vrgeret vltro extraordinaria cõditione militaret. Concessit quoque vt Alfonsus Vastius patruelis in hęreditatis oppidorũ ipsi succederet, quãdo nulla ex vxore Victoria proles susciperetur, ipsumq; Vastium Cęsar alę cataphractorum equitum, quę M. Serdanij fuerat, pręfecit. prosecutus est etiam abeuntem decẽ millium aureorum donatiuo, quanq̃ Hispania atq; id totum iter ei amplius viginti millib. stetisset. Piscario felici nauigatione Neapolim reuerso, Franciscus Rex Galliæ renouato vetere equitatu, Heluetijsq; et Germanis mercede conductis, habitisq; tota Gallia peditum delectib. ingẽtes copias comparauit, vt adulta æstate, succisis statim frumentis in Italiam transiret, ratus ducib. suis, aut peritiam aut fortunam omnino defuisse, cum ipse vel solo regio nomine summas opes, summamq; authoritatem eo bello ad non dubiam victoriam esset allaturus. Sed eum à proposito cœptoque itinere inopinata defectio Caroli Borbonij deterruit: de quo homine qui Galliæ ac Italiæ dirus & funestus extitit, operę pretium est, vt strictim aliqua referamus. Is erat Galliæ regulorũ opulentissimus, sanguine coniunctus regiæ domui, Magisterque equitum à Francisco fuerat appellatus: qui honos sicuti militiæ in Gallia summus habebat, ita illum vti nimiæ suspectęq; potentię formidandum, tacita lege superiores reges aboleuerant. Fuit ei pater Gilbertus Mompenserius, qui Gallorum imperator victus ab Aragonijs, apud Baias interijt. Duxerat vxorem ex sorore Caroli Regis genitam vnde ei dotali nomine Borbonij principatus accesserat; ea morte sublata, et ob id cum socru contracta simultate, ad Heleonoram Cæ-

ram Cæsaris sororem oculos adiecit. Interim Ludouica Francisci Regis mater, quòd ex eadem Borbonia domo maternum genus duceret, non ambiguo iure ea oppida quib. Carolus Borbonius hæreditate creuisset, contestata lite repetebat. Tum verò Borbonius tantam iniuriam deprecari, obsecrari Franciscum vt matrem oppidorum suorum iniqua cupiditate deflagrantem compesceret, quando sibi nihil magis esset absurdum, quàm in iudicijs cum ambitiosa, & longè potentissima muliere, atque eadem Regis matre ad non dubium litis euentum colluctari. Rex eum vt bono animo esset hortabatur, nec de summa eius litis omnino dubitaret: in eo perseuerabat, vt controuersia senatus iudicio finiretur, ne maternũ animum vlla prorsus offensione perstringeret: quandoquidem inchoata iudicia quæ libera & incorrupta esse vellet, impedire nefas arbitraretur. Cæterùm si oppida matri essent adiudicata ingenti liberalitate se ostensurum pollicebat, quantum virtuti ipsius ac dignitati egregia animi propensione tribueret: veluti qui eadem aut certè multo opulentiora oppida post dijudicatam atq; æstimatam litem, benigna compensatione esset redditurus. Sed Borbonij animo semel alienato, & cuncta æquo grauius æstimanti alia contumelia accessit: nam ea die qua in finib. Neruiorum ad Valeutianum oppidum Francisco regi cum exiguis Cęsaris copijs ad certissimam spem victorię fuit confligendũ, primæ aciei cura quæ magistro equitum debebatur, Alanconio regis sororis marito fuerat attributa: quod adeo iniquo animo Borbonius tulit, vt iam instructa acie, & conspectis hostib. non modò copias suas Scaldã amnem, ponte quo rex antecesserat, non traduceret, sed etiam malignè cunctã do Ludouicum Normaniæ Seneschalcum cum ala nobilium equitum impigrè transeuntem in ripa suo importuno consilio retentare conaretur: octo enim millia peditum & peramplam equitum manũ ex Aruernis & Bois clientibus suis armauerat: quibus coactis virib. elatior factus minimè despiciendus videri posset: nec ideo moderari linguam sciret, quòd insanus & imbellis in honorem fœminæ sibi præferretur. Nec defuere demum amici & clientes, magnaq; pars equitum insignium singulari studio eius nomini dedita, qui sponte commotum & fluctuantem, turbidis sermonib. exagitarent. Erant hercle in Borbonio multę pręclarę virtutes supra regij sanguinis nobilitatem, & decora militiæ, perennis nec astuta liberalitas, militaris vigor, et vultus blanda grauitate ad alliciendos homines accomodatus. Cæterùm ingenium eius repentinũ nulla stabili ratione vel disciplina confirmatum magnopere perturbabat animus immodicus, inter varias spes semper anceps, & nouæ gloriæ appetens, vel si ea turpi facinore pararetur. Ob id in omni consilio ęstuosus & præceps euaserat: & quod insaniæ proximum fuit, in tota domesticę disciplinę ratione atq; ordine vsque adeo intempestiuus et dissipatus, vt ęmulatione regij splendoris propter inconditos sumptus multo ære alieno premeret. Quibus moribus facilè fiebat, vt primam secundũ Regem in regno Gallię fortunam fastideret, aut certè contemneret: modò vel leues iniurias etiam cum turpi labe nominis vlcisci videretur. Itaq; nefario suscepto consilio, cum paucis, & ijs quidem leuissimis hominibus coniurat. Cęsari & Henrico Britanniæ regi pollicetur, se Gallię regnum cùm Franciscus alpes transierit, excitatis ad arma clientibus adiuuantibusque Regulis qui vnà conspirassent, protinus inuasurum. Erat hoc factu nequaquã difficile, quoniam Franciscus nihil de fide subdubitans, eum Galliæ pre-

fidio cum regia potestate relinquebat. Sed cum esset in itinere Franciscus, indicante Argutio quodam ex coniuratis, insidiæ deteguntur. Constabat enim, Hadrianum Beurenum Belgam mercatoris habitu per Sequanorum fines in Auernos ad Borbonium penetrasse, initisque consilijs Heleonoram Cæsaris sororem, quæ Emanuelis Lusitaniæ Regis vxor fuerat, in matrimonium despondisse. Ad eum quoque è Britannia missus ab Henrico Rege Rosellus Anglus agresti habitu venerat, qui initæ coniurationis pacta sanciret. Nec mora, Franciscus magnis vndique contractis præsidijs, ad Molinum quod erat Borbonij oppidum summæ amœnitatis ad Elauerim amnem contendit. Eum ex ægritudine animi, corporis morbis factitio pallore simulantem alloquitur: docet quibus de causis nihil temerè de ipsius fide sit suspicandum, quando eius dignitatem longa beneuolentia & sanguinis necessitudine confirmatam, omnibus vel certissimis indicijs præferret: nec in animo inducere posset in homine longè nobilissimo, in Gallia secundnm se facilè primo, summis honoribus prædito, fortunis atque stipendijs cumulatè adaucto, perfidiæ scelus & proditoris nomē posse reperiri. quòd si eum existimaret tam nefario scelere contaminatum, non dubitaturū quin protinus in eius caput more maiorum animaduerteret. Tum verò Borbonius perfidiæ conscientia commotus, voce tremula Regiam manum sæpe exosculans apprehendit: supplex orat, vt nihil temerè de sua fide iudicet, quando obtrectatorum malignitate esset circumuentus. Agit demum gratias Dijs immortalibus, quòd talem sibi regem dederint, qui vel in magnis de salute suspicionibus, nihil de naturæ suæ lenitate penitus remittat: parceret tum sibi si maiestatem regij nominis asperioribus aliquando sermonibus offendisset: se enim in officio et fide perpetuò mansurum, neque Regiæ humanitatis & clementiæ magnitudinem vllo vnquam tempore memoria deleturum. Discedens ambiguo vultu Franciscus imperat, vt se in Italiam euntem subsequatur: sed Borbonius aliquandiu simulato morbo, & mora itidem interiecta, noctu profugit, auijsque tramitibus calonis habitu, comite Pomperano, cui vitam antea seruarat, in Sequanos & Cæsaris fines peruenit: atque inde in Italiam est profectus. Igitur Franciscus in Gallia sibi permanendum existimans, ne se absente, aut nouæ, aut non adhuc planè detectæ coniurationes erumperent, opportunè substitit: nam nonnulli illustres conscij, socijque Borboniani sceleris prodebantur, & antè alios Vraldus Heduorum episcopus, et Pictauius a Sancto Valerio oppidi Regulus, qui nobilium regiæ custodiæ equitum alam ductabat: & Hemarus Prieus vetus equitum præfectus, qui comprehensi sunt, quum minores Lorsinius, Aleria, Piscinus, Pelusius, & Moita Anoierius varijs itineribus Borbonium secuti feliciter effugissent. Guliermum Gofferium cognomento Boniuettum subtili ingenio, summa facundia, pacis & belli artibus abundè instructum in Italiam mittit: eum à præfecturæ maritimæ nomine quam obtinebat, Ammirantem vocabant. Fuere in eius exercitu triginta millia peditum, equitatus ingens, magnusque tormentorum numerus. Enimuero Veneti totius Italiæ præcibus expugnati à Gallorum amicitia discesserant, inierantque fœdus cum Cæsare, quo Cisalpinam Galliam ab iniuria Gallorum defendere tenebantur. Siquidem Iulius Medices qui Florentinorum rempublicam regebat: ipseque Hadrianus pontifex firmissimo studio Cæsari fauebant: Federicumque Gonzagam principem

cipem Mantuanum pontificijs & Florentinis copijs præfecerant. Videbatúrque omnibus defessæ tot bellis Italię pax reddi, si Francisco Sfortia Mediolani constituto, Galli qui toties bellum intulissent, ab Italia penitus arcerentur. At Boniuettus ab Alpibus descendens, adeo graui celerique impetu Nouariensium fines inuasit, vt tormenta nauibus imposita, quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detraxerant, ab antecursoribus raperentur, & Galli ponte, ratibus, pluribusque simul vadis amnem transirent, pellerentque Germanos ac Hispanos qui aduersam ripam perpetua custodia se tueri posse crediderant. Prospero enim graui atq; mortifero concepto morbo, lectica vectus, eò vsque castra promouerat, ita vt mox consilio locoque depulsus dum signa conuertit, tardeque gestatur, instantibus Gallis, haud mediocre periculum subiret. Constat Ioannem Medicem qui Iulij cardinalis precibus expugnatus ad Sfortianos superiore anno redierat, cum duabus tantùm alis equitum prima Gallorum agmina sustinuisse, pugnandoque incredibili virtute, & vehementi impetu sæpe hac & illac intercurrendo, spacium Prospero pedestribusque copijs quò se reciperent summa cum laude præbuisse. Prospero intra vrbem Mediolanum coniecto, eoque magis munitionibus mœnia prēcingente, Boniuettus ad Ticinensem, & Romanam portam castra promouit. Interim & eo forte die, quo Galli Ticinum traiecerant, Hadrianus pontifex morit. Grata eius mors Boniuetto extitit, quoniam summę authoritatis socius & fautor amplissimus Cęsari morte subtractus esse videbatur. Iamq; ipse Prosper adeo pertinaci valetudine vexatus extabescebat, vt iudicio sensuq; deficeret, et per Termineum regulū et Alarconem bellū administrare cogeret. Cardinales quoq; in factiones diuisi, cum Iulium Medicem qui candidatus ante alios illustris pontificatū petebat, tanq̃ Cęsarianū repudiarent, seditiosè comitia in multos dies extrahebant. Cunctabanturque subinde Veneti, neq; auxilia suppeditabant, quum expectarēt cuinam Cęsarianæ, an Gallicæ factionis Cardinali Pontificatus fortuna deferretur. Quib. de causis, Carolus Lanoius Belga, qui erat Neapoli prorex cum reliquo omni exercitu Mediolanum euocat. Is Piscarium obsecrat, vt secum proficisci velit, causaque Cæsaris, contumeliarum & contentionum omnium obliuiscendum putet: cum ipso iura imperij se liberali animo diuisurum, effectumq; apud Cęsarem, vt perquam maturè nouis honorib. potiretur. Piscarius qui nequaq̃ alienum ab ipsius existimatione fore iudicabat, si Proregi pareret, facilè Lanoio id obnixè petenti atq; imperanti est obsecutus, ob id maximè q̄ Didacus Figarola ab Hispania missus, id vt faceret, nomine Cæsaris postulabat. Sed nihil animo belli & gloriæ maximè cupido grauius accidere poterat, q̃ si id bellum tantis vndique opibus excitatum, ociosus in segni militię vacatione despectaret. Rebat̄ etiam virtuti suæ militariq; prudentię confisus cū imperito externoq; homine se non modò consortem imperij, sed rerum bellicarū consiliorumq; omnium moderatorē futurum: Prosperoq; demum quem sensim ex morbo deficere didicerat, cū vita excessisset, militari arrepto imperio successurum, quando sibi omnino is honos cum suopte merito, tum iudicio Cęsaris Lanoijq; præsentis grauissimo suffragio deberetur. Interea Boniuettus qui Mediolanū obsidebat, diuiso exercitu Baiardum & Bozolū ad oppugnādam Cremonā misit. Ii quū arcē introrsus circumuallatā fuisse reperissēt, maiora tormēta mœnib. admouerunt ab ea parte quę arcis turrib. erat subiecta. Sed Cremonēses administrante et repugnāte Salamonio Siculo, qui Parmā superiore

anno defenderat, subitariam munitionem contra arcem nocturnis operibus
extruxerunt, tanta altitudine, vt facilè tormenta Gallica vitarentur. Intromise
rat alam equitum & cohortes Mantuanus, duce Ludouico Firmano, quibus
auxilijs confirmati adeo profecerunt, vt Galli desperata prius quàm tentata oppu
gnatione discesserint. Iam Boniuettus circiter duos menses in obsidione lutu-
lentissimis in locis hæserat, sicq; omnia frustra tentauerat, vt iam planè spe con
cepta decideret. nam is erat amplissimę vrbis circuitus, vt non facilè vno atq;
altero exercitu posset obsideri. Nec intra vrbem mirificus deerat equitatus, qui
sæpius diuersis portis erumperet, frumentatores exciperet, & latè ad recipien
dos commeatus itinera tueretur: vniusq; ante alios opera Ioan. Medicis emi-
nebat, qui sępe Gallorum alas frumentatorib. pręsidio longius à castris proue
ctas ex insidijs fuderat. Hispani quoq; pedites, quib. tum Piscarij loco præerat
Alarco, sępe interdiu noctuq; Gallorum castra inuadebant. Adulta demũ hye
me, supra assiduos imbres cœnosaq; itinera, tanta vis densissimæ niuis castra
operuit, vt non modò iumenta, sed homnes fœda illuuie deformati frigore &
rerũ omnium inopia conficerent̃. Quibus de causis adductus Boniuettus silen
tio castris egressus ab obsidione discessit, tanta festinatione, vt tabernacula, &
magna pars castrensis apparatus ęgriq; multi calones & pedites in lubricis vijs
linquerentur. Summotis hostib. Prosper Columna vti supremo affectus gau-
dio migrauit è vita, vir ab innata cunctatione firmitateque iudicij, et perpetua
semper authoritate grauissimi ducis nomen assecutus: eo autem quòd terrę Patrię
fuisset amantissimus celeberrimis exequijs, & multis Insubrũ lachrymis fune-
rato, Carolus Lanoius atq; Piscarius, qui expirantẽ nec adeuntes hebetatis sen-
sibus agnoscentem viderant: exercitũ accipiunt: de bello gerendo in consilijs
deliberatur. Veneti etiam qui cunctatius Cęsarianos adiuuabant, Franciscum
Feltrium Vrbinatem cum iusto exercitu, vt Gallos bello persequatur, in Me-
diolanẽsem agrum mittunt. Hisdem enim dieb. Iulius Medices Clementis Se
ptimi nomine assumpto, Pontifex fuerat creatus, qui Cæsari magnopere faue-
bat; neq; tum à fœdere, quod Hadrianus inierat multis de causis discedendũ ar
bitrabatur. Omnib. igitur aduersus Gallos intẽtis, Piscarius non multos dies
per brumale frigus in rerum ac tempestatũ obseruatione versatus, memorabi-
le facinus aggreditur. Erat in Rebecca Vico iuxta emissarium ex Ticino amne
Baiardus inter Gallos duces pugnacissimus cum equitibus vtriusq; armaturæ
circiter mille, et trib. peditum vexillis, quatuor ferè miliariũ interuallo à ma-
iorib. disiunctus castris: nã Boniuettus Abiato in oppido consedarat. Qua fre
tus propinquitate castrorũ Baiardus per se vir impiger et elatus, validoq; inni
xus pręsidio, vt plerunq; strenuis accidit, negligẽtius excubabat. Hunc cum op
primere statuisset, tria millia Hispanorũ delecta Mediolano de prima vigilia e-
ducit: ijs imperat, vt tunicas linteas thoracib. superinduant, vt eo cãdore per te
nebras ab hostib. dignoscantur. Ioan. Madicem virtuti hominis cõfisus adiun
git. Porrò Carolum Lanoiũ monet, vt instructa acie cũ reliquis copijs ad sex-
tum vsque lapidẽ diluculo subsequat̃, vt si Boniuettus Baiardo auxiliũ ferre ve
lit, Hispanis ad integrã aciem detur receptus, et iusto demũ pręlio cum summa
spe victoriæ dimicet̃. Itaque Piscarius noctu cõfecto itinere, paulò ante lucem
Rebeccã peruenit, Ioan. Medicem cũ equitatu vias egressusq; omnes ita obsi-
dere iubet, vt silẽtio equites ad Abiatũ excurrãt, ne Boniuettus, si quid fortasse
senserit,

senserit, ad ferendam opem improuisus adueniat. Ipse ante alios scuto gladioque contentus stationem adoritur: Galli semisomnes arma capiunt: ad portam tumultuariæ munitionis Egidius Cortonensis cum vexillo Corsorum impigrè resistit. Sed dum frænantur equi, dum è stratis tuba exciti sese equites eijciunt, et in omnes vici partes discurrunt, irrumpente Piscario, Egidius interficitur: cæduntur Corsi: Galli inermes fœda fuga vndiq; dilabentes capiunt. Baiardus vti erat discinctus relictis signis militarib. euasit, reliqui fermè omnes equites, aut in vico capti sunt, aut in Medices turmas dum profugerent, inciderunt. Nunq̃ tantùm equitum ex alis veteranis minore contentione vel cæde vllo in bello ætate nostra fuit oppressum. Tanta re sine suorum vulnere patrata, Piscarius ingenti captiuorũ agmine perducto, Mediolanum triumphantis similis est inuectus. Per eos quoq; dies Ioan. Medices circiter trecentos Heluetios, cum vina cadis exportarent, in villa deprehensos, & nequicq̃ salutem deprecãtes, quoniam treis insignes ipsius equites interfecissent, feruidiore occupatus ira trucidauit. Oppugnata est etiam infelici euentu, magna cum impensa & cęde multorum, & inter cęteros Pomeroi tormentorũ præfecti Arona oppidũ, quod est ad angustias Verbani lacus: quum eò missus esset Rentius Ceres, & contrà à Michaele Corso impigrè defenderet. Quibus acceptis detrimentis Boniuettus noua auxilia, vt bellũ maiore vi renouaret à Francisco postulauit. Iamq; aliç atque aliç cum Heluetiorum tum Rhętorum legiones in Italiam regia pecunia conductæ ab Eporedia, atq; item à Sebino lacu descendebant, quum Cęsariani suadente Piscario Ticinum amnem transire statuerunt. Differebat enim in consilio Piscarius, cunctis adscitis ducibus, eam esse expeditam atq; rectissimam conficiendi belli rationem, quando hostis tot attritus incommodis, spe atq; animo debilitatus, aut prælio confligere, aut omni exutus dignitate relictis impedimentis sese ad Alpes recipere cogeret. Quòd si Abiatoin oppido operiri auxilia vellet, ipsos traducto exercitu, Nouariam atq; Viglebanum, et amissa quæq; oppida recuperaturos: neq; debere existimari Gallis adeo fœdè repulsis tantum animi superesse, vt Cæsarianis Ticinum transeuntibus, Mediolanum, vti præsidio nudatum regredi velint. Quid enim stultius aut miserius illis futurum, q̃ protinus premi in tergis & demum intercipi si ad portas populosissimæ ac infensissimę vrbis redirent? Erãt in consilio duo Caroli Lanoius atq; Borbonius, ad quos imperij summa respiciebat. Sed Francisco Feltrio Vrbinati Venetorum duci, propter eximiam rei bellicę peritiam singularis consilij, exactęque prudentiæ authoritas inerat. Is quum Piscarij sententiam omni cum verborum honore laudasset, Mediolani relicto præsidio ad Ticinum amnem est peruentum, loco quinque millibus passuum a Gallorum ponte distante, firmissimis nauibus biduo pontem efficiunt: eius capita lunatis pręalto aggere propugnaculis cingunt, pręsidioq; militum & tormentis dispositis egregiè communiunt. Id vbi Boniuettus certius cognoscit, Abiatum & ipse cohortium quatuor præsidio firmat, transgressusq; amnem in Nouariensem agrum copias reducit: commeatus in munitiora oppida conuehi iubet: eaque præsidijs impositis egregiè communit, omnique ratione bellum extrahere, & Heluetiorum auxilia expectare constituit. Enimuerò fama erat, Heluetios vt propinquis & ciuibus suis, quos difficili implicitos bello audiebant, opẽ celeriter afferrẽt, magnis itinerib. aduentare: quib. receptis auxilijs,

Galli prælio demum confligere minimè dubitarent. At Cæsariani vbi sese in hostilem agrum effudere, contraria ratione bellum gerere cœperunt, equestribus etiam prælijs sæpe lacessendo, auertendo commeatus, infesta populatione longè latèque euagando magna detrimenta Gallis inferebant. Accidit enim vt Piscarius turmas duas cataphractorũ equitum, fortissima Ioannis Medicis Paulique Luzaschi opera vsus, mirabili arte compulsas iniquum in locum funderet, & ex his supra quadraginta nobiles equites caperet. Nec multò post ea oppida quæ Gallorum præsidijs tenebantur, diuisis copijs sunt adorti. Piscarius Viglebanum manu cepit. quo oppido antea in præmium virtutis à Francisco Sfortia fuerat donatus. Sartiranam quoque Ioannes Dorbinus expugnauit. Garlascum verò profunda fossa & valido præcinctum muro Corsorum cohortibus, duce Baptista Leca inter Corsos nobili regulo, Hieronymóque Mattheo Romano egregiè se tuentibus, quod maioris molis erat ipse Feltrius cum Veneto exercitu sumpsit oppugnandum. Accessit et in partem laboris & laudis Ioannes Medices, summaque vi & tormentis oppugnatum est, & singulari militum audacia captum, maiore tamen cum laude Veneti ducis, quàm lætitia. Nam ibi supra ducentos milites, & in his aliquot nobiles, qui equis descenderant, amisit. Quum enim Feltrius concionabundus vnumquenque nominatim, vt strenuè subiret propositis præmijs accenderet, cunctis certatim adnitentibus, postremæ cohortes adeo primos ordines in tergo irrumpendi studio premebant, vt promptiores qui in fronte erant, desperato receptu, vehementer impulsi & præcipitati in fossas inæqualibus & profundis gurgitibus mergerentur. In his fuere Scipio Pallauicinus, Balthasar Signorellus è Perusia, & Hieronymus Angelius à Patauio alæ Mediceæ vexillifer: & qui Feltrianis cohortibus præerant Carolus Eugubius, & Sebastus à Narnia honoribus militiæ insignes. Ea res Gallorum animos contudit: nam neque circumsessis oppugnatisque ab hoste præsidijs suis opem ferre, nisi (quod erat maximè deuitandum) prælio decertarent, neque tot amissis oppidis re frumentaria, quæ in dies erat angustior, satis abundare poterant, vt tantam alerent multitudinem, quæ vel tum erat in castris, vel Alpibus statim aduentura nunciaretur. Igitur Boniuettus iam planè non modò viribus, sed Fortuna etiam inferior Nouariam se recepit, vt milites vrbanis copijs recrearet, donec Heluetiæ legiones aduentarent. Nam vulgus militum calones lixasque præsertim morbus adeo sæuus, & pestilentiæ similis, à corporum illuuie contagiosus inuaserat, vt nihil iam duces solitæ alacritatis in milite conspicerent. Publicæ quoque & priuatæ pecuniæ magna erat inopia: deerant commeatus, & vt sæpe accidit, dum Fortuna belli vertitur, Guelforum etiam studia refrixerant, quorum fideli fortique opera Galli ab initio lætis belli successibus vtebantur. Gallis intra Nouariæ mœnia compulsis, Piscarius cum esset in concilio, tenemus inquit duces, vt sæpe eis euenit, in cauea Gallos, sed nobis maturè cauendum est, ne protinus euolent: quod certè ab his commodè fieri non poterit, si inter Nouariam et Vercellas positis castris, fugienti hosti frontem, et terga Alpibus obuertamus. Nec mora, omnium suffragijs probato consilio, Piscarius ad Arcum Marianum medio inter duas vrbes itinere contendit.

Is est locus in lata planitie C. Marij victoria de Cimbris parta, seruato adhuc vetusto nomine insignis: ita ex opportuo loco quicquid frumenti & reliqui

commeatus

commeatus ad subleuandam inopiam ex agro Vercellensi importari poterat, perpetuis equitum stationibus obsessis vijs est interceptum. Interea Heluetij auxiliares ab Alpibus delapsi trans Sesithem amnem in Gatinaria vico consederunt, eo tamen consilio, vt amnem nequaquam transirent, vtpote qui suos tantum ciues excipere, et toto eius belli periculo liberare vellent: neq; sibi tutum fore putarent, ad Boniuettum proficisci, sine equitatu & sine maiorib. tormentis. Quibus de causis postulabant, vt Boniuettus propius accederet. quod si faceret, tum demum coniunctis copijs, omnes in vnum de belli ratione consulturos. Galli auxiliorum aduentu cognito, qui iam inopia commeatus, & planè vulgatis morbis pestilentia laborabant, eundum ad Heluetios censent. paret Boniuettus necessitati, quæ mortalibus leges imponit: quantis tamen potest ingenij artibus, consilium & tempus profectionis tegit, ne in itinere præoccupante hoste, sibi sit necesse iniquissimo tempore dimicare. Nam recentes Gallorum equitum alas, quæ duce Rotelino nobili Regulo per Alpes iam ad Sebusium oppidum peruenerant, expectandas esse censebat. Sperabatque simul Rentium Ceritem, quem ad Grisonos cum pecunia miserat, eius gentis auxilia per Bergomatem agrum Laudem pompeiam esse perducturum: coniunctisque viribus cum Federico Bozolo, Mediolanensibus terrorem adeo latum incussurum, vt Cæsariani à tergo imperij caput respicere, & Sfortiæ opem ferre cogerentur. Sed tarditate equitum Alpinam glaciem, & præaltas niues ægrè superantium, & Grisonorum longiore mora, factum est, vt Boniuettus sua deiectus spe, secus ac putarat, hostium celeritate vinceretur. Itaque præmissa impedimentorum parte, diuersis Subalpinis itineribus, noctu silentio egreditur, vt Romagnanum pergat, quod est oppidum in citeriori Sesithis amnis ripa contra Gatinariam, vbi pontem faciundum curauerat, quo Heluetij maturè reciperentur, aut si id ab his minimè impetraret, ad eos ipse continuò traijceret. Vix dum egressis Gallis, primus omnium Piscarius per speculatorem, quem diu in hostium castris aluerat, de eorum profectione cognoscit. Duces statim in consilium aduocantur: docet eos, tametsi hostes abeant vrbemque deserant, nihil ad victoriam omnino profecisse, nisi illos celerrimè persequantur, vt priusquam nouis auxilijs coniungi possint, dignum eius diei occasione euadentibus inferant detrimentum, quando nihil magis esset alienum à negocio conficiendi belli, quàm peruulgatæ insistere rationi, quæ vetere ignobilique proloquio suaderet, fugienti hosti pontes argento atque auro consternendos. Non deerant enim qui nequaquam totis viribus hostes lacessendos putarent, verùm eos iniquitati Fortunæ tantùm permittendos, postquam tot aduersis minutis attriti prælijs, & rerum omnium inopia subacti, vel sola itinerum asperitate conficerentur. Sed consensu militari Piscarij sententia probabatur. Itaque per Brioniam vicum, primùm exercitus agmen eduxit, vt rectiore itinere Romagnanum, quò se tenebat hostis, perueniret. Boniuettus enim maiore viæ flexu ad dextram Fontanetum perrexerat. Sed oppido atque arce exclusus, & dum ientaret tormento petitus, inde propere discedens, altiore via Romagnanum contenderat. Fontanetani etenim Vicecomites amicitia Piscario coniuncti paucorum Hispanorum præsidium facilè receperant. Hæc autem illata Gallis iniuria, vt casu accidere sæpe videmus, summi beneficij locum impleuit. Nam Boniuettus, qui reficiendo militi, & recreandis equis aliquot horis conquiescere statuerat,

imposita demum festinandi necessitate, Romagnanum prius peruenit, quàm Piscarius ad Ghemium accederet, quod erat oppidulum Romagnano tribus fermè passuum millibus propinquum. Alfonsus quoque Vastius Piscarij iussu cum duobus expeditis peditum millibus & trecentis equitib. cataphractis, Fontanetana via abeuntes hostes subsecutus, vt nouissimos inuaderet, & inito cum postremis acri certamine, tormentis eorum potiretur, reperit eos paulò antè discessisse. Ita nequicquam emenso itinere alia via, incolis ducibus ad castra reuertitur. Eo fortè tempore, quum iam aduesperasceret, & castra ponerentur, Piscarius Mercadum cum expeditis cohortibus trans colles exploratum misit. pertinent ij arboribus, & vineis consiti perpetuo dorso à Nouaria ad Sesithem vsq; amnem, eamque planiciem ita interscindunt, vt quum hinc Cęsariani, illinc verò Galli iter haberent, vtraque agmina ab ijs, qui in summis erant collibus spectarentur. Igitur transcenso colle, Cæsariani Gallos lacessunt, tumultuarium prælium exoritur. Boniuettus peditum atque equitum subsidia summittit. Pelluntur Hispani. Ioannes Dorbinus cum septem vexillis Mercado fert opem, magna vndique concursatione pedites atque equites miscentur: Galli impigrè tamen resistunt: Dorbino vtrunque femur glande traijcitur: eo vulnerato Piscarius in primam aciem ita processit, vt gregarij militis habitu suis tamen omnibus noto, quam acerrimè dimicaret. Superuenit & Vastius cum ea manu quam diximus, a Fontaneto rediens: cuius aduentu adeo certamen exarsit, vt tum, si grauis armatura velitibus, & expeditis peditibus accessisset, vniuerso prælio dimicari facilè posse videretur. Sed Boniuettus non prius Hispanorum impetum reprimere potuit, quam productis tormentis ex superiore colle eos impetere cœperit: eo modo pari euentu nec magno vtrinq; accepto incommodo, dirempta pugna Galli Romagnanum concessere, & Piscarius suos ad Ghemium in castra reduxit. Erant ea adeo collibus, quos diximus subiecta, vt si Galli receptis auxilijs, productisque tormentis eos occuparent, Cæsarianos facilè ex præalto loco tormenta dirigendo, magnis detrimentis afficere posse viderentur. Erat enim opinio edita in vulgus, Boniuettum coniunctis sibi nouis Heluetijs, vt collatis signis dimicaret, protinus esse regressurum. Quamobrem Piscarius statim animaduerso vicio castrorum eos colles præmissis viginti peditum vexillis occupauit: iniunxitque Mercado, vt si Galli pugnandi consilio ad occupandos colles retro verterentur, tam diu eorum sustineret impetum, donec ipse & cæteri duces cum omnibus copijs instructa acie subuenirent. Ea res Vrbinati mirè placuit: qui vti erat castramentandi peritissimus, cum locum ab eminenti collium supercilio, tormentorũ iniurię valde opportunum, nequaquam probabat, admirabaturque Piscarium non modò sublato periculo castra summa securitate compleuisse, sed contraria etiam consilij ratione, præoccupatis collibus hosti æquissimã ad confligendum, si accederet, conditionem præripuisse censeretur. Cæterum Boniuettus frustra precatus Heluetios, qui erant ad Gatinariam, vt ad se transirẽt, secumque postquam esset explorata victoria, bellum vno prælio conficere vellent, ad eos ipse transire constituit: præmissisque aliquot tormentis, & toto fermè equitatu, a media nocte peditatum transmittere cœpit, tanta adhibita festinandi diligentia, vt cum semisomnes Heluetij dicto non parerent, tectis subijci faces, & latè flammam excitari iuberet. Ea re per exploratores equites nun-

tes nunciata, qui tota nocte per vices, ad Romagnanum excurrebant, Piscarius, quin ad pontem contenderet, minimè dubitauit, ratus postrema hostiũ agmina, citra amnem, vt accidit, se deprehensurum, disiunctaque à suis medio amne facilè deleturum. Itaque cum tribus circiter millibus delectorum peditum, assumpto secum Vastio cum trecentis equitibus profectus, quum secunda diei hora peruenisset, quanquam serius quàm optarat, nequaquam tamen omnes transisse reperit. eius aduentu tantus illico timor hostibus est illatus, vt quum cæsi fugatique ad primum equitum & sclopettariorum incursum terga vertissent, amentibus similes abiectis armis sese in amnem conijcerent, & vorticibus absorpti, fœdissimo mortis genere mergerentur: alij tormenta desererent, quæ per amnis alueum in aduersam ripam extrahebant. Cæsariani enim, mirum dictu, non modò flumen prealtis aquæ gurgitibus, sed inæquali etiam alueo ac ingentibus petris, quas torrentis impetus prouoluit, impeditum, vt euadentes sectarentur, minimè formidabant. ad augendum quoque Gallorum cladem fugientium & sese prementium, iniusto pondere fatiscentibus nauigijs, pons est interruptus, quo perfracto tanta iumentorum, & militum in præceps effusa est multitudo, vt totus fluminis alueus pereuntium ac enatantium turba compleretur. Interim Cęsariani equites repertis vadis, acceptisque in equorum terga consessoribus sclopettarijs transibant; ipseque Piscarius & Vastius in alteram ripam euaserant, quum alij atque alij equites extraordinarijq; pedites è castris superuenerunt, adeo vt iam firmis planè viribus, & aspirante Fortuna, pauidos ac in fugam versos, ex toto persequi, et cominus adoriri minimè dubitarent. Direxerat in margine secundum fluminis ripam aliquot tormenta Boniuettus, hisque pręsidio imposuerat Corsorum & Gallorum cohortes, vt dum ipse agmina componeret, ab his crebro pilas emittendo hostes ab ingressu amnis terrerentur. Sed Corsi rebus inclinatis, & planè perditis, enatantium, et vndique incumbentium Cęsarianorum impetum non tulerunt, cadenteq; Tristano duce, desertis tormentis, refugere cœperũt. Tum verò Boniuettus ne tantũ dedecus in oculis totius exercitus admitteret, cõuersus ad duces Gallos, sequimini me inquit, mei equites, qui semper egregiè dimicastis, et mecum irrumpite, ne tormentis Gallicis pauci hostium cum summo nostro dedecore potiant: ad id Vandenesius Paliciæ frater, qui erat inter alarum præfectos longè promptissimus, Emoriar ego potius respõdit, cum alarijs meis, quàm ea hodie ab hoste capi conspiciam: atque ita densatis alis extemplo procurrerunt, occisisque, & protritis nonnullis ad tormenta peruenerunt. Sed expediti equites leuis armaturæ, Hispanique agiles, sicuti repente cædendo, & sese retro diffundendo grauissimi equitatus impetum euitabant, ita demum redeuntes in prælium aduentante cohortanteque Piscario sese turmis hostium circumfuderunt: sclopettisque rem gerendo adeò profecerunt, vt Galli pluribus equis cadentibus, quum à proximis Heluetijs opem impetrare nequiuissent, signa retro conuerterẽt. Eo congressu ipse Boniuettus imperator, dum præclarè tormenta defendit, lęuo brachio pila traiecto grauissimum accepit vulnus. Similiter & Vandenesius paulò infra humerum crassioris sclopetti plumbea glãde ictus est, quo lethali vulnere aliquot post dies interijt. Piscarius eius viri interitum ęgrius quàm quisquam crederet, tulit. Quoniam is hostis sibi priuatim inimicus, peculiari suo

triumpho,& speratæ gloriæ præreptus esse videretur: vtpote qui antea prouocatus, singulari certamine cum eo congredi magnoperè cuperet, vt de direptione Comensium, designato iam loco, & delectis equestribus armis, in arena vallata pulcherrimo spectaculo controuersia finiretur. At Piscarius quum iam Sol in vesperam vergeret, & Galli conferto postremo agmine iustis passibus anteirent, non putauit cum ea manu, quæ erat exigua, & continenti totius diei labore fatigata, hostes longius esse persequendos. Etenim satis magna videbantur, quę milites gesserant. Ipse verò plures horas varijs in locis, vt in extraordinaria pugna accidit, egregiè dimicando, summam fortitudinis, & iudicij militaris laudem cum alieno dedecore, & tacita multorum inuidia compararat. Itaque reuocatis militib. & superato iterum Sesithe amne, cum spolijs & septem Gallicis tormentis in castra est reuersus. Quum à Lanoio atque Borbonio, ipsoque Vrbinate cumulata cum laude reciperetur, pauca vti solebat de se locutus, eximio cum verborum honore ante alios commendauit Ioannem Geuarram Potentianum Regulum Dauala familiæ sanguine coniunctum: itemque Paulum Luzascum, & Philippum Cerbelionem cohortis præfectum, qui primi omnium in flumine tormenta hostium occupassent.

Cæterùm coeuntibus in vnum ducibus docuit, quantum spei ad summam victoriam in celeritate esset reponendum. Gallos timore occupatos, quòd duobus iam tumultuarijs prælijs victi essent: quòd segni Heluetiorum opera vterentur: ꝙ grauiter ictus esset imperator, facilè posse deleri, si ipsi motis properè castris, & superato amne sequerentur. Neque eos omnium rerum affectos incommodis tormenta trahentes, & per se graui semper impedimentorum, & inutilis turbæ agmine retardatos, tantum viæ posse conficere, vt sequenti die leuis armatura consequi facilè nequeat: & demorari abeuntes, donec reliquæ omnes copiæ sub signis in hostium conspectum adducantur. Nec mora, quum omnes Piscarij consilium vti decoris, & bellicæ rationis vndequaque plenissimum magnoperè laudarent, Borbonius alacri motu exurgens sublata voce, te auspice inquit, fortissime Piscari, dimidiam de hoste victoriam tenemus: et cras, si tibi hodie paremus, reliquam omnino consequemur. Vnus Vrbinas victoriam morari tardareq; poterat, si Sesithem inconsulto senatu Veneto transire recusasset, quando is amnis Mediolanēsis imperij finis esset, neque vltra copias traducere fas esse videretur. Sed is vti æquus, & grauis imperator, quum id è republica, & suæ item dignitatis esse existimaret, in tanto rerum momento fidem atq; animum senatus respicere maluit, quàm nimis cautè ea verba interpretari, quæ in pręscriptis mandatis inconsultè senatus apposuisset: atque ita reiectis malignis, vel importunis monitoribus, vtamur inquit victoria duces, quam nobis diuina ratione Piscarius ostendit: & castra antequam Sol occidat ad amnem moueamus, vt in albescente cœlo traiectis copijs, maturè tergis hostium incumbere possimus. Ita cum summa alacritate militum conclamatis vasis, quinque inde passuum millibus ad amnem castra proferuntur, vt ęquioribus ripis, et certiore quodam vado pertransirent. Sed Piscarius coniectura iudicans, hostes maximè extentis itineribus ad Eporediam esse progressuros, vt magis ac magis eos distineret, et lacessendo iter moraretur, eadem nocte persequi constituit. Erat enim in præcipienda victoria, ad quam flagrāti cupiditate semper anhelabat, adeo occupatus, vt vix exiguū

cibum,& modicam quietem vel fesso corpori concederet, & militum corpora ipsa tantùm certa spe victoriæ egregiè sustentari posse arbitraretur: eo modo alacribus verbis singulos ad prędam cohortando, coactis in vnum circiter ducentis equitibus tertiò flumen transit, & hisdem vestigijs hostes persequitur. Dum iter faceret, multi equites atque item leuis armaturæ pedites, qui dispersi in varias manus hostium impedimentis imminendo atque aberrando vltra amnem remanserant, modicas ab initio Piscarij vires plurimum auxerunt. Media autem nocte nouissimum hostium agmen est consecutus. Heluetij in duo tantùm agmina diuisi equitatum Gallicum, & tormẽta in medium receperant: Veterani erant in tergo: noui auxiliares antecedebant, tanto ordine tantoq; silentio ac disciplina, vt nihil præter æquorum hinnitus, & aurigarum flagella vel in proximo sentiretur: nec quisquam omnino ordine pedem efferret, aut se plus æquo ad iter incitaret: quanquam Piscarius admotis equitibus, qui carperent, magnoq; edito clamore, et in tergo et à lateribus incursarent, eos perturbare niteretur. Tympana etenim ac tubas, pręter vnam, omnes compresserant, vt equites vniuersi vnius tantùm tubę cantu, Heluetij verò ingenti buccina regerentur. Quum frustra lacessenti Piscario in herbida valle circiter duas horas conquieuissent, diluculo demum iter intendere cœperunt. Nec deerat Piscarius, qui continuò instaret & premeret, iam tum nouorum militum accessione firmior factus: atq; ob id etiam audacior, quoniã in Heluetijs legionibus rari erant sclopettarij, & ij quidem inepti & rudes: equites verò Galli adeo fatigatis & macie consumptis equis videbantur, vt neque procurrere alacriter, neque dignum more gentis impetum facere penitus auderent. Interea Borbonius à Piscario de itinere atque ordine hostium certior factus, sub auroram totum exercitum traduxit: sed non eam celeritatẽ quam optabat, requirebatq; Piscarius, duces adhibebant. Videbantur enim hostes elabi è manibus, nimia subsequentis exercitus tarditate, adeoque ipse intentus ardẽti ingenio subitarum rerum consilia celeriter agitabat, vt ea vel incredibili momento temporis expediri & perfici posse existimaret, vtpote qui naturæ difficultates diligentia et celeritate sæpissimè superasset. Per hunc modum, quum Cæsariani Heluetijs & Gallis insultarent, & irrequieto quodam lacessendi genere vndiq; circumfusi abeuntes probrosis nominib. compellarent, res eo erat perducta, vt Galli penè subsistere, et tueri tormenta cogerẽtur. Tum verò Boniuettus, quoniam ex dolore vulneris lectica vectus munia ducis implere non poterat, Baiardo summam imperij tradit, eumque summis precib. per Gallicis nominis decus vehementer obtestatur, vt tormenta signaque eius fidei, et virtuti commendata tueri vellet, postquam toto exercitu, nemo eo vel manu vel consilio melior haberetur. Ad id ille, vellem, inquit Imperator, vt hunc honorẽ in æquiore nostra Fortuna tribuisses: vtcunque tamen casus feret, ea hercle nauiter tuebor, nec me viuo in hostium venient potestatem. Nec multò pòst eius promissi fidem fortiter impleuit. Nam cum insultantium insolentiam repentina eruptione reprimendam arbitraretur, vt longè summotis hostib. sese demum pugna explicaret, & pedestribus copijs antecedenti spatium præberet, conglobatis turmis in aduersos vehementer est inuectus. Sed Hispani consuetudine sua, retro celeriter se diffuderunt, & mox imperante dirigenteque Piscario qui cum paucis huc & illuc di-

ſcurrendo volitabat, in hoſtem redierunt, ita vt non pluſquam ad ſclopetti iactum equitibus appropinquarent. In eo recurſu Baiardus dum alas, vt ſenſim redeat, in gyrum circumflectit, ſub latere pila traijcitur. Cadit etiam Beoboſius alæ cataphractorum præfectus, & plures equi conſternuntur. Labentem ex equo Baiardum proximi equites excepere, vt in mediam peditum aciem referrent. Sed ille vbi vitæ finem adeſſe diſruptis præcordijs intellexit, eos eſt obteſtatus, vt ſe in eo quo pugnaſſet campo relinquerent: vt ſicut militari viro dignum foret atq; antea ſemper optauiſſet, armatus occumberet: nec eos, pio certè ſed inutili tamē occupatos officio, dum cunctis eſſet properandum, diutius moraretur, atque ita præmiſſo tubicine Piſcario ſe dedidit: admirantibus cunctis eius viri iudicium, qui quum ſuprema militaris imperij iura prę clarè ſciret eſſe penes Lanoïum atque Borbonium, Piſcario potius quàm illis ſe dedere voluerit: quaſi militiæ nomen, vera virtute & factis illuſtribus quęſitum, multo nobilius atque pręclarius eſſet, quàm id quod arridentis Fortunæ ludo, vel ſuperba Regum commendatione pararetur. Porrò Piſcarius Baiardo recepto, attributiſque ei cuſtodibus, qui expiranti ſedulò miniſtrarent, darentque operam ne à quoquam auaro aut ignaro milite violaretur, nec momentum quidem temporis intermittebat quin hoſtes perſequeretur, nuncijsque plurib. ad duces miſsis, eos ad maturandum vehementer accenderet. Iam Gallicus equitatus ſenſim pugna excedendo, in medias acies ſe receperat, et Cęſariani per cateruas raroſque manipulos vndique circumfuſi Heluetios inſolenti & crebra procurſatione fatigabant, quum poſtrema eorum cohors quòd neque iter facere, neque repugnare facilè poterat, abrupta omni diſciplinæ patientia vti furore percita à nouiſsimo agmine ſe proripuit, & magno impetu ſclopettarios ſimul & equites inuaſit. In eo concurſu Piſcarium acerrimè dimicantem inſignis & ferox Heluetius ex tranſuerſo ante alios procurrens elata in caput alabarda penè mactauit, ſed lorica qua iugulum tantùm atque humeros muniret in tumultuarijs expeditionibus vtebať, nec ſitle ea ſomnum capere erat ſolitus, tantæ molis ictum in humero facilè ſuſtinuit. Iſque Heluetius adcurrente in auxilium Vaſtio, valida pręgrauiq; eius dextra protinus eſt interfectus, ea ſorte, vt Vaſtius vno tam felici ictu hoſtili rabie vindicata, non ciuis modò, ſed fratris & ducis ſeruati decus meruerit. At Heluetij primis facilè pulſis, dum neque animi vim, neque curſus impetum remittunt, & hoſtes ad multum ſpatium temere perſequuntur, adeo longè à ſuis pleno gradu euadentibus ſe diſiungunt, vt trib. amplius ſtadijs à poſtremo eorum agmine diſtarent: id conſpicati Piſcarius & Vaſtius qui ſe retro ab eo tumultu celeriter explicarant, paucis & his quidem ex familia, ſtrenuis equitibus in vnam aciem denſatis, tāto impetu in Heluetios irruerunt, vt diſsipatos et perturbatos admirabili virtute dimicando ad vnum omnes ſemihoræ ſpacio trucidarint, adeo vt ex quadringentis nemo ſupereſſe, nec ſpectante eam cædem ex propinquo ipſorum poſtrema acie, quiſquam vel Gallus eques vel pedes Heluetius opem ferre auderet, ſed quiſque plenis paſsibus omnino feſtinandum arctaretur. Accidit enim ſæpiſsimè in aduerſis rebus, & in fuga præſertim, vt inuſitatus pauor omnem miſericordiam ex hominum animis penitus reuellat: nemo ferè tamen fuit ex equitibus, qui non grauiter vulneratus in ea contentio diſceſſerit. Conſtat Heluetios ſi maturè ad ferendam opem accurrere

currere voluissent, facilè eam cohortem fortissimorum hominum seruare potuisse, quum amplius duodecim stadiorum spacio Lanoius atque Borbonius quum reliquis statarijs copijs abessent. Eius etenim prælij mora exercitu etiam propter grauitatem tormentorum, quæ nemo sanus Imperator post se vnquam reliquit, serius quàm oportebat appropinquante, Gallis ad Eporediam euadendi spacium dedit. Porrò Heluetij Graijs Alpibus in Veragros contendentes tormenta circiter viginti ænea in oppido Celandio propter asperitates itinerum reliquerunt, quæ omnia Alarco per valles Augustæ prætoriæ cum expedita manu abeuntes subsecutus eo in oppido cepit, et in castra exornatis festa fronde curribus reduxit. Hunc exitum habuit id bellum quod antè septem menses Boniuettus Ammiras dux infelix tantis opib. intulerat, nulla hercle iusta pugna, sed tumultuarijs tantùm leuis armaturæ pręlijs cum præcipua Piscarij laude confectum. In his enim ipse ante alios semper enituit, quum ardua & aspera quæque facinora, non ingenio tantùm admirabili, sed fortissima etiam dextra omnium opinione peregisset. Hisdem quoq; diebus Grisonorum auxilia, quæ duce Techano adducenteque Rentio Ceritein Bergomatem agrum descenderant, Ioannes Medices ad Caprinum vicum improuisò adortus, nonnullis cęsis, reliquis perturbatis in patriam ita repressit, vt Grisoni Rentium captiuum tanquam pecuniæ debitę vadem intra eorum fines retraherent. Nec diu quoque post Medices cum iuuentute Insubrum & veteranis suis cohortibus admotis tormentis Abiatum valido defensum prędisidio, magna vi, memorabili que celeritate interfectis defensoribus expugnauit, vno ferè hostium duce Federico Caraffa propter generis nobilitatem conseruato. Quibus rebus adductus Federicus Bozolus, qui cum præsidio Laudę Pompeię se tenebat, & Grisonorum auxilia opperiebatur, certis conditionibus deditionem fecit. Piscario demum Alexandriæ oppugnandæ munus est iniũctum. Sed Galli sub Foisseio adolescente, cui Boniuettus erat patruus, nihil expectatis auxilijs, nec tentata quidem defensione, vt integri milites seruatis priuatim rebus in Galliam abirent, validam vrbem pari Cæsarianorum felicitate dediderunt.

LIBER QVARTVS.

RIBVS bellis, nec vlla quidē iusta acie deuictis Gallis, Cæsariani tantos sibi spiritus desumpserunt, vt victricia arma superatis Alpibus, Galliæ veluti metu subactæ inferenda protinus existimarent. Addebat animos ipse Borbonius, præcipuus noui belli concitator, tam cæca libidine impotenter exardens, q̃ inani spe vehementer inflatus inuadendi eius regni, quo antea scelesta temeritate semel affectato, non modò patriam & natale solum, sed regalis etiam opulentiæ patrimonium amisisset. Is per senatura præproperus & more exulum cunctationis impatiens, Cæsarem & Henricum Britanniæ regem frequentibus nuncijs sollicitabat, vt vndique commotis armis bellum ostentarent, cùm à Pyrenæis, tum ab Oceano Belgico, & a Sequanis atque Burgundis. Se enim ab Italia terra marique Prouinciam inuasurum, aduentante ve-

ro exercitu toties victore, non modò Prouinciam, sed vlteriorem quoq; Galliam audito Borbonij nomine defecturam: orare demum Reges atque obtestari per fidem datam & acceptam, per consilia toties inita, perque eam occasionem, quam Fortuna secundior longè pulcherrimam offerret, ne se ingenti ipsorum beneficio factum extorrem, & atroci edicto hostē iudicatum desererent: tantis præsertim innixum studijs & clientelis, desideratum à nobilissimo quoq; equitum, & in spem regni totius ferè Galliæ votis & precib. euocatum: non magna vi, non cædibus, non vrbium expugnationibus opus fore, si repentino transitu prima præsidia pellerentur, quæ essent exigua, aut ex tyronum equitum alis, aut ex veteranis toties in Italia omni propè bellico apparatu spoliatis & victis. Igitur Cæsar & Henricus aduenisse tempus rati, quo facilè Francisci Regis spiritus cōtunderent, bellum decernunt. Videbant enim propter amplitudinem opum Regem è rediuiua potentia semper indomitū, & recuperandæ Cisalpinæ Galliæ cupiditate deflagrantem singulis annis bellum renouare: neq; tantis acceptis detrimentis, pacem petere, vt pote qui speraret continenter bella gerendo, & hostium atterendo facultates, non modò præterita incommoda facile resarcire, sed vna demum victoria vindicatis iniurijs cùm sua recipere, tum alienis etiam imperijs latè potiri. Ante omnia Cæsar æquo animo ferre non poterat, quòd Galli consternatis ad arma Hispaniæ populis, ipso procul in Belgis agente, ad Hiberum vsque amnem arma promouissent. Decreto bello, exercitui Piscarius præficitur: Vgo Moncata parandæ classis negocium suscepit. Ita tamen vt ambo cuncta ad Borbonij nutum ac imperium administrent. Cæsar & Henricus Borbonio, quum in prouincia bellum secundo euentu gerere cœperit, vndique se Gallis illaturos arma pollicentur. At Piscarius quanquam Borbonio cuncta fore facilia pollicenti, multis in reb. minimè credendum esse iudicabat: quoniam probè sciret, eam esse exulum naturam, vt vel exigua spe inuitati difficultates omnes facilè subeant, nec in ipsis rerum initijs vlla periculara tione metiantur: tñ virtuti militum confisus, & bellum & iter summa sua spe & alacritate militum suscepit. Fuere in exercitu septem millia Germanorum, Hispanorum sex, itemque Italicæ tricenariæ cohortes septem, leuis armaturæ equites sexcenti. Sed Lanoius qui in Italia remanserat, mille equites cataphractos continuò se modicis itineribus summissurum promittebat. Vgo Moncata quas adducere onerarias naues putarat obtinere non potuit, quamobrem aliquanto minore cum numero nauium quàm oportebat, cum sexdecim tamen rostratis triremibus, quib. omnem tormentorum apparatum imposuerat, è Genua est profectus: eumq; tenuit cursum vt terrestres copias maritimis Alpibus transeuntes, comitante classe, & nusquam ea temerè à litoribus abscedente intenta cura sequeretur. Non deerant plerique principes vsu rerum periti, qui nequaq̃ eius belli causam probarent, summęq; audaciæ consilium, quod insaniæ vel temeritati proximum videretur, damnarent, vel irriderent. Quid enim stultius videri, q̃ exiguis cum copijs, duce exule, atque eo qui perfidiæ nomine publico iudicio esset damnatus, opulentissimum regnum inuadere: in quo Galli homines regio nomini non amore modò naturali, sed seruili propè obsequio dediti, non modò fideles esse, sed regia ora tanquam ab occulto numine augustiora venerari, et prorsus adorare consueuissent, proditoris nomen maximè horrerent,

nec à lę

nec à legitimis Regibus vnquam ab vlla memoria defecissent. Quid demum esse periculosius, quàm Regem ingentis spiritus & maximarum opum ætatéque florentem domi exagitare, qui nec foris procul à domo pacem pati quiuerit. Non enim defuturã suo Regi Galliam: quum non iam pro Insubrum imperio, sed pro aris & focis, pro vxoribus et liberis sit dimicandũ: quando nihil acerbius atque funestius foret, quàm ferociam Germanorum & Hispanorum auaritiam atque libidinem experiri. Ob eas res Clemens Pontifex, & Veneti, & Franciscus Sfortia, quanquam Gallos vti nimis infestos hostes oderant, & arctißimo fœdere Cęsari erant coniuncti, veteri tamen, ne bellum temere intempestiueque susceptum, aliquam Italiæ cladem importaret: verùm Borbonij transitu tacitè omnes lætari, quòd Italia superior discessu exercitus, grauissimo legionum onere leuaretur. Quando non tantùm ab hoste Gallo, quàm ab Hispanis gente imperij auida, amœnitateque & copijs Cisalpinæ Galliæ iampridem capta, timendum esse iudicarent: vti postea rerum docuit euentus: nam id bellum fatali quodam consilio potius quàm bellica ratione susceptum, sicuti maximis Hispanos periculis inuoluit, ita eos demum cuncta vertente Fortuna, inusitatæ victoriæ compotes fecit. At Cæsariani postquam ad Varum flumen qui prouinciam ab Italia diuidit, terra marique pari cursu peruenere, Andreas Auria Gallicæ præfectus claßis ab alto in conspectum se dedit: secundoque vsus vento, cum valida classe Vgonem tormenta in terram exponere properantem est adortus: quo ille animaduerso discrimine, quanta potuit celeritate retrò iter auertit. nam onerarijs vti diximus multo erat inferior: tres tamen eius triremes, quæ retardante Euro promontorium superare nequiuerant, vltro in litus sese intulerunt. Nec dubitauit Auria eas persequi: iamq; occupatas suo milite & rudentibus iniectis alligatas spectante exercitu, remulco in altum captiuas pertrahebat: quum id elato perturbatoque animo minimè ferens Piscarius, aduocato promptißimo quoque milite in mare se coniecit, ita vt vmbilico tenus per mare peruaderet, contempta omni tormentorum procella, quæ è Gallicis triremibus effundebatur: atque ita felici ausu interfectis & eiectis Gallis, præcisisque funibus, vnam atque alteram triremem seruauit: quas demum vacuas omni militari instrumento, vti iam dehiscentes, ne hostis earum materia potiretur, concremauit. Audiui ego è pluribus qui interfuerunt, nunquam Piscarium vehementiore impetu, vel maiore cum periculo, vti in re, quanquam exigua, valde tamen aspera, improuisa atque ancipiti dimicasse. Accesit & aliud incommodum quanquam leue, in ipsis tamen rerum gerendarum initijs importunum. Filibertus enim Aurantius natione Sequanus, qui ad id bellum in Prouinciã ab Hispania nauigabat, quum à Cęsarianis latè maria, conspecta classe, teneri crederet, imprudẽter in Aurianas incidit triremes: & ab his circũuento myoparone est interceptus. Hic est ille Aurantius qui Borbonio ad Romana mœnia tormẽti ictu occiso in vastanda Vrbe capiendoq; Pontifice Cęsarianis copijs pręfuit: & nuper comisso cum Florentinis ad Pistorium pręlio, dũ militis potius, quàm ducis munus implere contẽderet, penè corrupta victoria, fuit interfectus. Nec multò pòst decidentib. aduersis vẽtis, Vgo triremes totis litorib. admouit, & tormenta magnamq; armorũ & commeatus vim, vti oportebat in

bat terram exposuit: atque inde duplici itinere, diuiso exercitu ad Aquas Sextias est peruentum. Quum satis lætis Sextiensium animis Borbonius esset receptus, multaque castella aut leuitate aut metu, quod præsidijs essent nudata, deditionem facerent, nonnullique equites & veteres Borbonij clientes in castra venirent, cupido incesit introrsus ad Auenionem atque Lugdunum penetrandi: vt priusquam Franciscus ex Germano Heluetioque pedite iustas vires compararet, aliqua opulenta & ad ducendum bellum opportuna vrbe potirentur. Sed Borbonij consilijs vnus omnium obstabat Piscarius diuina quadam prudentia inductus, qui nequaquam à mari temere discedendum esse differebat, quando nihil magis à ratione belli censeretur alienum, quàm classis vsu sponte priuari: quæ in vtroque rerum successu ad omnes casus terrestribus copijs singulari adiumento futura videretur: proinde tentandam atque oppugnandam omnino esse Masiliam, & Rhodanus statim ea occupata superandus, vt Cæsar summa facultate vti posset ad suppeditanda terra marique auxilia, vti à Perpenniano, & Salsulis per agrum Narbonensem se missurum ad prima cœpti belli initia promisisset. Non esse periti Imperatoris, summi momenti consilia quæ victoriam, vel exercitus salutem respicerent, in dubijs & sæpe inanibus populorum studijs collocare, relictaque in tergo maritima vrbe atque ea portu insigni, in mediterraneas Galliæ regiones penetrare, cum exiguo præsertim equitatu, qua parte virium Galli domi & foris maximè valere consueuissent. Proinde tum alacriter esse procedendum, quum Cæsar à Pyrenæis incumberet, quum Britanni cum exercitu in Morinos traiecissent, quum equitatus, cuius opera plurimum indigerent, à Lanoio Carolo mitteretur. Quòd si in interiora Galliæ peruaderent, & fortè studia Gallorum vti incertæ ferunt hominum voluntates, spe sua minore aut lentiora reperirent, & instante Rege qui totius regni vires exciuerit tantulis copijs aliquis durior casus incideret, quod demum ipsos maria atq; alpibus interclusos consilium pro salute capturos? Quod porrò maius aut optatius Gallo regi beneficium posse conferri, quàm illum toties de Gallis victorem exercitum in manifesta pericula hac planè exitiali consilij temeritate deuocare? vt quod Dij auertant, inquit, eo circumuento de tot iniurijs, & cladibus acceptis grauissimam Gallorum omnium oculis Rex superbus vindictam sumat: & subinde tota Italia, vti nudata præsidijs, sine vulnere potiatur? Nihil harum rerum Borbonium magis permouit, quàm ea quæ de Lanoij voluntate nunciabantur. Is enim siue quod Borbonij, Piscarijque gloriæ obtrectando malignitate quadam inuidebat, siue quòd Italię pręsidio maioribus cum viribus omnino sibi remanendum arbitrabatur, nequaquam cataphractos vti fuerat pollicitus, summittebat, continuisque literis id obnixè flagitantes duces adeo parum prolixè vel impudenter frustrabatur, vt Ricardus Paceus Britanni Regis Legatus qui erat in castris, pecuniamque attulerat, acerbissimis epistolis eum apud Regem suum & Cæsarem proditionis nomine postularet. Igitur relicto ad Aquas Sextias equitum & paucarum cohortium præsidio, quæ rem frumentariam expedirent, ad oppugnandam Masiliam est peruentum. Ex itinere ad Taurentium portum, Tolonæ, arx parua, quæ turrem habet insignem, terra marique expugnata est, in qua aliquot ingentis magnitudinis tormenta fuere capta, & in his eximiæ temperaturæ mirabilisque vio-

quę violentiæ colubrina Pisano bello celebrata, cui Lacertæ cognomen fuit. Hanc iure belli partam Piscarius in arce Iselana postea constituit, vt hostium nauigia ab accessu vel in triginta stadiorū distantia deterreret. Cingitur Massilia ferè vndique mari, et præaltis montibus: ab ea parte quà mare per angustas fauces se insinuat, portumque efficit: is duabus vtrinque turribus interiecta cathena permunitur intrantibus occurrunt naualia, quæ mœnibus cohærent, pari modo supra ea vrbis murus extenditur, sine fossa vetusto opere fabricatus. Imminet vrbi mons editus diui Victoris templo insignis: quem Galli præsidio imposito propter aditus asperitatem facilè defendebant. ab occidente verò mœnia aliquanto minore diligentia munita videbantur, ad eam præsertim portam, quæ ad sancti Lazari fanum perducit: ab eo loco quū Piscarius murum quatere statuisset, & in ponendis castris milites essent occupati, paruoque propterea cum pręsidio tormenta equorum et boum iugis ad sanctum Lazarum traherentur: id conspicati milites Itali et Galli, qui in muro erant, repente è portu conscensis triremibus in eam partem litoris descenderunt, facileque fuso et dissipato pręsidio pręcisis funibus, interceptisque iumentis tormenta occuparunt. Res erat subiti pauoris, & inconditi tumultus plena, vtpote quæ non minore cum ignominia, quàm commodo Cęsarianorum audacissimè a Gallis edebatur. eius fugæ deformitate conspecta, Piscarius cum tribus cohortibus ad litus descendit, commissaque vehementissima pugna, recuperatisque tormentis, hostes ad mare vsque tanto impetu est persecutus, vt quum ad triremes se reciperent, & illæ suborta forte tempestate, quod iniquissima sorte illis accidit, in portum refugere essent coactæ, desperata fuga trepidi in mare sese demergerent, adeo vt nemo ferè, præter ducem Leonatum genere Neapolitanum, qui erat transfuga, & ad supplicium seruatus fuerat, ex quadringentis circiter Italis & Gallis euaserit. Erat in præsidio Massilię Philip. Brionius virtute bellica, et gratia Regis maximè insignis: aduenerat que secundo amne Rhodano Rentius Ceres cum Italorum & Corsorum cohortibus, magnoque apparatu tormentorum: nec deerant alæ equitū, & magna vis commeatus, mareque & Stecades insulas, quæ sunt contra portum valida classe certis stationibus obtinebant: Andreæque Auriæ in re nauali singulari diligentia, & promptitudine expediendis omnibus rebus impugnandisque hostibus vtebantur: nam vbi milites per litus in conspectum se dabant, aut aliqua in castris eminebant tentoria, tum ab alto circumducta per litus classe maioribus tormentis petebantur. Exurgebat etiam ab ipsa media vrbe præaltus collis, vnde erat apertissimus in omnes partes prospectus, quem ingentibus colubrinis instruxerant: nullaque erat pars, vel propugnaculorum, vel mœnium, quæ nouis operibus non esset refecta, ac abundè munita omni genere tormentorum & telorum: ob id interdiu noctuque, vel ad incertos ictus, quum nullis vel inanibus pilarum, & sulphurei pulueris impendijs parcendum putarent, castra ab omnibus ferè partibus infestabant, tanta quidem pilarum frequentia, vt in tabernaculis noctu, ne conspici notarique possent, lumina passim extinguerentur. Piscarius tamen vnus omnium vel deprecantibus amicis, incredibili constantia, contemptioneque periculi, in mensis lumina semper retinuit, quanquàm non semel crassiores pilæ cum exitio metuque familiæ tentorij lintea detersissent. Existimabat enim non esse viri fortis ea sollicitè pertimere, quæ ab incertis ca-

ſibus omnem vel exactæ prudentiæ diligentiam anteirent: neque eum ducem vel præfectum rectè ſitus caſtrorum poſſeſpeculari, & motus hoſtium diligenter explorare, qui ad fortuitos tormentorum ictus & ſtrepitus meticuloſa capitis declinatione terreretur. Quum obliquas foſſas concidi excauarique præciperet, per quas ſubuectis tormentis ſenſim mœnibus appropinquaret, qui in opere verſabantur, ſoli malignitate maximè laborabant. Lapidoſus enim, & ferè ſine gleba ſaxeus ager omnem vim fodientium militum ſingulari contumacia reſpuebat: neque vimineæ caueæ, quæ collocatis tormentis anteponuntur, vti diſciplina requirebat, ſimplici terreno, vel ceſpite repleri poterant. quæ res multis & præſertim libratoribus exitium afferebat: quoniam ad magnos tormentorum hoſtilium ictus caueis ſępe diſruptis frequentia vndique lapidum fruſtra in obiectos ſpargebantur. Dum hæc ægrè fierent, Maſſilienſes occulta militari portula repente egreſsi, Hiſpanos in opere occupatos inuaſerunt, paucisque occiſis & multis vulneratis, priuſquam à proximis ſubueniri poſſet, foſſa protinus expulerunt, vſqueadeo audacter, vt Gallis nō modò ferramenta, ſed veſtes & arma, vti erant ſine cura metuque depoſita, de ſerere cogerentur. erantq́ milites ex cohorte Philippi Cerbellionis, quos Piſcarius aſperioribus verbis caſtigauit, quòd non tantùm ſibi ipſis, ſed præfecto ſummæ virtutis inſigne dedecus attuliſſent: verùm aliquanto vehementius in Rodoricum Corium Ioannis Dorbini ſigniferum eſt inuectus, qui veluti metu prępeditus è proxima ſtatione nequaquam maturè ad ferendam opem accurriſſet. Tum Rodoricus, qui elato animo ignominiam ſuſtinere nō poterat, faciam, inquit, Imperator, ſi hoſtes iterum eruperint, vt me viuum, aut certè nobili fato functum magnopere commendes. neque promiſsi fidem fefellit. Nam Piſcarius quum hoſtes, vtpote ſecundo eius die ſucceſſu inuitatos, eadem porta erupturos iudicaret, Alfonſum Vaſtium cum delecta veteranorum manu abdito, & opportuno in ſinu circa ædificia collocauit: vt ſi hoſtes erumperent, preciſo itinere interclusos in tergo cæderet. Nec multò pòſt Maſsilienſes duce Vincentio Tibaldeo Romano iuuene longè promptiſsimo audacter eruperunt: progreſsique audacius ad munitiones peruenerunt. Tum verò à fronte, & in tergo Hiſpani conſurgunt: Rodoricus antè alios fortiſsimè pugnat: reſiſtit impigrè Vincentius, ſed eo cadente cæteri in fugam vertuntur. Fit magna cædes pro numero pugnantium: nonnulli tamen erumpunt, & ad mœnia curſum intendunt: hos quum Rodoricus intemperanter perſequeretur, in ipſa porta traiectus concidit. Vaſtius autem ſuos protinus recepit, vt tormenta quæ è muro diſplodebantur, euitaret. Nec multò pòſt Rentius Vincentij cadauer per præconem ad exequias requiſiuit: parique pietate receptus eſt à Piſcario Rodoricus, oculis & toto oris habitu, exoluti promiſsi non ſine lætitia ferociam adhuc ſpirans, quaſi honeſtiſsima morte totam heſterni flagitij ignominiam egregiè conſumpſiſſet. At Piſcarius, vt hoſtium eruptiones reprimeret, perpetuam munitionem ad mare vſque perduxit: & altiore propugnaculo in quo præſidium poſuerat, communiuit. Tum verò tanta vi murus tormentis quati cœptus, vt duo ante alia tormenta maiora ad irrequietam diſploſionem, hebetato metallo frangerentur: quibus diſruptis, ea quæ ad Tolonem ceperant, in ſupplementum ſunt perducta. Dum hæc ad Maſsiliam geruntur, Franciſcus

ingenti

ingenti cura anxius, coacta vndique pecunia, ab Heluetijs atq; Germanis auxilia conduxit: equitum octo millia instruxit, partim ex veteribus equitibus, partim ex euocatis et beneficiarijs: tormenta item curulia ex arcibus, et totius Galliç armamentarijs educta, subiectis innumerabilib. equorum iugis ad Auenionem cõuenire iussit, quo Paliciam cum parte copiarum paulo antè prçmiserat. Nemo erat è tota Gallia, qui non libens pecuniam, arma, equos, commeatus, contra Borbonium conferret. Quoniam ad dignitatem Galliæ pertinere videbatur in præclara fide persistere: antiquam inexhaustarum opum et copiarum opinionem tueri, & Regis iniurias defendere: quæ non tam ab hoste, quàm à proditore, & transfuga inferri dicerentur. Iam enim illa vetus inuidia magna ex parte decesserat, qua Franciscus acerbissima pecuniæ conquisitione cum quotannis bella renouaret, nec sacris etiam parceret, antea flagrauisset. Nam quisque procerum, & eorum qui sacerdotijs & opibus valebant, quo nobilior erat & ditior, eò prçclarius erga Regem studium ostendebat, vt nihil de Borbonij consilijs sibi communicatum fuisse declararet: quanq̃ summa clementia Franciscus neminem ex coniuratis percussisset, & ante alios Pictauium à sancto Valerio regulum alæ nobilium regiæ custodiæ prçfectum, ingratitudinis atque perfidiæ crimine conuictum, & iam à triumuiris rerum capitalium ad locum supplicij perductum, eius filiç et liberorũ lachrimis condonasset. Tantis copijs Rhodanum traiectis, Galli Cçsarianis qui erant ad Aquas Sextias negocium facere: castella quæ defecissent, recipere: ex opportunis locis intercipere commeatus: studia hominum, si qui rerum nouarum cupidi Borbonio fauebant, restinguere: & ijs qui frustra in oppugnatione Massiliç diutius hærerent, supplicia & compedes comminari. At Piscarius, quum muri partem multis ictibus ad satis latum aditum diruisset, reperit introrsus præalto aggere, ad altitudinem septem cubitorum mœnia antiquo opere permunita, nouasque tum ab hoste additas munitiones, vt non peruadere in vrbem nisi ingenti saltu, & incredibili cum periculo milites posse viderentur. Præterea tanta vis tormentorum erat in vrbe, vt vix tutum fore putaret cogere in vnum milites, & eas acies instruere, quas ad murum esset perducturus: multos enim insignes viros tormenta discerpserant, & in his clari nominis Franciscum Cantelmum Italum, atque item Gusmanum et Aloisium Calecum Hispanos: præterea milites omnis generis strenuos circiter ducentos: ob quorum interitum, tametsi viris fortib. nihil erat timendum, respectabant tamen omnes Italiam, & veterani ante alios: qui aduentante Rege, nisi inde sese nihil vlterius lacessita Fortuna integri celeriter explicarent, fame & ferro cunctis pereundum esse iudicabant. Sed vrgebat Borbonius, & vehementer à Piscario postulabat, vt postquam satis muri tormentis esset dirutum, aggredi locum vellet, & vires atque animos hostium periclitari. Quid enim esse fœdius, quàm ausos oppugnare, quum demum summo labore murum apperuerint, cunctari vlterius, nec paratæ victoriæ fructum velle percipere? Non debere eum, qui primis & certissimis consilijs inniti noluerit, in secundis demum, quæ ipse suscepisset, adeo cautè subdubitare, vt quum nihil agendum, sed turpi fuga consulendum putet, reliqua consilia Cæsaris et Henrici penitus euertat: se quidem eo esse animo vt honestè cadere quàm turpiter effugere malit. Tum verò reliqui Galli exules idẽ vociferari, ipseq; Ricardus

Paceus Britannus, & Hadrianus Beurenus Belga quem Cęsar miserat, vti rei bellicæ parum gnari, contumeliosis propè vocib. petebant, vt pugnę signum daretur. Erat in magno æstu consilij Piscarius, sed cuncta quæ illi loquerentur, summa iudicij patientia perferenda existimabat, ne salus exercitus imperitorum aut desperatorum hominum temeritate proderetur. Dicebat enim non sine ingenti militum clade in vrbem posse perrumpi: quòd si præsidium atque vrbem expugnarent, vti inusitato casu potius quàm certa ratione esset sperandum, non ne extemplò aduenturum Regem cum ingentibus copijs, ac hærentes prædæ milites in vrbe capta protinus obsessurum? Postquam Cæsar & Henricus secus ac ipsi sperauissent non modò arma non inferrent ad distinendum Regem Gallum, & eum diuersis implicandum bellis, sed nec vlla quidem in finibus præsidia parauissent: quòd si, vti valde æquum esset, temere subeuntes milites cum insigni detrimento pellerentur, quis demum saucia tis & victis, atque ipsa denique tota spe deiectis, amissa parte virium, animus futurus ad receptum? cum Rex vindictæ auidus tota mole exercitus incumberet, qui iam Rhodanum transisse nunciaretur, proinde omnem spem salutis in celeri receptu esse reponendam. daturum enim se operam, vt non modò tuto expeditoque itinere, sed summa etiam cum laude, postquam vana spe auxiliorum essent decepti, in Italiam regrederentur. Quum Borbonius in sententia perseueraret, cui erat parendum, Piscarius vt periculum, quod erat valde manifestum, etiam clarius Gallorum exulum oculis repræsentaret, omnes præfectos, & insignes centuriones è Germanis ac Hispanis & Italis, itemque Gallos qui Borbonij authoritatem sequebantur, aduocauit, pręsenteque Borbonio, si repudiatis inquit, cęteris consilijs, nobis omnino tentanda est Fortuna expugnandæ Massilię, vti Borbonio videtur, necesse est, vt aliquos ex numero velocium atque audacium militum ad mœnia præmittamus, qui in munitionem per effracti muri ruinas euolent: quid parauerint hostes, quæ natura mœnium sit introrsus celeriter speculentur, & qua impetum facere nos oporteat certissimè doceant, id quum Borbonium & reliqui omnes probarēt, propositis præmijs, septem Hispani prodiere, qui se alacriter ituros profiterentur. Erat id summæ tameritatis, & certi propè exitij munus: sed exigua erat iactura, quum totius exercitus salus paucorum periculo vel interitu redimi posse videretur. Sed Hispani dum incitati sinuoso cursu ad murum se proripiunt, & opera hostium despectant, excitata tormentorū procella protinus obruuntur. Quatuor interfectis, reliqui feliciter, sed icti tamen euadunt: renunciant Gallos pedites, & equites in acie post munitiones consistere: in eum locum termenta conuertisse: aditum perrupti muri validissimis trabibus esse præseptum: cæcasque ibidem subesse fossas, quas sulfureo puluere, & leui materia ad corripiendam flammam multo oleo delibuta diligentissimè repleuerint: tantamque demum esse eius loci iniquitatem, vt prius prima inuadentium acies tormentis, ferro & flammis sit peritura, quàm ad manus, hastasque hostium perueniat. Tum verò Piscarius, vidistis, inquit, & audistis comilitones, quas nobis Massilienses tam bellè inuitatis epulas appararint: proinde si qui sunt quibus vita sit oneri, et obiter apud inferos cœnare velint, sine signo, sineque tympano murum inuadant: qui verò salui esse cupiunt, & Cęsari fortem operam præstare, tuerique Italiam volunt, me sequantur. Quo dicto

dicto cuncti fermè milites mouenda castra, & signa in Italiam referenda censent. Borbonius quanquam vltimam eius consilij necessitatem agnosceret, vehementi tamen dolore percitus discedit: nec aperto ingenio rerum suarum desperationē probè dissimulat, sæpe gemens, se deceptum & proditum queritur. nihil propterea animo se demittit: sed qui cūctis antea imperabat, sponte Piscario paret. Prospera siquidem Fortuna sicuti mortales sæpe facit insolentes, ita aduersa subactis æquitatem moderationemque restituit. Tanta enim Piscarij consilijs & dictis fides inerat, vt nemo vel militum vel minorum ducum, eo auspice, & duce, quicquam incommodi recipi posse existimaret. Diuinus etenim semper vates extiterat, quum ea quæ euenerant de Cæsaris diligentia, Henricique Regis voluntate, & de Lanoij fide constanti omnium opinione eum ab initio prędixisse perspicerent. Antè alios autem Piscario magnopere fauebant Germanorum duces Azornius atque Lodronius. Igitur cum quadraginta dies in oppugnatione frustra consumpsissent, circa finem Septembris cum esset meridies castra mouet: tormenta aliquot maiora onerario nauigio imponuntur, atq; eadem via Niceam versus iter intendit: quoniam Vgo Moncata, nauibus impar, Gallicæ classis metu Monœci portu se tenebat. Is erat agminis ordo, vt leuis armaturæ equitatus cum Italicis cohortibus anteiret: deinde tormenta ac impedimenta, et demum Germani sequerentur: postremi omnium Hispani atque Itali vti magis expediti atque agiles in tergo essent. Discedentes Cæsarianos Aurianæ triremes obuersis ad litus proris, ac emissis identidem tormentis subsequebantur. Nec Massilienses erumpere ac instare postremis audebant, quamuis ad septem millia externorum militum in præsidio essent. Ex itinere autem receptæ sunt in castra eæ copiæ, quæ ad Aquas Sextias in præsidijs substitissent. Iam Franciscus ad Auenionem peruenerat, & proximi quique equites ita sese ad iter effuderant, vt Cæsariani magis ac magis propter inopiam commeatus atq; hostium aduentantium propinquitatem properare cogerentur, cum grauiora tormenta festinantes maxime retardarent, et rotę curruum sępissimè frangerentur. Piscarius in agro maximum tormentorum, ne eo potiretur hostis, apud sancti Maximini oppidum defodit, eiusque rotas alijs curribus supposuit. Vbi verò ad Lucum oppidulum peruenit, Ogulius Gallus cum trecentis leuis armaturæ equitibus nouissimos est adortus. accessit et Sala Vasco cum duabus cohortibus, atque ita lacessendo premendoque magnum tumultum in postremo agmine miscebant, adeo vt Beurenus qui leuis armaturæ equitibus præerat, ęgrè sustineret, & ab Alfonso Vastio qui non longè aberat, opem postularet. Erat in ea planicie tumulus terrenus, quem iam cuncta Cæsarianorum agmina transiuerant. Vastius in insidijs duas turmas & cohortes quatuor collocat, monetque Beurenum, vt se cum simulatione timoris citra collem recipiat, se porrò si intemperantius Galli persequantur, erupturum repente ex insidijs, et impetū in interclusos vndique facturum. Nec consilio defuit euentus: Ogulius enim et Sala Gallorum more alacriter et cupidè fugientes persecuti, in insidias inciderunt. Itaque Vastius præteruectos adoritur: conuertit sese Beurenus consurgentibus vndique Hispanis: Galli equites Ogulio duce metu territi magna ex parte profugiunt: pedites vero deserti ab equitatu ac in medio circumuenti, capto Sala, ad vnum omnes conciduntur. Dum hęc fierent, Me-

morantius cui Rex persequendi hostis cura attribuerat, cum ingenti equitatu in conspectũ se dedit, veluti Ogulio dimicanti auxilio futurus. Is biduo ante Cęsarianos cõsequi potuerat, atq; eorum agmen perpetua vexatione demorari, si præsenti opera earum alarum quæ Longauillæ Reguli erant, & iam in Sextiensem agrum peruenerant, vti voluisset: sed turmas proprias & sibi notas longius à Cabillono euocare expectareque maluerat, qua mora opportunè interiecta, Cæsariani expeditius iter nacti, præter patentiora loca nullis affecti incommodis euaserunt. Erant cum Memorantio clarißimi duces Obegninus, Federicus Bozolus, Clietta, Floranges: quos vbi Borbonius est conspicatus, inferri signa, et retro peditum agmina conuerti iussit. tantus enim ei viro ad cõferendas manus ardor inerat, vt vel temere, modò ad manus perueniret, ad multum spatium esset secuturus: iamque Gallis modico passu reflexo agmine abeuntibus, aliquantum temporis ad inanem spem consequendi esset insumptũ, nisi Piscarius seuerissimè reclamasset. Conuersus enim ad Borbonium, quid à nobis inquit, magis hostes deposcunt & exoptãt, quàm vt peditum agmina ab instituto itinere conuertamus, & in ipsos summa stoliditate deferamur? an non ipsi equites omnem peditum nostrorum celeritatem, vel modicis passibus eludent? scilicet vt paulum distinendo nostrum iter demorentur, & crastina die adductis regijs copijs, quas obliquis itineribus, vt saltus præoccupent, appropinquare audistis, nos demum interclusos & obsessos deleant: aut, quod morte ipsa durius foret, exutos armis, ingenti ludibrio sub iugum transmittant. Hæc vbi palam est prolocutus, signo dato, cunctos qui acie excesserant, et contra hostes ire pergebant, ad agmina reuocauit, tanta festinandi adhibita celeritate, vt tormenta quæ deferre non poterant, multò subiecto igne conflaret atque perrumperet & metalli frusta sarcinarijs iumentis imponeret. Quum ad Losarcum esset peruentũ, Piscarius fit certior Germanorum manum in villa subsedisse: neq; coactoribus agminum moueri tib. vt cęteros assequerentur, parere velle: dicirco ad eos regrediť, hortatur vt se celeriter ad iter expediant: at quũ illi oscitantes se viæ labore ac æstu fatigatos simularent, nec dicto audientes esse vellent, eorum segnitiem seuerè castigandam existimauit: multi enim ad Gallos transire certiore cum præmio & minore cum labore cupiebant, ad quos iam magnus Germanorum numerus confluxerat. itaque ædificijs ignes subiecit, repenteque multis combustis, reliquis iter capientibus, vel ignauiam eorum vel perfidiam opportunè vindicauit. Eo modo paucis diebus ad Nicæam est peruentum: neque quisquam Gallorum Cæsariani agminis terga lacessiuit. a Nicæa Piscarius vt itinera expedirent, commeatus pararent, alpinos tramites temporarijs operibus sedulò munirent, Mercadum præmisit, & cum eo Villaturellum cum sclopettarijs: tantaque diligentia & patientia militum iter est factum, vt cum omnibus ferè calcei deessent, ex recentibus iumentorum corijs attritos pedes communirent. Interea Franciscus ad Aquas vsque Sextias promotis castris, Cæsarianos itinera infesta atq; aspera incredibili celeritate emetientes minimè persequendos ratus, in Italiam magnis itineribus per Coctias & Pœninas alpes transire constituit, scilicet vt eos difficultate itinerum per concisos calles, nullo præsertim instante hoste retardatos. præcurrendo celeritate superaret: præoccupataque Cisalpina Gallia, quæ esset nudata pręsidijs, fessos demum e Liguria redeuntes

deuntes Padi transitu prohiberet. Ferunt, Franciscum, quum id consilium sibi & toti Galliæ fatale susciperet, nequaquam, vti consueuisset, de re præsertim tanta, singulos duces consuluisse, sed decreto statim in animum inducto, tantùm rogasse, vt expeditioni susceptæ impigrè fauerent, cunctisque industriæ militaris cogitationibus & adiumentis darent operam, vt propositas difficultates nauiter enitendo superarent, quando pulcherrima omnium victoria, non multis opibus, non valida vi armorum, sed vna tantùm celeritate peteretur. Edicta profectione, tantus fuit Gallorum ardor in apparandis ac expediendis ad iter rebus omnibus, vt insigni studio incitati Regis cupiditatem adæquarent: primaque agmina penè prius in Italiam transirent, quàm quicquam de Regis consilio motuque vel à magnis principibus omnino sentiretur. Primus omnium Nicolaus Campanus antistes, qui componendæ controuersiæ causa ad Reges missus, à Cæsare redibat, in Gallia fuerat retentus, pernici tabellario de Francisci transitu Clementem monuit. Cæterùm Piscarius qui eadem de regis profectione petendæque Italiæ consilio fuerat suspicatus, die noctuque per aspera saxa nihil intermissis itineribus in Albingaunos Ligures peruenit: atque inde per Finarium & Carnissarium saltum, diuiso exercitu ad Aquas Statiellas est peruentum. Inde ipse vt de bello consultaret, mutatis ad celeritatem iumentis, ad Lanoium (is enim ab Asta Alexandriam atque inde mox Ticinum se receperat) contendit. Alfonsus verò Vastius, qui Massiliensi bello peditatus Imperium Cæsaris voluntate iudicioque ceperat, cum exercitu à Statiellis profectus, tantam peditibus vel perpetuo viginti trium dierum itinere defessis, maturandi necessitatem imposuit, vt fluminibus vado superatis, & sublatis ferè omnibus naturæ desiderijs, quæ vel exiguam quietem requirerent, eodem die superato Pado in spatio quadraginta quinque milliarium ad vrbem Ticinum peruenerit, singulari hercle totius exercitus felicitate: vt cum supra duodecim millia sarcinariorum iumentorum traheret, nullum omnino militis impedimentum in tam longo infestoque itinere reliquerit. Hic est ille receptus nequaquam fugæ persimilis, supra omnem militarium operum laudem, maximorum ducum iudicio celebratus: quo vno facinore vti summæ admirationis, Piscarium gloriari solitum ferũt: quum alioquin de se loquendi parcissimus, quæ laudẽ adferrent singulari modestia reticeret: quasi eo tantùm gloriæ fructu foret contentus, qui præclaræ conscientiæ esset insitus, nec in proprijs, sed alienis in labris feliciter efflo reret.

LIBER QVINTVS.

RANCISCVS ab Alpibus Taurinoque digressus ad Ticinum amnem tanta celeritate contendit, vt tormenta quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detracta nauigijs imposuerant, à Gallis in amne deprehensa raperentur: misitque caduceatorem antiquorum fecialium more cum liliata prætexta, qui Mediolanenses ad deditionem hortaretur, & cum eo Michaelem Salassum Regulum cum

ala equitum: itemque Ludouicum Balbianum cum Insubrum exulum manu qui vrbis portas occuparent. Iam enim Franciscus Sfortia Cæsarianorum diligentię diffisus, communita arce, relictoque Mediolano trans Abduam ad Pisleonem se receperat. Hieronymusque Moronus qui consiliorum omnium erat arbiter ad populum concionatus, sacramento ciues exoluerat, & vt per quã maturè se dederent Gallo Regi, ne frustra cunctando patriã in discrimen adducerent, veluti desperata defensione suadebat. Insubres enim ad paucos redacti erant, ꝙ nuper vastante vrbem atroci pestilentia, per agrum in villas ex summo vitæ periculo confugissent: nam paucissimis mensibus ad centum millia hominum ea lue absumpta ferebantur. Propterea neque possessionum fructus, vinaque præsertim non vno in loco, etiam cum pendente vindemia, in vrbem conuehi, neque agricolæ dissipati ac sibi vndique timentes ad opus muniendæ vrbis cogi poterant: & quod maximè intererat, imperandæ exigendæq; pecuniæ facultatem inopinatus tanti hostis aduentus celeritate præripere videbatur. Erant ob id multorum animi metu consternati: sed vigebant tamen præclara studia quorundam optimatium pariter ac infimæ plebis erga Sfortianum nomen, vociferarique iam cœperant noti ignotique homines non esse desperandum: sed Cæsarianos ad vrbis præsidium Ticino protinus euocandos, ne Galli sæui regnatores vrbe reciperentur, qui toties victi, & à mœnibus repulsi, tum demum, nequaquam ab iniusta ira cunctis, & Gibellinis pręsertim extrema supplicia denunciarent. Itaque duces quum Ticini essent in consilio frequentib. nuncijs Mediolanum accersuntur: ob eamque rem, ne populi studio & tantis optimatium obtestationibus deesse videantur, eundum esse decernunt. Euocat etiam Franciscum Sfortiam Piscarius, oratque vehementer, vt neque suæ, neque publicæ causæ deesse velit: res fore incolumes demonstrat, si se Mediolanensibus ostentet. Sed is quum facile obtemperaret et Mediolanum esset profecturus, in itinere didicit supra Binascum Gallicas turmas ex Casę Auratę vico excurrentes militarem viam occupasse, quo periculo admonitus substitit: & mox adeo properè nauigio Cremonam est deuectus, vt Cæsariani Lanoiusque præsertim non metu, sed occulto nutantis in fide animi consilio secessisse suspicarentur. Cæterum relinquitur Ticini pręsidio Antonius Leua, vir egregiè fortis & impiger. Is quum Hispanos secum quam Germanos mallet, & contrà Piscarius differeret Hispanorum cohortes per præsidia nequaquam esse diducendas, sed coniunctas in vnum inuictæ legionis corpus ad incertos belli exitus omnino retinendas, Antonius facilè assensit: Germanosque omnes cum quingentis Hispanis duabusque equitum alis Garcia Manrico duce retinuit. Præmittitur Mediolanum cum expedita manu equitum Alarco, qui ciuium animos confirmet. Ipsi demum duo Caroli Lanoius atque Borbonius cum Piscario subsequuntur. Quorũ aduentu nunciato Araldi atque tubicines Galli vrbe profugiunt. Salassus quoque cum suo atque exulum equitatu ab vrbe retro conuertitur. Quib. de causis Frãciscus de Salasis atq; exulum salute sollicitus, Paliciam quẽ Heluetijs præfecerat cum viginti cohortibus, atque item Ioannem Stuardum Albaniæ Regulum cum trecentis equitibus cataphractis subsidio mittit. Sed ij cum diuersa via noctu iter facerent ad lucem vsque pererrando nec se coniungere, nec maturè Mediolanum petere potuerunt: Albanius tamen ad

portam

portam peruenit. At Cæsariani duces qui singulari ciuium voluntate fuerant recepti, quum signa tantùm tulissent, eaque rari milites tantis fatigati laboribus sequerentur, adesset hostis cum ingenti exercitu, ad Laudem Pompeiam se recipere statuerunt. Quum Romana porta exirent, per Ticinensem & Vercellensem deiectis custodibus prima Gallorum agmina in vrbem se intulerunt. Tum verò milites rubra cruce signati cum Gallis qui candida notabantur, media in vrbe contẽdere, deferri per regiones, ipsi Mediolanenses suspensi nihil se commouere: porrò Cæsariani recipere sese iussi ad Romanam portam verti: Piscarius omnium postremus in tergo versari: temerè inuectos Gallos sæpe reprimere. eoque modo frustra persequentibus Gallis Laudem Pompeiam est peruentum. Ibi Piscarius reliquos milites quos pridie monuerat, vt à Ticino atque ea militari via quæ Binascum perducit, Laudem maturè deflecterent, incolumes recepit: quanquam eos Galli à Rosato vico progressi multis iumentis vetere præda onustis exuissent. Mediolano in potestatem redacto, & ciuibus benignè in fidem receptis, Franciscus ad Cassinum quinto ab vrbe lapide castra ponit. Mediolanensibus per literas magnam spem certę clementiæ atque humanitatis præbet: duces in consilium aduocat: omnium sententias exquirit, an præstet Ticinum oppugnare quàm Laudem. Disputatur in vtranque partem, sed Franciscus ad Ticinum vrgente fato defertur, Boniuetti & quorundam opinionem secutus, qui Germanos longæ & inutiles militiæ tædio affectos, oblata pecunia corrumpi facilè posse dictitabant: aut certè si obstinatè persisterent, eos demum grauissimi belli necessitate imposita, vti in summa auxiliorum & rerum omnium desperatione, deditionem esse facturos. Quibus Cæsari detractis, Hispanum leui armaturæ assuetum, suo certo statarij militis robore nudatum iri: proinde eum libenter accepta conditione Neapolim esse rediturum. Quod si Laudem oppugnent, non esse dubitandum, quin vrbs exigua bis à Francisco Sfortia Bozoloque munita egregiè atque fortissimè ab acerrimis ac ingeniosissimis veteranis defendatur. Sed in eo Boniuettus & cæteri vehementer erant decepti: nam Piscarius Laudem repererat adeo ineptè munitam, & commeatu apparatuque rerum omnium egentem, vt confectò statim ponte pedites noctu Abduam transirent, & Castriotum tantùm cum ala equitum in speciem præsidij, qui motus hostium exploraret, relinquendum arbitraretur. Itaq; Franciscus Albanium, omnino hostium duces & Hispanos præsertim ad Laudem persequendos & tota mole exercitus oppugnandos esse prædicantem, misso Memorantio qui decreta deferret, ad se in castra Mediolano reuocat. At vbi Piscarius didicit, Regem ad Ticinum oppugnandum conuolasse, vtpote qui cuncta diuino iudicio longissimè prouidebat, Vicimus, inquit, milites, qui victi eramus, postquàm hostis præpostero innixus consilio, nos omittit, & Germanos oppugnat. Galli hercle quo maximè valent impetum amittent, & in longa atque hyberna obsidione vires hebetabunt, dũ cum fortissima et peruicacissima gente nequicquam luctãtur. porro è Germania nobis interim noui auxiliares aduenient: nec erit dubitandum quin si bellum trahatur, illud mox cum summa spe nobilissimæ victoriæ finiamus. Hæc ab ipso tanquam vero vate dicta sæpius fuisse, ab ijs qui consilijs interfuerant cum summa fide didicimus. Nec multò pòst Lanoio trans Abduam ad Soncinum cum equitatu concedente,

Borbonius in Germaniam vt à Ferdinando Cęsaris fratre auxilia peteret, profectus est. Ipse Piscarius Laudi pompeię cum peditatu substitit, intentus in omnes occasiones, quibus Antonio Leuæ obsesso adesse posset, & Gallo regi, Tramulioque item, qui Mediolano præerat, maximè noceret. Posita est vrbs Pap a(ita à Longobardis Regibus tanquam admirabilis appellata, quum Ticinum de nomine profluentis antiquitùs vocaretur) in decliui ripa Ticini amnis, qui à meridie mœnia alluit, diductusque paulò supra vrbem, ne tota aqua rum mole mœnibus incumbat, & mox haud magno circuitu ad alueum reductus, insulam efficit hortorum fertilitate pernobilem. hanc vrbi coniungit pons lapideus eximij operis, perpetua contignatione aduersus omnes cœli iniurias elegantißimè protectus: à Septentrionibus arcem habet insigni structura, & picturæ iucunditate celeberrimam, quæ septa ferarum & regiæ voluptatis viridaria latè prospicit: ea in spacio sexdecim milliarium ingentes syluas continent, opacaque nemora, & campos multis anniculis irriguos ad omnem culturæ varietatē, & ferarum pastiones pulcherrimè distinctos. Ab occidente sunt tēpla Saluatoris & diui Lanfranchi, inter quæ Franciscus castra posuit. Ad eam verò partem quæ orientem Solem excipit perpetuus tumulus iuxta septorum murum extenditur, in quo tria eminent templa: sub læuā est via militaris ad cauæ vallis similitudinem depressa, quę Laudem perducit. hoc in loco Palicia castrametatus est. In insulā verò Memorantius traiecit, vt egressus à pōte pręcideret. primo die in eum munitiones ad caput pontis promouentem Antonius Leua repentinus erupit. Sed commissa acriter tumultuaria pugna, & cadente eius signifero, dum regrederetur, consilium sumpsit abrumpendi pontis: atque ita extremo fornice pręciso, hinc Antoniani atque illinc Galli, ad teli coniectum oppositas munitiones extruxerunt, & perpetuis stationibus confirmarunt. Memorantius molas frumentarias quæ erant secundum amnem robustioribus nauigijs impositæ, & tota vlteriore ripa cathenis ferreis alligatæ, directis tormentis perfregit, atque demersit: turremque lateritiam in sua ripa in qua Hispani excubabant positam contra naualia cum exitio defensorum expugnauit. quo incommodo accepto, Antonius molas trusatiles vicatim parare, & in nobilißimo Gymnasio sapientiæ studijs dicato pistrina instituere coactus est. Memorantius quoq; paulò infra eam quam diximus turrem extra tormenti iactum alterum Ticino pontem imposuit, vt ad mutuas ferendę opis opportunitates Palicianis castris iungeretur, sicuti supra vrbem ab occasu priore ponte Galli milites ad Regia castra pari commoditate permeabant. At Franciscus vbi cuncta latè prospexit, et diligenter explorauit, vndique terrorem Ticinensibus propius admouendum ratus, producto tormentorum apparatu, & à suis, & à Paliciæ castris murum quatere cœpit. Antonius vti erat ingenio peracri, diligenti, inuicto, militibus non deerat, vt omnibus laboris & patientiæ exemplis ad vrbis defensionem accenderentur. neque Antonio deerant Papienses, per se Sfortiano nomini maximè dediti, & priuatis de causis etiam Gallis infensi. Vniusque omnium Matthæi Beccariæ excellens studium eminebat. is regnantibus Gallis, vti Gibellinę factionis princeps, per aliquot annos exul fuerat: ob id publicis priuatisque opibus non parcebat: hortabatur ciues, vt cætera omnia contemnerent, modò sese & coniuges ac liberos à supplicijs & contumelijs tuerentur:

quando

quando nulla salus victis esset speranda, & nulla deditis spes salutis relinqueretur apud sæuissimam gentem, quæ vel data fide suis commilitonibus tot prælijs & casibus in Italia cęsis, vno maxime Papiensium sanguine parentare percuperet. Quibus de causis non modò quisque hospites suos Germanos pecunia egentes liberaliter alebat, sed alacriter in muri defensione atque opere versabatur. Ita Antonius singulari Papiensium studio vsus, Germanis incredibili perseuerantia, die noctuque in opere & statione versantibus, tantas introrsus munitiones erexit, vt Galli quanquam prostrata ingēti mœnium parte, totis copijs murum inuadere non auderent; sed tentata tantùm propugnaculi expugnatione, quod erat infra Perticariam portam cum cęde multorum, & in primis Amabilij Centurionis reiecti pellerentur. A' castris vero Regijs eodem puncto temporis vehementißimè quassata est quadrata turris, cui Mediæbarbæ nomen erat. ea vtrinque adactis tormentis summa vi ab ima parte quassata, et ad lineam excisa est. Sed dum corruit, incredibili casu adeo aptè in frontem prolapsa decubuit, vt quæ ingenti ruina patefacto aditu ingressuris Gallis nudare locum debebat, tanta opportunitate præsepserit, vt cuncti nouam ac insperatam munitionem non sine tutelarium numinum præsenti ope repente enatam, & appositam mirarentur. Ita Franciscus vbi vno atque altero conatu nihil se tormentis proficere posse animaduertit, & forte Longauilla Regulus regij sanguinis adolescens dum incautè ad vineas versaretur, minore tormento esset interfectus, aliud magnæ molis & perdifficile consilium desumpsit, Ticini amnis scilicet à mœnibus auertendi, vt eo, supra insulæ caput, vbi veluti rostro diffinditur, in Graualonem deriuato, per siccatum demum alueum, promotis tormentis & copijs vrbem aggrederetur. Erat enim ab ea parte murus ad ingentem tractum per se dibilis & simplex vetusti operis, & ob id etiam maxime neglectus, quòd vrbs ipsa præterfluente amne, nullo alio quàm eo loco munitior esse videbatur. Sed magna ad opus conducta hominum multitudine, quum sublicis phalangis in vado defixis, atque his perpetua cratium serie intertextis, non aduersa sed obliquę fronte aquam à Ticino sensim intercipere, & directis linteis telis, quas ab imo insutum plūbum distendebat, in depresßiorem Graualonis alueum deriuare contenderent: amnis autumnalibus pluuijs inflatus facilè disiectis operibus hominum ingenia superauit, ita vt libratores et aquileges dum mirificę artis instrumenta picturis & modulis ostentando ingeniosi Regis animū oblectant, omnem spem consilij militaris eluserint. Fuere qui existimarent, Franciscum nequaq̄ operis difficultate deterritū, quā magnis hercle opib. & pertinaci cōsilio planè peruicisset, sed euidenti periculo adductū ab incœpto destitisse, ne Antoniani vbi siccatū alueum statim vidissent, totis copijs eruptione facta ad oprimēdas Memorantij copias peruolarent. quib. difficillima ratione nec maturè quidem succurri poterat, quum à Regijs & à Palicianis castris singulis tantum in multa distantia pontibus insula peteretur. Interea Clemens pontifex & Veneti cum Francisco certo fœdere coniunguntur. siquidem magnopere metuebant, ne ingentis animi Rex tantis innixus opibus, si Ticino potiretur, infesto demum exercitu veteres iniurias opportunè vindicaret. Ex aduerso etiam in Cæsarem multorum studia refrixerant. cunctatius enim

Cæſar quàm oporteret, ad promerendas omnium voluntates, cum Franciſco Sfortia agere videbatur: quippe qui nondum codicillos tot legationib. efflagitatos ei tradiderat, quib. auguſtali poteſtate adiudicati Mediolanenſis imperij iura petebantur. Quamobrem in ſuſpicioſorum animos cæca, nec aliena ab vſu rerum opinio, non inanibus coniecturis irrepſiſſe videbatur, Cæſarem quum vndique victor foret, eiecto Sfortia Ciſalpinæ Galliæ principatum protinus arrepturum, vt inde duorum demum Regnorum opibus fretus, totius Italiæ imperio potiretur: id etiam Itali principes iniquo animo maximè ferebant, quòd Cæſariani duces poſt exactos Gallos pace parta, impotenti demũ cupiditate, & planè ſuperba inſolentique audacia inducti, tantulis copijs Galliæ regnum inuadere auſi fuiſſent, vt exagitatis domi Gallis, atque his pro ſalute ad arma excitis, et in Italiam pertractis, conſtitutæ pacis ocium perturbarent. Non enim eos pro ſocijs, & fœderatis haberi colique debere dictitabant, qui bella ex bellis ſererent, pacem pati non poſſent, nec vlla conditione quieti eſſe vellent, vt prætextu belli, prouinciarum populationibus alerentur. Si externos dominos fatali Inſubrum miſeria pati neceſſe foret, præſtare Gallos recipi quam Hiſpanos, quando illi Ciſalpinam Galliam vti ſuam regionem ac alteram veluti patriam tueri, & fœcundam maximeq; florentem efficere conſueuiſſent: ſecus ac Hiſpani qui tanquam alienam terram, quam eſſent relicturi, omnibus auaritiæ & crudelitatis exemplis vexarent, atque diriperent. Poſtulabat Rex Gallus à Pontifice, Venetoque Senatu, vt neutri parti adeſſe vellent: ſpectatores tantùm eſſent, nec tamen commeatus impedirent: ipſum per ſe daturum operam, vt nullius ope ad ſuperandos hoſtes indigeret, ſi illi pariter à nemine vlla iure iuuarentur. quæ conditio ſicuti in præſens pulcherrima tanquam ſpecie maximè vtilis et tuta Pontifici & Venetis mirè placebat: ita demum dijudicata belli Fortuna, in eo triſti rerum exitu, damnoſa & exitiali fuit. Miſerat Clemens ad Franciſcum, & ad Cæſarianos duces, Gibertum Veronenſem Antiſtitem, qui ſummorum conſiliorum erat arbiter: atq; item Nicolaum Antiſtitem Campanum, qui ab Hiſpania, Galliaq; redierat: ille Gallis impensè fauere, hic Cæſarianis operam præſtare dicebantur: quanquam ambo ſummæ fidei ſummæque virtutis homines, nihil magis quàm Clementis nutus rectiſsima voluntate ſequerentur. Exiſtimabat enim Clemens pacem cum vtraq; parte per idoneos ac amiciſsimos oratores eſſe pertractandam, vt ipſe tanquam ex æquo arbiter, quæ petebat, mollius atque facilius impetraret. Inſtabat itaque vt induciæ fierent: interim eas vrbes vterque teneret, quas ab initio belli cepiſſet, aut antea poſſediſſet. Id Franciſcus Sfortia minimè probabat. Nec etiam de Ticino vrbe conuenire poterant, quum Cæſariani qui auxilia propediem expectabant, nihil concedendum arbitrarentur: nec Franciſcus ſuæ dignitatis eſſe putaret, ab ea vrbe diſcedere, qua ſe omnium potiturum ſperaret. Ita abrupta ſpe concordiæ Gibertus Romam redit. Franciſcus verò poſtq̃ aperta vis minimè proceſſerat, & inopia tormentarij pulueris pilarumque maximè laborabat, ad obſidendam vrbem conuertitur, ratus Germanos rerum omnium, in dies creſcente penuria, quin honeſta accepta conditione domum diſcederent, nequaquam diutius obſidionem eſſe toleraturos. neque enim deerant, qui occultè Gallis fauendo Centuriones pecunia corrumpere conarentur: duoſque milites Hiſpanum alterum,

alterum,& alterum Germanum, qui perfidiæ scelus de prodenda loci custodia conceperant, deprehēsos Antonius Leua supplicio affecerat, et pœna proditorum in frusta discerpserat. Fuere etiam qui dicerent Azornium Regulum Germanorum ducem prodendæ vrbis consilium animo agitasse, pellectum scilicet magnis muneribus à Rege vt id perficeret: sed eum ab Antonio fuisse præuentum: qui quum non obscuris indicijs eius rei vestigia deprehendisset, hominem summæ authoritatis ad epulas inuitatum veneno sustulerit. Azornio certè vel insonti ea Antonij cœna omnium fuit suprema: verùm deeare, vti falsa vel turpi, Antonius nullam vnquam postea laudem quæsiuit, sed repentinæ mortis causam in vinum liberalius haustum reiecit. Erat Antonius ad magnas rei numariæ difficultates redactus. & quoniam subueniendum erat egeno militi, postquam ciues fermè omnes tantis etiam affectos detrimentis pecunia penitus exhausisset, ex templis donaria detraxerat: ampliora que ex vsu victoriæ Dijs pollicitus, ea conflata, monetæ rudis demum nota percusserat: emisisque crebro nuncijs pecuniam à Piscario vehementissimè flagitabat. Intromittendæ verò pecuniæ quum nulla omnino via, portis ab hostium custodia præseptis ostenderetur, modum Piscarius inuenit, quo militum animos Antonius vel inclinatos ad deditionem, opportunè confirmaret. Transfugerant ad Regem veterani duo milites Hispani Cisnerius atque Romerius supplicium veriti, quoniam inimicum notum militem in castris interfecissent. hos Piscarius per idoneos homines perpulit, vt eius homicidij noxam insigni facinore ad certum nauatæ operæ præmium expiarent: credebat transfugis Rex Gallus quos liberaliter susceperat, quum ex captiuis eos perpetrata cæde supplicium effugisse didicisset. ergo illi accepta fide, Piscario operam pollicentur: & ex nocturna excursione ad præstitutum locum à Piscarianis aurum accipiunt. id tunicis insutum occultant: & postridie, quum à Ticinensibus porta egressis quotidiana exercitatione certaretur, ad pugnę locum procurrunt: sese signo dato Ticinensibus permiscent, & intra portam cum mutua lætitia recipiuntur. Horum beneficio Antonius singulos aureos nummos singulis Germanis militibus diuisit: addiditque peramplis promissis, auxilia breui ex Germania in Italiam peruentura: quibus nuncijs quum falsa veris abundè permisceret, milites solito alacriores ad ferenda obsidionis incōmoda reddebātur. Per eos dies Piscarius, quum adesset Gibertus qui de inducijs mandata detulerat, didicit per exploratores Hieronymum Triuultium cum ala Gallica, qui ex Circumabduanis locis rem frumentariam expediret, Moltio in oppido considere: confisumq; loci munitioni, & studio oppidanorum nihil ab hoste vereri. Itaq; occasione vtendum ratus, vt præsente legato Hispanis militibus, neq; manus, neq; animos obtorpuisse ad præclarè audendum ostenderet, vrbis portas concludi, & intenta custodia nequis omnino rem efferre posit, obseruari iubet: communicatoque cum paucis consilio de prima vigilia linteatas cohortes vti noctu consueuerat, educit: brumalique nocte confecto quindecim milium itinere, ante auroram ad oppidi fossas peruenit. Vigiles qui in muro erant, quum crebros igniculos ex sclopettariorum funiculis scintillantes à longè conspicerent, primò rati esse volantia insecta quæ cicindelæ vocantur, Hieronymo rem serius significant. Verum vbi continens agmen apparuit, id renunciant, & toto muro ad arma conclamatur.

Tum verò Piscarius ad Vastium conuersus: postquam aduenimus (inquit) omnino nobis vel resistente hoste in oppidum est euolandum: superate fossam, & per scalas hastasque conscendite: ego ab aduersa porta, ne vnus quidem effugiat, vias obsidebo. Nec mora, in fossas prçaltas plenas aqua se demittunt: sclopettarij muri coronam crebris ictibus infestam reddunt, ne defensores in ea consistant. Quum Vastius ipse corpore ingens vix summo pectore ab aquis extaret, confertæ cohortes certatim se demittunt & enatant: pauci scalis, plures fraxineis innixi hastis, & subleuati succedentium humeris in murum euadunt, cùm vigilibus deiectis in forum esset peruentum, Hieronymus cum paucis è porticu sine galea erumpit. cum eo Vastius vti erat ante primos singulari certamine congreditur, adactaque in frontem lancea, ab equo deturbat. in eoque tumultu serò nomen profitenti dextra manus deciditur, quibus affectus vulneribus, paulò pòst interijt. Cæteri equites paucis vulneratis capiuntur, oppidumque singulari festinatione diripitur: nec plusquam sesquihoram Piscarius quietis & moræ militi concedit. atque ita quum à propinquis Gallis, qui erant in præsidijs oppidorum cauendum putaret, adhibita celeritate Laudem reuertitur. Ea res tam breui spatio brumalis diei, per lutulenta itinera à pedite confecta, Gallos vti in pari discrimine per vicina oppida dispersos, vt vigilantius agerent admonuit, vehementerq; conterruit. At Franciscus vbi Cçsarianos duces ab inducijs atque concordia penitus abhorrere, et è Germania legiones expectare comperisset, simulque indies certior fieret, obsessos non modò frumento vinoque abundare, sed sçpe ad omnem vel profundç pacis, ciborū copiam atque luxuriem epulari, cum valida exercitus parte Albanio duce Neapolitanum regnum inuadere constituit, ratus Hispanos ad defendendum Italici imperij caput, vbi pleriq; eorum liberos, vxores, domos prædiaque haberent, continuo relicta Gallia Cisalpina, Neapolim esse reuersuros. Placebat hoc Pontifici & Venetis, vt eo timore iniecto Cæsarianos ad inducias compellerent. Sed nequaquam is erat Italis animus, vt Gallus Neapolitano regno potiretur: vtpote qui opes Italiç libramento quodam exæquare percuperent, summam in vno rege potentiam magnoperè formidantes. Nam sicuti Hispanis Mediolanense imperium arripientibus, totius Italiç libertas omnium iudicio conclamata videbat: ita si Galli nudatum omni prçsidio regnum, Andegauensib. regulis id maximè optantibus intrarent, nemini dubium erat, quin mox, vti paucis antè annis acciderat, immodicç & superbæ genti foret seruiendum. Itaq; pontifex hisdem de pace consilijs incumbēs, Albanium, qui cum Gallico exercitu per Calphurnianos saltus à Rhegio Lepidi in Etruriam descenderat, Lucensibusq; & Senensib. pecuniam, commeatus, tormentaq; & eorum vecturas passim imperat, Romæ recipit: ita tñ vt eius impetum quantis maximè posset in Cæsarem officijs nequaq̃ offensa Galli regis amicitia retardaret, scilicet, vt Cçsariani imminenti periculo adducti ad eas quas antea repudiassent induciarum & pacis conditiones recurrere cogerent. Interea Borbonius quem in Germaniam profectum diximus, paucis diebus magni roboris auxilia coegit. Neq; enim liberæ ciuitates, quæ Augusto nomini parent, Cæsari deerant: neq; quisquam Regulorum Ferdinando Cæsaris fratre in delectib. habendis ornandisq; militibus alacrior & sumptuosior erat. à liberis autem fœderatisq; populis missus est Georgius Franispergus

spergus

ſpergus cũ viginti cohortibus. Ferdinandi verò copijs prȩfuit Marcus Sithius clari nominis dux, & Italiæ præſertim bellis aſſuetus. Nicolaus quoque Salmæ Norico excellenti virtute regulus, duorum ferè millium equitũ alas adduxit, non robore modò virorum, ſed equorũ et armorũ ſpecie inſignes. Veneti qui ijs legibus cum Gallo Rege in amicitiam redierant, vt Cȩſari nihil nocerent, Germanis tranſeuntibus expedita itinera & commeatus abundè præbuerunt: atque ita Borbonius media hyeme, maxima omnium cum lætitiâ Laudem Pompeiam peruenit. Nec ſegniter a Franciſco poſtquam deſperatis inducijs rem ad vim ſpectare prouidebat, maiora indies præſidia parabantur partim ex Heluetijs atque Griſonis: partim ex Sedunis atque Valeſijs, qui ad Graias alpes pertinent: ſuppleri etiam Italicas cohortes, atque alas refici iubebat. conduxeratq; item Ludouicum Palauicinũ, qui circumpadanos commeatus interciperet, qui à Franciſco Sfortia ad Cȩſarianos mittebant. Sed eum temerè tranſgreſſum amnem ad Caſale oppidũ Sfortiani duce Alexãdro Bentiuolo, ſuſis eius copijs viuum ceperunt. contrà verò bellicis caſibus illudente Fortuna par vulnus, & nobilitate ducis aliquanto grauius in Liguria Cæſarianis eſt inflictum. Gerebãt Galli bellum duce Salaſsio regulo aduerſus Genuenſes, Sauonamque valida claſſe & firmis præſidijs obtinebant. præfecti claſsium Vgo Moncata & Andreas Auria intenti in omnes occaſiones aderant. fortè per exploratores ad Vgonem defertur, Gallicas cohortes in Varagio oppido ſoluta ſtatione deſidere (id eſt oppidum citra Sauonam ad mare poſitum debili cinctum muro) eas cohortes Vgo ſe facilè opprimere poſſe exiſtimans, vt erat conſilio repentinus noctu triremes Hiſpanicis cohortibus ſilentio complet, è Genuæ portu de ſecunda vigilia educit, & ad Varagium adhibita celeritate, oriente Sole peruenit. Sed dum milites in terram exponuntur, & arduo aſcenſu oppidum circumeunt, Varagiani ad arma conclamant. Interim aduerſus ſuboritur ventus: Trierarchi triremes expediunt: Vgo cum cohortib. in littore deſeritur. erant in prȩſidio Simon Tibaldeus Romanus, & Gigantes Corſus eximiæ fortitudinis cohortium præfecti: ij capto repente conſilio, haud longa oratione milites cohortati, adaperta porta ſub ſignis erumpunt: nec Cȩſariani eorum impetum ſuſtinent, vtpote quib. abrepta in altũ claſſe, & erepta ſpe fugȩ, animi repente conciderant. Ita Vgo inops conſilij dum ſuſis diſsipatisq́, militibus fruſtra repugnare contendit, ſine vulnere capitur. Superuenere etiam Aurianæ triremes, quæ fortuna terra marique feliciter aſpirante Cȩſarianã claſſem in fugam dederunt. Ea victoria Franciſcus ſingulari lætitia eſt affectus: quoniã in ſpem veniebat Liguſtici belli maturè conficiendi, vt inde mox Salaſſum cum delectis cohortib. ad ſe Ticinum in caſtra reuocaret. Germanorum etenim aduentus fama ingẽs diſperſa per Italiam, de obtinenda Vrbe, ſpes atq; animos Gallis ſenſim minuebat, quũ ex aduerſo Cȩſarianis vehementer augeret. Per eos quoque dies Antonius Leua Sedunos, qui ab Occidente in ſuburbanis ȩdificijs nequaq̃ militari diligentia ſtationem habebant, eruptione facta fuerat adortus: multisq; cæſis & captis, cæteris fugatis, Paulum Syluam eorum ducem inde pepulerat. Quib. de cauſis Clemens pontifex de belli euẽtu maximè timere cogebatur: exiſtimabatq; metum Cȩſarianis propius admouẽdum, vt de inducijs impetraret, quod antea poſtulaſſet. Ad ipſius etenim dignitatẽ, qui ad ȩquitatis & pietatis nomen

Sacrosanctę authoritati innitebatur, maximè pertinebat, vt vtrique ab armis discederent, ipso disceptatore atque arbitro controuersiam componerent: vt ea arma quibus adeo funestè inter se desęuirent, aduersus Christiani nominis hostes verterentur. Sed ante omnia pulchrum erat atq; magnificum solo consilio, nulla impensa, Italorum omnium libertati præcauisse: ne si bellum Marte iudice victoria finiretur, qui superior euaderet victricib. innixus copijs, victoria & Fortuna vtendum arbitraretur ad perdomandos reliquos hostes, subigendamq; Italiam: quæ affecta viribus, & dissociatis principum animis, haud dubiè in præmium laboris atque periculi victoribus cessura videretur. Sed Clemens alioqui ab inueterata prudentia circumspectus, dum fatali quodam errore inductus neutri parti nocere velle vult videri, vtrunq; tacito sensu vehementer offendens, sibi ac toti Italiæ graue & planè funestum bellum peperit. Erant plerique ex amicorum & familiarium numero, qui recta quadam ingenij libertate suadebant, vt Placentię iustum exercitum pararet, consilia & vires cum Veneto ad id maximè parato, opportunè commisceret: vt qui inermis dum pacis conditiones armatis proponit, esset despectus, vim demum haberet ad compellendum, si Cæsariani vel rex ipse ab inducijs atque concordia pertinacius atque insolentius abhorrerent. Quid enim Italo principe, atque eo præsertim qui summæ pietatis atque prudentiæ personam sustineret, tutius ac honestius esse poterat, quàm parato exercitu firmissima vti authoritate: & denunciato vtrique periculo, in eum qui abnueret, diuinis ac humanis armis deferri? atque inde præclarissimo facto, in Italia pacem atque ocium parare? sed fata obstabant, ne pontifex ea consilia plena securitatis & laudis protinus expediret, vt ab his mox peccatis ac erroribus nostro merito diuina humanaq; omnia perderentur. Bellici nanque sumptus qui exhausto ærario impenderent, à conscribendis copijs pontificem maximè deterrebant natura tenacem, & pecuniæ nunquam profusum, temperantia & cunctatione gaudentem, & ex alienis rerum successibus consilia sua expendere solitum. Quæ artes sicuti dignæ erant sancto moderatoque pontifice, qui peculiari studio veterum more sacra procuraret, ita ei importunæ, ac exitiales esse videbantur, qui generoso fortique consilio ad salutem omnium excubare vellet, vt Italia validissimarum gentium pertinacibus armis vexata ab imminenti interitu incolumis & libera seruaretur. Igitur Clemens cum pro Cæsare animus esset in officio, & Francisci, Gallorumque item res saluas & florentes esse cuperet, vt medium se gerere videretur, Albanium monuit, vt ex Romano agro per Sabinos in regni fines maturaret: scilicet vt eo metu territi Neapolitani, qui omni militari pręsidio nudati erant, ad defendendam omnium salutem, è castris copiarum partem euocarent. Iam Albanius ad Eretum, exercitu Tiberim pōte traducto, sese in Aquilanorum fines insinuare cœperat: & Rentius Ceres ex his oppidis, quæ Gallis fauebant, cohortes conscripserat, totiusque Vrsinæ factionis clientelas ad arma ex Spoletinis agris commouebat. Quo timore adductus senatus Neapolitanus, ducibus & Carolo Lanoio in primis, in castra perscripsit, Albanium cum iusto exercitu regni finibus appropinquare: excitari passim in prouincia Præcutina, Aquilæque pręsertim, vetera Andegauensium studia: defecturos esse populos, ipsamque Neapolim hosti cessuram, ni maturè subueniant, quando omnia hosti aperta & exposita

videantur,

rentur: quando iam egregiæ virtutis decus nequaquam ad fortem spectatamque duris in prælijs dextram, & inuictum corporis ac animi robur, sed ad fortuitos volantium pilarum ictus, cæca semper sorte, & in his temeraria sæpe fortuna reuocetur.

De cognomento ex re quæsito. Cap. X I.

Quum in Alberici castris esset ferè imberbis, animoque ferox, & manu promptus, sæpe turbas iurgiaque misceret, nec quenquam ante se pugnam capessere pateretur: in eo peracutus imperator animi, atque oris habitum notauit, prædixitque eum, nisi immaturè caderet, & paulum feruidi ingenij impetum prudentia temperaret, absoluti ducis nomen habiturum. Nec multò post suborta altercatione inter commilitones in partienda præda immortale cognomen adeptus est: quum eam minus æqualiter diuidi immodicè quereretur. Siquidem tota lite ad ducis arbitrium delata, iudicataque, ad Albericũ subirato & minaci vultu conuersus: Mihi, inquit, imperator, hoc tuo iudicio rata pars prędæ perinique surripitur, ita vt in posterum similẽ iniuriam ęquo animo non sim laturus. Ad ea Albericus renidenti, & contracto ore respondit: An & mihi quoque vti alijs soles, adolescens, vim afferre voles? Desume ergo tibi Sfortiæ nomen: atque ita abolito Mutij nomine, vt ab omnibus vocaretur edixit: quæ vox Latinè exprimit violentum.

De primis commilitonibus eius Cap. X I I.

Eduxit autem patria peregregiæ iuuentutis manum adauctam mox concursu insignium equitum, quum bellicosissimus quisque spe laudis, & lucri cupiditate ad eum deferretur. In his fuere ex numero propinquorum Bartholus & Franciscus germani fratres: Sed in Francisco mira indoles efflorebat, cui ab insita ingenio eius audacia Boccaleto cognomen fuit: Præterea Bosius, Laurentius, Michaletus, & demum Foschinus Attenduli cum Sanctoparente Petracino auunculi filio, & alijs plerisque, qui è finitimis vrbibus amicitia, & partium necessitudine coniuncti, crescentis in eo nominis famam vehemẽter obseruabant. Hos omnes ferè in historijs celebres videmus. Verùm illustris admodum euasit Michaletus, qui accumulatis ab humili gradu bellicis honoribus, Venetorum demum imperator effectus, ad exactæ ętatis terminos peruenit.

De præfectis ab se dilectis à promptitudine virium Cap. X I I I.

E turmarum, cohortiumque præfectis eos maximè adamauit, fraternoque amicitiæ iure sibi obstrinxit, qui manu præcipuè valerent. diuisa enim inter Ducem, & militem esse militiæ munera dictitabat, vt victoria pararetur: quum in illo ante omnia rationem, atque prudentiam, in his autem expeditam vim, per acrem impetum, & indomitum robur omnino requireret. Propterea eos maximè deuitare damnareque erat solitus, qui in coronis sollicitè nimis, atque subtiliter de belli ratione, exituque rerum disserendo, quid sta-

tuendum, quidue tentandum foret, imperatori consulere atque præscribere viderentur. Cæterùm ipsi perlibenter aspera quæque & periculosa munia detrectarent, soloque & inani sapientiæ nomine contenti fortibus viris veræ laudis materiam relinquerent: qui imperantibus alacriter parère, vehementerque pugnare, nec vulnera, & mortem timere didicissent. Ex hoc ordine primores ardentissimi dilexit Martinum Fauentinum, qui aliquot post annos à Pandulpho Malatesta Ariminensiũ tyranno necatus est, quum inhiaret eius pecuniæ, & crescenti insontis viri gloriæ vir crudelis inuideret: Præterea Eustorgium Vicecomitem, Ludouicum Columnam, Tomam à Typherno, & Scorpionem, atque Tarantulam à Luco Flamminiæ, Zenonemque item Cribellum, & Parinum Derthonensem, & Gentilem Montaranum, Angelumque Lauellum, cui ob hæsitantiam linguæ, tumultumq; oris Tartaliæ cognomen fuit.

De amicitia cum Braccio inita. Cap. XIIII.

Cum vno autem Braccio Montonensi, ętate, fortuna, virtuteque fermè æquali, arctissima familiaritate coniunctus adeo fraternè & liberaliter amicitiam excoluit, vt aliquot annis inter se duo longè omnium in Italia maximi futuri duces, consilia, arma, equos, pecuniam, & tabernacula in communem vsum conferrent, ijsdemque vexillis, & laciniarum coloribus vterentur. Militaria enim sagula singulis equitibus ab humero dextro in obliquum femur, coccineo colore: è contraria verò parte, per transuersum albo, & cœlesti alternatim vndulato distinguebantur. Verùm vt aliquod ex propinquo discrimen foret, per acutos Sfortia fluctus, obtusiores verò Braccius eleganter expresserant. Quorum insignium argumentis atque coloribus hodie quoque vtriusque factionis studiosos vti videmus, quum centum quinquaginta & quatuor anni numerentur, ex quo ea ipsi authores & principes gestare cœperint.

De causis amicitiæ cum Braccio abruptæ Cap. XV.

Sed eam demum amicitiam iampridem obtrectatione gloriæ, & virtutis æmulatione comminutam, Sfortia grauissimis offensus iniurijs, post triginta annos adaperto tandem animo, & libero ore penitus abrupit: quum ipso Sfortia ad Beneuentum in carcerem coniecto, Braccius nihil amici calamitate permotus, violata repente amicitia, ea oppida quæ sunt in Thuscis inter Cassiam viam & Aureliam Sfortianæ ditionis, Tartaliæ inuadenda, occupandaque tribuisset: idque eo infestius à Braccio factum fuisse videbatur, quoniam ab initio ipsius fidei commendata fuerant, & subinde Tartalia grauiorem iniuriam occupatis oppidis addiderat: quum Sfortianas turmas in hybernis oppressisset, fortissimo quoque decurionum, & equitum in vinculis retento. Braccius enim in Vmbria felici rerum successu elatus, vasta cupiditate animum intenderat, vt vrbis Romæ imperio potiretur. Tribus siquidem ea tempestate Pontificibus immani cardinalium ambitione, atque superbia creatis, Christiana religio lacerabatur: Romaque terrarum

quondam

quondam domina, fame, pestilentia, ac incendijs deformata, obsessa latronibus, ac orbata Pontifice, factiosorum libidini seruiebat. Ad id audendum patrandumque facinus, idoneus & opportunus erat Tartalia, cum sub signis eius mille equites, & bis totidem pedites militarent. Foedere itaque icto, vt mutuis auxilijs atque opibus fines proferrent, & sese aduersus vim hostium tuerentur, Tartalia facilè cuncta vsque ad Senensium fines in potestatem redegit, praeter Aquenses & Porsenianos, qui Sfortianorum praesidio tenebantur. Braccius verò positis ad Anienem castris, fusisque tumultuario praelio Romanorum copijs, vrbe potitus est. Per eos quoque dies Braccius Michaletum, qui capto Sfortia, ad eum amicitiae iure cum trecentis equitibus confugerat, omni pudore dissoluto missum fecit, nec persoluto quidem stipendio. Quam demum contumeliam indignatus Braccio Picininus, magno, nobilique animo resarciuit, quum ex domestico abaco argentum omne, vt aes alienum cum milite dissolueretur, ad Michaletum detulisset. Per huncmodum inter se diducti accensique odio Sfortia & Braccius, Italicae militiae principes effecti, magnosque exercitus ductantes, de nomine sectas condiderunt. Quibus demum liberarum ciuitatum, Regum atque Pontificum opes vehementer attritae, conuulsaeque sunt: quum veluti ex condicto, pudenda eius seculi conditione, ad alenda bella saepe altercantes, & semper aduersi, modò his, modò illis, mercenaria arma inferrent, aut sustinerent.

De causis inimicitiarum cum Tartalia Cap. XVI

Graui etiam de causa multis antè annis cum Tartalia amicitiam diremerat: quum ad Casalecium, malignitate aut metu deserente locum Tartalia, se ab hostium cuneis ex obliquo irrumpentibus cum turma protritum & captum quereretur. Ea res, vti multorum oculis liquidissimè spectata, euulgataque vtrinque in castris dilui non potuit. Ob id in Tartaliae pectus altè taciteque descenderat, adeo vt occultum vigeret odium, & eo quidem lethalius, quod illa eadem familiaritatis imago officijs quibusdam & alloquijs sustentabatur.

De prima equitum praefectura Cap. XVII.

Suo primùm ductu apud Broliam vigintiquinque equitibus praefuit: qui numerus equitum eo tempore turmam implebat. Apud Albertum autem Ferrariae principem iustae alae vexillum sustulit, coniuncto sibi Laurentio: in ea fuere equites ducenti. At confecto ibi bello reuersus ad Broliam haud multum ibi permansit accitus à Raspantibus, qui tum Perusiae popularem statum induxerant: Oppugnabat eorum libertatem Ioannes Galeacius Vicecomes: illi ex aduerso contractis auxilijs, vno maximè Sfortia duce, seipsos acerrimè tuebantur. Sed ciuitas viribus impar opulentissimo hosti tandem cessit. Eo bello Sfortia vigilantis, intrepidi, maximeque pugnacis ducis famam consecutus, vtrinque virtutis & fidei praemium tulit. Donatus enim est publicè ad ornamentum abaci, caelato argento, & ab hostium duce, duplicato stipendio Ioannis Galeacij militiae adscriptus. Inijt tum arctiorem

amicitiam societatemque cum Parino certa lege communicatis turmis, vt ęquali auspicio regerentur. Sed profecti ad Insubres, quum non vno in loco ęquali sorte, sed dispari cum laude militassent, obscuriusque indies fieret Parini nomen, Sfortia scilicet fortibus factis duorum famam vendicante, liuore atque perfidia Parini exauthoratus, dimissusque est: quum falsò accusaretur apud suspicacem Principem tanquam occultus, & capitalis Gibellinarum partium hostis, & genere Guelphus, cui factionis se maximè aduersum Galeacius, quòd ita sibi conduceret, factis & dictis profiteretur. Eo modo proditus, sed cum multo verborum honore à Galeacio dimissus, ad Florentinos se contulit, qui tum Gallorum reges, & Germanos Cæsares aduersus Galeacium concitarant.

De insignibus gentilitijs à Roberto Cæsare donato acceptis Cap. XVIII.

Sub id tempus Sfortiam iampridem eximiæ virtutis opinione percelebrem, Robertus Cæsar Augustus Romanorum imperator illustrem fecit. Descenderat is in Italiam Florentinorum pecunijs euocatus ad bellum, vt Galeacius Mediolano pelleretur. Sed demum duobus tumultuarijs prælijs ad Brixiam pulsus, repressusq; cum Patauium reparandis copijs diuertisset, obuiam honoris & præsidij caussa Sfortiam habuit, qui tum statiuis in castris ad Montagnanã Patauino principi, Venetorum oppresso armis opem tulerat, præpositus Florentinorum auxilijs, quæ socio amicoque principi iure fœderis mittebantur. Excepit Cæsarem perornato compositoque more militiæ toto equitatu, circunductis & in duplices alas digestis ordinibus, ita, vt Cæsar ea specie cataphractorum equitum, qui cristati, bardatique omnes procurrerant, mirum in modum oblectaretur, erigeretque animum renouando bello, si ijs maximè copijs, & Sfortia duce iuuaretur. Commouit & in admirationem Robertum simul, proceresque Germanos Sfortiæ equus tanta arte concitatus, circumactusque in gyros, rursusque tum plenis, tum suspensis saltibus reflexus, vt sessore Sfortia nemo peritior, aut habilior reperiri posse videretur. Qua vna arte Germani grauiores, segnioresque habentes equos dudum ad Brixiam se victos fuisse memorabant. Visebatur in Sfortiæ vexillis citonium pomum vetus Attendulæ gentis insigne, ductum scilicet ab oppidi nomine, vti principem familiam decuit. Ad id aspiciens Cæsar, & ad Sfortiam se conuertens: dignum, inquit, virtute tua leonem dabo, qui citonium læua sustineat, & minaci dextra tueatur, ne quis attrectet, atque corripiat. Atque ita tabulis lata membrana confectis, Leonem fuluum erecta ceruice, alteri pedi innixum dono dedit, concessitque vt Attenduli omnes eo argumento vterentur, essentque in clientela Baioariæ principum, quorum essent à prisca origine gentilitium insigne. Nam Robertus ipse, Norici regulus, è Baioaria familia suffragijs Germaniæ procerum de more ad imperiũ accesserat.

De honoratiore militia eius Cap. XIX.

Regressus in Ethruriam Florentinis aliquot annos militauit, Bononiensi primùm

primùm bello, quo vel ab aduerso pugnæ euentu, quum in hostium potestatem venisset & fama clarior, & stipendio auctior euasit. Pisano autem bello id magni ducis specimen dedit, vt Nerij Caponij manu, de Angelo Pergulano hostium duce profligato, lauream acciperet, atque item liliatum vexillum, decretoque demum publico annua pecunia donatiui nomine donaretur. Sed Pisanis in seruitutem redactis, cùm Florentini quiete atq; ocio fruerentur, ad Nicolaum Atestinum Ferrariæ principem contendit. Is tum ab Othone Tertio Parmensium tyranno acerrimè premebatur. Galeacio enim Vicecomite morte sublato, duces, dilacerato eius imperio, singuli singulas vrbes occuparāt, Parma Regiumq; Lepidi cum multis oppidis Othoni cessere. Is veteranis instructus copijs, in queis supra quatuor equitum milia fuerant, Mutinæ atque Ferrariæ imminebat, populabaturque effusè agrum, & cuncta bellico terrore complebat. Cæterùm superuentu Sfortiæ, eius impetus fortiter est repressus, bis conserta pugna, semel pro Mutinæ portis, quum Sfortia in eum ad suburbana vsque tecta insolentissimè prouectum duabus portis feliciter erupisset: ac iterum non longè à Roberia, vbi Othoniani loco pulsi, ponteque deiecti, multis suorum amissis terga verterunt. Nec multo post, ad Regiolum ancipiti euentu ex itinere dimicatum, cùm Sfortianos à Guastalla maioris pecoris agentes prædam, Otho ferociter adortus ancipiti periculo conflixisset. Suffosso enim equo circumuentum & captum, tanta vi veterani equites vt openi ferrent, signa intulerunt, vt erepto duce ipso ex Sfortianis ad triginta equites cum Michaletò caperentur. Hos Otho contra morem militiæ, compedibus oneratos, duro in carcere quatuor menses detinuit, adeoque inhumaniter cruciauit, vt media hyeme nudos gelida aqua perfunderet. Sed perrupto demum carcere feliciter effugerunt, vt eam iniuriam Othonis cæde vindicarent.

De cæde Othonis Tertij Cap. XX.

Otho vbi conatibus suis sustinente, vrgenteque Sfortia, acerrimè resisti videt, pacem, vt falleret se appetere simulauit, sperans Nicolaum prægrauante stipendio Sfortianas copias esse dimissurum, vt demum ex occasione incautum, exutumque armis repentinus inuaderet. Postulabat igitur Otho vt Nicolaus in colloquium deuenire minimè grauaretur, vt coram de pace liquidissimè agi posset. Id bis abnuerat Nicolaus ab insidioso astutoque homine dolum veritus, sed tandem assensit, vt eius perfidiam præoccuparet. Res eo modo composita est, vt ambo inermes, binis stipati equitibus, parique spacio à suorum agminibus prouecti ad primum à Roberia lapidem militari in via conuenirent. Aderant Othoni Guido Taurellus, & Antonaccius Aquilanus clari duces: Nicolaum verò Sfortia & Michaletus medium tenebant. Cæterùm vix dum cœptis sermonibus, Sfortia præalto & feroci equo in Othonem repentè concitato eum per loricam, quam lacinia tectam frustra induerat, sub costis gladiò transfodit, prostratum confecit Michaletus: Taurellus & Aquilanus, quum signo dato vndique ex insidijs procurreretur, capti: comitatus verò eorum in fugam præceps, magna ex parte armis & equis exutus est. Extemplò Sfortia promotis castris Parmam contendit, te-

ceptusq́; à ciuibus, qui liberatori, & tyrannnicidæ insigni studio fauendum existimabant, Othonis filium in arce obsedit. Is erat Nicolaus cognomento Guerrerius, quæ vox Bellicosum sonat. Ea dedita pari demum euentu, & Regium, & sancti Domnini oppidum, cum triginta amplius castellis in ditionem Atestini deuenerunt, ita vt fortuna puncto temporis Othonis imperio pariter ac vitæ finem attulerit. His rebus biennio confectis, Sfortia quũ à Nicolao discederet, Monticulo Parmensis agri oppido donatus est: atq; item vexillo, in quo adamas turbinatus aureo inclusus annulo depictus erat: quo insigni postea, & ipsũ & posteros eius perpetuò vsus fuisse cõspicimus.

De diuersitate famæ ex Othonis cæde Cap. X X I.

Fuere ea tempestate qui clarissimi facti nomen accumulata cum laude celebrarent. Porrò alij contrà interpretarentur, vtpote qui sacrosanctam colloquij fidem singulari perfidia violatam, iusque gentium fœdo in posteros exemplo temeratum, atque sublatum dictitarent, adeo vt Sfortiæ militari iudicio, magna quidem inuidia, sed Nicolao multo maxima conflaretur. Quamobrem Sfortia vbi se acrius perstringi didicit, publico in loco, ita vt à multis insignibus viris exaudiretur, in hunc modum est prolocutus: Desinant, inquit, ex occulto verbis criminari, quicquid de Othone transactum est: quandoquidem ego eum iure occisum, si quis improbet singulari certamine sim ostensurus. Annon ego etiam ingratus & nequam existimari potuerim, si principi, qui me ipsum copiasque meas alit, parère, operamque præstare recusassem? an eo præsertim homine tollendo qui perfidia & sæua tyrannide infamis, contra fas & æquum, sceleratis armis aliena appetebat: cum & ego quoque immani lacessitus iniuria cum priuato nomine, & iure quidem optimo, vel ad aram fuerim occisurus.

Quibus principibus operam nauarit. Cap. X X I I.

Quatuor demum pontificibus maximis, & totidem regibus, aut dux summus, aut æquali cum imperio operam nauauit: Gregorio X I I primùm, ac Alexandro V. cum Ludouicum II. Andegauensem in paternum regnum reduceret: ac demum Ioanni X X I I I, à quo insigni liberalitate, vt merita stipendia soluerentur, Cotignolam patriam dono accepit. Quo munere nihil vberius, aut omnino iucundius in toto vitæ cursu sibi euenisse fatebatur, quòd honestissimo dominatu parto, ciuium suorum princeps esset effectus. Asseruit demum in libertatem Romanos Bracciò Vrbe depulso, legatumque Vsclanum in arce diu obsessum dignitati restituit, Stephanucio Cardinale in carcerem coniecto, qui ordinis & patriæ dignitatis oblitus, auersusque Pontifici, Braccij partes sequebatur. Martinus enim in concilio apud Constantiam, Ioanne in ordine Senatorium redacto, omnium suffragijs pontifex renunciatus in Italiam venerat. Nec multò pòst, Sfortia, vti decuit pontificiæ dignitatis assertorem, vrbe Roma Iordano Columnæ tradita (is à fratre pontifice præmissus fuerat) sacrosanctæ militiæ Vexillifer creatus est, vt eo honore qui in Italia supremus habetur, supra cæteros duces emineret.

De

De Ludouico II. & amore Reginæ Ioannæ Cap. XXIII.

A Ludouico Secundo insignem tantùm beneuolentiam gratiamque promeruit, cum ille Ladislao ad Fregellas memorabili acie superato, victoria vti nesciuisset, interrupto scilicet secundarum rerum cursu pessimis Pauli Vrsini artibus. Transiuit demum magnis frequentibusque iniurijs, ab eodem Paulo Vrbe extrusus ad Ladislaum. Ab hoc rege qui totius Italiæ imperiũ ingenti animo affectabat, quatuor oppidis in Samnio donatus est: cum & antea Franciscum filium vrbis Tricarici Comitem fecisset, qui tredecim annorum puer, vt paternæ fidei obses foret, è Ferraria Neapolim aduenerat. Ladislao autem immatura morte surrepto, sorori eius Ioannæ Reginæ adhæsit: iactatusque est vario euentu magnis fortunæ fluctibus, quum modò insigni gratia floreret, modò graui pressus inuidia mergeretur. Incredibile quidem dictu est, quantos æstus receperit Reginæ animus, cùm insanis amoribus perditissimè deseruiret. Nam Alopo, Vrbanus Aurilia, atque eo prætextu legationis in Germaniam ablegato, Caracciolus successerant. His admiscebatur Sfortia procacibus reginæ oculis ad amorem pellectus. Eo cæteris grauior riualis, quòd omnes simul ingentis animi virtute, copiarumque inuictis opibus anteiret. Inter tantos rerum motus, quibus modò aduersa, modò secunda, & semper instabilis fortuna Sfortiã exercuit, obuenere ei largiente Regina Beneuentum, Manfredonia, Barolum: itemq; Tranium vrbes, & supra XX oppida, partim in Apulis, & Samnio, partim in Brutijs atq; Lucanis. Sed diductus demum à Regina, quum Sergiani dolis ac insidijs peteretur, Ludouico Tertio Secundi filio se coniunxit, ita iubente Martino Põtifice, qui Ioannam Regiæ maiestatis nomen perpetuis stupris dedecorantem, regno exturbandam susceperat. Sed amantum iræ, bella, suspiciones, eum rebus exitum dederunt, vt Sfortia rursus in gratiam, pristinumque militiæ honorem reciperetur. Quo etiam tempore cum Braccio veterem amicitiam repetiuit, quũ duo longè clarissimi duces, manentibus inducijs, in colloquium Saccomania in sylua deuenissent. Desciuit demum ab adoptante matre Regina ingratus filius Rex Alfonsus, adeo vt capto Caraiciolo in arce Capuana reginam oppugnaret. Qua indignitate permotus Sfortia obsessæ celeriter opem tulit, memorabilique pugna rege profligato, Catalanos in arcem Nouam compulit: neque postea vnquam ab officio amicitiaque discessum.

Quoties prosperè infeliciterque pugnarit Cap. XXIIII

Septies iusta acie feliciter pugnauit, ter tantùm alteram fortunam expertus, & ea quidem conditione, vt aduersis aliquanto clarior quàm secundis haberetur. Nemo enim eo constantius hostilem impetum ferre, pertinacius resistere, nobilius pedem referre, & denique fortius ducis simul ac militis officia implere didicerat: vtpote qui nunquam propinquo & ferienti hosti terga ostenderet, nunquam nisi omnium postremus, & ora ferociter obuertens, & acriter repugnans se reciperet.

De Angelo Pergulano profligato Cap. XXV.

Pisanis graui bello, & prædura obsidione fermè oppressis, quum Angelus Pergulanus incomparabili victoria de Heluetijs parta admodum clarus, qui opem ferret Aurelia via per Senensium oram aduentare nunciaretur, vnus Sfortia obuiam eundi reprimendique hostis munus alacriter susce pit: quanquam Bertoldus Vrsinus, ad quem belli summa respiciebat, ne ancipiti prælio pugnandum foret, remoturus à muris castra id consilium dam naret, & minus ab ipso quoque Tartalia probaretur. Concedente igitur Ne rio Caponio legato, qui promptum in eo animi vigorem admirabatur, magnis ac inusitatis die noctuque confectis itineribus, syluisque etiam acimpe ditis fluminibus magno labore superatis improuisus ad hostes contendit. Quo repentino incursu, cum signa è syluis educerentur, tantum terrorem imparatis intulit, vt Pergulanus bis frustra composito agmine, bis pugna strenuè instaurata, fusus fugatusque sit, signis ac impedimentis omnibus amissis, & vix quarta parte equitum ex vehementi cursu seruata. Ad eam quoque victoriam memorabile facinus adiunxit, quum detracta hostibus saga equites suos induere, prælatisque Pergulani vexillis ad proximi oppidi por tam procedere felici dolo præcepisset. Id erat Castellionum ab Aprili piscoso lacu Piscarium appellatum, in ora maris saxeo tumulo impositum. Nec mora, oppidani eo terrore decepti, hostes pro socijs gratulanter excepe re. Atque ita irrumpente occupatam à primis portam toto exercitu, oppidum captum direptumque est. Ob eam rem à Pergulano male gestam, desperatis rebus, Pisani Florentinis deditionem fecerunt. Sfortiæ autem, dum vita maneret, Senatus, vti de Republica benemerito, millenos quotannis au reos liliatos donatiui nomine decreuit.

De Ladislao Rege ad Lyrim superato Cap. XXVI.

Eo bello quo Ludouicus II Andegauensis, adiuuante Gregorio Pontifi ce, ipso Sfortia, ac item Paulo Vrsino ducibus, in Apuliæ regnum reduceba tur, mirum in modum cùm prudentiæ militaris, tum inusitatæ virtutis laude nominis famam adauxit. Ladislao enim rege, vt fines tueretur, ex Casinatibus campis alacriter prouecto, quum ob id suspenso admodum Ludouico duces cunctarentur, Sfortia pernobili in medium prolata sententia transeundum omninò Lyrim amnem, atque è vestigio hostes inuadendos censuit: quòd cunctari, & sedere arma inferentibus ineptum & exitiale videretur. Itaque Lyri supra Fregellas vado superato, collatis signis est dimicatum: & eo quidem euentu, vt profligato Rege, & prostratis eius copijs, castrisque etiam & signis, ac ducibus captis, victoria inter memorabiles pararetur. Eo die Sfortia cuncta moderatus, instruxit aciem, & primum agmen in hostes induxit: ita, vt ferè omnium primus fortissimum quenque se sequi iubens inclinata adpressaque lateri hasta, purpureis insignibus conspicuus, Nicolaum Campobassæ Comitem, qui auratis armis refulgens, & prædaltè cristatus eminebat, ingenti ictu prosterneret, & caperet: ipseque demum variante fortuna, vt fit, crescentibus vtrinque auxilijs, in omni ferè pugnæ loco, atque periculo, & præclarus adhortator, & bellator acerrimus conspiceretur. Vsus est ea die incomparabili equo spadice alternos pedes vsque

ad genua

ad genua calciato, cui ab agilitate Catto nomen erat. Primam igitur victoriæ lauream Ludouicus Sfortiæ detulit inuidente Paulo Vrsino. Quod non multis inde annis Ladislaus ambobus regijs in castris ad Tudertum militantibus, præclaro testimonio confirmauit, cum præsenti Paulo Sfortiam interrogans, dixisset: Annon & hoc oppidum expugnabis, qui ad Lyrim illo Catto equo tuo vbique pugnax, & vehemens, me ipsum copiasque meas profligasti? Quæ verba in Pauli animum iam antea cœco liuore corruptum, profundè admodum descenderunt. Sfortiam enim, vir superbus, neque superiorem sibi, neque parem existimari volebat.

De prælio ad Aquilam feliciter commisso Cap. XXVII.

Quum Regina delitijs amoribusque vacaret, & Alopus regio planè fastu rerum potiretur, capto demum Sfortia, plerique regni proceres ab ea defecerant. Sed ante alios Alopum, Reginamque terrebat Antonaccius regulus, vir bello clarus, qui Aquilam validissimam vrbem occuparat. Is terror Sfortiæ saluti fuit. Custodia etenim eductus, instructo valido exercitu Aquilam contendit. Cum castra ad vrbem proferrentur, Antonaccius viribus ac ingenio ferox minimè dubitauit, quin copias omnes militares, atque item Aquilanorum iuuentutem, & ingentem armatorum agrestium manum educeret, & magna loci fiducia, & populari quadam alacritate, infestis signis in Sfortiam deferretur. Ferunt Sfortiam temeritate, ac insoletia hostium permotum risisse paululum, monuisseque præfectos vt confertum maximeque densatum cataphractorum agmen irruentibus obijcerent, nihil autem loco mouerentur, donec ipse quid fieri vellet, tuba signum dedisset. Erat in dextra accliuis locus, ibi cohortes locat, ad læuam planiore in loco, leuem armaturam equestrem lunata ala sese ostentare iubet: ipse subductis e medio agmine delectis aliquot turmis magno itineris flexu, in tergo nihil tale putantibus sese ostendit, ita vt nouissimos hostium exeuntes porta, partim intra vrbem compelleret, partim ab vrbe exclusos, & ad suorum extremum agmen confugientes persequeretur. Tum verò signo tuba dato & peditatus ab accliui loco repente in latus hostium decurrens, & leuis armatura è diuerso expansis alis concitata in medios impetum fecere: cataphractus quoque equitatus à fronte irruentium impetum egregiè excepit atque sustinuit: ac eodem ferè puncto temporis Sfortia cæcidit terga. Quibus malis vndique circumuenti Aquilani in medio cæsi, & ad vnum ferè omnes cum ducibus atque vexillis capti, temeritatis pœnas dederunt. Qua calamitate permoti, qui in vrbe restiterant, portas victoribus aperuere, orantes Sfortiam, vt victos pariter & deditos conseruaret. Nec mora captiuos omnes vna voce liberauit: Antonacciumque in primis, & decuriones vrbis cœnæ adhibuit. Tanta re patrata, confectoque bello sine suorum vulnere, hortatus est Aquilanos, vt Reginæ nomen in posterum fidelius colerent, & ad impetrandam erroris veniam ipsius authoritate, ac officio vterentur, se libentissimè intercessurum pro his, quos incolumes conseruasset, quum iure belli diripere atq; interficere posset. Id verò fortunæ fuit humanis rebus illudentis Aquilanos paulò antè superbia elatos, ingen-

tiique mox fractos calamitate, & demum subitò atque insperato gaudio exultantes conspexisse. Ouo Aquilanorum exemplo adducti, Iulius Cæsar Capuanus, qui Capuam occuparat, & Carolus Martianus, & Christophorus Caietanus, restitutis vrbibus ac oppidis, veluti desperantes, consilioque depulsi, Sfortia vade, fidemq; suam Reginæ nomine præstante, ad officiũ redierunt.

De Tartalia ad Tuscanellam deuicto Cap. XXVIII.

Tartaliam inimico simul ac hostili animo persecutus, ad Tuscanellam improuisa acie profligauit, vlturus iniurias, quas superiore anno dum in custodia seruaretur acceperat. Noctu enim à diuersa Viterbij porta, vt speculatores falleret, cum expeditis copijs profectus, pedites caua in valle occultauit, vt ex insidijs, quum signum pugnæ datum foret, extemplò prosilirent: turmas verò quatuor cum Sanctoparente obliquo itinere locatas statuit, ipse cum robore equitatus intra syluam constitit: vti præceperat, præmissi leuis armaturæ equites, prædatorum specie, armenta pascentia corripere, fugatis agrestibus cœperunt. Tartalia ad clamorem excitatur, familiam armat, prædam abigentium tergis inhærere iubet, crescente tumultu oritur prælium. Auctis numero hostibus, Tartaliani equites ad tubæ cantum sub signis porta effunduntur: nec se continet Tartalia, quin ad ferendam opem cum globo cataphractorum erumpat. Tum verò erupere è syluis vndique Sfortiani, pugnatumque est, ac si aliàs vnquam longè fortissimè. Sed premente Sfortia acrius sternenteque signa, Tartaliani intra portam sunt compulsi magno accepto detrimento, maioreque ducis periculo, qui inuectus per pontem irrumpentibus simul Sfortianis casu quodam seruatus est: quum Hugonem Sfortianæ turmæ præfectum, vehementi offensione ab cathena pontis in fossam deturbatum, reliqui impedito atque occupato ponte subsequi nequiuissent. Nam Tartalia saucius, & multo perculsus metu extemplò cataractam demitti iussit, ita, vt alienæ salutis oblitus, tertiam ferè suorum partem excluderet. In his Donatus Lauellus Tartaliæ frater fuit. Captus est & in oppido Pellinus Corignola dux turmæ fortissimus, qui cognitum Tartaliam, magnisque ictibus ferreæ clauæ percussum, vt caperet, fuerat insequutus. Eo prælio Franciscus Sfortiæ filius sextumdecimum natus annum, quod anteà ei pater minimè concesserat, in aduersos hostes alacriter hastam perrupit, sub indeque cingulo militari & calcaribus aureis, præclaro etiam hostium testimonio exornari promeruit.

De pugna ad Sebethi pontem egregiè depugnata Cap. XXIX.

Memorabili autem ea acie, qua iuxta Neapolim ad Sebethi amnis potem pluribus horis est dimicatum, mirificæ virtutis laudem tulit, præclaro maximè Alphonsi regis præconio confirmatam, qui tum hostis & spectator è trireme cuncta oculis obseruabat. Reducebat tum Sfortia Ludouicum tertium Andegauensem in auita paternaque iura Neapolitani regni authore Martino Pontifice: quum Reginam seuerè aliquandiu, & frustra demum castigatam armis omnino persequendam censuisset, quod nihil famæ suæ parceret, nec vllo dedecoris metu, aut respectu Christianæ pietatis permoueretur:

moueretur: vtpote quæ iam pridem contra fas, & regium decus, amatoris Sergiani intolerandæ libidini nobilissimi regni nomen, & diuina, ac humana omnia subiecisset. Ob id impotens sui mulier, libidine simul atque superbia exardens, Alfonsum in Corsica bellum gerentem euocarat, adoptaratque in filium, vt Hispanicis opibus vim Galli hostis propulsaret. Itaque multis antè diebus oppugnata, & ex insidijs per aquæductum, & obsoletam portam semicapta Neapoli, & Ludouicus in Sfortiana castra ad Auersam peruenit, & Alfonsi onerariæ & rostratæ naues ad Oui arcem appulerunt. Quamobrem Sfortia, & nauandæ operæ, & ostentandæ virtutis cupidus, ad Sebethum vsque castra promouit. Inde sex stadijs ad vrbis portas, præmisis leuis armaturæ equitibus, non modo stipendijs addictos, Vrsum Vrsinum, & Iacobum Caudolam, & Bernardum Cartheium duces, verum & equites Catalanos, quos Alfonsus aduexerat, & Neapolitanos, tum maximè equitatui studentes ad prælium exciuit. Commissa est pugna paribus animis, sed Alfonso triremes ad litus admouente, & lapideas pilas tormentis in opposita hostium latera sæpius emittente, ter repressa est Sfortiæ virtus. Sed detersa tormenti ictu ab casside crista, eo ardore pugnam restituit, & signa intulit, vt pulsi loco hostes terga darent, & dissipato agmine cum multa equorum ac hominum strage intra portam compellerentur. Tum verò Sfortia victor, vt Ludouico simul ac Alfonso designatis regibus ardorem studiumque suum ostentaret, in præalta ad portam munitione Andegauensium signa præfixit, tutatus ea per semihoræ spacium ne à quoquã prius quàm se reciperet, impunè tollerentur. Eo prælio id certè memoria dignum accidit, vt virtutis amore Alfonsus in eum vnum tormenta naualia dirigi vetaret. Sfortia verò pariter ediceret, ne curulibus tormentis in lito re constitutis triremis Regia peteretur. Nam Squarcia Monopolitanus inter Sfortianos bellator accerrimus, cùm suffosso equo captus, & ad Regiam triremem scapha perductus, petente rege, pugnantem Sfortiam digito commonstrasset, ille pernobili, & planè regia humanitate, parcendum cùm duci eximio tum bellatori fortissimo protinus edixerat.

De Roma libertati restituta, & Picinino acie capto Cap. XXX.

Missus à regina cum validissimis copijs, vt vrbem Romam impotenti Braccij dominatu liberaret, ad promerenda eo insigni beneficio gratiam apud Martinum Põtificem inter Appiam & Latinam portam castra locauit. Inde cum Braccium, vel missa per præconem cruenta ad eum chirotheca, vt iusto prælio certaretur frustra prouocasset, supra Ostiam demũ Tyberi ponte constrato exercitum traduxit, tanta animi magnitudine, victoriæque fiducia, vt dubitantibus sciscitantibusque præfectis, an vllum haberet amicum, à quo commeatum esset petiturus, comprehenso gladij capulo responderit: His viris & fortibus omnia feliciter expediet: atq; ita pontem rescindi iusserit. Ad eius rei famam, adeo mente commotum fuisse Braccium ferunt, vt diffisus populo Romano, nec conclamatis quidem vasis, multisq; relictis impedimentis per Miluuium pontem se proriperet, atq; inde rescissa pontis parte, ne hostis insequi posset, in Vmbriæ fines citato agmine deferretur, Sed compositis iam

scribebat: seduloque monebat vt retro ad Binascum motis castris vniuersæ pugnæ casum deuitaret: quod recentis ferique Germani hostis impetus nequaquam vi, sed opportuna cunctatione frangendus esse videretur. Hęc quoque Renato Sabaudio Regis auunculo magnopere placebant: vtpote qui de Regis salute solicitus, omnem prælij aleam damnaret. Verùm vnus ante omnes Boniuettus, qui sibi à solerti ingenio, multaq; arte & vigilantia apud Regem firmissimum gratiæ locum pararat, modestè palàm, cęterùm retractiore colloquio eos vehementer incessabat, qui suaderent ab obsidione discedendum. Num, inquit, ad hanc dedecoris ac infamiæ notam tanti animi Rex eximijs disciplinæ præceptis ac experimentis instructus, Tramulio exactæ ætatis seni aut Galeacio parebit, quibus septuaginta anni omnẽ expediti vigoris sensum habetarint? An in Palicia ille pernobili pugnandi ardor, quo maximè nuper valebat, ingrauescente ætate penitus non refrixit? Ita est profectò, vt mihi hodie videatur ineptus, quum id quod in ipso nunquam præclarè viguerit, more senum, consilium afferat: nec qua hodie nos indigemus, fortis dextræ operam præstet qua vti consueuit, & inter multos fortes eminere faci lè posit. De Theodoro autem æquum est, vt ætatis ac ingenij sui nutum sequatur, quum remota quæque, ne incidant, anxiè suspectando & consultando, cautè sese & Regium exercitum seruare, quàm agendo fortiter, & belli casus ad non certum euentum subeundo, vel exploratam victoriam petere malit. Quid ergo impedit cur non opponam his tepidis senibus excentos alios virtute animi & rebus gestis imperatoriam laudem sæpe meritos? quorum generosa pectora nullus vnquam metus intrauit. Gallorum enim mos est pręclarè vincere quum Rex ipsorum adsit, prælij signum proponat, cohortetur, depugnet, vti Carolo duce ad Tarrum, Ludouico ad Abduam, & te ipso tanta tua cum laude ad Mediolanum fortiter atque feliciter dimicare didicimus. Profectò non ij sumus, qui semper fuimus, hoc est, fortes & decoris auidi, si timendum arbitremur, ne hi prælti aggeres quibus includimur, & hæc vallata castra noctu tanquam à furibus atque latronibus expugnentur. Sed per Deos non hęc inanis & fœda consternatio paucorum exanguium ignominię loco cedet. Heluetijs legionibus & Germanis, qui nobiscum militant, & veteranis equitibus, qui quum vel ęquo campo has temporarias et ex subitarijs delectibus, angusta mercede conductas hostium copias omnino despiciant, etiam in Regiæ personæ felici nomine, quum vel deposita maiestate ante alios sis pugnaturus, certissimę victorię momẽtum reponunt. At Franciscus quanquàm acri suspensus cura, suorum ducum dicta ex æquo diligenter expenderet, ea tamen inclinante Fortuna consilia sequebatur, quę magis decora, & celsissimo animo digna videbantur. Is verò apud Cæsarianos animorum erat habitus, vt quisque non modò dux, sed gregarius miles existimaret victoriam omnino esse in manibus, si priusquam inde se Rex hostis explicaret, non iniqua ratione prælio certaretur: in quam vnam pugnæ occasionem inter alios Piscarius vsqueadeo vehementer erat intentus, vt incredibili patientia cupiditateque, dum interdiu noctuque cuncta speculatur, cum graui valetudinis incommodo, cibi somnique desideria naturæ detraxisse diceretur. Quum verò regię munitiones nisi dubio euentu & certa militum iactura expugnari minime posse cõstaret, intra Parcum effracto muro penetrare constituit, vt mo-

L

dico flexu ad Mirabellum perueniret, id est ędificiũ medio ferè in Parco summę amœnitatis aucupijs et venationibus opportunum. Eo in loco Franciscus digressus à prioribus castris (vti diximus) equites collocarat, magnamque ibi turbam mercatorum & togatorum hominum reliquerat. Duabus enim de causis Piscarius in eum maximè locum cogitatione ferebatur: quoniam si nihil prohibente hoste Mirabello potiretur, quod erat primum ea expeditione propositum, summa sua cum laude & Gallorum infamia, Antonium obsidione liberari, hostesq; simul Mediolano penitus intercludi manifestè conspiciebat. quòd si Rex id iter prohibere vellet, et pugnandi causa munitione castrorum signa efferre minimè dubitaret, tum vero opportunè conferendis manibus facultatem præberi, quam tantopere ardentibus animis desiderarent, & optare quærereque necesse esset, postquam stipendia deficerent, & iam veterum sociorum voluntates ad Gallum haud dubiè verterentur. Hęc omnia vti erant solerti ingenio excogitata, Piscarius ad duces detulit, tanta vi & alacritate singula describendo, vt non explorata, sed parta victoria lætari videretur: ipsi verò Lanoius atq; Borbonius auctiore concepta fiducia se vicisse iam crederent. Siquidem grauissimis argumentis atque proloquijs cuncta comprobanti, tanta fides, tantaque authoritas penè ad immensum crescebat, vt obtrectatione ac inuidia, quæ viuidæ virtuti semper offecit, penitus vacaret: adeo vt duces vltrò ei præclara concessione ad rem gerendam militaris imperij iura tribuerent: quod ei propè gloriosius fuit, quàm postea vicisse, vtpote qui hostibus sępe aliàs domitis, id vnum ei operum reliquum omnino supererat, vt inuidiam inusitata gloria superaret: & hercle mirum esse videbatur, quòd Lanoius qui vel ambitiosè honoris ac imperij appetens esset, & Borbonius penes quem summa vigebat bellicarum rerum potestas, eum subijpsis vti bello meliorem non tacito modò, sed liberali apertoque iudicio prætulissent. Erat enim tum Piscarius potestatis ac honoris vacuus, quando iam Masiliensi bello peditatus curam Vastio patrueli reliquisset: sed ita peculiari munere erat solutus, vt cuncta propè vnus administraret, incredibilique corporis atq; animi labore suscepto, cum pediti & equiti, tum commeatibus & tormentis semper adesset, & perpetua inspectione, nequid properè aut negligenter, vel imperitè fieret, adhibendam iugem operam arbitraretur. Dicebat enim, strenuum & cautum Imperatorem non alienis sed proprijs oculis vti debere, cumque sæpius bello victorem euadere, qui suorum diligentiæ diffisus, vel quæ exigua & minuta viderentur, pręsenti manu tractare minimè recusaret. Hęc tanta etiam officia, quanquam summa erant, facilè tamen implebat: nam excellenti memoria diuinoque iudicio fretus, milites, Hispanosque præsertim, non modò de nomine facieque nouerat, sed quantum quisque ingenio industriaque valeret, connotatis etiam animi vicijs luculenter explorarat: ita per idoneos homines officijs raptim atque celeriter distributis, cogitata ab se imperataque cuncti facilè exequebantur: nec semel inchoatis deerat exitus, quum ipse præsenti remedio cunctis vel inopinatis rebus occurreret: ac eo etiam faciliore industria, quoniam in omnibus propè suscipiendis consilijs & gerendis reb. diuersorum speculatorum, quos occulta largitione apud hostes alebat, diligenti opera fruebatur. Affirmabat enim nusquam à sano duce vtilius & melius poni sumptum, quàm quo certi speculatores pace & bello pararentur,

rarentur. Igitur decreto ab omnibus maioribus ducibus comprobato, et suscepto negocio, Piscarius Arrium equitum præfectum propositis præmijs ad Antonium Leuam mittit, vt doceat tum ab vrbe protinus erumpendum, quum duobus ingentium tormentorũ scloppis editis, statuto tempore moneretur. Nec Arrio Fortuna defuit: nam concubia nocte profectus magno circuitu ad auersam vrbis portam incolumis cum turma peruenit, Gallis qui in statione erant felici mendacio deceptis: tesseram nanque petentibus, se ex Mediceis alis esse simulans, vti erat etiam habitum candida cruce mentitus, excusauit se ideo signum more militiæ accipere nequiuisse, quòd in excursione per biduum à Regijs castris abfuisset. Postquam Arrium prosperè peruenisse ex ignibus summa in turre excitatis didicit, Salsedo dat negocium perrumpendi muri, eique trabes more veterum arietum valido præfixas ferro, atque item vectes & dolabras attribuit. Aloisio autem Viacampo, ac item Herreræ & Gaiosio imperat, vt distinctis in locis contra hostium munitiones cum singulis cohortibus consistant, tota nocte armis ac tympanis perstrepant, terrendoque & lacessendo hostes quàm maximè distineant. Cæterùm quum se intra Parcum penetrasse per nuncios acceperint, sublatis repentè vexillis reliquas copias consequantur. Non longè etiam à muro Parci Honofrium Montanum in edito aggere contra Nigram Germanorum legionem excubare iubet: atque ita sese commouere, vt totis castris instrui cohortes superiorum noctium consuetudine videantur. Impedimenta quoque totius exercitus cum præsidio alæ leuis armaturæ equitum Laudensi via, ac item altera quæ est ad læuam progredi imperat, vt si qui essent in castris speculutores, tot diuersis profectionibus, & tam vario rerum omnium apparatu distracti, deceptique, nihil Gallis pro comperto renunciarent. At Salsedus qui ad præscriptum antea locum intempesta nocte peruenerat, quum diu frustra pulsando noctem consumpsisset, aliquanto serius quàm Piscarius volebat, murum prima luce tribus in locis aperuit: is enim è latere coctili veteri structura firmißimus, ipsos arietes quanquam integrarum cohortium lacertis adigerentur, singulari contumacia respuebat. Primus omnium Alfonsus Vastius cum promptißimis Hispanorum et Germanorum peditum et tribus equitum alis à Piscario immittitur. Statimque pellitur loco Græcus Iustinianus Ligur, qui in statione irrumpentibus proximus excubabat. Erant circiter quinque millia hominum quibus iniunctum est, vt recto itinere ad Mirabellum pergerent, & locum absq; vlla spe reditus occuparent. Intranti Vastio Piscarius seuero, sed alacri tamen vultu, macte, inquit, virtute frater, hodie tibi fortiter est enitendum vt locum occupes: quod si dextræ (quòd Dij nolint) contra toties victos hostes minimè suffecerint, age vt corpora, quod fortibus animis debent, honestißimè cadendo, non inultis hostibus egregiè persoluant. Erat id munus manifesto & singulari plenum periculo quod fratri Piscarius iniungebat, adeo vt familiares de Vastij salute soliciti, alium potius præficiendum obliquis demißisque sermonibus censerent, & magnopere mirarentur, quòd eum cui sæpè aliâs eius nimiæ alacritati ac audaciæ succensendo, eximia pietate pepercisset, tum demum tam diræ aleæ casibus obiectaret. Valde enim timere erat solitus, quum ipse iampridem de suscipienda prole desperasset, ne Vastius, si grauioribus belli periculis offerretur, aliquo infelici casu Dauala fami

liæ nomen extingueret. Sed tanta erat in eo decoris cura, & victoriæ cupiditas, vt in ipsa agitatione consilij & rerum administratione, nihil omnino aliud quàm victoriam intentissima ratione respectaret: omniumque rerum quæ ab intempestiua, vel ignobili prudentia viuidæ virtutis neruos elidere possent obliuisci debere virum fortem arbitraretur. Tum enim maximè fratris virtutem vti in celeberrimo rei bellicæ theatro spectari oportere iudicabat, vt quum ille sibi in imperium pedestrium copiarum esset suffectus, tum demum ex fraterna disciplina ad implendam spem certissimæ indolis quantùm vi ingentis corporis ac efficacis animi iudicio valeret, in eo toties exoptato & nobilissimo certamine proferretur. Cæterùm Vastius exultanti ore, dabo iniquit frater strenuè operam, vt hodie me viuo aut mortuo familiæ nostræ decora nouo ac illustri virtutis opere cumulentur: atque ita quadrato agmine irrumpens nemine hostium obuio ad Vernaculam amniculum contendit, eoq; superato ad Mirabellum prouehitur. Ibi propter amplitudinem ædificij mercatorum & calonum, ægrorumque militum & togatorum hominum ingens multitudo consederat, magnaque vis commeatus, & regiæ suppellectilis erat deposita: aderatque ante alios, vt ibi quietius atque salubrius pernoctaret, Clementis Pōtificis apud Regem Legatus Hieronymus Aleander, vir vndequaque doctissimus, & admirabili præcipuè memoria insignis. Itaque quum improuisi hostes aduolassent, omnis ea turba statim opprimitur: cuncta dicto ocius vertuntur in prædam: cogenti que in vnum cohortes Vastio, vt Piscarius faciendum præceperat, intra fossam ædificij signa statuuntur. Interim Piscarius reliqua legionum agmina continenter inducit: Lanoius atque Borbonius equitatum immittunt: tormenta boum & equorum iugis intra Parcum, quanquam ægrè, vno tamen tempore prouehuntur. Litteatis agminibus complentur campi: nam Cæsariani omnes edicto Piscarij tunicas interulas superinduerant, & qui his carebant, Germanique pręsertim albicanti papyro pectora ita contexerant, vt eo inusitato candore interfulgentibus armis amplioris et terribilioris exercitus species stupentium Gallorum oculis præberetur. Iam enim aurora haud ambiguam lucem inuexerat, crassiorq; nebula superfusa campis sensim euanescebat. Sed Franciscus perpetuò vigil & intentus ea rei nouitate nihil terretur: ac simul vti dignum erat vel excelsi animi rege, vel perito & forti imperatore tuba dat signum, vt quisque captis armis ad vexilla consistat: tormenta subditis equis efferri iubet, cunctaque celeriter, nec tamen cum tumultu, vti opus erat, per duces administrat. multò enim antea quid hostes crebrò parci murum pulsando molirent, Græco Iustiniano nunciante didicerat: auditisq; tormentorum hostilium bombis, ad quorum numerum ex composito Antonius Leua respondisset: id procuIdubio vel ineundi pręlij, vel magnę alicuius rei audendæ signum fore coniectura iudicarat. Quinetiam nonnullos acrius verbis castigasse dicitur, qui per vanitatem adulando, Cæsarianos omnium rerum penuria & necessitate adductos Laudem Pompeiam refugere dictitabant. Itaque vbi liquidò contemplatus est hostium agmina plenis passibus non ad se, sed ad Mirabellum proficisci, non cunctandum ratus, Heluetiorum & Germanorum legiones munitionibus educit: Gallos pedites cum Bussiuio Ambosio in castris subsistere iubet: Italicas cohortes sub arce contra eruptiones Antonianorum idoneis in

neis in locis relinquit, et instructa acie ad hostes prouehitur: ita vt Heluetios hinc tormenta, hinc equitum alæ paribus & directis frontibus exæquarent, & Nigri Germani non procul ab aliis equitibus atque aliis tormentis conferta acie essent coniuncti. Ferunt, regem quum legiones castris educeret, vultu maximè lætum, nec quicquam de Fortunæ malignitate metuentē, ad circumstantes duces dixisse, se nequaquam temerè vel inconsulta ratione, sed recto illustrique iudicio ad prælium proficisci, quando nihil æquissima sorte commodius ad victoriam exoptare potuerit, quam nancisci hostes non intra fossas et munitiones vti sæpe aliàs accidisset, sed patentibus in cāpis, in agmine ac itinere, vbi quid Heluetiorum ac Germanorum statariæ phalanges possent, quid validissimus equitatus valeret, quid expeditis curribus volitantia tormenta proficerent, spectari posset, vt tandem ad non inanem spem optimi euentus de Italiæ possessione certaretur: rectè siquidem Germanis, qui vni omnium maximè metuendi videbantur, Heluetios sicuti disciplina, armis ac animis pares, ita naturali odio semper infensos opponebat: Hispanos verò ne primam quidem impressionem Nigræ legionis ferre posse, si conferta acie ordines seruare vellent: neque si dissipati & procursantes pugnarent, quin ab equitatu protererentur, euadere posse existimabat. Erant hæc optima quidem prouisa ratione ad parandam victoriam, nisi vt plerunq; accidit insolens Fortuna præclaris infesta consiliis, cuncta confuso ordine præuertisset. Concursum enim est tanta variis in locis equitum mixtim et peditum concursatione, vt nunquam confusius & dissiparius vllę copiæ dimicarint. Sors nanque in locum militaris prudentiæ statim successit, casuque inopinato victa est sæpe virtus, quum ipsa temeritas à felici euentu consilii & rationis nomen vsurpare videretur. Erant in postremo Cæsarianorum agmine Italicæ cohortes septem, cum tribus Hispanicis custodię quinque tormentorum muralium pręposite. eę quum vix ingressę Parcum, reliqua antecedentium agmina ęgrè sequerentur, quòd aquoso in loco deuoratis rotis tormenta subsedissent, factū est, vt qui nouissimi erant, contra spem primi omnium Gallis hostibus occurrerint: eas nanque Franciscus longè à reliquis copiis disiunctas conspicatus, eò cōfestim mittit Philippum Brionium, & Federicum Bozolum cū valida cataphractorum equitum manu, expeditisq; aliquot tormentis aggregantibus etiam sese extraordiniriis peditum manipulis. Ii celeriter parent, & hostes sub leuandis tormentis occupatos adoriuntur. Fit prælium atrox: sex cohortes quanquam singulari promptitudine dimicarent, neque tormentorum procellam, neque vim equitatus sustinentes in proximam syluam se recipiunt, vt obiectis arboribus insultantium equitum impetum euitarent. Ita Galli succisis repente iumentorum cruribus, tormentis potiuntur: eodemque impetu peruadunt in syluam: ibi inusitati certaminis iniquitate oppressus Sebastianus Squarcia vir eximiæ virtutis cadit. & cum eo strenui aliquot centuriones atque signiferi, & cohortes quatuor integræ conciduntur. Ea res in oculis omnium prosperè gesta sicuti regis & Gallorum animos vehementer extulit: ita Piscarium qui opem adferre nequiuerat, incredibili dolore affecit. Sed cōtrà vir pugnæ auidus, conspecto regio exercitu quem nequaquam in aciem è castris proditurum sperabat, veluti concepta victoria maximè est lætatus. Nec mora, Falcium notum equitem ad Lanoium mittit, qui admoneat in itinere

subsistendum, rebusque omnibus postpositis, & conuersis in hostem signis protinus esse confligendum: hoc item Borbonio & Nicolao Salmæ significat, seseque ad accersendum Vastium citato equo proripuit: sed iam ille extemplo cōspectis hostibus, relicto Mirabello ad Vernaculam regressus, densatis copijs in hostes signa conuerterat, cùm in eo temporis momento nequaquam prioribus mandatis parendum, sed nouo consilio quod casus offerret, maturè vtendum esse iudicasset. Itaque Piscarius, rectè, inquit, frater, quod volebam effecisti. idcirco ab læua ad hostes plenis passibus contende, & enitere audacter, vt ab tuo maximè cornu victoria feliciter oriatur. His dictis ad legiones Germanorum conuolauit, in quarum virtute ac robore summæ rei gerendæ & totius victoriæ momentum constare prouidebat. Interim Cæsarianorum leuis armaturæ equitum manus audacter ad Nigram vsque legionem prouecta, à Germanis facilè submouetur, & in subiectam Vernaculę vallem fœda perturbatione detruditur: tormentaque item Gallica citatis equis admirabili solertia & celeritate in omnes partes opportunè raptata ita hostes petebant, vt Hispani demissis etiam humi pectoribus vix depressioris loci beneficio pilas euitarent, & Lanoius et Alarco pauentes alas rusticanæ casæ quę obiectu ipso fortè protegebat, applicare cogerentur. Tum verò Franciscus his veluti non dubiæ victoriæ initijs suopte ingenio & suorum hortatu vehementer incitatus, quin dato pugnæ signo procurreret, minimè dubitauit. Idem cæteri faciunt: & ante alios Palicia primi agminis ductor à dextro cornu Cæsarianos equites iam impigrè conuersos adoritur. Is Gallorum impetus sicuti Lanoio grauis atque terribilis fuit, ita postea multorum opinione visus est victoriam è manibus regis haud dubiè rapuisse: nam præcipiti eo discessu non modo Heluetij Nigrique Germani nequaquam pari passu subsequentes equitum præsidio sunt nudati, verumetiam tormentorum vsus magna ex parte sublatus, quum libratores cessare cogerentur, ne regij agminis effuse præteruecti, directis ictibus terga simul & latera verberarent. Cæterùm ętate nostra ab equitatu nusquam alacrius atque validius est concursum, cùm veterani vtrinque duces & equites flagrantibus animis, non de gloria modò quę vna maximè verę virtutis aciem exacuit, sed de Italię imperio dimicarent. Galli vindictæ auidi vnum ante alios Borbonium vti regis & gentis cum ignominia perfidiæ desertorem omnibus pugnæ locis frustra requirebant, cùm ille ad tutiorem promptitudinem Pomperano familiari traditis insignibus, tunicati & priuati equitis habitu depugnaret. Atrex ipse argentea in trabea cristis & sua maximè proceritate conspicuus, cohortantis ducis & strenui bellatoris munus implere, hostilem aciem concitato equo perrumpere, aggredi obuios, & purpura auroq; præcipuè insignes. In eo tumultu Ferdinandus Castriotus, qui originem à Macedoniæ regibus ducebat, dux illustris, regia manu confossus cadit: sternitur & Vgo Cardonius alæ Piscarianæ legatus: vexilla duo discerpuntur, & Noricus equitatus quem Ferdinandus Cæsaris frater auxilio miserat, dum impigrè pugnam subit, & constantissimè repugnat graui accepta clade profligatur, ita vt iam penè Lanoij atque Borbonij signa & agmina nutarent. Nam Gallus vel ea re numero & viribus superabat, quod Cæsariani cataphracti leuis armaturæ equitum subsidijs carebant: siquidē ex tribus agminibus primi cum Vastio ad Mirabellum processerant:

ſecunda ala(vt diximus) à Nigris Germanis fœdè repulſa refugerat: tertia autem relicta extra Parcum duce Guidone Guaino, totius exercitus impedimẽta tuebatur. Ala quoque illa mirifica nobilium Italorum & Hiſpanorum ipſi Proregi peculiaris, vt quæ prælio non interfuit, nullo erat adiumento: nam Lanoius Vererium Belgam adoleſcentem conſanguineum ſuum eius alę prȩfectum extra Parci murum ſubſidere, nec ſe vllo modo commouere præceperat, donec ab ipſo per certos nuncios conſurgendi & pugnandi ſignum acciperet. Sed commiſſa & ſtatim exardente pugna, cùm Lanoius in re præſenti atque terribili cunctis ſenſibus atque memoria vehementer occupatus, neminem qui accerſeret omnino mitteret, adoleſcens patrui ducis iuſsis & diſciplinæ prȩceptis omnino parendum exiſtimans, vſque ad pugnæ exitum immotus conſtitit, nec vlla equitum obteſtatione vel increpatione potuit adduci, vt in aciem prodiret. His de cauſis laboranti Lanoio, & vix regij agminis impetum ſuſtinenti, Piſcarius qui admirabili præſentique prudentia, ac intentis maximè oculis cuncta luſtrando, huc & illuc ſingulis difficultatibus occurrebat: Hiſpanos ſclopettarios circiter octingentos ſubſidio mittit, qui repente circumfuſi à tergo & à lateribus edita terribili pilarum procella, ingentem equorum atque hominum numerum proſternunt. his etiam appropinquat haſtatorum grauis armatura, atque ita certo præſidio tuti audacius plumbeis glandibus inceſſanter rem gerunt. Quo accepto incommodo regij dum conſiſtere conferti nequeunt, & expanſis alis minore cum periculo repugnare ſe poſſe exiſtimant, diſſoluta acie diſsipantur. Sed dum huic conſilio Fortuna infeſtior occurrit, ira & pudore conglobati rurſus in ſclopettarios deferuntur. At Hiſpani natura agiles, & leuibus protectis armis, retrò ſeſe celeriter explicant, equorumque impetum tortuoſis diſcurſibus eludunt: auctique numero, vti erant cùm longo vſu, tum nouis Piſcarij præceptis edocti, manipulatim toto campo ſine ordine diffunduntur. Erat id pugnȩ genus per ſe nouum & inuſitatum, ſed in primis ſæuum & miſerabile, quod magna rerum iniquitate præoccupantib. ſclopettarijs, prȩclaræ virtutis vſus in equite penitus interiret: nec vllæ vel fortiſsimæ dextræ diu proficerent, quin conferti à raris & paucis, plures & clariſsimi ſæpe duces & equites inulta cæde paſsim ab ignobili & gregario pedite ſternerentur. Ab alia quoque parte iam Vaſtius promotis a dextro cornu cohortibus & inducta ala equitum cum Anneo Memorantio proſperè conflixerat, profligatoque per ſclopettarios eius equitatu, ipſe ante alios interfectis libratoribus, tormentis hoſtium fuerat potitus. Accidit autem in eo concurſu (quod non videtur prætermittendum) vt Vaſtius & Memorantius qui poſtea ſummi duces euaſerunt, ſicuti ab vtroque accepimus, peracri ſingularique certamine aliquandiu dimicarint, eo quidem euentu, vt non multo poſt Memorantij equus Caſtallij manu vulneratus concideret, atque ipſe demum ab Errera centurione caperetur. Eo rerum ſucceſſu Vaſtius factus alacrior, minorem Heluetiorum aciem tormentorum amiſſione & fuga equitum abſterritam, & ob id hæſitantibus animis pugnam capeſſentem adoritur. Tum verò, incredibile dictu, videre licuit gentem paulò antè ab excellenti probataque virtute campeſtri, præſertim in acie formidandam, cùm decoris & diſciplinæ; tum innatȩ ferocię penitus oblitam, vix inclinatis haſtis pugnam detrectare, & metu mortis egregiæ ab infami fuga turpiſſimum interitum prealto in flumine quæritare, fruſtra eos retentare, confir-

mareque magnis obtestationibus conante Florantio Sedanio, qui genti fami liaris et dignitate equitum Marescalchus cum peculiari ala cataphractorum dimissis omnium equis, in prima acie se pugnaturum profitebatur: adeò vt pristinum illum immanium corporum ac animorum vigorem cæleste aliquod infestum numen, aut certè fatalis is regi dies eripere videretur. Nec minori deformitate eundem fugę exitum tulit altera Heluetiorum acies: quæ vtinumero cohortium plenior aliquandiu immota constiterat, sed cùm circumfusis vndique sclopettarijs perpetuo quodam pilarum imbre eminus obrueretur, & promptissimi centurionum, vt plerunque accidit, in ipso primo ordine cecidissent, conspecta demum stragereģij equitatus, abiectis hastis terga vertit. Ferunt, Ioannem Diespachium qui summam inter Heluetios duces authoritatem obtinebat, cùm cohortes ne tentato quidem certamine turpiter fugientes intueretur, & obuersus ac iratus signiferos increpando cædendoque sistere nequiret, grauissimo compulsum dolore tantæ acceptæ cladi ac ignominiæ superesse noluisse, in eoque præsentis animi decreto peruadentē in confertos hostes honestissimè cecidisse. Hanc tamen cladem Heluetij qui superfuere Alanconio regis sororio acceptam referebant, quòd ille vti parum strenuus, & diu inclinantis prælij spectator, dum ardente adhuc pugna cum integro totius postremi agminis equitatu in fugam se proriperet, Heluetiam aciem egregiè densatis ordinibus prælium subeuntem, transuersa et præcipiti impulsione perrupisset. Cæterùm à dextro Gallorum cornu vni omnium peditum Nigri Germani, vt in ipsa salutis atque victoriæ desperatione, cum Germanis acerrimè & constantissimè depugnarunt: eoque maioribus propè odijs quàm viribus, quæ summæ erant, sunt congressi, quo efferatis diuturna dissensione animis, neutris qui paululum loco pulsi pedem referrent, vlla omnino spes veniæ, aut militaris misericordia relinqui videretur. Indignabantur Cęsariani, quòd Nigri contempta & irrisa Cęsaris maiestate, spretaque authoritate Germanici nominis pro Gallo vetere hoste mercenarijs armis fratres consanguineos obsessum atque oppugnatum venissent. Ex aduerso Nigri maximè decorum existimabant, pro eo Rege qui multis annis ipsos libera lib. stipendijs aluisset, fortissimam operam præstare, tueri sacramenti fidem, & nihil omnino admittere, quod veteranis militibus indignum foret. Neher cle ex his quisquam erat in eo haud dubiè supremo vitæ actu, conatuque bellici operis, qui insultantis fortunæ iniuriam inusitata virtute et decora morte vindicandam non duceret. Quum appropinquarent acies, & miro silentio gradus inferretur, procedebat solus ante Nigrorum aciem Longamantes ab Augusta Vindelica nobilissimus dux Georgium Franispergum & Marcum Sithium elata manu & clara voce ad singulare certamen prouocans. Sed is atroci murmure refutatus, & multorum simul petitus telis cito concidit, abscissamque eius cum armillis & annulis manum ouanti similis gregarius miles ostendit. Tum verò sublato clamore à Cæsarianis alacriter est procursum. Erat in medio campo dum vtræque acies coirent ipse Piscarius in equo sublimis, sed pedestribus armis protectus, sępe orans Franispergum vt gradum intenderet, eumque commemoratis superioribus prælijs in quibus eius viri virtus enituisset, ad parandam omnium maximè opimam & memorabilem victoriam accendebat. Itaque concurrente vtraq; acie, dum in aduersos equum

adigit

adigit cuspide per apertam galeam recepta in facie vulneratur, confossoq; demum equo, sinistrum ei crus alabarda traijcitur. In eo terribili armorum fragore haud dubiè suorum pariter atque hostium hostis fuisset oppressus, nisi ægrè eluctantem familiaris primò eques, & demum centuriones & signiferi propiores magno conatu ereptum seruassent. Interea Franispergus et Sithius admirabili peritia ad includendos hostes exporrecta vtrinque acie legionem in medium sinum exceptam duobus statim expansis & recuruatis cornibus præcingunt, eamque pertinacißimè resistentem in medio totam contrucidant: ita vt vna tantùm tribus legionibus opposita, & ob id infelici virtute repugnante, nemo penè Nigrorum euaserit. Periere ibi prçter Longamantem antè primos ordines Ricardus Suffolchius regulus, cui Albæ Rosæ cognomen fuit, ad quem plerique & præsertim Galli Britannici Regni iura pertinere prçdicabant: & ab his propter Regij nominis dignitatem & bellicarum rerum peritiam, Nigræ legioni fuerat præpositus. Franciscus item Antonij Lothoringiæ Principis frater eximiæ indolis adolescens, qui in primo ordine ante alios armis & cristis conspicuus locum poposcerat: duoque item Germani Reguli Hortembergius, atque Loffenius militiæ illustres: & Theodoricus Scombergus Nicolai Antistitis Campani frater equestri dignitate, & propter industriam excellentis ingenij legationū etiam honore insignis. In hunc modum diuersa in parte dum fugantur Heluetij, & Germani conciduntē: eodem fermè tempore regia acies à sclopettarijs simul & ab equitatu hastatis etiam succedentibus perrumpitur. Tum verò quisq; dux insignis & illustris eques, ad protegendum eripiendumq; regem concurrit: plerique desiderio nauandæ in oculis regis supremæ operæ loca atque agmina sua relinquunt. Palicia dum suffosso equo annis ac armis grauantib. ad Heluetios ægre se recipit, ab equitibus intercipitū. Sed eum iam superuenienti Castalio deditum Vasurtes Hispanus, quasi tanti captiui pretium & laudem equitibus inuideret, apposito ad thoracem crasiore sclopetto crudeliter interficit. traijcitur duplici vulnere & ipse Tramulius multarū palmarum vetus imperator. Galeacius item Sanseuerinus dum singulari peritia huc & illuc adacto equo hostes submouet, & prçclarè decertat, in conspectu regis cadendo, quòd regiç gratiæ & famç inclyti nominis debebat, honesto vitç exitu persoluit: cùm procumbēte equo laberetur, proximum sibi Guliermum Langeum illustrem equitem in supremo casu opem ferre cupientem appellans, sine me, inquit, fili, fato meo fungi, & q̃ celerrimè potes hinc ad protegendum regem recurre, nominisq; mei & honesti exitus memoriam, si euades, piè amiceque colito. Erat pugna omnium maximè funesta, & magnopere iniqua Gallis equitibus: nam à circumfusis & expeditis Hispanis in omnem partem ad lethales ictus pilæ plumbeæ spargebantur: quæ non iam tenuioribus (vti paulo antè erat solitum) sed grauioribus sclopettis quos vocant arcabusios, emissæ, non cataphractorum modò, sed duos sæpe milites & binos equos transuerberabant: sic vt miserabili nobilium equitum strage, & morientium equorum cumulis constrati campi, & alarum virtuti simul officerent, si densato ordine irrumpere conarentur, & paßim veluti obiectis aggeribus, si cui decore vita potior foret, minimè expeditum ad fugam iter præberent. In tanta rerum iniquitate Villermus Boniuettus Amiras aliquandiu discurrēdo & cohortando Heluetios,

& equites in fugam inclinatos confirmare conatus, quum haud dubiè aduersam eius prælij Fortunam agnosceret, nec tantæ cladi cuius ipse præcipuus author fuisse diceretur, ad pœnam vel ignominiam superstes esse vellet, graui & obstinato pudore in medios hostes incurrit, atq; ibi quod aperta galea discurrentium & imperantium ducum more vteretur, iugulum mucronibus obiectans est interfectus. At Franciscum nudatum omni ferè præsidio alarum custodiæ corporis tot circum interfectis, & cæteris circumquaque palantibus sese eripientem, mixti ex varijs turmis aliquot equites vti habitu insignē persequuntur. Nec Rex impiger seipsum deserit, quanquam ab equo & a Fortuna deserebatur: passim inflexo equo cum insultantibus gladio rem gerit, illatisque aliquot & acceptis vulnerib. strenuè repugnat. Sed dum ad proximū riui pontē contendit, confosso et corruente equo, sternitur. Primi omnium Didacus Abila & Ioannes Vrbieta Cantaber, supergrauante equo iacentem circūsistunt: nec adhuc planè cognitum intentatis gladijs, vt se dedat, ni perire malit, cohortantur. Interim superuentu Mottæ Anoierij Galli, qui erat Borbonij equitum præfectus, de facie noscitur, quanquam erat ex vulnere totum os manante sanguine fœdatus. Sed dum Motta vt se Borbonio dederet, qui non procul abesset hortaretur, Rex ad proditoris nomen indignabundus, ac imperanti similis, accersito te, inquit Lanoium. isque dum Motta ad Borbonium peruolaret, vndique voce & discursu militum quæsitus, opportunè superuenit, summotaque incumbentium turba subtractum equo exporrecta dextra subleuauit. præoccupanti Abilæ chirotheca ferrea traditur, proximi paludamentum in frusta discerptum abripiunt, alij baltheo & calcaribus potiuntur: quum quisque aliquid ex Regijs exuuijs rapere properaret, quod mox ad decus, petendaque præmia non obscura fide posset ostentari. Capto Rege vndique à Cæsarianis victoria conclamatur: Gallis animus cōcidit: fit fœda fuga in omnes partes: Heluetij pecorum modo pauentes dum cæduntur, Ticino flumini se committunt, natandique prorsus imperiti fœda & miserabili colluuione connexi impeditique agminatim gurgitibus rapiuntur: alij supplices proiectis ad terram armis salutem petunt. Sed rara eo die nisi in multa cæde fatigatis, humanitatis & misericordiæ laus refulsit: superbos enim & immanes ea ingens victoria milites reddebat. & Antoniani qui ab arce & à Noua porta cunctatius & serius eruperāt, ante alios auidissimè et crudelissimè grassabantur: vtpote qui, quum prælio minimè interfuissent, post partam demū victoriam opportunè effusi, intercepta spe fugæ, consternatis & saucijs occurrerent. Itali quoque & Galli pedites, quos circa arcem & castra relictos diximus, quum Rex eos summę victorię diffidens in subsidium euocasset: et Bussiuius Ambosius ad prælium contendens secum adduceret, in Germanos, qui tum Nigrorum legionem deleuerant, inciderunt: et ab his interfecto Ambosio cæsi fugatique sunt, multis tamen elabendi spatium castrorum propinquitas præbuit: neque enim vllos Germani extra ordinem sunt persequuti: qui ad extremum pugnæ exitum immoti & erecti in omnem casum, in acie perstiterunt: quando seuera & maximè nobili disciplinæ lege, donec debellatum foret extra aciem progrędi, hostem capere, & quæ alij auidè raperent spolia legere vetarentur. Ob id constat, neminem ferè illustrem captiuum & exiguam admodum prædam ad Germanos peruenisse, quum Hispani sicuti

audaci præstantique opera fuso equitatu & pulsis Heluetijs haud dubiè victoriam peperissent, optimo veluti iure in præmium virtutis preciosiore præda & nobilioribus captiuis potirent. Capti sunt Henricus Rex Nauarræ, et Renatus Bastardus Sabaudius Regis auunculus, Regiæ domus magister: qui non multò post dum se multo auro redimere cogeretur, ex vulnere exorta febre apud hostes interijt: itemq; Memorantius, Brionius, & Bozolus: ipseq; item Obegninus, & Florantius, qui Heluetię legioni erat præpositus. Franciscum è Borbonia familia sancti Pauli comitem grauiter sauciatum inter cadauera iacentem, dum ei veluti iam mortuo Hispanus digitum abscinderet vt annulo potiretur, Fortuna seruauit. Contraria sorte Lescutus coxam crassiore pila traiectus, quo nemo Gallorum Procerum, corporis atque animi virtute superior fuit, nono die apud hostes Ticini extinguitur. Ferunt eum dum læthali vulnere grauatus iaceret, & Cæsariani duces in primisque Vastius eum sæpe inuiserent, multas diras Boniuetti manibus fuisse imprecatum, plurimumque execrando pestilentis eius hominis ingenium subiunxisse, ea infelici acie ab se illum fuisse quæsitum, vt publicum scelus infesto gladio vindicaret: quando is tantam cladem Gallico nomini, & immerenti præsertim Regi peruersis consilijs intulisset. Perijt etiam Toneræus vir illustris: desideratusque est nusquam reperto cadauere Tornonius, qui cum Asparesio Lescuti fratre Nauarrico bello dux fuerat, quum tumultuantibus Hispanis, Galli arma ad Hiberum vsque amnem promouissent. Solus Alanconius, vt tantæ cladis nuncium in Gallias deferret cum ingenti cataphractorum agmine intactus effugit. Qui fortasse singulari prudentiæ laude dignus foret, si non potius, vt se incruentum & iure imperij equites secum trahentem periculo eripere, quàm ad subsidium orbatæ Galliæ fortium virorum alam seruare voluisse crederetur. Sed Alanconio intra paucos dies ex dolore animi defuncto, eius receptus famam, Humenius Rocha legatus alæ, præclaro testimonio defendit, quum vir impiger, & belli peritia spectatus desperata victoria, vel inuito renitentéque duce, necessitati parendum esse censuisset. Porrò Claramontius qui in insula Memorantianis in castris præsidio erat relictus, vbi perditis rebus frustra auxilium se ferre posse animaduertit, cohortatus suos, vt nihil ea rerum asperitate perturbari vellent, sed confirmato virilique animo ad salutem, non dubiamque laudem constanti receptu signa sequi properarent, militari more copias eduxit, & Graualone superato, concisisque pontibus ad Mortariam primò oppidum, & nullo demum accepto incommodo in Galliam contendit. Idem fecere Mediolani qui arcem obsidebant: suppressa etenim acceptæ cladis fama, & vulgato interim falsò victoriæ nomine cum omnibus impedimentis duce Theodoro Triuultio, ad Verbanum lacum incolumes euaserunt. Cæsa autem eo prælio ad decem millia referuntur. At Rex armatus, vti erat in equo humili asturcone, quum à Lanoio in castra duceretur, Alfonso Vastio fit obuius. Is tum fortè à persequendis Heluetijs redibat, vt de Piscario quem falsò cecidisse ferebant, certius agnosceret. Nec mora, Vastius ab equo propere desilit, & Regiam dextram apprehendens custodientium & aggregantium sese vltro militum coronam late summouet, ita vt his pudorem inijceret, qui nullo propè respectu maiestatis, adeo arctè iam captum Regem custodirent. Tum vero Franciscus haud parum eius conspectu

recreatus silentium exoluit. Eum enim cùm iuuentæ flore & specie corporis, tum virtutis & omnis militaris elegantiæ laude insignem vti præclarus vel in hoste excelsę virtutis ęstimator vehementer adamabat. Consolanti Vastio magnitudinemque animi & humanitatem in Carolo Cæsare plurimum attollenti, statueram, Rex inquit, non indecoro casu inter armatos concidendo animum ab hac tanta rerum mearum acerbitate vendicare, ne tot clarissimorum meorū ducum funerib. superessem: sed Fortuna iampridē nomini nostro iniquè & peracerbè infensa, vt vitam inuito ad illudentis fortunæ spectaculum reseruaret, honestissimam mihi mortem inuidit, hoc vno tamen meme in tantæ cladis memoria consolabor, quòd nulla mihi in posterum Fortunæ vis erit pertimenda: quandoquidem illa sæuissimè semper furens, nec tot cumulatis cladibus vnquam abundè saturata, nunc tandem reliquas supremi odij faces in hoc publico totius Galliæ luctu, & summa mea ex tanti infortunij casu iactura restinxerit. His verbis non modo ipsis victoribus singulari affectis lætitia lachrymas propemodum exciuit: sed circumfusorum etiam omnis generis militum animos tantæ victoriæ reputatione vsqueadeo confudit, vt facilè à cædibus, & ab ipsa etiam præda ad tanti Regis capti spectaculum vndique verterentur. Ductus est in Gallica castra ipso imperante, ne à Ticinensibus quos summis affecerat detrimentis, & à ferociente præsidiario milite, tanquam diuturnæ obsidionis incommodis vehementer afflicto, ad ludibrium in ea Fortuna conspiceretur. Ibi ea vulnera quæ in auersa parte femoris, & in dextra summaque gena, leuia tamen acceperat, facilè curauit: aliquot etiam pilarum ictus duplici thorace adeo egregiè sustinuerat, vt cum Christi crucis frustulum aurea conclusum bulla collo gestaret, quòd planè foret seruatus, in miraculum à prijs hominibus referretur. Ferunt, Regem Borbonio ad genua prouoluto, & dextram appetenti, nequaquam sese irati, sed cuncta æquissimo animo ferentis habitu præbuisse: ipsum verò Borbonium demisso vultu haud dubia dedisse pudori & pœnitentiæ signa: vtpote qui non omniū modò tacita cogitatione, sed liberis etiam sermonibus sese inuidia plurimùm onerari, & defectionis suæ nomen latissimæ famæ pandi manifestè perspiceret. Cœnauere cum Rege magnis precibus inuitati Lanoius et Vastius: lauanti autem Borbonius honoris causa linteum dedit. Sed rex ingressus in sermones de prælij euentu tam graui & tam facundo ore consiliorum suorum rationes explicauit, periti imperatoris more singula recensendo, quæ apud se, vel ipsos hostes vti potiora prouideri potuerint: vt si res in integrum restitui possent, se iterum ea tanquam optima conditione dimicaturum dicere minimè dubitaret: sed se deceptum ab Heluetijs, qui non modò suam, sed omnium etiam opinionem turpissimè fefellissent: & auarè ab Italis fraudatum, qui in recensendis cohortibus falsum militum numerum referre essent soliti: desertumque demum nimis properè à tertio equitum agmine semel inclinatam aciem vlla arte bellicæ virtutis, vlloque præsentis animi conatu reparare nequiuisse. atque ita quum omnia ferè in vnum coniurarint, vt fortunæ Cæsaris seruirent, fatali sorte potius quàm errore hominum cuncta ipsis prospera, sibi verò aduersa omnia contigisse. Non videtur silentio prætereundum quod ad historiæ pariter ac diligentiæ meæ fidem pertinere arbitror, ea me omnia quæ hoc peculiari volumine continentur, ex sermone maximorum

principum

principum & ducum accepisse, quorum ferè omnium et si externæ linguæ duriorisque naturæ fuerint, veritatis explicandæ causa amicitiam meruisse profitemur: tanta curiosi ingenij perseuerantia felicitateque, vt non modò mores, consilia, factaque eorum scriptis expressa, sed singulorum quoque ex veris formarum lineamentis depicta ora ad delectationem spectantium in Museo nostro repræsentemus. Verùm in hoc longo atque difficili honesti laboris studio, nemo certè nobis vel liberalius vel disertius Francisco Rege fauit: admirabili enim fretus memoria, ingenueque arcana animi nudare solitus cuncta miro ordine atque integra fide de successu præsertim huius pugnæ nobis enarrauit, primò ad Massiliam, & aliquot post annos ad Nicæam: tanta quidem cum admiratione nostra, vt quæ incerta & obscura erant, collato hostium testimonio liquidissimè deprehendisse fateamur: & tantum Regem im maturo prorsus fato nuper ereptum, tanquam longiore vita dignum meritò celebrandum existimemus. Nec multò pòst ad Pisleonem in custodiam est deductus. Eò tum demum ipse Piscarius venit, non planè obducta oris cicatrice, Regemque inuisit non in purpurea aureaque veste, vt cęteri qui ab ea victoria in pompæ morem sese Gallicis spolijs exornarant, sed ad singularem animi modestiam, laneo & nigro in sagulo, quasi non victoris, sed victi habitum præferret, & miserari Regiæ conditionis sortem nequaquam ficto dolore videretur. Eum venientem ac insignium ducum turba, veluti prætoria cohorte circumseptum, Franciscus adeo humaniter et auidè complexus est, vt aliquandiu animum atque oculos in eius viri admiratione defixos teneret: & cœptis demum grauioribus sermonibus in hæc verba, non tristi, verùm sublanda gestus & oris grauitate prorumperet. Nunquam inquit, inuicte Piscari, natura fieri posse putaueram, vt eum plenis affectibus amare atque suspicere possem, qui vnus omnium hostium Gallico nomini maximè fuerit infestus, & mihi demum victo captoque longè grauissimum cladis vulnus intulerit: sed profectò eam esse vim præstantissimæ virtutis, vel hoc meo ęquè nobili ac tristi rerum experimento constanter agnoscimus, vt in seipsam admirabili fulgore latè radiantem omnium oculos, tanquam ad præclarum lumen ab obscuro facilè conuertat, ac ipsis demum animis impotentissimè dominetur. Sed tu Piscari dignum illustri fama tua feceris, si eo tenore veræ virtutis, quo me & meos sæpe duces feliciter vicisti, enixè dederis operam, vt hoc totum singularis victoriæ decus, quod vestra virtus & fortuna Cæsari peperit, ab altitudine eius animi, excelsaq; virtute longè clarissimum reddatur, dum mihi planè victo captoque non iniquis legib. impositis libertatem maximorum regum exemplo restituat. Neque enim vel in hac mea calamitate Cæsari vestro regna ac imperia, aut tam præclarè votis eius arridẽtem Fortunam inuideo: quum hunc potius diuini muneris locum inuideam, quem ei benigna sors ad deferendum in cælum nomen ruina mea patefecit: parari quidem lata imperia vi atque opibus possunt: & fortuna plerunque, quum eam maximè conuersam credas, sua libidine dat terga, & leui momento dilapsa peruertitur: at certè in Cæsaris arbitrio rara felicitate positum est summæ humanitatis & clementię immortali gloria se potiri, et secura manu velle decerpere nobilissimæ laudis fructum, quem herclè nulla vis eripiet, nec ipsa quidem fata vllo vnquam tempore delebunt: quandoquidem post partam victoriam, cu-

M

ius nomen & decus minores sæpe duces & milites sibi vendicant: nullus in regia fortuna clarior est triumphus, quàm ad eximium propriæ virtutis specimen, ab ipsa maximè generosi animi magnitudine celebrari. Ad ea Piscarius pauca præfatus, quæ ad declarandā Cæsaris moderationem et lenitatem pertinebant grauiter & apposite respondit: addendo quantum ille in omni controuersia & disceptatione lenis & æquus esse consueuisset: & quàm procul ab inhumana duritie, omnique sæuitia sensus omnes auerteret: vtpote qui ab ineunte ætate propter facilem mitemque naturā, nunquam ab immoderatis, atque superbis, sed ab honestis decorisque consilijs, virtutis & pacis amore duceretur: non tulisse eum ab initio bellum, sed grauissimis lacessitum iniurijs ita repulisse, vt post multas victorias locum paci & concordiæ non iniquis conditionibus relinquere videretur: propterea se sperare Cæsarem tanta animi moderatione vsurum ea victoria, vt nihil minus æquū à victo postularet, quod integris rebus repetere esset solitus: futurumq; esse, vt ipse non multò post solicitæ matri, et charissimis liberis insigni Cæsaris liberalitate redderetur. Quibus sermonibus Franciscus ægrum animum in spem haud dubiam maturæ liberatis erexit, ratus Cæsarem sola victoriæ felicitate contentum fore: nec in ea quicquam impotenter, sed solùm lenitatis & clementiæ nomen esse quæsiturum, cuius animi nequaquam atrocis & superbi præclara signa dudum ostendisse cognouerat: quum Cæsar qui tum erat Barchinonæ nuncios tantæ victoriæ, quæ ipso etiam natali eius die parta fuerat, nulla cum hilaritate suscepisset: sed singulari pietate indictis tantùm trium dierum supplicationibus, vt is secundus belli euentus Reipublicæ Christianæ commodo verteretur, publicam lætitiam festis ignibus & tormentorum bombis celebrari vetuisset.

LIBER SEPTIMVS.

DELETIS ad Ticinum Gallorum copijs, atq; ipso Francisco tanti modò nominis Rege capto nemo totius Europæ Regum vel Principum fuit, qui non summo metu, aut certè grauissimo dolore commoueretur. Nam qui finibus atque periculo proximi erant, non modò opes, tot coactis in vnum regnis in immēsum auctas, sed ipsam quoque Cæsaris fortunam horrebant. Apparebat enim eius exercitum in prouincia per Ligusticas cautes fuga elapsum, egentem pecunia Mediolano exclusum, destitutumque sociorum auxilijs, incredibili potius aspirantis Fortunæ munere, quàm vlla consilij ratione incolumem ac demum victorem euasisse. Nec iam vllas bello rationes Cæsarianis tantam inusitatæ fortitudinis, tantamque felicis disciplinæ opinionem adsecutis in posterum conferendas videri, quum ingenti audacia, patenti campo procul insidijs, veteranum ac ornatissimum totius Galliæ equitatum tot clarissimis ducibus interfectis & captis vnius horæ momento deleuerint. Ipsasque Sicambrorum robora cæteris infesta Germanis, ac Heluetias legiones inuictas antea, & frequentib. victorijs nobilitatas, aut in acie trucidarint, aut inulto fœdoque interitu perire coegerint. Cæterùm Rex ipse in arcem ignobilis oppidi coniectus,

ctus, ac salutantium turbæ frequenter ostentatus, omnium animos in sui miserationem conuerterat: Fortunaque tum maximè vt impotens, et sęua, & instabilis accusabatur, quæ florentem belli gloria, ætate atque opibus Regem è summo amplissimi regni, potentiæque fastigio, puncto temporis pręcipitem dedisset. Quippe eius ori atq; oculis, tanta vis, tantusque honos inerat ad promerendos omnium animos, vt non modò ij quibus neque beneficio, neq; iniuria fuisset cognitus, sed etiam hostes ac inimici ea calamitate indignum existimarent: militarem enim cùm inuicti animi, tum eximij corporis habitum, omnib. Regijs atq; ciuilibus virtutib. exornarat. Quum pedes siue eques tractādo arma, artem ac robur ostēderet, aut de optimis artibus, ac liberalib. studijs disceptare vellet, omnem in id totius ętatis operā contulisse crederes. Accedebat pręalto illustriq; ingenio bellorū rerumq; omnium memoria incredibilis, ac inexausta quędam in his explicādis nitidi sermonis eloquētia, qua primis ferè congressib. abdita suorum sensuū liberaliter expromendo, omnes miro sibi amore deuinciebat. Sed quū per ocia pacis alacri semper comitate, more gentis, ac erudito luxu iocis munditijsq; præstaret, vna maximè liberalitate, quæ in principe optimo præcipua virtus existit, apud omnes longè clarissimus erat. Iis de causis neque in ea arce, totáue Gallia Cisalpina rectè custodiri: neq; aliò terra maríue tutò traduci posse videbať. Nam Veneti in tergo erant iam planè à fœdere defecissent, pro hostibus habiti: & Alfonsus Atestinus Gallorum socius, Pontifexque ipse, & Florentini, qui non modò auxilia non misisse, sed fœdus cum Gallo percussisse, repertis ad Ticinum super ea re tabulis, arguebanť, cuncta cis Padum ad vltimos Ligurum fines certis pręsidijs obtinebant. Milites quoq; Cæsariani quanq̃ præda diuites merita stipendia flagitare, ducibus, ni pecuniam expedirent, seditiosè vincula & cædem comminari: alioq; subinde atque aliò ad deponendum prędam absq; commeatu discedere, eò insolentiores atq; ferociores, gratuita opera ad retinendam pristinæ virtutis dignitatem, se maximam victoriā ingrato Cęsari peperisse prædicabant. & in eos sæpe de industria Franciscus veluti per lusum aureos nummos dispergere erat solitus, tanta pręsentis fortunæ contemptione, vt Hispani milites applaudēdo, petulanter Deos iucusarent, ad subigendum terrarum orbem Franciscus ipsis non imperaret, aut ipsi omnes sub eo soluti Cæsaris sacramento militarent: adeo vt duces & ante alios Alarco custodiæ præfectus, & largitiones regias cohibere, & familiaritatem militum nonnunq̃ abrumpere cogeretur. Interea Clemens quid ad tuendam Pontificiæ maiestatis æquitatem moderato quidem, sed periculoso & parum illustri consilio, ab omni contentione abesse, & sese inter certantes, pacis sequestrum profiteri voluerat, diuersis suorum consultationibus agitabať. Plerique enim suadebant, vt Gallicarum partium obliuisci vellet, & Cæsarianis ducib. quibus cum præclarè atque feliciter bella gerere consueuisset, sensus omnes facultatesq; coniungeret. recentes iniurias haud multa expiari pecunia facilè posse, & antiquum subinde fœdus renouari, si salutaris ocij exitiali belli cupidus esse mallet, & sacrosanctæ potestatis iure, longè lateque sibi vtendum arbitrareť. Alij degeneris abiectique animi ea esse consilia dicere: si pacem male fidam auro mercaretur, eam propediem Galliæ atque Italiæ seruitutem esse parituram: nec ideo Regem in tanta calamitate ac rerum desperatione deserēdum, quem

ipse in primis, Venetique perniciosa cunctatione in eas carceris miserias præcipitassent: non ampliore pecunia opus fore si Regem inuicti grauissimique animi custodia eripere vellent, quàm ea, qua pax seruili consilio emi posse videatur. neque meditato facinori dubium proponi euentum, si fortiter rem gerere, euocare Heluetiorum expeditam manum, & subitarias per Italiam cohortes cogere maturarẽt. Tum enim Pontificem, Rege libertati restituto, de vniuersæ pacis nomine communique concordia tempestiuè consilia initurum: imperijsque Italiæ legitimis possessorib. adiudicatis, non simulatam ac stabilem, sed veram ac diuturnam pacem obstinatis ab Regib. expressurum: vt ipso authore ac duce, vti semper exoptasset, impiè tum cōmota arma à Christianis in Turcas verterentur. Sed quantum priori sententiæ securitatis in posterum ac dignitatis deerat, tantum huic immoderati & impudentis animi superesse videbatur. Propterea, hæc vti aliena nimisque atrocia Clementi quietis auido, et incertos belli exitus maximè timenti, mirè displicebant, ꝙ Cęsarẽ perpetuis maximisque amicitiæ officijs sibi coniunctum adeo insigni iniuria affici, & ab se propterea Germaniæ Hispaniæque populos, & Henricum Britanniæ Regem alienari nolebat. Itaque cum Carolo Lanoio qui pro Cæsare summæ rei in Italia præerat, amicitia repetita, solemne fœdus percutit, his fermè conditionibus, vt ipse centum & triginta milia aureorum nummûm Cæsarianis in stipendium numeraret: contrà verò Pontifex ab ijs in recuperãdo Regio Lepidi iuuaretur, quod Alfonsus Atestinus vti suæ ditionis, Hadriano vita functo, per interregnum cum Ruberia oppido antea recepisset: Venetis autem intra certum tempus, fœderi atque amicitię locus foret, si centum et ipsi milia nummûm aureorum subsidij nomine persoluissent. At Alfonsus cui Clementis cōsilia admodum erant suspecta, & quòd Gallicarum partium semper fuisset, Cæsarianis se meritò inuisum esse meminerat, cum Lanoio pecunia perquàm maturè transegit, vt sibi parceretur. Ita Lanoius repetente Regium Pontifice, atque auxilia ad id deposcente, alias atque alias moras nectere: & quoniam ea loca antiquitus Cæsaris imperium communi Italiæ iure respexissent, præiudicare inconsulto Cæsare, nolle dicere: ac demum polliceri se medium atque adiutorem fore, vt ex æquo ea controuersia componeretur. Cęsar enim rata habere noluerat, quę Lanoius solemni fœdere pepigisset. quę res in Pontificis Italorumque omnium pectus altè descendit, quum præbita & frustra demum repetita pecunia, mirè elusus esse diceretur. Interim Cæsarianus exercitus fermè totus in Placentinum & Parmensem agrum in æstiua sese effudit, tanta rapiendi oblatas atque reconditas fruges, & obuia quæque vexandi licentia, vt ex villis vicisq; afflictorum agrestium querelis vrbes complerentur: & mox frequentes earum ac oppidorum legationes ad deprecandam agrorum vastitatem, Romam vsque peruolarent. Quibus de rebus deceptus Pontifex grauissimo animi dolore præmebatur: at tum maximè castigabatur a Venetis, qui dudum vllam cum Cæsarianis amicitiam, quæ auro coemeret se inituros constantissimè pernegassent: contrà multò ampliorem pecuniæ summam Cæsari pollicendo, si ad certam rerum tranquillitatem, communi Regum & ciuitatum omnium libertati & paci consuleretur. Eò enim Cęsarianorum consilia spectare videbantur, vt quum in Italia cunctis sibi fœdere obstrictis, pacem atque ocium peperissent, totius mox Italiæ innixi opibus in

bus in Galliam rursus penetraret. Nec deerant Borbonius atq; Piscarius eius belli cupidine deflagrantes qui irritos ad Massiliam conatus, atq; ea festinati reditus detriméta resarcire nobiliore victoria cupiebant: qui Galliam Rege, ducibus, equitatu penitus orbatam, eamq; exhaustam pecunia, inopem consilij, & cunctis inusitata clade perterritis de salute dubitantem, in prædam vertere, atq; subigere, neque magni neq; diuturni laboris esse iudicarent. Qua demum subacta, nemo erat qui non eadem mox cladium et seruitutis incommoda deceptę circumuentęq; Italiæ parari dubitaret. Nec multo post Franciscus impatientia carceris, & præsentium rerum necessitate compulsus incredibile alijs & sibi anceps consilium sumpsit, vt in Hispaniam traditis Gallicis triremibus ad Cęsarem perduceretur. Is ab initio cladis acceptæ Pontificem ac Venetos nihil depristina erga se voluntate remissuros: retentoque in Italia cum copijs Albanio Regulo moturos arma crediderat, quod magni interesse ad salutem libertatemque omnium arbitrarer, si illi tandem & concepta consilia, & paratas vires explicassent: suiq; liberandi speciosum in primis, neq; omnino difficile negocium fortiter suscepissent. Ea enim est ægrorum natura mortalium, vt quę sibi remedia salutaria fore prouiderint, non modo factu facilia esse, sed alienis etiam rationibus magnopere conducere credant. Itaque Franciscus inani persuasione deceptus, quum Albanium cum exercitu ad Grauiscas nauibus impositum, & Romæ demum cum Cæsare fœdus publicè ictum esse cognouisset, cogitationes de Italicis auxilijs abiecit, & relinquam spem omnem in Cæsaris clementia ac humanitate collocauit. Miserat enim paulò antè ad eum Cæsar Hadrianum Beurenum Belgam ipsius gratia maximè florentem cum lenissimis literis, nec omnino pręgrauib. de pace mandatis, ita vt Cęsarem sua spe mitiorem inuenturus esse videret. Erat tum Franciscus in potestate Lanoij hominis occulto astu contectaq; prudentia valde insignis: quanquam summa militaris imperij penes Borbonium esset, qui id munus liberali & generosa quadam simplicitate Gallico more sensim vsurpari permiserat. Magnis igitur pollicitationib. cum Lanoio Rex egit, vt in cõsilio primorum ducum ac militum doceret, Regem in securiorẽ custodiam Neapolim esse perducendum. Cæterùm ea re facilè impetrata, quum ad mare peruenisset, alijs omnibus deceptis in Hispaniam cursum direxit. Timebat enim Lanoius nisi tantę rei consilium egregia simulatione tegeret, ne Borbonius atq; Piscarius, quorum apud milites summa erat authoritas, institutam profectionem impedirent: adeo vt nullam ex turpi consilio inuidiam vereretur, ac illorum offensiones omnino negligeret, modò sibi amplior gratiæ locus apud Cæsarem eo facinore pararet, & Francisci animum in spem ingentium præmiorum singulari beneficio deuinciret: quando nihil Cęsaris animo atq; oculis optatius: nihil gratius, aut speciosius cunctis Hispaniæ populis fore crederet, quàm si clarissimum Europæ Regem eius maximæ gentis virtute captum, in Hispaniam ad triumphum ac sempiternam incomparabilis victoriæ memoriam transportaret. Ipse quoq; Franciscus altitudine liberalis animi sui alienæ naturæ spiritus metiri solitus, si in conspectum Cæsaris deueniret, cuncta sibi protinus secunda atque felicia despondebat. In hanc spem & Vgo Moncata, quem in Liguria apud Varagium ab Andrea Auria captum diximus, sine pretio in Hispaniam per Gallias paulò antè fuerat dimissus, vt amicè atque solerter regiam

causam tueretur, summæque laudis & gloriæ in perpetuum parandæ faculta tem Cæsari diuinitùs oblatam esse prædicaret. Is enim vir subtili iudicio ad amicitiam Lanoij se receperat, cæteris fermè omnibus Hispaniæ Regulis eam liuore atq; odio refutantibus. Quoniam Lanoius non illustri natalium splen dore, nullaque paulo insigni virtute, sed vna tantùm assidua fidelis obsequij perseuerantia, vti peritus & elegans equorum domitor, ludorumque magister, totum alienæ gratiæ locum ambitiosius quàm deceret, apud Cæsarem occupare videbatur. Interea quum fama esset, Regem in custodiam Neapolim clas se perduci: & iam pars ædium Regiarum in Arce noua validioribus clatris atque repagulis Lanoij iussu firmaretur, Franciscus nobili comitatu Genuam, & mox in proximum Delphini portum deducitur, quò iam Gallicæ triremes solis remigibus instructæ Regis accitu peruenerant. Andreas quoque Auria cunctis prædonibus, & tum maximè Hispanis nauali virtute terribilis, quum suas ipsius triremes in alienam potestatem, id postulante Rege, se traditurum negasset, fidem obsidesq; dederat, se nequaquam Lanoio classique eius ea nauigatione nociturum. Itaque fortissimorum militum manu, quam ex suis cohortibus Salsedus, Corberia, & Sanctacrucius, Centurionesque alij delegerant, Cæsarianæ & Gallicæ triremes complentur: nec multò pòst idoneum nacti ventum sublatis velis in Hispaniam cunctis inopinantibus prouehuntur. Ea re cognita, Borbonius atque Piscarius ira ac dolore simul angi, singularem contumeliam iniquissimè ferre, neq; linguam moderari, quin palàm omnibus illum probris ac maledictis lacerarent: quòd iura summi imperij, quæ penes Borbonium erant, incredibili arrogantia eludere non dubitasset: & Piscarij existimationem lædere minimè fuisset veritus, cuius maximè ductu virtuteque Regem prælio superatum omnium opinione constitisset. Porrò alijs de causis ea profectio Clementis Venetorumq; animos commouit. nam quũ retento in Italia Rege, de communi pace minimè desperarẽt: tum demum verebantur, ne qui nimis celeri desperatione sese vltro traditis triremibus ad pedes hostium proiecisset, nouas periculosi consilij rationes insana libertatis cupidine sequeretur: malignitateq; & superbia inductus propter veteres & recentes offensiones, cum Cæsare ad exitium Italiæ conspiraret. At Franciscus remigio & lenibus ventis in Hispaniam delatus Barchinonæ Regali apparatu excipitur: atque inde, Alicanteram, qui Valentinorum est portus, legendo oram prouectus est: vt maiore demum compẽdio terrestris itineris ad Cęsarem ire pergeret, qui tum apud Toletum vrbem omnium Hispaniæ maximè mediterraneam erat in æstiuis. Ibi Franciscus sinistro omine accepto, summum adijt vitæ periculum, quum milites, qui pręsidio triremib. aduenerant, promissa stipendia flagitarent: consternatique ad arma Lanoium omnes infestis hastis peterent. Emisso namque per tumultum maiore sclopetto, pila in marmoream columellam fenestræ coniecta est, cui fortè Rex auersus humeris innitebatur. Lanoius autem in proximos hortos se dejciens, celeri fuga & latebris iracundiam militum vitauit. Nec multò pòst conquisita pecunia, sedatoque tumultu ad Madritium quod Mantuam Carpentanorum antiquitùs fuisse putamus, non longè à Toleto terrrestri itinere paucis diebus est peruentum. Erat in eo tractu Didacus Mendocius Infantasiorum Regulus splen dore vitæ ac liberalitate magnis Regibus æquatus: is Regem intra fines ditionis iter habentem incredibili apparatu, exornatis passim hospitijs perpetuis

sumptibus

ſumptib. excepit & aluit. Ea ſubinde Regali munificentia dona offerens, quę neque Franciſcus à Cæſare expectanda cenſeret: neq; ipſe ſi in Gallia incolumi regni fortuna eſſet aduenæ Regi daturus eſſe videretur. In ijs enim erant complures equi militares longè omnium Hiſpaniæ generoſiſsimi argenteis phaleris, ac ſericis inſtructi ephippijs: mulæ item nobiles purpura conſtratæ: præterea ſalconum, inſignium canumq; omnis generis venaticorum cum toto venatorio apparatu, ipſisq; aucupibus, peritisque venatorib. delecta multitudo: lectorum verò tantum, pictarumq; ſtragularum & auleorum, itemq; vaſorum cœlato argento in menſarum vſum ornatumq; amplioris abaci, quãtum vel non captiuo regi ſatis eſſe crederent. Addidit Mendocius ad eam excelſi animi liberalitatem ſpectaculum nõ modò ſibi & poſteris, ſed toti etiam Hiſpaniæ maximè glorioſum. Populos nanq; imperio ſibi ſubiectos militarib. inſtructos armis indicta die in proximam viæ planiciem euocauit, digeſtosq; in cohortes & turmas decurrere iuſsit. Fuere ſupra duodecim millia peditum & equitum: docuitq; Mendocius admirabundũ regem multos eſſe in Hiſpania regulos ipſo admodum potentiores: vt non eſſet in vltima laude, ſi qui nec ordine primarius, nec opib. ſummus eſſet, nõ modò reliquos omnes ſuperaſſe, ſed ipſum quoq; Cæſarem ad immenſum liberalitatis ſpecimen prouocaſſe cenſeret. Franciſcus tanto in honore vbiq; habitus quum omnia ad benignitatem Cæſaris cogitatione referret, vt iam de ſalute libertateque ſecurus magnopere lętabatur. Madritium autem perueniens, ibi ſubſiſtere recreareq; ſeſe, & Cæſaris opperiri aduentum iubet, quem longinquis intentum venationib. intra paucos dies eò peruenturum eſſe confirmabant. At Cæſar rege in Hiſpaniã perducto, ipſoq; Lanoio incredibili alacritate ſuſcepto, nequaquã ad altitudinem ingenij ſui contrà ac homines rebant, ſed ad alieni iudicij arbitrium conſilia reuocauit, non modò à præſentib. amicis ſententias rogando, ſed à ducibus qui in Italia erant poſtulando, vt perſcriberent, quid nam de captiuo rege ſtatuendũ eſſe arbitrarentur. Sub id tempus Borbonius dolore atque iracundia in Lanoium incitatus ad Cæſarem peruenit: ſed cum acerbius in præſentem inuehendo quereretur, tantã ſibi & Piſcario infidelitatis ſuſpicionem malignitate naturæ illius fuiſſe impoſitam: eumque omnem victoriæ fructum impudenter præripere conari dictitaret. Cæſar eo vultu vociferantes diremit, vt quæ Lanoius nimio erga ſe ſtudio ſceliciter egiſſet, excuſare videretur, tametſi ea victoria ipſius Borbonij auſpicijs Piſcarijque induſtria & ſanguine fatentibus cunctis eſſet comparata. Literæ ſubinde Piſcarij ſunt allatæ, eò Borbonij verbis vehementiores quòd ab graui conſtantiq; ingenio ſingulari extimulato iniuria proficiſcebantur: non modò enim perinique ferebat dignitatem ſuam ingratè maligneque lęſam fuiſſet, ſed ſe in manifeſto ſalutis ac amittendę authoritatis diſcrimine relictum apud ſeditioſos milites merita ſtipendia flagitantes, qui in tanta victoriæ licentia ſibi & quęſtorib. haud obſcurè cędem minarent. Lanoium, qui mederi malis poſſet, quoniam cogendæ pecuniæ certam haberet poteſtatem, cum aſtu parum virili alios eſſet ludificatus: præcurriſſe in Hiſpaniam, vt vnus omnium pręmia ferret. Sed ſe nequaquam dubitare, quin ipſe Cęſar vti optimo principe dignum foret, cunctos qui ſibi eo bello fortem operam nauaſſent, præmio afficeret, ignauosq; pariter & infideles vltione et pœna perſequeretur. Cæſar humaniſſimis literis Piſcarium eſt hortatus, quæ Lanoius ſe quidem ignaro, ſed è repu

blica fecisset, nullo liuore adductum fecisse, existimare vellet: atque omnia vt ti præclarissimis factis meruisset, ex sua laberalitate expectaret. Tanta tum erat vis gratiæ Lanoij cum Cæsare, vt ille non modo consuetudine iucundioris obsequij, eximioque & semper fideli cunctis in rebus officio, sed occulta potestate benigni syderis ei coniunctus esse crederetur. Propterea sicuti peramplis honorib. atque diuitijs ante alios exornatus abibat, ita eum vehementes inuidiæ fluctus sustinere: & se exquisitis aulæ artibus ab his quos læsisset, tueri necesse erat, vt tum accidit: nam Piscarius qui animum per se excelsum, & omnis contumeliæ insolentem gerebat, eum proditionis postulare, & singulari certamine indicto armis controuersiam finire statuerat. Eum alia quoque pariter excruciabant: nam cùm iam à victoria parta quintus mensis effluxisset, nihil omnino prçter benignas epistolas à Cæsare retulerat, quem cæteris præmia statuentem à Lanoio deprauatum fuisse existimabat: nam Carpum in Mutinensi agro quod Alberti Pij fuerat, & Soram paternç ditioni finitimam, haud satis digna pro tot susceptis vulnerib. præmia expectabat, potius quàm petebat. Accidit quoque, quòd animum eius acerbissimè pupugit, vt Cæsar Henricum Nauarræ regem se redimere prohiberet, quem Piscarius bello captum, ac se in libertatem oblatis octuaginta millib. aureis vendicantem, custodia emittere cupiebat. Iisdem fermè dieb. in Gallia complures Reguli summæ authoritatis, & in his præcipui Franciscus Borbonius, & Claudius Guisa Lothoringiæ principis frater consilia inibant, inuita etiam Ludouica Regis matre, vt cum Italis principibus sese consociarent: & si Franciscus Sfortia graui oppressus morbo naturæ concederet, Maximilianum eius fratrem in paternum regnum reducerent: transmissisque terra ac mari auxilijs bellum gererent, ad exturbandos Gallia Cisalpina Cæsarianos, qui non modò Mediolani, sed totius etiam Italiæ imperium immodicis animis affectabant. Enimuerò ad Galliæ salutem, & ad retinendam rei bellicæ existimationem tot aduersis contusam prælijs pertinere putabant, si bellū, quod sibi immineret, in alienis potius q̃ suis regionibus renouarent: & libertatem Italiæ quantis maximè possent studijs atque opibus tuerentur. Sic enim res in Italia se habebant, vt cunctis ea recens victoria esset formidabilis: quippe proximas quisq; Germaniæ vires metuebant, quas Ferdinandus Cæsaris frater Mediodiolanensis imperij cupidus perleui momento exiguaque pecunia impulsurus esse videbatur: & Hispanorum ingenia imperij auida, maximè suspecta erant, pœnitebatque omnes tanto studio tantisque impensis incautè atque imprudenter eas adiuuisse partes: a quibus & sæua imperia & certa demum seruitus forent expectanda: nisi tot collata beneficia conuersis repentè animis in summam iniuriam verterentur. Ante alios Franciscus Sfortia retinendi imperij cura anxius multis sæpe indicijs, & pluribus haud obscuris coniecturis Cæsarianorum consilia nudarat: feceratque periculum Cæsaris erga se voluntatis, quum per Thomam Maynum legatum suum, vti alijs antea acciderat, frustra postulasset, vt paternum imperium confectis super ea re Augustalibus tabulis concederetur: sicuti antea fœderatis Leonique præsertim Pontifici se omnino daturum esse Cæsar promisisset. Paratus erat Sfortia sexcenta aureorum millia certis pensionibus persoluere, vrbes, copias, pacis bellíque consilia ad authoritatem Cçsaris conferre: ducere insuper vxorem, quam

Cæsar

Cæsar ex vsu rerum suarum probauisset. Cæteri quoque Italiæ principes, liberæque ciuitates id maximè præstari à Cæsare cupiebant, vt si nullum in Cisalpina Gallia præpotentem grauemque accolam haberent, vti antè Gallum sensissent, libertati Italiæ & rerum omnium quieti, exæquatis omnium viribus opportunè caueretur. Erat eo tempore apud Franciscum Sfortiam diuturno atque difficili morbo implicitum Hieronymus Moronus consiliorum rerumque omnium moderator intima familiaritate Piscario cõiunctus propter eximiam authoritatem ac industriam in regendis Insubribus, cogendaque maximè pecunia singularem. Is cùm sæpius colloquendo Piscarium his de causis quas suprà memoraui, animo ægrum esse deprehendisset, sibi occasionem dari existimauit, qua illum à Cæsare penitus alienaret, in partesque traduceret, vt eius demum auspicijs Italia omnis non modò præsenti metu atque periculo eriperetur, sed eiectis externis gentibus pristinæ libertatis decus reciperet. Sic enim Venetorum Florentinorumque & summi Pontificis animos habebat exploratos, vt eos quicquid ipse vel suopte ingenio moliretur, modò publicam respiceret libertatem probaturos esse confideret. Igitur Moronus acri ingenio & erudita facundia fretus, Piscarium in eos opportunè ingressum sermones remotisque arbitris in penitiorem cubiculi partem deductum, his verbis allocutus est: Nisi inuidia veræ virtutis comes, qua nunc inuicte Dauale circumuẽtus opprimeris, ijs qui eam patientius contempserint ignominiæ & mox exitio foret, nequaquam mihi hoc muneris temerè desumpsissem, vt consilium tibi afferrem cum salutare in primis, tum vsu longè speciosissimum atq; optimum: id enim perpetui studij ac amoris erga te mei fructum egregijs operibus tuis dignum ostendet. Neque vereor, quę tua est à nobili ingenio prudentia singularis, vt consilium quod amicus cunctis spectatæ fidei ac industriæ officijs tibi coniunctus, nec omnino rerum imperitus obtulerit, aut statim improbes, aut superbè fastidias: quando nihil ab homine pręstantius dari potest in arduis reb. quàm fidele consilium recta & exquisita ratione confirmatum. Illud enim sępius benigna tractuque facilis Fortuna subsequitur, & excellens plerunque virtus alieni consilij lumine indiget, vt maximè fiat illustris. Te tuus ingentis animi vigor, maxime Dauale, vixdum pubescentem domo eduxit, cruentissimoque simul prælio & grauissimis obiecit bellis, non modò vt familiæ vestræ noua adderes decora, æmulationeque virtutis patris, patruiq; memoriam renouares, verùm vt cęteris omnib. quib. arma tractarint perpetua rerũ gestarum laude superatis omni vel maximo honore dignus habereris. Sed incredibilis diuinęq; virtutis tuę pręmia, diuitias, triumphos, imperia, quę tibi nunc meliore fato destinamus, fortasse in longò victoriarũ cursu percepisses, si tibi benigniore sorte, in ipsis Cæsaris oculis, cũ tuo alienoq; sanguine esses conspersus, vrbes manu capere, magnos fundere exercitus, & deniq; reges virtute tua superatos et captos, alieno in triũpho ducendos prębere cõtigisset. At longũ tibi est hos expectare fructus, quos iam ęmulorũ inuidia infestusq; liuor penitus intercepit. Militaris nanq; virtus tametsi suis aliquãdiu florescat operibus, celeriter tñ obsolescit, nisi amplissimis nobilitata pręmijs, in pręclara honoris sistat luce, & ab ipsa principis liberalitate, quę sępius imperitorũ iudiciũ, ducis verã commendationẽ accipiat. Falleris si eum esse Cęsaris captũ existimas, vt sigillatim intelligat et agnoscat quę

per quatuordecim annos inter summas rerum omnium difficultates eximia fide, felici ductu, & fortissima dextra confecisti. præoccupatum ille, qui Italiã non vidit, à Belgis suis, quibus vnis maximè fauet, animum gerit adeò, vt tota gemente Hispania, omne quod est regio in animo auitæ liberalitatis specimen mille artibus auertant: auari, impotentes, suspiciosi, alienæ spei & gloriæ ex occulto semper insidiantur. Sic tantis rebus gestis, neque tibi Sora tuis insinuata oppidis, neque Carpum multo tuorum sanguine partum dono dantur. Et Rex Nauarræ graui rationum tuarum incommodo, pecunia se redimere prohibetur. Cum iam alij Lanoio similes plura quàm cuperent, omnino retulerint. Adhæc clam abducto Rege Gallo tibi suspectæ fidei ignominia barbara fraude conflatur, et seditiosis subinde militibus deficiente in stipendium pecunia, aut trucidãdus, aut antiqua existimatione spoliandus obijceris. Nescio per Deos immortales, quid tibi in altera belli fortuna sperandum fuerit, postquam tot ingentes perpetuæque victoriæ nihil præter grande æs alienum domi, & nõ mediocrem foris infamiam omnino pepererint. Cum exercitus à Cæsare stipendio fraudatos quin socias vrbes diriperent, agros crudeliter vastarent, prohibere vlla imperij seueritate nequiueris, hęc omnino vera esse amici tui confitentur: nisi illud os probum ad gloriam multiplici plaga deformatum, & venas in hunc pallorem sanguine exhaustas in quota præmiorum parte censendas putes. At si gloriam vel penitus nudam tanto periculo sectaris, & vera esse existimas quæ post mortem de cœlesti prĕmio, ac inferorum pœnis traduntur, nomen profectò tuum non in sublimi modò verissimę glorię, sed amplissimæ etiam Fortunę fastigio erit collocatum, si in Italia natus, Italicæ libertatis assertor gloriosus, quàm in hac luctuosa seruitute externorum minister ignobilis & inuisus esse malueris. Italis nanque principibus in animo situm est, tueri armis libertatem, quæ iam planè omnibus sensim eripitur: excutere externæ gentis iugum, ac vno denique consensu fessis Italię rebus quietem securumq; ocium parare. Te vnum omnes cùm virtutem tuam cum summa felicitate coniunctam admirentur, pulcherrimi facti auctorem ducemque deposcunt. Egregium facinus sempiterna sequetur laus. Facilis verò exploratæque victoriæ exitus, & regnum tibi opulentissimum, & maximum militię imperium dabit. Te enim Veneti ac Florentini fauentibus Gallis & Heluetijs, Pontifexq; ipse certissimo iure Neapoli Regem constituent. Id enim Cæsaris esse non potest vetante antiqua pontificum lege. Nec Ferdinandus vi fraudeque occupatum nepoti legitimè legauit, quum Ferdinandi Aragonij Federici Regis filij, qui in Hispania custoditur, nomen personámque respiciat. Idcirco quales quantasque voles copias, classes, commeatus, pecunias celerrimè comparabunt, signaque gentium omnium quondam victricis Italiæ auspicato in tuam manum virtute fideque præstantem tradent. Hispani quum iam exactis stipendijs Cęsaris sacramento minimè teneantur, magna ex parte tuam sequentur authoritatem: cęteri Germaniq; pręsertim incolumes domum abibunt, nisi vim consentientis Italiæ, & te hostium Imperatorem experiri voluerint. An' non te Neapolitani summo populorum procerumque studio, Neapoli natum educatumque, & cunctis propè regni Regulis affinitate coniunctum tantæ spei tantæque virtutis Regem excipient? Erige illos ingentes spiritus, vt omnis inuidia vna animi magnitudine superetur, &

tur,& de fortuna tua arbiter factus fortiter decerne,ne semper inuidisse propriæ virtuti videare,postquam meritis tuis ad amplissimum decus secundiora Fata viam inueniunt.Piscarius vbi hęc audiuit, aliquandiu constitit immotus, vtpote qui animum rei nouitate magnitudineque suspensum huc atque illuc deliberabundus impelleret,non ignarus cunctas virtutum omnium laudes,vno maximè perfidiæ crimine defœdari:neque vulgum vllas demum excusationes recipere,etiamsi ab honestissimis causis iustoque dolore profectæ videantur: quoniam cunctis natura mortalibus perfidiæ nomen inuisum sit, & execrandum,nec quisquam excelsi animi dux quod virtus dare posset scelere atque perfidia vnquam petiuit. Sed spes amplissima regni facilè potiundi, ob quam nonnulli plerunque integro pudore humana atque diuina iura violari posse arbitrantur, vindicandæque iniuriæ aduersus ingratos cupido ingens animum ad prçalta quæque natum magnopere stimulabant.Itaq; molli sermone vultuque ad omnem animi candorem exprimendum valde composito,de eius erga se insigni amore nunquam dubitasse respondit, idq; tum maximè perspicere,quòd spes suas inter sordes inuidiæ, curarumq; proiectas, tanto oblato munere penitus erexisset: cæterùm se nequaquam salutem atque existimationem suam in summum discrimen temerè vocaturum,nisi planè cognitas ex literarum fide principum haberet voluntates, vt illi eadem se præstaturos pollicerentur,si ipse tantum facinus animo ac manu erigendum suscepisset. Sed antè omnia se nosse cupere, qua lege, quoque iuris documento authoritateq; adduci posset, vt sine vlla proditionis infamia summæ admirationis negocium suscipiendum putaret, quando nihil vnquam fide antiquius habere esset solitus: vtpote qui ignominiæ atque dedecoris metu, maximis humanæ fortunæ commodis ingenuè repudiatis, semper gloriæ ac laudi,bello paceque studuerit. At Moronus Piscarij animum omnino inclinatum ratus,ea quæ agitaret Pontifici & cæteris confestim perscribit: mittiturque Romam Dominicus Saulius Genuensis graui eruditoque ingenio vir,ac ob id de publica libertate maximè solicitus,qui cœpta explicaret consilia: ipsumque Pontificem & Gibertum vnicum consiliorum rerumque omnium ministrum ad ea audenda vehementer accenderet. Eo audito, Clemens tametsi Cæsarem non oderat, haud mediocri tamen lętitia est affectus, quòd occasionem minimè contemnendam aliena cum inuidia sibi oblatam videbat, Italiæ in perpetuum liberandæ, postquam Piscarius amplissimæ authoritatis atque peritiæ dux, sibique multis officijs ac amore coniunctus non modò detraheretur Cæsari futuro hosti, sed adiunctus præpositusque partium copijs celerem atque exoptatum susceptis consilijs finem daturus esse videretur. Tantam enim in eo pugnacis animi vim inesse omnes intelligebant, vt nullo alio duce vel Cæsarem totius Italiæ seruitutis metu bellum cientis impetum sustinere : vel Italos eiectis externis gentibus sese in libertatem vendicare posse existimarent. Quum Pontifex in ea cogitatione versaretur, Gibertus futura plerunque magnis in rebus diuino animo præsentire solitus, nulla ratione adduci poterat, vt de Piscario ea crederet, quæ illum Moronus & Saulius haud dubiè præstaturum esse confirmabant: monebatque Pontificem,vt eas cogitationes penitus abijceret,ne reliquæ spes tutioris consilij corrumperentur, si se eò imprudens demitteret, vnde si deciperetur , nullus

nisi difficilis aut fœdus omnino receptus foret, quando ipse ante alios Piscarij mores abundè nosset, & quales quantosque is spiritus contectò grauique animo gereret, pacis & belli tempore fuisset expertus. Placuit vt per spectatæ fidei hominem Piscarij animum certius explorarent. Itaque priusquam Saulius ab Vrbe proficiscat, Montebonium Romanum Giberti familiarem magnis itineribus ad Piscarium mittunt. Eius hæc erant mandata, vt secretò illũ aggrederetur: oraretque vt ea consilia sibi nudarentur, quæ inita esse Moronus & Saulius significassent: eundem gerenti animum speique parandi regni fortiter innitenti, omnia summa ad id auxilia quæ ab insigni studio amoreq; expectari possent, cumulatè pollicerentur. quòd si ab his nouandis rebus aliena mens esset, atque ea, quam teneret, dignitate foret contentus, tum arctissimè obsecraret, vt eius intimi consilij arcanum sibi ingenuè fateretur: idque accepta fide concederet, cùm veteri amicitiæ, tum Pontificiæ maiestati, ne si fallaci ratione inductus improuidè animum hostilem ostenderet, quod pro amplificãda ipsius dignitate maximè esset facturus, cum Cæsare inexpiabilis odij semina iacerentur. Piscarius Montebonio Ticini conuento respondit, eandem ipsius ac summam omnino esse voluntatem, vt concordi Italiæ & publicam omnium libertatem spectanti, labore industriaque non desit: nec se Regnum in præmium nauatæ operæ, postquam id eorum benignitate offerretur, repudiaturum esse confirmat: id se tantùm requirere, vt a peritis iureconsultis doceretur, quibus nam legibus Pontificem Neapolitano in regno iure potiorem esse censerent: vt qui certa eius regni procerũ consuetudine in verba Cæsaris antea iurarit, veluti religione solutus, si leges id iubeant, supremi atque augustioris domini sacramentum respicere cogatur, quando id ab ipso Cæsare veluti beneficiariũ annuo tributo agnosci videatur. His acceptis Montebonius eadem celeritate ad Vrbem recurrit. Piscarius quòd saluti Italiæ dignitatique suæ præclarè consulat magnopere commendatur. Accoltus Cardinalis, & Angelus Cæsius iuris peritia & forensi industria maximè insignes excussis humani ac diuini iuris authoribus Pontificis iura disertè perscribunt, & ad Piscarium mittunt: & Pontifex cum Venetis Moronoque explicatis eius consilij rationibus de bello consultat. Interim Piscarius generoso & constanti ingenio si Cæsarem, contrà autem parum sincero, si Pontificem respiceres, rem totam ad Cæsarem perscribit: nec tamen intermittit, quin multa tractando ac vtrinque consultando, præclara simulatione vsus & Pontificis & cæterorum animos propinqua spe patrandæ rei semper aleret, vt per eas moras occultè gerendi belli rationes, & penitiora consilia penitus elicerentur. Nihil enim dedecori sibi futurum putabat, nec malignitatis infamiam ex tam atroci facto verebatur: tametsi Clementem in altissimo sacrosanctæ authoritatis atque potentiæ gradu positum violato amicitiæ iure offenderet, cæterosque omnes deciperet, modò excellens ipsius fides ac tum maximè eo graui periculo comprobata, & fortis simul opera Cæsari præstaretur. Per hunc modum mirabili astu Pontificem atque alios aliquandiu ludificatus, quum interea Germanorum Hispanorumq; præsidia circa vrbes alias effingendo causas opportunè disposuisset, consilium suum detexit, Moronumque ad se Nouariam euocatum, nihil tale suspicantem comprehendit, & Ticinum in carcerem Antonio Leuæ & equitibus ducendum tradit. Ea re per tabellarios militibus

litibus in omnes partes celeriter ſignificata, ſingulę vrbes vti conuenerat,ſine vulnere binis cohortibus occupantur. Franciſcus Sfortia, qui Mediolani in arce ægrotabat vti proditionis author aut conſocius accuſatur. Ille ignominiam atque iniuriam deprecaturus ſeſe ægrum de ſalute prope deſperantem vllius flagitioſi conſilíj fuiſſe participem negat,vt eius cauſæ iudicium Cæſari relinquatur,petit: & mittendi ad eum legati poteſtatē ſibi dari poſtulat.Nec multo pòſt vt innocentiam ſuam conſtanti fiducia & liberalitate teſtaretur, totius imperíj arces flagitante Piſcario tradit. Porrò Cremonenſem arcem & Mediolanenſem ſibi retenturum dicit, ne ante iudicium à Cæſare peractum indicta cauſa totius imperíj poſſeſsione penitus exturbetur. At Piſcarius quod maximum in occupandis his arcib. momentum ad frangendos conſpirantium animos eſſe intelligebat,poſtquam pactione ac minis vlli ſue artibus Sfortiæ animus capi nequibat,eas circumuallare atque obſidere conſtituit,exiſtimans in tanta repentini caſus perturbatione neceſſaríjs commeatib. repleri atque muniri minimè potuiſſe. Proinde cuſtodes haud multò pòſt rerum ſenſuros inopiam,atque ita munitiſsimas arces,inedia coactos, ſine vllo exercitus ſui incommodo facilè dedituros. Dum hæc incredibili ſolertia celeritateq́ue à Piſcario adminiſtrantur, Pontifex & Veneti vix animo dolorem atque ignominiam ſuſtinebant,quòd incautè viri longè prudentiſsimi, ſummi negocíj cogitationes incertæ hominis fidei commiſiſſent. Inde enim omnes planè interpretari ſubortas eſſe magnas ſuſpiciones mutuis auctas offenſionibus,quæ nec renouatis etiam fœderibus extingui poſſent: propterea bellum maximè atrox parari, ſi Cæſar & ſuorum omnium hortatu, & recenti contumelia concitatus Italiæ imperium animo agitaret: & Itali libertatem coniunctis opibus tueri niterentur. Sed tum maximè Italiæ circumuentæ miſerabilem,ac ſempiternam imponi ſeruitutem videri,ſi rex Gallus,vt ſeſe in libertatem vendicaret,ad exitium Italiæ conſpirare cogeretur. Quibus ſermonibus fiebat,vt per Italiā Piſcarius in ore omnium alterutra ſui fama frueretur, quū eas,quas Itali metu ſeruitutis contumelias ingererent,ex aduerſo externarum gentium duces ad pulcherrimi facti decus,& laudem referrent. Sed dum hæc Piſcarius diligenter aduerſus omnes hoſtium inſidias adminiſtraret, Cæſari perſcribebat, nihil ſe pacatum ab infenſis ſibi animis Italiæ Principum expectare poſſe:propterea ſibi in animo eſſe, Placentiam Parmamq; illato repente bello in poteſtatem redigere: nec experiri velle perículoſa atque ignobili mora,an illi ex æquo & iure,aut armis controuerſiam de Mediolanenſi imperio finire vellent: ſe non dubitare quin aliquandp conſociatis viribus magnū & crudele bellum pararent. Proinde imparatos adoriri,feliciq́ue celeritate eos perſequi prę̈ſtare,quàm eorum impetum,qui tarditate conſilíj indefeſſóque trahendi belli ſtudio valeſcerent, opperiri.Interim dum Piſcarius Sfortiā obſidet,& de ſummæ rei conſilíjs Cęſarem monet, Franciſcum Regem vehemens morbus ex animi dolore conceptus adeò acerbè apud Madritium afflixit,vt in diuina potius ope,quàm in humanis auxilíjs eius ſalus poſita videretur. Suſpenſum enim dubia ſpe alienæ clementiæ, & ancipites cœpti conſilíj

ferri videretur. Sperauerat enim Cæsarem liberali ac prorsus regia comitate in colloquium & complexum protinus esse deuenturum: atque vnius horæ momento extinctis veteribus odijs, initurum amicitiam: vltro etiam quæsita affinitate, adiectoque insuper nouo fœdere, quod honestissimis conditionibus pararetur. Namque sępe accidit miseris, & graui aliqua afflictis calamitate, vt ad veniam salutemque impetrandam faciles secum ineant rationes: et in ęstimatione suę causę, alienæque voluntatis magnopere sibi blandiantur. Itaque Cæsar quanto ille animo, speque deiectus in vitæ periculo versaretur, certior factus, omnibus alijs post positis rebus, ad eum celeriter contendit. Tum verò ex mutuo cōspectu & perhumana Cęsaris salutatione videre licuit, quantum animi fomenta ad subleuandas corporis vires, cuncta medicæ artis remedia, præsenti potestate superarent. Nam vbi hylariter assidens Cæsar erigenti sese in puluinar arterias et collapsos artus blanda manu mollique sermone permulsit, & dubiæ menti certæ libertatis spem dedit, extemplo languentes venę vitali spiritu repleri sunt visæ: ac os pallidum veluti natiuo colore infecto, excitatisque oculis, mirum in modum recreari, ita vt sensim depulsis acerbioribus morbi difficultatibus, paulatim haud multo labore sanaretur. Venit etiam peropportunè ad eum è Gallia Margarita soror, vt captiuo & ægrotanti fratri supremum pietatis ac amoris officium pręstaret. Ea Alanconio mortuo vidua, sine vlla prole remanserat, ætate formaque & mira altitudine ingenij cùm Regi imprimis tum Gallis omnibus cara & amabilis. Iamq; vulgo eam homines communis concordiæ causa, vxorem Borbonio destinabant, sicuti Eleonora Cęsaris soror, quę Emanuelis Lusitanię Regis vxor fuerat, Francisco Regi in matrimonium despondi videbatur: sed tum Cæsaris animum contraria suorum studia maximè distrahebant, ijs diuersa omnino suadentibus qui magni vsus in consilijs habebantur, ac eximiam fidei atque prudentiæ opinionem apud eum obtinebant. Lanoij Belgarumq; omnium, ipsius pręsertim Piscarij, vna atque eadem erat sententia, vt aliquid de grauioribus postulatis Francisco remitteret, eumque sibi fœdere ac amicitia consociaret, vt totius Galliæ facultatibus ad euertendas Italiæ respublicas vteretur. Italos qui eius amplitudini & gloriæ penitus inuiderent, & consilia perfidiæ plena aduersum se malignè semper agitarent, atroci bello perdomandos, vt ab Alpibus ad fretum vsque Siculum cuncta Cæsaris nomen & veteris Romani imperij maiestatem respicerent. Porrò Franciscum Galliæ imperio contentum fore renouati toties improsperè belli pertæsum, nec respecturum Pontificem ac Venetos, quos ipse & infestos hostes, & parum fideles socios omnibus bellis esset expertus. Addebant Italiæ opes infinitas esse priuatim: publicè verò nullas propter incredibilem factionum insaniam: nec opportunè consensuros vnquam Italos, nec eorum vel ingētem multitudinem Germanis Hispanisque militibus veteranis peritia atque animis parem fore: his accesserat militum vulgus & præsertim Hispanorum: nam promptissimi quique ex certa propemodum Italici belli victoria vrbium ac oppidorum imperia, ingentemque ex opulentissimis gentibus prædam sibi animis destinabant. Hęc vnus ante alios minimè probabat Mercurinus Epistolarum magister, honesta & salutaria prudenti consilio semper afferre solitus. Is multo honestius ac speciosius Cæsarem dignitati & commodis consulturum ostendit, si sua

si sua prius quàm aliena appeteret, vt æquum esset, recuperanda censeret. Burgundiam à Gallis fraude potius quam armis occupatam ante omnia bello aut pactione recipiendam videri, neq; ante imprudenter Gallum Regem quẽ iure belli captum teneat, debere dimitti, quàm totius Burgundiæ vrbes atq; arces in potestatem redigantur: quibus semel receptis finitimam Galliam repentini belli metu perpetuo sibi obnoxiam, & pacis legibus obtemperantem fore: at si inani ac intempestiuo nouæ gloriæ nomine duceretur, Regeque in libertatem restituto, ea omnia ex eius liberalitate se adepturum cõfideret, sensurum illico Gallicas fraudes: ipsumque Franciscum modò Galliæ saluti amplitudinique prospiciat, absque vlla violati iurisiurandi verecundia defecturum. Quòd si Italiam, vti æquissimus atque optimus Cæsar, seruitutis metu liberet, omniumq; suspicionum auctioris spe commodi penitus obliuiscatur, populosque et ciuitates non vi ac impotentibus armis subactas, sed amore naturali, ac libera obligatas fide, sibi fœdere studioque coniungat, tum Gallis omnibus animos illico concasuros. Qui si nihilo secius stolida ac exitiali obstinatione aliena reddere recusarent, tum demum, quod præclarum esset, victoria vteretur, & totius Europæ adiutus auxilijs, binis mari classibus, et terra tripartito exercitu Galliam inuaderet. Tum verò emitti Regem placere, & eum Austriæ domui affinitate nouoque fœdere copulari. Inde demum omni exutus cura, qui solidæ gloriæ ac Dijs atque hominibus abundè satisfecerit, Romam pergeret ad diadema Augustalis imperij de manu Sacrosancti Pontificis accipiendum: per totam longitudinem Italiæ effusuros sese populos omnes coronatos & alacres, vt quem optimum clementemque præsenserint, vt felicem ac inuictum salutent, & de toto victoriarum cumulo triumphantem cupidißimè venerentur: incessura esse Cæsaris agmina, per vias floribus et tapetibus stratas, contectas velis, inductisque paßim fontibus irrigatas: Regulos inter se et ciuitates cum proximis splendore, studio, et incredibili maximè hospitiorum benignitate certaturos: iret modò pacatus & lenis, vt cęcá formidine natas ad libertatem Italiæ gentes exolueret: animos certè omnium vltrò collatis opibus atque tributis, nomini Cæsaris haud dubiè seruituros, si se in libertate conseruatos eius virtute conspexerint. In hunc fermè modum quum liberè in consilio sæpius esset disceptatum, Cæsar moderatis rationibus cuncta expendens eum consilij cursum tenebat, vt repetita Burgundia et impositis his conditionibus, quæ iure belli capto haud multum iniquæ viderentur, Regem omnino dimitteret, quasi nunquam à solenni sponsione dataque fide discessurum. Nam sicuti eum inhumano carcere perdomare, atq; interim Burgundiæ & Galliæ bellum inferre, propugnante præsertim fœmina, quæ esset ex infelicitate filij perpetuis lachrymis & dolore confecta, neque magni & æqui, sed feri potius ac impotentis animi fore prouidebat: ita summæ stoliditatis arbitrabatur ad commodum parandæ amplißimæ dignitatis atque potentiæ, vti nolle tantæ victoriæ beneficio, quæ grauißimis rerum suarum periculis cum fœda conturbatione & vastitate prouinciarum esset comparata: quando nihil magis quàm sua & Burgundiam in primis repeteret, quam proauo

neque hostem satis vehementer vlcisci, neque amicum egregiè parare diceretur. Cæterùm Piscarius assiduè dabat operam vt à Francisco Sfortia arcis deditionem exprimeret, omni verborum lenitate ostentando Cæsaris æquitatem, ac simul operam & studium suum prolixè pollicendo. Quasi Cæsar insonti & malignè delato, causa cognita, non modò redditurus esset vrbes et arces: verumetiam ad firmioris imperij spem, solennia principatus ornamenta collaturus, si totum eius calumniæ momentum in eius fide & iudicio liberali quadam fiducia reponendum censeret. Sed Sfortia quanquam pertinaci valetudine vehementer esset afflictus, neque lenioribus verbis neque vlla denunciatione periculi deterreri potuit, quominus salutari constantia in proposito retinendæ arcis permaneret: & sæpe Deos innocentiæ suæ testes inuocando quereretur, se insontem & supremo vitæ periculo implicitum, perinique & crudeliter obsideri, ac ereptis omnibus diuini ac humani iuris præsidijs acerbissimè, vti iam planè maiestatis crimine conuictus & prædamnatus, paterni atque auiti principatus possessione deturbari: quum nec sibi communi iure gentium potestas relinqueretur appellandi Cæsaris, & legatos ad deprecandam iniuriam, et dicendã causam in Hispaniam mittendi. At Piscarius vbi obstinatè perseuerantem vllis pollicitationib. nequit flectere, ad arcem arctissimè obsidendam se conuertit. Itaque omnes aditus intenta custodia obseruare, nemini ingressum aut exitum præbere: aduocata Mediolanensium concione hortari principes ciuitatis, vt reum maiestatis desererent, & Cæsaris maximi ęquissimi principis auspicia sequi vellent, donec ipse collatis indicijs causam præclarè cognosceret, et tota lis, vti iura postularent, Cæsaris arbitrio finiretur. Hæc agitantem & ex longa tabe tenue corpus immenso illo animi vigore vix sustinentem mors oppressit assiduo aquæ potu, & multis, maximè bellicis laboribus, atque vigilijs quæsita. Eius funus vti vnici Imperatoris milites graui & diuturno luctu celebrarunt, adeo vt quum vexilla alarum atque cohortiũ atrati duces & signiferi ornando eius sepulchro dedicarent, pro his colore varijs insignibusque distinctis nigra omnia ad summi doloris indicium sumerent. Obijt inuictus in medio ætatis flore, vti iam senex multitudine ac põdere victoriarum fessus, ea hominũ opinione, vt si ei fata iustum vitæ spacium ampliores q; exercendi imperij facultates concessissent, veterum vel maximorũ ducum gloriam haud dubie fuerit æquaturus: nemo enim eo grauius atq; prudentius de toto belli genere iudicauit: nemo in certa casuũ felicius ad consiliũ vertit: nemo in acie contẽptius pericula despexit, aut omnino pugnauit ardentius. Moriens dum conderet testamentũ veluti ad exoluendum religione animũ supremis precib. Cęsarem per literas obsecrauit, vt Moronũ incolumem carcere emitteret, q̃ ei ad se venire dubitanti recusantiq; vt omnino non caperetur per epistolam fidẽ dedisset. Fuere qui existimarent, Piscariũ ab initio tãtum facinus non fictis exceptum aurib. ad animũ facilè transmisisse, tantæq; rei indicium aliquanto tardius q̃ opporteret, ab ipso ad Cæsarem fuisse delatum, adeo vt inimici eum non obscuro parum sinceræ fidei onere premere conarentur, quasi id totum ambigui et nutantis animi crimen, quod statim præclara ac expedita animi probitate exhorrescere debuerat, ab longa demum deliberatione propter infamiæ timorem, pœnitentia diluisset. Dicebant enim, Piscarium ab tantę rei consilio se tum primùm recepisse, quum Sigismun-

gismundus Sanctius Alberti Pij Carpensis familiaris, qui initi inter Principes obsignatique fœderis tabulas deferret, in Galliam mitteretur, veritum scilicet ne Ludouica captiui Regis mater bellum perosa, tanquam Galliæ semper funestum, pietate mollitieque animi inducta, vt maturior filio libertas impertraretur cuncta vti agitata conscriptaque erant, muliebri ingenio per filiam quæ erat in Hispania Cæsari propalaret: atque inde Gallica auxilia inchoato demum bello fœderatis negarentur. Sed Sigismundus ad Rhæticas Alpes contendens in agro Bergomate iuxta Sebinum lacum à latrone hospite eripiendi auri causa crudeliter interfectus, peruenire non potuit. Sed non diu post magno casu, detecto punitoque latrone, bulgæ cum scrinio, & literis incolumes repertæ sunt: quæ transmissæ Venetias, & Senatum & Clementem Pontificem graui solicitudine liberarunt, quum anxijs animis Sigismundum insidijs Cæsarianorum interceptum suspicarentur. Verùm ad refellendam inimicorum calumniam, liquidò constat, cuncta ordine ab ipsis sermonum initijs Cæsari fuisse renunciata, vti mox ipse Piscario iam mortuo publicatis recriminationũ libellis, quibus Pontifici de belli causa respondebat, abundè testatus est. Sed & illud peritos rerum plurimum mouet, vt nihil indignum de Piscarij fide temere credatur, quum Cæsar ad declarandam animi sui propensionem erga Piscarium, ei vti de se benemerito vexillũ & sceptrum supremi militaris imperij cum amplissimis codicillis continuò miserit: quæ profectò si de fide dubia in suspicionem fuisset adductus, nequaquam tribuisset, ne stultissima ratione ei, qui iam animo esset offenso alienatoque, maximam nocendi facultatem in eo rerum discrimine præbuisse videretur. Cæterùm hæc Itali Principes in inuidiam Piscarij facilè spargebant, quum se à viro Italo malignè traductos atq; deceptos magnopere quererentur, quòd commissa eius fidei consilia Cæsari ad Italiæ imperium aspiranti prodere, et ingentis belli semina iacere minimè dubitasset: vt, cum aliena iniuria incorrupti & constantis animi laudem apud externas gentes compararet. Alij æquiore iudicio ferebant, Piscarium quum didicisset Franciscum Sfortiam tenacissimis febribus conflictatum ad multos dies vim morbi non esse toleraturum, nouis consilijs animum adiecisse, vt si Sfortia fato concederet, ipse protinus Mediolanensi imperio Cæsaris nomine potiretur: quoniam multò honestius & tutius foret in procuratione amplissimæ ditionis, cum militari imperio Mediolani præsidere, quàm Neapoli Regem conspici, cum ea apud Hispanos, atque Germanos incertę fidei suspicione, quæ tot præcellentium virtutum decus obscuraret: quum plerique etiam ciues Neapolitani vetustate atque opibus superiores, qui præclaram virtutem in censu minimè numerarent, illud conspicuum nobilissimorum Regum diadema, in insititij ciuis capite nisi malignis & turgentibus oculis vix essent conspecturi. Non videtur hoc loco prætermittendum, quòd de Piscarij vxore Victoria Columna incomparabilis ingenij muliere, certa & constanti multorum fama audiuimus, ne ea scilicet quæ cuncta alia præter decus facilè semper contempsit, merita laude fraudetur. Ad primum enim agitati eius consilij rumorem ita exhorruisse dicitur, vt continuò nequaquam muliebri ambitione, vel tanta

abijciendas iudicaret, & subinde vitam aliâs sibi rerum omnium consilia communicare solitum per literas quas sublimi eruditoque ingenio perscribebat, etiam atque etiam præcaretur, vt pristinæ virtutis memor esse vellet, cuius existimatione ac laude multorum Regum fortunam & gloriam anteiret. Neque enim regnorum ac opum amplitudine & speciosis titulis, sed illustri fide, contestataq; virtute parari decus, quod ad posteros rediuiua cum laude propagetur. Nec vllum esse tam excelsum regij nominis fastigium, quod non facilè vna perfectæ virtutis altitudine superetur. Propterea se nequaquam optare, vt Regis sit vxor, quã eius Imperatoris esse maluit, qui magnos Reges non bello tantùm præstanti manu, sed in pace etiam eximio inuicti rectique animi decore superare didicerit. Nec multò pòst Piscarius prægrauante morbo eam ad se ornatissimo comitatu Mediolanum accersiuit, vtpote qui in eius lectissimæ fœminæ diligentia & iucundissima familiaritate maximum discutiendi morbi momentum opportunè collocaret. Sed Victoria Romæ summo cum honore suscepta, quum Viterbium applicuisset extincti viri nuncium acceptatque ita ab instituto itinere propemodum exanimata dolore & lachrymis in templo sacratarum virginum subsedit. Ferunt, Piscarium integerrimis sensibus, quum euanescente vitali spiritu hora fatalis immineret, summo cum pondere verborum Victoriam vxorem imprimis, & Hispanos milites Vastio fratri commendasse: dedisseque præcepta ex arcanis consilijs, quibus ille militiæ, ac eo præsertim quod tum imminere prouidebat, bello vteretur, & militum animos in obsequio facilè contineret. In testamenti verò tabulis nullum Christianę pietatis & humanę beneuolentię erga suos officium prætermisit. Nam et templum Neapoli in quo cucullati sacerdotes perpetuo sacra facerent Diuo Thomæ condi legata pecunia pręscripsit, & singulos è familia exquisito meritorum iudicio ita remuneratus est, vt vestem, arma, equos, argentum, atque pecuniam accuratissimè, nequaquam vti moriturus dispartiret. Funeratus est Mediolani regio sumptu, Pridie Calendas Decembres, Anno à partu Virginis quingentesimo vicesimo quinto supra millesimum. Nec multò pòst Neapolim prosequente in atra veste amicorũ & familiarium turba, deuectus est, vt in templo Diui Dominici ad aram maximam conderetur: vbi insigni pompa instauratis exequijs, eum è suggestu Valterius Corbitius orator Mediolanensis disertissimè laudauit. Fuere qui existimarent, eum tot opulentis vrbibus, atque oppidis castrisque hostium in ipso perpetuo victoriarum cursu direptis, magnam auri vim sepos uisse. Quæ opinio edita in vulgus extremo demum vitæ exitu falsa & inanis apparuit: nam quum Vastium fratrem patruelem bonorum omnium hęredem instituisset, eum etiam multo ære alieno implicitum reliquit: quando & paterna oppida varijs temporibus oppignerata, nec adhuc redẽpta, apud fœneratores exedẽda remansissent. Ita vt nihil ex tantis victorijs ad eum pręter gloriam & laudẽ omnino redundarit. Dicere enim solebat, neminem vnquam, ex his qui militiam quęstui habendam putarent, magni Imperatoris nomen fuisse consecutum: contrà verò, eos semper euasisse inuictos, & longè clarissimos, qui nihil ad se, sed ad milites ex præda pertinere existimantes, ad vnam tantùm atque eam immortalem veri decoris laudem aspirassent.

FINIS.

EPITA-

EPITAPHIVM PISCARII A LVDOVICO ARIOSTO FERRARIENSI POETA celeberrimo compositum.

Quis iacet hoc gelido sub marmore? maximus ille
Piscator, belli gloria, pacis honos.
Nunquid & hic pisces cœpit? non: ergo quid? Vrbes,
Magnanimos Reges, Oppida, Regna, Duces.
Dic quibus hæc cœpit piscator retibus? alto
Consilio, intrepido corde, alacrique manu.
Qui tantum rapuere ducem? duo numina, Mars, Mors.
Vt raperent quid nam compulit? Inuidia.
Nil nocuere sibi, viuit nam fama superstes,
Quæ Martem, & Mortem vincit, & Inuidiam.

Incerti Authoris.

Quid sceptra ad tumulum, vincli quid compede Reges?
Quidue tot inuicta signa relata manu?
Quid galeæ, quid scuta nitent, quid gæsa, quid enses?
Quid viret æternis laurus opaca comis?
Num Mars, num Daualus tumulo iacet? hic situs, hic est
Heu Daualus, quin Mars cum Daualo ipse iacet.

VITARVM ILLVSTRIVM VIRORVM PAVLI IOVII, TOMI PRIMI

FINIS.

B A S I L AE,
Ex Perniana officina ſumptibus Henrici Petri, & Petri Pernæ.

A N N O
M. D. LXXVI.